

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

TÜRK EDEBİYATINDA “HAMSELER”

BÜŞRA ÖZASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
PROF. DR. AHMET YILMAZ

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Büşra ÖZASLAN
	Numarası	168110041001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Edebiyatı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet YILMAZ
	Tezin Adı	TÜRK EDEBİYATINDA "HAMSELER"

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan TÜRK EDEBİYATINDA "HAMSELER" başlıklı bu çalışma 01/11/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof.	Ahmet YILMAZ	
2	Prof.	Hikmet ATİK	
3	Dr. Öğr. Ü.	Yusuf Sami SAMANCI	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Büşra ÖZASLAN		
	Numarası	168110041001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Türk Edebiyatında "Hamseler"			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Büşra ÖZASLAN

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	---	--

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Büşra ÖZASLAN		
	Numarası	168110041001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/ Türk İslam Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet YILMAZ		
Tezin Adı	Türk Edebiyatında “Hamseler”			

Arapça “beş unsurdan meydana gelen şey” anlamındaki hamse, edebiyat terimi olarak beş mesnevîden oluşan mecmualara verilen isimdir. Zaman içerisinde ilk örneklerini İran Edebiyatında gördüğümüz hamse yazma geleneği, Türk Edebiyatında da şairler tarafından ilgi görmüştür. Türk şairler için hamse sahibi olmak önem kazanmıştır.

Bu çalışmada Türk edebiyatındaki hamse sahibi şairler ile Anadolu sahasında yazılmış olan hamselerin özetleri ele alınmıştır. Çalışma iki bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde mesnevîlerin özellikleri ve tarihi gelişimi, hamsenin tanımı ve özellikleri, hamsenin tarih içindeki gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu bölümde Türk edebiyatındaki hamse sahibi şairler ve hamseleri hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde Türk edebiyatında yazılmış olan hamselerin özetleri antolojik ve mufassal olarak incelenmiştir. Çalışma Anadolu sahasında yazılmış hamseler ile sınırlandırılmıştır. Hamselerde bulunan mesnevîlerin özetleri verilmeden önce bu eserler hakkında bilgi verilmiştir. Bu hamse özetleri daha önce yapılan çalışmalarda verilen transkripsiyon metinleri esas alınarak hazırlanmıştır. Transkripsiyon metni bulunmayan eserler hakkında yalnızca bilgi sunulmuş, özeti verilmemiştir.

ANAHTAR KELİMELEER: hamse, mesnevi, hikâye, beş

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Büşra ÖZASLAN		
	Student Number	168110041001		
	Department	İslam Tarihi ve Sanatları/ Türk İslam Edebiyatı		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ahmet YILMAZ		
Title of the Thesis/Dissertation	“Hamses” in Turkish Literature			

Hamse means a thing that consists of five factors in Arabic. It is the name given to writings composed of five masnavis as literary term. The first examples of hamse writing tradition have occurred in Iranian literature by the time of progress. Turkish poets also have drawn considerable interest in hamse writing tradition in Turkish literature. Thus, hamse has gained a substantial place in Turkish literature as well as for Turkish Poets.

In this study, the poets writing hamses in Turkish literature and the summaries of the hamses written in Anatolia, are handled. This study composed of two chapters.

In the first chapter, the historical development and features of masnavis, as well as description, the historical development, and features of hamses, are explained. In addition to these, there is information about the poets who had hamse and them hamses in Turkish literature.

In the second chapter, the summaries of the hamses written in Turkish literature are studied as detailed and anthological, which are limited to Hamses written Anatolia. In the first place, there is information about masnavis in the relevant hamses, and then the summaries of these masnavis that have been prepared based on the transcription texts given in previous studies are handled. This study involves information provided about the works without the transcription text. However, there are no summaries of these in this study.

KEYWORDS: Hamse, masnavi, story, five.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	VI
ÖN SÖZ	VII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
TÜRK EDEBİYATINDA “MESNEVİ” VE “HAMSELER”	3
1.1. Mesnevi.....	3
1.1.1. Mesnevinin Tanımı ve Özellikleri	3
1.1.2. Mesnevînin Tarihî Gelişimi	8
1.1.3. Türk Edebiyatında Mesnevi.....	12
1.2. Hamse.....	17
1.2.1. Hamsenin Tanımı ve Özellikleri.....	17
1.2.2. Hamsenin Tarihi Gelişimi.....	19
1.2.3. Türk Edebiyatında Hamse	22
1.2.4. Türk Edebiyatında Hamse Sahibi Şairler.....	26
1.2.5. Türk Edebiyatındaki Hamselerin Karşılaştırılması.....	47
İKİNCİ BÖLÜM	52
ANTOLOJİK VE MUFASSAL HAMSE ÖZETLERİ	52
2.1. Hamdullah Hamdî'nin Hamse'si.....	52
2.1.1. Yûsuf u Zelîha Mesnevisi	52
2.1.2. Ahmediyye Mesnevisi	64
2.1.3. Tuhfetü'l-Uşşâk Mesnevisi.....	81
2.1.4. Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi.....	90
2.1.5. Kıyâfet-nâme Mesnevisi	111
2.2. Behiştî Ahmed Sinan'ın Hamse'si.....	118
2.2.1. Mîhr ü Müşterî Mesnevisi.....	118
2.2.2. İskender-nâme Mesnevisi	136
2.2.3. Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi.....	163
2.2.4. Mahzenü'l- Esrâr Mesnevisi.....	171

2.2.5.	Heft-Peyker Mesnevisi	171
2.3.	Ârif'in Hamse'si.....	182
2.3.1.	Mürşidü'l- 'Ubbâd Mesnevisi.....	182
2.7.2.	Nüşa-i 'Âlem ve Şerhü'l-Âdem Mesnevisi	185
2.7.3.	Mevlid Mesnevisi	187
2.7.4.	Mi'râc-ı Nebî Mesnevisi.....	188
2.7.5.	Vefâtu'n-Nebî Mesnevisi.....	191
2.4.	Ahmed Rıdvan'ın Hamse'si	195
2.4.1.	İskender-nâme Mesnevisi	195
2.4.2.	Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi.....	225
2.4.3.	Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi.....	242
2.4.4.	Rıdvâniyye Mesnevisi.....	243
2.4.5.	Heft- Peyker Mesnevisi	258
2.8	Taşlıcalı Yahya'nın Hamse'si.....	278
2.8.1	Şâh u Gedâ Mesnevisi.....	278
2.8.2	Gencîne-i Râz Mesnevisi	286
2.8.3	Yûsuf ve Zelîhâ Mesnevisi	311
2.8.4	Kitâb-ı Usûl.....	336
2.8.5	Gülşen-i Envâr Mesnevisi.....	355
2.5.	Nev'î-zâde Atâyî'nin Hamse'si.....	367
2.5.1.	Sâkî-nâme (Âlem-nümâ) Mesnevisi	367
2.5.2.	Nefhatü'l-Ezhâr Mesnevisi	381
2.5.3.	Sohbetü'l-Ebkâr Mesnevisi.....	390
2.5.4.	Heft-Hân Mesnevisi	406
2.5.5.	Hilyetü'l- Efkâr Mesnevisi	419
2.6.	Nergisî'nin Hamse'si	419

2.6.1.	İksîr-i Sa'âdet.....	419
2.6.2.	Kânûnu'r-Reşâd.....	436
2.6.3.	El-Akvâlü'l-Müselleme Fi-Gazâvâti'l-Mesleme.....	445
2.6.4.	Meşâkku'l-Uşşâk.....	450
2.6.5.	Nihâlistân.....	460
2.7.	Subhî-zâde Feyzî'nin Hamse'si.....	475
2.7.1.	Divan.....	475
2.7.2.	Heft-Seyyâre Mesnevisi.....	480
2.7.3.	Mir'ât-ı Sûret-Nümâ (Mir'ât-ı 'Âlem-Nümâ) Mesnevisi.....	491
2.7.4.	Safâ-Nâme Mesnevisi.....	497
2.7.5.	Aşk-Nâme Mesnevisi.....	503
	SONUÇ	511
	KAYNAKÇA.....	514

KISALTMALAR LİSTESİ

Atatürk Üni.	Atatürk Üniversitesi
age.	Adı Geçen Eser
bk.	Bakınız
böl.	Bölüm
C	Cilt
çev.	Çeviren
Ed./ed.	Edebiyat
Fak.	Fakülte
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
H.	Hicri
M.	Miladi
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
öl.	Ölüm tarihi
S	Sayı
s	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	Ve devamı, ve diğerleri
Yay.	Yayını, yayımları

ÖN SÖZ

Edebiyat vasıtasıyla insanımız yüzyıllar boyunca duygu, düşünce ve hayallerini; hayata ve dünyaya bakışını aktarmıştır. Bu sebeple edebiyatımız, edebi miras olarak çok zengindir. Günümüzde hâlâ araştırılmayı ve gün yüzüne çıkmayı bekleyen edebi eserlerimiz mevcuttur. Şairlerimizce XV. yüzyılda yazılmaya başlayıp XIX. yüzyıla kadar devam eden hamse külliyyatı da etraflıca araştırılmayı bekleyen edebi mirasımız içindedir.

Edebiyat alanında yapılan araştırmalara baktığımızda birkaç çalışma dışında edebiyatımızdaki hamseler ve hamselerin içeriği ile alakalı çalışmaların genellikle şair ve hamsesi olarak yapıldığını görmekteyiz. Bu çalışma ile edebiyatımızdaki hamse sahibi şairleri ve hamseleri hakkında literatür derlemesi yapmak, hamseler hakkında değerlendirme yapmak ve Anadolu sahasında yazılmış olan hamselerin özetlerini sunmak suretiyle edebiyatımızdaki bu konuda yapılan çalışmalara katkı sağlamak istedik.

Yaptığımız çalışma iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde hamseleri meydana getiren mesneviler, mesnevilerin tarih içinde gelişimi ile hamsenin özellikleri, tarihi gelişimi hakkında bilgiler sunduk. Ayrıca Türk edebiyatındaki hamse sahibi şairler ve eserleri hakkında eski kaynaklarda verilen ancak günümüz çalışmalarıyla değişen bilgiler ile yeni çalışmalarla gün yüzüne çıkan eserlerin bilgilerini vermeye ve hamseler hakkında kısa bir değerlendirme yapmaya çalıştık. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Anadolu sahasında yazılmış olan hamselerin özetlerini ele aldık.

Bu süreçte karşılaştığım zorluklarda bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, büyük bir anlayışla tez danışmanlığımı yürüten değerli hocam Prof. Dr. Ahmet Yılmaz'a minnet ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca yüksek lisans ders dönemim boyunca engin bilgilerinden faydalandığım sayın Prof. Dr. Hikmet Atik ve Doç. Dr. Murat Ak hocalarıma teşekkür ederim.

Son olarak hayatım boyunca bana koşulsuz destek veren kıymetli aileme müteşekkirim.

Büşra ÖZASLAN

GİRİŞ

Türk Edebiyatında, edebiyatçılarımız tarih boyunca milli duygularını, düşüncelerini ve hatta bütün Türk kültürünü aktarmak için sözlü ve yazılı eserler vermişlerdir. Ayrıca edebiyatımızda Osmanlı dönemi gerek yazılan eserler olarak ve gerekse eserlerin edebi kıymeti ve gücü açısından diğer dönemleri geride bırakmıştır, denilebilir. Ancak günümüzde kullanılan alfabe ile Osmanlı Devletinde kullanılan alfabenin farklı olması bu eserleri okumayı ve anlamayı güçleştirmektedir. Bunun için bu eserleri okumak ve incelemek bir nevî uzmanlık gerektirmektedir. Bu gibi sebeplerle, günümüze kadar ulaşmış eserlerimizi gün yüzüne çıkarmak ve onları anlaşılır kılmak bu gibi araştırmaların önemli bir gayesi olacaktır.

Hamse edebiyat terimi olarak İran ve Türk edebiyatlarında beş mesnevîden meydana gelen külliyyata verilen isimdir. İlk kez Genceli Nizâmî ile başlayan hamse, Nizâmî'den sonra şairler tarafından benimsenerek bir hamse yazma geleneği hâline gelmiştir. Hamse terimi, ilk örneklerini gördüğümüz İran edebiyatından Türk edebiyatına geçmiştir.

Hamse yazan şairlere “hamse-nüvîs” veya “sâhib-i hamse” denilmekle birlikte bazı şairler beş mesneviyle yetinmemiş, altı ve daha fazla mesnevi kaleme almış, edebi anane beş mesnevi yazan şairlere denildiği gibi bu şairlere de “Hamse sahibi” demeyi uygun görmüştür. Edebiyatımızda birçok şair hamse yazmak arzusunda bulunmuş fakat bunlardan pek azı hamse sahibi şair olmayı başarmıştır.

Türk Edebiyatında yazıldığı dönemler itibariyle önemi büyük olan hamseler hakkında genel ve güncel bir çalışmanın yapılması bu alandaki eksikliği gidererek yeni çalışmalara ufuk açması bakımından önemlidir. Bu amaçla ele aldığımız tezimizin kapsam ve yöntemi hakkında şu bilgileri sunmakta fayda görüyoruz:

- Tezimizin konusu olan hamseler hakkında bilgi vermeden önce, hamseleri meydana getiren mesneviler hakkında bilgi verilmiştir. Bu bağlamda mesnevilerin tanım ve özellikleri, tarihi gelişimi ve Türk edebiyatındaki yeri ele alınmıştır.
- Türk edebiyatında kaleme alınmış hamselerin kısa bir değerlendirmesi ele alınmıştır.

- Hamse özetlerinde ele aldığımız mesneviler, günümüze kadar yapılan araştırmalarda transkripsiyon metni verilmiş olan eserlerdir. Bu hamselerdeki mesneviler üzerinde yapılan bir transkripsiyon çalışma metni bulunmayanları çalışmamızın dışında bırakarak yalnızca bu eserler hakkında bilgi vermekle yetindik.
- Türk edebiyatındaki hamselerin özetlerini hazırlarken Anadolu sahasında yazılmış olan eserleri inceleyerek çalışmamızın kapsamını belirledik.
- Çalıştığımız hamse özetlerini antolojik ve mufassal olarak ele aldık. Hamselerin özetlerine geçmeden önce ön bilgi oluşturmak gayesiyle özeti verilecek olan eser hakkında bilgi verdik.

Çalışmamızın bu alanda yapılacak olan araştırmalara katkı sağlamasını umuyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK EDEBİYATINDA “MESNEVİ” VE “HAMSELER”

1.1. Mesnevi

Çalışmamızın esas konusu olan hamseyi daha iyi anlayabilmek için öncelikle mesnevi konusunu ele almamız gerekmektedir. Hamseleri oluşturan mesnevilerin biçim ve muhteva özelliklerini bilmek hamseleri ve özelliklerini anlamakta işimizi kolaylaştıracaktır.

1.1.1. Mesnevinin Tanımı ve Özellikleri

Mesnevi kelimesi, Arapça ‘s n y’ kökünden türeyen ve ‘ikişer ikişer’ anlamına gelen "mesnen" kelimesinin bir nisbet eki almış biçimidir.¹ Kelimenin kökeni Arapça olmasına rağmen Arap dilinde kullanılmamıştır.²

Edebiyat terimi olarak mesnevi, her beyti kendi arasında kafiyeli, iki beyitten başlayarak binlerce beyte uzayan nazım şekline denilmiştir.³ Aynı vezinle yazılan bu nazım şeklinde her beytin anlamının kendi içinde tamamlanması ve öteki beyitlere geçmemesi gerekmektedir. Beyitler arasında ise yalnızca konu birliğine dikkat edilmiştir.⁴ Beyitlerin kafiyelerde birbirinden bağımsız olması (aa / bb / cc ...) ve genellikle aruzun kısa kalıplarının kullanılması, uzun soluklu hikâyelerin yazımını kolaylaştırarak mesneviyi elverişli bir nazım şekli hâline getirmiştir. Destanlar, uzun aşk hikâyeleri, şehrengizler, didaktik, dinî ve ahlâki konular ile ansiklopedik bilgiler veren eserler mesnevî şeklinde yazılmışlardır. Daha az görülen kısa mesnevi parçaları ise bazen kaside yerine övgülerde, lugaz ve muamma söylemede ya da küçük hikâye konularında yazılmıştır.⁵

Nazım şekli ve edebiyat terimi olarak mesnevi, ilk kez İran edebiyatında kullanılmıştır. Arap edebiyatında müzdevic veya recez bahriyle nazmedilmesi

¹ Ahmed Ateş, “Mesnevi”, İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, C 8, s. 127.

² *age.*, s.127

³ Mustafa İsen vd., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, 5. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009, s.224.

⁴ “Mesnevi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, C 6, s. 277.

⁵ *age.*, s.278.

sebebiyle urcûze adıyla anılan şiirler, mesnevinin ilkel şekli olarak kabul edilebilir⁶ olsa da bu nazım şeklinin günümüzde ifade ettiği anlama uygun ilk örnekleri İran edebiyatında ortaya çıkmıştır.⁷

Divan şairleri mesnevi nazım şeklini genellikle aruzun kısa kalıplarıyla kullanmayı tercih etmiştir.⁸ Yaygın görüşe göre mesnevi yazımında hezec-i müseddes bahrinden “mefâilün mefâilün feûlün” ile “mef`ûlü mefâilün feûlün”; remel-i müseddesten “fâilâtün fâilâtün fâilün” ile “feilâtün feilâtün feilün”; hafif bahrinden “feilâtün mefâilün feilün”; serî bahrinden “müfteilün müfteilün fâilün” ve mütekârib bahrinden “feûlün feûlün feûlün feûl” olmak üzere yedi vezin kullanılmıştır.⁹ Bu vezinlerin Arap, İran ve Türk edebiyatında kullanım sıklığı değişiklik arz etmektedir.¹⁰ Ayrıca mütekârib bahrinin “feûlün feûlün feûlün feûl” kalıbına İran edebiyatında şeh-nâmelerin bu vezinle yazılması¹¹ ve Firdevsî'nin *Şeh-nâme*'sinin de bu ölçüde olması sebebiyle *şeh-nâme vezni* denilmiştir.¹²

Mesnevilerin, divan edebiyatı okuyucusunun hikâye okuma, edebi zevk tatmini, eğitim ve bilgi edinme ihtiyaçlarını karşılaması sebebiyle divan edebiyatına konu olan hemen her konuda mesnevi yazılmıştır.¹³ Genellikle dinî, tasavvufî, menkıbevi, destanî, tarihî, ilmî, mizahî konuların anlatılmasının yanında aşk hikayelerinin nazma çekilmesi ve şairlerin başından geçen olayların dile getirilmesinde kullanılan mesnevi nazım şeklinin üç temel özelliği bulunmaktadır:¹⁴

- a. Mesnevide vezin birliğidir. Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân*'ı, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevi*'si gibi içinde kısa mesneviler bulunduran

⁶ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmed Ateş, “**Mesnevi**”, İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, C 8, ss. 128-129; Ahmed Kartal, **Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 21-36.

⁷ Mustafa Çiçekler, “**Mesnevi**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2004, C 29, s.320.

⁸ Mehmet Aça vd., **Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi**, Kriter Yayınları, İstanbul, 2009, s. 202.

⁹ Çiçekler, **age.**, s.320.

¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Ahmed Ateş, “**Mesnevi**”, İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, C 8, ss. 128-129; Ahmed Kartal, **Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 89-93.

¹¹ “**Mesnevi**”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, C 6., s.278.

¹² Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiiri Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s.168.

¹³ Aça vd., **a.g.e.**, s.210.

¹⁴ Çiçekler, **age.**, s. 320.

eserler ile Firdevsî'nin *Şeh-nâme*'si ve Nizâmî-i Gencevî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i gibi uzun mesnevilerin hepsinde tek bir vezin kullanılmıştır.¹⁵

- b. Vezinlerin, mesnevinin anlam ve içeriğine göre seçilmesidir. Mesnevide anlatılan konu ve içeriğe göre vezin seçilir. Mesela hâmâsî konularda mütেকârib bahri kullanılırken, irfânî ve âşıkâne mesnevilerde ise remel ve hafif bahirleri tercih edilmiştir.¹⁶
- c. Mesnevilerin içinde gazel ve kaside gibi başka nazım biçimlerine yer verilmemesidir. Mesnevide konu çeşitliliği olsa da vezin değişmez.¹⁷ Ancak şairler bazen binlerce beyit süren eserlerinde tek vezin ve nazım şekli sebebiyle oluşan tekdüzeliği kırmak ve eserlerine renk katmak amacıyla mesnevilerinin arasında başta gazel olmak üzere, kaside, müsemmen, murabba', muhammes, tahmis, terci'-i bend, müstezad, kıt'a, müfred, rubâî gibi farklı nazım şekillerine yer vermişlerdir.¹⁸ Bu tür bir uygulamanın ilk örneği Ayyûkî'nin içinde on gazelin bulunduğu *Varaka vü Gülşâh* adlı mesnevisidir.¹⁹

Mesneviler istisnaları olmakla birlikte genel olarak üç ana bölümden meydana gelmektedir. Bunlar giriş, konu ve bitiş bölümleridir. Giriş bölümünde başlıklar genellikle besmele, tahmîd, tevhid, münâcât, na't, mi'rac, mu'cizât, medh-i çehâryâr, methiye, sebab-i te'lîf şeklinde verilir. Bunların haricinde mesnevilerin başlangıcında ender rastlanan bir başlık olarak yer alan dibâce önsöz niteliğinde bir bölümdür. Şairin şiir hakkındaki genel görüşlerine, İslamiyet'in ve din büyüklerinin şiire dair yaklaşımı hakkındaki görüşlerine ya da şairin hayatı hakkında bilgilere yer verdiği bu bölüm manzum, mensur ya da manzum-mensur bir arada olabilir.²⁰

İslâmî geleneğe uygun olarak mesneviler, ya mesnevi metninin haricinde bağımsız olarak yazılan "bismillâhi'r- rahmâni'r- rahîm" lafzıyla ya da içinde besmele lafzının yer aldığı "besmele beyti" veya "besmele manzumesi" ile başlar.

¹⁵ Çiçekler, **age.**, s.320

¹⁶ Çiçekler, **age.**, s.320

¹⁷ **age.**, s.320.

¹⁸ Aça vd., **a.g.e.**, s.202.

¹⁹ Çiçekler, **age.**, s.320.

²⁰ Aça vd., **age.**, s.203.

“Besmele”den sonra Allah’ın anılıp övüldüğü ve hamd konusunun işlendiği tahmîd başlığı yer alır.²¹ Besmele ve tahmîd, bazı mesnevilerde ayrı başlıklar hâlinde verilirken bazı mesnevilerde bunların birleştirildiği, hatta tevhid ya da münâcât bölümlerine dahil edildiği de görülmektedir.²² “Na’t”, Hz. Muhammed’e övgüleri; “mi’rac” Hz. Muhammed’in Allah katına yükseldiği mi’rac hadisesini; “mu’cizât” ise Hz. Muhammed’in mucizelerini ele alır. Bu üç bölümün ayrı başlıklar hâlinde verildiği mesnevilerin yanında bunların na’t başlığı altında toplandığı eserler de mevcuttur. Dört halifeye övgü olan “medh-i çehâryâr”, mesnevi şairinin ya da eserin sunulduğu kişinin mezhep ve meşrebine göre değişmekte ya da bu başlığa hiç yer verilmemektedir.²³ “Methiye”de çoğunlukla eserin sunulacağı padişah, devlet büyükleri gibi kişiler hakkında övgülere yer verilir. “Sebeb-i Nazm”, “Sebeb-i Nazm-ı Kitâb” gibi isimlerle de yer alan “sebeb-i te’lîf” başlığı altındaki bölümde, mesnevinin yazılış nedeni, kimin isteği üzerine yazıldığı ya da çevrildiği hakkında bilgi verilir.

Konu, mesnevinin ana ve asıl bölümünü teşkil etmekle birlikte eserin en hacimli kısmıdır. Bu bölüme “âgâz-ı suhan”, “âgâz-ı kelâm”, “matla’u’l-ke’lâm”, “âgâz-ı kitâb”, “âgâz-ı şürû’ be-kitâb”, “matla’-ı kitâb”, “ibtidâ-i kitâb”, “iftitâhü’l-kitâb”, “medhalü’l-kitâb”, “âgâz-ı dâstân”, “âgâz-ı kerden-i dâstân”, “ibtidâ-i dâstân”, “matla’-ı dâstân”, “mebde’-i dâstân”, “ser- âgâz-ı dâstân”, “ser-nâme-i dâstân”, “âgâz-ı hikâyet”, “âgâz-ı kıssa”, “matla’-ı kıssa”, “mebâdî-i kıssa”, “hasb-ı hâl” “vasf-ı hâl”, “ibtidâ-i makale”, “makâle-i ûlâ”, “bâb-ı evvel” gibi başlıklarla²⁴ giriş yapılır. Mesnevinin asıl konusunun işlendiği bu bölümde alt başlıklara yer verilebilir. Bu başlıklar Türkçe mesnevilerde genellikle Farsça, nadiren Türkçe; dinî, tasavvufî, ahlâki konuları ele alan mesnevilerde Arapça olabilmektedir.

Mesnevileri ele alınan konular bakımından aşk, savaş ve kahramanlık konulu, mizahî, dini ve tasavvufî, ahlaki ve öğretici, bir şehir ve güzellerini anlatan mesneviler olarak 6 sınıfta toplamak mümkündür.²⁵ Ele aldığı konular dışında mesneviler yazılış

²¹Ahmed Kartal, **Doğu’nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.95

²² Çiçekler, **age.**, s.321.

²³ **age.**, s.321.

²⁴ bk. Kartal, **age.**, s.146; Dilçin, **age.** s. 206, Çiçekler, **age.**, s. 321.

²⁵ Dilçin, **age.**, ss. 177-197.

amaçlarına göre de gruplandırılabilir. Okuyucuya bilgi vermek ve onu eğitmek maksadıyla yazılmış mesneviler; okuyucunun edebî zevkine hitap eden, esas noktası aşk ve macera olan mesneviler; kahramanlık duygusunu ön plana çıkaran mesneviler, şairlerin başlarından geçen olayları anlatan ya da toplum hayatından kesitler sunan eserler şeklinde sınıflandırılabilir.²⁶

Mesnevilerde konu ne olursa olsun olayın bir masal havası içinde anlatılması, akıl ve mantık ölçülerini aşan bir sürü olayın birbirini izlemesi, olayın yer ve zamanının belirsiz olması, konuda birliğin sağlanmamış olması, olayların geçtiği ortam betimlemelerinin gerçeğe ters düşmesi, hikâye kahramanlarının olağanüstü davranışlarda bulunması mesnevilerin dikkat çeken özellikleri arasında yer alır. Bu hikâyelerin merkezi aşk olmakla birlikte genellikle beşerî aşk ele alınsa da kimi zaman ilâhî aşk da anlatılır. Hikâyelerde cinler, periler, devler, cadılar, ateş saçan ejderler gibi masal motifleri de sıkça yer alır.²⁷

Mesnevilerde konunun ele alındığı bu bölümün bir planını vermek mümkün değildir. Bunun sebebi olarak aynı konuyu ele alan hatta aynı adı taşıyan mesnevilerde dahi önemli farklılıkların bulunmasını söyleyebiliriz. Bu bölüm içerisinde kahramanların ağzından gazel, kıta, murabba, müstezad, tardiye, gibi şiirlere yer verilerek anlatıma canlılık kazandırılmıştır.

Mesnevilerin “bitiş” bölümleri konunun işlendiği kısım gibi plan ve tertip yönünden değişiklik göstermez. “Giriş” bölümünde olduğu gibi bu bölüm için de genel bir plan vermek mümkündür. Beyit sayısı fazla olan mesnevilerde “bitiş” bölümüne “hatm”, “hitâm”, “hâtîme”, “tamâm” gibi kelimelerle kurulmuş bir başlıkla giriş yapılır. Bazı mesnevilerde “konunun işlendiği bölüm” ile “bitiş” bölümü arasında görülen “tevhid”, “münâcât”, “temsîl”, “mev’ize”, “fahriye” gibi başlıkların da mesnevide konunun tamamlanmış olması sebebiyle “bitiş” bölümünden sayılması gerekir. “Bitiş” bölümünde şairlerin söylediklerini “Allah’a hamd ü sena”, “sultana övgü”, “sultan ya da eserin sunulduğu kişinin ömrü ve devletinin devamı için dua”, “şairin eser ve şairliğiyle övünmesi”, “tanınmış mesnevi şairleri ve eserlerini anma”, “şairin eserine verdiği isim”, “hasetçilerin, acemi ve dikkatsiz müstensihlerin, metni

²⁶ Çiçekler, *age.*, s.321.

²⁷ Dilçin, *age.*, s. 177.

doğru okuyamayan okuyucuların esere vereceği zarardan Allah'a sığınma", "eserin toplam beyit sayısı", "eserin yazılışıyla alakalı tarihler", "okuyucudan hayır dua isteme", "mesnevini vezni" başlıklarıyla²⁸ vermek mümkündür.

Bazı şairler tarafından, mesnevi tarzı diğer nazım şekillerine kıyasla daha değerli sayılmıştır. Mesela Şeyhî, şairlikteki kudreti gösteren ölçünün mesnevi olduğunu belirtmiştir. Gazel nazım şeklinin kudretine inanmakla birlikte asıl hünerin mesnevi yazmak olduğunu ileri süren şair, gazelin birkaç ev meydana getirmeye benzediği halde, mesnevi yazmanın bir şehir kurmaya benzediğini ve asıl marifetin bu olduğunu ifade eder.²⁹

Gazel şairleri ise eski edebiyatımızda kaside ve gazele daha fazla önem verilmesinden dolayı yalnızca mesnevi yazarların şairliklerini hafife almış ve onları açıkça küçümsemişlerdir.³⁰

Bazı mesnevî şairleri beş mesnevî yazarak hamse meydana getirmişlerdir. Hamse yerine "penc-genc" de denilmiştir. Bu konu ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

1.1.2. Mesnevînin Tarihî Gelişimi

Mesnevi nazım şekli ilk kez İnan edebiyatında ortaya çıkmış, buradan Arap ve Türk edebiyatlarına geçmiştir.³¹ Arap edebiyatına mesnevi Harun Reşid zamanında Âbân el-Lâhikî'nin Pehlevî dilinden Arapçaya çevirdiği *Kelile ve Dimne* eseriyle girmiştir. Arap edebiyatında daha çok Farsçadan yapılan çevirilerde kullanılan mesnevi nazım şekline öğrenilmesi ve ezberlenmesi istenilen konularda da başvurulmuştur.³² Ancak Arap şairleri bu nazım şekline mesnevi dememişler, önceleri

²⁸ İsmail Ünver, "Mesnevi", **Türk Dili Dergisi: Türk Şiiri Özel Sayısı II: Divan Şiiri**, LII/415-417, Ankara, 1986, ss. 447-448.

²⁹ Faruk K. Timurtaş, **Şeyhî ve Husrev u Şirîn'i (İnceleme-metin)**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1980, s.21.

³⁰ "Mesnevi", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, C 6., s.278.

³¹ Mesnevinin ilk örneklerinin Arap edebiyatında görüldüğünü belirtenler de vardır. Bu konu için bk. Ahmed Ateş, "Mesnevi", **İslâm Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, C 8, ss. 128-129; Ahmed Kartal, **Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 21-36.

³² Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı: Nazım Şekilleri ve Aruz**, Dergâh Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2010, s.60.

“Kasîde-i Müzdevce” ya da yalnızca “Müzdevce” adını vermişler, bu tür eserler aruzun recez bahriyle yazılması sebebiyle bunlara “Recez” demişlerdir.³³ Daha sonraki dönemlerde ise bu nazım şekline “Urcûze” denilmiştir. Bu şiirlerin her mısra’ına da “şatar” adı verilmiştir.

İran edebiyatında mesnevî şekli Pehlevice yazılmış eserlerle başlamış ve X. yüzyılda yazılmaya başlanan “şah kitabı” anlamında ve İran’ın millî destanları olan şeh-nâmelerde görülmüştür.³⁴ Samaniler döneminde ilk şeh-nâmelerden olan Mesûdî’nin *Şeh-nâme*’si “Mefâ’îlün mefâ’îlün fa’ûlün” vezniyle yazılmış, sonrasında Dakîkî’nin *Hudây-nâme*’sinden başlayarak şeh-nâmelerde mütekârib bahrinin “Fa’ûlün fa’ûlün fa’ûlün fa’ûl” kalıbı kullanılmaya başlanmıştır.³⁵ Bundan sonra şeh-nâmelerin bu kalıpla yazılması sebebiyle bu vezne “Şeh-nâme vezni” de denilmiştir. Bu dönemde yazılmış olan Rûdekî’nin *Kelîle ve Dimne*, *Arâyisü’n-nefâ’is*, *Sindbâdnâme* ve *Devrân-ı Âfitâb* mesnevileri, Ebû Şekûr-i Belhî’nin *Âferînnâme*’si ile Ebü’l-Müeyyed-i Belhî, Şehîd-i Belhî ve Ebü’l-Mesel-i Buhârâî gibi şairlerin mesnevilerinden çok azı zamanımıza kadar gelebilmiştir.³⁶

Gazneliler döneminde-X.- XI. yüzyıllarda- Ayyûkî’nin konusunu Araplardan aldığı *Varkâ vü Gülşâh* ve Unsurî’nin konusunun Yunanlılardan alındığı *Vâmık u Azrâ* adlarındaki aşk hikâyeleri tanınmış mesnevîlerdendir.³⁷ Devrin en büyük şairlerinden Firdevsî’nin daha önce yazılmış şeh-nâmelerden ve halk arasında söylenegelen hikayelerden yararlanarak şeh-nâme vezninde kaleme aldığı 60 bin beyitlik *Şeh-nâme*’si İran destanlarının en meşhurudur.³⁸ Bu eserlere ilave olarak Gazneliler devrinde Dakîkî’nin *Güşâsb-nâme*’si, Unsurî’nin *Aynü’l-hayât*, *Şâd Mihr*, *Ĥing Büt SurĤ Büt*’ü, Bedâyî-i Belhî’nin *Râhatü’l-insân*’ı (Pendnâme-i Enûşirvân) öne çıkan mesneviler arasındadır. Lebîbî, Şâkir-i Buhârî, Ferruhî-yi Sîstânî, Behrâmî-yi Serahsî,

³³ “Mesnevî”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, C 6., S.278. **age.**, s.278.

³⁴ İpekten, **age.**, ss. 60-61.

³⁵ “Mesnevî”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, C 6., S.278. **age.**, s.278.

³⁶ Çiçekler, **age.**, s.321.

³⁷ İpekten, **age.**, s.61.

³⁸ İsen vd., **age.**, s.226.

Muzafferî, Yezdânî, Hüsrevî-i Serahsî, Kisâ-i Mervezî ve Fasîhî-i Cürçânî'nin dağınık olarak günümüze kadar gelebilen mesnevileri de bu döneme aittir.³⁹

Selçuklular döneminde mesnevi nazım şekline rağbet giderek artmıştır. Konusu bakımından eski İran'ın efsanevi tarihinden alınmış olan eserler gittikçe azalmış, bu tür eserlerin yerini konusunu İslam tarihinden alan eserler almıştır. Buna örnek olarak müellifi meçhul *'Alînâme* mesnevisi gösterilebilir.⁴⁰ Ayrıca bu dönemde yazılan mesnevilerde hamaset, aşk, hikmet, öğüt, tasavvuf gibi konuların işlendiği görülmektedir. Bu konularda yazılmış eserler olarak Esedî-i Tûsî'nin *Gerşâspnâme*'si, Hakîm Îrânşah'ın *Behmennâme*'si, Atâ-i Râzî'nin *Berzûnâme* ve *Bijennâme*'si, Muhtârî'nin *Şehriyârnâme*'si ile müellifi meçhul *Ferâmerznâme*, *Kûşnâme*, *Bânû Guşespnâme*, *Âzerberzînnâme* adlarındaki mesneviler anılabilir.⁴¹ Aşk ve macera konulu mesneviler arasında Fahreddin Es'ad-ı Gürgânî'nin Pehlevî bir metne dayanan ve sonraki dönemlerde Lâmi'î tarafından Türkçeye tercüme edilmiş olan *Vîs u Râmîn* adlı mesnevisi gösterilebilir.⁴² Ezrâkî-i Herevî'nin hikemiyat konulu *Sindbâdnâme*'si, Nâsır-ı Hüsrev'e ait hikmet ve öğüt muhtevalı *Sa'âdetnâme*, *Rûşenâ'înâme* ve *Zâdü'l-müsâfirîn* adlı mesneviler ile Senâî'nin tasavvufî mesnevilerin ilk örnekleri sayılabilecek *Tarîku't-tahkîk*, *Seyrû'l-ibâd ile'l-me'âd*, *'Aşkname*, *'Aklnâme*, *Tahrîmetü'l-kalem* ve *Hadîkatü'l-hakîka* adlı mesnevileri de bu dönemde yazılmıştır.⁴³

Bu devirde İran'ın en büyük şairi kabul edilen Nizâmî-i Gencevî beş mesnevî yazarak ilk kez bir hamse meydana getirmiştir.⁴⁴ Bunlar *Mahzenü'l-esrâr*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Leylî vü Mecnûn*, *Heft-peyker*, *İskender-nâme* mesnevîleridir. Nizâmî'nin bu hamsesi İran ve Türk şairlerince hamse örneği olarak kabul edilmiştir.⁴⁵ Mesnevîlerinin hepsi kısa vezinlerde yazılmasından dolayı Nizâmî'yi örnek alan mesnevî şairleri de kısa vezinler kullanmışlardır.⁴⁶ Nizâmî, İran edebiyatında

³⁹ Çiçekler, **age.**, s.321.

⁴⁰ Ateş, **a.g.e.**, s.130.

⁴¹ Çiçekler, **age.**, s.321.

⁴² Ateş, **age.**, s.130.

⁴³ Çiçekler, **age.**, s.321.

⁴⁴ "Mesnevî", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, C 6, s.278.

⁴⁵ İpekten, **age.**, s.61.

⁴⁶ "Mesnevî", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, C 6, s.279.

mesnevinin her türünde gerek şairlik gerek hikâyecilik bakımından büyük bir başarı göstererek bu türe son şeklini vermiş, tam bir mesnevîde bulunması gereken bölümler onun mesnevilerine bakılarak tespit edilmiştir.⁴⁷ Aynı dönemde Ferîdü'd-dîn Attâr 'ın meşhur *Mantıku't-tayr* adlı tasavvufî mesnevîsi de çok okunan ve Türk edebiyatına çok etki eden bir eser olmuştur.⁴⁸ Ayrıca Ferîdüddin Attâr'ın *Esrâr-nâme*, *İlâhî-nâme*, *Muşîbet-nâme* ve kendisine nisbet edilen *Pend-nâme* gibi tasavvufî mesnevîler ile Hâkânî-yi Şîrvânî'nin Fars edebiyatının ilk manzum seyahatnamesi sayılan *Tuhfetü'l-İrâkayn* adlı mesnevîsi de bu dönemdeki eserler arasında zikredilmelidir.

Moğollar ve Timurular döneminde (XIII- XV. yüzyıllar) mesnevî nazım şekline rağbet devam etmiştir. Ancak büyük mesnevî üstatları destani konulara önem vermemiş, İran'ın eski efsanevi tarihi ile ilgili konuları hemen tamamıyla terk etmişlerdir. Bunun yerine gerçek tarihi olayları ele alan ve edebî değer açısından çok yüksek sayılamayacak olan mesnevîler geçmiştir.⁴⁹ Bu eserlere örnek olarak Hamdullah Müstevfî'nin başlangıçtan kendi zamanına kadarki İslâm tarihini anlatan *Zafer-nâme*'si, Ahmed-i Tebrîzî'nin Moğol tarihiyle alakalı *Şehînşâh-nâme*'si, Şerefeddin Ali Yezdî'nin Timur ve Halil Sultan'ın tarihlerini içeren *Zafer-nâme*'si gösterilebilir.⁵⁰

Moğollar döneminde İran'da meydana gelen karışıklıklardan dolayı birçok şairin daha güvenli bölgelere göç etmesi İran edebiyatı örneklerinin farklı coğrafyalarda yayılmasını sağlamıştır. Bunlardan en önemlisi, sadece İran edebiyatının değil dünya edebiyatının da eşsiz örneklerinden sayılan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sidir. Ayrıca Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in de *İbtidânâme* (Veled-nâme), *İntihânâme* ve *Rebâbnâme* adlı mesnevîleri ile Fahreddîn-i İrâkî'nin irfanî konulara dair *Uşşâknâme* 'sini (Deh Fasıl) de anmak gerekir.⁵¹ Yine bu dönemde yetişen Sa'dî-i Şîrâzî, mesnevînin en büyük ustalarından biri sayılmıştır. *Bostân* ve *Gülistân* adlı mesnevîleri çok tanınmış eserleridir. Bu mesnevîler Türkçeye

⁴⁷ Ateş, **age.**, s.130.

⁴⁸ İpekten, **age.**, s.61.

⁴⁹ Ateş, **age.**, s.131.

⁵⁰ Çiçekler, **age.**, s.322.

⁵¹ **age.**, s.322.

birçok kez çevrilmiş, hem mesnevî hem de gazel şairleri üzerinde etkili olmuştur.⁵² Husrev-i Dihlevî'nin *Matla'ü'l-envâr*, *Husrev ü Şîrîn*, *Leylî vü Mecnûn*, *Âyine-i İskender* ve *Heft-behişt* mesnevilerinin oluşturduğu hamsesi çok tanınmış ve hamse şairlerince örnek alınan bir eser olmuştur.⁵³

Timurlular devrinin büyük şairi Abdurrahman Câmî, *Heft-evreng* adını verdiği yedi mesnevîyi bir araya getirmiştir. Bunlar arasında özellikle *Salâmân u Absâl*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Leylî vü Mecnûn* mesnevileri çok meşhûr aşk hikayeleridir.⁵⁴

XVI. yüzyıldan sonra bir kısmı günümüze kadar ulaşan pek çok mesnevi yazılmıştır. Ancak meydana getirilen eserler, daha önceki dönemlerde yazılanlara kıyas edilemeyecek kadar edebî değeri düşük sayılabilir.⁵⁵ İran edebiyatında bu yüzyıldan sonra önemli üstatlara yetişecek değerde şair görülmemiştir.⁵⁶

1.1.3. Türk Edebiyatında Mesnevi

Türk edebiyatına İran edebiyatından geçmiş olan mesnevi nazım şekli ile Türk edebiyatında XI-XIX. yüzyılları arasında sayısız eserler kaleme alınmıştır.⁵⁷ Mesnevi nazım şeklinin ilk İran edebiyatında ortaya çıkması ve Türk edebiyatındaki ilk örneklerin bundan önemli ölçüde etkilenmesinin bir sonucu olarak İran ve Türk edebiyatlarındaki mesneviler arasında tertip, konu ve muhteva yönünden önemli ölçüde benzerlikler görülmektedir. Türk şairleri, İran edebiyatından daha çok tasavvufi konuları ele alan eserler ile İslam alemindeki ortak konuları işleyen bazı mesnevilerden etkilenmişlerdir. Buna karşılık Türk edebiyatında kırk hadis ve yüz hadis çeviri ve şerhleri, menâkıbnâmeler, gazavatnâmeler, fetihnâmeler, zafernâmelerle şehrengizler, sûrnâmeler, sergüzeşt, hasbihal, ta'rîfat gibi eserler bazı ortak yönleri bulunmakla beraber muhtevaları yönünden İran edebiyatı etkisinin dışında kalmıştır. Mevlid, mi'râciyye ve hilye gibi dinî türler ise tamamen Türk

⁵² "Mesnevi", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, C 6, s.279.

⁵³ İsen vd., *age.*, s.226.

⁵⁴ İpekten, *age.*, s.61.

⁵⁵ Ateş, *age.*, s.131.

⁵⁶ İsen vd., *age.*, s.226.

⁵⁷ Ünver, *age.*, s.430.

edebiyatına ait olan orijinal mesnevilerdir.⁵⁸ Türkçe mesnevilerin şekil yönünden İran edebiyatındaki mesnevilerden ayrıldığı bir nokta olarak mesnevilerdeki kahramanların ağzından söylenen gazellerin vezin ve şekil bakımından sıradan gazeller gibi olması gösterilebilir.⁵⁹

Türk edebiyatında mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan ilk eser Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig* adlı mesnevisidir. 6645 beyitten oluşan ve aruzun "feûlün feûlün feûl" kalıbıyla yazılmış olan mesnevi aynı zamanda İslâmî Türk edebiyatının ilk eseridir.⁶⁰ Eski Türk ahlâk ve devlet anlayışı ile İslâmî itikadı bir araya getiren nasihat-nâme ve siyâset-nâme mahiyetinde didaktik bir eserdir.⁶¹ *Kutadgu Bilig*'den sonra çok uzun bir zamanın ardından, İslâm ülkelerinin farklı bölgelerinde meydana gelen Türk edebiyatının en eski eserleri arasında diğer nazım şekilleriyle yazılmış eserlerden daha fazla miktarda mesnevilere rastlamak mümkündür.⁶²

XIII. yüzyılda yazılmış olan Sûle Fakih'in *Yûsuf u Züleyhâ* adlı mesnevisi ile Ahmed Fakih'in *Kitâbü Evsâfi Mesâcidi 'ş-şerîfe*'si önemli eserler arasındadır.⁶³ Yine bu yüzyılda Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevi* adındaki 26 bin beyitlik büyük eseri, Farsça olduğu hâlde, yüzyıllar boyunca Türk şairlerinin üzerindeki etkileri açısından sözü edilmeye değer önemli bir eserdir.

XIII. yüzyıl ortaları ile XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşadığı kabul edilen ve Anadolu'da XIII. yüzyılda varlığını göstermeye başlayan yazı dilinin kurucuları arasında önemli bir yere sahip olan Yunus Emre'nin *Risâletü'n-nushiyye* adlı mesnevisi, Türkçe yazılmış ilk didaktik eserlerden olması sebebiyle önemlidir.⁶⁴

XIV. yüzyılda kaleme alınan Şeyyad Hamza'nın 1529 beyitlik *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi, edebiyatımızdaki ilk manzum aşk hikayesi özelliğini taşır.⁶⁵ Yine bu

⁵⁸ İsmail Ünver, "Mesnevi (Türk Edebiyatı)", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2004, C 29, s.322.

⁵⁹ Ateş, *age.*, s.132.

⁶⁰ Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi: Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1987, C 1, s.232.

⁶¹ Kartal, *age.*, s.252.

⁶² Ateş, *age.*, s.132.

⁶³ Ünver, *age.*, 2004, s.323.

⁶⁴ Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi: Edebiyat Tarihi- Metinler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, ss.67-69.

⁶⁵ "Mesnevi", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, C 6, s.279.

yüzyılda Altın Orda sahasında yazılmış olan Kutb'un *Hüsrev ü Şîrîn*'i, Gülşehrî'nin *Mantıku't-tayr* çevirisi, Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'si, Hoca Mesud'un *Süheyl ü Nevbahâr*'ı, Yûsuf Meddah'ın *Varka vü Gülşâh*'ı, Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşîdnâme*'si, Ahmedî'nin *İskendernâme*'si ile *Cemşîd ü Hurşîd*'i ve Muhammed'in *Işknâme*'si kıymetli eserler arasındadır.⁶⁶ Bu yüzyılda yazılmış olan eserler daha çok dini-tasavvufi ve ahlâki konuları içermekte, bu eserlerden Gülşehrî'nin *Mantıku't-tayr* ve Âşık Paşa'nın *Garibnâme* adlı eserleri, gerek yazıldıkları yüzyıl gerekse daha sonraki yüzyıllarda yazılmış olan tasavvufî eserlerin en hacimli örnekleri olarak zikredilmektedir. Sonraki yüzyıllarda didaktik amaçlı dini-tasavvufi birçok mesnevi yazılmışsa da bu hacimde tasavvufu anlatan başka eser yazılmamıştır.⁶⁷

XV. yüzyıl ve sonrasında Türk edebiyatında mesneviler büyük bir gelişme göstermiş,⁶⁸ divan edebiyatı artık kuruluş dönemini tamamlayarak klasik bir edebiyat görünümü kazanmaya başlamıştır.⁶⁹ Bu yüzyılda yazılmış mesneviler ile XIII. ve XIV. yüzyıldakiler arasında muhteva, özellikle de üslup bakımından büyük farklar olduğu görülmektedir. Önceki yüzyıllarda yazılmış olan mesnevilerde kelime seçimi, mısra yapısı, kafiye ve özellikle vezin tekniği, mecaz sistemi, tavsif ve tasvirler basit, acemice, zevksiz tercüme veya taklit niteliği ağır basan bir özellik taşıırken XV. yüzyılda sanat endişesi ile yazılan eserler ön plana çıkmış; dile, nazım ilkelerine, konuya, mecaz düzenine hâkimiyet ve bu minvalde gösterilen ustalık, özen ve incelik önceki yüzyıllarla mukayese edilmeyecek bir seviyeye yükselmiştir.⁷⁰

Ahmed-i Dâî'nin *Çengnâme*'si, Süleyman Çelebi'nin daha çok "Mevlid" olarak bilinen *Vesîletü'n-necât* mesnevisi, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i ile *Harnâme*'si, Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd*'i bu yüzyılın önemli eserleri arasında zikredilir.⁷¹

XV. yüzyılda Türk şairleri de Nizâmî gibi hamseler meydana getirmeye başlamışlardır. Çağatay sahasında pek çok eserin sahibi Ali Şir Nevâî Türk edebiyatında ilk kez hamse meydana getiren şair olmuş hatta hamseyi de aşarak altı

⁶⁶ Ünver, *age.*, 2004, s.323.

⁶⁷ Mengi, *age.*, s.80.

⁶⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015, s.310.

⁶⁹ Mengi, *age.*, s.111.

⁷⁰ Ahmet Kartal, "Eski Türk Edebiyatında Mesnevî", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2007, C 5, S. 10, 2007, s.357.

⁷¹ Ünver, *age.*, 2004, s.323.

mesnevî yazmıştır. Hamdullah Hamdi, gerçek bir mesnevi şairi olarak görülmüş, Ali Şir Nevâî ile aynı yıllarda Anadolu'da bir Hamse meydana getirmiştir. Hamse'sinde *Yûsuf u Züleyhâ*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Kıyâfet-nâme*, *Tuhfetü'l-Uşşâk* ve *Ahmediyye* mesnevileri bulunmaktadır.⁷² Bunlardan *Yûsuf u Züleyhâ*'sı Hamse'sindeki en tanınmış mesnevisidir.

XVI. yüzyılda, Türk edebiyatında büyük mesnevi şairleri yetişmiştir. Bu ve sonraki yüzyıllarda mesneviler daha çok meydana getirilen hamseler içinde yer almıştır. Ancak önemli müstakil mesneviler de mevcuttur.⁷³ Mesnevi konularında ise İran edebiyatının geleneksel çift kahramanlı aşk hikâyeleri, klasik mesnevi konuları olarak devam etmekle birlikte kimi küçük hikâyelerden meydana gelen mesneviler yazılmış ve bu küçük hikâyelerde yerli betimlemelere, gelenek ve göreneklere yer verilmiş, bazı hikâye konuları da yerli hayattan alınmıştır.⁷⁴

Mesîhî'nin *Şehrengîz*'i, Câfer Çelebi'nin *Hevesnâme*'si, Revânî Çelebi'nin *İşretnâme*'si, Kemalpaşazâde'nin *Yûsuf ile Züleyhâ*'sı, Zâtî'nin *Şem'ü Pervâne*'si, *Ahmed ü Mahmud*'u ile *Şehrengîz*'i, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'u ile *Beng ü Bâde*'si, Kara Fazlî'nin *Gül ü Bülbül*'ü ve Hâkânî Mehmed Bey'in *Hilye*'si ile Taşlıcalı Yahya'nın *Hamse*'si bu yüzyıldaki önemli mesnevilerdir.⁷⁵

XVII. yüzyılda başlıca mesnevî şairleri olarak Ganîzâde Nâdirî, Nev'î-zâde Âtâyî, Nâbî ve Sâbit zikredilebilir. Ganîzâde Nâdirî *Divanı*'ndan çok *Şehnâme* mesnevîsi ile tanınmış, Nev'î-zâde Âtâyî Hamse'si ile ün kazanmıştır. Mesnevîde bu yüzyılın en büyük şairi olarak Nâbî, *Hayriyye*, *Hayrâbâd* ve *Sûrnâme* adlı mesnevîleriyle ünlüdür. Sâbit, *Zafernâme*, *Edhem ü Hüma*, *Berbernâme*, *Derenâme*, *Amr u Leys* mesnevîlerinin sahibidir. Bu yüzyılın ilginç bir mesnevîsi de Edirneli Güftî'nin yazdığı edebiyatımızın tek manzum tezkiresi olan *Teşrifatü'ş-şu'arâ* adındaki eseridir.⁷⁶

⁷² İpekten, *age.*, s.63.

⁷³ Pala, *age.*, s.310.

⁷⁴ Mengi, *age.*, s.165.

⁷⁵ Pala, *age.*, s.310.

⁷⁶ İpekten, *age.*, ss. 66-67.

XVIII. yüzyılda kullanılagelen eski ortak mesnevî konuları yerine yeni ve farklı konular işlenmiştir.⁷⁷ İran edebiyatından alınan ve birçok kez yazılan hikâye konuları yerine daha güncel konular ele alınmaya başlanmış, az da olsa dönemin bazı kurumları eleştirilmiştir.⁷⁸ İran edebiyatı temsilcilerini örnek alma isteği önemli ölçüde azalmış, bu yüzyıldaki Türk şairleri kendilerine Türk edebiyatının geçmiş büyük ustalarını örnek alarak onlara erişmeye çalışmışlardır.⁷⁹

Mesnevi yazımının azaldığı bu dönemde yüzyılın ve edebiyatımızın büyük şairi Şeyh Galib, mesnevinin Türk edebiyatındaki en güzel örneği Hüsn ü Aşk'ı kaleme almıştır.⁸⁰ Yine bu yüzyılda Nahîfî'nin *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi* ve Sümbülzâde Vehbî'nin *Lutfiyye*'si ile *Şevk-engîz*'i önemli mesnevilerdendir.⁸¹

XIX. yüzyılda mesnevîdeki geçmiş asırlarda görülmeye başlanan gerileme ve zayıflama iyice kendini hissettirmeye başlamış, sanat değeri olan eser pek verilememiştir.⁸² Batı tesirinin hissedilmeye başlandığı bu yüzyılda, önceki dönemlerde olduğu gibi çeşitli konularda mesnevîler yazılmaya devam edilse de bunlar sayı ve içerik yönünden önceki yüzyıllardan farklıdır.⁸³

Enderunlu Fâzıl'ın *Hûbannâme* ve *Zenannâme*'si, İzzet Molla'nın *Mihnetkeşân* ve *Gülşen-i Aşk*'ı ile Tanzimat döneminde Ziyâ Paşa'nın *Harâbât*'ı bu yüzyıldaki önemli eserler arasındadır. Mesnevîlerin son örnekleri Abdülhak Hâmid'in (Tarhan) manzum tiyatrolarında görülmektedir.⁸⁴ XIX. yüzyıldan sonra Türk edebiyatında mesnevi şekli batı tesiri ile yerini yavaş yavaş roman, hikâye ve nesre bırakmıştır.⁸⁵

Türk Edebiyatında mesnevîlerin halk edebiyatına yönelik örnekleri de mevcuttur. Genellikle mevlidlerin sonunda yer alan Dâstân- 1 Kesikbaş, Dâstân-1 Geyik, Dâstân-1 Güvercin. Dâstân-1 İbrâhim Edhem, Hikâyet-i Kız ve Cehûd, Kadı ve

⁷⁷ "Mesnevi", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, C 6, s.282.

⁷⁸ İpekten, *age.*, s.68.

⁷⁹ Mengi, *age.*, s.229.

⁸⁰ Ünver, *age.*, 2004, s.323.

⁸¹ İpekten, *age.*, s.68.

⁸² Kartal, *age.*, 2014, s.508.

⁸³ Kartal, *age.*, 2007, s.366.

⁸⁴ Ünver, *age.*, 2004, s.323.

⁸⁵ Ateş, *age.*, s.133.

Uğru Destanı, Cenâdil Kalesi, Hatun Destanı, Kıssa-i Kahkaha, Kıssa-i Mukaffa' gibi eserler bu tür mesneviler için örnek verilebilir.⁸⁶

1.2. Hamse

1.2.1. Hamsenin Tanımı ve Özellikleri

Arapça “hams/beş” kelimesinin müennesi olan “hamse”, “beş unsurdan meydana gelen şey” demektir. “Evkât-ı hamse (beş vakit)”, “Havâss-ı Hamse (beş duyu)”, “Hamse-i Mütchayyire (Utarit, Müşterî, Merih, Zühre ve Zühal'den oluşan yıldız topluluğu)” gibi tamlamalar hamsenin kullanımına örnek gösterilebilir.⁸⁷

Edebiyat terimi olarak hamse, İran ve Türk edebiyatlarında beş mesnevîden oluşan mecmualara verilen isimdir.⁸⁸ Beş mesnevîden oluşan külliyat anlamında ilk kez Genceli Nizâmî'nin *Maḥzenü'l-esrâr*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Peyker*, *İskendernâme* adlı Farsça eserleri hakkında kullanılmıştır. “Penc genc” (beş hazine) ismiyle de anılan bu mesnevîlerin taklit edilmesi sonucunda sayıları artmaya başlayan bu tür eserlere “hamse” adı verilmiştir.⁸⁹

Hamse terimi Türk edebiyatına, ilk ve standart örneklerinin görüldüğü İran edebiyatından geçmiştir. İran edebiyatında hamse geleneğini başlatan XII. yüzyılda yaşamış mesnevi şairi Genceli Nizâmî'dir.⁹⁰ A. Sırrı Levend, Nizâmî'nin aralarında konu, biçim ve amaç bakımından hiçbir ilişki bulunmayan beş mesnevisini hamse adı altında toplarken Sanskrit dilinde “yazılmış beş kitaptan toplanan” anlamındaki “Pantscha Tantra” adından esinlenmiş olabileceğini ileri sürmüştür.⁹¹ Hüseyin Ayan bu görüşü kabule şayan görmekle birlikte, beş sayısının İslam'da da müstesna bir yeri olduğunu belirtir. İslâm'ın beş şartı, günde beş vakit namaz gibi. Ayrıca elin beş parmağı hakkında hurafeler bulunduğundan da bahseden Ayan, “Penc genc” tabirinin ilham kaynağı ister Hind'e, ister İslam'a, ister hurafelere dayansın, kültür hayatımızda

⁸⁶ Ünver, *age.*, 2004, s.323.

⁸⁷ Mehmet Arslan, *Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhizâde Feyzî'nin Hamsesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, s.1.

⁸⁸ Hüseyin Ayan, “**Hamse**”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981, C 4, s.89.

⁸⁹ Tahsin Yazıcı- Cemal Kurnaz, “**Hamse**”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 1997, C 15, s.499.

⁹⁰ Arslan, *age.*, s.2.

⁹¹ Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, C 1, s.226.

beş sayısının bir yeri olduğunu, Nizâmî'nin hamsesine bu ismi vermesinin bu görüşlerden biri olabileceği gibi tesadüfi de olabileceğini belirtir.⁹² İlk Hamse'yi meydana getirdiği üzerinde fikir birliği bulunan fakat beş mesnevisine “Hamse” adını bizzat kendisinin verip vermediği hususunda tartışmalar bulunan Nizâmî'nin ilk büyük hamse ustası olarak hem İran hem Türk edebiyatında benimsenip örnek alındığı açıkça görülmektedir.⁹³

Hamse yazan şairlere “hamse-nüvîs” veya “sâhib-i hamse” denilmektedir.⁹⁴ Hamse yazan bazı şairler beş mesneviyle yetinmemiş, altı ve daha fazla mesnevi yazanlar olmuştur. Beş mesnevi yazan şairlere “Sahib-i Hamse” denildiği gibi, altı ve daha fazla yazanlara da “Sahib-i Sitte” ve “Sahib-i Seb'a” demek mümkündür. Ancak edebi anane, “Hamse sahibi” veya Sahib-i Hamse” denilmesini uygun görmüştür. Beş mesneviden fazla yazan şairlerin başında Nizâmî gelir. Beşten fazla mesnevi yazma konusunda Nizâmî'yi İran edebiyatında Hâcû-yı Kirmânî, Nizâmüddin Mahmud Dâ'î-i Şîrâzi ve Abdurrahman Câmî takip etmiştir.⁹⁵

Türk Edebiyatında Nergisi'nin “*Nihâlistân, İksîr-i Sa'âdet, Meşâkku'l-uşşâk, Gazavât-ı Mesleme, Kânûnü'r-reşâd*” adlarındaki mensur eserlerinden oluşan *Hamse*'si ile Feyzi'nin “*Heft Seyyâre, Mir'ât-ı Sûret-nümâ, Safâ-nâme, Aşk-nâme*” adlarındaki dört mesnevisi ve bir *Divanı*'ndan oluşan *Hamse*'si, yalnızca mesnevilerden oluşan hamsenin istisnai örnekleri arasında gösterilebilir.

Hamselerin birçoğunu hicranlı bir aşkı konu alan mesnevilerin oluşturmasının yanında soyut kavramlarla ilgili mesneviler de hamseler içinde yer edinmişlerdir. Aşk mesnevilerinin konuları eski doğu edebiyatlarının manzum romanları diyebileceğimiz trajik hikâyeler şeklindedir. Bunların birçoğunda lirizm ağır basmaktadır. Mesnevi nazım şeklinin rahat söyleyişi, kafiye bağımlılığının olmayışı, elde hazır örneklerin bulunması gibi sebeplerle Türk edebiyatında birçok şair hamseye yönelmiştir. Ancak bu şairlerin hiçbirinin eseri monoton çeviri veya salt nazire değildir.⁹⁶

⁹² Hüseyin Ayan, “Divan Edebiyatında Hamseler”, *Atatürk Üni. Ed. Fak. Araştırma Dergisi (Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı)*, 1979, S 10, ss. 87-88.

⁹³ Tunca Kortantamer, *Nev'î-zâde Atâyî ve Hamse'si*, Ege Üniversitesi Ed. Fak. Yayınları, İzmir, 1997, s.12.

⁹⁴ Yazıcı- Kurnaz, *age.*, s.499.

⁹⁵ Ayan, *age.*, 1979, ss. 91-92.

⁹⁶ Pala, *age.*, s.190.

Hamselerdeki mesnevilerin konularının ortak ve aynı oluşu Türk edebiyatında birçok ünlü divan şairinin hamseyi benimsememeleri sonucunu doğurmuştur. (Bâkî, Nef'î gibi). Yine de hamseler, şehrengîz, sâkînâme vs. millî ve mahallî özellikler taşıyan mesnevilerle zenginleştirilmiştir.⁹⁷

Klasik edebiyat döneminde en yaygın olan nazım şekli gazeldir. Gazel yazmaya özenen her hevesli kendini şair sayabilir; başkalarının da onu şair sayması için gazelleri alfabe sırasına göre dizilmiş bir divana sahip olması yeterli görülür. Ancak hamse yazmaya teşebbüs etmek o kadar kolay değildir. Hamse yazmak daha büyük yeteneğe ihtiyaç duyar ve sanattaki ustalık derecesi için bir ölçü sayılır. Bunun içindir ki kendine güvenen şairler “penc genc” e, “hamse”ye el atmışlar, fakat çoğu bir iki, en çok üç, dört mesnevi bırakarak edebi hayattan çekilmişlerdir.⁹⁸

1.2.2. Hamsenin Tarihi Gelişimi

Hamsenin ilk ortaya çıkışı ile gelişim döneminden bahsedeceğimiz bu bölümde aslında hamsenin İran edebiyatındaki gelişimini ve önemli görülen hamseleri⁹⁹ ele almış olacağız. Bunun sebebi olarak hamsenin Arap edebiyatında gelişmemiş olmasını¹⁰⁰ ve Türk edebiyatındaki hamse konusunu ayrı başlık altında verecek olmamızı gösterebiliriz.

Hamse yazımı İran edebiyatında Genceli Nizâmî (öl. 1204) ile başlamıştır. İlk hamse yazarı olan Nizâmî'nin “Penc Genc” adını taşıyan hamsesinde *Mahzenü'l-esrâr*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Peyker*, *İskendernâme* mesnevileri bulunmaktadır.¹⁰¹ *Mahzenü'l-esrâr* dini, tasavvufî, ahlâki, eğitici ve öğretici; *Hüsrev ü Şîrîn* ile *Leylâ vü Mecnûn* mesnevileri aşk ve macera konularını ele alır. Heft Peyker konu ve düzen açısından Binbir Gece Masalları tarzında iç içe geçmiş masal unsurları

⁹⁷ age., s.190.

⁹⁸ Agah Sırrı Levend, *Ali Şir Nevâî: Hayatı, Sanatı ve Kişiliği*, Türk Tarih Kurumu Yay., C1, Ankara, 1965, ss.15-16.

⁹⁹ İran edebiyatındaki hamselerin geniş bir isimler ve eserler listesi için bk. Agâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, C 1, ss.226-229.; Hüseyin Ayan, “Divan Edebiyatında Hamseler”, **Atatürk Üni. Ed. Fak. Araştırma Dergisi (Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı)**, 1979, S 10, ss. 88-89.

¹⁰⁰ Kortantamer, age., s.16.

¹⁰¹ Ayan, age., 1981, s.89.

barındıran hikâyeler ile aralara sıkıştırılmış öğüt veren sözler içermekte, İskendernâme ise tarih, felsefe, efsane, macera, destan ve ansiklopedi havasında görünmektedir.¹⁰²

Nizâmî'den sonraki ilk hamse yazarı olarak tanınan Hüsrev-i Dihlevî (öl. 1325) *Hamse*'sini Nizâmî'den yaklaşık yüzyıl sonra yazmıştır.¹⁰³ Hüsrev-i Dihlevî'nin *Hamse*'sindeki mesnevilerin konuları Nizâmî'nin *Hamse*'siyle aynıdır. Ancak Dihlevî'nin ilk mesnevisi *Maṭla' u'l-envâr* adını almış, bunu *Şîrîn ü Hüsrev, Mecnûn ü Leylâ, Heşt Bihişt* ve *Âyîne-i İskenderî* adlarındaki mesnevileri takip etmiştir.¹⁰⁴ Nizâmî'nin *Mahzenü'l-esrâr*'ına nazire olarak kaleme alınan *Maṭla' u'l-envâr* mesnevisi, dini, tasavvufî, ahlâki ve öğretici, nasihat veren sözler içeren makalelerden oluşmaktadır. Yine Nizâmî'nin *Hamse*'sindeki mesnevilerine nazire olarak yazılan *Hüsrev ü Şîrîn* konu bakımından Nizâmî'ninkiyle paralellik gösterirken *Mecnûn u Leylî* mesnevisinde değişiklikler yapıldığı ve Nizâmî'ninkinde olmayan yeni motiflerin eklendiği görülmektedir.¹⁰⁵

Hamse yazma geleneğinde Dihlevî'nin ardından *Hümâ vü Hümâyûn, Kemâlnâme, Gül ü Nevrûz, Gevhernâme* ile *Ravzatu'l-Envâr* adlı mesnevilerden¹⁰⁶ oluşan *Hamse*'si ile Hâcû-yı Kirmânî (öl.1352) bulunmaktadır. Nizâmî'nin *Hamse*'si örnek alınarak meydana getirilen hamsede *Ravzatu'l-Envâr* Nizâmî'nin *Mahzenü'l-esrâr*'ına nazîre olarak yazılan dinî, tasavvufî ve ahlâki nitelikte bir mesnevidir. *Gevhernâme* mesnevisi ağırlıklı olarak methiyelerden oluşmakla birlikte ahlâki ve tasavvufî konular da eserde yer almıştır. *Gül ü Nevrûz* ile *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevilerinde aşk; *Kemâlnâme*'de ise felsefi ve tasavvufî konuları ele alınmıştır.¹⁰⁷ Bu mesnevilerin dışında *Sâm-nâme* adında bir mesnevisi bulunan Hâcû-yı Kirmânî'nin bu eserle hamsesindeki mesnevi sayısı altıya çıkmaktadır.¹⁰⁸

Nizâmî'den sonra diğer önemli bir hamse de Abdurrahman Câmî'nin (öl. 1492) *Heft Evreng* isimli külliyyatıdır. Bu külliyyatta *Silsiletü'z-zeheb, Selâmân ü Ebsâl,*

¹⁰² Kortantamer, *age.*, s.12.

¹⁰³ *age.*, s.16.

¹⁰⁴ Yazıcı- Kurnaz, *age.*, s.499.

¹⁰⁵ Kartal, *age.*, 2014, ss. 68-69.

¹⁰⁶ Nail Tuman, *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961, s.II.

¹⁰⁷ Kartal, *age.*, 2014, s. 71.

¹⁰⁸ Tuman, *age.*, 1961, s.II.

Tuhfetü'l-ahrâr, Şubhatü'l-ebrâr, Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ vü Mecnûn, Hirednâme-i İskenderî adlı yedi mesnevi bulunmaktadır. Bunlardan *Silsiletü'z-zeheb* ve *Selâmân ü Ebsâl* dışındakilere *Hamse-i Câmî* denilmiştir.¹⁰⁹ *Silsiletü'z-zeheb* dinî, ahlâkî ve felsefî birçok sorunun ele alınıp hikâyelerle açıklandığı üç “defter” den oluşur. *Selâmân ü Ebsâl*, temsîlî/alegorik bir hikâyenin nazım şeklinde ele alınmış hâlidir. Nizâmî'nin *Mağzenü'l-esrâr*'ı ile Hüsrev-i Dihlevî'nin *Maṭla'u'l-envâr*'ı tarzında yazılmış olan *Tuhfetü'l-ahrâr*'da dinî inançlar, tasavvuf, edebiyat, siyaset ve eğitim konuları ele alınır. *Şubhatü'l-ebrâr*, dinî ve tasavvufî kavramların işlendiği kırk bölümden oluşan bir mesnevidir. Câmî'nin en tanınmış mesnevisi olan *Yûsuf u Züleyhâ*'nın kaynağını Kur'an'daki Yûsuf suresi oluşturmuş ancak şair Tevrat'tan da yararlanmıştı. Kaynağının Kur'an olması sebebiyle mesnevi Türk şairler üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş, birçok şair tarafından istifa edilmiş ya da tercüme edilmiştir. Nizâmî ile Hüsrev-i Dihlevî'nin aynı isimdeki eserlerin örnek alınmasıyla yazılmış olan *Leylâ vü Mecnûn* ise lirik bir ifade ve aşıkâne bir üslupla yazılmış bir aşk hikâyesidir. Nizâmî ve Hüsrev-i Dihlevî'nin *İskender-nâme*'lerine nazire olarak kaleme alınmış olan külliyattaki son mesnevi *Hirednâme-i İskenderî*, ahlâk ve felsefe konularından bahseden didaktik bir eserdir.¹¹⁰ İran edebiyatında kendisinden sonra da birçok şair tarafından hamse yazılmış olmasına rağmen son hamse üstadı olarak Abdurrahman Câmî kabul edilmektedir.¹¹¹

Hâtifi'nin altı mesnevi ihtiva eden külliyatında *Timurnâme, Şîrîn ü Hüsrev, Heft Manzar, İsmâ'il-nâme, Leylâ vü Mecnûn* ve *Şehinşahnâme* adlı mesneviler yer almaktadır. İran edebiyatında konuları Nizâmî'nin *Hamse*'sinden farklı olan bir hamse de Feyzî-i Hindî'nindir. Hindî'nin külliyatı *Merkez-i Edvâr, Süleymân ü Belkîs*, Hint kaynaklı bir aşk hikâyesi olan *Nel ü Demen, Heft Kişver* ve Nizâmî'nin *İskendernâme*'si örnek alınarak yazılan *Ekbernâme* adlı mesnevilerden oluşur. Bunların dışında bazılarının adına yalnız kaynaklarda rastlanan hamse sahipleri arasında Dervîş Eşref, Kevkebî, Sâdık Nâmî, Hilâlî-i Çağatâyî, Kemâleddîn-i Zamîrî, Hâşim-i Herevî gibi isimler sayılabilir.¹¹²

¹⁰⁹ Yazıcı- Kurnaz, **age.**, s.499.

¹¹⁰ Kartal, **age.**, ss.75-76.

¹¹¹ Pala, **age.**, s.189.

¹¹² Yazıcı- Kurnaz, **age.**, s.499.

1.2.3. Türk Edebiyatında Hamse

Bu bölümde Türk edebiyatında hamse konusunu genel bir bakış açısı içinde ele almaya gayret gösterdik. Türk edebiyatında hamse sahibi şairler hakkında detaylı bilgiyi ikinci bölümde ayrı bir başlık altında ele alacağız.

Genceli Nizâmî ile başlayan hamse geleneği XV. yüzyılda İran edebiyatında sönmeye yüz tutarken Türk edebiyatında yeni yeni gelişmeye başlar ve büyük başarıya ulaşır.¹¹³ Edebiyatımızda ilk hamse yazan şair Çağatay sahasında Ali Şir Nevâî (öl. 1501) olmuştur.¹¹⁴ Nevâî, *Hayretü'l-ibrâr*, *Ferhad u Şirin*, *Leylî vü Mecnûn*, *Seb'a-i Seyyâre*, *Sedd-i İskenderî* isimli mesnevilerden oluşan hamsesinde, çok beğendiği ve hayranlık duyduğu klasik İran edebiyatının ince ve yüksek hayallerini Türkçe olarak yeniden ifade ederken kendisinden çok şey katmış, millî ve sosyal hayattan canlı kesitler eklemiştir.¹¹⁵ Ancak örnek aldığı Nizâmî ve Hüsrev'in kuru taklitçisi olmamış, hatta yer yer onları geride bırakmıştır.¹¹⁶ Şair, *Sedd-i İskenderî* mesnevisinde kırk altı bin beyit tutan *Hamse*'sinde bulunan mesnevilerin isimlerini vermiştir.¹¹⁷

Anadolu sahasında ilk kez kimin hamse tertip ettiği tam olarak açıklığa kavuşmamakla birlikte ilk hamse yazarları olarak çoğunlukla Ahmedî,¹¹⁸ Hamdullah Hamdî¹¹⁹ ve Ârif¹²⁰ kabul edilmiştir.¹²¹

XV. yüzyılda kaleme alınan Hamdullah Hamdî'nin (öl.1503) *Hamse*'sini *Yûsuf u Zelîhâ*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Ahmediyye*, *Tuhfetü'l-Uşşâk*, *Kıyâfet-nâme* adlarındaki

¹¹³ Pala, *age.*, 189.

¹¹⁴ Yazıcı- Kurnaz, *age.*, s.499.

¹¹⁵ Abdülkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Yay., İstanbul, 1980, ss. 103-104.

¹¹⁶ Pala, *age.*, s.189.

¹¹⁷ Agah Sırrı Levend, *age.*, 1965, s.80.

¹¹⁸ Nail Tuman, Ahmedî'yi ilk hamse yazarları arasında sayar. Hüseyin Ayan da Ahmedî'de hamse yazma arzusunun sezildiğini belirtir. Ancak eski kaynaklarda Ahmedî'nin hamse sahibi olduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. bk. Nail Tuman, *age.*, 1961, s.III.; Hüseyin Ayan, *age.*, 1979, s.89.

¹¹⁹ Yazıcı- Kurnaz, *age.*, s.499.; Pala, *age.*, s.189.; Abdülkadir Karahan, "**Hamse**", Türk Ansiklopedisi, C 18, Ankara, 1970, s.454.

¹²⁰ Tunca Kortantamer'e göre Ârif, ilk Türk Hamse yazarıdır. Eserlerini Nevâî'den yarım yüzyıl önce tamamlamıştır. Mesnevileri hamse oluşturmak için gereken özellikleri taşımaktadır. bk. Tunca Kortantamer, *age.*, s.13.

¹²¹ Bu konuda Orhan Kemal Tavukçu bir makale yayınlamak için ilk hamse yazarının Şeyyad Hamza olduğunu ileri sürmüştür. Bu konu için bk. Orhan Kemal Tavukçu, "Klasik Edebiyatta Hamse Geleneği ve Şeyyâd Hamza", *Turkish Studies, International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Klasik Türk Edebiyatında Mesnevi Özel Sayısı, (Fall 2009), Vol. 4/7, ss. 593-602.

mesnevileri oluşturur. Dinî kaynaklara bağlı kalarak Yûsuf kıssasını anlattığı *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevisi ünlüdür ve halk arasında oldukça rağbet görmüştür. Eser, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi yazılıncaya kadar Türk edebiyatının en başarılı mesnevisi sayılmıştır.¹²²

XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan ve hayatı hakkında bilgi bulunmayan Ârif'in *Mürşidü'l-ubbâd*, *Nüsha-i Âlem* ve *Şerhu'l-Âdem*, *Mevlid*, *Mi'râc*, *Vefât-ı Nebî* adlı beş mesnevisinden oluşan *Hamse*'si bulunmaktadır.¹²³ Yine bu yüzyılda II. Bayezit devri şairlerinden Behiştî Ahmet Sinan'ın *Hamse*'sini görmekteyiz. Behiştî'nin *Hamse*'sinde bulunan mesnevilerin isimleri edebiyat tarihleri ve ansiklopedi gibi kaynaklarda yanlış verilmekte iken¹²⁴ son araştırmalarda *Hamse*'nin tamamının nüshasına İngiltere'de, Londra yakınlarındaki Durham'da bulunan Ushaw College Kütüphanesi'nde ulaşılmış ve nüsha hakkında yapılan çalışmalarla Behiştî'nin *Hamse*'si hakkındaki bilgiler güncellenmiştir.¹²⁵ Buna göre, şairin on altı bin beyitten meydana gelen hamsesini *Mihr ü Müşterî*, *Mahzenü'l-Esrâr*, *Heft Peyker*, *Leylâ vü Mecnûn* ile *İskender-nâme* mesnevîleri oluşturmaktadır.¹²⁶

Türk edebiyatında önemli dönemler olan XVI. ve XVII. yüzyılları edebiyatımızda hamselerin altın çağı olarak değerlendirilmiştir.¹²⁷ XVI. yüzyıl başında mesnevilerinin sayısı beşten fazla olan bir şair olarak Lâmiî Çelebi (öl. 1532) dikkat çekmektedir. Şairin iki hamse oluşturacak sayıda mesnevisi bulunmakla birlikte bu mesnevilerden hangilerinin hamsesine dahil olduğu bilinmemektedir.¹²⁸ Şairin mevcut mesnevileri; *Vâmık u Azrâ*, *Vîs ü Râmîn*, *Salâmân ü Absâl*, *Şem' ü Pervâne*, *Gûy u Çevgân*, *Ferhâd-nâme*, *Mevlidü'r-Resûl*, *Maktel-i İmâm Hüseyin*, *Şehrengîz* ve *Heft Peyker*'dir.¹²⁹ Bu yüzyılda dikkat çeken bir hamse sahibi şair de Taşlıcalı Yahya'dır

¹²² Zehra Öztürk, **Hamdullah Hamdi**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1997, C 15, s.453.

¹²³ Yazıcı- Kurnaz, **age.**, s.500.

¹²⁴ bk. Tuman, **age.**, s. VI.; Ayan, **age.**, 1981, s.90; Levend, **age.**, 2008, s.110.

¹²⁵ bk. Ersen Ersoy, "II. Bayezit Devri Şairlerinden Behiştî'nin Hamsesi", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 9, S. 2, (Haziran 2011), ss. 254-261.

¹²⁶ **age.**, s.256.

¹²⁷ Karahan, **age.**, 1970, s.454.

¹²⁸ Yazıcı- Kurnaz, **age.**, s.500.

¹²⁹ Günay Kut, "Lâmi'î Çelebi, Mahmûd B. Osmân", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6797>, Erişim Tarihi (20.05.2019)

(öl. /1582). Mesnevilerinde çoğunlukla yerli konuları ele alan Taşlıcalı Yahya'nın *Hamse'si Şâh u Gedâ, Gencîne-i Râz, Yûsuf ve Zelîhâ, Kitâb-ı Usûl, Gülşen-i Envâr* mesnevilerinden oluşur.

XVI. yüzyıldaki bir diğer hamse şairi, eserlerini II. Bayezit adına tertip eden Ahmed Rıdvan'dır (öl.1538-39). *Hamse'sini Heft-Peyker, Hüsrev ü Şirin, İskender-nâme, Leylâ vü Mecnûn, Rıdvâniyye* adlarındaki mesneviler oluşturur. Kaynaklarda hamse sahibi şairlerden sayılan Hayâtî'nin Ahmed Rıdvan'ın mesnevilerini kendine mal ettiği yapılan çalışmalarla anlaşılmıştır.¹³⁰ Bu yüzyıldaki bir diğer hamse sahibi şairi, *Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Gül-i Sadberg-i Bî-Hâr, Hecr-nâme, Mehek-nâme* mesnevilerinden oluşan *Hamse'siyle Hamîdî-zâde Celîlî*'dir (öl. 1569).

XVII. yüzyılda hamse geleneğinin önde gelen ismi Nev'î-zâde Atâyî (öl. 1635) Türk edebiyatında en büyük hamse şairleri arasında sayılmaktadır. *Hamse'sini Âlem-nümâ (Sâkînâme), Nefhatü'l-ezhâr, Sohbetü'l-ebkâr, Heft Hân, Hilyetü'l-efkâr* adlı mesnevileri oluşturmaktadır. Atâyî, *Hamse'siyle* İran geleneğinden ayrılmış, tamamen yerli bir eser meydana kaleme almıştır. Şair, mesnevilerinde döneminin sosyal hayatını çok canlı ve oldukça realist bir şekilde tasvir etmiş, tarihî olayları, günlük hayatın çeşitli meselelerini aralara kısa manzum hikâyeler de katarak başarılı bir şekilde yansıtmıştır.¹³¹

Nev'î-zâde ile aynı yüzyılda yaşayan Nergisî'nin (öl. H. 1045/ M.1635) *el-Kavlü'l-müselleme fî Gazavâti'l-Mesleme, Kânûnü'r-Reşâd, Meşâkku'l-uşşâk, İksîr-i Saâdet ve Nihâlistân* adlı mensur eserden meydana gelen *Hamse'si* farklı nitelikte bir eserdir. Üç baskısı yapılan *Hamse-i Nergisî'nin* yazma nüshalarının da fazla olması eserin çok okunduğunu göstermektedir.¹³²

Nergisî'nin *Hamse'sine* bakıldığında İran edebiyatından benimsediğimiz hamse yazma tarzının geliştirildiği görülmektedir. İran edebiyatındaki konularla yetinmemiş, bu vadiye yeni ufuklara yönelmiş olduğumuzu belirtmek gerekir. Nazmın revaçta olduğu bir dönemde nesre geçmek bunun delili olarak gösterilebilir.¹³³

¹³⁰ İsmail Ünver, "Ahmed Rıdvan", **TTK Belleten**, C L, S. 196, 1986, ss. 73-125.

¹³¹ Bu bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: Yazıcı- Kurnaz, **age.**, s.500.

¹³² Bu bilgiler şu kaynaktan alınmıştır Yazıcı- Kurnaz, **age.**, s.500.

¹³³ Ayan, **age.**, 1979, s. 99.

Türk edebiyatında son hamse sahibi şair Subhizâde Feyzî'dir. (öl. 1739) Şairin Hamse'sini *Heft-Seyyâre*, *Mir'ât-ı Sûret-nümâ*, *Safâ-nâme* ve *Aşk-nâme* adlı mesnevileri ile *Divan*'ı oluşturmaktadır.

Türk edebiyatındaki hamselerde eserlerin isimlerinin İran edebiyatındakilere benzemesine rağmen, bu eserlerde yaratılan kahraman tipleri, Türk ruhunun benimsediği, Türk'ün âdet ve geleneklerine saygılı, doğru, dürüst, cömert, misafirperver vb. şahsiyetler olarak terennüm edilmiştir.¹³⁴

---

¹³⁴ **age.**, s. 99.

1.2.4. Türk Edebiyatında Hamse Sahibi Şairler

Türk edebiyatında, hamse yazmanın ulaşılabilecek en yüce makam olarak görülmesi sebebiyle birçok şair hamse yazmaya teşebbüs etmiş ancak bunlardan çoğu bu işte başarılı olamamıştır. Kaynaklarda hamse sahibi birçok şairden bahsedilmesine rağmen hamsesine ulaştığımız şair az sayıdadır. Bu bölümde kaynaklarda bahsi geçen hamse sahibi şairleri ve eserlerini, bu şairler ve eserleri hakkında değişen ve güncellenen bilgileri ekleyerek ele alacağız.

1.2.4.1. XV. Yüzyıl

1.2.4.1.1. Ali Şîr Nevâî

Ali Şîr Nevâî 17 Ramazan 844 / 9 Şubat 1441 tarihinde Herat'ta doğdu. Soyca bir Uygur kabilesinden gelmektedir. Babası Kîçkine Bahadır Timur'un torunlarının hizmetinde bulunmuş, sonrasında Bâbü Şah'ın sarayında da önemli bir makam sahibi olmuştur. Annesinin dedesi Ebû Said Çiçek ise Hüseyin Baykara'nın dedesi Baykara Mirza'nın beylerbeyidir. Şâhruh'un ölümüyle meydana gelen karışıklıklar sebebiyle Kîçkine Bahadır o sırada altı yaşlarında olan oğlu Ali Şîr'i yanına alarak Irak'a gitti. Bu yolculuk esnasında Zafernâme eserinin sahibi Şerefeddin Ali Yezdî ile karşılaşan Ali Şîr, aralarında geçen konuşmayı daha sonra *Mecâlisü'n-nefâis* adlı eserinde anlatmıştır.

Horasan'da karışıklığın sona ermesiyle Kîçkine Bahadır yeniden Horasan'a dönmüştür. Arada geçen zaman zarfında oğlu Ali Şîr'i Bâbü Şah'ın himayesine verdi. Hüseyin Baykara da himayesinde olan Bâbü Han, Ali Şîr'le olan münasebetini babasının ölümünden sonra da devam ettirmiş, Meşhed'e giderken hem Hüseyin'i hem de Ali Şîr'i beraberinde götürmüştür. Bâbü Han 1457'de Meşhed'de ölünce Hüseyin Merv'e dönmüş, Ali Şîr ise Meşhed'de kalarak tahsiline devam etmiştir. Bâbü Şah'ın ölümü ile hâmisiz kalan Ali Şîr, Timurlular'ın kuşçu emîrlerinden Seyyid Hasan Erdeşîr'den ilgi ve destek görmüştür.

Ali Şîr Meşhed'de İmam Rızâ Medresesi'nde okurken birçok İranlı âlim ve şairden ders almıştır. Bunlar arasında Kemal Türbetî ile Arap aruzunun ustası kabul edilen Derviş Mansûr da vardır. 1464'te Ali Şîr, Meşhed'den Herat'a geçerek Ebû Said

Mirza'nın hizmetine girdiyse de ondan ilgi göremeyince Semerkant'a gitmiş, arkadaşı Hüseyin Baykara'nın tahta geçmesine kadar burada kalmıştır.

Sultan Hüseyin Herat'ı alarak tahta çıktı (Ramazan 873 / Mart 1469) ve arkadaşı olan Ali Şîr'i yanına davet eder. Herat'ın alınışından yaklaşık bir ay sonra buraya gelen Ali Şîr, Sultan Hüseyin'e ünlü "Hilâliyye" kasidesini sundu. Bu tarihten sonra devlet işleriyle de ilgilenmeye başlamış ve ölünceye kadar sadakatle Sultan Hüseyin'e hizmet etmiştir. Bağlılığının bir işareti olarak *Mecâlisü'n-nefâis* adlı tezkiresinin sekizinci bölümünü bütünüyle ona ayırdı. Ali Şîr diğer eserlerinde de Hüseyin Baykara'dan bahsetmiş, eserlerinin bir kısmını onun adına yazmıştır.

Hüseyin Baykara eski arkadaşını kendine nişancı olarak tayin etmişse de devlet işlerinden pek hoşlanmayan Ali Şîr bir süre sonra bu görevi Nizâmeddin Süheylî'ye devretmiştir. Bir süre sultanın divan beyi ve nedimi olmuştur. Devlet idaresinde Sultan Hüseyin'in yanında sahip olduğu mevki ve nüfuza rağmen idarî işlerden uzak kalmak istemiştir. Kendisini çekemeyen bazı kimselerin aleyhinde çalışmalarına bakmayarak çeşitli görevlerde yer almıştır. Kardeşi Derviş Ali'nin isyanı ile çok sevdiği Seyyid Hasan Erdeşîr'in ölümüne (1489) çok üzülmüş; bunun üzerine 1490 yılında divan beyliği görevinden ayrılarak sadece sultanın nedimi olarak hizmetini devam ettirmiştir. Nevâî'ye büyük bir saygı duyan Hüseyin Baykara bir fermanla herkesin şaire hürmet etmesini emretmiştir (1490). Birkaç yıl sonra yakın dostu mutasavvıf-şair Câmî'nin ölümü de (898/1492) onu derinden etkileyen başka bir hadise olmuştur. *Hamsetü'l-mütehayyirîn* adlı eseri bu zamanlardaki duygularının ürünüdür.

Hüseyin Baykara'nın bazı saray entrikaları neticesinde oğlu Bedüzzaman ile arasının açılması ve bundan olma torunu Mirza Mehmed Mü'min'in yanlış bir fermanla öldürülmesi, daha sonra bu olayı hazırlayan vezir Nizâmülmülk'ün idam edilmesi hem hükümdarı hem de Nevâî'yi çok sarsmıştır. Meydana gelen bu hadiselerde meselelerin çözümü daima Ali Şîr'e düşmüştür. Fakat o, bu saltanat mücadeleleri arasında bile *Lisânü't-tayr* (903/1498), *Muhâkemetü'l-lugateyn* (904/1499), *Sirâcü'l-müslimîn* (904/1499) ve *Mahbûbü'l-kulûb* (905/1500) adlı eserlerini yazmaktan geri kalmamıştır. Bu sırada sağlığı bozulmuş, 31 Aralık 1500'de Hüseyin Baykara'yı Esterâbâd dönüşünde karşılarken el öptüğü sırada yere yıkılmıştır.

Herat'a getirildikten üç gün sonra 13 Cemâziyelâhir 906'da (3 Ocak 1501) öldü. Kudsiyye Camii yanında kendisinin yaptırdığı türbeye defnedildi.¹³⁵

Hamse sahibi şairler arasında yer alan Ali Şîr Nevâî, hamse yazmaya 1483 yılında başlamıştır. Şair hamse yazma isteğinden Hamse'sinde ilk mesnevi olan Hayretü'l-Ebrâr'da bahsetmiştir.¹³⁶ Nevâî, Hamse'sinin son mesnevisi *Sedd-i İskenderî*'de Hamse'sinde bulunan mesnevilerin isimlerini vermiştir. Şair 46.000 beyit tutan Hamse'sini iki yılda bitirdiğini belirtir.¹³⁷ Hamse'de bulunan diğer mesnevileri ise *Ferhad u Şîrin*, *Leylî vü Mecnûn*, *Seb'a-i Seyyâre* adlı eserlerdir. Ali Şîr Nevâî'nin Hamse'si hakkında Agah Sırrı Levend'in detaylı bir çalışması mevcuttur.¹³⁸ Biz Hamse'den bulunan mesneviler hakkında kısa ve genel bir bilgi vereceğiz.

1. Hayretü'l-Ebrar

Ali Şîr Nevâî'nin Hamse'sinde ilk mesnevi olan eser, H. 888/ M.1483 yılında kaleme alınmıştır. Eserin giriş kısmında besmele manzumesi, hamdiye, dört tane münacat, dört tane na't, miraciye, iki tane Nizâmî ve Molla Câmî'ye övgü, iki tane söz tarifi, Hüseyin Baykara'ya övgü, gönül tarifi, hayret başlıklı üç tane tasavvufa dair manzume, Mehmed Bahaüddin Şeyh-i Nakşibend'e övgü bölümleri yer almaktadır. Ardından asıl konuya geçiş yapılır. Bu bölümde makale başlıklı 20 manzumeden meydana gelmektedir. Bu makalelerde işlenen konular iman, İslam, adalet, mürailer, kerem, edep, kanaat, vefa, aşk, doğruluk, ilim, kalem, cömertlik, felekten şikâyet, cehalet, ahlaksızlık, yiğitlik, Hak emrine itaat, Horasan kıtasının tarifi ve eserin Hüseyin Baykara'ya yazılması hakkındadır. Her makaleden sonra anlatılan konuyla alakalı hikâyeye yer verilmiştir.¹³⁹

2. Ferhâd u Şîrin

Nevâî'nin Hamse'sinde ikinci mesnevi olan eser H. 889/ M. 1483 yazılmıştır. Eserde hamdiye, münacat, na't, mirâciye, iki tane Şeyh Nizâmî ve Molla Câmî'ye

¹³⁵ Ali Şîr Nevâî'nin hayatı hakkındaki bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: Günay Kut, "Ali Şîr Nevâî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1989, C 2, ss.449-453.

¹³⁶ Levend, a.g.e., 1965, ss.76-77.

¹³⁷ a.g.e., s.80.

¹³⁸ bk. Agah Sırrı Levend, *Ali Şîr Nevâî: Hayatı, Sanatı ve Kişiliği*, Türk Tarih Kurumu Yay., C1-C3, Ankara, 1965

¹³⁹ Tuman, a.g.e., 1961, s.2.

övgü, felekten şikâyet, sebab-i telif, Hüseyin Baykara ve oğlu Bediüzzaman'a övgü bölümlerinden sonra asıl konuya giriş yapılır.

Asıl hikâyede Ferhâd'ın doğumu, mektebe gitmesi, gençliği, onun için dört bağ ve dört köşk yapılması, bu yapıların inşaatını görmek için Ferhâd'ın köşklere gitmesi, binaların yapımı tamamlanınca işret meclisinin kurulması, Ferhâd'ın köşkların renginde elbiseler giyerek her gün bir köşke gitmesi, babasının tac ve taht teklifini geri çevirmesi, hazinede bulduğu tıslımlı bir aynada garip yansımalar görmesi ve ızdırap çekmesi, Ferhâd'ın kahramanlıkları, Ermenistan'a gitmesi, Ermenistan hükümdarı Mühîn Bânu'nun kardeşinin kızı olan Şîrin'e âşık olması, Husrev Perviz'in Ermenistan'a elçi göndermesi, olumsuz cevaplar alması üzerine ordu ile gelmesi ve şehri kuşatması, Ferhâd'ın yakalanıp zincire vurulması, kurtulduktan sonra Şîrin'le mektuplaşması, Ferhâd'ın ölümü, Şîrin'in hastalanması, Husrev Perviz'in oğlu Şîrûye tarafından öldürülmesi ve Şîrin'in ölümü anlatılır.¹⁴⁰

3. Leylî vü Mecnûn

Nevâî'nin Hamse'sindeki üçün mesnevi olan Leylî vü Mecnûn H.889/ M. 1484 yılında kaleme alınmıştır. Eserin giriş kısmında tevhid, münacat, mirâciye, iki tane Nizâmî ve Molla Câmî'ye övgü, Hüseyin Baykara ve oğlu Bediüzzaman'a övgü, sebab-i telif bölümleri yer alır. Bu bölümlerden sonra asıl hikâyeye giriş yapılır.

Eserde Mecnûn'un doğumu, mektebe gitmesi, âşık olması, Mecnûn diye şöhret bulması, dua için Kabe'ye götürülmesi, Mecnûn'un kırlarda dolaşması, vahşi hayvanların kendisine alışması, Nevfel isminde birisinin Mecnûn'a acıyıp topladığı kimselerle Leylâ'nın kabilesine hücum etmesi, Mecnûn'un Leylâ'nın kabilesinin galip gelmesi için dua etmesi üzerine Nevfel'in geri çekilip gitmesi, Leylâ ile Mecnûn'un mektuplaşması, Mecnûn'un ölen anne ve babasının mezarlarının başında ağlaması, ilk önce Leylâ'nın sonra Mecnûn'un ölümü ve ¹⁴¹aşkın tarifi anlatılır.

4. Seb'a-i Seyyâr

Ali Şîr Nevâî'nin Hamse'sinde dördüncü sırada olan mesnevi H. 889/ M. 1484 yılında yazılmıştır. Eserde giriş kısmındaki tevhid, münacat, na't, söz tarifi, Nizâmî ve

¹⁴⁰ Tuman, a.g.e., 1961 s.6.

¹⁴¹ a.g.e., 1961, s.10.

Molla Câmî'ye övgü, Hüseyin Baykara'ya övgü bölümlerinden sonra asıl konuya giriş yapılmıştır. Bu bölümde efsanevi kahramanlardan olan Behrâm-ı Gûr'un şahsiyetini ve maceraları anlatılır.

Mesnevîde hikâyenin kahramanı olan Behrâm'ın ava gitmesi, Dilârâm'a âşık olması, aşka dair birtakım olaylardan sonra yaban eşeği avlamayı merak etmesi, saltanatının sonu ve efsanesinin sonu konuları ele alınır. Hatime bölümü ile sona eren eserin bu bölümünde eserin yazılış tarihi ve beyit sayısı hakkında bilgi verilir.¹⁴²

5. Sedd-i İskenderî (İskender-nâme)

Nevâî'nin Hamse'sindeki son mesnevî olan Sedd-i İskenderî H. 889/ M. 1484 tarihinde yazılmıştır. Eserin giriş kısmında tevhid, münacat, na't, mirâciye, iki tane Nizâmî ve Molla Câmî'ye övgü, iki tane Hüseyin Baykara ve oğlu Bediüzzaman'a övgü, İran padişahlarının dört tabakası hakkında bölümler bulunmaktadır. Ardından asıl konuya giriş yapılır.

Mesnevîde İskender destanı, İskender'in Aristo'ya soruları ve Aristo'nun cevapları, Dârâ ile İskender'in savaşı, İskender'in galip gelmesi, İran'ın istilası, Keşmir, Hint ve Çin hükümdarlarının İskender'e itaat etmeleri, İskender'in Keşmii aldıktan sonra Hint diyarına geçmesi ve Hint hükümdarının itaat etmesi, Çin Hakan'ının İskender'e ziyafet vermesi, İskender'in Rum diyarına dönmesi, yedi deniz ve birçok adayı fethetmesi, İskender'in ölümü ve cesedinin İskenderiye'ye getirilerek defnedilmesi anlatılmaktadır.¹⁴³

1.2.4.1.2. Hamdullah Hamdî

Akşemseddin'in en küçük oğlu olan Hamdullah Hamdî, H. 853/ M. 1449'da Göynük'te doğdu. Asıl adı Mehmed Hamdullah olmakla beraber daha çok Hamdi Çelebi adıyla anılmıştır. Enîsî, onun Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde müderrislik yaptığını, dönemin tanınmış âlimlerinden Molla Hayâlî ile ilmî tartışmalarda bulunduğunu, rüyasında babasının, zâhirî ilimleri bırakarak halifelerinden İbrâhim Tennûri'den mânen faydalanmasını tavsiye etmesi üzerine

¹⁴² Tuman, a.g.e., 1961, s.14.

¹⁴³ a.g.e., 1961, s.18.

Kayseri'ye gidip İbrâhim Tennûrî'ye intisap ettiğini ve hilâfet aldıktan sonra Göynük'e döndüğünü bildirir.

M. Fuad Köprülü, Hamdi Çelebi'nin medreseyi terk ederek Göynük'e çekilmesini böyle bir rüya ile açıklamanın mümkün olamayacağı, bunda onun devlet büyüklerinden ilgi ve yardım görmemiş olmasının rol oynadığı kanaatindedir. Yûsuf u Züleyhâ mesnevisini II. Bayezid'e sunan, fakat bir iltifat göremeyince padişahı övdüğü kısmı çıkararak yerine kötü talihinden şikâyet eden yeni bir bölüm koyan Hamdullah Hamdi, Leylâ vü Mecnûn mesnevisinin baş tarafı ile Kıyâfetnâme'sinin sonunda sanatkâra ve sanat eserlerine pek değer verilmediğini belirterek yaşadığı devirden şikâyette bulunmuş, Nizâmî-i Gencevî Hamse'sini, Firdevsî Şâhnâme'sini bu dönemde yazmış olsaydı bunlara bile itibar edilmeyeceğini belirtmiştir. Kınalızâde, Hamdi Çelebi'nin hiçbir gelirinin olmadığını ve zaman zaman Yûsuf u Züleyhâ'sını yazıp satarak geçimini sağladığını aktarır. Bütün bunlardan hayatının maddî sıkıntılar içinde geçtiği anlaşılmaktadır. H. 909/ M.1503'te Göynük'te vefat eden Hamdullah Hamdi babasının kabri yanına gömüldü.

Hamdullah Hamdi, XV. yüzyıldaki edebî anlayış ve zevkin dışına çıkmamış ve bu dönemde Türk şiirine hâkim olan Câmî etkisinden kurtulamamıştır. Diğer tezkirecilerle beraber bu tesir üzerinde duran Âşık Çelebi onun Câmî'ye mektuplar gönderdiğini söylerse de söz konusu mektuplardan hiçbiri bugüne kadar ele geçmemiştir. Enîsî, bizzat Câmî ile görüştüğünü bir rivayet olarak nakleder.

Âşık Çelebi ile Hasan Çelebi, Hamdi'nin özellikle gazellerinin rağbet gördüğünü söylerken Latîfî mesnevi alanındaki gücünü ve şöhretini ön plana çıkarır. Hamdi Çelebi'nin Yûsuf u Züleyhâ'sının o zamana kadar bu konuda yazılanların en mükemmeli olduğunda bütün tezkireciler birleşmektedir. Hamdi'nin mesnevi alanındaki şöhreti XVI. yüzyıldan sonra giderek unutulmaya başlamıştır.¹⁴⁴

Riyâzî Tezkiretü's-Şuara eserinde Hamdullah Hamdî'nin Hamse'si olduğunu "*Mesnevi-gûy olup Rûm'da sâhib-i hamse olanlaruñ biridür*"¹⁴⁵ şeklinde ifade eder,

¹⁴⁴ Hamdullah Hamdî'nin hayatı hakkında bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: Zehra Öztürk, "**Hamdullah Hamdî**", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1997, C 15, ss.452-454.

¹⁴⁵ Namık Açıkgöz, **Tezkiretü's-Şuara**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017, s.126

ancak *Yûsuf u Zelîha* mesnevisi dışında Hamse’de bulunan mesnevilerin isimlerini vermez. Latîfi ise Tezkiretü’ş-Şuara adlı eserinde Hamdî’nin hamse sahibi *olduğunu* “*Şeyh-zâde Hamdî nazm-ı Mesnevî ile meşhûrdur şâhibi hamsedür.*”¹⁴⁶ diyerek belirtir, fakat o da Hamse’yi oluşturan mesnevilerden bahsetmez. Hamdullah Hamdî’nin ilk hamse yazan şairler arasında olduğunu belirten kaynaklar mevcuttur.¹⁴⁷

Hamdullah Hamdî’nin Hamse’sini *Yûsuf u Zelîhâ, Leylâ vü Mecnûn, Ahmediyye, Tuhfetü’l-Uşşâk, Kıyâfet-nâme* adlarındaki mesneviler oluşturmaktadır. Mesneviler hakkında bilgileri ilerleyen bölümlerde vereceğiz.

1.2.4.1.3. Behiştî Ahmed Sinan

Kaynaklarda doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bilgi yoktur. V. L. Ménage yaklaşık H. 871 / M. 1466-67’de doğduğunu kaydetmektedir. Âşıkpaşazâde, İstanbul’un ilk subaşılardan Karışdıran Süleyman Bey’in oğlu olduğunu söylerken Bursalı Mehmed Tâhir babasının tarihçi Tursun Bey’in kayıbiraderi olduğunu ifade eder. Kaynakların çoğu asıl adının Sinan olduğunu bildirmekteyse de II. Bayezid devrine ait bir in’âmât defterine, ayrıca Sehî Bey ve Riyâzî’ye göre asıl adı Ahmed’dir. İsmiyle ilgili bu karışıklık Babinger’de de devam ederek onun Behiştî Sinan Çelebi’yi ayrı bir şahıs gibi ele almasına ve Ahmed Sinan Behiştî’nin babası olduğunu söylemesine sebep olmuştur. Bazı kaynaklar babasının Çorlu yakınlarındaki Karışdıran köyünden olduğunu ileri sürmektedir; ancak bu husus isim benzerliğinden veya Behiştî’nin, tarihinde babasından bahsederken onun Vize beyliği yaptığını belirtmesinden kaynaklanmaktadır. Aslında “Karışdıran” bir lakap veya aile ismi olmalıdır.

Behiştî küçük yaşta babasını kaybetti, daha sonra saraya intisap ederek orada yetişti. II. Bayezid devrinde meşhur oldu ve uzun zaman padişahın hizmetinde bulundu. Bir ara padişahın gözünden düşünce hayatından endişe ederek İran’a kaçtı. Sehî’nin bildirdiğine göre Hüseyin Baykara’nın yanına sığındı ve orada Ali Şîr Nevâî ve Molla Câmî ile tanışıp görüştü. Bir müddet sonra Hüseyin Baykara’nın Behiştî’nin affedilmesi için bir elçi ve beraberinde çeşitli hediyeler göndermesi, bazı şair ve

¹⁴⁶ Rıdvan Canım, *Lâtîfi: Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2018, s.196.

¹⁴⁷ bk. Karahan, *a.g.e.*, 1980, s.104; Yazıcı-Kurnaz, *a.g.e.*, s.499; Öztürk, *a.g.e.*, 1997, s.453.

âlimlerin de mektuplar yollayarak II. Bayezid nezdinde yaptıkları teşebbüsler sonuç verdi ve kendisinin II. Bayezid'e takdim ettiği "kerem" redifli kasidenin de tesiriyle padişah tarafından affedildi.

Behiştî bundan sonra eski mevkiini elde etti ve padişahın yanında bulunarak onun çeşitli iltifatlarına mazhar oldu. Nitekim adı geçen in'âmât defterinde Behiştî'ye 909 yılında (M. 1503) padişah tarafından in'amda bulunulduğu bildirilmektedir. Behiştî'nin, tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber XVI. yüzyılın başlarında vefat ettiğinde kaynakların hemen hepsi birleşmektedir. Ménage onun tarihini II. Bayezid devrinin sonlarında tamamladığını belirterek muhtemelen H. 917/M. 1511-12'de vefat ettiğini ileri sürmektedir.

Behiştî bazı gazellerinde Çağatay ve Âzerî lehçelerine has birtakım özel söyleyişlere de yer vermiş, Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî ile temaslarda bulunarak şiirde onlardan faydalanmıştır. Herat ve civarındaki ilmî ve edebî çevrelerden istifade etmiş, bu durum İstanbul'a döndükten sonra kaleme aldığı eserlerine de aksetmiştir.¹⁴⁸

Behiştî'den bahseden kaynaklarda, onun bir hamse sahibi olduğunu vurgulanmış, ancak Latîfî dışında hiçbir tezkirede hamseyi meydana getiren mesneviler açık bir biçimde belirtilmemiştir. Sehî Bey, Heşt-Behişt adlı eserinde "Hamse-i Nizâmî'yi bi't-tamâm Türkîye tercüme itmişdür" demiş, fakat şairin Hamse'sini meydana getiren mesneviler hakkında hiçbir bilgi vermemiştir. Latîfî ise Behiştî'nin hamsesinin olduğunu "Behiştî'nin Türkçede hamsesi, şiir ve nesir olarak birkaç parça risâlesi vardır." şeklinde belirttikten sonra hamseyi meydana getiren mesnevileri şöyle sıralamıştır: "Vâmık u 'Azrâ ve Yûsuf u Züleyhâ ve Hüsün ü Nigâr ve Süheyl ü Nevbahâr ve Leylî vü Mecnûn. Gelibolulu Mustafa Ali, Kühü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmında "Lisân-ı Türkîde hamse nâmına kitâblar dimişdi." Demiştir, ancak o da Sehî Bey gibi hamseyi meydana getiren mesneviler hakkında bilgi vermemiştir. XVI. Yüzyılın diğer tezkirecilerinden Âşık Çelebi, Mustafa Beyânî, Kınalızâde Hasan Çelebi de Behiştî'den bahsetmişler, fakat hamsesi ve hamsesini oluşturan mesneviler hakkında herhangi bir bilgi vermemişlerdir. Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri adlı eserinde "Şu'arâ-yı Osmânîye miyânında ibtidâ bu usulü istimâl eden

¹⁴⁸ Bu bölümdeki bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: Hasan Aksoy, "Hamdullah Hamdî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1992, C 6, ss.144-145.

kendisi olmuştur” diyerek Behiştî'nin Osmanlı şairleri arasında ilk kez İran şairlerini örnek alarak beş hikâyeden oluşan bir hamse tertip ettiğini söylemiştir. Ancak o da diğer tezkireciler gibi hamseyi meydana getiren mesneviler hakkında bilgi vermemiştir. Franz Babinger, Behiştî'nin Nizâmî'nin hamsesini taklit eden ilk Türk olduğunu söylemiştir.¹⁴⁹

1.2.4.1.3. Ârif

Eserlerini H. 840-842/ M. 1436-1439 yılları arasında tamamlayan Ârif'in on beşinci yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılmaktadır. Doğum tarihi ve yeri, ölüm tarihi ve yeri, hayatı ve eserleri hakkında kaynaklarda bilgiye rastlanamamıştır. Hiçbir eserinde tarihî, siyasî, idarî bir şahsiyete ve hadiseye işaret ya da herhangi birine sunulmuş bir bölüm bulunmamaktadır. Ancak, eserlerinden yola çıkarak, adının veya mahlasının Ârif olması yanında, dinî ve tasavvufî bilgisi bulunan, meçhul bir tarikate mensup samimî bir Müslüman olduğunu söylemek mümkündür.¹⁵⁰

Ârif'ten söz eden kaynaklar arasında Mazıoğlu, on beşinci yüzyıl dîvan edebiyatı içinde Ârif'in eserleri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra hamse niteliğinde olduğunu kaydeder. Ârif'in bütün eserlerini II. Murad dönemi mesnevîleri içinde ele alarak muhtevâ ve şekil yönünden değerlendiren Âmil Çelebioğlu da Mazıoğlu ile aynı görüşü paylaşır. Ayrıca onun, Ahmedî ve Kaygusuz Abdal'dan sonra üçüncü hamse sahibi şair olduğunu belirtir. Tunca Kortantamer ise Ârif'in eserlerini Türk edebiyatında ilk orijinal hamse olarak kabul etmek gerektiğini söyler. Bunlar dışında, çeşitli vesilelerle Ârif ve eserlerinden bazılarını sadece ismen zikreden veya eserlerinden bir parça veren ya da muhtevâsından söz eden çalışmalar da vardır.¹⁵¹

Ârif'in Hamse'sini Ârif'in *Mürşidü'l-ubbâd*, *Nüşa-i Âlem* ve *Şerhu'l-Âdem*, *Mevlid*, *Mi'râc*, *Vefât-ı Nebî adlarındaki mesnevileri oluşturmaktadır*. Eserler hakkında ilerleyen bölümlerde bilgi verilecektir.

¹⁴⁹ Behiştî'nin Hamse'si hakkında kaynaklarda verilen bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: Şener Demirel, **Behiştî: Heft Peyker Mesnevisi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017.

¹⁵⁰ Semra Tunç, “Ârif ve II. Murad Döneminde Yazılmış Bir Hamse”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 12, 2002, s.156.

¹⁵¹ Bu bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: Semra Tunç, **a.g.e.**, 2002, s.157.

1.2.4.2. XVI. Yüzyıl

1.2.4.2.1. Ahmed Rıdvan

Doğum tarihi belli değildir. Kendi ifadesinden Ohrili olduğu anlaşılmaktadır. Tütünsüz veya Bîduhan lakabıyla da anılır. Resmî kayıtlarda baba adının Abdullah olarak belirtilmesi devşirme olduğunu düşündürmektedir. II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî devirlerinde yaşamış, defterdarlık ve sancak beyliği yapmıştır. İskendernâme'sinde ve Divan'ında Modon seferine (H. 906/ M. 1500) katıldığını, kaleye sancak diktiğini bildiren Ahmed Rıdvan'ın bu sırada sancak beyi olduğunu kaynaklar da doğrulamaktadır. Ayrıca II. Bayezid'e sunduğu bir kasidede sırasıyla Karahisar, Hamîd, Teke, Karaman ve Ankara sancak beyliğinde bulunduğunu belirtmektedir.

Divanındaki bazı şiirlerden ve Heft-peyker adlı mesnevisinden anlaşıldığına göre, II. Bayezid'in şehzadeleri Ahmed ile Selim arasındaki taht mücadelesinde Ahmed tarafını tutmuş, Selim'in tahta geçmesiyle de görevinden uzaklaştırılmıştır. Bununla birlikte II. Bayezid devrinde kendisine mülk olarak verilen Dimetoka'daki Ahmed Fakihlü (Ece) köyü, Selim zamanında da onun adına kayıtlıydı. Sehî'nin, "Padişah sancağın çeker pek ağır dirliklü bey idi" demesine bakılırsa, Kanûnî zamanında eski itibarına kavuştuğu söylenebilir. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber eldeki bilgilere göre 1528-1538 yılları arasında Edirne'de öldüğü sanılmaktadır. Ayrıca Edirne'de Ağaçpazarı semtinde kendi adıyla anılan bir medresesi bulunduğu ve buranın XVIII. yüzyılın başlarında öğretime açık olduğu bilinmektedir.¹⁵²

Sehi Bey tezkiresinde Ahmed Rıdvan'ın hamse sahibi olduğunu "sahib-hamse mesneviye mütebbi idi" diyerek belirtir. Ahmed Rıdvan'ın bilgili ve şiirde marifetli olduğunu, mesnevisinin gazellerine galip geldiğini söyler. "Hamse-i Nizâmîyi Türkîye tecüme itmişdür" diyerek Ahmed Rıdvan'ın Hamse'si hakkında yalnızca bu bilgiyi vermiş, şairin Hamse'sinde bulunan eserler hakkında bilgi vermemiştir. Latifi tezkiresinde Ahmed Rıdvan'a yer vermiş olsa da Hamse'sinden bahsetmemiştir.

¹⁵² Ahmed Rıdvan'ın hayatı hakkındaki bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: İsmail Ünver, "Ahmed Rıdvan", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1989, C 2, s.123.

Ahmed Rıdvan'ın Hamse'sini *Heft-Peyker*, *Hüsrev ü Şirin*, *İskender-nâme*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Rıdvâniyye* adlarındaki mesnevileri oluşturmaktadır.

1.2.4.2.2. Taşlıcalı Yahya

Arnavut asıllı Dukakin ailesinden olup kesin doğum tarihi ve yeri bilinmemektedir. Kaynaklarda ailesine nispetle Dukakinzâde, geldiği yerin taşlık bir bölge oluşundan dolayı da Taşlıcalı diye anılmıştır. Kuzey Arnavutluk'tan devşirilip İstanbul'a getirildi. Acemi Oğlanları Ocağı'nda eğitilerek yayabaşı ve ardından sipahi oldu. Yeniçeri Ocağı'nda iken öğrenme hevesi ve yeteneğiyle ocağın kâtibi Şehâbeddin Bey'in dikkatini çekti ve onun çırağı sıfatıyla birtakım mecburiyetlerden kurtuldu. Âşık Çelebi'nin ifadesiyle “tâlimhâneyi muallimhâne bilmek suretiyle” Kemalpaşazâde ve Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi gibi âlim ve şairlerin meclislerinde bulundu. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran ve Mısır seferlerine katıldı. Zamanla şiirdeki şöhreti arttıysa da hemşerisi Hayâlî Bey'in bazı eleştirileri yüzünden hak ettiği mevkiyi elde edemedi. Kanûnî Sultan Süleyman, Hayâlî Bey'e gösterdiği iltifatı Yahyâ Bey'den esirgeyince o da veziri Rüstem Paşa'nın himayesine girip Eyüp Vakfî mütevellisi oldu. Ancak bu ikbal devri uzun sürmedi; Rumeli'de İzvornik sancağına sürülünce Yahyalı Akıncılar Ocağı'na katıldı ve bir daha İstanbul'a dönmedi. Son kasidesini Sigetvar seferi esnasında (1566) Kanûnî'ye sunan şair burada yaşının seksene ulaştığını belirtti ve padişahın çocuklarını himaye etmesini istedi. Son yıllarında Gülşenî şeyhi Uryânî Mehmed Dede'ye intisap ederek kendini tamamen tasavvufa verdi. Kaynaklarda Yahyâ Bey'in ölüm tarihi ve yeriyle ilgili farklı kayıtlar bulunmakla birlikte H. 990/ M. 1582 yılında yaşı doksanı aşmış olduğu halde vefat ettiği kabul edilmektedir. Mezarı Sırbistan sınırları içinde İzvornik yakınlarındaki Lozniçe'dedir.

Hayâlî Bey ile birlikte Kanûnî'nin Bağdat seferine katılan, bu sırada Fuzûlî ile görüşen Taşlıcalı Yahyâ “sâhib-i seyf ü kalem” sıfatına lâyık asker şairlerden olup “Şehzade Mustafa Mersiyesi” gibi devrin şartları gereği yazılması cesaret isteyen şiiri kaleme alacak kadar gözü pek ve korkusuz bir kişiliğe sahipti. Kendi döneminde gazel ve mesnevi sahasının güçlü temsilcilerinden sayılmıştır. Nitekim hem divanında hem hamsesinde özgün olmayı başardığını ve kimseyi taklit etmediğini belirtir. Gerek sağlığında gerekse ölümünden sonra yazılan tezkirelerde kişiliği, şiirleri ve hamsesi

övülmüştür. Taşlıcalı Yahyâ'nın bilhassa kasideleri dikkat çekicidir. Bunların teşbîb bölümlerinden itibaren hemen her beyitte bir kahraman şairin, bir Osmanlı gazisinin coşkun heyecanı akıcı bir üslûp ve gür bir sesle yer almaktadır. Geleneksel kaside yapısına göre uzun tutulmuş olan teşbîblerde yer alan bazı tasvirlerdeki orijinallik, soyut-somut tezadını pek çok yerde başarılı biçimde kullanması ve konu farklılığında gösterilen titizlik Yahyâ Bey'i çağdaşlarından ayıran özelliklerindedir. Şairin gençlik yıllarında yazdığı gazeller âşıkane iken Uryânî Mehmed Dede'ye bağlandıktan sonra yazdıkları daha ziyade dinî-tasavvufî ve rindâne mahiyettedir. Yahyâ Bey bu şiirlerinde geleneksel yaklaşımın aksine zâhidi meyhaneye değil mescide çağırır ve oranın Hak divanı, gönlün hakikat sırrının sarayı, şeriatla tarikatın ise onun iki hisarı olduğunu belirtir. Nitekim dindar kişiliği ve içkiye muhalif tutumu pek çok şiirinde hissedilmektedir. Taşlıcalı Yahyâ, kaside ve gazellerinin yanı sıra musammatları ve şehrengizleriyle de dikkat çekmiştir. Kıtalarının bir kısmı hiciv türünde yazılmış olup başta Hayâlî Bey olmak üzere Kandî, Rahmî, Sırrî gibi döneminin bazı şairlerine yönelttiği eleştirilerini yansıtmaktadır.

Taşlıcalı Yahyâ'nın en önemli yanı, İran örneklerine bağlı kalmadan yerli renklerle ve sade bir dille kaleme aldığı mesnevileriyle Türk edebiyatında hamse yazar şairlerin öncülerinden olmasıdır. Arnavutluk'un kıraç bir yerinden gelerek divan ve hamse sahibi oluşunu İslâmiyet'in bir mûcizesi şeklinde açıklayan şair sefer esnasında, ordugâhlarda ve sınır boylarında her türlü insanla bir arada bulunmasının da etkisiyle eserlerinde nispeten sade bir dil kullanmıştır. Zikrettiği pek çok atasözü ve deyim yanında halk ağzına yakın söyleyişle şiir dilinin sadeleşmesine katkıda bulunmuştur. Divanının birçok yerinde sözlerinin mürşîd-i kâmil sözlerine benzediğini, rabbânî ilham eseri mısralarının can âriflerine hayat suyu bağışladığını ifade eder. Şiirde sözü uzatmanın anlamı bozacağını, muamma gibi kapalı söylemenin ise bir işe yaramayacağını belirten Yahyâ Bey kendi şiirlerinde bir hüsn-i edâ bulunduğunu ve hayallerinin de rengin olduğunu ileri sürmektedir.¹⁵³

¹⁵³ Bu bölümdeki bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: Bayram Ali Kaya, "Taşlıcalı Yahyâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2011, C 40, ss. 156-157.

Taşlıcalı Yahya'dan bahseden Gülşen-i Şu'arâ'da Ahdî “fusahâ-yı mütekaddimîn ve şu'arâ-yı müteahhirîn gibi sâhib-hamsedür.”¹⁵⁴ diyerek şairin hamse sahibi olduğunu belirtir, fakat Yahya'nın Hamse'sinde bulunan eserlerden yalnızca *Şâh u Gedâ*'dan bahseder. Sehi Bey ise tezkiresinde Taşlıcalı Yahya'nın *Şâh u Gedâ* ile *Gencîne-i Râz* mesnevilerden bahseder, fakat hamsesinden söz etmez. Lâtîfi ise tezkiresinde “Hâssa mesnevîyyâtдан zebân-ı Türkî'de cevâb-ı hamsesi belki seb'ası vardır”¹⁵⁵ diyerek Yahya'nın Hamse'si olduğundan bahseder. Yahya'nın *Şâh u Gedâ*, *Yûsuf u Zelîha* ve *Gencîne-i Râz* mesnevilerinden söz eder. Riyazi Muhammed Efendi ise *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*'da “Rûm'da mâlik-i penc-genc olan şu'arâdandır ki zikr olunur: *Şâh u Gedâ*, *Gencîne-i Râz*, *Gülşen-i Envâr*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Usûl-nâme*”¹⁵⁶ diyerek Yahya'nın hamse sahibi olduğundan bahseder ve Hamse'sinde bulunan eserleri sıralar. Kınalızâde Hasan Çelebi de *Tezkiretü'ş-Şu'arâ* adlı eserinde Taşlıcalı Yahya'nın hamse sahibi olduğundan bahsetmektedir.

Taşlıcalı Yahya'nın Hamse'sini *Şâh u Gedâ*, *Gencîne-i Râz*, *Yûsuf ve Zelîhâ*, *Kitâb-ı Usûl*, *Gülşen-i Envâr* mesnevileri oluşturmaktadır. Mesneviler hakkında detaylı bilgi ilerleyen bölümlerde verilecektir.

1.2.4.3. XVII. Yüzyıl

1.2.4.3.1. Nev'î-zâde Atâyî

İstanbul'da doğdu (H. 991 / M. 1583). Sultan III. Mehmed devri kazaskerlerinden tanınmış şair ve âlim Nev'î Yahyâ Efendi'nin oğludur. Önce babasından, daha sonra Kafzâde Feyzullah Efendi'den ders okudu. 1601 yılında Ahîzâde Abdülhalim Efendi'den mülâzım olarak tahsilini tamamladı. İstanbul Kadısı Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi'nin yardımıyla 1605'te 40 akçelik Canbaziye Medresesi müderrisliğine tayin edildi. 1608'de müderrisliği bırakarak kadılığa başvurdu ve Lofça kadılığına gönderildi. Bir süre sonra kadılıktan alındı. 1610'da Babaeski kadısı, ardından Varna, Rusçuk ve 1618'de Silistre kadısı oldu. 1620 yılında Tekirdağ, arkasından da Hezargrad kadılıklarına tayin edildi. Buradan azledilince bir süre

¹⁵⁴ Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı (İnceleme-Metin)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2018, s.304.

¹⁵⁵ Canım, a.g.e., s. 568.

¹⁵⁶ Açıkgöz, a.g.e., s.351.

Tırnova ve Sahra kadılıklarının gelirleri kendisine verildi. 1624'te Tırhala kadılığına gönderildi. Manastır ve yeniden Tırhala kadılıkları yaptıktan sonra 1632'de Üsküp kadısı oldu. Üç yıl sonra azledilerek İstanbul'a döndü ve çok geçmeden yeni bir tayin beklerken vefat etti (Cemâziyelevvel 1045 / Ekim 1635). Mezarı Şeyh Vefâ Tekkesi hazîresinde babasının yanındadır. Ölüm tarihi Keşfü'z-zunûn'da 1044, Tezkire-i Rızâ'da 1046 olarak gösterilmiştir. Buna karşılık Şeyhî Mehmed'in Vekâyiü'l-fuzalâ'sında Cemâziyelevvel 1045, Muhibbî'nin Hulâsatü'l-eser'i ve Âsım'ın Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr'ında Cemâziyelâhir 1045 tarihleri verilmiştir.

Atâyî, mâzul bulunduğu kısa süreler dışında ömrünü İstanbul'dan uzakta, Balkanlar'daki çeşitli kadılıklarda geçirmiştir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre güzel konuşan, nükteli ve alaycı bir insandır. Dedesi ve babası gibi o da tasavvufa yönelmiş ve Celvetiyye'nin kurucusu Aziz Mahmud Hüdâyî'nin müridlerinden olmuştur. Bursalı Mehmed Tâhir'in bildirdiğine göre Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin kapısı üstündeki Arapça tarih kitâbesi onundur.¹⁵⁷

Nevî-zâde Atâyî, Nizami'nin hamsesine karşılık olarak hamse yazmış şairlerimizdendir. Atâyî hamse yazma arzusunu ikinci mesnevisi Nefhatü'l-ezhâr'da çok açık bir şekilde dile getirir. Hamse'sini *Âlem-nümâ (Sâkînâme)*, *Nefhatü'l-ezhâr*, *Sohbetü'l-ebkâr*, *Heft Hân*, *Hilyetü'l-efkâr* mesnevileri oluşturmaktadır. Hamse konusunda en ayrıntılı bilgiler Heft Hân mesnevisinin hatimesinde yer almaktadır. Atâyî burada Hamse erbabını taklit ettiğini, bundan dolayı ilk olarak *Âlem-nümâ*, ikinci olarak *Nefhatü'l-ezhâr*, üçüncü olarak *Sohbetü'l-ebkâr* ve dördüncü olarak da *Heft Hân*'ı yazdığını açıklar.¹⁵⁸ Nail Tuman, Atâyî'nin Hamse'sinin mevcut nüshalarında Hilyetü'l-Efkâr mesnevisinin yazılı olmaması sebebiyle kaynaklarda Hamse'sinin dört mesneviden oluştuğuna dair ibarelerin bulunduğunu söyler. Kâtip Çelebi'nin dahi Atâyî'nin Hamse'sindeki dört mesnevinin ismini yazmış, Hilyetü'l-Efkâr mesnevisinin adını yazmamıştır. Şeyhî (öl. H. 1144/M. 1731) ise Hamse'yi oluşturan mesnevilerin isimlerini tam olarak vermiş, hatta Hilyetü'l-Efkâr'dan bazı

¹⁵⁷ Bu bölümdeki bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: Haluk İpekten, “**Atâî, Nev'îzâde**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1991, C 4., s.40.

¹⁵⁸ Kortantamer, **a.g.e.**, 1997, s.133.

beyitler nakletmiştir.¹⁵⁹ Hilyetü'l Efkâr mesnevisinin bulunan 110 beyitlik eksik nüshasını Agah Sırrı Levend yayınlamıştır.¹⁶⁰

Atâyî'nin Hamse'sinde yer alan mesneviler hakkında ilerleyen bölümlerde bilgi verilecektir.

1.2.4.3.2. Nergisî

Asıl adı Mehmed olup babası Ahmed Efendi'nin kadılık yaptığı Saraybosna'da dünyaya geldi. Eserlerinin yazılış tarihlerinden hareketle H. 988/ M. 1580) ile H. 993 M.1585 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Şabanoviç'e göre H. 992/ M. 1584'te dünyaya gelmiştir. Kadı Nergisîzâde olarak bilinen bir aileye mensup olduğundan Nergisî mahlasını almıştır. Öğrenimine Saraybosna'da başladı, daha sonra İstanbul'a giderek Kafzâde Feyzullah Efendi'ye intisap etti ve onun derslerine katıldı. Babasının vefatı üzerine geçim sıkıntısı yüzünden tahsilini yarıda bırakmak zorunda kaldıysa da Feyzullah Efendi'den mülâzemet alarak maaşa geçti. Feyzullah Efendi'den sülûs, nesih ve ta'lik öğrenen Nergisî birçok yerde müderris olarak görev yaptı, ardından İstanbul'a gelerek kadılığa geçti, Rumeli sadâretine bağlı kadılıklarda bulundu. Çaniçe kadısı iken Kafzâde Fâizî'ye yazdığı tebrik mektubundan sonra Kafzâde ailesinden yardım görmeye başladı. Bu görevi sırasında Rumeli kazaskeri Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi ve üstadı Veysî ile mektuplaştığı bilinmektedir.

Kafzâde Fâizî, Zilhicce 1027'de (Aralık 1618) Selânik kadısı olunca Nergisî, Selânik'e gidip Fâizî'nin yanında kadı nâibi ve mülâzım olarak göreve başladı. Selânik kadılığından azledilince de (1029/1620) onunla birlikte İstanbul'a döndü. Selânik'te iken Fâizî için istinsah etmeye başladığı Vassâf'ın Târîh'ini tamamlaması ve yeni bir göreve tayinini beklemesi bu yıla rastlar. H. 1030/ M. 1621'de Bosna'nın Hersek sancağında Mostar kadılığına gönderildi. H. 1031/ M. 1622'de Yenipazar (Novi Pazar) sancağı kadılığını yürütürken Sultan II. Osman'ın aynı yılın 8 Recebinde (19 Mayıs) katledilmesi, arkasından hâmisi Kafzâde Fâizî'nin vefatı üzerine duyduğu derin üzüntü sebebiyle Yenipazar'dan ayrılarak İstanbul'a döndü. H. 1034/ M. 1624-25'te Elbasan kadısı oldu, burada yirmi üç ay görev yaptıktan sonra H. 1035 yılının

¹⁵⁹ Tuman, a.g.e., 1961, s.132.

¹⁶⁰ bk. Agah Sırrı Levend, *Atayi'nin Hilyetü'l-Efkâr'ı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1948.

sonlarında veya H. 1036'nın başlarında (M. 1626) İstanbul'a döndü. 1038'de (1628-29) Bosna'nın Banaluka kadısı iken Manastır'a tayin edildi ve oradaki görevi henüz bitmeden 1044 Ramazanında (M. Şubat-Mart 1635) İstanbul'a gelerek Revan seferine gidecek Ordu-yı Hümâyün'a vak'anüvis sıfatıyla katıldı. Bu görev, bütün ömrü dolaşmakla geçen ve lâyıkiyle takdir edilmediğinden şikâyet eden Nergisî için IV. Murad'ın bir taltifi sayılır; çünkü maharet ve sanatını ortaya koyabileceği bir imkâna kavuşmuş oldu. Ancak ordu henüz İzmit'e varmadan Gebze yakınlarında bir bataklıkta atından düşerek Şevval 1044'te (M. Mart-Nisan 1635) öldü. Mezarı hakkında kaynaklarda sağlıklı bilgi bulunmamaktadır. Arapça ve Farsça'ya hâkimiyeti yanında geniş bilgisiyle de tanınan Nergisî'nin zarif, nüktedan, rindmeşrep ve hoşsohbet bir kişiliğe, hassas bir ruha, kırılğan bir mizaca sahip olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır.

Türk inşâ sanatının en önemli isimlerinden olan Nergisî, Türkçe'de Sinan Paşa ile başlayan sanatlı nesir üslûbunu zirveye ulaştırmış, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Nâmık Kemal tarafından şiddetle eleştirilmesine kadar ulaşılması güç bir örnek diye taklit edilmeye çalışılmıştır. Uzun cümleleri, zincirleme tamlamaları, bilinmeyen Arapça ve Farsça kelimeleri seçerek kullanması, bu kelimelerle sebk-i Hindî'yi hatırlatan nâdir mecaz ve imajlar oluşturması dilinin anlaşılmasını güçleştiren unsurlardır. Ancak dil bilgisi kurallarına uygun sağlam cümlelere yer vermesi, bu cümleleri ilk bakışta hissedilmeyecek secilerle süslemesi, Türkçe'deki bütün cümle çeşitlerini kullanarak dilin imkânlarını zorlaması lehine kaydedilmesi gereken özelliklerdir. Nergisî'nin Arap ve Fars kaynaklı klasik hikâyeler yerine Osmanlı coğrafyasına ait, sosyal hayatı yansıtan olayları hikâyeleştirmesi, bilhassa Nihâlistân'da modern hikâyeciliğin habercisi denebilecek düzeyde teknikler kullanması dikkati çekmektedir. Eserlerinin özellikle dîbâce kısımlarında tasannudan uzak duramamış, hikâyelerinde ise orta derecede tekellüflü bir dili benimsemiştir. İlk dönem çalışmalarındaki (meselâ bk. el-Akvâlü'l-Müselleme ve Kânûnü'r-Reşâd) kısmî sanat merakını daha sonra arttırarak kalem erbabını âciz bırakmak ve kendi ustalığını kabul ettirmek için tasannua yönelmiştir. Bundaki hedefi de İran edebiyatında Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistân'ı ve Abdurrahman-ı Câmî'nin Bahâristân'ı gibi Türk edebiyatında kendi muhitinden aldığı yaşanmış hikâyeleri zengin bir dil ve üslûp zevkiyle okuyucuya ulaştırmaktır.

Nergisî'nin ta'lik, nesta'lik, ta'lik kırması, sülüs ve nesih hatlarında oldukça başarılı sayıldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Özellikle ta'likin hurde / şikeste türündeki başarısı bilinmektedir. Hat güzelliğinin yanı sıra süratli yazmasıyla da ünlüdür. Hatta Arapça muhtasar bir nahiv kitabı olan 'Avâmil'i Beyazıt Camii'nden Fâtih Camii'ne kadar yürürken yazıp bitirmesi, kırk günde Beyzâvî tefsiri Envârü't-tenzîl'i istinsah etmesi meşhurdur. Onun H.1018/ M. 1609'da istinsah ettiği, Tâcüşşerîa'nın Vîkâyetü'r-rivâye fi mesâ'ili'l-hidâye adlı eseri Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya kitapları arasındadır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde güzel bir ta'likle yazılmış Kânûnü'r-Reşâd ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı Münşeât nüshasının da Nergisî'nin el yazısı olduğu kayıtlarda belirtilmektedir.¹⁶¹

Nergisî'nin Hamse'sinden ilk bahseden kaynak Vakâyiü'l-Fuzalâ'dır. Diğer kaynaklar olarak Mecelletü'n-Nisâb, Mecmu'atu't-Terâcim, Esâmî, Sicill-i Osmânî ve Kâmûsu'l-A'lâm gösterilebilir.¹⁶² Nergisî'nin Hamse'sinden bahseden Nail Tuman İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu adlı çalışmasında Nergisî'nin Hamse'sinde bulunan eserler hakkında kısa bilgiler sunmuş, ardından eserlerin İstanbul'daki kütüphanelerde bulunan nüshaları hakkında bilgi vermiştir.¹⁶³

Nergisî'nin Hamse'sini *el-Kavlü'l-müselleme fi Gazavâti'l-Mesleme, Kânûnü'r-Reşâd, Meşâkkü'l-uşşâk, İksîr-i Saâdet ve Nihâlistân* adlı mensur eserler oluşturmaktadır. Eserler hakkında bilgi ilerleyen bölümlerde verilecektir.

1.2.4.4. XVIII. Yüzyıl

1.2.4.4.1. Subhî-zâde Feyzî

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Feyzullah'tır. Sadrazam Hezarpâre Ahmed Paşa'nın kızının torunu, şehremini rûznâmçecisi şair Subhi Ahmed Efendi'nin oğludur. Tahsilini tamamladıktan sonra, babasının vefatı üzerine onun yerine şehremini rûznâmçecisi olarak memuriyet hayatına girdi (1101/1689-90). Bu görevinin ardından Çorlulu Ali Paşa'nın kethüdâ kâtipliğini, Osman Paşa'nın

¹⁶¹ Bu bölümdeki bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: Süleyman Çaldak, "Nergisî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2006, C 32., ss.560-562.

¹⁶² Süleyman Çaldak, *Nergisî ve Nihâlistân'ı (İnceleme-Metin)*, (Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya, 1997, s.101.

¹⁶³ Tuman, *a.g.e.*, 1961, ss.81-128.

defterdarlık ve mektupçuluğunu yaptı. Bazı divan memuriyetlerinde bulundu. İstanbul'da vefat etti.

Tezkirelerde yer alan bilgilerden Feyzî'nin tanınmış bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Feyzî'ye eserinde diğer tezkirecilerden daha geniş yer veren Râmiz onun hakkında “şair oğlu şair” ifadesini kullanır. Buna göre Feyzî'nin yaşadığı dönemde iyi bir şair olarak kabul edildiği düşünülebilirse de devrin diğer şairleriyle karşılaştırıldığında bunun doğru olmadığı anlaşılır. Feyzî, farklı bir muhtevaya sahip dört mesnevisiyle divanından dolayı hamse sahibi şairler arasında anılır.¹⁶⁴

Subhî-zâde Feyzî'nin Hamse'sini ilk tanıtan Agah Sırrı Levend olmuştur.¹⁶⁵ Levend bu çalışmasında Feyzî'nin Hamse'sini tezkirelerde geçenlerden farklı olarak değerlendirmiş, şairin Hamse'sinin hiçbir sanatsal yönü olmadığı, Nev'i-zâde Atâyî, Taşlıcalı Yahya, Hamdullah Hamdî gibi şairlerin Hamse'siyle asla kıyaslanamayacağı yönünde eleştirmiştir. Nail Tuman Feyzî hakkında tezkirelerde geçen ifadelerle yer verdikten sonra Hamse'de bulunan eserler hakkında bilgi vermiştir.¹⁶⁶

Subhî-zâde Feyzî'nin Hamse'ni *Heft-Seyyâre*, *Mir'ât-ı Sûret-nümâ*, *Safâ-nâme* ve *Aşk-nâme* adlı mesnevileri ile *Divan*'ı oluşturmaktadır. Bu eserler hakkında bilgiler ilerleyen bölümlerde verilecektir.

1.2.4.5. Diğer Şairler

Yukarıda bilgilerini verdiğimiz şairler dışında kaynaklarda Türk edebiyatında hamse sahibi olduğu belirtilen şairler bulunmaktadır. Bu bölümde kaynaklarda hamse sahibi olarak belirtilen şairleri ve hamselerinde bulunan eserlerin isimlerini vereceğiz.

Şeyyad Hamza (öl. 1348-49'dan sonra): O. Kemal Tavukçu Şeyyad Hamza'nın hamse sahibi olduğunu hatta ilk hamse yazarı olduğunu belirtir.¹⁶⁷ Şaire ait olduğu belirtilen eserler şunlardır:

¹⁶⁴ Bu bölümdeki bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: Mustafa Uzun, “Feyzî, Subhizâde”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1995, C 12., s. 523.

¹⁶⁵ bk. A. Sırrı Levend, “Feyzî'nin Bilinmeyen Bir Hamsesi”, TDAY Belleten (1955), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1955, ss. 143-152.

¹⁶⁶ Tuman, a.g.e., ss.191-195.

¹⁶⁷ bk. Orhan Kemal Tavukçu, “Klâsik Edebiyatında Hamse Geleneği ve Şeyyâd Hamza”, **Turkish Studies, International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Klasik Türk Edebiyatında Mesnevi Özel Sayısı, (Fall 2009), Vol. 4/7, ss.593-602.

1. Yûsuf u Züleyhâ (Destân-ı Yûsuf)
2. Vefat-ı Hazret-i Muhammed
3. Mi'râc-nâme
4. Dâstân-ı Sultân Mahmûd
5. Ahvâl-i Kıyâmet

Ahmedî (öl. 1412-13): Nail Tuman, Ahmedî'yi ilk hamse yazarları arasında sayar. Hüseyin Ayan da Ahmedî'de hamse yazma arzusunun sezildiğini belirtir. Ancak eski kaynaklarda Ahmedî'nin hamse sahibi olduğuna dair kesin bir bilgi yoktur.¹⁶⁸

Hamse'sinde bulunan eserler şunlardır:

1. İskender-nâme,
2. Cemşîd u Hurşîd,
3. Tervîhu'l-Ervâh,
4. Yûsuf u Züleyhâ,
5. Vîs ü Râmin.

Çâkerî Sinân Çelebi (öl. 1495'ten sonra): Sehî'de, Lâtîfî'de ve Mehmed Tevfik'in *Kâfile-i Şu'arâ* adlı eserinde Çâkerî'nin hamse sahibi olduğu bildirilmektedir. Nail Tuman Çâkerî'yi ilk hamse sahibi olarak zikreder.¹⁶⁹

Hamse'sinde bulunan eserler şunlardır:

1. Vamık u Azrâ
2. Yûsuf u Züleyhâ
3. Hüsn ü Nigâr
4. Süheyl ü Nevbahâr
5. Leylâ vü Mecnûn
6. Şeh-nâme.

Karamanlı Figânî (öl. 1506): Nail Tuman, Hüseyin Ayan ve Abdülkadir Karahan Karamanlı Figânî'nin Hamse'si olduğunu bildirmişlerdir.¹⁷⁰ Şairin yalnızca bir mesnevisi bilinmektedir:

¹⁶⁸ bk. Nail Tuman, *age.*, 1961, s.III.; Hüseyin Ayan, *age.*, 1979, s.89.

¹⁶⁹ Tuman, *a.g.e.*, 1961, s.IV.

¹⁷⁰ bk. Nail Tuman, *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961, s.VII; Hüseyin Ayan, "Divan Edebiyatında Hamseler", *Atatürk Üni. Ed. Fak.*

1. İskender-nâme.

Revânî (öl.1524): Sehî'ye göre Revânî'nin "Hamse-i Rumî" adında hamsesi vardır. Nail Tuman da Revânî'nin Hamse'sinde olduğu bildirilen İşret-nâme ve Câmi'u'n-nesâyih mesnevilerinin nüshalarına rastlanmadığını belirtir.¹⁷¹ Hamse'sinde bulunan eserler şunlardır:

1. İşret-nâme

2. Câmi'u'n-nesâyih.

Lâmi'î Çelebî (öl. 1532): Kaynaklarda Lâmi'î Çelebî'nin "Hamse Sahibi" olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak Lâmi'î Çelebî'nin iki hamse meydana getirecek kadar mesnevisi bulunduğu görülmektedir. Bu sebeple yakın dönem kaynaklarda Lâmi'î Çelebî'nin hamse sahibi şairler arasında sayılması gerektiği belirtilmiştir. Şairin kaleme aldığı mesnevileri şunlardır:

1. Vâmık u Azrâ

2. Vîs ü Râmîn

3. Salâmân ü Absâl

4. Şem' ü Pervâne

5. Gûy u Çevgân

6. Ferhâd-nâme

7. Mevlidü'r-Resûl

8. Maktel-i İmâm Hüseyin

9. Şehrengîz

10. Heft Peyker.

Fuzûlî (öl.1556): Riyâzî, Fuzûlî'nin "hamse Sahibi" olduğunu bildirir. Latîfî'de Fuzûlî'nin Hamse'ye cevabı olduğu bildirilir. Kınalızâde Hasan Çelebi Fuzûlî'nin Türkçe hamsesi olduğunu söyler. Şairi mesnevileri şunlardır:

1. Leylâ vü Mecnûn

Araştırma Dergisi (Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı), 1979, S 10, s.91.; Abdülkadir Karahan, **Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri**, İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Yay., İstanbul, 1980, s.106. ve Abdülkadir Karahan, "**Hamse**", Türk Ansiklopedisi, C 18, Ankara, 1970, s.455.

¹⁷¹ bk. Tuman, **a.g.e.**, 1961, s.V.

2. Beng ü Bâde
3. Sohbetü'l-Esmâr
4. Sâkî-nâme
5. Hüsn ü Aşk.

Ârifî Fethullah Çelebi (öl.1561-62?): Ahdî'de Ârifî Fethullah Çelebi'nin hamsesi olduğu bildirilir.

Kara Fazlî (öl. 1563): Ahdî, Kara Fazlî'nin hamse sahibi; Latîfî ise sitte sahibi olduğunu bildirir. Şair olduğu bildirilen mesneviler şunlardır:

1. Hümâ vü Hümâyûn-nâme
2. Leylâ vü Mecnûn
3. Gül ü Bülbül
4. Nihâlistân
5. Lücetü'l-esrâr.

Hamîdî-zâde Celîlî (öl. 1569): Sehî, Latîfî ve Ahdî,'de Celîlî'nin hamsesi olduğu bildirilir. Şairin eserleri şunlardır:

1. Husrev ü Şîrîn
2. Leylâ vü Mecnûn, 3. Gül-i Sad-berg-i Bî-Hâr
3. Hecr-nâme
4. Mehek-nâme.

Halîfe, Diyarbakırlı (öl. 1572): Ahdî ve Ali Emirî Efendî'nin Tezkire-i Şu'arâyı Âmid'de Halîfe, hamse sahibi olarak bildirilir. Şaire ait olduğu bildirilen bir mesnevi vardır:

1. Leyla vü Mecnûn.

Mu'îdî, Kalkandelenli (XVI. yy.): Mu'îdî, Kınalı-zâde Hasan Çelebi'ye göre hamse sahibidir. Latîfî'ye göre "penc genc"e cevap vermiştir ve "Kütüb-i Seb'a"sı vardır.

1. Gül ü Nevrûz
2. Şem'u Pervâne
3. Vâmık u Azrâ

4. Husrev ü Şîrîn.

Hulvî Mahmud Cemâleddîn (öl.1654): Agah Sırrı Levend, Hulvî'nin Hamse-i Yahyâ'ya naziresi olduğunu, Şeyhî'nin Osmanlı Müellifleri'nde ve Vefeyât-ı Ayvansarâyî'de kayıtlı olduğunu bildirir.¹⁷²

Abdî (?): Hakan Sevindik, eski kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmayan Abdî'nin hamse sahibi olduğunu belirtir.¹⁷³ Abdî'nin Hamse'sinde şu mesneviler olduğunu bildirir:

1. Niyâznâme-i Sa'd ü Hümâ
2. Heft Peyker
3. Bostân Tercümesi
4. Cemşîd ü Hurşîd
5. Nüzhetnâme/Gül ü Nevrûz

1.2.5. Türk Edebiyatındaki Hamselerin Karşılaştırılması

Türk edebiyatında hamse yazma geleneğinde eserlerin yazıldığı ilk dönemden son örneğine kadar İran edebiyatından ilham alınan eserler olduğu gibi tamamen özgün eserler de telif edilmiştir. Bu gelenek içerisinde hamse sahibi olmak isteyen birçok şair bulunmasına rağmen hamseyi tamamlayan şairlerin sayısı sınırlıdır.

Türk edebiyatında kaleme alınan hamseleri değerlendirdiğimiz bu çalışmada hamseler arasında bulunan farklılıklardan bahsetmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Hamseler Arasında Bulunan Farklılıklar

Türk Edebiyatında Anadolu sahasında kaleme alınan hamselere baktığımızda hamseler arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Türk edebiyatında hamse sahibi şairler arasında hamse yazma niyetinde olduklarını, hamse kaleme aldıklarını eserlerinde belirten şairler olduğu gibi böyle bir amacı olduğundan bahsetmeyen ve hamse sahibi

¹⁷² bk. Agâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, C 1, s.112.

¹⁷³ bk. Hakan Sevindik, "Yeni Bir Hamse Şairi: Abdî ve Manzum Bostân Tercümesi", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S 35, 2016, ss.106-130.

oldukları bilgisini dönemin biyografî kaynaklarından ya da edebiyat alanındaki çalışmalardan edindiğimiz şairler de mevcuttur.

Bu konu hakkında hamse sahibi şairleri tek tek değerlendirecek olursak;

XV. yüzyıl şairlerinden olan Hamdullah Hamdî, eserlerinde hamse yazma niyetinden ya da hamse kaleme aldığından bahsetmemiştir. Ancak bazı tezkirelerde¹⁷⁴ ve edebiyat alanında yapılan araştırmalarda Hamdî'nin hamse sahibi olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁵ Bu yüzyıldaki diğer şair Behiştî Ahmed Sinan, Hamse'sinde bulunan Mihr ü Müşterî, İskender-nâme ve Heft Peyker mesnevilerinde hamse kaleme aldığından açıkça bahsetmektedir.¹⁷⁶ Ayrıca tezkirelerde de Behiştî'nin Hamse'sinden söz edilmektedir.¹⁷⁷ Aynı yüzyılda yer alan diğer bir şair Ârif'ten bahsedecek olursak ne şairin kendisi ne de tezkireler hamse sahibi olduğuna dair bir bilgi vermemiştir. Ancak araştırmalarda şairin beş eserinin hamseyi temsil ettiği ve Ârif'in hamse sahibi olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁸

XVI. yüzyılda hamse sahibi şairler arasında yer alan Ahmed Rıdvân, Hüsrev ü Şîrîn ve Rıdvaniye mesnevilerinde hamse sahibi olmak istediğinden bahsetmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁴ bk. Rıdvân Canım, **Lâtîfî: Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2018, s.200; Namık Açıkgoz, **Tezkiretü's-Şuara**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017, s.126.

¹⁷⁵ bk. Fâik Reşad, **Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye**, <https://archive.org/details/tarihiedebiyatio01readuoft/page/188>, Erişim Tarihi (30.06.2019); Tuman, **a.g.e.**, 1961, s. IV ve 22.; Karahan, **a.g.e.**, 1980, s.104., Ayan, **a.g.e.**, 1979, s.93; Ayan, **a.g.e.**, 1981, s.89.; Levend, **a.g.e.**, 2008, s.108.; Yazıcı- Kurnaz, **a.g.e.**, s.499.; Öztürk, **a.g.e.**, 1997, s.453.

¹⁷⁶ bk. Arzu Polat, **Behiştî Sinan'ın (H.917/M.1511-1512) Mihr ü Müşterî Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2017, s.31.; Bünyamin Ayçiçeği, **Behiştî Ahmed Sinan'ın (ö. 917/1511-12?) İskender-Nâme'si (İnceleme-Metin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014. s.344, 712 ve 738.; Şener Demirel, **Behiştî: Heft Peyker Mesnevisi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017, 153 ve 1729. beyitler.

¹⁷⁷ bk. Haluk İpekten vd., **Heşt Bihişt: Sehî Beg**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017. s.120.; Canım, **a.g.e.**, 2018, s.154.; Mustafa İsen, **Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017, s.73.

¹⁷⁸ bk. Hasibe Mazioğlu, "Eski Türk Edebiyatı", Türk Ansiklopedisi, C 32, Ankara, 1983, s. 108; Kortantamer, **a.g.e.**, 1997, s.13; Semra Tunç, **Ârif, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni C: I**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya, 1996, s.15.; Abdurrahim Elveren, **XV. Yüzyıl Şairlerinden Ârif ve Hamsesi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2001, s.54.

¹⁷⁹ bk. Orhan Kemal Tavukçu, **Ahmed Rıdvân: Hüsrev ü Şîrîn (İnceleme-Metin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2000, s.230 ve 232.; Nebi Yılmaz, **Ahmed-i Rıdvân ve Rıdvâniyesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2006, s.192.

Sehi Bey tezkiresinde de şairin hamse sahibi olduğundan bahsedilir.¹⁸⁰ Yine aynı yüzyılda Taşlıcalı Yahya, Gülşen-i Envâr adlı eserinde hamsesini tamamladığından bahseder.¹⁸¹ Ahdi, Latîfî, Riyâzî, Kınalızâde Hasan Çelebi tezkirelerinde Taşlıcalı Yahya'nın hamse sahibi olduğunu belirtmişlerdir.¹⁸²

XVII. yüzyılda Nev'î-zâde Atâyî hamse kaleme aldığını Sohbetü'l Ebkâr, Nefhatü'l-ezhâr, Heft- Hân mesnevilerinde açıkça dile getirmiştir.¹⁸³ Aynı yüzyılda Nergisî'nin ise eserlerini hamse yazma niyetiyle telif edip etmediği hakkında bir ifadesi bulunmamaktadır. Ancak elde bulunan mecmualarda "Hamse-i Nergisî" kaydı yer almaktadır. Nergisî'nin Hamse'sinden bahseden ilk kaynak ölümünden yaklaşık olarak bir asır sonra telif edilen Vakâyü'l Fuzalâ olmuştur. Ayrıca Mecelletü'n - Nisâb, Mecmu'âtu't-Terâcim, Esamî, Sicilli Osmânî ve Kâmâsu'l-A'lâm eserlerinde de bahsedilmiştir.¹⁸⁴

- Hamselerde bir diğer farklılık olarak Nergisî ile Subhî-zâde Feyzî'nin hamselerini ayrıca belirtmek gerekecektir. Diğer hamselerden farklı olarak Nergisî Hamse'sini mensur olarak kaleme almıştır. Bu farklılık Türk edebiyatında tek mensur hamse olma özelliği taşımaktadır. Subhî-zâde Feyzî'nin Hamse'si ise bir Divan ve dört mesneviden oluşması yönüyle diğer hamselerden ayrılmaktadır.
- Hamse yazma geleneğinde bir farklılık olarak Nev'î-zâde Atâyî'nin hamsesindeki eserlerin ele alınış biçimlerini de belirtmek gerekir. Şair, birbirinden bağımsız küçük hikâyelerden oluşturduğu mesnevilerle özgün bir hamse meydana getirmiş, diğer hamselerden farklı bir yol izlemiştir.

¹⁸⁰ bk. Haluk İpekten vd., **a.g.e.**, 2017, s.50.

¹⁸¹ bk. Ayşe Sağlam, **Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Hamse'si**, (Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 2016, s.856.

¹⁸² bk. Süleyman Solmaz, **a.g.e.**, 2018, s.304.; Canım, **a.g.e.**, s. 568.; Açıkgöz, **a.g.e.**, s.351.

¹⁸³ bk. Muhammet Yelten, **Sohbetü'l-Ebkâr**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017, s.37.; Muhammet Kuzubaş, **Nevizâde Atâyî'nin Nefhatü'l-Ezhâr Adlı Mesnevisinin Metin, Biçim ve İçerik Bakımından İncelenmesi**, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2003, s. 149.; Turgut Karacan, **Nev'î-zâde Atâyî: Heft Hân Mesnevisi (İnceleme-Metin)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, s.346.

¹⁸⁴ bk. Süleyman Çaldak, **Nergisî ve Nihâlistân'ı (İnceleme-Metin)**, (Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya, 1997, s.101.

Hamselerde İşlenen Konuların Karşılaştırılması

Türk edebiyatında kaleme alınmış hamselere baktığımızda ele aldığı konular açısından her biri farklılık göstermektedir. Hamselerde dini, tasavvufî, aşk, kahramanlık gibi konuların ele alındığı eserler bulunmakla birlikte divan, tercüme eserler, “Kıyâfet-nâme” gibi farklı bir alanda yazılan eserler de yer almaktadır. Farklı konuları ele alan eserlerden meydana gelen hamseler birbirleriyle de farklılık göstermektedir. Ancak aynı konuyu ele alan eserlerin bulunması bu hamselerin ortak noktası olabilmektedir.

Türk edebiyatında yazılmış hamselerde bulunan eserlere baktığımızda ortak konularda yazılmış olanları şu şekilde vermek mümkündür:

Hamdullah Hamdî ile Taşlıcalı Yahya'nın Yûsuf u Zeliha mesnevileri;

Hamdullah Hamdî, Behiştî Ahmed Sinan ile Ahmed Rıdvan'ın Leylâ vü Mecnûn mesnevileri;

Behiştî Ahmed Sinan ile Ahmed Rıdvan'ın İskender-nâme mesnevileri;

Behiştî Ahmed Sinan ile Ahmed Rıdvan'ın Heft-Peyker mesnevileri bulunmaktadır.

Aynı isimde ve konuda olmamakla birlikte benzer konuları içermesi bakımından ilk olarak Nev'î-zâde Âtâyî'nin Heft-Hân mesnevisi ile Subhî-zâde Feyzî'nin Heft-Seyyâre mesnevilerini söylemek mümkündür.

İkinci olarak Nev'î-zâde Âtâyî'nin Sâkî-nâme mesnevisi ile Subhî-zâde Feyzî'nin Mir'ât-ı Sûret-Nümâ, Safâ-nâme, Aşk-nâme mesnevileri bulunmaktadır. İşret meclisini ve mecliste bulunan öğelerin anlatıldığı bu eserlerin arka planında tasavvufî bir konunun ele alındığı da söylenebilir. Nev'î-izâde daha süslü ve edebi olarak güçlü bir dil kullanırken Subhî-zâde Feyzî bu konuda sönük kalmıştır.

Konu anlatımı ve ardından hikâye verilmesi sebebiyle ortaklık gösteren eserlerde ise;

Taşlıcalı Yahya'nın Gencîne-i Râz mesnevisi ile Nev'î-zâde Âtâyî'nin Nefhatü'l- Ezhâr ile Sohbetü'l- Ebkâr mesnevileri örnek verilebilir.

Hamselerde bulunan diğer eserlerde ortak noktası yalnızca konu olarak aşk olan eserlerde ise Hamdullah Hamdî'nin Tuhfetü'l-Uşşâk'ı, Behiştî Ahmed Sinan'ın Mîhr ü Müşterî'si, Ahmed Rıdvan'ın Hüsrev ü Şîrîn'i ile Taşlıcalı Yahya'nın Şâh u Gedâ'sı bulunmaktadır.

Nergisî'nin Hamse'sinde bulunan eserler mensur olarak kaleme alınması açısından diğer hamselerden farklılık göstermektedir. Hamse'sinde bulunan eserlerde ise Nergisî, başka dildeki bir eseri tercüme etmeyi, aşkı konu alan eserler kaleme almayı tercih etmiştir. İmam Gazâlî'nin Kimya-yı Sa'âdet adlı eserinin Türkçeye çevirisi olan İksîr-i Sa'âdet ve Farsça siyaset-nâme Ahlâku's-Saltana'nın çevirisi olan Kânûnu'-Reşâd eseri ile diğer hamselerden ayrılmaktadır.

Hamselerde ele alınan konularda farklılık olarak Subhî-zâde Feyzî'nin Hamse'sinde yer alan Divan'ını da belirtmek gerekmektedir. Divan ve mesnevilerden oluşmasıyla sebebiyle kendi özgü bir nitelik taşıyan bu hamsede Divan da ele alınan konular açısından diğer hamselerden farklı ve özgün sayılabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

ANTOLOJİK VE MUFASSAL HAMSE ÖZETLERİ

2.1. Hamdullah Hamdî'nin Hamse'si

Hamdullah Hamdî'nin Hamse'sinin özeti verilirken Hamse'de bulunan eserlerin sıralanması yazılış tarihlerine göre tertip edilmiştir. Ancak Kıyâfet-nâme mesnevisinin telif tarihi kesin olarak bilinmemesi sebebiyle en sonda yer almaktadır.

2.1.1. Yûsuf u Zelîha Mesnevisi

Yûsuf u Zelîha, Hamdullah Hamdî'nin *Hamse*'sindeki en meşhur mesnevisidir. Eser farklı rivayetler olmakla birlikte¹⁸⁵ yaklaşık 6200 beyitten oluşmuştur. H.897/M.1492 yılında yazılmıştır. Aruzun en yaygın ve en kolay vezni sayılan “fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Eserde konu olarak Kur'an-ı Kerim'de “ahsenü'l-kasas” yani “en güzel kıssa” olarak geçen Yûsuf Peygamber kıssası esas alınmıştır. Mesneviyi yazmadan önce Hamdî, mesnevinin konusu için araştırma yapmış, Kur'an-ı Kerim'de yer alan Yûsuf suresini, dönemindeki önemli Kur'an tefsirlerini okumuş ve kaynak edinmiştir.¹⁸⁶ Kendisinden önce bu kıssayı ele alan mesneviler, edebi eser oluşturma gayesinden daha çok dîni bilgi vermek amaçlı yazılmıştır. Hamdî, bu kıssaya dair Türkçede doğru dürüst yazılmış bir eser bulamadığını eserinin sebep-i te'lif kısmında açıklamıştır.¹⁸⁷ Farsça yazılmış eserlerden Firdevsî ve Câmî okumuş, Molla Câmî'nin Yûsuf ve Zelîha'sını kendisine örnek edinmiştir.¹⁸⁸

Bu mesnevisinde şair beşerî aşktan ilahi aşka geçişi işlemiştir. Eserde hikâye Hz. İbrahim'in vefatıyla başlamıştır. Bu olay örgüsü Hamdî'nin mesnevisini

¹⁸⁵ bk. M. Naci Onur, **Hamdullah Hamdî, Yûsuf u Züleyha: İnceleme-Metin**, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), C. I-II, Erzurum, 1982 adlı çalışmasında 6241 beyit; Zehra Öztürk, **Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf ve Zelîhâ Mesnevisi: Giriş, Metin, İnceleme ve Tıpkıbasım**, Harvard: Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları 48., C 1, 2001, s.32. adlı çalışmada 6278 beyit; M. Cihat Üstün, **Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisi (Gramer-metin-dizin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, 2014, s.7. adlı çalışmada ise 6201 beyit olarak belirtilmiştir.

¹⁸⁶ Üstün, **age.**, s.7.

¹⁸⁷ Zehra Öztürk, **age.**, 2001, s.36.

¹⁸⁸ Zehra Öztürk, **age.**, 2001, s.36.

kendinden önceki yüzyıllarda Hz. Yusuf ile başlatılarak yazılmış mesnevilerden farklı kılmaktadır.¹⁸⁹

Mesnevi halk arasında büyük ilgi görmüş ve çok beğenilmiştir. Mesnevinin Türkiye ve Türkiye dışında yüz otuzdan fazla nüshasının olması bunu destekler mahiyettedir.¹⁹⁰ Halk tarafından rağbet görmesinin sebebi olarak mesnevinin dilinin sade ve akıcı olmasını söylemek mümkündür. Hamdî'nin adeta adıyla özdeşleşmiş bu mesnevisi için tezkire yazarları şairin en güzel eseri olduğu konusunda ittifak etmiştir.¹⁹¹

Mesneviye çoğunlukla bütün mesnevilerde olan tevhid, münâcaat, na't, mu'cizât, dört halifeye övgü, sebab-i te'lîf bölümleri ile başlayan şair, bu bölümlerden sonra asıl hikâyeye geçiş yapar.

Hamdî, eserinin sebab-i te'lîf bölümünde eseri niçin yazdığını, yazmaya nasıl başladığını, bu eseri yazmaya yönlendiren sebepleri belirtmiştir.¹⁹² Ayrıca babasını, babasının diğer kardeşlerine göre kendisini daha çok sevmesini, babasının ölümünden sonra kardeşlerinin ona eziyet etmesi sebebiyle kendisini Yusuf'a benzetmesini de bu bölümde ele almıştır.¹⁹³

Sebab-i te'lîf bölümünden sonra "Matla'-ı Dâstân-ı Yûsuf" başlığı ile hikâyeye başlar. Hamdî, eserde olayları anlatmaya başlamadan önce Türkçe konu başlıkları eklemiş ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Hamdî'den önce Türk edebiyatında "Yûsuf u Züleyha" mesnevilerinde konu başlıklarına ya hiç verilmemiş ya da çok az yer verilmiştir.¹⁹⁴ Hamdî'nin bu eserindeki başlıklar üç grupta değerlendirilebilir:

- a. Hikâyenin gidişatıyla alakalı başlıklar
- b. Yeri geldikçe araya sıkıştırılmış rivayet, nükte, pend, gazel, hikâyeye-i münâsib vb. başlıkları

¹⁸⁹ Üstün, *age.*, s.8.

¹⁹⁰ Zehra Öztürk, Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf ve Zelihâ Mesnevîsi: Giriş, Metin, İnceleme ve Tıpkıbasım, Harvard: Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları 48., C 1, 2001, s.32.

¹⁹¹ A. Emre Özyıldırım, **Hamdullah Hamdî ve Divanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.27.

¹⁹² Onur, *age.*, 82.

¹⁹³ *age.*, s.82.

¹⁹⁴ *age.*, s.86.

c. Bölüm başına getirilmiş konuyla ilgili âyet ve hadisler.¹⁹⁵

Hamdî, mesnevisini bir önsöz ile II. Bayezid'e sunmuş fakat beklediği ilgi ve umduğu inayeti bulamayınca önsözü eserinden çıkararak yerine dönemindeki anlayışsızlıktan, değer bilmezlikten bahseden bir bölüm koymuştur.¹⁹⁶ Bu durumdan Latîfi, tezkiresinde Mevlânâ Zâtî'den naklederek bahsetmiştir.¹⁹⁷

Mesnevinin nüshaları konusunda kapsamlı araştırmalardan biri, M. Naci Onur'un doktora çalışmasıdır. Onur bu çalışmada mesnevinin 88 yurt içi, 22 yurt dışı nüshası olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁸ Nüsha tespitinde diğer bir araştırma ise Zehra Öztürk'e ait olan Yûsuf u Zelîhâ mesnevisinde tipler motifler odaklı çalışmadır. Öztürk yaptığı araştırmada eserin Türkiye ve diğer ülkelerdeki kütüphanelerde ve özel koleksiyonlarda toplam 140 yazma nüshasını çalışmada belirtmiştir.¹⁹⁹

Yûsuf u Zelîha Mesnevisinin Özeti

Hamdullah Hamdî'nin bu mesnevisinin özeti M. Cihat Üstün'ün doktora tezi çalışmasında verilen metin esas alınarak hazırlanmıştır.²⁰⁰

İshak Peygamber, Yâ'kûb ve Kardeşi İs'in Hikâyesi

Mesnevi, Hz. İbrahim'in vefatından başlayarak Hz. Yûsuf'un atalarından bahseder. Bu kısım kısaca şöyledir: Hz. İbrahim'in vefatından sonra ondan İslam'ın iki delili olan İsmail ve İshak kalır. Biri Mekke'de biri Ken'an'da kalmayı tercih eder. İshak (as) Lut (as)'ın kızıyla evlenir ve bu evlilikten ikiz bebekleri olur. Bebeklerden birinin ismi İs diğerinin ise Yâ'kûb'tur.

İshak Peygamber vefat etmeden önce Yâ'kûb'un, kardeşinin fitne ve hilelerine dayanamazsa Şam'a dayısının yanına göç etmesini ve dayısının kızlarından biriyle evlenmesini vasiyet eder. Yâ'kûb, babasının vefatından sonra kardeşinin eziyetine dayanamayınca babasının vasiyetini tutar ve Şam'a göç eder. Burada dayısının iki kızı

¹⁹⁵ Öztürk, **age.**, 2001, s.39.

¹⁹⁶ Fâik Reşad, Tarih-i Edebiyat-1 Osmaniye, <https://archive.org/details/tarihiedebiyatio01readuoft/page/188> , Erişim Tarihi (30.06.2019)

¹⁹⁷ Mustafa İsen, **Latîfi Tezkiresi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s.212.

¹⁹⁸ bk. Onur, **age.**, böl. 2, ss. 1-18.

¹⁹⁹ bk. Öztürk, **age.**, 2011. ss.158-208.

²⁰⁰ bk. M. Cihat Üstün, **Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisi (Gramer-metin-dizin)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014.

Rahil ve Leyyâ ile evlenir. Leyyâ'dan altı oğlu ve bir kızı olur. Rahil, kendisi çocuk doğuramadığı için Zülfe adlı cariyesini Yâ'kûb'un hizmetine verir ve ondan iki erkek çocuk dünyaya gelir. Leyyâ da Bülhe adındaki cariyesini Yâ'kûb'a verir ve Bülhe de iki erkek çocuk dünyaya getirir. Aradan bir yıl geçtikten sonra, Rahil hamile kalır ve Yûsuf dünyaya gelir. Yâ'kûb'un gönlü vatan hasretiyle dolar ve Şam'da daha fazla kalmak istemez. Ken'an'a göç eder, kardeşi İs ile barışıp ailesi ile burada yaşamaya başlarlar.

Yûsuf'un Kardeşleri Tarafından Kıskanılması ve Kardeşlerinin Ondan Kurtulmak İstemesi

Yâ'kûb ve ailesi Ken'an'a geldikleri yıl Rahil, Bünyamin'i dünyaya getirir ve doğum esnasında ölür. Yûsuf iki yaşında yetim kalır. Yûsuf ile bir süre halası ilgilenir. Yâ'kûb, Yûsuf'u artık yanına almak istediğinde halası ondan ayrılmak istemez ve bir hile ile Yûsuf'u hırsızlıkla suçlayarak şeriat hükmü gereği kendisi ile kalmasını sağlar. Böylece Yûsuf, halasının ölümüne kadar onunla kalır.

Yûsuf'u yanına alan Yâ'kûb, tüm gününü onunla geçirir, diğer çocuklarından fazla ilgilenir. Yûsuf yedi yaşında geldiğinde daha da güzelleşir ve nur parçası gibi bir çocuk olur. Babası tarafından çok sevilmesi kardeşlerinin Yûsuf'u kıskanmasına ve fitne duygularının kabarmasına sebep olur. Buna ek olarak babalarının peygamber atalarından kalan gömleği, kemeri Yûsuf'a giydirmesi, cennetten Yûsuf için asa getirilmesi gibi olaylar da kardeşlerinin Yûsuf'a olan kinlerinin artmasına sebep olur. Yûsuf, on iki yaşına gelince bir gece rüyasında on bir yıldız, Ay ve Güneş'in kendisine secde ettiklerini görür. Rüyasını babasına anlatır. Babası ona zarar vermelerinden korkarak bu rüyasını kardeşlerine anlatmamasını ister. Allah'ın ona rüya yorumunu öğreteceğini, peygamber atalarında olduğu gibi ona nimetini tamamlayacağını söyleyerek rüyasını yorumlar. Yûsuf söylemese de kardeşleri rüyadan haberdar olur ve ona olan kıskançlıkları daha da artar. Aralarında Yûsuf'u öldürmek ya da kaybetmek hakkında tartışırlar. Uzun bir tartışmanın sonucunda Yehuda'nın fikrini benimseyip Yûsuf'u kuyuya atmaya karar verirler.

Kardeşlerinin Yûsuf'u Kuyuya Atmaları

Yûsuf'un kardeşleri baharın geldiğini, çiçeklerin her yeri süslediğini söyleyerek babalarından Yûsuf'u kırdan gezdirmek ve eğlendirmek için izin isterler. Onu koruyacaklarını bildirerek babalarının kendilerine güvenmesini isterler. Ancak Yâ'kub daha önce rüyasında on kurdun Yûsuf'u parçaladığını gördüğü için onlara güvenmez ve isteklerini kabul etmez. Kardeşleri babalarını ikna edebilmek için Yûsuf'u oyun oynayacaklarını ve çok eğleneceklerini söyleyerek kandırırlar. Yûsuf'un yalvarmalarına dayanamayan babası sonunda izin verir. İbrahim Peygamberden kalan gömleği Yûsuf'a giydirir ve ona öğütler verir. Oğullarından Yûsuf'u koruyacaklarına ve sağ salim getireceklerine dair yemin ve söz alır. Kardeşleri, Yûsuf'u alıp bir müddet yol gittikten sonra onun ayağındaki çizmesini ve üzerindeki gömleğini çıkarırlar. Yûsuf, bu hâlde oynamaya, yürümeye devam eder ancak ayakları kana bulanır, yorulup daha fazla gitmek istemeyince de kardeşleri tokat atıp hırpalarlar. Ardından bir kuyunun başına gelirler. Yûsuf'un ellerini bağlayıp onun yalvarmasına aldırış etmeden kuyuya atarlar.

Yûsuf'un kardeşleri eve dönerken bir hile düşünürler. Babalarının kendilerine inanması için eve yaklaştıklarında feryat ederek ağlamaya başlarlar ve Yûsuf'un kana buladıkları gömleğini babalarına getirip "Yûsuf'u kurt yedi." derler. Yâ'kub olanları duyup gömleği görünce üzüntüden kendinden geçer, uyandığında feryat ederek dövünür. Gömleğe tekrar baktığında hiç parçalanmadığını fark eder ve oğullarının yalan söylediğini anlar. Onlara Yûsuf'a ne yaptıklarını sorar. Oğulları türlü bahane ve yalanlar söylese de Yâ'kub hiçbirine inanmaz ve çaresizce ağlayarak yedi gün Yûsuf'u arar. Bunun üzerine Cebrail gelir ve ona sabretmesini bildirir. Yâ'kub bu emir üzerine Yûsuf'u aramayı bırakır ve sabrı kendine yoldaş edinir.

Yâ'kub'un oğulları onu inandırmak için bir kurt yakalayıp getirirler ve "Yûsuf'u bu kurt yedi." derler. Yâ'kub dua eder ve kurt dile gelip Yûsuf'u yemediğini söyler. Oğulları inkâr eder ve Yûsuf'u başka kurdun yemiş olabileceğini söylerler. Bunun üzerine kurt, bir tepenin üzerine çıkıp Ken'an'ın bütün kurtlarını çağırır. Durumu anlatır ve eğer içlerinden biri peygamberin oğlunu yediyse söylemesini yoksa peygamberin onların aleyhine dua edeceğini söyler. Bunun üzerine kurtlar, Yûsuf'u onların yemediğini, yiyeni bulsalar onu parçalayacaklarını söylerler ve beddua

etmemesi için Yâ'kûb'a yalvarırlar. Yâ'kûb onların suçsuz olduğunu bildiğini söyler ve böylece kurtlar yuvalarına döner.

Yûsuf'un Kuyudan Çıkarılması ve Köle olarak Satılması

Yûsuf'un kuyuya atılmasının üzerinden dört gün geçer. Medyen şehrinde Mısır'a giden bir kervan bu kuyunun başında konaklar. Kervanın başında Mâlik adında biri vardır. Mâlik, Kuyunun etrafında kuşları görünce içinde su olduğunu anlar, Büşra ve Unkud adındaki iki kölesi ile kuyunun yanına varıp kovayı kuyuya salarlar. Mâlik ve köleleri kovayı çektiklerinde içinde bir çocuk görürler. Onu köle edinmek için yanlarına alırlar. Kervan halkı Yûsuf'u görünce onun insan değil ancak bir melek olabileceğini söylerler ve Mâlik'e onu nereden bulduğunu sorarlar. Mâlik bir dostunun satmak için verdiği köle olduğunu söylese de kervan halkı inanmaz. Bunun üzerine Mâlik Yûsuf'u bir örtüyle saklar.

Yûsuf'un kardeşleri kuyuya gelip Yûsuf'u göremeyince hiddetle Mâlik'in yanına gidip ona sorarlar. Mâlik korkuyla Yûsuf'u onlara gösterir. Kardeşleri, Yûsuf'un kendi köleleri olduğunu, yalancı ve hileci olduğunu, sürekli kaçtığını ve onu artık istemediklerini söylerler. Yûsuf'u Mâlik'e çok az bir değere köle olarak satarlar. Mâlik'in isteği üzerine bu köle satışı için bir sözleşme hazırlanır ve Yûsuf'un kardeşleri sözleşmeye Yâ'kûb'un mührünü basarlar. (Yıllar sonra Yûsuf Mısır azizi olduğunda Mâlik'ten bu sözleşmeyi alır.) Böylece kervan Yûsuf'u da alarak tekrar yola koyulur.

Yûsuf'un Kervan Yolculuğu ve Mısır'a Ulaşması

Kervan Nablus, Bîsân, Askalân ve Ariş şehirlerinden geçer. Her şehirde halk Yûsuf'un güzelliğine hayran kalır. Kimileri Yûsuf'un telkinleri ile putlarını kırıp Hak dine girer. Kimileri ise Yûsuf'un güzelliğini görünce yaratanlarını şaşırırlar ve Yûsuf'un heykelini yapıp ona taparlar.

Kervan nihayet Mısır'a ulaşır. Rivayete göre bir tellal Mâlik'in harikulade güzellikte kölesi olduğunu duyurarak halkın dikkatini çeker ve merakla toplanmasına sebep olur. Mâlik halkın ısrarı üzerine Yûsuf'u gösterdiğinde herkes ona hayran olur ve onu tekrar tekrar görmek için Mâlik'e yalvarırlar. Bundan sonra Mâlik görmek isteyenlere birer altın karşılığında Yûsuf'u göstermeye başlar. Mâlik bir gün Yûsuf

için bir toplanma yeri yaptırır. Yûsuf'u görmek isteyenler orada toplanır. Toplananlar arasında Mısır azizi Kıtîr ve güzel eşi Zelîha da vardır.

Zelîha'nın Hikayesine Giriş

Mağrib diyarında Taymus adında bir Şâh ve onun dillere destan güzelliği olan Zelîha adında bir kızı vardır. Yedi yaşına geldiğinde güzelliği daha da artar ve ay parçası gibi güzel bir kız olur. Zelîha bir gece rüyasında Yûsuf'u görür ve ona âşık olur. Ancak onun kim olduğunu bilmemektedir. Her gün aşkı daha da artar ve gözünden yaş eksik olmamaya başlar. Onun bu hâline hem dadıları hem babası çok üzülür. Rüya da gördüğü ve kim olduğu bilinmeyen bir gence duyduğu aşk ve hasretten dolayı deliren Zelîha'yı zincire vururlar. Günler böyle geçerken Zelîha, üçüncü kez rüyasında Yûsuf'u gördüğünde ona kim olduğunu ve nerede kaldığını sorar. O da "Bulduğum yer Mısır'dır. Ben de Mısır'ın Aziziyim." der.

Zelîha'nın Mısır Azizi ile Evlenmesi

Yedi diyardan sultanlar Zelîha ile evlenmek için elçiler gönderirler. Ancak Zelîha, Yûsuf'a olan aşkıdan dolayı hepsini reddeder. Sonunda babası çaresiz kalınca bir mektup yazarak kızı Zelîha'yı Mısır azizine teklif eder. Mektubu okuyan Mısır azizi bu teklife çok sevinir. Ancak kendisinin Mısır'dan ayrılmasının mümkün olmadığını belirterek elçiler gönderir. Zelîha, Mısır azizinin teklifi kabul ettiğini duyunca çok sevinir ve babası da onun sevinciyle mutlu olur. Zelîha için tören düzenlenir ve değerli hediyelerle Mısır'a uğurlanır. Mısır azizi Kıtîr heyecanla Zelîha'yı bekler ve onu törenle karşılar. Mısır azizinin yüzünü görmek için sabırsızlanan Zelîha, çadırının deliğinden Mısır azizine baktığında rüyasındaki genç olmadığını anlar ve çok üzülür. Gaipten gelen bir ses sabretmesini, bir gün muradına ereceğini söyler. Bir rivayete göre Kıtîr, ne zaman Zelîha'ya yaklaşmak istese Zelîha şeklinde bir perî aralarına girer ve aziz onunla hoşça vakit geçirir.

Zelîha'nın Yûsuf'u Görmesi ve Köle Olarak Satın Alması

Zelîha, rüyasında gördüğü gence kavuşacağı zamanı bekleyerek günler geçirirken Mâlik, Yûsuf'u Mısır halkına göstermeye devam eder. Zelîha'nın bu güzel köleden haberi olur ve o da görmek ister. Yûsuf'u gördüğünde onun rüyasındaki genç olduğunu anlar ve kendinden geçip bayılır. Uyandığında dadısına durumu anlatır.

Dadısının Yûsuf'a gitmesini, kendisinin onu satın alıp evlat edineceğini, eğer başka müşteri çıkarsa kabul etmemesini söylemesini ister. Dadısı bu isteği Yûsuf'a iletğinde Zeliha'ya selam söylemesini, evlat edinmek bahanesinden vazgeçmesini, yedi yaşında iken onun da Zeliha'yı rüyasında gördüğünü söyler. Zeliha bu cevabı duyunca kendinden geçer. Yûsuf'un satılacağı ilan edilince halkın hepsi bu satışa katılır. Onu satın almak için kimi mücevher, kimi altın, hatta fakir bir kadın kelep ipi ortaya koyarak satışa girer. Zeliha, Mısır azizini Yûsuf'u satın almaya ikna eder ve sonunda iki katı değerle Yûsuf, Mısır azizine satılır. Mısır azizi Zeliha'ya, ona iyi bakmasını, ilerde onu evlat edinebileceklerini söyler. Mâlik, Yûsuf'un satış işlemi bittikten sonra onun güzelliğinin farkına varır ve onu sattığına pişman olur. Mâlik, ona kim olduğunu söylemesini ister. Yûsuf da kimseye söylememesi şartıyla kendini tanıtır ve başından geçenleri anlatır. Bunun üzerine Mâlik yaptıkları için af diler. Yûsuf onu affeder ve onun için duâ eder.

Zeliha'nın Yûsuf İçin Saray Yaptırması

Zeliha Yûsuf'u saraya getirdikten sonra onunla özel olarak ilgilenir. Yûsuf'un isteklerini yerine getirip onu mutlu etmeye çalışır. Zeliha, Yûsuf'a olan aşkıdan sabredemez hâle gelir ve bir an önce muradına ermek ister. Ancak Yûsuf, Zeliha'nın isteklerini reddeder ve ona bu konuda fırsat vermez. İstedigine ulaşamayan Zeliha, türlü oyunlarla Yûsuf'u elde etmeye çalışır. Ancak hiçbir fayda etmez. Zeliha dadısına derdinden yakınır ve çözüm bulmasını ister. Dadısı da bir saray yaptırmasını ve duvarlarına ikisinin olduğu resimler nakşettirmesini söyler. Zeliha bu fikri beğenir ve maharetli bir mimar bularak Yûsuf için yedi odası bulunan bir saray yaptırır. Saray tamamlanınca özel olarak döşetir ve bir odasının duvarına Yûsuf ile kendisinin resmini nakşettirir. Zeliha süslenir ve giyinip kuşandıktan sonra Yûsuf'u bu saraya davet eder. Bütün odaları sırayla dolaşırlar. Zeliha her odada kapıları kilitler ve onu ikna etmeye çalışır ancak Yûsuf hiçbir şekilde Zeliha'nın tekliflerine yanaşmaz ve onun isteklerini reddeder. Sonuncu odaya gelirler ve Yûsuf ikisinin olduğu resimleri görür. Zeliha'nın yalvarması ve yaklaşmasından dolayı bir an ona meyledecek olur. Ancak, Zeliha'nın yaptıklarını görmesin diye perdenin arkasına sakladığı putunu görünce her şeyi gören Allah'ı hatırlar ve kapıya koşar. Yûsuf kaçmak isteyince Zeliha arkasından koşar, Yûsuf son kapının kilidini açmaya çalışırken Zeliha, onun eteğinin arkasından tutup

yırtar. Eteğin yırtılan parçası Zeliha'nın elinde kalır. Yûsuf kapıdan çıkarken Mısır azizi Kıtîr ile karşılaşır. Aziz Yûsuf'a bu perişan halinin sebebini sorar ancak Yûsuf olayı anlatmaz, soruyu geçiştirir. Aziz, Yûsuf'u da alarak Zeliha'nın yanına gittiklerinde Zeliha, uykuda iken Yûsuf'un kendisini öptüğünü ve hırsızlık yapmaya kalktığını, kaçmaya çalışırken onun eteğini yırttığını söyleyerek Yûsuf'u suçlamak ister. Yûsuf masum olduğunu söyleyip olayı anlatsa da Zeliha, ağlayıp kendisinin doğru söylediğine yeminler eder. Aziz, Yûsuf'u zindana attırmak için celladı çağırır. Yûsuf masum olduğunun ortaya çıkması için Allah'a dua eder ve duası kabul olur. Zeliha'nın akrabası olan bir kadının kucağındaki üç aylık bebek Zeliha'nın yalan söylediğini, eteğin önden yırtılması hâlinde Yûsuf'un suçlu, arkadan yırtılması hâlinde suçsuz olduğunu söyler. Aziz, eteğin arkadan yırtıldığını görüp Yûsuf'un masum olduğunu anlayınca Zeliha'ya çıkışır ve günahına tövbe etmesini söyler. Yûsuf'tan bundan kimseye bahsetmemesini ister. Ancak bu olayın dedikodusu bütün şehre yayılır.

Mısırlı Kadınların Yûsuf'u Görmesi

Mısırlı kadınlar kölesine âşık olan Zeliha'yı kınarlar. Bunlardan haberdar olunca çok üzülen Zeliha, bir ziyafet düzenler ve Mısırlı kadınları davet eder. Ziyafetin sonunda kadınların ellerine bir bıçak ve turunç verir. Kadınlar ellerinde turuncu tutarken Yûsuf'u buldukları odaya getirir. Yûsuf'u gören Mısırlı kadınlar ona hayran kalır ve turunç yerine ellerini keserler. Yûsuf'un insan olmadığını ancak melek olduğunu söylerler ve hepsi ona âşık olur. Zeliha'yı ona âşık olduğu için suçsuz görürler. Bütün kadınların Yûsuf'a âşık olduğunu görünce iyice kederlenen Zeliha'nın arzusu daha da şiddetlenir. Kadınlardan kendisine yardım etmelerini ister. Mısırlı kadınlar Yûsuf'a Zeliha'nın isteklerini yerine getirmesi için nasihat ederler. Eğer Zeliha'yı istemezse kendilerinden biriyle arkadaşlık kurmasını isterler. Ancak Yûsuf hepsinden yüz çevirir ve tekliflerini reddeder. Onların bu teklifini kabul etmektense zindanda kalmayı hoş bulur ve bunun için Allah'a dua eder.

Yûsuf'un Zindana Atılması ve Rüya Tabir Etmesi

Yûsuf tekliflerini kabul etmeyince ümitlerini kesen Mısırlı kadınlar, Zeliha'ya onun zindana atılması gerektiğini söylerler. Zeliha Yûsuf'a eğer isteklerini yerine

getirirse zindana attırmayacağını söyleyerek bir fırsat daha verir ve kabul etmesi için yalvarır. Ancak Yûsuf kabul etmez. Zeliha, Kıtîr'i ikna eder ve Yûsuf'un boynuna zincir vurdurur, eşek üzerinde şehirde tellal ile suçunu duyurtur. Sonra zindana attırır. Zindancıya Yûsuf'a iyi bakması için tenbihlerde bulunur.

Zeliha, Yûsuf'u zindana attırdığı için pişman olur. Aşk ve ayrılık acısına dayanamaz. Dadısıyla beraber zindana gider. Yûsuf'u ibadet ederken bulur ve sabaha dek onu seyreder. Her gün onu ziyarete gitmeye başlar ancak Yûsuf ona kayıtsız kalır.

Yûsuf'un zindana gelmesiyle orada bulunanların gönülleri huzura kavuşur, dertlerini unuturlar. Yûsuf zindanda rahattır, zindandaki herkese yardım eder ve onların sıkıntılarıyla ilgilenir. Zindanda bulunan şâhın adamlarından şarapçı ve ekmekçinin rüyalarını tabir eder, birinin idam edileceğini diğersinin zindandan kurtulacağını söyler. Kurtulacak olan şarapçıya şâha kendisinden bahsetmesi için rica eder. Ancak o kişi zindandan çıkınca bu ricayı uzun süre unuttur.

Yûsuf yıllarca zindanda kalır. Mısır şâhı bir gece rüyasında yedi cılız ineğin, yedi semiz ineği yediğini ve yedi demet kuru başağın yedi demet taze başağı kuruttuğunu ve yediğini görür. Şâhın çevresindeki kimse bu rüyayı tabir edemez. Zindandan kurtulan şarapçı Yûsuf'u hatırlar ve Şâh'a söyler. Şâh da rüyayı Yûsuf'un tabir etmesini ister. Yûsuf, taze başaklar ile semiz ineklerin bolluk, kuru başaklar ile cılız ineklerin kıtlık olduğunu belirterek bunların yedişer yıl süreceğini söyler. Bu tabiri çok beğenen Şâh Reyyan, Yûsuf'un zindandan çıkarılmasını emreder. Ancak Yûsuf kendisine atılan iftira ve suçlamalardan temizlenip masum olduğu ortaya çıkmadıkça zindandan çıkmaz istemez. Yûsuf'un istekleri yerine getirilir ve Yûsuf iftiralardan temizlenmiş olarak zindandan çıkarılır.

Yûsuf'un Mısır Azizi Olması

Yûsuf büyük bir törenle saraya getirilir. Şâh Reyyan onu karşılar ve tahta oturtur. Onunla rüyanın tabiri ve alınacak tedbirler hakkında konuşur. Daha sonra Yûsuf Şâh'ın emriyle hazinenin başına getirilerek Mısır azizi olur ve bütün devlet işleri kendisine bırakılır. Böylece Yûsuf'un ünü bütün ülkeye yayılır. İzzeti elinden giden Kıtîr'in de yıldızı söner ve kısa bir süre sonra bu derdinden dolayı ölür.

Kıtfir'in ölümünden sonra Zeliha yalnız kalır. Yûsuf'un hasretine dayanamaz ve günlerini ağlayarak geçirir. Gün geçtikçe yaşlanır ve eski güzelliği kalmaz. Yûsuf'tan haber getirene varını yoğunu harcayarak yıllar geçtiğinde elinde bir şey kalmaz ve fakir düşer. Kamıştan bir ev yapıp içinde günlerini ağlayarak geçirir.

Zeliha'nın Eski Güzelliğine Kavuşması ve Yûsuf'la Evlenmesi

Yûsuf'u görmek isteyen Zeliha bir türlü ona erişemez. Bir gün Yûsuf'a kavuşmak için putuna ibadet eder ve yalvarır. Yûsuf, Zeliha'nın evinin önünden geçerken Zeliha dışarı çıkıp bağırursa da gürültüden sesini duyuramaz. Ağlayarak evine döner. Putuna kızır ve söver, sonra onu yere atarak parçalar. Böylece dinini terk eder, abdest alarak Allah'a yönelir, Müslüman olur. Hatalarına tövbe eder ve Yûsuf'u görmek için Allah'a dua eder.

Yûsuf'un dönüşü sırasında Zeliha tekrar dışarı çıkıp bağırır. Yûsuf bu sesi duyunca kadının derdini öğrenmek ister ve onun saraya getirilmesini emreder. İsmi ve kim olduğunu sorar. Zeliha kendini tanıtır. Yûsuf onu tanıyınca ağlayıp halini sorar ve ne için geldiğini söylemesini ister. Zeliha eski güzelliğine kavuşmayı ve onunla beraber olmak istediğini söyler. Bunun üzerine Yûsuf, onun istekleri için Allah'a dua eder ve duası kabul olur. Zeliha eski güzelliğine kavuşur ve on sekiz yaşındaki bir kız olur. Yûsuf başka isteğinin olup olmadığı sorar. Zeliha kendisiyle evlenmek istediğini belirtir. Bunun üzerine Yûsuf düşünceye dalar ve gönlüyle gabya yönelir. Bu sırada Cebrail gelerek nikahlarının gökyüzünde kıyıldığını, yeryüzünde de kıyılmasına Allah'ın izni olduğunu bildirir. Allah'ın bu emri üzerine Yûsuf Zeliha'yı nikahlar. Görkemli bir düğünle evlenirler ve böylece Zeliha Yûsuf'a kavuşarak muradına erer.

Zeliha, Yûsuf ile aşk ve zevkle günler geçirir. Bir gece ibadet etmek için Yûsuf'un yanından kaçır. Onun bu hâlini gören Yûsuf onun için ibadethane yaptırır. Zeliha buraya kapanarak ömrünü ibadetle geçirir.

Yedi Yıl Süren Bolluk ve Kıtık Yılları ile Yâ'kûb'un Oğullarının Mısır'a Gidip Gelmesi

Yûsuf, Mısır azizi olarak adaletiyle ün kazanır. Yedi yıl bolluk ve ucuzluk olur. Tarlalardaki bol ekinler ambarlara doldurulur. Yedi yıl sonra kıtlık ve kuraklık başlar. Yağmur yağmaz, rüzgâr esmez olur. Halka ambarlara depolanan yiyeceklerden verilir.

Yûsuf'un namını Yâ'kûb da duyar ve oğullarını buğday getirmeleri için Mısır'a gönderir. Kardeşlerinin geldiğini öğrenen Yûsuf onlara ziyafet verir, üç gün yedirir içirir. Onlara buğday verir. Babasının hâlini sorar. Yûsuf'un üzüntüsüyle ağlamaktan gözlerinin artık görmediğini öğrenir. Kardeşlerinin içinden Yehuda'yı rehin alarak evdeki kardeşleri Bünyamin'i getirdikleri takdirde Yehuda'yı serbest bırakacağını ve onlara çok buğday vereceğini söyler. Kardeşleri memleketlerine geri döner ve olayı babalarına anlatırlar. Yâ'kûb, Bünyamin'i göndermek istemezse de sonunda izin verir. Yûsuf onları karşılar ve kardeşleri için bir şölen verir. Yalnız oldukları bir zamanda Bünyamin'e kim olduğunu tanıtır, kendisinin yanında kalması için bir planı olduğunu söyler ve bunu kardeşlerine söylememesini tembih eder. Kardeşlerinin çuvalları yiyeceklerle doldurulur ve bir çuvalın içine mücevherden bir ölçek koydurarak onları yolcu eder. Kardeşleri yola koyulduklarında Yûsuf adamlarını arkalarından gönderir, bir ölçeğin çalındığını eğer yüklerinde bulunursa onların şeriatı gereği hırsız köle olarak alıkoyacağını bildirir. Sırayla çuvalları açıp baktıklarında ölçeği Bünyamin'in çuvalında bulurlar. Kardeşleri çaresizce Bünyamin'i orada bırakıp babalarının yanına dönerler.

Yâ'kûb ve Ailesinin Mısır'a Göç Etmeleri ve Yâ'kûb'un Ölümü

Olanları öğrenen Yâ'kûb dertlenip ağlar, Yûsuf'un sağ olup olmadığını Azrail'e sorar ve yaşadığını öğrenince Yûsuf'u görmek için Allah'a dua eder. Bünyamin'in hırsız olmadığını, onu serbest bırakmasını rica eden bir mektup yazıp Mısır azizine gönderir. Yûsuf mektubu okurken ağlayınca kardeşleri onun Yûsuf olduğunu anlar ve ondan kendilerini bağışlamasını isterler. Yûsuf onları bağışlar ve onlara aileleri ile Mısır'a yerleşmelerini istediğini, babasını davet ettiğini ona bildirmelerini söyler. Yehuda ile babasına gömleğini gönderir. Yehuda gömleği getirip babasının gözlerine sürer ve gözleri açılır. Yâ'kûb ve ailesi Mısıra göç eder, baba oğul kavuşur. Yûsuf halka ziyafet verir, sonra Yâ'kûb ve ailesi saraya yerleşir. Yûsuf babasını tahta çıkarınca hepsi Yûsuf'a saygıyla eğilir. Yûsuf bunun üzerine babasına rüyasının yorumunun bu olduğunu söyler.

Aradan uzun yıllar geçer. Ecelin yaklaştığını anlayan Yâ'kûb, oğullarına Hak dinden ayrılmamalarını tembih eder, onlardan bu konuda söz vermelerini ister ve sonra canını teslim eder.

Yûsuf ve Zelîha'nın Ölümü

Yâk'ûb'un vefatından bir müddet sonra, bir gece Yûsuf ibadet ederken uykuya dalar. Rüyasında anne ve babasını kendisini cennete çağırırken görür. Uyanınca gönlü sevinçle dolar, rüyasını Zelîha'ya anlatır ve bir an önce rahmete kavuşmak için Allah'a dua eder. Bunu duyan Zelîha, Yûsuf'tan ayrılmak istemez ve Yûsuf'tan önce ölmek için çaresizce Allah'a dua eder.

Bir gün rüzgâr eser ve bütün ağaçların yaprakları dökülür, doğanın hali değişir. Yine bir Yûsuf atına bineceği sırada Cebrail görünür ve ona öleceğini haber verir. Bunu duyan Yûsuf Allah'a şükreder, adaletli ve dürüst birisini kendinden sonra geçmesi için aziz tayin eder, çevresindekilere vasiyetlerde bulunur. Bir gün Cebrail cennetten getirdiği elmayı Yûsuf'a verir. Yûsuf elmayı koklayınca ruhunu teslim eder.

Yûsuf'un ölümü üzerine halk ağlayıp inler. Zelîha durumdan haberdar olunca kendinden geçer, üç gün üç gece baygın yatar. Uyandığında durumu hatırlayıp tekrar kendinden geçer. Kendine gelince ağlayıp inler, saçını başını yolar. Ardından Yûsuf'un mezarı başına koşar. Mezarın üzerine kapanır ve orada Zelîha da ruhunu teslim eder.

2.1.2. Ahmediyye Mesnevisi

Hamdullah Hamdi'nin aruzun “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbı ile yazılan bu mesnevisi H.900/M.1494-95 yılında yazılmıştır.

Mevlid türünde yazılmış olan eser, çeşitli kaynaklarda “Mevlid”, “Muhammediyye”, “Mevlid-i Cismânî” ve “Mevlid-i Rûhânî” gibi isimlerle kayda geçmiştir. Mesnevinin sonundaki “*Ahmediyye oldu bu manzûma nâm/ Nazmını ettim dokuz yüzde tamâm*” beyti ile şair, eserin adı ve te'lîf tarihi hakkında bilgi vermektedir.²⁰¹

Hamdi, mesneviye zikrin öneminden bahseden tevhid ile başlamış, İmam Kuşeyrî'den bir söz ve naklettiği bir hadis hakkında açıklamalar ile devam etmiştir. Eserde Hz. Muhammed'in doğumu öncesinde meydana gelen Fil Vakası, Hz. Muhammed'in doğumu, Hz. Muhammed'e peygamberliğin gelmesi, Hz.

²⁰¹ Öztürk, age., 1997, s.453.

Muhammed'in ahlakı, mucizeleri, mi'racı, hicreti, Hz. Muhammed'e mersiye konularını ele alınmıştır. Şair, konulara başlamadan önce başlıklar eklemiştir. Son bölümde bir beyit ile mesnevinin te'lif tarihi ve ismini belirten Hamdi, okuyucularından dua beklediğini belirterek eserini sonlandırmıştır. Mesnevide yer yer nasihatler, gazeller ve bazı ayetler ve açıklamaları verilmiştir.

Ahmediyye Mesnevisinin Özeti

Hamdî'nin bu mesnevisinin özetinde Mustafa Şirin'in çalışmasında yer alan transkripsiyonlu metin esas alınmıştır.²⁰²

Ebrehe ile Eryât'ın Birbiriyle Mücadelesi

Zengibar adlı ülkenin sultanı Necâşî, hiddetle sayısız askerlerini toplar, Eryât ve Ebrehe adındaki iki komutanı askerini emanet ederek görevlendirir. Yemen üzerine gönderdiği ordu orayı ele geçirir ve harap olan şehri yağmalar. Tahta geçecek kişi için Eryât'ın olması kararlaştırılınca Ebrehe fitne ve kavga çıkarır. Ordu ikiye bölünür ve birbiriyle savaşır. Askerler fillere çengel takıp savaş meydana sürerler. Savaş meydanı kan gölüne döner. Ebrehe, Eryât'a bir elçi gönderir, ikisinin savaş meydanında karşılaşmalarını, kazanan kim olursa tahta onun geçmesini ve ordunun komutanının o olmasını teklif eder. Eryât teklifi kabul eder ve atını meydana sürer. Ebrehe bir askerini dediğini yapması için görevlendirir ve savaş meydanına gider. Eryât ve Ebrehe karşılaşır ve Eryât kılıcını savurduğu sırada aniden Ebrehe'nin görevlendirdiği asker çıkar ve kılıcıyla Eryât'ı adeta iki parçaya ayırır. Bunun üzerine Eryât orada ölür ve böylece Ebrehe Yemen'e şah olur.

Olanları duyan Necâşî çok sinirlenir. Zira orduyu gönderirken Eryât'a sancak verip onu başkumandan yapmıştır. Yapılanların cezasını vermek için Yemen'i basıp Ebrehe'nin saçını yerlerde sürümeye yemin eder. Bunun haberini alan Ebrehe akıllıca bir çözüm bulur ve saçını kesip bir avuç toprakla beraber Necâşî'ye gönderir. Saçını toprağa sürmesini, yüzüne sürüp gönderdiği toprağa Şah'ın ayağını basmasını ister ve

²⁰² Mustafa Şirin, **Er-Risaletü'l-Ahmediyye fi'l-Veladetil'l-Muhammediyye (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Gramatikal İndeks)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, 2007.

yeminini böylece gerçekleştirerek kendisini affetmesini ister. Bu özrü duyan Şah, Ebrehe'yi affeder ve onun makamında kalmasına karar verir.

Yemen'e yönetici olan Ebrehe, bütün halkın hacca rağbet ettiğini görür. Bunun üzere San'a'da büyük bir kilise yaptırır, içini süslü eşyalarla doldurur. Kuleys adını verdiği kilisenin yapımı tamamlanınca Şah Necâşi'ye bir elçi gönderir. Şah için mükemmel bir köşk ve eşi benzeri görülmemiş bir kilise yaptırdığını, eğer Şah kendisine izin verirse Ka'be'ye hacı yasaklayıp, hac mevsiminde insanları bu kilisede toplamak istediğini bildirir.

Fil Vakası

Ebrehe'nin hacı topluluğunu bozma niyeti duyulur ve Hicaz'a kadar erişir. Bunu duyan Kenanlı bir adam Ebrehe'ye karşı kinlenir ve dinine yapılan bu saygısızlık karşısında öfkeyle dolup taşar. Bunun üzerine o kiliseye gitmek için yola çıkar. Kiliseye varınca adam, kilisenin mihrabına tuvaletini yaparak pisliğini oradaki birkaç haça sürer. Ardından hemen oradan kaçar. Adamın yaptıkları duyulur ancak yapanı kimse görmemiştir. Kimin yaptığını bulmak için bazı kimselere danışılır, onlar düşünürler ve tahminde bulunurlar. Sonunda kimin olduğunu bulurlar.

Kiliseye yapılanları duyan Ebrehe, öfkeyle yemin eder. Askerleriyle beraber Hicaz'a doğru sefere çıkmaya karar verir. Necâşi'ye elçi gönderip fil göndermesini ister.

Ebrehe kalabalık ordusuyla Ka'be'yi yıkmak için yola çıkar. Zü-nefer (Asker sahibi) diye bilinen yiğit bir şah, Ebrehe'nin ordusunu yenmek için askerlerini toplayıp kimisi hızlı giden develerle kimisi atlarla yola çıkar. İki ordu karşılaşır ve savaş meydanında büyük bir savaş kopar. Ebrehe'nin ordusu gâlip gelir. Bunun üzerine Ebrehe, ordusuyla yola devam eder. Haşâm ilinde Nüfeyl Ubn-i Habîb ona karşı koymak ister ancak o da başarılı olamaz. Böylece Ebrehe ve ordusu Mekke'nin yakınlarına kadar gelir. Yağma için bir bölük asker seçer ve başlarına Esved İbn-i Mes'ûdî adında birisini tayin eder. Esved İbn-i Mes'ûdî, Harem'den çokça şeyi haramla elde eder hatta 'Abdu'l-muttalîb'ten zorla iki yüz devesini alır.

Ebrehe, şehre bir Hünâta isminde birisini gönderip efendisine haber saldırır. Kimseyi öldürmek için gelmediğini, Ka'be'yi yıkmak ve buradaki topluluğun

San'a'da olmasını istediğini söyler. Eğer kendisine karşı koyar ve savaşlırsa sözünü tutmayacağını bildirir. 'Abdu'l-muttalib ona savaş açmayacaklarını bildirir.

'Abdu'l-muttalib fil ordusuna doğru yola koyulur ve Ebrehe'nin yanına girer. Ebrehe onu hoş ikramlarla karşılar. 'Abdu'l-muttalib, kendisinden alınan mallarını vermesini ister. Ebrehe, Ka'be hakkında bir şey yapmamasını istemeyip kendi malını istemesine şaşırır. 'Abdu'l-muttalib de kendi mallarının sahibi olduğu için onları istediğini, Ka'be'nin de sahibinin Allah olduğunu ve Ka'be'yi sahibinin koruyacağını söyler. Ka'be'ye saldırmak isteyenleri Allah'ın harap ettiğini anlatır. Ebrehe, 'Abdu'l-muttalib'in nasihatlerine aldırmaz ve ona mallarını verir.

Nasihatlere uymayan Ebrehe ve ordusunun başına benzeri olmayan bir bela gelir. Ebabil kuşları ordunun üstüne gelip gökten taşlar yağdırdılar. Bu taşlar, taştan yapılmış zırhları delik deşik eder. Zincirleri çiğneyebilecek güçteki askerler küçük bir taşla darmadağın olur. Ağır silahlarla donanmış askerler nohut büyüklüğündeki bir taşla harap olup can verir.

Hz. Muhammed'in Doğumu Öncesi

Allah Hz. Ahmed'i büyük bir ahlak üzere yaratmıştır. Âdem peygamber toprak iken Allah'ın, Hz. Muhammed'in adını katında yazdığını, kavmine övgü peygamber kıldığını, Cebrail'in kendisini muştuladığını Hz. Muhammed kendisi bildirir.

Zaman içinde Rebi'ü'l-evvele gelindiğinde, Hz. Muhammed'in anne karnında taşınması dokuz ayı tamamlar. Rebi'ü'l-evvel ayının on ikinci gecesinde annesi, doğumdan önce aniden hafif bir uykuya dalar. Rüyasında kendisinden bir nur çıktığını görür. Uyandığında Hz. Muhammed'in doğmasıyla cihana nur dolar.

O nur sebebiyle gökteki bulutlar adeta parlak cennet ipekleriyle döşenir. Hz. Muhammed'in izzet için ayağına özel ipek kumaşlar döşenir. Üç alâmet ki üç yeri süsler. Biri Ka'be diğer ikisi doğu ve batıdır. Bunları seyrederken duvar yarılr ve üç güzel varlık görünür. Hz. Muhammed'in annesine korkmamasını kendilerinin cennet hürisi olduklarını, geceyi onunla geçireceklerini, ondan kâinatın efendisi ve insanlığın en hayırlısı olacak bir ay doğacağını söylerler. Sonra bölük bölük hüriler gelmeye devam eder ve ev adeta nur denizi gibi dolar taşar. Onlar da doğacak olan kutlu kimseyi methederler.

Hz. Muhammed'in Doğumu

O gece Allah'ın sevgilisi doğacaktır. Âmine âlemlere rahmet olacak Hz. Muhammed'in doğum vaktinin yakın olduğunu söyler. Bu bölümde Âmine'nin kendi dilinden anlatılan kısmı hikâye şeklinde şöyle özetleyebiliriz:

Âmine, vücudu baştanbaşa nurla dolduğunda huzurla beklerken gökten beyaz bir kuş iner ve kanatlarıyla sırtını sıvazlar. Hz. Muhammed doğduğunda ruhunda benzersiz bir rahatlık hisseder. Onun doğmasıyla cennet hurileri âleme rahmet saçar, cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapatılır ve şer defterleri dürülür. Melekler grup grup gelip etrafı nurla doldurur ve bu görüntüler karşısında Âmine'nin aklı başından gider, kendine geldiğinde ise bebeğini göremeyince telaşa kapılır, bebeğini kaybettiğini zannedip ağlamaya başlar. Daha sonra bebeğinin göbek bağıni kestiklerini, onu tuzladıktan sonra beyaz bir örtüye sardıklarını görür. Güzel bebeğinin yüzünü gördüğünde gönlü zevkle dolar ve sevinçle onu kucağını almak ister. O sırada Hz. Muhammed'in gerçek bir hazine olduğunu, insanların görmemesi için onu üç gün saklamalarını söyleyen bir ses işitir.

Hz. Muhammed'in doğduğu gece dünyada birçok işaret görülür. O gece hafif bir rüzgâr coşkuyla esince mumlar Hz. Muhammed'in güzel kokusuna bürünür. O doğacağı zaman Beytü'l- Harâm onun güzelliğine secde eder. O gece Ka'be'de olanları 'Abdulmuttalîb şöyle anlatır: "Ka'be'de otururken putlar birdenbire yüzüstü yere yıkıldı, öyle ki Ka'be'de sağlam bir tane put kalmadı. O sırada Ka'be'nin duvarından gelen bir sestem 'Bir ay doğdu, küfür ve şirk perdesini yırttı, beni bu putlardan temizledi.' sözlerini işittim." Doğru yoldan sapanlar, Ka'be'yi yıllarca put evi olarak kullanmışlardır.

Ka'be'nin duvarının bir köşesinden 'Batıl gitti, cihan Hak ile doldu. ', bir köşesinden 'Bir Resul geldi, yardım ve fetih ile yol gösterecektir." Diğer bir köşesinden 'Allah'tan halka nur geldi ve şerrin karanlığı gitti.', dördüncü köşesinden ise 'Ey Resul, seni halka yol açman için gönderdik.' sözleri işitilir.

Hz. Muhammed'in doğduğu gece, birçok kilise yıkılır, Kısra'nın sarayının süslü kemerleri kırılır, Sâve denizi yerin dibine gider, Mecûsilerin ateşi söner.

Zerdüş'tün Hikâyesi

Hız. Musa'nın döneminden bir süre sonra Tebriz'de Zerdüşt adında bir genç ortaya çıkar. İnzivaya çekilir ve dünya lezzetlerinden sakınmaya çalışır. Daha sonra şeyhine tabi olmaz ve Cille adında bir dağın tepesine yerleşip burada gece gündüz zikir ile meşgul olur, oruç ve açlıkla nefsini terbiye eder. Nefsinin istediklerini terk ederek İlahi aşka ulaşır. Ancak ona yol gösterecek bir şeyhi olmadığı için sonunda yolundan şaşar ve şeytanın tuzağına düşer. Şeytan, ona ateşten hitap eder, ateşin ilahî nur olduğunu söyleyerek daima ateşe tapmasını, başka bir şeye yönelmemesini söyler. Zerdüşt bunun vahiy olduğuna inanır ve kendisinin peygamber olduğunu düşünerek halkı ateşe tapmaya davet eder. Şeytanın yolundan giderek Hak yoldan sapar ve şeytanın hileleriyle halkı da kendisine inandırır. Ateşi ilah bilerek ona kavuştuğunu zanneden Zerdüşt, ateşten sözler işittikçe yazmaya başlar ve Zend adında bir kitap meydana getirir.

Zerdüşt öldükten sonra Mecusiler onun ateşini yakmaya devam ederler ve ateş bin yıl sönmeden yanmaya devam eder. Hız. Muhammed'in doğduğu gece bu ateş bir rüzgâr ile söner.

Ateş söner ancak şeytanın yüreği haset ateşi ile yanar. Hız. Muhammed doğmadan önce şeytanlar, göğe çıkar ve oradan gayba ait gizli bilgileri çalarak kâhinlere bildirir böylece insanları yoldan saptırırlardı. Ancak o gece şeytanlar, göğün yıldız ve taşlarla dolu olduğunu görürler ve göğe çıkmaya güç yetiremezler. İblise gidip durumu anlatırlar o da büyük bir olayın meydana gelmiş olabileceğini söyler.

Dünyanın etrafını gezerken birden Mekke'yi gören şeytanlar, meleklerin Ka'be'de saf saf dizildiğini ve Hız. Muhammed'in doğduğu evden etrafa nur yayıldığını görürler. Hemen gidip bu durumu İblis'e haber verirler. Bunu duyan İblis, sonunun geldiğini söyleyerek feryat eder.

Hız. Muhammed'in Ahlakı

Hız. Muhammed Mustafa, büyür ve halkın sevdiği bir genç olur. Sözünde durması ve yalan söylememesinden dolayı ona Sadıku'l- Va'du'l- Emîn derler. Bedir savaşında iken Ahfes bin Sureyk, Ebû Cehil'e buldukları yerde kimsenin onları işitmediğini ve söylediklerinin ortaya çıkmayacağını söyleyerek ona Hız. Muhammed'in yalan söyleyip söylemeyeceğini sorar. Ebu Cehil onun asla yalan

söylemeyeceğini söyler. Nuzar isminde bir kimse, Hz. Muhammed'in çocukluğunda dahi ondan güvenilir kimse olmadığından, hiçbir yanlış ya da boş kelam etmediğinden bahseder.

Ebû Süfyân'ın Hz. Muhammed ve onun ahlakı ile ilgili başından geçen bir olay ise şöyledir: Ebû Süfyân, henüz Hz. Muhammed'e iman etmemişken ticaret yapmak ve bir şeyler kazanmak için Şam'a gider. Şam'da da Hz. Muhammed'in nâmının yayıldığını görür. Hz. Muhammed'in Kayser'e bir mektup gönderdiğini ve onu İslam'a davet ettiğini öğrenir. Kayser, Hz. Muhammed'in kavminden birisinin bulunmasını emreder. Kayser'in görevlendirdiği kimseler, Ebû Süfyân ve Kureyşli birkaç askeri bulurlar ve onları Kayser'in sarayına davet ederler. Ebû Süfyân ve askerler, Kayser'in huzuruna varırlar, Kayser, onlara aralarından kimin Hz. Muhammed'e en yakın olduğunu sorar. Ebû Süfyân kendisinin olduğunu belirtince Kayser, onun yalan söylemesi hâlinde askerlerin bunu belirtmesini ister. Sonra Kayser Ebû Süfyân'a Hz. Muhammed'in soyunu, daha önce hiç yalancılıkla suçlanıp suçlanmadığını sorar. Ebû Süfyân, onun soyunun Arap olduğunu ve hiç yalan söylemediğini bildirir. Kayser, Hz. Muhammed'e tabi olanlar arasında zengin olup olmadığını ve ona tabi olanların sayısının artıp artmadığını sorunca Ebû Süfyân, ona çoğunlukla fakirlerin tabi olduğunu ve sayılarının arttığını belirtir. Kayser, Hz. Muhammed'le savaşıp savaşmadıklarını sorar. Ebû Süfyân da mücadelelerinin hiç eksik olmadığını söyler. Kayser, Hz. Muhammed'in dininin emirlerini sorar. Ebû Süfyân, emirlerin namaz, iffet, akrabayı gözetme, hac ve zekât olduğunu söyleyince Kayser, bu dinin ve peygamberinin hak olduğunu söyler. Hz. Muhammed'i görmeyi ve ayağına yüz sürmeyi arzulayan Kayser, bu dinin insanlar tarafından bozulmuş diğer dinlerin hükmünü kaldırdığını söyler.

Hz. Muhammed'in ahlakına dair diğer bilgiler şu şekilde özetlenebilir: Hz. Muhammed çok tebessüm eder, fasih konuşurdu. Kötü söz ya da beddua etmez, kimseyi ayıplamaz ve kimsenin dedikodusunu yapmaz, edebinden kahkaha atmazdı. Ağırbaşlı hareket eder, çok iyilikte bulunurdu. Kalbinde kin ve kıskançlık barındırmazdı. Dünya malına önem vermezdi. Fakirlik övücü olup fakirliğinden mutlu olurdu.

Fakirlikle ilgili olarak Hz. Ömer şu olayı anlatır: Bir gün Hz. Ömer inzivaya çekilmiş ve uzun süre çıkmamış olan Hz. Muhammed'in yanına gider. Onunla konuşurken yüzünde hasır izini görür. Bu duruma üzüldü ve ondan ümmetine mal ve hazine vermesi, fakirliğin sıkıntısını çekmemeleri için Allah'a dua etmesini ister. Rum ve İran toplumlarının isyankâr olduğu hâlde bolca malları olduğundan bahseder. Hz. Ömer'in bu sözleri üzerine Hz. Muhammed, Allah'ın yoldan sapanlara dünya nimetini hemen verdiğini, Hak dini kabul edenlere ise dünya rahatını ertelediğini bildirir.

Hz. Muhammed'e Peygamberliğin Gelmesi

Hz. Muhammed kırk yaşına gelir. Temiz olan gönlü huzurla doludur. Hira mağarasına inzivaya çekilir, ara sıra Hz. Hatice'nin yanına, evine gider azık alır ve geri döner. Böylece Hira mağarasında bir süre ibadet eder. Allah aşkı ile hâli değişir. Saçları gönlü gibi dağılır, gözlerinden akan yaşlarla yanakları harap olur. Onun bu hâlini görüp sıkıntısını merak eden Ebû Tâlib, onun arkadaşı Ebûbekir Sıddık'ı yanına çağırır ve ona Hz. Muhammed'in bu hâlini anlatır. Dostu olduğu için ona hâlinin sebebini anlatacağını söyler ve öğrenmesini ister. Bunun üzerine Ebûbekir, derhal Hz. Muhammed'in yanına gider ve ona bu durumunun nedenini sorar. Hz. Muhammed, ilahi aşkın etkisiyle sürekli ağladığını, bu sebeple sağlığının bozulduğunu ancak bu mağarada huzur bulunduğunu ve insanlarla olan ilgisini kestiğini anlatır.

Hz. Muhammed, bir müddet daha bu hâlde inzivada kalmaya devam ederken bir ses işitir. Sesin ardından parlayan bir alev görür ve dehşete kapılır. Korkuyla Hz. Hatice'nin yanına gelerek yaşadıklarını ona anlatır. Hz. Hatice, Yüce bir ahlakın onda toplandığını, şefkatli olduğunu, yetimleri gözettiğini söyleyerek korkmamasını, Allah'ın ona hayırlı bir şey verdiğini söyler.

Bir gün, Hz. Muhammed Hira'da ibadet ederken birdenbire Cebrail görünür ve ona kendisini tanıtır. Allah'ın ona nimetini tamamladığını, onu insanlara ve cinlere önder kıldığını bildirir. Cebrail, Allah'ın adı anıldığı zaman Onun da adının anılacağını, ümmetin en hayırlı ümmet olacağını, toprağın onun ümmeti için temiz kılındığını, diğer ümmetlerden farklı olarak Kur'an'ı ezberden okuyabilecek ümmetin olacağını, Allah'ın onun bütün günahlarını affettiğini, ona getirilen dinin diğer bütün dinleri geçersiz kıldığını, Allah'ın ve meleklerin ona salât ve selam

getirdiğini bildirerek Allah'ın bu güzel hasletleri ona bağışladığını bildirir. Bu sözler ile Hz. Muhammed'in korkusunu gideren Cebrail, ona oku der ancak okuma bilmem cevabını alır. Hz. Muhammed'i üç kez kuvvetli bir şekilde sıkarak her defasında okumasını ister, o da okuma bilmediğini söyler. Bunun üzerine Cebrail 'Alak suresini ona okur. Ardından Cebrail, Hz. Muhammed'i bir dağ eteğine getirir ve yere sertçe vurur. Vurduğu yerden su akmaya başlar ve Cebrail, Hz. Muhammed'e abdest almayı öğretir. Ardından iki rekât namaz kıldıktan sonra Cebrail, ona emredilen namazın bu olduğunu bildirir. Hz. Muhammed, hicretten bir yıl öncesine kadar namazı bu şekilde kılar, sonra beş vakit namaz farz kılınır.

Hz. Muhammed, eve gider. Onun korkuyla bakan yüzünde toprak gören Hz. Hatice, yüzündeki toprağı mendiliyle siler ve ona ne olduğunu sorar. Hz. Muhammed, duyduğu sesin sahibini gördüğünü ve başından geçenleri anlatır. Hz. Hatice, ona Hak'tan kötülük gelmeyeceğini ancak hayır ve fayda geleceğini söyler. Hz. Muhammed yaşadığı korkuyla üzerinin örtülmesini isteyerek yatar. Onun bu hâlini gören Hz. Hatice, 'Udas isminde ilim sahibi bir kimsenin yanına giderek ona Cebrail adında bir melek olup olmadığını sorar. Bu kelamı nerden duyduğunu soran 'Udas olanları öğrenince Muhammed'in hak peygamber olduğunu söyler. Bu haber üzerine Hz. Hatice, İncil'i Arapça olarak yazan ve ona göre amel eden hikmet sahibi amcası Varaka bin Nevfel'in yanına giderek ona da Cebrail'i sorar ve ardından olanları ona da anlatır. Duydukları karşısında şaşırın Varaka bin Nevfel, Hz. Muhammed'in yanına gelmesini ister. Hz. Muhammed onun yanına gider ve başından geçenleri anlatır. Bunun üzerine Varaka bin Nevfel, ona görünen varlığın Hz. Musa'ya da gelmiş olan Cebrail olduğunu söyler ve ona İslam'a davetinin emredilip emredilmediğini sorar. Hz. Muhammed'den hayır cevabını alan Varaka bin Nevfel, Hak dinin emrine girileceği vakte erişmeyi çok istediğini belirtir, ilerde Hz. Muhammed'in kavminden çok eziyet göreceğini ve kavminin onu Mekke'den sürdüreceğini bildirir.

Varaka bin Nevfel, Hz. Muhammed'in dine davet ettiği zamana ömrü vefa etmez. Hz. Muhammed'in haberini duyan halk bilgisine göre yorumlarda bulunur, onun hakkında kimisi deli, kimisi büyücü der. Kimi bu habere mutlu olur kimisi şaşırır. Bazı kimseler düşman olur ve Hz. Muhammed'e eziyet ederler. Onlara sabreden Hz. Muhammed, türlü mu'cizeler gösterir. En açık mu'cizesi ise Kur'an'dır.

Hz. Muhammed'in Mu'cizeleri

Hz. Muhammed'in mu'cizeleri hikâyeler ile anlatılmıştır. Hikâyelerin özetleri sırasıyla aşağıda verilmiştir.

Bir gün Ebû Cehil kavmine Muhammed'i mescidin bahçesinde secde ederken görüp görmediklerini sorar. Gördüklerini söylediklerinde Ebû Cehil, eğer kendisi görürse secdede iken onun boynuna basacağına dair yemin eder. Cebrail Hz. Muhammed'in yanına gelir, ona Ebû Cehil'in söylediklerini haber verdikten sonra mescide gitmesini 'Alak suresini okuyup bitirdikten sonra secde etmesini bildirir. Bunun üzerine Hz. Muhammed mescide gider ve sureyi okuduktan sonra secde eder. Onu gören Ebû Cehil'in arkadaşları gidip Ebû Cehil'e haber verirler. Bunu duyan Ebû Cehil aceleyle Hz. Muhammed'in boynuna basmaya niyetlendiğinde korkuyla irkilir. Arkadaşları ne olduğunu sorunca Ebû Cehil, bir rivayete göre bir aslanın ortaya çıktığını ve orada dursa onu yutacağını, bir rivayete göre ise hendek dolusu ateş gördüğünü söyler. Ardından Ebû Cehil titreye tireye evine döner.

Bir gün müşriklerin yanına bir Arap gelir ve Ebû Cehil'in devesini satın alıp ücretini vermediğini anlatır ve onlardan kendisine yardım etmelerini ister. Müşrikler onunla dalga geçmek için Hz. Muhammed'i göstererek ondan yardım istemesini, Ebû Cehil'den hakkını onun alabileceğini söylerler. O kimse de Hz. Muhammed'in yanına gider ve durumu anlatıp yardım ister. Hz. Muhammed o kimseyle beraber Ebû Cehil'in evine gider ve kapısını şiddetle çalar. Ebû Cehil titreyerek korku içinde kapıyı açar. Hz. Muhammed, o kimsenin hakkını vermesini emredince Ebû Cehil dediğini yapar. Hakkını alan Arap müşriklerin yanına sevinçle girince onlar, Ebû Cehil'in İslam'a girdiğini sanırlar. Ebû Cehil'e ne olduğunu sorduklarında o, adamın hakkını vermese Hz. Muhammed'in evini başına yıkacağından korktuğunu bu sebeple ücreti verdiğini söyler.

Ebu Tâlib Şam'a yolculuğa çıkacağı zaman Hz. Muhammed de onunla gider. Uzun yol gittikten sonra, inzivaya çekilip ibadetle meşgul olan Hıristiyan rahip Buhayra'nın kilisesinin yanına varırlar. Kilisenin etrafına yerleşince Buhayra kiliseden çıkıp aralarında gezinmeye başlar ve Hz. Muhammed'in yanına geldiğinde onun elini tutar ve onun âlemlere rahmet olan seçilmiş peygamber olduğuna yemin eder. Orada

bulunanlar bunu nasıl bildiğini sorarlar. Buhayra, onlar geldiğinde etraftaki bütün taş ve ağaçların onlara secde ederken gördüğünü, onların yalnızca peygambere secde edebileceğini anlatır. Sonrasında Hz. Muhammed’de peygamberlik mührünü görünce onun peygamber olduğunu anladığını söyler. Buhayra, kiliseye gidip ikramlarla geri döner ancak Muhammed’in hayvanları gütmeye gittiğini öğrenince onun kıymetinin bilinmediğini anlayıp üzülür. Hz. Muhammed döndüğünde herkes gölgeye çekilip yer bırakmadığı için açık bir yere oturur. Bir gölge hemen onun başında belirir. Bunu gören Buhayra, orada bulunanlara dönüp bunun peygamberliğe hak bir delil olduğunu söyler ve Hz. Muhammed’in sahibinin kim olduğunu sorar. Ebû Talib’in olduğunu öğrenince ona Muhammed’i Şam’a götürmemesini, orada peygamberlik mührünü görürlerse düşmanlık edecek çok kimse olduğunu ve ona zarar vereceklerini, onu Mekke’ye geri götürmesini nasihat eder. Bunun üzerine Ebû Talib, Buhayra’nın dediklerini kabul eder ve Hz. Muhammed ile Mekke’ye geri döner.

Hz. Muhammed, Mekke’de sayısız mu‘cize göstermiştir. Ayın yarılması ve Mi’râc hadisesi de burada gerçekleşmiş mu‘cizelerindendir.

Hz. Muhammed’in Mi’râc’ı

Hz. Muhammed, Mekke’de yaşadığı dönemde bir gece Cebrail yanına gelir. Gelişiyile yeryüzünü nurlandıran Cebrail, Hz. Muhammed’in göğsünü yararak içinde kin ve kötülük bulundurmeyen kalbini altın bir kap içinde zezem ile yıkar. Ardından yıldırım gibi parlak, gözle görülemeyecek kadar hızlı ve kuvvetli olan Burak isminde bineğini hazırlar. Hz. Muhammed, Burâk’a izzetle biner ve bu binekle Mescid-i Aksa’ya gider ve orada binekten inip içeri girer.

Bir rivayete göre Hz. Muhammed, Mescid-i Aksa’ya geldiğinde sağdan ve soldan sesler işitir ancak ilgilenmeyip sessiz kalır. Cennet hurileri gibi güzel, nice sultan ve kahramanı güzelliği ile helak etmiş bir kadın gelip elini Hz. Muhammed’e sunmak ve onunla dost olmak ister ancak Hz. Muhammed, diğer insanlar gibi ona ilgi göstermez. Mescid-i Aksa’ya varınca Hz. Muhammed, Cebrail’e başından geçen bu olayları sorar. Cebrail, sağ taraftakilerin Yahudiler sol taraftakilerin de Hıristiyanlar olup onlara yönelmiş olsa ümmetinin de yöneleceğini ancak hiçbirine rağbet etmemesiyle ümmetini kurtardığını, o güzel kadının ise ona gönül verenlere yollarını

şaşırtan dünya olduğunu, sadık olan ümmetlerin dünya güzelliklerine gönül vermeyeceğini ve Allah'a âşık olanlara dünyanın hizmet edeceğini söyler. Hz. Muhammed Aksa'dan gönlü sevinçle dolarak çıkar.

Cebrail Hz. Muhammed'e birinde süt diğesinde şarap olan iki kadeh sunar. Peygamber süt dolu olan kadehi seçince Cebrail, İslam fitratını seçtiğini, bu sebeple ümmetinin fitrat ehli olacağını ve Allah'ın emriyle doğru yolda olacaklarını bildirir. Bu habere sevinen Peygamber sonrasında Mi'rac için hazırlandı.

Hz. Muhammed Burak'a binerek yoldaşı Cebrail ile gökyüzüne çıkar. Cebrail, yoldaşının Hz. Muhammed olduğunu söyleyerek kapıcıdan kapıyı açmasını ister. Kapıcı bunu duyunca kapıyı açar ve Peygamber'i güzel sözlerle karşılar. Hz. Muhammed dünya semasından çıkarak Âdem peygamberin katına gelir. Bir rivayete göre Hz. Muhammed, Âdem peygamberin sağında ve solunda insanların olduğunu, sağına baktığında güldüğünü soluna baktığında ise ağladığını görür. Bu durumun nedenini sorduğunda Cebrail, onların Âdem peygamberin soyundan gelen kimseler olup sağında bulunanların hesap gününde amel defterlerinin sağından verilecek kimseler olduğunu, solunda bulunanların ise isyan eden kimseler olduğunu söyler.

Yedi kattan meydana gelen göğün her katında peygamberlerle karşılaşan Hz. Muhammed, göğün ikinci katında Yahyâ ve İsa peygamberleri, üçüncü katında Yûsuf peygamberi, dördüncü katında İdrîs peygamberi, beşincide Harun peygamberi, altıncıda Musa peygamberi, yedinci katında ise İbrahim peygamberi görür. Bütün peygamberler ile selamlaşır. Yedi göğü geçtikten sonra Sidretü'l-Münteha'ya yükselir. Amellerin yükselmesinin burada son bulması sebebi ile bu ismi aldığı söylenir. Allah'ın nuru her yeri kaplar, Hz. Muhammed görünen nurla vahdet sırrına erişmeye kuvvet bulur. Ardından Beyt-i Ma'mûre'ye ulaşır ve orada iki rekât namaz kılar. Sonra iki tarafında kapı bulunan nurla kaplı yapıyı görür. Günde yetmiş bin melek buraya bir kapısından girip diğerdinden çıkar. Kıyamete kadar bir daha oraya girmeye sıra gelmez.

Cebrail ve Burak, Sidretü'l-Münteha'da kaldığını görünce Hz. Muhammed nedenini sorar. Cebrail, bir adım daha atması durumunda yanıp yok olacağını söyler. Allah'a yakın olan bir melek Refref adında bir binek getirir ve Hz. Muhammed o binekle Müstevâ'ya yükselir. Orada mutlak nur yönlerden münezzeh olarak görünür.

Hız. Muhammed beşerî sıfatlarından arındırılarak en üstün varlık hâline getirilir. Bu sayede bütün azaları ile görüp işitir. Kaderi yazan kalemin cızırtısını işitip Allah Teâlâ'nın kader sırrına erişir.

Allah Teâlâ sıfatlarıyla Hız. Muhammed'e görünür. Böyle Hız. Muhammed, her şeyin bilgisine sahip olur. Allah'ı görmek isteyen Hız. Muhammed bir nida ile uyarılır, Allah'ın ve melekleri kendisine salât etmesini beklemesi istenir. Allah Teâlâ, Hız. Muhammed'e vasıtasız vahyeder.

Bir rivayete göre Allah Teâlâ, Hız. Muhammed'e ümmetine, heybetli olan kimselerin kudreti bol Allah'tan korkmalarını, birisinden iyilik beklemek yerine Allah'tan ummalarını, Allah'ın ahdine güvenmelerini, rızıklarına Allah'ın kefil olduğunu bu sebeple açgözlü olmamalarını, ölüm gelmeden tövbe etmelerini bildirmesini vahyeder. Allah, Hız. Muhammed'e ümmetinin üçte birini bu gece bağışladığını, mahşer gününde diğer ikisini bağışlayacağını, önce onun ümmetinin cennete gireceğini ve cennete ilk giren peygamberin onun olacağını bildirir.

Allah Hız. Muhammed'e günde elli vakit namazı emreder. Mi'rac dönüşünde Hız. Muhammed, Musa peygamber ile bu konu hakkında konuşur ve Hız. Musa daha önce ümmetini sınadığını ve bu ibadete güç yetiremeyeceklerini gördüğünü söyleyerek geri dönüp bu ibadeti hafifletmesi için Allah'a yalvarmasını tavsiye eder. Bunun üzerine Hız. Muhammed geri döner ve Allah on vakit indirir, sonra yeniden geri dönerek hafifletmesini talep eder ve sonunda Allah beş vakit namazı farz kılar.

Hız. Hatice ve Ebû Talib'in ölümlerinden sonra Mekke'deki müşrikler ona olan eziyetlerini artırmıştır. Mi'rac gecesinin ertesi günü Hız. Muhammed hüznünlü bir şekilde evinde oturur. Ebû Cehil onun yanına uğrar ve alaycı bir ifade ile bu hâlinin sebebini sorar. Hız. Muhammed yaşadıklarını ve mi'rac olayını anlatınca Ebû Cehil bunları kavmine söyleyip söylemeyeceğini sorar. Peygamber hakikati söylemekten çekinmeyeceğini söyleyince Ebû Cehil, her yana gidip bağırarak herkesi oraya çağırır. Ebû Cehil'i duyanlar ne olduğunu anlamak için toplanınca Hız. Muhammed, Mi'rac'ı ve yaşadıklarını anlatır. Bunu duyan müşrikler onun dediklerine gülerler ve anlattıklarının mümkün olmadığını söyleyerek ona inanmazlar. Hız. Ebûbekir'e

düşüncesi sorulunca, Hz. Muhammed'in söylediklerini cân-ı gönülden kabul ve tasdik ettiğini söyler. Bu sarsılmaz inancı ve tasdiki sebebiyle ona Sıddîk ismi verilir.

Hz. Muhammed'in anlattıklarına inanmayanlar ona Kudüs hakkında soru sorarlar. Peygamber, Kudüs'ü gece gördüğü için sorular karşısında bir müddet şaşırır. O anda Allah onun gözlerinin önüne Kudüs'ün temsilini getirir. Hz. Muhammed sorulan bütün sorulara cevap verir ancak onlar yine de inanmak istemezler. Kudüs yolunda tüccarları olduğunu söyleyerek onlar hakkında bilgi verirse doğru söylediğini anlayacaklarını söylerler. Bunun üzerine Hz. Muhammed bahsettikleri kervanı, kervanda bulunanları anlatıp kervanın gün doğarken geleceğini haber verir. Ertesi gün Peygamberin dedikleri gerçekleşip anlattıkları doğru çıkınca müşriklerin yüzleri düşer, müminler ise bu durumdan mutlu olurlar.

Şehâb-ı Sühreverd'in Hikâyesi

Şeyh Fergâni, sözlerine güvenilir kimselerden öğrendiği şöyle bir hikâye rivayet eder:

Muhammed bin Şehâb-ı Sühreverd bir mecliste başından geçen bir olayı anlatır. Şehâb-ı Sühreverd, Babasının hizmetinde, hac için Mekke'ye yola çıkar. Tavaf etmek için Ka'be'ye vardığında, Şeyh Ebû Medyen'in müridi olan Şeyh Musa diye büyük bir zat gelir. Herkes o zatın yanına gider ve hürmet gösterir. Şeyh Musa, Şehâb-ı Sühreverd için yardımını sonsuza dek sürecek bir duâ eder. Şehâb-ı Sühreverd, babasının yanına döndüğünde bir kimse Şeyh'in onun için ettiği duayı hatırlatınca babası bundan çok memnun olur.

Bir gün Şeyh Musa'nın bir kerametinden bahsedilir. O azimli zat günde yetmiş bin kez Kur'an'ı hatmettiğini söylerler ve sözüne güvenilir bir kimse bunu doğrular. Bunu işiten Şehâb-ı Sühreverd anlatılanlara şüpheyle bakar. Bir gece Şehâb-ı Sühreverd, Şeyh Musa'yı Ka'be'de tavaf ederken görür. Gizlice onu izler. Tavafa Hacer'ül-Esved taşını öperek başlayıp sonrasında Kur'an okumaya başlayan Şeyh Musa'nın Ka'be'nin kapısına vardığında Kur'an'ı hatmettiğini Şehâb-ı Sühreverd bizzat duyar. Şeyh Musa hakkında anlatılanların doğru olduğunu anlar. Şeyh bunları duyunca tasdik eder ve ona bir hikâye anlatır.

İbn-i Sekîne isminde mürşitlerin en büyüğü kabul edilen, Bağdat'ın en şerefliilerinden bir zat olup bu zatın kuyumcu bir müridi vardır. Şeyhin sofileri devamlı camiye seccade taşırlarken cuma günü kuyumcu müridi taşımaktadır. Bir cuma günü, kuyumcu seccadeleri taşımadan önce gusül abdesti almak için Dicle Nehri'ne gider. Elbiselerini çıkarıp bir kenara koyar ve suya girer. Dicle Nehri'ne dalan adam Nil Nehri'nden çıkar. Bu garip değişiklik karşısında şaşakalır. Şaşkın ve ağlamaklı Nil Nehri'nden çıkıp belinde peştamalla yarı çıplak vaziyette Mısır şehrine girer. Bir kişiyle konuşup Mısır'da olduğunu öğrenir. Ne yapacağını bilmeden çarşı pazar gezmeye başlar. Bir ara bir kuyumcu dükkânının önüne gelir ve içerdekilerin yaptıklarını izlemeye başlar. Bunu gören dükkân sahibi onunla ilgilenir, elbise hediye eder ve onu evine götürüp sayısız ikramlarda bulunur. Kuyumcuyu seven dükkân sahibi ona kızını verir. Böylece kuyumcu burada yedi yıl yaşar ve üç çocuğu olur.

Kuyumcu bir cuma gününde yıkanmak için Nil Nehri'ne gider. Suyu dalar ancak Dicle Nehri'nden çıkar. Gördükleri karşısında şaşırıp bir süre duraksar. Nehirden çıktığında elbiselerini hiç bozulmamış şekilde koyduğu yerde görür. Hızlıca giyinir ve ardından dergâha gidip etrafa bakınırken seccadeleri koyduğu yerde bulur. Bir sofî seccadeleri camiye götürmesini söyleyince kuyumcu, buradan gittiği gündeki zamanda olduğunu anlar. Seccadeleri götürüp namazı kıldıktan sonra derhal evine gider. Buradan gittiği gün namazdan sonra misafir getireceğini söyleyip eve balık yollamış, eşinin balıkları fırında pişirmesini istemiştir. Eve gidip baktığında balıkların piştiğini görür. Misafirleri gelir ve yemeği yerler. Ancak kuyumcu şaşkınlık içindedir. Şeyh İbn-i Sekîne'nin yanına gider ve ona olanları anlatır.

Mısır'a birkaç adam gönderip kuyumcunun ailesini Bağdat'a getirirler. Kuyumcunun anlattıklarının gerçek olduğunu gören herkes bu garip olay karşısında şaşkındır. İbn-i Sekîne kuyumcuya aklından ya da gönlünden ne geçirdiği için Allah'ın ona böyle bir şey verdiğini sorar. Kuyumcu hatırlamak için zihnini yoklar. Şeytanın, "... Miktarı sizce elli bin yıl olan bir günde.." (Me'aric/4) ayetindeki bu günün gerçek olamayacağını ve bir günün bin seneye denk olamayacağını söyleyerek aklını karıştırdığını söyler. Bunun üzerine İbn-i Sekîne, Allah'ın ona rahmet edip gönlünü şüphesinden temizlemek için bu olayla ona ders verdiğini söyler. Bunun gibi garip olaylar olabildiğine göre Mi'rac'ın gerçekleştiğine şaşılmamasından bahseder.

Hz. Muhammed'in Hicreti

Hac mevsiminin gelmesiyle Mekke, hac için gelen insanlarla dolup taşar. Hz. Muhammed çarşıya gider orada bulunan insanları İslam'a davet eder. Bir gün böyle gezerken Medine'den gelmiş Hazrec kabilesinden altı kişiye denk gelir. Onlara İslam'ı anlatır, güzel sesle Kur'an okur. Anlattıklarından ve Kur'an'dan etkilenen altı kişi onun hak peygamber olduğuna inanırlar ve Müslüman olurlar. Evs ve Hazrec adındaki iki kabilenin oluşturduğu bir kavimden olduklarını, bu iki kabilenin bir sebepten düşman olup uzun yıllar savaştıklarını anlatırlar. Sonrasında Hz. Muhammed'in bu davetini akrabalarına anlatmak istediklerini, onların da Müslüman olup Allah'ın Peygamberi'ne yardım etmelerini, onun yolunda savaşmalarını istediklerini söylerler. Böylece Medine'ye döndüklerinde kavimlerine Hz. Muhammed'i methederek İslam'ı anlatırlar. Ertesi yıl hac mevsiminde on iki erkek Hz. Muhammed'in yanına giderek Müslüman olurlar, ona beyat ederler. Onlar Medine'ye dönünce Hz. Muhammed Medine'ye onlara dini öğretmek için Mus'ab'ı gönderir.

Mus'ab, Medine'ye gidince Es'ed'in evinde kalır, halka İslam'ı anlatır, Kur'an okur ve öğretir. Bir gün Mus'ab ile Es'ed insanlara tebliğ ederken Sa'd bin Mu'âz ve Useyd bin Hudeyr adındaki iki genç onları görünce halkın arasına fitne saldıklarını düşünüp sinirlenirler ve Useyd bin Hudeyr elindeki mızrağıyla onların yanına gidip kötü sözler söyleyerek çıkışır. Mus'ab onu sakinleştirip kendisini dinlemesini sağlar ve dinledikleri karşısında kalbi yumuşayan Useyd bin Hudeyr müslüman olur. Sonra onlara bir kabile reisinden ve onun Müslüman olmasıyla kabilesinin de Müslüman olacağından bahseder. Ardından Sa'd bin Mu'âz'ı bir hileyle onların yanına getirir ve Sa'd bin Mu'âz da Mus'ab'ı dinleyince Müslüman olur. Ardından Sa'd'ın kavmi de topluca Müslüman olur. Böylece İslam Medine'de yayılır.

Aynı yıl, Mus'ab ile yetmiş kişi Hz. Muhammed'e beyat etmek için hacca giderler. Hz. Muhammed amcası Abbas ile yanlarına gelir. Hz. Muhammed Kur'an okuduktan sonra onlara yapmaları gerekenleri söyleyip onlardan söz alır. Ardından Hz. Muhammed'e beyat eden kabile Medine'ye geri döner. Bu olay Mekke'de duyulur ve müşrikler Müslümanlara olan eziyeti artırır. Müslümanlar her ne kadar vatanlarını çok sevseler de yapılan işkencelere dayanamaz hâle gelirler. Nihayetinde Allah hicret etmelerini bildirir.

Medinelilerin beyat etmelerini öğrenen müşrikleri korku salar. Beyatın bozulmasını görüşmek için Dâru'n-Nedve'de toplanırlar. Şeytan, Necidli bir yaşlı kılığında gelir ve onların görüşmesine katılır. Müşrikler Hz. Muhammed'in hapsedilmesi, sürgün edilmesi gibi görüşler sürerek tartışırlar. Şeytan her seferinde bu görüşlere karşı çıkar ve bunlardan vazgeçilir. Son olarak Ebû Cehil'in her kabileden bir gencin seçilip ellerine kılıç verilerek hepsinin aynı anda Hz. Muhammed'e saldırarak öldürmesi fikri kabul edilir.

Cebrail Hz. Muhammed'e gelerek müşriklerin planlarını haber verir ve hicret emrini bildirir. Bunun üzerine Hz. Ebûbekir'in yanına giderek hicrete hazırlanmasını söyler. Hazırlığı tamamlayınca Hz. Muhammed ve Hz. Ebûbekir birlikte yola çıkarak üç gecede Sevr dağındaki mağaraya ulaşırlar. Yola çıkmadan önce Hz. Muhammed, Hz. Ali'ye halkın kendisine verdiği emanetleri sahiplerine vermesi için teslim eder. Kendi hırkasını Hz. Ali'ye giydirerek yatağında yatmasını, müşriklerin ona zarar veremeyeceğini söyler. Akşam olunca müşrikler her şeyden habersiz Hz. Muhammed'in evinin etrafını sararlar. Hz. Muhammed Yasin suresinin ilk sayfasını okuyarak onların üzerine bir avuç toprak atar. Böylece müşrikler onu göremez ve Hz. Muhammed aralarından geçip gider.

Hz. Muhammed ve Hz. Ebûbekir mağaranın kapısına gelince Hz. Ebûbekir mağaraya önce girip yılan deliklerini elbisesinden yırttığı parçalarla kapatır. Hz. Muhammed de mağaraya girdikten sonra mağaranın kapısına bir örümcek ağ örür ve güvercinler yuva yapar. Böylece Allah onları mağarada örümcek ağıyla korumuş olur.

Müşrikler Hz. Muhammed'in çıkmasını beklerken birisi gelip onlara Hz. Muhammed'in onların üzerine toprak atıp gittiğini söyleyince müşrikler, Hz. Muhammed'in evine dalarlar. Onun yatağında Hz. Ali'yi görürler ve ona Hz. Muhammed'i sorarlar. Ondand bir bilgi alamayınca yola düşüp iz sürerek mağaranın başına kadar gelirler. Mağaranın kapısında örümcek ağı ve güvercin yumurtalarını görünce orada olmadıklarına kanaat getirip geri dönerler.

Hz. Muhammed ve Hz. Ebubekir mağaradaki dördüncü günün sabahında bir rehberle birlikte yola çıkarlar. Yolda Hz. Ebûbekir arkalarını kontrol ederek giderken bir uzaktan gelen bir atlıyı görür. Hz. Muhammed'e gelen bu kişinin Sürâka İbn-i

Mâlik olduğunu onun tehlikesinden korunmak için ona beddua etmesini ister. Hz. Muhammed el açıp dua edince Sürâkâ'nın atının dört ayağı yere çakılır ve Süraka attan düşer. Bunun üzerine Süraka Hz. Muhammed'in olağanüstü biri olduğunu anlar. Hz. Muhammed için konulan ödülün vazgeçip ona yardım etmeyi teklif eder. Hz. Muhammed ondan sadece geri dönerken karşılaştığı kişileri başka yola yönlendirmesini ister. Bunun üzerine Süraka dediğini yaparak geri döner. Hz. Muhammed ve yol arkadaşı Ebûbekir de böylece Medine'ye güven içinde ulaşırlar.

Hz. Muhammed'in En Yüce Dostuna Kavuşması

Hz. Muhammed hastalanır ve gül yüzü solar. Hastalığı ilerleyince imamlığa Hz. Ebubekir'in geçerek namaz kıldırmasını söyler. Hz. Ebubekir kalbi hassas olduğu için namazı kıldıramayıp yerine Hz. Ömer'i getirir. Bunu haber alan Peygamber, Hz. Ebubekir'in namazı tekrar kıldırmasını ister. Bu olaydan Hz. Ebubekir'in halife olacağı çıkarımında bulunulur. Hz. Muhammed biraz iyileşince iki kişinin desteğiyle mescide gelir ve cemaate oturarak namaz kıldırır. Namazda sonra ashabına konuşma yapar. Hz. Ebubekir, bu konuşmadan Peygamberin ahirete irtihal edeceğini anlar ve gönülden feryat ederek ağlar.

Hz. Muhammed, üzerinde hak sahibi olan kimse varsa almasını ister. Bunun üzere Ukkaşe kendisinin bir keresinde onun kırbacının sırtına değdiğini söyleyerek hakkını ister. Hakkını alacağı zaman Hz. Muhammed'in peygamberlik mührünü öper ve amacının aslında hak almak olmayıp bu olduğunu söyler.

Son Kısım

Hamdullah Hamdi bu mesneviye Ahmediyye ismini verdiğini, dokuz yüzde tamamladığını bu mevlidi okuyanların ona dua etmesini ister. Bir gün ölüm rüzgarı esip onu götürdüğünde geriye bu eserinin yadigar kalacağını, mesnevisinin hatalarına örtü olmasını dileyerek Türkçe yazdığı için mesnevisinin küçümsenmemesini, manasına bakılmasını, zira eserini manayla ilgilenenler için yazdığını söyler ve mana ehline selam eder. Allah'a şükrederek mesnevisini tamamlar.

2.1.3. Tuhfetü'l-Uşşâk Mesnevisi

Hamdullah Hamdi'nin aruzun "mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün" kalıbıyla kaleme aldığı Tuhfetü'l-Uşşâk mesnevisinin yazılış tarihi belli değildir. Eser hakkında yapılan

araştırmalara göre yazılış tarihi hakkında iki farklı görüş mevcuttur. Gibb, sade dil ve üslubu sebebiyle mesnevinin, Hamdî'nin ilk eserlerinden olabileceğini belirtmiştir.²⁰³ Ancak M. Al-Shaman, dil ve üslubun yeterli bir delil olamayacağını, Hamdî'nin diğer mesnevilerinin devlet büyüklerinden takdir görmemesi sebebiyle taklitçilikten yeniliğe geçiş için bu yeni konulu mesneviyi yazdığını ifade etmiştir. Al-Shaman, Tuhfetü'l-Uşşâk'ın yazılış tarihinin H.905/M.1499 yılından sonra olduğunu belirtmiştir.²⁰⁴

Arapça kökenli, hediye, mecazen mücevher, kıymetli taş, sanat eseri anlamına gelen “tuhfe”²⁰⁵ ve âşıklar anlamındaki “uşşâk”²⁰⁶ kelimeleri ile meydana gelen “Tuhfetü'l-Uşşâk” tamlaması âşıkların hediyesi, ya da âşıklara değerli bir hediye anlamına gelir. Türk edebiyatında çeşitli şair ve yazarlar tarafından Tuhfetü'l-Uşşâk adıyla kaleme alınan eserler mevcuttur.²⁰⁷

Tuhfetü'l-Uşşâk'ın biri Medine Melik Abdülaziz Kütüphanesi Şeyhülislâm Arif Hikmet Kitaplığında (A) diğeri British Library'de (B) olmak üzere iki yazma nüshası bulunmaktadır.²⁰⁸ Eserin A nüshasındaki beyit sayısı 978, B nüshasındaki beyit sayısı ise 927 olarak belirtilmiştir.²⁰⁹ Mevcut iki nüshayı karşılaştırarak çalışma yapan Mustafa Güneş, eserin 987 beyit olduğunu ifade etmiştir.²¹⁰

Tasavvufî ve sembolik bir aşk hikâyesini konu edinen mesnevi, Hamdî'nin döneminin kültür akımları ve kendisinin yaşadığı ilim çevresinin etkisi ile yazılmıştır.²¹¹ Tezkirelerde bu mesnevi hakkında bir bilgi verilmemiş, sadece eserin ismi verilmekle yetinilmiştir.²¹²

²⁰³ E. J. Wilkinson Gibb, **Osmanlı Şiir Tarihi/ A History Of Ottoman Poetry**, çev. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, C I-II, Ankara, 1999, s.419.

²⁰⁴ Mes'ad S Al-Shaman, “Hamdullah Hamdî'nin Tuhfetü'l-Uşşâk Adlı Mesnevisi”, **Türklük Bilgisi Araştırmaları/ Journal of Turkish Studies (Fahir İz Armağanı)**, 1991, C 2, S 15, Cambridge, s.169.

²⁰⁵ Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995, s.86.

²⁰⁶ **age.**, s.571.

²⁰⁷ Mustafa Güneş, **Hamdî ve Tuhfetü'l-Uşşâk'ı**, Bizim Büro Yayıncılık, Ankara, 2014, s.23.

²⁰⁸ Al-Shaman, **age.**, s.175.

²⁰⁹ **age.**, s.176.

²¹⁰ Güneş, **age.**, s.28.

²¹¹ Al-Shaman, **age.**, s.170.

²¹² Gibb, **age.**, s.419.

Hamdî, taklitçilikten vazgeçmek ve yenilik getirmek düşüncesiyle kaleme aldığı Tuhfetü'l-Uşşâk için kendi hayalinde bir konu bulmuştur.²¹³ Eser, konu, kişiler ve olayların yeni ve farklı olması sebebiyle, orijinal olarak değerlendirilebilirse de Feridüddin-i Attâr'ın Mantuku't-Tayr isimli eserinde geçen ve daha sonra çeşitli şairler tarafından kaleme alınan Şeyh San'ân hikâyesine benzemesi, ondan ilham alınarak yazılmış olabileceği ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Şairin, Şeyhî'nin etkisi altında olduğunu dil ve üslup olarak sade bir anlatımı seçtiği görülmektedir.

Mesneviye besmele ile başlayan şair, tevhit, münâcât ve na't bölümlerinden sonra *Sebeb-i Nazm-ı Kitâb* başlığı altında eseri niçin yazdığından bahsetmiştir. Bu bölümde Hamdî, taklitçilikten uzak, yeni ve farklı bir eser yazmak için yola çıktığını, herkesin severek okuyacağı bir aşk hikâyesi yazarak fani hayatında geriye bıraktığı eseriyle bâkî kalacağını ve yazacağı bu eseri okuyanların zaman zaman kendisine dua edeceğini düşünerek yazdığını belirtmiştir.

Sebeb-i Nazm-ı Kitâb bölümünden sonra şair, *Matla'-ı Dâsitân* başlığı ile hikâyeye giriş yapar. Hamdî, bu bölümde olayları anlatmaya başlamadan önce Farsça konu başlıkları eklemiştir.

Mesnevinin sonunda eserin alegorik bir hikâye olduğundan bahseden bir bölüm vardır. Bu bölümde, hikâyede yer alan kahramanların temsil ettikleri tasavvufi kavramlardan bahsedilmiştir.

Hamdî'nin tamamlayabildiği için Allah'a hamd ile bitirdiği bu eserde on bir gazel, iki kaside ve bir mülemma da bulunmaktadır.²¹⁴

Tuhfetü'l-Uşşâk Mesnevisinin Özeti

Hamdullah Hamdî'nin bu mesnevisinin özeti Mes'ad Al-Shaman'ın çalışmasında yer alan metin esas alınarak hazırlanmıştır.²¹⁵

Hoca-zâde Hikâyesine Giriş ve Hoca-zâde'nin Ticaret Yapma İsteği

²¹³ Al-Shaman, *age.*, s.170.

²¹⁴ *age.*, s.171.

²¹⁵ bk. Mes'ad S Al-Shaman, "Hamdullah Hamdî'nin Tuhfetü'l- Uşşâk Adlı Mesnevisi", **Türklük Bilgisi Araştırmaları/ Journal of Turkish Studies (Fahir İz Armağanı)**, 1991, C 2, S 15, Cambridge, s.169.

Kayseri’de büyük velilerden şeyh Evhadü’-d-dîn zamanında yaşayan bilge bir tüccarın, Hoca-zâde adında melek yüzlü çok güzel bir oğlu dünyaya gelir. Babası, dünya ilimlerini öğrenmesi için Hoca-zâde’yi okula gönderir. O da gayret göstererek ilim ve hikmet sahibi olur.

Hoca-zâde, on yaşına geldiğinde anne babasından ticaret yapmak için İstanbul’a seyahat etmek istediğini söyleyerek izin ister. Bu istek karşısında şaşırان anne baba bu isteğini reddederler. Hoca-zâde, artık kendilerine yük olmak istemediğini belirterek isteğinde ısrar eder. Babası, oğluna ticaret yollarında bin bir güçlük bulunduğunu ve onun henüz çok genç ve tecrübesiz olduğunu ifade ederek onu vazgeçirmek ister. Annesi de öğütler vererek bu isteğinden vazgeçmesini rica eder. Ancak anne ve babasının nasihatleri fayda vermez.

Çocuğu ısrarlı gören anne babası danışmak için şehirdeki büyük şeyh Evhadü’-d-dîn’e giderler. Durumu şeyhe anlatıp yardım isterler. Şeyh bir süre uzlete çekilip durumu değerlendirdikten sonra çocuğun birkaç köle ve yedi ticari yük ile İstanbul’a gidip ticaret yapmasına izin vermelerini ve bu hâlin Allah’tan geldiğini bilip sabretmelerini söyler. Anne ve baba bu müşkül durum ve isteğin kaldırılması için şeyhten Allah’a dua etmesini isterler. Şeyh, onlara çocuğun birçok hâl ve yolculuktan sonra emin bir şekilde geri döneceğini söyler. Anne ve baba şeyhin nasihatleri üzerine Hoca-zâde’nin isteğini kabul ederler. Yolculuk için gerekli hazırlıklar yapılır. Şeyh Evhadü’-d-dîn Hoca-zâde’ye nasihatlerde bulunur. Daha sonra anne ve babasıyla vedalaşan Hoca-zâde birkaç köle ve ticaret mallarıyla birlikte yola koyulur.

Hoca-zâde’nin İstanbul’a Ulaşması ve Simsarların Hoca-zâde’ye Yardım Etmesi

Hoca-zâde zahmetli bir yolculuktan sonra İstanbul’a ulaşır. Şehirde büyük bir hana yerleşir. Hanı güzelliğiyle aydınlatan Hoca-zâde’ye handakiler ilgiyle bakar. Hana yerleşince Kayseri’den getirdiği malları taşırır.

Şehrin bir imparatoru ve onun da güçlü bir veziri vardır. Şehre gelen tüccarların en güzel mallarını almayı seven vezir, şehrin simsarlarıyla sık sık görüşerek bilgi alırdı. Yine bir gün şehirde gezen simsarlar bir handa tacir kıyafetinde güzel bir genç görürler. Hoca-zâde’nin zarafetini, güzelliğini beğenince yanına giderek ertesi gün

gelip ona işinde yardım edeceklerini ve pazarı gezdireceklerini söylerler. Hoca-zâde bu tekliften hoşnut kalır ve bunun üzerine sözleşirler.

Ertesi gün, Hoca-zâde güzel kıyafetler giyip hazırlanır ve pazara gider. Simsarlar pazarda ona rehberlik ederler. Hoca-zâde'nin güzelliği pazardakileri hayran bırakır ve pazarda telaşa sebep olur. Kimi onun güzelliğini seyrederken işini ve müşterilerini unuttur, kimisi ona gösterilen ilgiyi kıskanır. Genç tacir pazarı ilgiyle gezdikten sonra dinlenmek için hana çekilir. Simsarlar onun hizmetinde olduklarını belirttikten sonra yanından ayrılırlar.

Simsarların Vezire Hoca-zâde'yi Anlatması ve Vezirin Hoca-zâde'yi Evine Davet Etmesi

Simsarlar Hoca-zâde'nin yanından ayrıldıktan sonra vezirin yanına gidip ona Hoca-zâde'yi anlatırlar. Şehre gelen Müslüman bir tacir gencin görenleri hayran bırakan güzelliği olmasından bahsederler. Simsarların verdiği habere sevinen vezir onları yeni elbiseler ve mallarla ödüllendirir. Onlara, bahsettikleri genci yarın evine davet etmelerini söyler. Vezirin sevinme sebebine gelirsek; vezirin fevkalade güzel bir kızı vardır ve ona güzellikte denk bir koca bulmak istemektedir. Kızına talip olan çok genç olmuşsa da vezirin istediği gibi bir kimse çıkmamıştır. Bu konuda istediği bugüne kadar olmayan vezir Hoca-zâde'nin haberiyle ümitlerini canlandırmış olur.

Ertesi sabah simsarlar vezirin emriyle hana gelip Hoca-zâde'nin yanına vardılar. Ona şehrin halkının kâfir olduğunu bu sebeple de bu insanların Müslümanların korumadıklarını söylerler. Onu öldürüp mallarını yağmalayabileceklerini söylerler. Bu tehlikeden korunmak için tedbir alması ve büyük insanlar içinden birisinin onun koruyucusu olması gerektiğini belirtirler. Genç onların söylediklerine inanır ve şehrin büyüklerinden kimden koruma desteği alabileceğini sorar. Simsarlar imparatorun vezirinin yabancılara karşı çok nazik ve şefkatli davrandığını ve onları her zaman korumasından bahsederek onun olabileceğine işaret ederler. Bir miktar hediye ile vezirin yanına gitmesinin uygun olacağını belirterek gence yol gösterirler. Hoca-zâde söylenileni yaparak hediyeler hazırlar ve simsarlarla birlikte vezirin yanına gider. Hoca-zâde'yi gören vezir onun güzelliğine hayran kalır

ve geldiğine çok sevinir. Vezir, Hoca-zâde'yi cana yakın karşılar ve özel ihtimam göstererek iyi bir şekilde ağırlar.

Hoca-zâde'nin Vezirin Kızını Görmesi ve Ona Âşık Olması

Ertesi gün Hoca-zâde vezir tarafından tekrar davet edilir. Vezir kurulan ziyafette Hoca-zâde'ye içki içmesini, eğlenmesini ve zevkle kendinden geçmesini söyler. Ancak Hoca-zâde, dininde bunların yasak olduğunu ve büyük bir şeyhten tövbe aldığını söyleyerek kabul etmez. Vezir, Allah'ın tövbeleri kabul edeceğini, misafirin ev sahibine tâbi olduğunu söyleyerek kendisini ona bırakmasını ister. Bunun ardından vezirin bir işaretiyle çalgılar çalmaya, güzel kızlar dans etmeye başlar. Gece ilerledikçe meclisin neşesi artar. Hoca-zâde bu neşe ve zevki görünce içki içip eğlenmeye başlar. Hoca-zâde eğlenip şenlendikten sonra vezirden izin alarak kaldığı hana doğru gider.

Hoca-zâde ertesi gece vezirin davetiyle yeniden içki sofrasına oturur. İçki ve müzikle iyice kendinden geçtiği sırada aniden bir perde açılır ve vezirin güzel kızı görünür. Kız yaklaşır Hoca-zâde'nin yanına oturur. Kızın güzelliği karşısında hayran kalan Hoca-zâde o anda ona âşık olur. Kız kalkıp gideceği zaman genç tüccar, eteğinden tutup kalmasını ve kendisini bırakmamasını ister. Planının işe yaradığını gören vezirin bir işaretiyle kız oradan ayrılır. Genç tüccar, hana döner ve âşık olduğu güzel kızı düşünmekten sabaha dek uyuyamaz.

Ertesi sabah simsarlar genç tüccarın yanına gelerek vezirin evine tekrar davet edildiğini haber verirler. Vezirin kızını tekrar görmek için heyecanlanan Hoca-zâde davete gider, yine ziyafet ve müzikle eğlendirildikten sonra sevdiği kız gelir. Kızla diz dize oturup şarap içer, kısa bir görüşme yapar. Kız ayrılacağı zaman gitmemesi için yalvardığı sırada vezirin müdahalesiyle bırakır ve ayrılığın acısıyla çaresizce hana doğru yol alır.

Hoca-zâde'nin Vezirin Kızına Talip Olması

Hana dönen genç âşık, ayrılığın acısıyla yanıp tutuşur. Sevgilisinin hasretinden feryat eder, ağlar. Gencin bu sıkıntılı hâlini gören hizmetkârları çok üzürlü ve derdinin ne olduğunu, yardım edip edemeyeceklerini sorarlar. Hoca-zâde onlara dualar edip simsarları yanına getirmelerini söyler. Simsarlar gelince onlara hâlini anlatır, bu

vaziyetinin sebebinin onlar olduğunu bu sebeple derdine çareyi onların bulması gerektiğini söyler. Vezire gidip onun durumunu anlatmalarını ister. Eğer vezir isterse kızını görmesi karşılığında tüm malını verebileceğini hatta sarayda köle bile olabileceğini söyler. Bunun üzerine simsarlar onun isteğini yerine getirmek için vezirin yanına gidip onun durumunu vezire bildirirler. Vezir onları dinleyince gülümser ancak hiçbir şey söylemez.

Hoca-zâde 'nin haberini almasının ardından vezir kızının odasına gider ve onunla genç tüccar hakkında konuşur. Vezir Hoca-zâde 'yi övdükçe kızının gence olan sevgisi artar ve aşkı şiddetlenir. Kızının da genç tüccara gönlünü kaptırdığını görünce ona genci övmesine gerek kalmadığını anlar. Diğer taraftan sevgilisinin hasretinden durumu giderek kötüleşen ve hâli kalmayan Hoca-zâde'ye hizmetkârları nasihat ederler ve sabaha kadar onu teselli etmeye çalışırlar.

Ertesi gün simsarlar Hoca-zâde'nin yanına gelerek vezirin evine yeniden davet edildiğini bildirirler. Genç tüccar vakit kaybetmeden vezirin evine gider. Vezirin önceki davetlerinde olduğu gibi uzun süre eğlendirilir. Hoca-zâde'nin hasretinden sarhoş olduğu aşkıdan divane olduğu kız gelir ve bu kez gence olan aşkı dile getirir. Kız odasına gideceği zaman Hoca-zâde yine kızın eteğine yapışır ve vezirin tüm itirazlarına rağmen kız gencin yanında kalır. Vezir bunun üzerine Hoca-zâde'nin kızına sarılmasına ve onu öpmesine izin verir. Genç âşık, kızın dudaklarına dokunmasıyla gelen coşkunun bir hâl ile kendinden geçerek bayılır. Bayılan genç tüccar o hâlde kaldığı hana götürülür.

Hoca-zâde uyandığında yaşadıklarının gerçek olduğuna inanamaz ve ancak bir rüya olabileceğini düşünür. İçine düştüğü hâlden bir türlü kendine gelemeyen genç, aşkın verdiği ızdırap ile yakasını yırtmaya, yakınmaya başlar. Gencin bu hâlini gören hizmetkârları kendisine zarar vermemesi için onu bağlarlar. Hizmetkârlar ve simsarlar her ne kadar aklını başına toplaması için nasihat edip uğraşsalar da fayda etmez. Genç kendisine hiçbir nasihatın fayda etmeyeceğini ve sevgilisiyle kavuşmasının tek çare olduğunu söyler.

Hoca-zâde'nin hâline çok üzülen simsarlar vezire gidip onun durumunu anlatırlar. Vezir, kızını isteyen birçok hükümdarın evlilik teklifini geri çevirdiğini

anlatır. Hoca-zâde'nin güzelliğinin kızına yaraşır olduğunu ancak dinini değiştirmesi ve onun putlarına tapması şartıyla ona kızını verebileceğini söyler. Simsarlar Hoca-zâde'nin yanına gidip vezirin şartını söylerler. Bunun üzerine genç âşık "Binlerce din sevgili için feda olsun. Âşığın sevdiğinden başka dini yoktur. Sevgiliye kavuşmadıktan sonra cennet gerekmez. Sevgili olmadan gönül rahata ermez." diyerek vezirin şartını kabul eder.

Hoca-zâde'nin Sevgilisine Kavuşması

Hoca-zâde'nin dinini terk etmesi üzerine simsarlar, gencin müjdeli haberini vezire iletirler. Bunu duyan vezirin gönlü mutlulukla dolar ve Hoca-zâde'nin yanına getirilmesini emreder. Diğer yandan Hoca-zâde'nin hizmetkârları onun dinini terk edip imanının kalmadığını görünce çok üzülürler. Ona şeyhinin nasihatlerini, yetişme tarzını, almış olduğu İslami terbiyesini hatırlatarak yaptığı tercihin çok yanlış olduğunu söylerler ve onu fena şekilde azarlar. Ancak genç söylediklerine aldırış etmez.

Düğün hazırlıkları yapılır. Düğün günü, bütün halk bu iki güzel âşığın düğününe şahit olmak için sabah erkenden kalkıp heyecanla yollarını gözler. Sevgililerin kavuştuğunu gören halk mutlulukla şükretmeye başlar. Gelin cenneteki huriler gibi göz kamaştırıcıdır. Başında tacı ve belinde kuşağı bulunan gelinin güzelliğini görenler onu bir put kadar görkemli bulur. Güzel çift ayaklarının altına serilmiş ipekli kumaşlar üzerinde kol kola yürürler. Kulları çiftin sağına ve soluna dizilirler. İki güzel âşığın arkasından onları izleyenler yürür. Büyük bir coşku ile süren düğünde davulların sesleri yeri ve göğü inletir. Melekler kadar güzel çifte düğün hediyesi olarak mücevherler armağan edilir. Eşi benzeri bulunmayan bir köşke otururlar. Hoca-zâde, arzusuna kavuşma umuduyla otururken aşk ateşi şiddetlenir, arzusu artar. İki sevgili kavuştuğunda zevkle günler geçirir, kavuşmasının sefasını sürerler.

Evlenen iki genç âşık mutlu bir hayat sürmeye başlar. Böylece iki yıl geçer ve iki erkek çocukları olur.

Hoca-zâde'nin İmana Gelmesi ve Kayseri'ye Dönüş

İstanbul'da Ayasofya ismindeki bir ibadethanede yedi yılda bir bütün şehir halkının katıldığı özel bir dini tören düzenlenmektedir. Hoca-zâde ve hanımı da bu törene katılır. Hoca-zâde İslam dinini bıraktığı zaman yanındaki Kur'an'ı buraya bırakmıştır. Tören sırasında karısı Kur'an'ı görür ve kocasına dönüp bunun ne olduğunu sorar. O da "Bu kitap Yüce Allah'ın Hazreti Muhammed'e gönderdiği Kur'an-ı Azamdır. Hak din olan İslam'ın mukaddes kitabıdır." diye cevap verir. Genç adam Kur'an'dan o kadar övgüyle bahseder ki karısı Kur'an'ı görmek ve onda fal bakmak ister. Hoca-zâde, Kur'an'a abdestsiz dokunulamayacağını söyler ve ikisi de boy abdesti alıp temizlenirler. Kitabı fal bakmak için açtıklarında karşılına "*İman edenlerin Allah'ı anma ve hak olarak inen Kur'an'a karşı kalplerinin ürperme zamanı gelmedi mi?*" ayeti çıkar. Genç adam bu ayeti okuyunca gönül gözü açılır ve sesli bir şekilde ağlamaya başlar. Onu bu halde gören karısı şaşırır ve falın manasının ne olduğunu sorar. Kocasını ayetin manasını söyleyince o da çok etkilenir ve eşi gibi ağlamaya başlar. O sırada sesleri duyan vezir gelerek onlara ne olduğunu sorar ve öğrenir öğrenmez kalbi nur ile dolar.

Hoca-zâde, vezir ve kızı İslamiyet'i kabul ederler. Kimseye bir şey söylemeden sessizce yol hazırlığı yaparlar. Onlarla birlikte Müslüman olmuş yetmiş iki kişi ile beraber hazineleriyle Kayseri'ye göç ederler. Kayseri'ye emin ve mutlu olarak ulaşırlar ve orada huzurla yaşarlar.

Hikâyede Kahramanların Temsil Ettiği Unsurlar

Hoca-zâde insan ruhunu temsil eder. Ruhların asıl vatanı olan ruhlar âlemi gibi Kayseri de Hoca-zâde'nin asıl vatanıdır. Hoca-zâde, Allah'ın emriyle ticaret yapmak için dar'ül-ahzan olan İstanbul'a göç eder ve vatanı İstanbul olur.

Vezirin kızı dünyadaki cismani zevkleri temsil eder. Hoca-zâde'nin vezirin kızına âşık olup vatanını unuttuğu gibi ruhlar da dünyanın geçici heveslerine aldanıp asıl vatanları olan ruhlar âlemini unuturlar.

Vezirin temsil ettiği akl-ı mahcûb (örtülü akıl) ise dünyadaki cismani zevkleri ruha güzel ve arzulu şekilde sunar. Vezirin, kızı sebebiyle Hoca-zâde'nin din değiştirmesine sebep olduğu gibi akl-ı mahcûb da cismani zevkler ile ruhu perdeler.

Hoca-zâde'nin temsil ettiği ruh, vezirin kızının temsil ettiği cismani zevklere ulaşırsa onlardan iki nesne meydana gelir. Bunlardan birisi hevâ, diğeri ise gazaptır.

Allah'ın merhametinin inmesi ve hidayet rehberi Kur'an'ın açılmasıyla küfür ortadan kalkar ve iman gelir. Sonunda bu fani dünya arkada kalıp asıl vatana dönünce ruh ve beden imanla güzelleşir.

2.1.4. Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi

Hamdullah Hamdî'nin Leylâ vü Mecnûn adlı mesnevisi H.905/ M.1499-1500 yılında yazılmıştır. Aruzun “mefâilün mefâilün feûlün” kalıbıyla yazılan eser 4026 beyittir. Hamdî'nin bu eseri Yûsuf u Züleyhâ'sı kadar ilgi görmemesine rağmen Türk edebiyatında ilk “Leylâ vü Mecnûn” mesnevilerinden biri olması bakımından önemlidir.²¹⁶

Eser konu olarak Leyla ve Mecnun ismindeki iki kahramanın arasındaki aşk ve bu kahramanların çevresinde gelişen olayları ele almaktadır. Olaylar anlatılırken, olaya ve duruma uygun düşen hikâyeler de anlatılmıştır. Eserde genel olarak devrinin konuşulan Türkçesi ve edebiyat dili hakimdir.

Mesnevi büyük ölçüde Nizami'den tercüme olmakla birlikte Hatifi'den alınan olay ve motifler de çoktur. Ayrıca eserde Şâhidî ve Câmî'nin izlerine de rastlanır.²¹⁷

Hamdî'nin bu eserinde padişaha ve devlet erkanına övgü ya da kasideler ile “Sebeb-i Nazm-ı Kitab” bölümü yoktur. Şair “münacaat”, “na't” ve “mi'râciye” bölümlerinden sonra, aşk hakkında yazdığı küçük bir bölüm ve bir mesel ile hikâyeye giriş yapmıştır.

Hikâye içerisinde konuya giriş yapmadan önce başlıklar verilmiştir. Bu konu başlıkları genellikle Türkçedir. Hikâyede verilen gazellerden sonra, çoğunlukla “Mesnevi” başlığı ile konuya devam edilmiştir. Şair bazen olayların içinde, bazen de bir olayı anlattıktan sonra, hiçbir başlık vermeden, nasihat veren ya da dünyadan

²¹⁶ Öztürk, a.g.e., 1997, s.453.

²¹⁷ Zülfi Güler, **Hamdullah Hamdî: Leylâ vü Mecnûn (İnceleme-Metin) (Yayımlanmamış Doktora Tezi)**, Atatürk Üni. Ed. Fak., Erzurum, 1982, s.58.

şikâyet eden beyitler söylemiştir. Bu nasihat ve şikâyetler, anlatılan olaya uygun düşecek şekilde olması sebebiyle hikâyenin akıcılığını ve seyrini bozmamaktadır.

“Hâtîme- Kitâb” başlığı altındaki bölümde de hiç kimseye övgü ve ithaf olmadığı gibi, tarih beytinden başka, şair ve eser hakkında, hiçbir beyit söylenmemiştir.

Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinin Özeti

Hamdî'nin bu mesnevisinin özeti Zülfi Güler'in doktora tezinde yer alan metin esas alınarak hazırlanmıştır.²¹⁸

Mecnûn'un Dünyaya Gelişi ve Çocukluğu

Arap kabileleri içinde meşhur, Benî Âmir kabilesini mamur eden, asil, zengin, cömert, azametli ve akıllı bir kabile reisi vardır. Karun gibi çok hazinesi, halife gibi meşhur nâmı olan bu reisin tek eksiği oğlan çocuğudur. Oğlu olmadığı için adeta ışıksız bir mum gibidir. Bir oğlu olması için Allah'a dua eder, sadakalar verir, dinar ve dirhemler dağıtır. Bir gün duası kabul olur. Bunun üzerinden dokuz ay geçtikten sonra ayın on dördü gibi güzel bir oğlu dünyaya gelir. Bu güzel bebeği gül suyuyla yıkarlar, ipeklere sararlar ve dadıya verirler. Dadısı onun ağzına şeker verir. Babası oğlunun güzel yüzünü görünce şükür için mallar bağışlar. Oğluna Kays ismini verir. Dadısı onu gönülden beslemekte, onu sinesinde iman gibi sakınmaktadır.

Dadısı Kays'a süt ve şekerden gıdalar yedirdikçe onun vücudunda sevgi meydana gelir. Meğer Kays, ezelden aşk ile dünyaya gelmiştir. Güzelden hoşlanmaktadır. Sürekli ağlarken eğer güzel görürse gözünü açıp gülümser, güzel görmezse ağlar, feryat eder. Bir güzel onu kucağına alsa boynuna sarılır, güler oynar, yere koyduğunda ise feryadı göğü inletir.

Kays yedi yaşına geldiğinde güzele ve güzelliğe olan meyli de artar. On yaşına geldiğinde ise güzelliği dillere destan olur. On yaşında iken sünnet düğününe Kûfe'den Bağdad'a kadar bütün Arap beyleri davet edilir. Arap beyleri bölük bölük, kıymetli

²¹⁸ bk. Zülfi Güler, **Hamdullah Hamdî: Leylâ vü Mecnûn (İnceleme-Metin) (Yayımlanmamış Doktora Tezi)**, Atatürk Üni. Ed. Fak., Erzurum, 1982.

hediyelerle gelirler. Bütün adetler yerine getirildikten sonra görkemli bir düğünle Kays sünnet edilir.

Mecnûn'un Mektebe Gönderilmesi ve Leylâ'ya Âşık Olması

Sünnet emri yerine getirildikten sonra ilim öğrenmesi için Kays mektebe gönderilir. Gül yüzlü ve bülbül sesli kızlar ve oğlanlar beraber bir hocadan ders almaktadır. Kimi güneş kimi yıldız gibi olan bu kızların arasında bir kabile reisinin kızı olan Leylâ isminde çok güzel bir kız vardır. Kays bu güzel kıza âşık olur. Onun aşkıdan çılgına döner. Bu sebeple Kays'a "Mecnûn" lakabını verirler. Leylâ, Kays'a gam ve sevda kapısını açarak ders kaygısını siler. Kays'ı mecnûn eden zülfünün belası kendisinin de boynuna dolanır ve o da Kays'a âşık olur. Gün geçtikçe birbirlerine olan aşkları artar. Başkaları ilim öğrenirken onların gönülleri aşk ile doludur ve aşktan başka bir şey öğrenemezler.

Leylâ ile Mecnûn'un Aşklarının Duyulması

Leylâ'nın gündün güne güzelliği arttıkça Kays'ın da ona olan meyli ve derdi de artar. Bir gül gibi rengi sararır, solar. Leylâ'ya olan aşkı onu hayâle döndürür. İkisi de devamlı muhabbeti düşünürler ve kendi durumlarından bunu açıkça öğrenirler. Aşkları açığa çıkmasın ve duyulmasın diye ne kadar uğraşsalar da hallerinden belli olur. Nasıl ki müşk kokusu saklanamaz, güneş gizlenemezse onların aşkları da gizli kalmaz ve dillere düşer. Dedikodu çoğaldıkça Kays ile Leylâ'nın derdi de artar. Kays'a artık tedbirler kâr etmez. Nihayet bu sırrı nice gammazlar Leylâ'nın annesine söylerler. Bu haberi duyan anne feryat edip çırpırır. Ardından hışımla Leylâ'nın yanına gider ve bu rezilliğin ona yakışmadığını, nefesine uymamasını, vakitsiz açılan goncanın rengi ve kokusunun olmayacağını söyleyerek nasihat eder. "Bizi halka rezil ettin, seni mektepten almak hak oldu. Kız eğer arsız olursa başını taşla ezmelidir. Elma şekerden tatlı da olsa, gediği olursa kimse bir pula almaz. Mektebi bırak ve evde otur, eşikten dışarı ayağını atma!" gibi sözlerle de onu azarlar.

Annesinin sözleri üzerine Leylâ, aşk, âşık, maşuk hakkında bir şey bilmediğini, hatta aşkın yenilen bir şey olup olmadığını dahi bilmediğini söyleyerek annesini teselli etmeye çalışır.

Leylâ'nın Eve Hapsedilmesi

Leylâ'nın bu sözlerine rağmen, annesinin gönlüne şüphe düşmüştür. Her gün bir şey bahane ederek onu eve hapseder. Mecnûn'u göremeyen Leylâ ise gizli gizli ağlar. Geceleri ağlar, gözyaşları ile yatağı ve elbiseleri ıslanır. Sabah bunun nedenini soranlara terden olduğunu söyler. Böylece Leylâ'nın gecesi gündüzü hapis içinde geçer.

Mektebe gittiğinde Leylâ'yı göremeyen Mecnûn ise Nil ve Ceyhun nehirleri gibi gözyaşı döker. Mektep ona cehennem olur. Sevdiğinde ayrı kalmanın acısıyla dolar.

Mecnûn'un Dilenci Kılığında Leylâ'yı Görmeye Gitmesi

Mecnûn Leylâ'yı görememenin üzüntüsü ile çaresizce ağlayarak gece gündüz gezer. Hasrete dayanamayıp geceleri gizlice Leylâ'nın köyüne gider, kimseye görünmeden yârinin eşiğini öper.

Mecnûn hasrete dayanamayıp Leylâ'yı görmek için bir bahane aramaya başlar. Bir gün gözlerini bağlar, eski elbiseler giyip âmâ dilenci kılığına girer, kapı kapı dilenerek, Leylâ'nın kapısına kadar gider. Oraya gelince bilerek ayağı takılmış gibi düşer. Onu uzaktan görüp tanıyan Leylâ, bu fakire yardım için annesinden izin alır; Mecnûn'u kaldırmaya elini uzatır. El ele tutuşup biraz sohbet ederler.

Bu hile sayesinde mutlu olan Mecnûn, ertesi gün, dilenci kılığında tekrar gelir. Kapı kapı dilenerek Leylâ'nın evine kadar gelir. İki sevgili bu hileyle buluşmaya, kapı ağzında görüşmeye başlarlar. Bu durum tekrarlanınca rakib hileyi fark eder. Mecnûn'un o köye gitmesine engel olurlar. Bahanesiz kalan Mecnûn'un sevda derdi yenilenip artar. Evden uzaklaşır çöllere düşer. Ayrılık acısıyla deliliği artar. Bazen dağda, bazen çölde bazen çarşı pazarda ah ederek gezer. Aşk ve hasret onu öyle deli eder ki gören "mecnûn" diyerek taş atar.

Babasının Mecnûn'u Araması ve Eve Getirmesi

Babası Mecnûn'un hâlini başkalarından öğrenince çok üzülür ve onu aramaya koyulur. Bir kimseden onun yerini, perişan vaziyette olduğunu öğrenir, bu habere çok üzülüp adeta mum gibi erir. Her yeri arar ve bir virânedeki perişan hâlde Mecnûn'u bulur. Onun bu hâlini görünce yakasını yırtıp feryat eder. Ona bu durumda olmasının sebebini, kimin sevdasından böyle olduğunu söylemesini, buna bir çare bulmak

istediğini söyler. Mecnûn çok bitkin hâdedir. Babasını tanımaz, hatırında Leylâ'dan başka bir şey kalmamıştır. Onun için cihan Leylâ'dır ve ondan başkası yoktur. Babası Mecnûn'u bu hâlde görünce gözünden yaş yerine kan döker, ona nasihat eder, onu Leylâ'nın istediğini söyleyerek eve götürmek ister. Mecnûn bu vuslat müjdesine inanmasa da hoşuna gider ve babasıyla birlikte eve döner. Annesi Mecnûn'un boynuna sarılır, şefkatle onu yıkayıp temizler ve elbiselerini onarır.

Babası Mecnûn'a nasihat eder. Mecnûn'dan ilim tahsiline devam etmesini ister. İlimin faydalarını, cehâletin kötülüklerini anlatır. Ömrünü boşa geçirmemesini, dünyada kimseden fayda beklememesini, iyi bir insan olmaya çalışmasını öğütler. Kadınlarda vefa beklememesini, Hak'tan yardım isteyip aşktan kurtulmasını söyler. Leylâ'nın kendisine dost olmaktan utandığını, kalbinden Mecnûn'a bir meylinin olmadığını, onun da Leylâ'yı anmaması gerektiğini anlatır. Kabilede çok güzel kızların bulunduğunu söyleyerek onlardan hangisini isterse alıp adını Leylâ koyabileceklerini söyler.

Mecnûn babasının bu nasihatlerini dinledikten sonra karşılık olarak bu hâle kendi isteğiyle düşmediğini, kendisini ayıplamamasını, Leylâ'yı gönlünden çıkarmasının mümkün olmadığını, nasihatın boşuna olduğunu söyler. Mecnûn ağlayarak babasına bunları anlatırken hiçbir kesik olmadan sebepsiz yere kolundan kan akar. Babası endişelenir. Mecnûn da babasına üzülmemesini, cerrahın Leylâ'nın kolundan kan aldığı için kendi kolundan da kan aktığını söyler.

Leylâ'nın Mecnûn'a İstenmesi

Mecnûn'un hâline gönlü yanan babası, Mecnûn'un gamından mecnuna döner, gece gündüz ağlayıp gözleri kanla dolar. Mecnûn'un kabilesi olan Benî Âmir kabilesinin büyükleri toplanır. Leylâ'yı Mecnûn'a istemeye karar verirler. Hep beraber Leylâ'nın kabilesine giderler. Leylâ'nın kabilesinde karşılama ve ziyafetten sonra istekleri sorulur. Mecnûn'un babası diz çökerek gelir. Leylâ'nın babasına dönerek akraba olmak istediklerini söyler ve maksadını açıklar. Güzel sözler sarfederek bu hayırlı işin orada bitmesi için sayısız hazine getirdiğini, daha ne isterse vereceğini söyler.

Leylâ'nın babası, “seninle dünür olmak hoş olur, ama senin oğlun deli divanedir, “mecnûn” lakaplıdır.” der. Mecnûn'un babası da oğlunun deli değil âşık olduğunu, aşk sarhoşu olduğundan onu divane sanmamasını, inanmazsa çağırıp hâlini görmesini, deliyse kapıdan göndermesini ister. Babasının bu isteği üzerine Mecnûn'u çağırırlar. Mecnûn gelir. Orada ansızın Leylâ'nın köpeğini gören Mecnûn, gönülden ah edip ağlayarak köpeğin ayağına kapanır. Sevgilisinin gezdiği yerlerin toprağına değmiştir diye köpeğin ayaklarını öpüp yüzüne sürer. Bu hâli gören Leylâ'nın babası, gülererek Mecnûn'u dostlarına gösterir, “eğer akıllı olsa kötü kokulu köpeği kucaklamazdı.” der. Ardından Mecnûn'un babasına dönüp önce oğlunun cinnetini gidermesini, sonra kızını istemesini söyleyerek Leylâ'yı vermez. Bu cevap üzerine kız istemeye giden kabile büyükleri ümitsiz ve çaresiz olarak geri dönerler. Bu sevdadan vazgeçmesi için Mecnûn'a nasihat ederler.

Bu nasihatleri dinleyen Mecnûn'un gönlü de hâli gibi perişan olur. Leylâ'nın verilmediğini öğrenince göğsünü döver, feryat eder. Elbiselerinden kurtulup evi terk ederek çöllere döner. Dilinde Leylâ'nın zikri ile dolaşmaya başlar. Dünyayla olan ilgisini keser. Leylâ'ya kavuşmaktan ümidini kesip gazel okur. Ağlayarak gezip öyle gazeller okur ki bunları işitenlerin yüreklerini dağlar. Dünyanın bütün kaygı ve korkularından kalbi arınır. Yatağı yorganı taş olur. Gece gündüz iki taş arasındadır. Devamlı ağlar, hâlini düşünüp ah eder, şiirler okur. Şiirlerinde perişanlığınan, kimsesizliğinden, sevdası sebebiyle başına gelenlerden, düşmandan yakınıdır. Bu aşktan kurtulamayacağını, kurtulmak istemediğini, kendisini Leylâ'nın delirttiğini, bu cinnetten de ancak onun kurtarabileceğini söyler. Bu durumu düşündükçe derdi artar ve feryat edip bayılır. Onu görenler alıp babasının evine götürürler.

Mecnûn'un Kâbe'ye Götürülmesi

Mecnûn'un babası, oğlunun bu dertten kurtulması için çâre arar. Bunun için onu birçok yere götürür, onun için dualar eder. Babasıyla birlikte kabilesi de onun için bir çare bulmak için çabalar. Sonunda Mecnûn'u Kâbe'ye götürmeye karar verirler. O yıl, Hac mevsiminde develer hazırlanır ve büyük bir kabileyle yola düşerler. Kâbe'ye geldiklerinde Mecnûn'un babası orada bütün fakirlere adeta kum gibi para dağıtır. Oğlunu Beytü'l-Haram'a götürüp Leylâ aşkının belasından kurtulması için, Allah'a dua etmesini ister. Mecnûn “aşk” sözünü işitince gülerken birden ağlamaya başlar ve

yerinden atılıp Kâbe'nin halkasına yapışır. Leylâ'nın ömrünün uzun olması, ona bir zarar gelmemesi için Allah'a niyazda bulunur. Ardından Mecnûn aşkının artması için dua eder. Babası onun bu duasını işitince derinden ah eder. Oğlunun devasız derde düştüğünü anlar. Ondandır ümidini keser, hacdan dönünce olanları kabile halkına ve akrabalarına anlatır.

Babasının Mecnûn'u Dua Etmesi için Bir Şeyhe Götürmesi

Mecnûn günden güne derdi artmaktadır. İki gözü ağlamaktan adeta ateşle dolmuştur. Halk, Mecnûn'un babasına bir mağarada yaşayan bir şeyhten bahsedip Mecnûn'a duâ etmesi için onu bu şeyhe götürmesini söyler. Babası bu habere sevinip Mecnûn'a o şeyhe götürür. Mecnûn şeyhin yanına girer ve babası dışarıda kalır. Mecnûn şeyhten, sevdasının başına tac olması, gün geçtikçe Leylâ'nın güzelliğinin, kendisinin ise derdinin artması için dua etmesini ister. Babasını bunu duyunca iyice ümidini yitirip gönülden ah eder. Kavmine dönünce akrabalarına olanları anlatır.

Leylâ'nın Kabilesinin Mecnûn'u Öldürmek İstemesi

Mecnûn'un hikâyesi dillere düşüp dedikodusu yayılır. Bu dedikodu ve kınamalar Leylâ'nın gönlünü yakar, gam köşesine çekilip ağlar. Leylâ'nın kabilesi bu dedikodudan tedirgin olmaya başlar. Cefası çok şefkati az nice gammaz Mecnûn'u ederler. O şiir büyücüsü Mecnûn'un kendilerini herkese rüsva ettiğini, adlarını kötüye çıkardığını söylerler. Her gün baş açık, yalın ayak, yanında kendisi gibi nice rezille birlikte geldiğini, halkın içinde kulağa hoş gelen gazeller okuduğunu, gazelleri dinleyen Leylâ gibi başka güzellerin de ona meylettiğini, kabilelerinin namusuna laf getirdiğini anlatırlar.

Bunları işiten kabile reisi çok öfkelenir. Mecnûn'u öldürmeye karar verir. Bunu duyan Mecnûn'un kabilesinden bir kimse durumu Mecnûn'un babasına iletir. Babası ve birkaç kişiyle birlikte Mecnûn'u ararlar, fakat onu hiçbir yerde bulamazlar. Ya öldü ya da aslan saldırısına uğradı diyerek ağlarlar. Oysa ki Mecnûn bir harabe içinde dert ve gamla birlikte çıplak hâlde yatmaktadır. Bir kimsenin yolu o harabeye uğrar ve Mecnûn'u perişan halde görüp ona hâlini sorar. Mecnûn'un cevabı sadece "âh" olur. O kimse "Âmir" iline döndüğünde Kays'ı gördüğünü ve onun perişan hâlini anlatır.

Bunun duyan babası gidip Mecnûn'u o viranede bulur. Mecnûn döşeği kumdan yastığı taştan olan viranesinde şiir okumaktadır.

Babası Mecnûn'un şiirini dinledikten sonra selam verir. Mecnûn'un yanına yaklaşır. Mecnûn babasının ayağına kapanır, ağlar, hataları ve bu hâlleri için özür diler. Hâlini görmesini, ama sebebini sormamasını ve kendisini eve götürmemesini ister. Babası yakasını yırtıp dövündükten sonra Mecnûn'a yine nasihatlerde bulunur. Onu öldürmek istediklerini, yanına kendisini düşmandan koruyacak birkaç dost almasını ve saklanması gerektiğini söyler. Mecnûn kendisine bu aşkın Allah'tan geldiğini, kurtulmasının kendi elinde olmadığını anlatır. "Mademki bu aşktan kurtulmak mümkün değil, o halde bırakın aşkın ateşi canıma iyice geçsin." der. Kendisine neden neşe olmadığını soranlara Mecnûn, dert sahibinin nişanının gözyaşı olduğunu, ağzı açıldığında içinden bu aşk ateşinin kaçacağı korkusuyla da gülmediğini söyler.

Mecnûn gam darbesiyle bin kez öldüğünü, rakibinin mızrağından korkmadığını, aşkı ve sevdiği uğrunda ölmenin iyi olacağını söyler. Mecnûn'un bu sözleri babasının yüreğini yakar, bir köşede oturup ağlar. Mecnûn'un kendisini bırakıp gitme isteğine rağmen babası onu eve götürür. Mecnûn evde birkaç gün zorlukla kaldıktan sonra dayanamayıp Necd' e geri döner, Necd dağında vecd ile dolup gazeller okur.

Diğer taraftan güzelliğiyle herkesi kendisine hayran bırakan Leylâ da Mecnûn'a olan aşkıdan çok ızdırap çekmekte, geceleri ağlamakta uyumamakta, kimseye derdini anlatmadan hasretle Mecnûn'un yolunu gözlemektedir.

Leylâ Mecnûn'un hasretiyle yanmaktadır. Geceleri ağlar, gündüzleri evin damına çıkar, yol gözler. Amacı ya Mecnûn'u görmek ya da onu gören birisinden haber almaktır.

Leylâ da çok güzel gazeller yazar. Halkın ezberlediği, kendisinin de duyduğu Mecnûn'un gazellerine cevaplar yazıp Necd yoluna bırakır. Leylâ'nın bu şiirlerini bulanlar okuyunca vecde gelirler, mektubu Mecnûn'a götürürler. Mecnûn da onlara cevap verir. Bu şekilde birbirlerinden haber alırlar. Karşılıklı yazılan söylenen bu gazeller halkın dilinde dolaşır. Bu iki aşkın naz ve niyazı cihan halkına aşk oyununu öğretir. Bu terane yayılıp Irak ve Hicaz'ı doldurur.

Leylâ'nın Gezintiye Çıkması

Güllerin güldüğü, bülbüllerin ağladığı güzel bahar mevsiminde Leylâ süslenip arkadaşlarıyla birlikte gezintiye çıkar. Aslında amacı gezmek değil bir sığınak bulup gam dağıtmak, bülbüllerle dertleşmek, gül bahçesinden sevgilisinin haberini almaktır. Leylâ yanında birçok güzelle birlikte Hurma bahçesine varır. Leylâ'nın kokusu etrafa dolar. Orada arkadaşlarından ayrılan Leylâ, تنها bir yere oturup Mecnûn'u düşünmeye başlar. Ağlayarak sevgilisine seslenir. Sevgilisinin de oraya gelmesini, ona kavuşmayı, kavuşamazsa da en azından sesini duymayı hayal eder. Leylâ niyazda bulunurken o sırada Mecnûn'un yolda kulağa hoş gelen ama ciğerleri yakan gazellerinden birisi okunmaya başlar. Bu şiirde Leylâ'ya sitem vardır. Mecnûn'un gönlü kandan deryaya dönmüş; dağ üzre dağı yakarken, Leylâ niçin ferahlamak için bağlarda gezer, Mecnûn'un gönlü eziyet ve cefa çekerken, Leylâ niçin zevk ve sefa sürer denilir. Bunu işiten Leylâ ağlamaya başlar. Arkadaşlarından gizlice onu izleyen biri onun hâlini görür. Eve döndüklerinde ona şefkat etsin, derdine çare bulsun diye olanları Leylâ'nın annesine anlatır. Annesinin yüreği Leylâ'nın derdiyle yanar.

İbn Selâm'ın Leylâ'yı İstemesi

Leylâ Gülistâna gezmeye gittiğinde İbn Selâm adında bir genç onu görür ve âşık olur. İbn Selâm, Esed Kavminden olup zengin, kahraman, sözü sayılır bir kabile reisidir. Bol hediyelerle adamlar gönderip Leylâ'yı ister. Leylâ'nın annesi ile babası bu isteği hoş karşılarlar. Ancak "kızımız hastadır, hastalıktan kurtulması için bize biraz mühlet versin." diye haber gönderirler. İbn Selâm bu haberi alınca üzülür. Sabır ona acı ve zor gelmektedir.

Mecnûn'un Nevfel'le Tanışması

Nevfel cesur ve kahraman bir Arap emiridir. Bir gün avlanmak için Necd dağına gider. Orada vahşi hayvanlar arasında şiir okuyan Mecnûn'u görür. Etrafindakilere onun kim olduğunu, bu hâlini sorar. Ona Mecnûn'un hikâyesini anlatırlar. Mecnûn'un perişan hâlini görüp hikâyesini de öğrenen Nevfel, ona yardım etmek ister, atından inip onun yanına gider. Onun önüne sofraya koyup yiyecekler koyar, yumuşak sözlerle onunla konuşmaya çalışır. Ancak Mecnûn'un aşktan ve Leylâ'dan başka söz söylemediğini, dinlemediğini gören Nevfel, dostluğunu

kazanmak için onun dilinden konuşmaya çalışır. Mecnûn Nevfel'e dost olur, onunla yiyip içer. Nevfel Mecnûn'a acele etmemesini, sevgilisini ona alacağını söyler. Mecnûn bu söze sevinip şükürle secde etse de ümitlenmez. Ona Leylâ'yı kendisine vermeyeceklerini, deli diye kendisine lâıık görmediklerini, eğer ileride sözünden dönecek ve düşmanla bir olacaksa şimdiden vazgeçmesini söyler. Nevfel de bir güzele âşıktır, bu sebeple sevgiliden ayrı kalmanın acısını bilmektedir. Mecnûn'a söz verir, yemin eder, artık bu perişanlıktan kurtulup üzülmemesini söyler. Nevfel'in yemin edip verdiği cevap üzerine Mecnûn ona inanır. Nevfel'le beraber gider, yıkanıp temizlenir, yeni elbiseler giyer, Nevfel'in meclislerinde bulunur, Leylâ'yı öven, kendi derdini anlatan gazeller okur.

Mecnûn Nevfel'in yanında rahat bulur. Beraber yer içer, karşılıklı şiir okurlar. Fakat bu sükûnet hâli Mecnûn'u rahatsız etmeye başlar. Bir gün içki meclisinde Mecnûn, okuduğu şiirle Nevfel'in verdiği sözü unuttuğunu, işret meclisleriyle kendisini avuttuğunu, acısına tahammül etmekten gönlünün bin parçaya bölündüğünü söyleyerek sitem eder. Bu arada okuduğu bir gazelle de Nevfel'e katı yürekli olmamasını söyler. "Beni koyup rakibe mâ'il olma"²¹⁹ diyerek kendisini unutup düşmana yaklaşmamasını ister.

Nevfel'in Leylâ'nın Kabilesiyle Savaşması

Mecnûn'un sitemlerini duyan Nevfel'in gönlü deniz gibi coşar. Yerinden sıçrayıp kılıcını çeker, atına biner. Ardından askerlerini toplayıp süratle Leylâ'nın kabilesinin olduğu yere doğru sefere çıkar. Kabilenin olduğu ile yaklaşınca Nevfel, elçi göndererek Leylâ'yı vermelerini ister, fakat red cevabı alır. Nevfel ikinci kez elçi gönderir, ancak yine olumsuz cevap alınca kılıcını çeker ve askerleriyle kabilenin üzerine yürür. İki taraf arasında şiddetli bir savaş başlar.

Kan seline dönen meydana çetin bir savaş devam ederken, Mecnûn, Leylâ'nın gönlü incinmesin diye Nevfel'in askerlerinin yenilmesi için dua eder. Leylâ'nın kabilesi üstün geldiğinde sevinir, Nevfel üstün olduğunda ise üzülür. Nevfel'in askerlerinden biri Mecnûn'un bu hâlini görünce ona kendileri yardım ettiği halde onun

²¹⁹ Güler, a.g.e., 1982, s.148.

neden düşmana yardım dilediğini sorar. Mecnûn, sevgilisinin o tarafta olduğu için düşman bilmediğini ve onun için dua ettiğini söyler.

Savaş daha da şiddetlenerek akşama kadar devam eder. Sabah olunca savaş yeniden başlar. Fakat gece Leylâ'nın kabilesine diğer kabilelerden yardım gelmiştir. Karşısında kalabalık bir ordu gören Nevfel, barış ister ve geri çekilir. Mecnûn sulh istediğini görünce sözünden döndüğü için Nevfel'e ağır sitemlerde bulunur. Nevfel ona iltifatlar eder, askerinin az olduğunu, sulh ile hile yaptığını söyler.

Nevfel Medine'den Bağdat'a kadar birçok kabileye haber göndererek asker toplar ve ardından ordusuyla önceki savaş yerine tekrar gelir. Savaş yeniden başlar. Nevfel savaşta galip gelir, karşı taraf aman diler. Nevfel Leylâ'yı getirmelerini ve Mecnûn'a vermelerini ister. Leylâ'nın babası ağlayıp inleyerek kızını Mecnûn'a vermemesi için Nevfel'e yalvarır. İsteğini kabul etmediği takdirde Leylâ'yı Mecnûn'a vermektense öldüreceğini söyler. Nevfel'in yanında bulunan dostları ona Mecnûn'un savaşta düşman için dua ettiğini, onun akıllı biri olmadığını, bir deli için savaşmanın delilik olacağını söylerler. Bu sözler üzerine Nevfel, Leylâ'yı almaktan vazgeçer ve kendi iline döner.

Nevfel, Mecnûn'un yanına gittiğinde Mecnûn yine ona sitem eder. Nevfel ona kendi kabilesinden hangi kızı beğenirse almayı teklif eder. Bunun üzerine Mecnûn çöle döner ve ortadan kaybolur. Nevfel onu ne kadar aratırsa da bulamaz.

Nevfel'in Leylâ'ya Âşık Olması

Savaşı kazandıktan sonra Leylâ'yı gören Nevfel ona âşık olur. Leylâ'ya kavuşmaya kendisinin lâyık olduğunu düşünür. Ancak Mecnûn varken ona kavuşmanın kendisine bela olacağını düşünür. Bunun üzerine sâkisine Mecnûn'a zehir içirmesini emreder. Fakat sâki, zehir kattığı kadehi yanlışlıkla Nevfel'e verir. Nevfel ölünce babası Leylâ'yı kaçırıp kurtarır.

Mecnûn'un Avlanmış Hayvanları Kurtarması

Mecnûn çölde Nevfel'e hicviyeler okuyup ondan şikâyet ederek gezerken, tuzağa düşmüş birkaç ceylan görür. Avcı bıçağını çıkarmış onları kesmek üzeredir. Mecnûn atını sürüp avcının yanına gider ve onları bırakmasını ister. Avcı, ailesini doyurmak için onları avladığını, çocuklarının birkaç aylık rızkı olduğunu, eğer

istiyorsa satın almasını söyler. Bunun üzerine Mecnûn ona atını verir, ceylanları tuzaktan kurtarır ve onlara sarılıp öper. Ceylanlar Mecnûn'un peşine takılır, çöllerde beraber gezerler.

Mecnûn yine çölde gezerken bu kez bir yaban sığırı avlamış avcıya rastlar ve onları serbest bırakması için silah ve esbabını verir. Mecnûn kurtardığı sığırın gözlerini öper, sırtını kaşır.

Bir gün sabah olunca Mecnûn yola koyulur. Yolda yanında boynundan iple bağlı kölesi olan bir kadın görür. Kadın iple onu çekmektedir. Mecnûn kadına yaklaşır hâlini sorar. Kadın, kendisi gibi fakir olan o adamın kendi rızasıyla köle olduğunu ve beraber dilendiklerini, kazandıklarını da bölüşüklerini anlatır. Bunun üzerine Mecnûn kadının ayağına kapanır, onu bırakmasını, kendisini köle edinmesini, kabul ederse, kazandıklarından hiç hisse almayacağını söyler. Kadın buna sevinip kabul eder. Mecnûn'un boynuna zinciri takar ve gezerek beraber dilenirler. Gazeller okuyup dilene dilene sonunda Leylâ'nın kapısına gelirler. Mecnûn ağlayarak hataları için özür diler. Nevfel'i kendilerine karşı savaşa sevk ettiği için sevgilisinden kendisini affetmesini ister. Mecnûn böyle yalvardıktan sonra ok gibi atılır ve zincirini kırıp Necd'e döner. Mecnûn'un Necd'e gittiğini öğrenen akrabaları onu görmeye giderler. Mecnûn'u Leylâ'nın derdiyle kendinden geçmiş hâlde yatarken bulurlar. Onu kendi haline bırakıp geri dönerler.

Leylâ'nın İbn-i Selâm ile Evlenmesi

Nevfel'in savaşı kazandığını öğrendiğinde Leylâ sevinmiştir. Fakat savaş amacına ulaşmayınca Mecnûn'a kavuşamayan Leylâ üzülür. Tam kavuşacakları zaman felek yine oyununu oynamıştır.

Bu savaş hadisesi Leylâ'yı meşhur eder. Onun güzelliği dilden dile yayılır. Bütün Arap şeyhleri, seyyidleri mallar göndererek onunla evlenmek isterler. Leylâ'nın şöhreti İbn-i Selâm'a da ulaşmıştır. İbn-i Selâm, değerli hediyeler göndererek Leylâ'yı tekrar ister. Babası çaresiz kabul edip Leylâ'yı İbn-i Selâm'a verir.

Nikâh için bütün ulular davet edilir. Hutbe okunup nikâh kıyılır. Leylâ'nın üzerine altınlar saçılır. Fakat bunlar Leylâ'nın başına adeta ateş olur. Meşşâta, Leylâ'nın kaşını gözünü süslediği o saçını başını yolar. Leylâ'nın bu durumu haber

verilince annesi, eğer bu evliliğe razı olmazsa bütün kabilenin kendisine düşman olacağını söyleyerek nasihat eder. Leylâ, artık bıçağın kemiğe dayandığını, kendisinin kabile, anne baba, kardeş ile işinin olmadığını, kendisine onların değil sevgilisinin gerektiğini söyleyerek annesine çıkışır.

Ertesi sabah düğün alayı gelerek Leylâ'yı götürür. Zifaf gecesi, Leylâ, İbn-i Selâm'a tokat atıp

“Ya bu amelden eyle perhiz

Ya seni öldürerem ya beni tîz” diyerek kendisine yaklaştırmaz. Kendisine el sürmemesini ister. İbn-i Selâm da Leylâ'ya âşık olduğundan onunla ara sıra sohbet etmeye ve onu uzaktan görmeye razı olur. Leylâ'dan özür diler ve ölünceye dek eteğine dahi el vurmuyacağına söz verir.

Leylâ ile Mecnûn'un aşkının tamamen açığa çıkması ve bu konuda kocasının hoşgörülü tavrı sebebiyle Leylâ cesaret bulur. Kimi zaman yollara çıkarak Mecnûn'dan haber bekler, kimi zamansa başkalarına Mecnûn'un hâlini sorar.

Leylâ'nın Evlendiğini Mecnûn'un Duyması

Mecnûn çölde perişan hâlde yürürken bir yolcuya denk gelir. Yolcu, Mecnûn'u bu hâle düşüren Leylâ'yı bir gençle evlendirdiklerini söyler. Leylâ'nın vefasızlık ederek onu unuttuğunu, başkasının koynuna girdiğini, kadınlarda vefa aramamak gerektiğini anlatarak onun da Leylâ'yı unutmasını nasihat eder. Mecnûn anlatılanları duyunca ağlamaya başlar, titreyerek yere düşer, derdinden başını taşlara vurur. Mecnûn o kadar çok dövünür ki vücudu yara içinde kalır, bayılır. Yolcu onun öldüğünü sanır. Mecnûn'un bu hâlini görünce söylediği sözlerden utanıp ağlar. Ardından söylediklerinin yalan olduğunu, Leylâ'nın daima Mecnûn'u sevdiğini, aşkıyla evine kapanıp hep onu andığını, başkasıyla evlense de gerdeğe girmediğini, öldüğünü sandığı Mecnûn'un başında anlatır. Yolcunun bu sözleri üzerine Mecnûn biraz teselli bulur. Gözyaşlarını siler ve sevgilisinin cefasından şikâyet eden bir gazel okur.

Mecnûn, Leylâ'nın ettiği yeminleri unutup kendisini hasret içinde bırakarak başkasıyla evlendiğini, yeni sevgili bulup kendisini artık hatırlamadığını söyleyerek sitemler eder. Mecnûn'un bu sitem dolu şiiri Leylâ'ya ulaşır. Leylâ da bir cevap yazar.

Cevabında dünya yıkılsa dahi yeminini bozmayacağını, ondan başkasını sevmediğini, kendi isteğiyle nikahlanmadığını anlatır. Leylâ mektubunda çektiği eziyetten Mecnûn'un haberi olmadığını, bir de yazdıklarıyla derdini artırdığını söyleyerek ona sitemde bulunur. Mecnûn bu mektubu alınca teselli bulur.

Mecnûn'un Leylâ'nın Evine Gitmesi

Bir bahar gününde sabah olunca Mecnûn, ateşe koşan pervaneler gibi Leylâ'nın köyüne gider. Kabilenin çocukları başına toplanıp onu taş tutarlar. Böylece taşlara taşlara Leylâ'nın evine gelir. Leylâyı görünce kendinden geçip yere yığılır. Mecnûn'un bu hâlini görüp ağlayan Leylâ, onu içeriye alır, sohbet ederler. Rakib onların evde birlikte olduklarını öğrenince Mecnûn'u öldürmek için kılıcını çekerek içeri girer. Kılıcı kaldırdığı anda kolu kurur; kılıcı diğer eline alınca o kolu da kurur. Rakib tövbe edip Mecnûn'a yalvarır. Mecnûn ona önce nasihat edip sonra dua eder. Böylece kolları eski haline gelir. Ardından Mecnûn Necd'e döner.

Babasının Mecnûn'u Görmeye Gitmesi

Mecnûn'un babası iyice yaşlanmış, hastadır. Ölümünün yaklaştığını anlayınca Mecnûn'u bulup eve getirmeyi ve yerine geçmesini istemeyi düşünür. Eline asasını alıp birkaç gençle birlikte Mecnûn'u aramaya çıkar. Bir kimseden onun yerini öğrenir. Mecnûn'u perişan halde bulur, yanına yaklaşp yüzünü okşar. Mecnûn gözünü açar, kendine geldiğinde babasını tanımayıp bir kenara kaçar. Babası kendisini tanıınca Mecnûn onun ayağına kapanır. İkisi kucaklaşıp ağlaşırlar. Babası Mecnûn'un perişan durumunu ve kıyamet ehli gibi çıplak hâlini görünce heybesinden giyecek çıkarıp ona giydirir, yiyecek çıkarıp verir. Ardından Mecnûn'a nasihat etmeye başlar. Kendisinin yaşlı ve hasta olduğunu, ölümünün yaklaştığını, onun yerine geçip ocağı devam ettirmesini, evsiz barksız olmanın iyi olmadığını, sabit ve kararlılığın önemli olduğunu anlatır. Ona bu dünyada yüzümü güldürmediğini bari ruhunu şad etmesini söyler.

Mecnûn babasının nasihatleri üzerine önce buna uyararak aşk yolundan ve hevesinden tövbe etmeye ve atalarının yolundan gitmeye niyetlenir. Fakat aşkı hatırına gelince tövbesinin hata olduğunu ve ona uyamayacağını düşünür. Bu düşüncesini babasına da anlatır. Mecnûn babasına, bütün cihanı unuttuğunu, Leylâ'dan başka bir

şey bilmediğini, baştan ayağa aşk ateşiyle dolduğunu, baba ocağını yakmak isterken, aşk ateşinin bütün cihanı yakabileceğini, öldü bilip kendisini unutmalarını söyler.

Mecnûn'un Babasının Ölümü

Babası Mecnûn'a sözlerinin fayda vermediğini görünce, ümidini kaybeder ve onunla vedalaşıp ayrılır. Babası üzüntüden perişan olur. Bir iki gün sonra da ölür.

Bir gün Mecnûn Necd tepesinde otururken Necd'e giden bir avcı onu görür. Mecnun'a cihanda Leylâ'dan başka bir şey düşünmediğini, anasını babasını hiç hatırlamadığını, babasının cenazesine dahi gelmediğini, ağlamadığını söyler, onda hiç ar namus olmadığını söyleyerek hakaret eder. Mecnûn babasının öldüğünü öğrenince feryat ederek babasının mezarına koşar, toprağına kapanır, ağlayıp inleyerek dövünür. Mecnûn onun yüzünü hiç güldüremediğini, hep başına dert olduğunu söyleyerek babasından özür diler, hakkını helal etmesini ister. Akşama dek bu hâlde kalır. Babasına gazeller söyleyen Mecnûn yine mezar başında sabaha kadar ağlar. Sabah olunca toprağına yüzünü sürüp Necd'e döner.

Mecnûn'un "Leylî Mecnûn" Yazısından Leylî'yi Silmesi

Mecnûn çölde gezerken bir gün Leylâ'nın köyüne uğrar. Bir yerde "Leylî Mecnûn" adlarının bir arada yazılı olduğunu görür. O yazıyı yerinden alır ve Leylî adını kazıyarak siler. Mecnûn'un yaptıklarını gören bir kişi bunun nedenini sorar. Mecnûn, aşkın birlik olduğunu söyleyerek "biri iki gören şaşırıdır." der. Bunun üzerine "Neden Leylâ'yı sildin sen kaldın?" diye sorulunca âşığın vücudunda sevgiliden başka bir şey bulunmadığını söyler. "Benim öz, Leylâ'nın ise beden olması yakışmaz; ben neden olmalıyım o da öz olmalı" diyerek cevap verir.

Leylâ'nın Mecnûn'a Mektup Göndermesi

Mecnûn bir gün otururken, uzaktan bir toz bulutu içinde bir atlının geldiğini görür. Kendisine bir haber getirdiğini anlar. Etrafındaki hayvanları sakinleştirir ve yolcuyla yanına davet ederek ona ne haber getirdiğini sorar. Yolcu, bir yol üzerinde oturan ay ve güneşten daha güzel bir kadınla karşılaştığını, kadının hüznü ve gamla dolu olduğunu, onu ağlarken görünce halini sorduğunu, ismi Leylâ olan bu kadının derdini kendisine anlattığını, Mecnûn'u sorduğunu söyleyerek Mecnûn'a Leylâ'nın hâlini anlatır. Yolcu ayrıca kendisinin Mecnûn hakkında babasının öldüğü de dahil ne

biliyorsa Leylâ'ya anlattığını, onun bir gazelini okuyunca Leylâ'nın ağladığını, sonra yolu oraya uğrarsa onu görmeden geçmemesi ve Mecnûn'dan haber getirmesi için kendisine yalvardığını anlatır. Dün oraya tekrar uğradığında ise Leylâ'nın bir mektup verdiğini söyleyip mektubu Mecnûn'a verir.

Mecnûn önce çok sevinir, sema' eder. Sonra mektubu açıp okur. Mektup Allah'ın adıyla başlayan mektubunda Leylâ, Mecnûn'a kendi perişan halini anlatır, onu sevdiğini söyler. Babasının ölümünden dolayı taziyet ve teselli verir. Mecnûn mektubu okuyunca ağlayarak onu getiren habercinin elini ayağını öper. Kendisi de cevap yazmak ister. Haberci ona kalem kâğıt verir ve Mecnûn da mektubunu yazar. Mektubunda "vuslat" değil "vahdet" istediğini, "sen ben perdesi"nin aradan kalktığını, "ma'sûk ile aşık"ın bir olduğunu, ayrılıkla kavuşmaya yer kalmadığını anlatır.

Leylâ'nın, Mecnûn'un Çanağını Kırması

Bir gün Leylâ bir ziyafet verir. Çeşit çeşit yemekler pişirir, zengin, fakir herkesi davet eder. Kendisi de bu ziyafette yemek dağıtarak hizmet eder. Mecnûn da görünüşünü değiştirip dervişler içine karışarak bu ziyafete gider. Leylâ herkesin kabına yemek koyarken Mecnûn da çanağını uzatır. Leylâ onu tanır fakat tanımamış gibi davranır, Mecnûn'un çanağını vurarak kırar. Mecnûn ise Leylâ'nın bu hareketine çok sevinir ve gönlü avunur. Bu durumu görenler, ona sevinmesinin nedenini sorarlar. Mecnûn, Leylâ'nın kendisini elle bir tutmadığını, çanağını kırarak kendisine merhaba dediğini söyler.

Mecnûn'un Annesinin Ölümü

Mecnûn'un Selîm-i Âmirî adında bir dayısı vardır. Mecnun'u çok sevmekte, ona her ay yiyecek ve giyecek götürmektedir. Yine bir gün dayısı Mecnun'u görmeye gider. Mecnûn yanında birkaç vahşi hayvanla birlikte kendinden bihaber yatmaktadır. Dayısı bu hayvanlardan çekinerek Mecnûn'a uzaktan seslenir. Mecnûn önce onu sesinden tanıyamaz, sonra tanıdığına da yanına çağırır, ona hürmet eder. Dayısı onu çıplak görünce heybesinden kıyafet çıkarıp verir. Ona getirdiği yiyecekleri sunar. Dayısı ne kadar yalvarsa da Mecnûn hiçbir şey yemez ve yiyecekleri hayvanlara verir. Dayısına annesini sorar. Annesine hizmet etmeyi çok istese de elinden gelmediğini, onu özlediğini anlatır. Bunun üzerine dayısı gidip Mecnûn'a annesini getirir. Annesi

Mecnûn'un perişan hâlini görünce çok üzülür, onu yıkayıp temizler, kıyafetlerini onarır. Şefkatle Mecnûn'u dizine alır, okşar sever.

Annesi Mecnûn'a babasının sıkıntıyla bu dünyadan göçtüğünü, kendisinin de ölümünün yakın olduğunu, eve gelip baba ocağını yakmasını, bu perişanlıktan kurtulmasını söyleyerek nasihatler eder. Mecnûn annesine, cennetin ayaklarının altında olduğunu bildiğini, fakat kendisinde akıl kalmadığını, cünun ehlinin de günahkâr sayılmayacağını, bu aşk ve derdin kendi seçimi olmadığını söyleyerek annesinin ayağına kapanır.

Annesi ağlayarak çaresizce eve döner. O da Mecnûn'un derdiyle ruhunu teslim eder. Mecnûn nice zaman annesinin yasını tutar.

Leylâ'nın Mecnûn'la Görüşmesi

Leylâ bir gece evden çıkarak uzaklaşır. Bir yol üstünde oturur. Oradan geçen yaşlı bir adama Mecnûn'u sorar. Adam Mecnûn'la ilgili bildiklerini, çölde figan ederek gezişini, çektiği çileleri anlatır. Leylâ onun sevdiğinin kendisi olduğunu söyleyerek yaşlı adamdan Mecnûn'u bulup söylediği yere getirmesini, ardından kendisine haber vermesini ister. Leylâ bu işin karşılığı olarak adama kulağından küpelerini çıkarıp verir.

Yaşlı adam sevinerek gider, bir iki gün aradıktan sonra Mecnûn'u bulur. Leylâ ile tanıştıkları yere Mecnûn'u getirir ve Leylâ'ya haber verir, o da gelir. Fakat Leylâ, Mecnûn'un yanına yaklaşmaz. Kendisinin başkasına nikahlı bulunduğundan Mecnûn'un haram olduğunu söyler.

Leylâ bir ağacın arkasına oturur. Mecnûn'un şiir okumasını kendisinin orada onu dinleyeceğini söyler. Yaşlı adam Leylâ'nın bu isteğini Mecnûn'a iletir. Mecnûn kendinden bihaber yatmaktadır. Uyanınca Leylâ'nın kokusunu alır ve mest olur. Yaşlı adam Mecnûn'u denemek için "sevgilinin yanına gelmişken neden kucığına almazsın, git onu kucakla" der. Mecnûn onun kokusundan böyle sermest olmuşken dokunmaya kudreti olmadığını söyleyerek gazel ve kasideler okumaya başlar. Mecnûn, Leylâ'nın da çöle gelmesini, beraber yaşamalarını istediğini söyler. Birkaç şiir okuduktan sonra çöle döner.

Selâm-ı Bağdâdî'nin Mecnûn'un Yanına Gitmesi

Selâm adında Bağdadlı, âşık ve şiirden hoşlanan bir genç vardır. Mecnûn'un şiirlerini duyunca onu görmek ister ve çölde arayarak Mecnûn'u bulur. Mecnûn onu görünce yanındaki hayvanları uzaklaştırır ve Selâm'ı yanına çağırır. Selâm, Mecnûn'un yanında yaşamayı ve onun söylediği şiirleri ezberlemek istediğini söyler. Mecnûn da ona, vahşi hayatın çilesini anlatır ve onun bu çileye dayanamayacağını söyler. Selâm ısrar eder ve Mecnûn'un yanında kalır. Selâm sofraya hazırlar ancak Mecnûn yemez. Mecnûn'un yiyip içmediğini, uyumadığını gören Selâm ona nasihat eder. Mecnûn, vücudunun baştan ayağa aşkla dolu olduğunu, eğer yanında kalmak istiyorsa bir daha nasihate kalkışmamasını söyler. Selâm, Mecnûn'un nedimi olur, okuduğu şiirleri ezberler. Fakat Selâm, o çileli hayata ancak birkaç gün dayanabilir; yiyeceği bitince gider.

Mecnûn'un Aşkının Yücelmesi

Mecnûn'u insanlar suret aşığı, deli divane diye düşünseler de aslında o, kemal, ilim ve hilm ile dolu güzel şiirler söyleyen bir şair olmuştur. Artık mana aleminde mest olan Mecnûn'un Leylâ arzusu kalmamıştır. Mecnûn "ölmeden önce ölmüş" "beka zevkini fenada bulmuş" tur. Fakat Mecnûn'un mana aleminden söylediği şiirleri cahiller anlamayıp yine ona Mecnûn derler. Mecnûn Leylâ sevdasından geçmiştir, artık Mevlâ'ya âşıktır.

Leylâ'nın Mecnûn'u Ziyaret Etmesi

Leylâ bir gün çöle Mecnûn'un yanına gider. Mecnûn, kendinden bihaber yatmaktadır. Leylâ ona seslenir. Mecnûn, onu sesinden tanıyamadığını, kim olduğunu söylemesini ister. Leylâ adını ve onun sevgilisi olduğunu söyler. Onun kendisini, sesinden nasıl olur da tanıyamadığını sorar. Mecnûn aşk deryasına düştüğünden beri yarı da gayrısını da tanımadığını, baştan ayağa aşk olduğunu, aşka âşık olduğunu, orada Leylâ ve Mecnûn kalmadığını sadece aşk kaldığını söyler. "Mecnûn yok ki Leylâ da olsun." diyen Mecnûn Leylâ'yı yanına yaklaştırmaz ve meclisine girmemesini, gitmesini söyler. Leylâ ne kadar yalvarırsa da Mecnûn ona meyletmez.

Zeyd ile Zeynep Hikâyesi ve Zeyd'in Vefakarlığı

Leylâ'nın kabilesinden amcasının kızı olan Zeynep'i seven Zeyd adında bir genç vardır. Çok güzel bir kız olan Zeynep de Zeyd'i sevmektedir. Leylâ'nın amcası

zengin, Zeyd ise fakirdir. Amcası Zeyd'den başlık parası ister. Zeyd bu parayı veremeyince de kızını başkasına verir. Bundan sonra Zeyd, delirip dağa çıkar, Mecnûn gibi şiir okuyarak gezer.

Leylâ Zeyd'i bazen çağırıp halini sorar, onunla Mecnûn'a haber gönderir. Zeyd, Leylâ ile Mecnûn arasında haberci olur. Mecnûn'un söylediği şiirleri ezberler ve gelip Leylâ'ya okur. Zeyd günlerini Mecnûn'un yanında geçirir, onunla şiir okur, muhabbet ederler.

Bir gün Mecnûn'u sohbet etmek için uygun bulduğu bir vakitte Zeyd, Mecnûn'a "ben de senin gibi âşık ve mecnundum. Sen çok hoş şiirler söylüyorsun ve iyi bir şairsin. Bu aşktan ve divanelikten kurtulursan başına devlet kuşu konar." diyerek nasihat eder. Mecnûn ona kızmayıp şefkatle cevap verir. "Sen iyi bir habercisin, fakat aşk ateşinde henüz pişmemişsin, hamsın. Bana divane diyorsun ama asıl divane bu dünyaya sıkı sıkı yapışandır. Ben benlik putunu kırdım ve putpereste uymam. Bu aşk halinin dışı mihnettir ama içi zevk ve safa doludur." diyerek hikmet dolu sözlerle Zeyd'e nasihat eder.

İbni Selâm'ın Ölümü

Bir gün İbn-i Selâm hasta olur, tabipler getirilip ilaçlar hazırlanır. Böylece biraz iyileşir. Fakat perhizini bozduğunda tekrar hasta olur ve bu kez ölür. Leylâ çok ağlar, kocası için ağlıyor görünse de aslında Mecnûn'un derdini yad etmektedir.

Arap'ta adet olduğu üzere kocası ölen kadın iki yıl bir eve kapanarak yas tutar. Bu matem Leylâ'ya bahane olur, böylece eve kapanır. İki yıl yas tutan Leylâ, Mecnûn için ağlar.

İbn-i Selâm'ın Öldüğünü Mecnûn'un Duyması

Mecnûn'a İbn-i Selâm'ın ölüm haberini Zeyd verir. Zeyd, Mecnûn'a İbn-i Selâm'ın öldüğünü, Leylâ'nın ona kaldığını söyler ve Mecnûn'a "Sen çok yaşa." der. Bu haberi duyan Mecnûn sevinmez, hatta bu habere üzülür. "Ömrü ben ne yapayım, Leylâ uzun ömürlü olsun" cevabını verir. Zeyd de artık aşk ateşinde piştiği için onun ne demek istediğini anlar.

Leylâ ile Mecnûn'un Buluşması

Leylâ iki yıl sonra yas tutmasını tamamlayınca, Zeyd'i çağırır, ondan Mecnûn'u getirmesini ister. Zeyd, Mecnûn'un yanına giderek Leylâ'nın onu davet ettiğini iletir. Leylâ'nın verdiği elbiseleri ona uzatır. Mecnûn, elbiseleri giyip süslenir ve yola çıkar. Her adımında iki secde eder. Mecnûn'un arkasından vahşi hayvanlar da gitmektedir. Mecnûn, Leylâ'nın kapısına varır. Leylâ ise dışarıda onu beklemektedir. Birbirlerini görünce vecde gelip bayılırlar. Yol üstünde yarım gün boyunca baygın vaziyette yan yana yatarlar. Hayvanlar da etraflarını sararak kimseyi onların yanına yaklaştırmaz. Uyandıklarında Leylâ, Mecnûn'u alıp eve götürür. Zeyd onlara hizmet eder, onlar da sohbet ederler. Leylâ ve Mecnûn kucaklaşırlar ve bir gece bir gün mest u hayran olarak öylece kalırlar. Uyandıklarında birbirlerine gazeller okurlar.

Mecnûn'un aşkı yenilenmiş ve artmış olarak çöle döner. Artık feryadı dağa çöle sığmamaktadır. Mecnûn gazeller kasideler okurken Zeyd onları ezberler.

Leylâ'nın Ölümü

Bir sonbaharda bütün çiçeklerin solduğu ve yaprakların sararıp döküldüğü vakitte Leylâ hasta olur, çiçek gibi sararır solar. Ölümünün yaklaştığını hisseder. Bunun üzerine annesini yanına çağırır. Leylâ annesine sırrını anlatır ve ona vasiyet eder: "Ben ölünce, ki vakti yakındır, sevgilimin ayağının toprağını gözlerime sürme olarak çek. Kabirde ise yüzümü sevgilimin tarafına doğru çevir. Mecnûn'u bul, kabrimin bekçisi yap. Mecnûn'a de ki, Leylâ daima seni sevdi ve senin aşkınla öldü, şimdi de mezarında senin gelmeni bekliyor." der. Leylâ bu vasiyetinden sonra ölür. Annesiyle birlikte bütün kabile ağlaşır. İsteklerini yerine getirerek gömerler.

Leylâ'nın Ölümünü Mecnûn'un Duyması

Zeyd Leylâ'nın ölüm haberini alınca, önce mezarına gidererek ağlayıp ağıtlar yakar. Ardından Mecnûn'un yanına koşar. Onun yanında da ağlayıp dövünür. Mecnûn, neden ağladığını sorunca Zeyd, Leylâ'nın ölüm haberini verir. Bunun üzerine Mecnûn titreyerek bayılır, düşer. Kendine geldiğinde feleğe sitemler eder. Mecnûn feryat ederek dağlarda ve sahralarda gezer. Hayvanlar onun etrafında sesler çıkarırlar. Zeyd, Mecnûn her bayıldığında yüzüne su serper, onun yanından ayrılmaz. Böylece geze dolaşa Leylâ'nın mezarına varırlar. Mecnûn, uzaktan Leylâ'nın mezarını görünce

toprağa kapanır, mezara sürünerek gelir. Mezarı kucaklayıp feleğe sitemler eder. Leylâ'ya ağıtlar yaktıktan sonra Necd'e döner.

Mecnûn'un Ölümü

Mecnûn, Leylâ'nın ölümünden sonra kimi zaman mezara gidip ağlar. Kimi zaman da dağda sahrada ah u figan ederek dolaşır.

Mecnûn gündün güne zayıflar, güçten düşer, hasta olur. Ölümünün yaklaştığını anlayınca Leylâ'nın mezarına gider. Mezarı kucaklayıp ağlar. Etrafında hayvanlardan başka kimse bulunmayan Mecnûn'un vasiyet edeceği kimsesi yoktur. Yağmur yağmaya başlar. Rahmet bulutu ağzına su damlatır. Mecnûn, sevgilisine kavuşturması ve bununla şad etmesi için Allah'a yalvarır. Duası ağzından çıktığı esnada "can hüması" olan can kuşu da çıkar. Son nefesinde Leylâ'nın mezarına sarılıp "ey dost" diye haykırarak ölür. Mecnûn, Leylâ'nın mezarı üzerinde bir yıl öylece kalır. Etrafını hayvanlar sardığı için kimse yanına yaklaşamaz. Bir yıl sonra hayvanlar dağıldığında halk mezarın yanına yaklaştığında Mecnûn'un öldüğünü, etinin çürüyüp sadece kemiklerinin kaldığını görürler. Bunun üzerine Mecnûn'u Leylâ'nın mezarına gömerler. O mezar cihan halkına hacet-gâh olur.

Zeyd'in Rüyası

Zeyd, Leylâ ile Mecnûn'un mezarını sık sık ziyaret edip ağlar. "Mecnûn u Leylâ" hikâyesinin onun sözlerinden cihana yayıldığı söylenir.

Zeyd, bir gün, Leylâ ile Mecnûn'un hâlinin ne olduğunu düşünür. Gece bir rüya görür. Rüyasında kendisini cennete gittiğini görür. Kevser'in kenarında, Tûbâ'nın gölgesinde bir taht kurulmuştur. O tahtta güzel elbiseler giyinmiş iki melek vardır, birbirleriyle sohbet etmektedirler. Bu iki melek sanki biri "Rıdvan" biri "Cennet arûsu" dur. Güzel giyinmiş bir ihtiyar da onlara hizmet etmektedir. Zeyd onların kim olduğunu o ihtiyara sorar. İhtiyardan onların birinin Leylâ, diğerinin Mecnûn olduğunu öğrenir. Uykudan uyanan Zeyd rüyasında gördüklerini halka anlatır.

2.1.5. Kıyâfet-nâme Mesnevisi

“Kıyâfet” kelimesi, “iz sürüp gitmek, takip etmek” gibi anlamlara gelen Arapça “kavf” kelime kökünden türemiştir.²²⁰ Farsça ve Türkçede ise “elbise, kılık kıyafet, şekil, görünüş” manaları da vardır.²²¹ İnsanların dış yapısına bakarak içyapısı hakkında bilgi veren ilim dalına “kıyâfet ilmi”; bu ilme bağlı olarak yazılan, kişilerin dış görünüşlerinden ahlâk ve karakter yapıları hakkında çıkarılan yargıları konu alan eserlere de “Kıyâfet-nâme” denilmiştir.²²²

Hamdullah Hamdî'nin te'lif tarihi bilinmeyen bu mesnevisi Türk Edebiyatında kıyâfet-nâme türünde günümüze ulaşan ilk müstakil eserdir.²²³ 158 beyitten meydana gelen eser aruzun “fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün” vezniyle yazılmıştır.

Hamdullah Hamdî, mesneviye hamdele, salvele ve na't diyebileceğimiz yedi beyitlik bir bölümle başlamıştır. Bu bölümün sebab-i te'lif diyebileceğimiz kısmında ise şair, eserini yazmasının sebebini Mevlâ'nın isteğine bağlar. Daha sonra “*Sûretler Beyânı ki Sûretlere Nişândur*” başlığı ile insanların yaratılışlarının (sûret) bir, dış görünüşlerinin farklı yaratıldıklarını ve dış görünüşün(sûret) yaratılışa(sûret) işaret edebileceğini belirten üç beyitlik bölümden sonra asıl konuya geçilmiştir.

İnsanların özellikleri ve karakterleri ten rengi, yanak, boy, et, hareket, saç, baş, alın, kulak, kaş, göz, yüz, burun, ağız; ses, gülüş, dudak, diş, çene, sakal, boyun, omuz, bilek ve el, parmak, sırt, karın, ayak ve ökçe ile ilgili olarak yirmi yedi başlık altında kısaca anlatılmıştır. Bu bölümden sonra gelen “Beyân-ı Mu'âraza” kısmında, birbirine zıt düşecek durumlar olduğunda olumlu olanının tercih edilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. “Beyân-ı Tasfiye” bölümü ise nefis mertebelerinden olan nefs-i emmâre, nefs-i levvâme ve nefs-i mutmainne hakkındadır.

“*Şikâyet*” başlığı altında şair, zamandan ve zamanındaki insanlardan yakınmıştır. Son bölüm olan “Nasihat” kısmında ise kendisine ve okuyucusuna

²²⁰ Mine Mengi, “**Kıyâfetnâme**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2002, C 25, s.513.

²²¹ Mengi, **age.**, 2002, s.513.

²²² Pala, **age.**, s.273.

²²³ Mengi, **age.**, 2002, 513.

nasihatler verdikten sonra, Tanrı'dan lütuf, kerem, saadet ve inayet dilediği münâcât türünden beyitlerle mesnevisini bitirmiştir.

Kıyâfet-nâme Mesnevisinin Özeti

Hamdî'nin Kıyâfet-nâme mesnevisinin özetini Amil Çelebioğlu'nun çalışmasında vermiş olduğu metin esas alınarak hazırlanmıştır.²²⁴

Renk, Yanak ve Boy Hakkında

“Rengi ol ademün ki sufretdür

Kalbi kalb u işi hıyânetdür”²²⁵

Esmer olan kimse doğru ve dürüst, rengi kırmızı olan edepli, sarı renge sahip kimse hain olarak nitelendirilmiştir. Rengi sarıdan siyaha meyleden kimsenin ise işi batıl olarak belirtilmiştir.

“Hem saçı çoğ u az ise sakalı

Şerr içinde bulunmaya bedeli”²²⁶

Saçı çok olup sakalı az olan kimsenin şer sahibi bir kimse olduğuna işaret edilir.

“Kâmeti her kimün ki olsa uzun

Olur ol sâfi-kalb ü sâde-derûn”²²⁷

Uzun boy saf kalpli ve temiz gönüllü, kısa boy kibirli, kindar ve hileci, orta boy ise merhametli ve bilgili olmaya işaret eder.

Et, Saç ve Baş Hakkında

“Her kişinin ki yumşak ola eti

Lutf-ı tab'ı çoğ ola fehmi iti”²²⁸

²²⁴ bk. Âmil Çelebioğlu, Kıyâfet ilmi ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî ile Erzurumlu İbrâhim Hakkı'nın Kıyâfetnâmeleri, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, MEB Yay., İstanbul,1998.

²²⁵ Çelebioğlu, **age.**, 1998, s.238.

²²⁶ **age.**, 1998, s.238.

²²⁷ **age.**, s.238.

²²⁸ **age.**, s.239.

Eti yumuşak olan kimse hoş tabiatlı, sert olan ise ahmak olarak nitelendirilmiştir.

“Bir kişinin ki göresin kılı çok

Bil ki kılca anun zerâfeti yok”²²⁹

Sert saçın cesarete delil olduğuna işaret edilmiştir. Yumuşak saçlı kimse korkak ve ahmak olarak nitelendirilirken saç çok olan kimsede zarafet bulunmadığı belirtilmiştir. Kızıl saç sahibi korkak ve öfkeli, siyah saç sahibi ise akıllı ve edepli olarak değerlendirilmiştir.

“Başı büyük büzürg himmet olur

Küçük olursa ‘aklı killet olur”²³⁰

Başı büyük olan kimsenin büyük himmeti, başı küçük olan kimsenin akı az olacağı belirtilmiştir. Kafası yassı olan kimsenin ise ahmaklıkta benzeri olmayacağına işaret edilmiştir.

Alın, Kulak ve Kaş Hakkında

“Alnı gîn olsa huyı çirkîn olur

Tar olursa gabî ve hod-bîn olur”²³¹

Alnı geniş olan kimse kötü huylu, dar alınlı kimse ahmak ve bencil, yumru alna sahip kimse tembel olarak değerlendirilirken en güzel alnın orta büyüklükteki alın olacağı belirtilmiştir. Alındaki kırışıklık şakaklara kadar ulaşır ve az olursa kişinin zeki olacağı belirtilmiştir. Alnındaki kırışıklık çok olan kimse konuşmaya düşkün, iki kaşı arasında kırışıklık bulunan kimse sebepsiz kederli olarak nitelendirilmiştir.

“Lîk vardur büyüklüğünde delîl

Ki ola sâhibinün ‘ömri tavî”²³²

²²⁹ Çelebioğlu, age., 1998, s.239.

²³⁰ age., s.239.

²³¹ age., s.240.

²³² age., s.240.

Uzun kulağa sahip kimse cahil olsa da ezber konusunda maharetli olduğu belirtilmiştir. Kulağın büyük olması sahibinin ömrünün uzun olacağına delil sayılmıştır.

“Kaş odur ki kim siyâh u ince ola

Nâzı vü şîvesi yirince ola”²³³

Kişinin kaşının ucu ince ise fitneci, kaşı çok olursa boş ve manasız konuşan birisi olarak nitelendirilirken, siyah ve ince kaşa sahip olan kimsenin nazı ve güzelliğinin yerinde olacağı belirtilmiştir.

Göz, Yüz, Burun ve Ağız Hakkında

“Göz karası zekâ ‘alâmetidür

Surh olursa şecâ‘at âyetidür”²³⁴

Çukur göz hileci ve kibirli, kara göz zeki, kırmızı göz cesaretli, gök göz edepsiz ve kötü huylu, turna göz cesaretsiz, küçük göz ihmalkâr, yumru göz kıskanç ve hain, kıpık göz hileci, şaşlı göz inatçı ve zorba olmaya delalet edeceği belirtilmiştir.

“Ekşi yüzlüde acı söz çokdur

Egri yüzlüde togruluk yokdur”²³⁵

Büyük yüze sahip olan kimse tembel, küçük yüzü olan alçak ve ihmalkâr olarak değerlendirilmiştir. Ekşi yüzlü kişinin acı sözü çok olup eğri yüzlü olan kimsede doğruluk olmayacağı ifade edilmiştir. Kalbi temiz olanın yüzünün de gül gibi şen olacağına işaret edilmiştir.

“Burnı anun ki ince ola dırâz

Hıffet-i ‘aklı anun olmaya az”²³⁶

Burnun ince olması aklın hafifliğine, yassı olması şehvet düşkünlüğüne işaret ederken burun deliklerinin geniş olması hasetçilikle ilişkilendirilmiştir.

²³³ Çelebioğlu, age., 1998, s.241.

²³⁴ age., s.241.

²³⁵ age., 243.

²³⁶ age., s.243.

“Bulmayasın ili ararsan eger

Egri ağızlularda togrı haber”²³⁷

Dar ağızlı kimselerin korkak olacağına işaret edilirken, eğri ağızlı kimselerin doğru söz söylemeyeceğine değinilmiştir.

Ses, Gülüş, Dudak ve Dişler Hakkında

“İnce vü tîz ünli câhil olur

Bî-hayâ vü yalanda kâmil olur”²³⁸

Sesi genizden gelen kimsenin ahmak, kibirli ve kinli; ince ve tiz sesli kimsenin cahil, edepsiz ve yalancılıkta mahir; kadın sesli erkek ya da erkek sesli kadının şirret olduğuna işaret edilmiştir.

“Kande bisyâr olur ise hande

Umma anda muvâfakat sen de”²³⁹

Gülmenin çok olduğu yerde başarı olmayacağı belirtilmiştir. Tebessüm edep alameti iken kahkaha edepsizliğe işaret sayılmıştır.

“Yufka vü kırmızı olursa tutak

Anlanur lutf-ı tab‘ u fehm-i sebak”²⁴⁰

İnce ve kırmızı dudağa sahip kimsenin hoş tabiatlı, kalın dudağı olan kimsenin esrarkeş gibi ahmak olacağı belirtilmiştir.

“Çünkü seyrek uvag ola dendân

Gâlibâ za‘f-ı cisme ola nişân”²⁴¹

Dişlerin seyrek ve küçük olması sahibinin zayıf, büyük olması şerli, eğri olması hile ve hain olmasına işaret edeceği belirtilmiştir. Dişlerin mutedil ve düz olması inciden daha güzel görülmüştür.

²³⁷ Çelebioğlu, *age.*, s.243.

²³⁸ *age.*, s.244.

²³⁹ *age.*, s.244.

²⁴⁰ *age.*, 244.

²⁴¹ *age.*, s.244.

Çene, Sakal, Boyun ve Omuz Hakkında

“Çün enek ince ola hiffet olur

Büyük olursa kibr ü gızzet olur”²⁴²

Çenesi ince olan kimse hafif, büyük olan kibirli ve kaba, mutedil çenesi olan kimse ise akıllı olarak nitelendirilmiştir.

“Rîş odur kim ola dakik u kalîl

Fehm ü ‘akl u zekâya ola delîl”²⁴³

Sakalı kalın ve gür olan kimsenin sohbetinin sıkıcı olduğu, sakalı çok kimsenin vâkur olduğu ifade edilmiştir. Yüzünde sakal ya da kıl olmayanın hileci olacağı bu yüzden sakınılması gerektiği belirtilmiştir. İnce ve az sakala sahip kimsenin zeki ve olacağına işaret edilmiştir.

“Uzun u ince ola çün gerden

Issı olur muhannes ü gevden”²⁴⁴

Uzun ve ince boyun sahibinin korkak ve alçak, kısa boyun ise sahibin hileci ve hain olmasına işaret edeceği belirtilmiştir. Mutedil boyun ise hoş bir alamet olarak nitelendirilmiştir.

“Kısa olursa gâyet ebleh olur

İnce olsa ‘acâyib esfeh olur”²⁴⁵

Omuzun sivri olması sahibinin kötü, kısa olması ahmak, ince olması aptal olmasına işaret edeceği belirtilmiştir.

Bilek, Parmak, Sırt ve Karın Hakkında

“Bilegi her kimün kim olsa dırâz

Bahşîşi çoğ ola tevâz ‘uu az”²⁴⁶

²⁴² Çelebioğlu, age., 1998, s.245.

²⁴³ age., s.245.

²⁴⁴ age., s.245.

²⁴⁵ age., s.246.

²⁴⁶ age., s.246.

Bileğin uzun olması sahibinin bağışlarının çok ve gösterişli olmasına, kısa olması ise sahibinin hile ve şerrinin çok olmasına işaret edeceği belirtilmiştir.

“Barmagı ayası uzun olanun

Uzluğ olur her işde işi anun”²⁴⁷

Parmağı uzun olan kimsenin her işte beceriklilik göstereceği ifade edilmiştir. Parmağın yumuşak olması ise sahibinin zeki olacağına işaret sayılmıştır.

“Arkası yassı ehl-i kuvvet olur

Sâhib-i cür‘et ü sakâmet olur”²⁴⁸

Yassı sırt kuvvetli ve cesur olmaya, eğri sırt çirkin huylu, ahmak ve bencil olmaya işaret eder.

“Karnı büyük gabî ve câhil olur

Küçük olsa zekî ve kâbil olur”²⁴⁹

Karnı büyük olan kimsenin ahmak ve cahil, karnı küçük olan kimsenin ise zeki ve kabiliyetli olacağına işaret edilmiştir.

İncik, Ayak ve Ökçe Hakkında

“Ayagı etli olsa bir kişinin

Cevr ü cehl ola ekseri işinün”²⁵⁰

Baldırı kalın olan kimsenin edepsiz olacağına işaret edilmiştir. Ökçe kalınlığı cesaretliliğe, ökçenin inceliği ise çirkinliğe işaret edeceği belirtilmiştir. Ayağı tombul olan kimsenin cahil ve eziyet eden bir kimse, ayağı yumuşak olan kimse ise yalancı olarak ifade edilmiştir.

Beyân-ı Mu‘ârâza

“Cem‘ olunsa delâyl-i ezdâd

²⁴⁷ Çelebioğlu, *age.*, 1998, s.246.

²⁴⁸ *age.*, s.246.

²⁴⁹ *age.*, s.247.

²⁵⁰ *age.*, s.247.

*İ'tidâl ide mecma 'ın âbâd'*²⁵¹

Eğer bir kimsede birbirine zıt durumlar bir arada bulunursa olumlu olan özelliği esas alınır. Mesela boyu uzun ama köse olan kimse köse diye kınanmayacağı ifade edilmiştir. Basiret ehlinin, alnında izleri çok olan kimseyi kuvvetli görüşe sahip bir kimse olarak yorumlayacağı ifade edilmiştir.

Beyân-ı Tasfiye

Nefsi Emmâre, derin bir karanlık içerisinde kalmak olarak tanımlanmıştır. Nefsi Emmareye mertebesinde olan kimselerin insan görünümünde olsa da köpek, şeytan ya da sığır sıfatlarını taşıdığı belirtilmiştir.

Nefsi Levvâme iki yönlü olarak tanımlanmıştır. Nefsi Levvâme mertebesinde olan kimselerin hem iyi hem kötü özellikleri aynı anda barındırdığı belirtilmiştir.

Nefsi Mutmainne mertebesinde olan kimsenin kötü özelliklerinin iyiliğe çevrilmesinden bahsedilmiştir.

Kişinin bütün varlığı terk etmesiyle hakiki varlığa kavuşacağı ve böylece her şeyin ona dost olacağından bahsedilmiştir.

2.2. Behiştî Ahmed Sinan'ın Hamse'si

Behiştî'nin Hamse'sinin özeti verilirken hamsenin nüshasında bulunan eserlerin yazılış sırası olduğu tahmin edilen sıralamaya göre bir düzen tertip edilmiştir. Ancak Leyla vü Mecnûn ile Mahzenu'l-Esrâr eserlerinden hangisinin önce yazıldığı bilinmemektedir.

2.2.1. Mihr ü Müşterî Mesnevisi

Behiştî'nin Hamse'sinde ilk mesnevi olan Mihr ü Müşterî mesnevisi H.905/M.1499-1500 yılında yazılmıştır. Aruzun “mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün” vezniyle yazılan eser üzerine 4665 beyittir.

²⁵¹ Çelebioğlu, age., 1998, s.247.

Eserin nüshası Türkiye’de bulunmamaktadır. Behiştî’nin Hamse’si içerisinde yer alan mesnevinin nüshası Londra yakınlarındaki Durham’da bulunan Ushaw College Churc kütüphanesinde mevcuttur.²⁵²

Eserde hikâye, akıcı ve edebi bir üslupla ele alınmış olup kişi ve olay tasvirlerine genişçe yer verilmiştir. Hikâyede özellikle düğün hazırlıkları ve düğünün anlatıldığı bölümler en ince ayrıntıya kadar süslü bir anlatımla aktarılmıştır.

Mesnevi tevhid, münâcât, na’t ve medh bölümleri ile başlamıştır. Sonrasında “Sebeb-i Nazm-ı İn Kitâb-ı Müstetâb-ı Müşğîn Nikâb Vü Midhât-ı Münşî İbn-i Nikât” başlığı altında şair, eserinin yazılış sebebini açıklamıştır. Bu bölümde, kendisini ve şairliğini övdükten sonra sanat yapmak için bir aşk hikâyesi yazmak istediğinden bahseder. Ayrıca mesnevide yer yer Mihr ü Müşterî’nin yazılışı ile ilgili ve Behiştî’nin Hamse’sinin yazılışı ile ilgili sebepler hakkında bilgi verilmiştir.²⁵³

Sebeb-i te’lif diyebileceğimiz bölümden sonra hikâyeye giriş yapılmıştır. Behiştî, mesnevide bahsedilen konuya uygun olarak Farsça başlıklar eklemiştir. Eser, “Hâtimetü’l- Kitâb” başlığı ile verilen bölümle tamamlanmıştır.

Mihr ü Müşterî Mesnevisinin Özeti

Behiştî’nin bu mesnevisinin özeti Arzu Polat’ın doktora çalışmasında yer alan metin esas alınarak hazırlanmıştır.²⁵⁴

Şâh Şâpur ve Vezir Destûr’un Hikâyesi

Şâh Şâpur adında güçlü, kudretli ve halkı tarafından çok sevilen bir padişah vardır. Âdeta zamanının Süleymân’ı olan bu padişahın ülkesinin sınırları baştanbaşa cihana yayılacak kadar geniştir. Halk bu ülkede huzur ve güven içinde yaşamaktadır. Padişahın Destûr isminde zeki, cesur ve faziletli bir veziri vardır. O da zamanının Âsaf’ı gibidir. Şâh Şâpur ve veziri Destûr birbirlerini çok seven sıkı dostturlar. Biri kadeh biri bâde gibi daima birlikte ve yakın olan dostlar birbirinin hâlinden çok iyi anlar. İstedikleri her şeye sahip olan bu iki dostun tek eksikleri ise birer erkek çocuktur.

²⁵² Arzu Polat, **Behiştî Sinan’ın (H.917/M.1511-1512) Mihr ü Müşterî Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2017, s.235.

²⁵³ Polat, **age.**, s.57.

²⁵⁴ bk. Arzu Polat, **Behiştî Sinan’ın (H.917/M.1511-1512) Mihr ü Müşterî Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2017.

Bir gün Şâh Şâpur, Vezir'i Destûr ile ava çıkmaya karar verir ve hazırlık yapılmasını emreder. Yanlarında onlara eşlik eden atlı askerler ile ava çıkarlar. Av peşinde nice dağlar aşarlar, nice denizden ve çöllerden geçerler. Gece gündüz pek çok yer dolaşarak avlanırlar. Askerlerin kendilerinden uzaklaştığı bir sırada Şâh Şâpur ve Destûr birdenbire karşılarında yüksekliği arşa uzanan ulu bir dağ görürler. Dağda dünyadan elini eteğini çekmiş, hakikat sırrına erişmiş, her ilme vakıf, güzel tabiatlı bir Pîr'e rastlarlar. Şâh ile Vezir hemen atlarından inip Pîr'in yanına giderek yeri öperler. Pîr onlara bakınca dert ve kederlerinin ne olduğunu anlar. İkisine birer ekmek parçası uzatarak onlara iki erkek çocuk ihsan ettiğini, bu çocukların birinin Süleymân gibi sultan diğerinin Âsaf gibi vezir olacağını söyler. Şâh Şâpur ve Destûr, Pîr'in elini öperler ve atlarına binerek mutlu bir şekilde oradan ayrılırlar.

Mihr ile Müşterî'nin Hikâyesine Giriş

Bir zaman geçtikten sonra Şâh'ın ve Vezir Destûr'un birer oğulları dünyaya gelir. Şâh'ın ay gibi parlak yüzlü oğlu doğduğunda bütün melekler "ömrü uzun olsun" diye duâ eder. Şâh, kendisine müjdeyi veren dadıya mutluluktan Şiraz ve Isfahan şehirlerini bağışlar. Oğlunu kucağına aldığıında Allah'a şükreder. Güzel yüzünü görünce oğluna Mihr adını verir. Vezir Destûr'un oğluna ise sadık olacağı düşünülerek Müşterî ismi verilir.

Mihr, şekerle, şerbetle ve balla beslenip büyütülür. Beş yaşına geldiğinde güzelliği ile herkesi büyüleyen bir çocuk olur. Onun güzelliğini tasvir etmeyi deneyenler buna güç yetiremeyip sadece ah ederler. Öte yandan Müşterî de büyür ve güzelliğiyle görenleri hayran bırakan bir çocuk olur. Öyle ki yüzü cihanı aydınlatan güneş gibi olan Müşterî'nin güzelliği kelimelere sığmaz, onu anlatabilmek ancak hayalde kalır.

Mihr ve Müşterî yedi yaşına geldiklerinde Şâh Şâpur, onların zeki ve kabiliyetli olduklarını fark eder ve onlar için hoca aratır. Her ilme vakıf bir hoca (Muallim, Üstâd) bulunur. Şâh, Hocayı yanına çağırır ve Mihr'in zeki bir çocuk olduğunu, ilim öğrenmesi gerektiğini bu sebeple onu iyi bir şekilde eğitmesini söyler. Hoca da ona bütün ilimleri öğreteceğini ve güzel yetiştireceğini söyler. Bunun üzerine Şâh,

Hoca'ya hil'at giydirir ve ona türlü ikramlarda bulunur. Böylece Hoca, Mihr ile Müşterî'ye ders vermeye başlar.

Her ikisi de çok kabiliyetli olan Mihr ile Müşterî, kısa zamanda bütün ilimleri en iyi şekilde öğrenirler. Bunun yanı sıra satrançta, tavlada mahir olurlar, at binme ve silah eğitiminde de başarı gösterirler. Her konuda maharet gösteren bu iki gencin ünü her yere yayılır.

Behrâm'ın Fitesi

Birbirlerini seven Mihr ile Müşterî arasında yakınlaşma başlar. Öyle ki aşk dersinden başka bir şey tekrar etmez olurlar. Derslerde okumak, yazmak yerine birbirlerini seyrederek.

Şâh Şâpur'un bir de cahil, ömrünü kötülükle ve fitne fesatlıkla geçirmiş bir Hâcib'i vardır. Bu Hâcib'in de kendi kadar kötü, dedikoducu, uğursuz, vefasız ve kıskanç olan Behrâm adında bir oğlu vardır. Behrâm o kadar çirkindir ki bir kimse onu çıplak görse cin sanır ondan kaçır, rüyasında görse onu şeytan diye yorumlarmış. Seher vaktinde onun yüzünü gören kimse bir yıl geçmeden mutlu olmamış.

Şâhı tatlı sözleriyle ikna eden Hâcib, oğlunu Mihr'in hizmetine verir. Ancak İfrit ile Cebrail'in, insanla şeytanın arkadaş olması nasıl imkânsızsa Mihr ile Behrâm'ın arkadaşlığı da öyle imkansızdır.

Öte yandan Destûr'un da sadakatiyle meşhur, iyi huylu bir dostu ve bu dostunun kendi gibi iyi huylu bir oğlu vardır. Onu görenlerin melek sandığı bu gencin adı Bedr'dir. Vezir, Bedr'in Müşterî'ye refakat etmesini ister.

Mihr ile Müşterî'nin birbirine muhabbeti gün geçtikçe artar. Aşk ateşiyle yanan bu iki gencin durumunu Behrâm fark eder. Mihr ile Müşterî'nin arasındaki yakınlık hakkında şüphelerinden emin olduktan sonra kıskandığı Müşterî'nin derdine dert katmak için durumu Üstâd'a anlatmaya karar verir. Üstâd'ın yanına gelir. Üstâd'ı gizlice verdiği bin filori ve türlü söz ve yalanlarla kandırıp Şâh'a durumu anlatması için ikna eder. Ardından Muallim, Şâh'ın huzuruna varır. Şâh ile bir şey konuşmak istediğini fakat bunu konuşurken yalnız olmaları gerektiğini söyler. Bunun üzerine Şâh Şâpur, buldukları köşkdeki herkesi dışarı çıkarır. Muallim, Mihr ile Müşterî arasındaki durumu anlatmaya başlar. İlim tahsil etmenin zor olduğunu, aşkın buna

engel olacağından bahseder. Bu sebeple de Müşterî'nin Mihr'i engellediğini, ikisinin arkadaşlık yapmasının doğru olmadığını, Şâh'ın bu konuda bir önlem alması gerektiğini söyler.

Muallim'in anlattıklarını duyunca Şâh'ın yüzü öfkeden kıpkırmızı olur. Duyduğu utanç gönlünü ateş gibi yakar. Üstâd oradan ayrılınca Şâh, Vezir'i huzuruna çağırır. Vezir ile yalnız kalınca ona Müşterî'yi yanına almasını ve Mihr ile bir daha asla görüşürmemesini emreder.

Şâh'ın sözleri üzerine sonbaharı yaprağı gibi titreyen Destûr, durumu anlar ve kahrolmuş hâlde oradan ayrılır. Perişan bir şekilde evine varır. Müşterî'ye yanına çağırır ve Şâh'ın söylediklerini anlatır. Bunun üzerine Müşterî bir günahı olmadığını, bunların kıskanç ve kötü huylu Behrâm'ın fitnesi olduğunu ve Şâh'ın ona inanarak adaletli davranmadığını söyler. Müşterî'nin sözleri üzerine babası onun haklı olduğunu fakat Şâh'ın dediklerini yapmasını ve Mihr'e yaklaşmamasını ister. Bir gün gerçek adalet sahibi Hakk'ın kendilerine rahmet edeceğini söyler.

Mihr ile Müşterî'nin Ayrılığı

Müşterî ayrılığın acısıyla yakasını parçalar, ah edip inleyerek ağlar. Gönlü aşk ateşiyle yanar, derdi sebebiyle iyice zayıflayıp kederinden benzi solar. Bu acı ve dertlerle aylar yıllar geçer. Müşterî'nin bunlara dayanacak mecali ve sabrı kalmamıştır. Onun bu hâlini gören Bedr, durumuna çok üzülür. Ona, gönlünden Mihr'i çıkarmasını ve onu hayal bile etmemesini, eğer ısrarla devam ederse başının kesileceğini, Şâh'ın gazabına uğrayacağını, halkın diline düşecek olursa burada barınamayacağını ve iflah olmayacağını, onun Mihr'e denk olmadığını ve bunun ancak acı getireceğini söyleyerek nasihat etse de Müşterî'yi ikna edemez. Müşterî, yarasına daha fazla tuz ekmemesini, yarasını bu sözlerle tımar ettiğini söyler. Yarasına merhem olamıyorsa bari kendisini daha fazla üzmemesini ister. Nasihatın bu derde deva olmadığını, kendisi de Mihr'e layık olmadığını bilse de aşkın Şah ile Geda'yı bir kıldığını söyleyerek Allah'ın ona bunları ezelde takdir ettiğini sonucu ne olursa olsun vazgeçmeyeceğini belirtir. Müşterî'nin bu sözleri üzerine Bedr, ona nasihatın fayda vermeyeceğini görür ve bundan vazgeçer.

Diğer taraftan Şâh'ın oğlunu suçlayarak söylediği sözlerin zehri Vezir'in gönlüne dert olur. Günden güne derdi artan Vezir ruhunu teslim eder. Devlet erkânı, Vezir'in ölümü üzerine yerine oğlu Müşterî'nin geçmesini Şâh'a teklif etse de Şâh, türlü bahaneler ileri sürerek bu teklifi reddeder.

Babasının ölümü üzerine Müşterî perişan olur. Babasının ölümü ve Mihr'den ayrı kalması onu mahveder. Gece gündüz ah ederek gözyaşı döker. Öyle çok ah eder ki âhının ateşiyle Nil nehri kurur, akıttığı gözyaşlarıyla denizler taşar.

Mihr ile Müşterî'nin Mektuplaşmaları

Müşterî'nin derdinden geceleri gözüne uyku girmez olur, derdinden döktüğü gözyaşları adeta akarsu olur. Canından sakındığı Müşterî'nin bu hâline çok üzülen Bedr, onun derdine bir çare düşünmeye başlar. İki sevgilinin birbiriyle mektuplaşmalarının gönüllerini rahatlatacağını ve onları mutlu edebileceğini düşünür ve bu fikrini Müşterî'ye söyler. Bedr'in söylediklerine çok sevinen Müşterî, bunu kimsenin duymaması gerektiğini söyler. Bedr, bu işi Üstâd'ın yardımı ile yapabileceklerini, bunun için de bolca gümüş ve altın vermeleri gerektiğini anlatır. Sonrasında Üstâd'ın yanına varan Bedr, altın ve gümüşler verip tatlı sözler ederek Üstâd'ı bu işi yapmaya ikna etmeyi başarır.

Üstâd'ın ikna olmasını üzerine Müşterî, eline kalem alıp sevgilisine mektup yazmaya başlar. Müşterî mektubunda ondan ayrı kalmasıyla düştüğü perişan halini anlatır. Ona kavuşmanın sevdasının ilacı olduğunu, ondan ayrı kaldığında cefa ile dost olduğunu anlatır. Hâlini anlatmaya kalksalar kıyamet kopuncaya kadar hikâyesinin bitmeyeceğinden bahseder. Mektubunu sevgilisinden selam beklediğini belirterek bitirir.

Bedr, mektubu alır almaz hemen Mihr'in yanına gidip ona teslim eder. Mihr, mektubu görünce çok sevinir ve mektubun mührünü öperek açar. Mektubu okuyunca Mihr'in gönlü feraha erişir ve mektubu kah okur kah yüzüne sürer. Ardından kendisi de Müşterî'ye bir mektup yazar. O da kendi perişanlığından, kederinden yanıp yakıldığından bahseder. Onun mektubunu alınca ne kadar sevindiğini ve gönlünün ferahladığını anlatır. Bir gün kavuşacaklarını ümit ettiğini söyleyerek mektubunu bitirir. Mührünü basıp Bedr'e teslim eder.

Müşteri, mektubu alınca sevinçten yerinde duramaz. Mektubu okuduktan sonra tekrar mektup yazar. Perişan halini anlatır, ona kavuşacağına dair ümidini olduğundan bahseder ve Allah'a dua ederek mektubunu bitirir. Mektubu Mihr'e götürmesi için Bedr'e verir. Bedr, Müşteri'ye bu konuda ümitlenmemesi için nasihatlerde bulunur. O canından vazgeçtiyse bile kendisinin canından usanmadığını söyleyerek ikaz etse de Müşteri'nin kararlılığını görünce bir değil bin canı da olsa onun için feda edeceğini söyler.

Mektubu alan Bedr, Mihr'in yanına gider ve mektubu vermek için fırsat kollamaya başlar. Bu sırada Mihr su içmek ister ve Bedr ona şerbet vermek için eğildiğinde mektubu koynundan düşürür. Bedr düşürdüğünden habersiz iken Behrâm bunu görür ve mektubu alıp dışarı çıkar. Mektubu okuyunca Behrâm, bu mektupla düşmanının sonunu hazırlayacağını düşünerek sevinir ve mektubu saklar. Bedr, mektubu vermek için uygun zaman bulduğunu düşünerek elini koynuna sokar ancak mektubu yerinde bulamaz ve bu durumu Mihr'e anlatır. Mihr de mektubu eğer Behrâm bulduysa dünyayı kendilerine dar edeceğini ve mektubu ortaya dökerse işin sonunda hepsinin başının kesileceğini söyler. Kendisinin başının kesilmesine üzülmeyeceğini fakat sevgilisine zarar gelmesinden korktuğunu anlatır. Bedr'den zarara uğramaması için Müşteri'yi alıp buralardan gitmelerini ister.

Bedr üzgün bir şekilde Müşteri'nin yanına gelir ve ona olanları tek tek anlatır. Bu durumun tek çaresinin ülkeyi terk etmek olduğunu söyler. Müşteri ise Allah'ın onlar için ne takdir ettiyse onu yaşayacaklarını söyler.

Ertesi sabah Behrâm, Şâh'ın huzuruna vararak Mihr, Bedr ve Müşteri arasındaki sırrı anlatıp mektubu Şâh'a verir. Şâh mektubu görünce çok öfkelenir. Behrâm da sözleriyle etkileyerek onun daha çok hiddetlenmesine sebep olur.

Şâh hemen cellâda Bedr ile Müşteri'nin kafasının kesilmesi emrini verir. Bu sırada Şâh'ın yanında Behzâd isminde güzel huylu sevdiği bir dostu bulunmaktadır. Şâh'a bu gençleri bağışlaması için yalvarır. Allah'ın onu şefkat ve rahmetten yarattığını, Allah'ın dahi kullarını affettiğini ona da bu gençleri affetmek yakıştığını söyler. Şâh, kıymetli dostunun bu sözleri üzerine ülkeyi terk etmeleri şartıyla Bedr ve Müşteri'yi affedeceğini söyler. Bunun üzerine Behzâd hemen Müşteri ile Bedr'in

yanına varıp durumu anlatır ve ülkeyi terk etmeleri gerektiğini söyler. Müşterî, Behzâd'ın sözlerinin etkisiyle ayrılık derdine katlanmayı göze alarak ülkeyi terk etmeyi kabul eder. Böylece Müşterî ve Bedr Irak'a doğru yola çıkarlar.

Diğer taraftan Şâh, oğlu Mihr'in zindana atılmasını emreder. Mihr'in başından tacını ve üzerindeki altın işlemeli elbisesini çıkarttırıp yerine eski elbiseler giydirtir. Boynuna zincir bağlatır ve sürükleyerek onu zindana attırır. Zindan, kapkaranlık, dar, toprağın olmadığı her yerin taş olduğu, hırsızların makamı, akreplerin ve yılanların mesken tuttuğu bir yerdir. Mihr'in gelmesiyle zindan aydınlanır ve adeta gül bahçesine dönüşür. Mihr'in hâlini gören Behzâd'ın gönlü buna dayanamaz, yüreği acıyla dolar.

Müşterî ve Bedr'in Yolculuğu

Müşterî ve Bedr ağlayıp feryat ederek yollarına devam etmektedir. Vatanından ayrı olması, Şâh'ın gözbebeği iken gözden düşüp gamın esiri olması Müşterî'nin gönlünü yakmakta sevdiğinden ayrı kalışına gözyaşı dökmektedir. Bu hâlde yollarına devam ederken birdenbire karşılarında burçları feleklere uzanacak yükseklikte, süslü gezegenlerden ve kapısının çivileri yıldızlardan yapılmış gibi olan ihtişamlı bir hisar çıkar. Bu hisar insanlara tuzak olmuş ve eşkıyaların mesken tuttuğu bir yerdir. Ansızın içerden birkaç eşkıya çıkar ve Müşterî ile Bedr'i esir almaya çalışır. Mücadele etseler de başarılı olamayan Müşterî ve Bedr yakalanırlar ve esir olarak hisara götürülürler. Hisarda Şehnâz isminde iyi kalpli bir kimse vardır. Şehnâz, Müşterî ve Bedr'i görünce onlara hayran kalır ve iyi kimseler olduklarını hâllerinden sezer. Onlarla konuşup başlarından geçenleri öğrenir ve çok üzülür. Eşkıyaların onları serbest bırakmasını sağlar ve eşkıyalardan birini çağırıp onlara yolu göstermesini ister. Böylece iki dost eşkıyalardan kurtulup tekrar yola düşerler.

Müşterî ve Bedr, çölde sıcakla ve soğukla mücadele ederek yolculuklarına devam ederler. Susuzluktan perişan olmuş hâlde giderken bir toplulukla karşılaşırlar. Onları gören topluluk, ikisinin susuzluklarını gidermek ve kendilerine gelmelerini sağlamak için onlara şarap, gül suyu ve şerbet ikram ederler. İki arkadaş kendilerine gelince topluluk Müşterî'ye kim olduklarını, nereden gelip nereye gittiklerini sorar. Müşterî, asil ve yüce bir soydan geldiklerini, feleğin evinden uzaklara sürüklediğini, çok dertli olup hikâyesini anlatmak istemediğini söyleyerek suskunluğa bürünür. Bu

topluluğun başında reis olarak Meh-yâr isminde iyi huylu, cesur bir genç bulunmaktadır. Müşterî'yi görünce ona hayran kalan Meh-yâr, hazinesini açıp ikisine hil'atler giydirir. İki arkadaşı da yanına alarak birlikte Rey yolunu tutarlar.

Mihr'in Zindandan Çıkarılışı

Mihr zindanda kalmaya devam ederken bir müddet sonra Behzâd, Şâh'ın yanına gidip ona yalvararak Mihr'i affetmesi için yalvarır. Yûsuf'un kuyuya yakışmadığı gibi onun da zindana yakışmadığını, keder içinde eli ayağı zincirle bağlı kalmaya layık olmadığını söyler. Ciğerparesine şefkat göstermesini, rahmet etmeye Allah'ın da rahmet etmeyeceğini söyleyerek onu affetmesini ister. Oğlunun hâline kendisi de üzülen Şâh Şâpur, Behzâd'ın sözlerinden etkilenir. Behzâd'a oğlunun babasından korkması gerektiğinden, bir kimsenin oğlu cahil olursa hiç olmamasını yeğlediğinden bahseden Şâh, onu hâlini düzeltmesi için zindana gönderdiğini söyler. Ardından Mihr'in zindandan çıkarılmasını emreder. Bu habere sevinen Behzâd, hemen zindana gider ve Mihr'in ayağındaki zincirleri çözer. Ona altın ve gümüş işlemeli kıyafetler giydirir. Mihr'i zindandan çıkaran Behzâd, onu Şâh'ın huzuruna getirir. Mihr ağlayarak babasının elini öpüp ayağına baş koyar. Şâh Şâpur da oğlunun gözyaşlarını silerek yüzünü öper. Oğluna nazik davranarak özür diler ve ona sultan olmayı teklif eder. Mihr, kul olana padişahlık yakışmayacağını söyleyerek babasının teklifini reddeder.

Mihr annesinin yanına gider. Annesi onun yüzünü görünce feryat ederek ağlamaya başlar. Onsuz hayatın kendisine gerekmediğini, Şâh'ın onu zindana atmasıyla sarayın kendisine zindan olduğunu anlatır. Mihr de bir günahı olmadığını, kendisine yapılanları hak etmediğini, babasının adaletli davranmadığını söyler. Annesi oğlundan yüzlerce kez özür diler. Ardından bir kutu açarak içinden eşi benzeri görülmemiş değerli mücevherler çıkarıp bunları Mihr'e bağışlar.

Mihr'in Müşterî'nin Resmini Nakşettirmesi

Mihr, sevgilisinin hasretiyle ağlayıp ah etmektedir. Bir süre tenhaya çekilip sevdiğinin hayalini düşünerek günler geçirir. Bir gün aklına Müşterî'nin suretini nakşettirmek gelir. Ünü cihana yayılmış nakışta çok maharetli bir sanatkâr vardır. Bu sanatkâr kâğıda kimi naksetse adeta kâğıt üzerinde ona can vermektedir. Mihr, bu

sanatkârın yanına giderek bir sevdiği olduğunu ancak kavuşamadıklarını anlatarak onun da gördüğü bu sevgiliyi mücevherler karşılığında nakşetmesini ister. Sanatkâr, ipek üzerine Müşterî'nin resmini çok güzel bir şekilde nakşeder ve onu Mihr'e iletir. Mihr, resmi görünce sevdası daha da kuvvetlenir. Resmi herkesten gizler ve vaktini tenhalarda onu seyretmekle geçirir. Bir süre sonra resimle avunmaya sabrı kalmaz ve yola çıkıp Müşterî'yi bulmaya karar verir. Bu fikrini Esed, Cevher ve Sabâ adındaki üç yakın arkadaşına anlatır ve onlar da bunu kabul ederler. Böylece arkadaşlarıyla birlikte Müşterî'yi aramak için yola çıkarlar.

Müşterî'nin Mihr'i Aramak için Yola Düşmesi

Diğer taraftan Müşterî, Meh-yâr ve Bedr ile Rey şehrine varır. Şehirde gezerken Müşterî, Mihr'in akrabası olan Mihr-âb'ı görür. Susuzken su bulmuş gibi sevinen Müşterî, Mihr-âb'la sarılıp hasret giderdikten sonra ona Mihr'in hâlini sorar. Mihr-âb, Şâh'ın Mihr'e yaptıklarını anlatınca Müşterî, Mihr'i bulmaya karar verir ve gitmek için Meh-yâr'dan izin ister. Meh-yâr Müşterî'nin gitmesini istemese de onun kararlılığını görünce kabul eder. Müşterî ve arkadaşlarına atlar, elbiseler, altın ve gümüşler verir ve oradan ayrılır.

Müşterî ve arkadaşları tekrar yola düşerler. Uzun bir yolculuktan sonra bitkin hâlde giderken tüccarların olduğu bir deniz kıyısına varırlar. O sırada kıyıya bir kervan yaklaşır. Kervanın başında düşmanlıkla Müşterî'yi arayan Behrâm vardır. Behrâm, Müşterî'yi görür görmez onun yakalanmasını emreder. Tüccarlar sebebini sorunca Behrâm, bunların eşkıya olduklarını ve cezalandırılmaları gerektiğini söyler. Bunun üzerine tüccarlar Müşterî ve arkadaşlarına türlü eziyetler ederler ve bunları bağlı şekilde bir kayığa bindirip denize atarlar. Allah'ın yardımı ile Müşterî'nin bağı çözülür ve arkadaşlarını kurtarıp zorlukla kayığa binerler. Sonrasında rüzgâr onları bir kıyıya ulaştırır.

O esnada orada bulunan Der-bend Şâh'ı onları görür, kim olduklarını öğrenir ve alıp sarayına götürür. Onları güzel şekilde ağırılarak türlü ikramlarda bulunur. Birkaç gün sarayda ağırlandıktan sonra arkadaşlar, Müşterî'nin isteği üzerine tekrar yola düşerler.

Yollarına içerisinde çok garip varlıkların yaşadığı, acaip şeyler gördükleri bir dağ çıkar. Dağın içinde türlü bela ve sıkıntılar atlatarak oradan çıkarlar. Sonrasında İran'a doğru yola devam ederler.

Mihr ve Arkadaşlarının Deniz Yolculuğu

Mihr, her yerde Müşteri'yi arayıp durmuş ancak bulamamıştır. Müşteri'yi bulmak ümidiyle Şâh Keyvân'ın ülkesine gidip orada da aramaya karar verir ve oraya doğru yola devam eder. Yollar geçip dağlar aşıttan sonra nihayet karşılarında bir deniz çıkar. Onu gören tüccarlar güzelliğine hayran kalır ve gemi kaptanı onu ve arkadaşlarını hoşça karşılayarak gemiye davet eder. Böylece Mihr ve arkadaşları bir müddet gemide yolculuk ederler. Bir gün ansızın bir fırtına çıkar ve dalgalar gemiyi fena şekilde sallarken sonunda gemi bir kayaya çarparak paramparça olur. Deniz Mihr'i adeta kucaklayıp sararak onu bir karaya sürükler. Arkadaşları da kurtularak karaya çıkar.

Mihr ve arkadaşlarının fırtınadan kurtulup savruldukları yer, her köşesinden billur suların aktığı, ağaçlarının meyvelerle dolu olduğu, İrem bağı gibi ferahlık ve huzur veren güzel bir yerdir. Kimsenin gelip gitmediği bu yerde bir ay kalan arkadaşlar, nihayet bir geminin gelmesiyle kurtulurlar.

Gemi kaptanı Şeref adında ilim sahibi ve iyi kalpli bir kimsedir. Mihr'i görünce güzelliğine hayran kalan Şeref, ona ve arkadaşlarına türlü ikramlarda bulunur ve onlara renkli hil'atler giydirir. Onların hikâyelerini sorduğunda Mihr sıvrını açıklamak istemez. Şeref'in ikram ve iyilikleri karşısında Mihr, kırmızı renkli parlak ve iri bir mücevher çıkarıp kendisinden yadigâr kalması için Şeref'e verir. Bunun üzerine Şeref, bu kimselerin yüce bir soydan geldiklerini ve sıradan birileri olmadıklarını anlar.

Harezmi Yolunda Yaşanan Maceralar

Sonunda karaya ulaşırlar. Mihr, gemiden inince herkesin dikkatini üzerine çeker ve güzelliği karşısında herkesin ağzı açık kalır. Kıyıda birkaç gün kalıp dinlenirler. Bir sabah Şeref'in haber vermesiyle kabile, katır ve develere yüklerini bağlayıp tekrar yola koyulur. Şeref, Mihr ve arkadaşlarına güzel atlar verir. Yolda karşılarında kocaman bir ejderha çıkar. Mihr, kılıç ve oklarla mücadele ettiği ejderhayı öldürüp tüccarları kurtarır. Bunu gören tüccarlar ona dua ederler.

Mihr, arkadaşları ve tüccarlar Harezmi'e gitmek için gece gündüz yola devam ederlerken birdenbire karşısına acıması olmayan kan dökücü eşkıyalar çıkar. Tüccarlar çok korkarlar ve başlarına geleceklere üzülüp yakalarını yırtarlar. Mihr ise kılıç kuşanıp zırh giyer ve eşkıyalarla savaşıır. Mihr, cesurca onlarla savaşıırken onun yiğitliğini gören eşkıyalar korkmaya başlar. Sonunda Mihr, içlerinden en azılı olanını öldürünce eşkıyalar korkup kaçarlar. Bunu gören tüccarlar Mihr'in ayaklarına kapanıp ona iltifatlar yağdırırlar. Şeref ise Mihr gibi güzel ve yiğit bir kimseyi Şâh Keyvân'ın görmesi gerektiğini söyler. Şâh Keyvân'ın cihan mülküne sahip olmasına rağmen bir oğlu olmadığını fakat eşi benzeri görülmemiş güzellikte, Nâhid isminde bir kıızı olduğunu ve Mihr'e ancak böyle birinin yaraşacağını söyler. Bu sözler üzerine Mihr çok üzülür ve bir sevdiğinin olduğunu ancak birbirlerinden ayrı düştüklerini söyler. Gözleri yaşlı bir şekilde ah ederek Harezmi'e doğru yola devam eder.

Mihr'in Harezmi'e Gelişi

Nihayet Harezmi'e ulaşırlar. Şehir halkı Şeref'i büyük bir sevinçle karşılar. Mihr'i gördüklerinde ise güzelliği karşısında hayran kalırlar ve kimi onun peri kimisi melek olduğunu söyler. Şeref, Mihr'i evine davet eder ve onu türlü ikramlarla güzel bir şekilde ağırlar. Ertesi gün onu hamama götürür ve ona güzel elbiseler giydirir. Böylece Mihr biraz olsun rahatlar ve sıkıntısı gider.

Ertesi gün Şeref, Şâh'ın huzuruna çıkarak getirdiği türlü hediyeleri Şâh'a sunar. Şâh hediyeleri çok beğenir ve Şeref'le muhabbet ederler. Şâh ona gezdiği yerlerde ne acayiplikler gördüğünü sorar. Bunun üzerine Şeref, nice yerler gezdiğini ancak Mihr gibi bir güzel kimseyle karşılaşmadığını söyleyip Şâh'a Mihr'den övgülerle bahsedince Şâh merak edip onunla tanışmak ister.

Mihr'i gören Şâh ona hayran olur. Mihr'in konuşmasını, zekâsını ve güzel ahlâkını da beğenen Şâh onu her konuda imtihan etmeye karar verir. Ülkedeki her ilmin tanınmış âlimlerini getirtip Mihr'e sorular sordurur. Mihr bütün soruları rahatlıkla cevaplayarak onları aciz bırakır. Bir ara Mihr, kutusundan mücevherler çıkarıp insanlara bağışlar. Şâh, onu tavla ve satrançta da sınamak ister. Mihr'in "Leclâc- Sâni" olarak bilinen satranç ustası Vezir Ferhad'la karşılaşmasını ister. Mihr, Vezir Ferhad'ı üç kez şah-mat ederek bu konuda da maharetini gösterir. Bunun üzerine

Şâh, Mihr'in şehzâde olduğunu anlar ve onun adına bir eğlence meclisi tertip eder. Çeşitli ikramlar ve eğlencelerle dolu mecliste bir ara Mihr dertlenir ve eline ud alıp çalmaya başlar. Öyle çalar ki herkesin yüreği kâh kederle dolar kâh ferahlar.

Nâhid'in Mihr'e Âşık Oluşu

Ertesi gün Şâh Keyvân, Mihr ile gûy u çevgân oyunu oynar. Ardından askerleri ile Mihr'e silah talimi yaptırır. Bu alanda da Mihr'in maharetini gören Şâh, Mihr'in ayağına altın ve gümüşler serer, onun başından mücevherler saçar.

Mihr ile Şâh eyvân'ın bu gösterisini Şâh'ın karısı Şemse Bânû ile kızı Nâhid de izlemiştir. Mihr'i gören Nâhid ona âşık olur. Aşkın ateşi yüreğini yakan Nâhid sürekli ah edip inler. Öyle ki bir ay geçmeden aşkının ıstırabından rengi solar, zayıflıktan iğne ipliğe döner.

Nâhid'in Cevzâ isminde bilgili bir dadısı vardır. Cevzâ, sevda hastalarının derdinin tabibi gibidir. Nâhid'in bu hâlini görünce bunun sebebini sorar ve hangi sevda ile hastalandıysa derdini söyleyip gizlememesini, bir çare bulmak için çabalayacağını söyler. Bu sözler üzerine Nâhid, utana sıkıla dadısına derdini anlatır ve ondan yardım ister. Cevzâ, Nâhid'in gönlünü kaptırdığı kişinin Mihr olduğunu öğrenince Nâhid'e gönlünü ferah tutmasını, bu işi halledeceğini, Şâh ile karısı Şemse Bânû'nun da Mihr'i gördüklerinden beri kendilerine damat olmasını düşündüklerini söyler. Ardından hemen Şâh'ın karısı Şemse Bânû'nun yanına giderek ona durumu anlatır. Şemse Bânû da Cevzâ'ya düşündüklerinin doğru olduğuna dair sözler söyler. Ardından Şâh'a, Mihr'in neden hâlâ Şeref'in evde kaldığını anlamadığını, böyle kıymetli bir misafirin sarayda ağırlanması gerektiğini söyler. Şâh da onun sözlerine hak verdiğini belirtir ve Mihr'in kendilerine damat olmasını istediğini söyler. Bunun üzerine Şemse Bânû, Nâhid'in artık büyüdüğünü ve evlilik çağına eriştiğini söyler. Cevzâ, duyduğu bu mutlu haberi hemen Nâhid'e iletir. Müjdeyi alan Nâhid sevinçten yerinde duramaz.

Mihr'in Şâh Keyvân'ın Sarayında Kalışı

Bir gün Şâh Keyvân, adamları ve Mihr ile ava çıkar. Avlanırken bir ara karşılıklarına herkesin korktuğu, yakaladığı insanı parçalayan vahşi büyük bir kaplan çıkar. Şâh'ın adamları korkudan kaçar. Mihr kaplanın karşısına geçip üzerine gider ve

onu öldürür. Ardından kaplanı bir arabaya koyup Harezmi şehrine getirirler. Halk ondan kurtulduğu için sevinir ve Mihr'e iltifat ederler.

Saraya geldiklerinde Mihr, ayrılmak için izin ister ancak Şâh Keyvân, sarayda kalmasını ve ülkesini vatan tutmasını ister. Mihr, izin vermesi için ne kadar çabalasa da Şâh Keyvân izin vermez. Bunun üzerine Mihr, atından inip saraya girer ve burada yaşamaya başlar.

Mihr gece sarayın çatısında yalnız kalıp Müşteri'nin hayalini seyrederken onun sarayda kaldığını öğrenen Nâhid de gizlice Mihr'i seyreder. Ona baktıkça ciğeri ateşle dolan Nâhid onu seyrettikçe ağlar. Her gece çatıdan seyretmeyi adet edinen Mihr'i Nâhid de gizlice seyretmeye devam eder fakat sabrı tükenir. Dadısını yanına çağırıp hâlini anlatır.

Cevzâ, Nâhid ile konuştuktan sonra Mihr'in yanına gider. Mihr'e Şâh Keyvân'ın dillere destan güzellikte bir kızı olduğunu, görenlerin ona hayran kaldığını, âşıklarının onun için türlü cefalara katlandığını anlatır. Nice padişahların bu güzeli dilemesine rağmen onun, gûy u çevgân oynarken Mihr'i görüp kendisine âşık olduğunu söyler. Şâh Keyvân'ın da Mihr'i sevdiğini ve yerine sultan olmasını dilediğini, kızı için de onu uygun göreceğini belirtir. Mihr, Şâh'ın kendisine olan sevgisini bildiğini, Nâhid'in güzelliğini önceden de duyduğunu ancak kendisinin bir sevdiği olduğunu söyler. Bunun üzerine Dâye, aşk ateşiyle yanan Nâhid'i üzmemesini, Mihr'in de aşk derdini bildiğini bu sebeple Nâhid'e merhamet etmesini ve onu kederde bırakmamasını söyler. Ardından türlü sözlerle Mihr'i ikna etmeye çalışır. Mihr de sevdiğine kavuştuktan sonra kendisinden ne isterlerse onu yapacağına söz verir. Dâye Mihr'den söz alınca Nâhid'in yanına gider ve ona konuştuklarını tek tek anlatır. Mihr'in onunla evlenmeye razı olduğunu fakat biraz bekleyip sabretmeleri gerektiğini söyler. Nâhid bu habere çok sevinir ve sabırla beklemeye başlar.

Semerkant Hakanı Karahan'ın Savaş Açması

Bu sırada kış mevsimi gelir ve çok sert geçer. Zaman böyle geçerken bir gün Semerkand ülkesinin hakanı Karahan'ın gönderdiği bir elçi Şâh Keyvân'ın huzuruna gelir. Şâh Keyvân elçiyi çok güzel karşılar ve çeşitli ikramlarda bulunur. Elçi getirdiği armağanları sunar ve Karahan'ın gönderdiği mektubu Şâh Keyvân'a verir. Mektupta

Karahan Han'ın, Şâh Keyvân'ın güzeller güzeli kızını kendine istediği yazmaktadır. Şâh Keyvân mektubu okuduktan sonra elçiye dönüp kızını başkasına verdiğini, Allah'ın Karahan Han'a hayırlı bir kısmet vermesini dilediğini söyler ve getirilen armağanları kabul etmez. Bunun üzerine Şâh Keyvân'ın Vezir'i, Karahan'ın çok kindar ve gaddar bir hükümdar olduğunu, kendilerine savaş açarlarsa onunla nasıl mücadele edeceklerini sorar. Şâh, kızını Mihr'e verdiğini, onun hem damadı hem de veliahdı olduğunu söyler. Bunun üzerine elçi Karahan'a gider ve Şâh Keyvân'ın kendilerini küçük düşürdüğünü söyleyerek Hakan'a şikâyet eder.

Elçinin anlattıklarını duyunca isteğinin kabul edilmemesine çok sinirlenen Hakan ordusunu toplar. Hakan'ın ordusu çok kalabalık ve donanımlıdır. Askerleri korkusuz ve acımasız olan Hakan ordusuyla Harezmi'ye doğru yola çıkar. Şâh Keyvân'a Hakan'ın âdeta dünyadaki bütün askerleri toplamış bir orduyla geldiği haberini verirler. Şâh Keyvân kendi ordusunun yeterli olmadığını bildiği için çaresizce ne yapacağını düşünür. Vezir, Şâh'a her şeyi bırakıp kaçmayı teklif eder. Bunu duyan Mihr çok sinirlenir ve orduya katılıp Hakan'ın ordusu ile savaşmak için Şâh Keyvân'dan izin ister. Bunun üzerine ordu toplanır ve hazırlıklar yapılır. Savaş çok çetin ve kanlı geçer. Yer ceset ve kesilmiş kafalarla dolarken, toprak adeta kana doyar. Yiğitçe savaşan Mihr, Hakan'ın çok güçlü savaşçılarıyla mücadele ettikten sonra nihayet Karahan'ı mağlup eder. Mihr, Hakan'ı alıp Şâh Keyvân'a getirir ve onun bu küstahlığını affedip canını bağışlamasını, Hakan'ın her sene başında haraç göndermesini söyler. Şâh da bunu kabul eder ve Hakan'ın elindeki bağını çözdürüp otağına geri gönderir. Şâh Keyvân da askerini toplayıp Harezmi'ye geri döner. Zaferi duyan halk şehri baştanbaşa süslemiştir.

Mihr ile Nâhid'in Karşılaşması

Şâh'ın benzeri görülmemiş güzel bir bağı vardır. Her sene baharı bu bağda geçiren Şâh, savaştan sonra baharı geçirmek için Mihr'i de alarak bu bağa gelir. Bir gün Şâh, bir eğlence meclisi hazırlar. Hikmet sahibi dostlarıyla sohbet ederler, müzikler eşliğinde yiyip içerek eğlenirler.

Gece olunca Mihr odasına çekilip yattığında Nâhid yanına gelir. Mihr'i görünce sabrı kalmayan Nâhid sevdiğinin ayağına yüz sürüp öper. Yanağını onun gül

yanaklarına sürer ve Mihr'in başını dizlerine koyup sabaha kadar onu dizlerinde uyutur. Sabah uyanınca Nâhid'i gören Mihr onun güzelliğine hayran kalır. Nâhid'e güzelliğine hayran olduğunu ve onu çok beğendiğini ancak kendisinin Müşterî'yi sevdiğini anlatır. Bunun üzerine Nâhid çok üzülür ve ona olan aşkını dile getirir. Nâhid'in sözlerinden çok etkilenen Mihr, onun kapısında boynu bağlı esir olduğunu, bir değil bin canı olsa yolunda kurban edeceğini söyler. Birbirlerine sarıldıktan sonra Nâhid oradan ayrılır. Nâhid, Dâye'nin yanına gider ve ona olanları anlatır. Dâye, gönlünü ferah tutmasını, Mihr'in aşk tuzağına düştüğünü ve mutlaka kavuşacaklarını söyler.

Bahar sona erer ve kış vakti gelir. Şâh Keyvân kışı geçirmek üzere şehre döner. Nâhid'in yüreği aşk ateşiyle yanmaya devam etmektedir. Müşterî'nin aşkı ile gurbetin belasını Mihr'i çaresiz bırakmakta, aşk ateşi yüreğini yakmaktadır.

Müşterî'nin Harezm'e Gelişi

Diğer taraftan her yerde Mihr'i arayan Müşterî, onu bulmak için İran'dan Harezm'e doğru yola çıkar. Gece gündüz çöllerde dolaşır, ah edip inler. Müşterî ve arkadaşları bir iki ay çölde gezindikten sonra yorgun bir şekilde Harezm'e gelirler. Harezm'e varınca gönlü ferahlayan Müşterî, Mihr'i burada bulacağını hisseder. Müşterî, Mihr-âb'a şehirde kalmak için halktan uzak sakin bir yer bulmasını rica eder. Mihr-âb şehre giderken Müşterî ve Bedr ise bir ırmak kenarında yatıp dinlenirler. O sırada oradan geçmekte olan Behrâm bunları görür. Elleriyle ikisini yakalayıp ikisine zincir bağlatır. Bu arada dönmekte olan Mihr-âb onları görür ve kimseye görünmeden bir köşeye saklanır. Gizlice Behrâm ve arkadaşlarını takip edip arkadaşlarını nereye götürdüklerini öğrenir. Sonrasında geri dönüp sabaha kadar ne yapacağını düşünür.

Sabah olunca Mihr-âb şehre gider ve konaklamak için ayarladığı mekâna varır. Mekânın sahibi onun perişan halini görünce bir sıkıntısı varsa ona yardım edebileceğini söyler ve her derde çare bulan adaletli ve kuvvetli bir şehzadeden bahseder. Mihr-âb da Behrâm'ın yaptıklarını anlatır. Bunun üzerine adam Mihr-âb ile Mihr'in yanına giderler. Mihr'in huzuruna çıkan adam ona sıkıntısı olan bir misafiri olduğunu ve bu sıkıntıyı ancak onun halledebileceğini anlatır. Bunun üzerine Mihr, bu

misafiri yanına çağırır. Mihr-âb içeri girip de birbirlerini görünce sevinçle birbirlerine sarılırlar.

Mihr-âb başlarına gelenleri Mihr'e anlatır. Anlatılanlara çok üzülen Mihr, hemen Şâh Keyvân'ın huzuruna çıkıp ona olanları anlatır. Şâh ise sevdiğini bulduğu için sevinmesini artık üzülmemesini söyler. Behrâm'ın başının kesilmesi için adam göndermeyi teklif eder. Mihr, Behrâm'ın Müşterî ile birlikte getirilmesini ve Behrâm'ın halkın önünde yargılanıp şer'î hükümlere göre cezalandırılmasını ister.

Ertesi gün Şâh Keyvân'ın emri üzerine Behrâm ile hapsediği esirler huzuruna getirilir. Müşterî'yi gören Şâh onu çok sever. Behrâm'ın yalanları üzerine Şâh, Müşterî'den olanları anlatmasını ve kendisini savunmasını ister. Müşterî, başından geçenleri ve Behrâm'ın yaptıklarını anlatır. Bunun üzerine Şâh öfkeyle Behrâm'a dönerek "Bu suçsuz iki genci niye hapsettin? Bu ülkenin padişahı yok mu sanırsın?" der. Behrâm da onların hazinedarını öldürdüklerini ve hazinesini çaldıklarını söyler. Şâh Behrâm'dan söyledikleri için şahit getirmesini ister. Bunun üzerine Behrâm kendisi gibi kötü birkaç adamını şahit olarak getirir. Mihr-âb bu adamların şahitliğinin kabul edilemeyeceğini söyleyerek itiraz eder. Behrâm yalanlarına devam edince tahtın arkasında gizlenen Mihr ortaya çıkıp Behrâm'ın yüzüne tükürür ve Şâh'a onun yalan söylediğini belirtir. Mihr'i gören Behrâm korkuya kapılırken Müşterî ise bayılıp düşer. Mihr hemen yanına gidip Müşterî'yi kaldırır. Birbirlerine kavuşmanın sevinciyle adeta sarhoşa dönerler. Şâh Keyvân Behrâm'ı ve adamlarını yakalatıp zincire bağlatır ve onların zindana atılmasını emreder. Ardından Müşterî ve arkadaşlarına türlü ihsan ve ikramlarda bulunur. Müşterî'ye kavuşan Mihr, onu odasına götürür ve sabaha kadar kâh gülüp kâh ağlayarak konuşup hasret giderirler.

Ertesi gün Şâh Keyvân, Mihr ve Müşterî'yi yanına çağırır. Vezirine Behrâm ve yalancı şahitlerinin asılmasını emreder. Bunu duyan Müşterî, Behrâm sayesinde Mihr'e kavuştuğunu söyleyerek onu affetmesi için Şâh'a yalvarır. Müşterî'nin sözlerinden etkilenen Şâh, kararından vazgeçer ve zindana haberci gönderir. Ancak Behrâm, korkudan birkaç dirhem afyon yiyerek intihar etmiştir.

Ayrılığın son bulup birbirine kavuşan Mihr ile Müşterî, gece gündüz birlikte vakit geçirirler.

Mihr ile Nâhid'in Evlenmesi

Bir gün Şâh Keyvân, Vezir'ini yanına çağırır. Mihr ile kızı Nâhid'i evlendirmeyi, tahtı Mihr'e bırakıp ibadet etmek için köşeye çekilmeyi düşündüğünü anlatır. Mihr'e gidip bu söylediklerini iletmesini ister.

Vezir, Mihr'in yanına giderek Şâh'ın söylediklerini ona anlatır. Bu habere sevinen Mihr, Şâh'ın kulu olduğunu ve o ne buyurursa yapacağını söyler. Ardından kutusundan eşi benzeri olmayan mücevherler çıkarır ve Nâhid'e iletmesi için Vezir'e verir. Vezir mücevherleri alıp Şâh'ın huzuruna gelir ve konuşulanları aktarır. Duyduklarına çok sevinen Şâh, Mihr'in gönderdiği mücevherleri kızı Nâhid'e takar. Ardından hummalı bir şekilde düğün hazırlıkları başlar.

Müneccimden nikâh için uygun vakit öğrenildikten sonra belirtilen günde Mihr ile Nâhid'in nikâhı kıyılır. Ardından saray ve bütün ülke baştanbaşa süslenir. Davullar çalınır, bütün halka sarayda ziyafet verilir. Ülkede adeta bayram havasında kutlamalar olur. Kına gecesi ve gelin hamamı düzenlenir ve eğlenilir. Geline güzel kokular sürülür, kına yakılır ve meşşata tarafından süslenir. Daye gelin odasını hazırlar ve süsler. Ardından görkemli bir düğünle herkesin hayran kaldığı iki genç dünya evine girer. Birbirine kavuşan Mihr ile Nâhid mutlu bir hayat yaşamaya başlarlar.

Mihr'in Vatan Hasreti

Günler geçerken Mihr, annesini, ülkesini hatırladıkça üzülme ve vatan hasreti artmaktadır. Mihr'i böyle kederli gören Nâhid, ona sıkıntısının ne olduğunu sorar. Mihr de ayrı kaldığı ailesini ve vatanını özlediğini, gönlünün hasret ve ayrılığın ateşiyle yandığını anlatır. Ölmeden anne ve babasını görmek için Allah'a dua eder. Bunun üzerine Nâhid, nereye isterse oraya onunla gideceğini, o olmadan cihanın kendisine gerekmediğini söyler. Ardından anne ve babasının yanına gidip durumu onlara anlatır. Anlatılanlara üzülen Şâh, düşünmeye başlar. Mihr'in ülkesini güzel yönettiğini fakat onu zorla tutamayacaklarını söyledikten sonra bahar ve yazı yanında geçirerek iki ülkeyi birlikte yönetmesi şartıyla gitmelerine izin verir. Bunu duyan Şemse Bânû, feryat edip dizlerini döver. Şâh, onların mutluluğu için izin verdiğini söyleyerek karısını teselli eder.

Mihr'in Vatanına Gelişi

Nâhid'in müjdeyi vermesiyle çok sevinen Mihr, hemen yolculuk hazırlıklarına başlar. Her şey tamam olunca Mihr, Nâhid, Müşterî ve arkadaşları ile yola çıkar. Mihr, geleceklerini haber vermesi için Sâbâ'yı önden gönderir.

Sâbâ, Şâh Şâpûr'un yanına geldiğinde kötü haber vereceğini zanneden Şâh ah eder. Sâbâ müjdeyi verince hastalıktan ihtiyarlaşan vücudu adeta gençleşen Şâh, karısına bu mutlu haberi iletir. Mihr'in annesinin mutluluktan aklı başından gider. Müjdeyi vermesi sebebiyle hediyelere boğulan Sâbâ zengin olur. Ülkede herkes Mihr geleceği için çok mutlu ve heyecanlıdır. Nihayet Mihr vatanına geldiğinde herkes coşkuyla onu karşılar. Şâh Şâpûr, Mihr'i görünce sevinçle onu karşılar. Baba oğul birbirlerine sarılırlar ve Mihr sevinçten ağlayarak babasının elini defalarca öper. Mihr'i gören annesi gözyaşları içinde ona sarılıp gözlerinden öper. Herkes Nâhid'i çok beğenir ve onu güzelce karşılarlar.

Şâh Şâpur tacı ve tahtı Mihr'e bırakır. Müşterî ve Destûr vezir, Esed başkomutan, Mihr-âb ise divan başkanı olur. Şâh Şâpûr ile Şâh Keyvân da dost olurlar.

Mihr, güz ve kış mevsimlerinde kendi ülkesinde, bahar ve yaz mevsimlerinde Şâh Keyvân'ın ülkesinde bulunarak iki ülkeyi birden yönetir. Onun adaletli yönetiminden herkes memnun olur ve ona dualar eder. Böylece Mihr, yüz yıl boyunca iki ülkeyi de yönetir.

Son Kısım

Hikâyenin son kısmında dünyaya gitmek için gelen insanın elbet bir gün öleceği, Sultan Süleyman dahi olsa canını vereceği ve dünyanın geçici bir yer olduğu anlatılır. Ölümünden bahsetmenin gül şekeri üzerine zakkum yemek gibi olduğunu belirten şair, hikâyesini ölüm ve acıyla bitirmek istemediği için bundan bahsetmeyeceğini, mutlu sonla bitirerek herkesin gönlüne ferahlık vermek istediğini söyler.

2.2.2. İskender-nâme Mesnevisi

Behiştî, İskender-nâme mesnevisini H.909/M.1504 tarihinde yazılmıştır. 5781 beyitten meydana gelen mesnevi, aruzun “fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûl” vezniyle yazılmıştır.

Behiştî'nin bu mesnevisinde, tarihte bahsi geçen Büyük İskender ile Kur'an-ı Kerim'de kıssası anlatılan, evliya veya peygamberliği ihtilaflı olan Zülkarneyn karıştırılarak oluşturulan kahraman İskender'in başından geçen olaylar anlatılmıştır.

İskender-nâme'nin 5539. beyitinde şairin, kalan üç mesneviyi yazarak Hamse'yi tamamlayacağını belirtmesinden yola çıkarak Behiştî'nin Hamse'sinde İskender-nâme'nin ikinci sırada yazılan mesnevi olduğunu söylemek mümkündür.²⁵⁵

Eser, tevhid, münâcât, na't ve mi'rac bölümleri ile başlamıştır. Ardından Behiştî, sebab-i te'lif bölümünde eserini niçin yazdığından bahseder. Bu bölümde şair, zaman ve kahr derdiyle bedeninin zayıf düştüğünü, ölümünün yaklaştığını hissederek âb-ı hayat içmek istediğini, Hızır gibi sonsuz hayat kavuşmayı arzu ettiğini belirtir. Güzel bir eser ortaya koyarak nâmının yayılmasını ve kalıcı olmasını istemektedir. Eserini yazmasının esas sebebinin Allah'ı övme isteği olduğunu söyler. Bu bölümden sonra dört halifeye, Sultan Bâyezid'e ve şairin kendisine övgü beyitlerinin bulunduğu medih bölümü yer almaktadır. Ardından asıl konuya giriş yapılır. Mesnevîde hikâye içerisinde Bâyezid Hân'ın İskender ile mukayese edilerek övgülerle bahsedildiği bölümler de bulunmaktadır.

Behiştî, mesnevîde hikâyenin konusuna uygun olarak Farsça başlıklar vermiştir.

İskender-nâme, "*Hâtîme-i Kitab*" başlığı ile verilen bölümle sona ermektedir. Şair, bu bölümde eserinin yazılış tarihi hakkında bilgi vermiştir.

İskender-nâme Mesnevisi Özeti

Behiştî'nin İskender-nâme mesnevisinin özeti Bünyamin Ayçiçeği'nin doktora çalışmasındaki metin esas alınarak hazırlanmıştır.²⁵⁶

İskender'in Özellikleri

Rum diyarında Feylekûs'un ölümü üzerine yerine oğlu İskender tahta geçer. Adaletiyle bütün âlemi elinde tutan İskender'in adı tüm cihana yayılır, adaleti

²⁵⁵ Polat, *age.*, s.32.

²⁵⁶ Bünyamin Ayçiçeği, **Behiştî Ahmed Sinan'ın (ö. 917/1511-12?) İskender-Nâme'si (İnceleme-Metin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014.

sayesinde her yer mamur olur ve zulümden kurtulur. Öyle ki onun adaleti sebebiyle yırtıcı hayvanlar uysallaşır, güvercin ve doğan birlikte uçar, yılanlar kuş yuvalarını korur, çölde kaplan ve ceylan birlikte gezer hâle gelir.

Konuştığında sözleri hikmetle dolu olan İskender, nerede bir ilim ehline denk gelse onlara mal mülk verir. Tahta geçmesinin üzerinden kısa zaman geçmesine rağmen cihâna hükmeder ve bütün cihânın şâhları ona muhtaç olur. İskender aynı zamanda çok iyi bir savaşçı olup üstün yeteneklere sahiptir. Ordusuyla bir yere sefere gittiğinde Hz. Hızır ona yardımcı olur. İskender'in devrinde kimseden haraç ya da vergi alınmaz.

Güzel huylu insanlarla dost olup cahillerden kendisine arkadaş edinmeyen İskender'in veziri, aynı zamanda yakın dostu olan Aristo'dur.

Düşmanlarının kendisine güç yetiremediği bir hükümdar olan İskender, kılıcını daha çekmeden düşmanı can verir, daha yayını ele almadan düşmanının ağzı kan dolar. Nereye fetih için sefere çıksa henüz yolda iken zaferle müjdelendir.

İskender ile İran Şâh'ının Mektuplaşması

Bir gün İskender ve veziri Aristo, eğlence meclisinde arkadaşları ile sohbet edip eğlenirken İskender'e İran Şâh'ının bir elçi gönderdiği ve elçinin el etek öpmek istediği bildirilir. Bunun üzerine İskender, elçiyi huzuruna kabul eder. Elçi, İskender'in önünde saygıyla eğildikten sonra İran Şâh'ı Dârâ'dan selâm ve haber getirdiğini bildirir. Elçi, Şâh Dârâ'nın, kendisinden izin almadan İskender'in tahta geçtiğini, hâlbuki bütün Rum Şâhlarının İran Şâh'ından izin alarak tahta geçtiğini ve Rum'dan kendisine vergi gönderdiklerini, İskender'in öncekiler gibi vergi ve haracı gönderdiği takdirde ona Rum diyarını bağışlayacağını bildirdiğini söyler. Elçinin söylediklerini işiten İskender çok sinirlenir ve elçiye öfkeyle bakar. İran Şâh'ının söylediklerinin kabul edilemez olduğunu, soyun unutulup gideceği hâlde kişinin hüneriyle üstün gelebileceğini, mülkün sahibinin Allah olduğunu, kendisine bu diyarı Allah'ın verdiği ve kendisinden alıp başkasına ancak onun verebileceğini söyler. İran Şâh'ının kendisine denk olmadığını ve kendisiyle baş edemeyeceğini, onun ülkesine fethedemediği için şükretmesini ve savaş açmaya cüret ederse dünyayı ona dar edeceğini ve ne tahtının ne tacının ne de ülkesinin kalmayacağını bildirir.

İskender'in cevabından sonra elçi, tez zamanda İran'a dönerek Dârâ'ya İskender'in söylediklerini bir bir anlatır. Elçinin anlattıklarını duyan Dâra, İskender'in kendisine güç yetiremeyeceğini, onun bir süre sonra ayakaltında ezilerek zelil olacağını söyledikten sonra onu akrabasıyla birlikte esir edip istediği birisini Rum diyarına Şâh olarak tayin etmeye karar verir. Bunun üzerine hışımla elçinin yeniden Rum diyarına gitmesini emreder. Elçiye, top ve sopa vererek bunu İskender'e vermesini ve henüz çok genç olduğunu bunlarla oynamasını, henüz savaş meydanında kılıç tutup at koşturma vaktinin gelmediğini söylemesini ve elçiye verdiği çokça susamı İskender'in ayağına saçmasını emreder.

Elçi, Dârâ'nın emri üzerine Rum diyarına varır ve İskender'in önünde yeri öperek saygıda bulunur ve ona getirdiği hediyeleri verir. İskender elçinin verdiklerini görünce çok sinirlenir. Dünyanın kendisinin olacağını, yerin bu top gibi yuvarlak olduğunu, himmetinin de onun sopası olduğunu anlatarak İran Şâh'ının kendi isteğiyle ülkesini ona vereceğini, savaş meydanında kimin nasıl savaştığı, kılıcın nasıl hızla kullandığı ortaya çıkacağını, tüm dünya İran Şâh'ının askerleri olsa kendisinin yardımcısının Allah olacağını söyler. Ardından İran'ı fethedeceğini ve orada ne kadar ateş ve ateşperest varsa hepsini yok edeceğini belirtir ve elçiye zevâl olmaz diyerek dediklerini Şâh'ına iletmesini ve Dârâ'nın savaşa hazır olmasını söyleyerek elçiyi ülkesine gönderir.

İran Şâh'ı Dârâ, elçinin getirdiği haberi işitince Çin, Hoten, Irak, Semerkand, Azerbaycan, Arap, Hint gibi birçok diyarın sultanlarına askerleri ile gelip savaşa katılmaları için bir mektup yazılmasını emreder. Bunun üzerine her padişah askerleri ile beraber gelerek kalabalık bir ordu kurulur.

Diğer taraftan İskender de savaş hazırlıklarına başlar. Asker toplayarak çok büyük bir ordu kurduktan sonra elli bin askerini kendisine yeteceğini, gerisinin ayak bağı olacağını söyler. Kurulan ordu gayet donanımlıdır. Böylece İskender ordusuyla yola çıkar. İran Şâh'ı da ordusu ile yola çıkmış ve Rum yakınlarına gelip girdikleri yerleri yağmalayarak zarar vermişlerdir. İskender kâtibini çağırır ve Dârâ bin Dârâb'a bir mektup yazdırır. Mektuba Allah'ın adı ile başlayıp sıfatlarından bahseder, Allah'ın kimine taht ve tâc verdiğinden, kimine az kimine ise bol verdiğinden bahseder. Dârâ'nın boş bir hevese kapıldığını, inat etmeyip bundan dönmesini, eğer af dilerse

onu affedeceğini ve böylece yok yere savaş olmayacağını ve kan dökülmeyeceğini, yoksa ona tahtını dar edeceğini söyler. Onun köle oğlu köle olduğunu, kendisinin ise dedelerinden beri İran Şâh'ı olduğundan bahseder. Son olarak eğer vereceği cevap istediği gibi olmazsa kılıcı ile hızla yanına varacağını bildirdikten sonra mektubu elçiye verip Dârâ'ya gönderir. Dârâ gelen mektup kendisine okununca karşılığında kâtibine bir mektup yazdırır.

İskender Dârâ'ya yeniden bir mektup yazdırır. Mektup Allah'ın adı ile başlar, Allah'ın kudretine ve birliğine dair deliller sunar. İran Şâh'ının gururlanmaması ve ölümden emin olmaması gerektiğini, zira ne kadar ulu bir Şâh olursa olsun feleğin bir gün onu da toprakla bir edeceğini söyler. Ateşe tapmayı bırakmasını ve Allah'ı ilâh olarak kabul etmesini emreder. Cahil hâliyle Dârâ'yı padişah yapan insanların kendisine taht ve tâc vermesinde şaşılacak bir şey olmadığını belirten İskender, Allah'ın kendisini hükümdar kıldığını ve mülkünün de baştanbaşa tüm cihân olduğunu söyler. Ancak muradının taht ve tâc olmadığını, Allah'ın dinini yaymak ve Hz. İbrahim'e gönderilen kitabı duyurmak olduğunu belirtir. Dârâ ile savaştığında İran'ı alırsa halkını ateşe tapmayı bırakıp Allah'a inanan insanlar yapacağını, onlara zarar vermeyeceğini ve en fakirlerine ihsanda bulunacağını bildirir. Ardından İskender, savaş için hazırlık yapar.

İskender'in İran Şâh'ı Dârâ ile Savaşı

İskender, yedi kat gök gibi parlak zırhını giyer, beline hançerini takar ve iki kılıç kuşanıp atına biner. Çadırından çıkıp herkesi selamlayınca bütün beyler ona tazimde bulunup onun yoluna canlarının feda olduğunu söylerler. Askerler ok gibi dizilir. İskender'in yanında Muhantâs ve Kaytâs adında çok güvendiği iki yiğit vardır. Davullar çalınır ve ardından İskender ve ordusu düşman üzerine doğru tozu dumana katarak ilerler. İran Şâh'ı da adeta askerden yerin görülmediği kalabalık ordusuyla hazırlıklarını tamamlar.

İki ordu karşı karşıya gelince önce her birinden iki asker karşılaşır kapışır. Onların çarpışmasının ardından amansız bir savaş başlar. Savaş çok çetin geçmektedir, kopan başlar yere serilir ve dökülen kanlar adeta nehir gibi akar. Böyle devam ederken Dârâ, komutanlarını toplayıp bir avuç askeri olan düşmanı neden yenediklerini

sorar. Komutanlar da düşmana tam galip gelecekleri sırada birdenbire bir cihân pehlivanın çıkıp iki kılıcıyla kahramanca çarpıştığını anlatırlar. Bu kişinin İskender olduğunu sonradan anladıklarını belirtirler. Bunun üzerine Şâh, İskender’i kim öldürürse onu Rûm diyarına Şâh yapacağını söyler. Bir kişi ortaya çıksa da başarılı olamaz.

Savaş yedi gün devam eder. Sekizinci gününde İran Şâh’ı yanında savaştıracak askeri kalmadığını görünce kaçmaya çalışır. İskender galip gelir ve Şâh’ın ordusundan esir alınan askerleri azad ederek onlara zulmetmeyeceğini bildirir. O zamana dek hiçbir gözün görmediği kadar sınırsız ganimet toplanır. İskender bu ganimeti askerleri arasında paylaşır. İskender bir ay orada kalır.

Dârâ savaş meydanından kaçıp bir kaleye sığınır. Beylere mektuplar göndererek asker toplar. Böylece yine kalabalık bir ordu kurmayı başarır. Bundan İskender’in haberi olunca askerlerine hazır olmalarını emreder. İki ordu karşılaşır ve üç gün üç gece savaş devam eder. Dördüncü gün İskender galip gelince Dârâ yine kaçar ve Cehrem’e giderek oradaki gömülü hazinesi çıkarıp ardından Istahr’a gider. Dârâ hazinesiyle yeniden ordu kurar. Istahr tahtına oturup yanındaki beylerle İskender konusunda istişare eder. Beyler, Şâh’ın yanında olduklarını belirterek İskender’le savaşmaları konusunda görüş beyan ederler. Böylece sonuna kadar İskender’le mücadele etmeye karar verirler.

Diğer taraftan İskender, ordusuyla beraber Irak’a geçer. Askerlerine karşılığını vermeden bir şey almamasını ve halka zulmetmemesini emreder. Zira burayı kendisine Allah vermiştir. İskender’in haberi Dârâ’ya ulaşınca askerlerle yola çıkar. Bir süre sonra yüz yüze geldiklerinde İskender ve Dârâ’nın ordusu yeniden savaşa başlar. Savaş çetin geçer. Gece olduğunda Dârâ yine yenilmiştir. İskender bu zafer için Allah’a şükreder. Dârâ ortadan kaybolur.

Ertesi sabah İskender Istahr’a varıp Dârâ’nın tahtına oturur. Toplanan bütün ganimeti askerlerine dağıtır. Dârâ ise Kirman’a kaçar. Kirman’da vezirleriyle bir araya gelerek istişare etmeleri sonucunda İskender’le savaşmak yerine görünüşte sulh etmiş gibi davranmaya karar verirler. Bunun üzerine Şâh, daha fazla kan dökülmemesini, savaşı bırakmayı ve İskender’le iki dost gibi olmayı istediğini bir elçi göndererek

bildirir. Elçiyle beraber çeşitli hediyeler de gönderir. Elçiyi dinledikten sonra İskender de elçiye hediyeler vererek Şâh'ına sulh isteğini kabul ettiğini ancak anlaşmayı bozarsa onunla tekrar savaşaacağını iletmesini söyler. Bunun üzerine elçi Şâh'ın yanına gidip durumu haber verir. Şah ve karısı bu habere çok sevinir. Böylece bir müddet barış içinde yaşarlar.

Dârâ'nın kötülüğünü isteyen ve onu sevmeyen kötü huylu iki veziri vardır. Bu vezirler bir gün Şâh Dârâ'nın yanına gelerek onu etkileyici sözlerle Hind Fûr'a haber verip desteğini alarak İskender'e savaş açmaya ikna ederler. Şâh Dârâ, Hind Fûr'a hediyelerle beraber elçi göndererek İskender'e savaş açtığında kendisiyle birlikte savaşa girdiğinde hazinelerini yoluna sereceğini bildirir. Hind Fûr da filleriyle gelerek savaşa katılmayı kabul ettiğini bildirir. Buna sevinen Dârâ askerlerini toplar. Olanları duyan İskender ise çok öfkelenir. Beylerini yanına toplayıp barış anlaşmasını bozan Dârâ'ya Hind Şâh'ının yardımı gelmeden savaş açmak istediğini söyler. Beyler de onun kararını tasdik eder ve böylece savaş hazırlıklarına başlanır.

Şâh Dârâ'nın Ölümü

İskender savaş için hazırlıklar tamamlanırken askerlerin arasında dolaşarak onlar cesaretlendirir. Ardından kendisi de savaş için hazırlanır. İki ordu karşı karşıya gelir ve büyük bir savaş başlar. Topuzlar kafalar koparır, dökülen kanlar nehir olup su gibi akar, savaş meydanı kopmuş el ayak parçaları ile dolar, cesetlerden adeta tepeler oluşur. Savaş devam ederken bir ara Şâh Dârâ yaralanır ve bayrağının yere düşmesiyle askerleri savaş meydanından kaçar ve Şâh'ın yanında kötü huylu iki veziri dışında kimse kalmaz. Herkes dağılınca vezirler hançerlerini çıkarıp Şâh'a saplayarak onu yaralarlar. Dârâ kanlar içinde yere serilir. Ardından iki vezir sevinçle İskender'in yanına gidip Dârâ'yı öldürdüklerini ve isterse ona gösterebileceklerini söylerler. Bunun üzerine İskender onlarla beraber Şâh Dârâ'nın yanına gider. Dârâ'yı kanlar içinde yerde görünce atından inip onun başını dizine koyar. Dârâ'ya isterse hekimlerini getirtip kendisini tedavi ettirebileceğini, ona toprağa bulanmış olarak ölmenin yaraşmadığını söyler. Ancak Dârâ gözlerini açar ve artık ölüm vaktinin geldiğini, buna hiçbir şeyin çare olmayacağını söyler. İskender, Allah'a iman edip Hz. İbrahim'i de peygamberi olarak kabul etmesini ister. Dârâ da iman eder ve gönüllülükle Müslüman olur. Ardından Dârâ, son olarak İskender'e vasiyette bulunur. Kızını kendisine eş

olarak almasını, onu yaralayanı cezalandırmasını ve halkına zulmetmemesini ister. İskender isteklerini kabul eder ve hemen darağacı kurdurup iki veziri astırır. Bunu gören Dârâ huzur içinde canını teslim eder. İskender Şâh Dârâ için türbe yaptırır ve oraya defneder.

İskender'in Beylerle Görüşmesi

Kış mevsimi gelir geçer. İskender, İran'ı baştan sona hâkimiyetine alır. Ateşperestlerin ibadethanelerini yaktırıp yerine mescitler inşa ettirir. Halka Hak yola girmeleri için yol gösterir. Böylece bütün halk ateşe tapmayı bırakıp Hak dine yönelir ve Müslüman olur.

İran'da işlerini halleden İskender Hint diyarına sefer düzenlemek ister. Asker toplayabilmek düşüncesiyle bütün beylere mektup göndererek sarayına davet eder. Beyler için büyük bir eğlence meclisi tertip edilir ve türlü ikramlarda bulunulur. İskender, hazine boşalınca dek beylere ihsanda bulunur. Beylere onların ne kadar büyük kahraman olduklarını, kimsenin onlara denk olamayacağını, kendisinin bir suçu olmadığını, Dârâ'nın kendisine savaş açtığını ve bu sebeple onunla savaşmak zorunda kaldığını anlatır. Hint Fûr'unun da bir suçu olmadığı hâlde kendisiyle savaşmak istediğini, Allah'ın dinini yaymak için onunla savaşmak istediğini, Hindistan'ın gözünde kıymeti olmadığını söyler. Allah'ın İskender'i cihan hükümdarı kıldığını bu sebeple savaştığını belirtir. Bunun üzerine beyler onun yoluna canlarının feda olduğunu söyleyerek yanında olacaklarını söylerler. Buna sevinen İskender, meclisi dağıtır ve dinlenmeye çekilir.

İskender'in Hint Diyarına Gelişi

Ertesi gün, İskender namaz kılıp Allah'a dua eder. Davullar çalınır askerler hazırlanır. İskender ve ordusu Hz. Hızır ve Hz. İlyas himayesinde yola çıkar. Bitkinin suyun olmadığı çölden geçerler. Altı ay durmadan ilerleyip Hint diyarının sınırına varırlar. İskender, ordusunu dinlendirmek için sulak ve bereketli bir arazide bir ay konaklar. Konakladıkları yerde Keyd adında malı mülkü ve askeri çok, beldesi mamur, adaletli ve heybetli Müslüman bir bey vardır. Çevresinde ilim adamları, tabipler ve müneccimler bulunan bu beyi duyan İskender, ona bir elçi göndermek ister. Elçiye, Keyd'e selam götürmesini, onu ziyaret etmek istediğini, Hint Fûr'u ile savaşmak için

geldiğini, ondan destek istediğini, kendisinin de onun gibi Müslüman olduğunu ve Hint Fûr'u ile Allah'ın dinini yaymak için savaşaacağını söylemesini bildirir ve elçi hediyelerle Keyd'e gönderilir. Keyd de İskender'in ziyaretiyle kendilerine şeref vereceğini ve onu memnuniyetle misafir edeceğini, ne kadar hazinesi varsa önüne sereceğini ve Hint Fûr'una karşı ordusuyla ona destek verebileceğini söyler. İskender ve ordusu gelmeden buna işaret bir rüya gördüğünden de bahsettikten sonra değerli ve yüklü hediyelerle elçiyi uğurlar. İskender haberi alınca sevinir ve zaferin kendilerinin olacağını kesin olduğunu söyler.

İskender'in Keyd'in Kızı ile Evlenmesi

Keyd, beylere haber göndererek İskender'e itaat etmelerini ve şehrin anahtarlarını ona vermeleri için hazırlamalarını söyler ve beyleri de davet eder. Böylece beyler ile birlikte İskender'i karşılarlar. Keyd, İskender için büyük bir sofraya kurdurur ve türlü türlü ikramlarda bulunur. Herkes gidip iki Şâh yalnız kaldığı zaman Keyd, İskender'e kızı ile evlenmesini teklif eder. İskender kabul eder ve hemen nikâh kıyılır. Ertesi gün düğün hazırlıkları yapılır. Bütün halkın katıldığı büyük bir kalabalıkla görkemli bir düğün yapılır. İskender Keyd'in kızını gördüğünde güzelliği karşısında hayran kalır. Baştan ayağa kıymetli mücevherlerle süslenmiş olan gelinin, dünyada eşi benzeri olmayan bir güzelliği vardır. Düğün merasiminden sonra İskender ve karısı gece boyu hoşça vakit geçirir. Ertesi sabah İskender gusül abdesti alır, namaz kıyıp dua eder. İskender, Keyd'in yanında bir ay kalarak hem kendisi hem ordusu dinlenir. Bir ayın sonunda İskender, Hint Fûr'una sefer düzenleyeceğini söyleyip Keyd'den izin ister. Keyd de Hak yoluna can ve başlarını feda etmek için hazır olduklarını belirtir. Böylece savaş hazırlıklarına başlanır.

İskender ile Hint Fûr'unun Restleşmesi

Hazırlıkların tamamlanmasının ardından İskender ve ordusu, Keyd'in rehberliğinde Hint Fûr'unun ülkesinin sınırına kadar gelince durur ve burada konaklar. İskender, Hint Fûr'una bir mektup yazdırır. Yeri ve göğü yaratan ve onları süsleyen, her türlü eksiklikten münezzeh Allah'ın adı ile başlayan mektupta İskender, Hint Fûr'una putlara tapmayı bırakıp Müslüman olmasını söyler. Eğer dediğini yapmazsa Hint ülkesini ondan alacağını ve onun sonunun da İran Şâh'ı gibi olacağını anlatır.

Hak dine inanması ve İskender'in emirlerine sâdık kalması hâlinde tâc ve tahtın yine onda kalacağı ve ondan haraç alınmayacağını, eğer emirlerine uymazsa nereye kaçarsa kaçsın kendisinden kurtulamayacağını bildirir. Eğer cahillik edip de savaşmayı seçerse Hindistan'ı kana bulayacağını ve halkının kanının onun boynuna olacağını söyler. Mektubu hediyelerle birlikte Hint Fûr'una gönderir.

Hint Fûr'u mektup okununca sinirlenir ve elçiyi azarlayıp hediyeleri kabul etmez. Ardından kendisi de bir mektup yazdırır. Mektupta, İskender'in kendisine itikat öğretemeyeceğini, kendi dininin onun dininden daha eski olduğunu, Dârâ'yı İskender'in öldürmediğini ve Dârâ'nın kendi adamlarından birkaç haddini bilmezini öldürdüğünü söyler. Keyd'in ise sadece bir filozof olduğunu, onun adının Şâh'lar arasında anılmadığını, Keyd'in Şâh olmaktan ya da ordu yönetmekten anlamadığını, eğer gerçek Şâh görmek istiyorsa kendisiyle savaştığında göreceğini ve İskender'in daha Hindistan'ın gücünü görmediğini söyler. Eğer İskender kendisiyle savaşa gelirse onu öldürüp ordusunu kurtlara kuşlara yedireceğini, Rûm ve İran diyarlarında tek canlı bırakmayacağını, daha dün doğmuş İskender'in Hindistan'a saldırarak hadsizlik ettiğini, ona savaşın ne olduğunu öğreteceğini söyleyerek meydan okur ve bunun son cevabı olduğunu bildirir. Mektubu bolca altın ve gümüşle birlikte elçisine verip İskender'e gönderir.

İskender ile Hint Fûr'unun Savaşı

İskender mektubu okuyunca askerlerin savaş için hazır olmalarını emreder. Diğer taraftan Hint Fûr'u da savaş için ordusunun hazırlanmasını emreder. Emrindeki bir görevli gelip Hint Fûr'unun ordusunda üç milyon asker bulunduğunu bildirir. Bunu duyan Fûr bu duruma sevinir. Ordusundaki askerler ve filler savaş aletleri ve zırhlarla donatılır. Fûr da hazırlanır ve iki dişine keskin elmas takar. Ordusuyla beraber Kannûc şehrine varan Hint Fûr'u, İskender'in ordusuyla burada karşı karşıya gelir.

Savaştan önce İskender, savaşta galip gelmesi ve Hint Fûr'u ve halkının tevhid dinine inanarak Müslüman olmaları için Allah'a dua edip namaz kılar. Ardından yedi kat zırhını, altından başlığını ve diğer savaş kıyafetlerini giyerek hazırlanıp atına biner ve ordusunun yanına gider. Askerlerini cesaretlendirecek bir konuşma yapar. Sonrasında Hint Fûr'unun ordusu ile karşı karşıya gelirler. Hint Fûr'unun ordusundan

bir savaşçı öne gelerek Kaytâs'ı çarpışmaya çağırır. Kaytâs da öne çıkar ve iki savaşçı sırasıyla ok, mızrak, gürz ve kemend kullanarak çarpışırlar. Bir ara Fûr'un savaşçısının fili sendeler ve yere düşer. Bunun üzerine Kaytâs kemend ipiyle savaşçının kollarını bağlayarak onu İskender'in önüne getirir. Ardından savaşçının eli kafasında birleştirip bağlanarak esir olarak götürülür. Bunu gören Hint Fûr'u üzülr ve ordusunu İskender'in üzerine sürer. Böylece iki ordu gece karanlık oluncaya kadar savaşır.

Gece olunca çadırına geçen İskender, Kaytâs'ın mağlup ettiği savaşçının yanına getirilmesini emreder. Esir İskender'in huzuruna gelince yeri öperek tazimde bulunur. İskender onun iyi bir savaşçı olduğunu söyleyip kim olduğunu aslının nereden geldiğini sorar. Esir, Sind Şâhının oğlu olduğunu söyler. İskender, eğer Müslüman olursa ona zarar vermeyeceğini söyler. Esir de bunu kabul edip Müslüman olunca İskender onun bağını çözdürür ve ona savaş kıyafetleri verir. Savaşçı, İskender'den ertesi gün Fûr ile savaşıp onun başını ayakaltına almak için izin ister. İskender de ona bu izni verip onu gönderir.

Çadırında yalnız kalan İskender Allah'tan yardım dileyip yalvarır. Allah duasını kabul eder ve Hz. Hızır yardımcı olarak gelir. Hz. Hızır'ı görünce gönlü ferahlayan İskender'e Hz. Hızır savaşta yapabilecekleri hakkında taktikler verir. Develere ot demeti bağlayıp üzerine nefit adında tutuşabilen bir yağ sürmesini, develer fillere yaklaşınca bu otlara ateş vurmasını, böylece filleri yenebileceğini söyler. Ertesi gün Hz. Hızır'ın dediklerini uygulayan İskender, fillerin ateşi görünce kaçtığını görür.

Fillerin kaçmasıyla Hint askerleri yaya olarak savaşmak zorunda kalır. İskender'in askerleri atlarıyla Hint askerlerinin üzerine giderek saldırır. İki ordu arasında çok çetin bir savaş devam eder. Kaytâs ve Sind Şâhının oğlu birlikte savaş meydanında yiğitler göstererek savaşırlar. Savaş meydanında dökülen kanlar sel olup akar. Yaralıların iniltileri dağlarda yankılanır. Savaş meydanı ölülerle dolar, öyle ki askerler yerdeki ölülerden savaşacak yer bulamaz. Çok sayıda askerin ölüp savaşın bir neticeye ulaşmadığını gören İskender, iki padişahın çarpışması gerektiğini düşünür. Yanına bir tercüman alarak savaş meydanına gelip Fûr'u kendisiyle çarpışması için karşısına çağırır. Hint Fûr'u, şahin ile horoz, kedi ile aslan nasıl savaşır diye aşağıladıktan sonra "Hindistan filine bak sana ölümden ne alâmetler gösterir." Diyerek kılıcına sarılıp filiyle İskender'in üzerine yürür. Bunun üzerine İskender de kılıcını

çeker ve narasıyla yer gök inler. İki Şâh çarpışırken askerleri savaşı bırakıp onları seyreder. Bir müddet mücadeleden sonra İskender, Hint Fûr'unu kılıcıyla ikiye böler. Bunu gören Hint askerleri İskender'den aman diler ve elini eteğini öper.

Böylece Hindistan'ı hükmü altına alan İskender, Hint hazinelerini askerlerine dağıtır. İskender, Hint vezirlerin, kâhyaların mevkilerinde göreve devam etmelerine karar verir. Hint halkı da İskender'e itaat eder. Kannûc şehrini gezen İskender bir gün bu şehirde kalır ve yiyip içip eğlenir. Hint Fûr'u için bir türbe yaptırır ve türbeye Fûr ile yaşanılanları yazdırdığı bir taş astırır. Ardından Hint tahtının bulunduğu Dihlîv'e geçer. Burada bütün Hint büyüklerini bir araya getirir. Sind şâhının oğlunu tahta geçirir ve ona biat ettirir. İskender bir kış burada geçirir. Müslüman olmaya davet ettiği Hint halkını ikna ederek Hindistan'ın tamamının Müslüman olmasını sağlar.

İskender'in Sind Diyarına Gitmesi

Hindistan fethini tamamlayan İskender, Sind diyarına gidip Sind halkını hak dine davet etmeye ardından da Çin'e sefer düzenlemeye karar verir. Sind diyarına gelince Sind Şâh'ına elçi göndererek misafir olarak geldiğini, ziyaretinin sebebinin onu ve halkını Allah'a, peygamberine ve kitabına iman etmeye davet etmek olduğunu bildirir. Eğer istediğini yapmazsa Hint ve İran Şahları gibi onunla da savaşacağını söyler. Sind padişahı Müjdâd, memleketinin, altın ve gümüşün İskender'e feda olduğunu, hangi dinde ise ona uyacaklarını, onun yoluna can ve başlarını koyduklarını ve kiminle isterse savaşabileceklerini, eğer Çin'e savaş açmak isterse İskender'le beraber savaşabileceklerini söyler. Elçiye sayısız altın, gümüş ve değerli taşlarla süslenmiş hediyeler vererek gönderir.

Sind Şâh'ı Müjdâd askerleriyle beraber İskender'i hoşça karşılar ve bir ay boyunca gece gündüz İskender'e ziyafet verir. İskender için esirgemedi bolca altın ve gümüş bağışlar. Bu karşılamadan memnun kalan İskender, Şâh Müjdâd ile birlikte bir süre yiyip içip eğlenir. İskender, Sind halkını Müslüman olmaya davet eder ve halk da onun davetine uyar.

Ziyafete ve eğlenceye doyan İskender, Sind Şâh'ına dağları, çevreyi görmek ve avlanmak istediğini söyler. Bunun üzerine bir gün iki Şâh, askerlerle birlikte avlanmaya çıkarlar. Gezip dolaşarak çokça avlanırlar. Avlanmaya devam ederlerken

bir köşeden karşılına birdenbire fil kadar büyük, derisi dağ gibi olan, kuyruğunu görenlerin ejderha sandığı herkesin çok korktuğu vahşi bir erkek aslan çıkar. Onu gören İskender üzerine gider ve boynuna kemend ipi atarak yakalar. Okuyla gözlerini vurur ve gürzüyle başını parçalar. Bunu görenler İskender'e övgüler yağdırıp dualar eder. Şehre dönerler ve halk korktukları yaratığın ölümüyle huzura kavuşur.

İskender ve Şâh Müjdâd yeniden eğlence meclislerinde yiyip içip sefa sürmeye başlarlar. İskender kış mevsimini burada geçirir. Bahar yaklaşınca İskender'in askerlerinin gönülleri savaş için coşmaya başlar. Bir gün İskender, Şâh Müjdâd'a muradının Sind toprakları olmadığını, Çin ülkesine sefer düzenlemek istediğini söyler. Bunun için Şâh Müjdâd'ın ordusunu hazırlamasını ve Keyd'e haber gönderilip Hint ordusunu hazırlamasını ister. Hazırlıklar yapılır. Böylece Hint, Sind ve Rûm ordusu İskender'in seferi için yanında hazırır.

İskender'in Çin'e Seferi

Kış mevsimi sona erip bahar vakti gelir. Doğa çeşit çeşit çiçeklerle süslenir. Güzel kokuları her yere yayılır. İskender, fil üstündeki süslü tahtına oturup sağında sultanlar, solunda ise veziri Aristo birlikte Çin'e doğru yola çıkar. Davullar çalınır, borular üflenir. Hint, Sind ve İran ordusu birlik içinde Çin sınırına varırlar. İskender burada bir müddet kalır. Çin halkı İskender'in ordusu görünce bunu Çin Hakan'ına haber verip yerin askerden görünmediğini, böyle bir ordunun şimdiye dek görülüp işitilmediğini söylerler. Bunun üzerine Çin Hakan'ı komutanlarına haber salar ve böylece kalabalık ordusu toplanır.

İskender, Çin Hakan'ına hayli uzun bir mektup yazdırır. Allah'ın adı ile başlayan mektupta, Çin Hakan'ını Allah'ın gönderdiği Kitab'a ve Peygamber'ine inanmaya ve Hak dine davet eder. Allah'ın tek yaratıcı ve ilah olduğunu, Allah'ın kendisine inanmayanlara yol göstermesini İskender'e emrettiğini, Çin Hakan'ının aya taptığını öğrendiğini, Allah'ın onu dine davet etmesi için kendisini gönderdiğini söyler. Eğer İskender'in isteğini yerine getirip iman ederse zarar gelmeyeceğini ancak isteklerine karşı gelir ve cahillikle savaşmaya kalkarsa Çin'i ona dar edeceğini bildirir. Davetine uymayan İran Şâh'ı Dârâ ve Hint Fûr'unu örnek gösterir. Mektup tamamlanınca mührünü basar ve mektubu birçok hediyeyle birlikte elçiyle Çin

Hakan'ına gönderir. Çin Hân'ı mektubu okuyunca daha önce hiçbir ordunun ülkesine böyle gelip düşmanlık etmediğini söyler ve İskender'in bu cüreti karşısında şaşkınlık içinde kalır. Sonrasında elçiyi azarlayarak İskender'e, eğer savaşmak istiyorsa onunla savaşacağını, Dârâ ve Fûr gibi nice hükümdarların üzenğine yüz sürdüğünü, İskender'e de ordusunun gücünü göstereceğini söylemesini bildirip hakaretler ederek elçiyi gönderir.

Elçi gelip durumu haber verince İskender, ertesi gün yola çıkmak üzere ordunun hazırlanmasını emreder. Ordu gece hazırlanır ve seher vaktinde yola çıkar. İki Şâh ve orduları savaş meydanında karşı karşıya gelince çadırlarını kurarlar ve hazırlık yaparlar. O gece İskender sabaha dek dua edip ibadet ederek Allah'tan yardım ve zafer diler. Allah duasını kabul eder Hz. Hızır'ı gönderir. Hz. Hızır ona galip geleceğini söyleyip zaferini müjdelir. Buna çok sevinen İskender şükredip secde eder. Ardından savaş için hazırlanır. Ordusunun başına gelip zaferle müjdelendiğini, Allah'ın yardımının onlarla birlikte olduğunu haber vererek bir konuşma yapar. İskender'in sağ tarafında Keyd, sol tarafında Sind Şâh'ı ve önünde kimsenin İskender'e ulaşmaması için Hind Şâh'ı durur. Yanında Muhantâs ve Kaytâs ile ordusu düşmana saldırmak üzere hazırdır. Diğer taraftan Çin Hakan'ının yanında Tibet Şâh'ı ve Hoten Şâh'ı bulunur. Çin Hân'ı kalabalık ordusuyla ilerler. Böylece iki ordu karşı karşıya gelir ve savaş başlar.

Tozu dumana katan büyük bir savaş olur. Hind Şâh'ı, Çin Hâkân'ına eğer özür dileyip İskender'e itaat ederse kimseye zarar gelmeyeceğine dair söz verir. Ancak bir cevap alamaz. Bunun üzerine çarpışmak için meydan okur. Hint Şâh'ı, karşısına çıkan birçok savaşçıyı alt edince Çin askerleri onun karşısına çıkmaya korkarlar. Bunun üzerine Çin'in büyük bir savaşçısı onunla çarpışmak için üzerine gider. Hind Şâh'ı uzun bir mücadelenin ardından galip gelir. Savaşta İskender de savaş meydanını da yiğitçe çarpıştır.

Savaş sonunda İskender galip olur. Çin Hâkân'ı esir düşer. İskender, şehri ele geçirdikten sonra tahtına oturur. Taht ve tacın sahibi olan İskender'in karşısına sultanlar otururlar. Yiğit savaşçıları etrafını doldurur. İskender, Çin Hân'ının huzuruna getirilmesini ister. Huzura gelen Çin Hâkân'ı yeri öperek tazimde bulunur. İskender, Çin Hân'ına korkmamasını esir değil kendisinin misafiri olduğunu, Çin topraklarda

gözü olmadığını, onu yine Çin'e sultan yapacağını söyler. Ancak bunun için Çin Hakan'ından Müslüman olmasını ister. Çin Han'ı da İskender'in kendisine doğru yolu gösterdiğini söyleyerek şehâdet edip İslâm dinine girer. Çin Hâkân'ının Müslüman olmasının ardından bütün Çin ordusu da Müslüman olur.

İskender'in Memleket Hasreti

Bir sabah Çin Hakan'ı İskender'in şehre gelmesi için davet eder. Bunu kabul eden İskender ve ordusu şehre giderler. Tahta oturan İskender, Çin Hân'ının kendisi için tertip ettiği eğlence meclisine katılır. Çin Hakan'ı dünyada ne kadar nimet varsa hepsini hazırlatmıştır. Yiyip içerek, müzikler eşliğinde eğlenirler. Bir ara Çin Hân'ı hazinesinin kilitleri açıp içindeki değerleri mücevher, altın ve gümüşlerini İskender'e verir. Sonrasında Çin'in ay gibi güzel kızları dans ederler. İçlerinde Nigâr adında peri gibi güzel yüzlü, görenlerin âşık olduğu cihan âfeti, dünyada benzeri bulunmayan bir kız da dans etmektedir. Çin Hân'ı bu kızı da İskender'e hediye eder. Hediyeleri kabul eden İskender, kaldığı mekâna Nigâr ile beraber döner. İskender bu güzelle bir süre hoşça vakit geçirir.

Çin Hân'ı ile İskender birlikte eğlenip yiyip içerek hayli zaman geçirirler. Temmuz ayı gelip geçer ve sonbahar olur. İskender vatan hasreti çekmekte Rum diyarına gitmeyi istemektedir. Bir gün Çin Hakan'ına vatan hasretinden gönlünün gam ile dolduğunu, Rum diyarına gitmek istediğini belirtir ve müsaade ister. Çin Hân'ı ağlayarak İskender'in gitmemesi için yalvarıp ısrar eder. Ancak İskender kararından dönmez.

İskender'in Ruslarla Savaşı

İskender'in Rûm diyarına gitmeye karar vermesinin ardından davullar çalınır, bayraklar çekilir. Kalabalık ordusunun ortasında yer alan İskender, padişahlar ve bilgin filozoflar ile beraber yola çıkar. Bir müddet çölde gittikten sonra Rûm diyarına yaklaştıkça İskender, vatanının hafif ve hoş rüzgârını hisseder.

İskender'in dönüşünü haber alan Eflak, Leh, Macar, Frenk ve Rus sultanları ittifak ederek İskender'le savaşmak için bir araya gelirler. Oluşturdukları orduda dünyayı baştanbaşa dolduracak kadar çok asker vardır. Ordunun başında Rus Şantalûs'u vardır. Orduyu görüp durumu anlayan İskender, askerlerine kendisine karşı

toplanan bu orduyla savaşıcağını, onlardan Müslüman olacakları emir; olmayanları esir kılacağını, yedi yılda yedi diyarı fethettiğini, kendisiyle savaşan Şâhların sonunun kötü olduğunu söyler. Askerleri de İsender'in yoluna canlarının feda olduğunu, Hak için gaza edeceklerini söylerler.

İskender düşmanın yakınlarına gelip orada geceler. Askeleri düşmanların güzergâhlarına set olacak şekilde dizilir. Sabah olunca İskender, savaşta galip gelmek için Allah'tan yardım dileyip namaz kılar. Bunun üzerine Hz. Hızır gelerek Allah'ın ona yardım edeceğini müjdelir. Bunun üzerine İskender savaş için hazırlıklarını yapar. Diğer taraftan İskender'le savaşmak için toplanan ordu da hazırlık yapar. Ordunun ortasında Şantalûs bulunmaktadır.

İskender'in yiğit savaşçıları Rus ordusundaki güçlü savaşçılarla karşı karşıya gelerek çarpışır ve galip gelirler. İskender, gören herkesin korktuğu, adeta Kaf dağından kaçmış dev büyüklüğünde olan bir savaşçıyla çarpışıp onu alt eder. Bunu gören askerler şaşkınlık içerisinde kalır. Olanları gören Şantalûs askerlerine hücum emri verir. İki ordu birbirine girer ve büyük bir savaş başlar. Birçok askerin can verdiği savaşta meydan Rus ve Leh askerlerin kanından adeta deniz olur. İskender savaşta galip gelir. Askerleri yağmaya başlar. Şantalûs'un oğlu kaçmaya çalışır ancak yakalanıp esir düşer.

İskender, zaferin ardından yiyip içip eğlendikten sonra Şantalûs'un oğlunu huzuruna getirmelerini emreder. Elleri bağlı ve yaralı olan Şantalûs'un oğlu huzura gelince İskender, Müslüman olduğu takdirde onu Şâh kılıp tac vereceğini söyler. Bu sözler üzerine Şantalûs'un oğlu Müslüman olunca İskender, bağını çözer ve ona elleriyle altından külah giydirir. Esirken Şâh olan genç İskender'e tazimde bulunur.

İskender burada işlerini halledip bir müddet durduktan sonra tekrar Rûm'a gitmek üzere yola çıkar.

İskender'in Vatanına Dönüşü

Bahar sona ermiş, temmuz gelmiştir. Bitkiler kurur, sularda balıklar görünmez olur. Güneşin ateşi her yeri yakmaktadır. Ardından bahar mevsimi gelip geçer. İskender ve ordusu Tuna Nehri'nin kıyısına gelip burada birkaç gün dinlenirler. Ardından nehri gemiyle geçerek vatanına varır. İskender'in geldiğini haber alan halk

sevinçle onu karşılamak için toplanır. İskender'i gören halk onun geçeceği yollara altın ve gümüşler saçar. İskender gemiden inip yere bastığında altınlarından üzerinden yürüyerek geçer. İskender'i gören karısı mutluluktan kâh ağlar kâh güler. İskender'in gelişiyle kış mevsimi adeta bahara dönüşür.

İskender tahtına oturur ve zevk içinde eğlenerek yiyip içer. Onun emrine karşı gelen yoktur. Vergi istemediği hâlde haraç gelir, sayısız hediyeler kendisine gönderilir. Adaletli yönetime özen gösterip fakirler zenginlere muhtaç olmaz. Fakirler bir sıkıntısı olduğunda ona gelip hâllerini anlatırlar.

İskender'e Görev Verilmesi

Gökyüzünü yıldızların ve parlak ayın süslediği, herkesin huzur içinde uyuduğu bir gecede İskender, ibadet etmektedir. Bir melek gelerek İskender'e selam verir. Ona devletin bekası için nasihatlerde bulunur. Sonrasında İskender'in sorularına cevap verir, bilmediklerini ona anlatır. Dünyanın nasıl yaratıldığını, cennet ve cehennemin özelliklerini, arş- kürsi, kalem ve levh-i esrarın ne demek olduğunu, meleklerin neden ölmediğini, ölümsüzlük suyu olan âb-ı hayatın nerede olduğunu ona anlatır. Ardından Allah'ın insanlara zarar veren Ye'cüc Me'cüc'e bir set yapmasını ona emrettiğini bildirir. Ayrıca dünyayı baştan sona gezmesi gerektiğini, batıda muazzam bir diyar bulunduğunu, içinde Mensik adında bir kavmin yaşadığını ve Allah'ı bilmediklerini, Doğu'da ise Cabulsa ve Cabulka adındaki iki şehirde Hakk'ın varlığından şüphe ettiklerini, onları Allah'a davet etmesi gerektiğini söyler. Kuzey ve güneyde de Habil ve Kabil adında kalabalık iki kavim bulunduğunu, onları da Allah'a davet etmesi gerektiğini bildirir. Bu toplulukların hepsine Şâh olması ve işlerin halledilmesi için Allah'ın İskender'i görevlendirdiğini belirten melek bu yolda arkadaşının Hızır olacağını söyler. Melek sözlerini bitirince ortadan kaybolur. İskender ise Allah'ın verdiği görevler hakkında düşüncelere dalar.

İskender'e Yazılan Nasihat Mektupları

Ertesi sabah İskender tahtına oturup bütün devlet adamlarını toplayarak durumu onlara bildirir ve ordunun hazırlanmasını emreder. Ardından Aristo, Eflatun ve ilim sahibi kimselerden kendisine yol göstermesi ve yardımcı olması için bir nasihat mektubu yazmalarını ister.

Eflatun mektubuna Allah'ın adı ile başlayıp İskender'e kalbinde Allah'ın olmasını, baktığı her şeyde Allah'ı görmesini, bütün hayırlı işleri Allah'tan, şerleri kendi nefsinden bilmesini, sultanlığına aldanmamasını zira cihandan nice sultanlar gelip geçtiğini, kibirlenmemesini ve kimseye zulmetmemesini, Hakk'ın rızasını gözetmesini, Allah'tan geldiğini ve yine ona döneceğini unutmamasını nasihat eder. Ardından Eflatun bir hikâye anlatır.

Hint diyarına zevk sahibi biri sultan olur. Sarayına cennet bahçelerini kiskandıracak bir bahçe yaptırır. Bahçeye birçok farklı kuş getirir. Bunların arasında güzellikte eşi benzeri olmayan bir tavus kuşu da vardır. Gösterişli ve parlak tüyleri ile salınarak yürümesi padişahın onu kıskanmasına sebep olur. Padişah, tavusa ayağına kadar gelen keçeden bir elbise giydirtip harabe bir yere hapsedirir. Tavus bu harabede uzun zaman kalır ve güzel günlerini unuttur. Dert ve sıkıntıya alışan tavusa harabe yer artık cennet bahçesi gibi gelmeye başlar. Tavus için eksik olan sadece kendisine bir dosttur. Padişahın emriyle tavusun harabesine bir delik açılır. Harabedeki tavus bir gün dışarıdan bir tavus sesi işitince feryat ile inleyerek karşılık verir. Bunu gören padişah merhamete gelir ve tavusu harabe kafesinden çıkartır. Tavus artık hep o güzel bahçede kalır.

Hikâyenin ardından Eflatun, İskender'e zulümden sakınmasını, adaletle davranmasını, Firavun sonunun nasıl olduğunu ve Nemrud'u bir sineğin nasıl aciz bıraktığını unutmamasını ve ölümü daima düşünmesini nasihat ederek mektubunu bitirip İskender'e verir. İskender de mektubu kabul edip Eflatun'a altın ve gümüşler bağışlar. Ardından Aristo'ya nasihatlerini yazması için emreder.

Aristo da mektubuna Allah'ın adı ile başlar. Ardından İskender'e sürekli çalışıp gayret etmesini, şarabı çok içmemesini zira fazlasının akli harap ettiğini, geceleri uyanık olup âlemi gözetip korumasını, işinin daima memleketi düşünmek olmasını, zenginlik fakirin halinden anlayıp uçuk miktarda vergi almamasını, ilim ehli kimselerle oturup kalkmasını, cahillerle arkadaşlık kurmamasını söyler. Devamında kılıcı elden bırakmamasını, düşmanına galip geldiğinde helak edici olmamasını, askerlerini kendine yoldaş edinmesini, kimseye kaldıramayacağı görev vermemesini, sözünü yerinde ve uygun söylemesini nasihat ettikten sonra bir hikâye anlatır.

Doğudaki bir vadide bahar geldiğinde kuşların çok olduğu bir ırmak kenarı vardır. Burada bir kaplumbağa da bulunmaktadır. Kaplumbağa zamanla kuşlarla arkadaş olur. Kuşların göç vakti geldiğinde kaplumbağa, onlardan ayrılacağına çok üzülür. Onun bu hâlini gören kuşlar buna bir çare düşünürler ve kaplumbağayı alıp götüreceklerini ve gezdireceklerini söylerler. Bunun için iki kuş gagalarına bir çubuk alır ve kaplumbağa da çubuğu ağızıyla tutar. Bu şekilde kâh gökyüzüne çıkarak kâh yere inerek yolculuk yaparlar. Gökyüzünde iken onların bu hâlini gören birisi gökyüzünde kaplumbağanın işi olmadığını ancak latif varlıkların olabileceğini söyler. Bunun üzerine kaplumbağa ona cevap vermek için ağızını açtığı anda yere düşüp paramparça olur. Bundan yola çıkarak Aristo, İskender'e söz söylemeden önce düşünmesini, çok konuşanın çok hata edeceğinden dolayı dikkatli konuşmasını ve söyleyince utanacağı sözlerden sakınmasını nasihat edip mektubunu tamamlar.

Aristo'dan sonra Hipokrat kalem eline alıp mektubunu yazmaya başlar. Allah'ın adıyla başladığı mektubunda Hipokrat, İskender'e gece gündüz Allah'ı unutmamasını, daima sağlığını korumasını, tok iken uykuyu terk etmesini, yemeği hazmetmeden şarap içmemesini, şarabı ara sıra ve az içmesini, az yiyip az içmesini, hareketlerinde ve dinlenmelerinde ölçülü olmasını tavsiye eder. Ardından ilminde mahir ve zeki tabiplerin önemini belirttiikten sonra bir hikâye anlatır:

Zamanında kendisine gelen hastalara deva bulan mahir bir doktor vardır. Bu doktor bir hastasına ne kadar uğraştıysa da ilaçları fayda etmemektedir. Hastasına perhiz yapmasını, asla et yememesini, eğer et yerse onun nabzına bakarak bunu anlayabileceğini söyleyip yanından ayrılır. Canı kebab çeken hasta doktor gidince uyarılara aldırılmayıp et yer. Dişleri arasında et parçası kaldığından habersizdir. Ertesi sabah fenalaşınca doktorun yanına gider. Doktor hastayı muayene ederken dişleri arasında et parçası görür görmez hastanın nabzını ölçmek için bileğini tutar. Hastaya, nabzının et yediğine işaret ettiğini, onun sözlerini tutmayıp perhiz yapmadığı için ilaçların fayda vermediğini ve hastalığının devam ettiğini söyler. Hasta mahcup bir şekilde et yediğini itiraf eder. Sıkıntı içinde hasta tedavi için doktora yüklü miktar dinar verir.

Doktor hastanın yanından çıkınca çırağı hastanın et yediğini nasıl anladığını sorar. Doktor, ferasetle baktığında hastada çeşitli işaretler bulunduğunu, hastanın et

yediğinden şüphelenirken dişlerinin arasında et parçası gördüğünü ve böylece anladığını ve hastayı azarladığını anlatır. Bunun üzerine çırac, fen ilmine çok ihtiyaç olmadan his ile bu işin yapılabileceğini düşünür ve hocasından ayrılıp doktorluk yapmaya karar verir. Bir gün çırağa bir hasta gelir. Çırac hastayı görür görmez et yememesini yoksa öleceğini, ilaca gerek olmadığını meyvelerle tedavi olabileceğini söyler. Ertesi sabah hastanın yanına gidip nabzını ölçer ve hastaya sözünü tutmayıp niçin et yediğini sorar. Hasta ise o zararlı dediği için et yemediğine yemin eder. Çırac, dün geldiğinde birer erkek ve dişi eşek gördüğünü ancak bugün geldiğinde ise dikkatlice her yere bakmasına rağmen erkek eşeği görmediğini, hastanın onu pişirip yiyerek kendisine yazık ettiğini söyler. Bunu duyan hasta çok sinirlenir ve çırağa ey ahmak, bu akılla doktor olmaktansa eşek satıcısı olman iyidir diyerek evinden kovar.

Hipokrat, bu hikâyenin ardından tabiplerin derin kavrayışa ve zihne sahip olması gerektiğinden, gönüllülükle tedavi ederek altın ve gümüşe tamah etmemeleri gerektiğinden bahseder. İskender'e yanında bilgili ve mahir tabip bulundurmasını, tıp ilimleri hakkında bilgi edinmeye gayret etmesini ve tıp ilmi hakkında ne kadar kitap varsa toplamasını tavsiye eder. İlimle beraber tecrübenin de gerekliliğinden bahsettikten sonra mektubunu bitirir.

Hipokrat'ın ardından Sokrat kalemi alıp nasihatname yazmaya başlar. Mektuba Allah'ın adı ve sıfatları ile giriş yapan Sokrat, İskender'e Allah'ın her yaptığını gördüğünü, eğer suçsuz birisine zulmederse Allah'ın kahrına uğrayacağını, Allah'ın verdiği nimetlere şükretmesini, gönlünü ferah tutup kederlenmemesini, nazardan sakınmasını, bazen yumuşak bazen katı olmak gerektiğini söyler. İki düşmanı savaştığında ise izlemesini, hangisi yenilirse ona faydası olacağını, her gelen yemeği yememesini zira zehirli olabileceğini, dervişlere daima bağıшта bulunmasını, böylece sadakanın beladan koruyacağını anlatır. İskender'e yabancı diyarlarda içki içmemesini, verdiği sözde durmasını, ona devlet, izzet ve zenginlik verildi diye kibirlenmemesini nasihat edip ardından bir hikâye anlatır.

Hız. Süleyman zamanında tüm yaratılmışlara hükmü geçerdi. Bir gün Sabâ'nın tahtını havâyâ getirtmiştir. Bir gün aklına Allah'ın kendisi gibi kudretli, bütün yaratılmışlara hükmeden bir peygamber göndermediği düşüncesi gelir. Bunları düşünürken tahtının üzerinde gezen bir karınca görür. Onu eline alıp kendisi gibi

kudretli birisini görüp görmediğini sorar ve kendisinden korkmadan söylemesini ister. Karınca bildiğini söyleyeceğini ama sözlerine üzülmemesini söyler. Kendisinin Allah'ın tüm yarattıklarının nerede olduğunu bildiğini, Sabâ'nın tahtını havâ getirirken kendisini onun getirdiğini anlatır. Süleyman'ın eline taht kurarak Allah'ın aciz bir karınca olan kendisine böyle bir izzet verdiğini söyler. Bunun üzerine asıl kudretin Allah'ın verdikleri karşısındaki acizlik olduğunu, kibirlenmenin hata olduğunu anlayan Hz. Süleyman Allah'tan af diler ve affı kabul olunur.

Hikâyenin ardından Sokrat, İskender'e kibirlenmemesini, adalet ve doğrulukla davranmasını nasihat eder.

Sokrat'ın nasihatlerinin ardından eline kalem alan Hermes de Allah'ın adı ile mektubuna başlar. İskender'e uykuyu bırakıp uyanık olmasını, halkı aç bırakmamasını, insanların huzur ve rahatı için çabalamasını, zulümden sakınmasını, dünyaya ve sultanlığına aldanmamasını zira ölümün kimseye aman vermeyeceğini söyler. Ardından bir hikâye anlatır.

İki kişi bir oda için tartışıp kavga etmektedir. Onların bir oda için mücadelelerini gören olgun bir kimse yanlarına varır. Onlara bu mülkün ve dünyanın kimsenin olmadığını, her şeyin geçici olduğunu, bir gün onların dünyadan göçüp gideceğini ama bu harabe odanın kalacağını söyler.

Hermes, hikâyede söylenildiği gibi dünyanın ve mülkün geçici olduğunu vurgular. Bu sebeple İskender'e halka adaletle hükmetmesini nasihat eder. Ardından mektubunu dua ederek bitirir.

İskender'in Yola Çıkışı

İskender, Allah'ın davetini yaymak için yola çıkmadan önce oğlu İskenderus'u vekili olarak tahta geçirir. Daha sonra İskender, annesine oğlunun henüz tecrübesiz olduğunu, ülkeyi adaletle yönetmesi için ona yardım etmesini, kendisinin uzun yola çıkacağını eğer ölürse yerine İskenderus'u geçirmesini ve oğlunu kendisini yetiştirdiği gibi eğitip yetiştirmesini söyler ve annesinden hakkını helal etmesini ister. Annesi hakkını helal edip İskender'i dualarla uğurlar. İskender ailesine veda ettikten sonra ordusunu hazırlayarak Hızır ve İlyas'ın önderliğinde yola çıkar. Yolculukta yanında can dostu Belinas da bulunur.

İskenderiye'ye vardıklarında halk, İskender'e düşmanların şehre zarar vermesinden şikâyet ederler. Bunun üzerine İskender ve Belinas buna bir çare düşünürler. İkisi birlikte her yöndeki toplanan düşmanları ve şehre gelen gemileri görebilecekleri büyük bir ayna tasarlarlar. İskender bu ayna için bir fener kulesi yaptırır ve aynayı bu kulenin tepesine koyar. Bir kişiyi devamlı bu aynaya bakmakla görevlendirir. Böylece düşmanların nereden geleceği önceden fark edilir ve onlarla savaşılr. Şehrin güvenliği sağlandıktan sonra İskender Mısır'a geçer. Şehri gezip Nil'i seyrettikten sonra ibadethaneye geçip bir süre ibadet eder. Şehrin zalim olan şâhını azledip yerine başkasını tayin eder. Ardından İskender ve ordusu tavaf için Kâbe'ye doğru yola çıkarlar. Kâbe'ye vardığında İskender, altın ve gümüşlerle sadakalar verir, Kâbe'yi tavaf eder, kurban kesip namaz kılar. Kâbe yolunu imar ettirir ve belirli yerlere yolcuların dinlenebileceği binalar inşa ettirir. Yolların güvenliği için görevliler tayin ettikten sonra Kâbe'nin yakınlarına yolcuların konaklayabileceği bir şehir inşa ettirir. Kâbe'de haccını tamamladıktan sonra Batı'ya doğru yola çıkar.

İskender'in Deniz Seferi

İskender deniz seferi için onlarca gemi hazırlatır ve gemilere yiyecekten kıyafete, silahtan ata lazım olabilecek türlü türlü birçok şey doldurtur. Ardından askerleri ve yardımcıları ile beraber gemilerle Batı'ya doğru sefere çıkar. İskender ne kadar ada varsa uğrayarak adalardaki insanları hak dine davet eder. Müslüman olmayı kabul etmeyip inat edenlerin adalarını tarumar eder. Böylece bütün adaları gezip dine davet ettikten sonra Tunus'a varır. Orada batı diyarına hükmeden Kaydafa adında bir şâh bulunmaktadır. Kaydafa, İskender'in geleceğini haber alınca askerlerini hazırlatmıştır. İskender Kaydafa'yi tanımak, savaşta neler yapabileceğini anlamak ve hareketlerini gözlemlemek için elçi kılığında Kaydafa'nin huzuruna varır. İskender'in elçisi olduğunu, İskender'in Allah'ın emri ile dine davet için geldiğini, kiminle savaştıysa galip geldiğini, eğer Kaydafa hak dine girerse batı diyarının yine kendisinin olacağını söyler. Kaydafa, elçinin hâl ve hareketlerinden şüphelenir. Çin'den hediye olarak gelen İskender'in resmini hatırlar ve resme baktığında elçinin İskender olduğunu anlar. Elçiye İskender'in burada konaklayabileceğini ve ona ikramda bulunulacağını ancak savaş istiyorsa bu diyara ayak basmamasını ve halka dine davette bulunmamasını söyler. Kaydafa'nin dediklerini duyan karısı Bânû, elçi kılığındaki

İskender'e bolca ikram getirterek ağırlar. İskender ile yalnız kalınca Bânû, onun kim olduğunu bildiklerini söyler ve İskender'in nakşedildiği resmi gösterir. Bunun üzerine İskender itiraf etmek zorunda kalır. Bânû, esir olan kardeşini İskender'in kurtardığını ve bu iyiliği unutmadığını, merhametsiz bir oğlu olduğunu ve onun İskender'i öğrenmemesi gerektiğini, bu sebeple İskender'in kendisine kılıç çekmeyeceğine ve savaş çıkarmayacağına söz vermesi şartıyla onu güvenli bir şekilde oradan çıkaracağını söyler. İskender kabul eder ve gece şehirde kaldıktan sonra sabah eşyalarını yükletir.

Tunus'ta İskender'i önceden görmüş olan bir genç onu görünce gidip Şeh-zâde'ye elçi kılığında gelenin İskender olduğunu haber verir. Bunun üzerine Şeh-zâde askerlerini toplayıp İskender ve ordusuna şehir dışında yetişir. Şeh-zâde saldırınca iki ordu geceye kadar çarpışır ve İskender galip gelir. Şeh-zâde perişan bir hâlde Kaydâfe'nin yanına döner. Kaydâfe, İskender ile yapılan ahdi bozduğu için oğluna kızar. Diğer taraftan olanlara sinirlenen İskender, ordusuyla geri döner ve geride ne şehir ne Kaydâfe kalır. Ardından İskender ve ordusu yeniden yola çıkar.

İskender'in Seferleri

İskender ve adamları çölden geçip uzun müddet yol gittikten sonra yüksek bir kaleye rastlarlar. Kaleye çıkıp gördüklerini haber vermesi için adam gönderir ancak giden adamlardan ses gelmeyince kaleye kendisi çıkan İskender, ilerde çok güzel bir şehrin olduğunu görür. Cennet bahçesi gibi bir bahçe, altından ağaçlar, zümrüden yapraklar, bahçenin içinde altın ve gümüşten yapılmış büyük bir saray ve sarayın köşesinde gümüş bir havuz vardır. İskender gördükleri karşısında şaşkınlık içinde kalır. Ardından kalenin içinde gezinirken bir duvarda asılı levha görür. Levhada kalenin Şeddâd tarafından yapıldığı yazısını okur. Ayrıca levhada bazı işaretlerle kalenin yanında gömülü bir hazinenin yerinin tarif edildiğini anlar. Hazineyi bulup çıkarttıktan sonra içindeki altın ve gümüşleri askerlerine bağışlar. Ardından yola devam ederler.

Sefere devam eden İskender ve ordusu, Dev gibi büyük ve görünüşleri korkutucu siyahî insanlardan oluşan bir diyara gelirler. Burada da İskender, halkı hak

dine davet eder. Bir kısmı Müslüman olur. Müslüman olmayanlarla İskender'in askerleri mücadele ederek ıslah ettikten sonra güneye doğru yola çıkarlar.

İskender kuzeybatıda bulunan halkları da hak dine davet ettikten sonra güneye doğru yola koyulur. Birçok diyar gezerler, dağlar ve vadiler aşarlar. İskender, karşılaştıkları diyarlardaki halkları hak dine girmeye davet eder. Ardından Doğu'ya doğru yola çıkar.

Doğu'ya sefere çıkan İskender büyük bir diyara varır. Orada puta tapan bir kavimle karşılaşır. Şehirde herkesin taptığı mücevherlerle süslü bir put bulunmaktadır. İskender o putu kırar ve halka İslam'a davet eder. Halk Müslüman olunca oradan ayrılır.

İskender yollar aştıktan sonra bir deniz kenarına varır ve o gün orada konaklar. Ertesi gün İskender, Belinas'a bütün dünyayı gördüğünü, şimdi de denizi görmek istediğini söyleyerek ondan denizin içini görebileceği bir araç yapmasını ister. Bunun üzerine Belinas, onun içinden denizi görebileceği şekilde demirden bir araç yapar. İskender'in duasıyla Allah ona denizin içinde yardım etmesi ve yol göstermesi için bir melek gönderir. Böylece İskender, meleğin koruması altında denizin içinde keşfe çıkar. Denizde acayip varlıklarla karşılaşır. Bir kavimde maymun kafası olan sürekli gülen varlıklar, başka bir kavimde başı insan gövdesi balık ya da başı insan vücudu yılan yaratıklar görür. Deniz keşfinde kaplumbağa, büyük balıklar ve yedi başlı ejderha da görür. Böylece İskender on gün on gece denizin içinde gezdikten sonra melekten kendisini deniz üzerindeki gemisine çıkarmasını ister. İskender gemiye binince denizde gördüklerini Belinas ve Hızır'a anlatır. Gemiyle karaya döndüklerinde İskender'i gören askerler onu sevinçle karşılarlar. İskender karaya çıkınca Allah'a şükredip kurban kestirir. Ardından tahtına oturur ve büyük küçük herkes gelip onun elini öper.

Ertesi sabah İskender ve beraberindekiler kuzeydoğu tarafına doğru yola çıkarlar. Birkaç ay yol gittikten sonra ulu kaleleri büyük kapıları olan Cabulkâdur adında bir şehre varırlar. Burada insanlar güneş ışığı zarar vermesi sebebiyle gece dışarı çıkmaktadır. İskender, burada elli gün kalır ve halkı hak dine davet eder. Ancak kimse Müslüman olmayınca şehri kuşatmaya alır. Böylece halk dediklerini kabul edip

Müslüman olur. İskender burada bir ay daha kaldıktan sonra ordusuyla tekrar yola düşer.

İskender'in Ye'cüc Topluluğuna Karşı Set Yaptırması

İskender ve ordusu kuzeydoğu yönüne doğru gittikleri yolda çölü aşıp muazzam güzellikte bir diyara varırlar. Şehrin halkı toplanıp İskender'e şehrin yakınındaki iki büyük dağın ötesinde yaşayan bir topluluğun bu diyarı harap ettiğini şikâyet ederler. Bu topluluğun asılları insan olmasına rağmen insan gibi olmadıklarını ve vahşi hayvanlardan daha çok eziyet ettiklerini söylerler. Demirden pençeleri, elmastan dişleri olduğunu, el, ayak ve boylarının kısa tırnaklarının ise uzun olduğunu, saç ve sakallarının kızıl, gözlerinin mavi olduğunu anlatırlar. Bir doğumda binlerce çoğaldıklarını, tenlerinin baştan ayağa köpek gibi tüylü olduğunu, domuz gibi pis şeyler yediklerini, hatta birbirlerinin ölüsünü yediklerini, deniz olmasa diyardaki bütün suyu kurutacaklarını söyledikten sonra bu topluluktan muzdarip olduklarını belirtirler. İskender, bu topluluğun Ye'cüc topluluğu olduğunu anlar. Askerlerini alıp dağın yolunu tutar.

İskender, dağa çıkınca orada iki ulu dağ ve aralarında set yapabileceği bir geçit görür. Bunun üzerine altın ve gümüş vererek adam toplayıp set için temel kazdırır. Kazılan çukurdan demir madeni çıkınca demirciler getirterek bu demirlerden sayısız tuğlalar yaptırır. Madenin kaynağında uzunluğu yerin en dibine uzanan bir taş görülür. Bunun üzerine İskender, mühendislere bu taş üzerine kusursuz olacak şekilde demirden bir set yaptırmaya karar verir. Askerler gece gündüz seddin inşaatında çalışırlar. Allah'ın yardımı ile uzunluğu yüz mile ulaşan İskender Seddi bir yılda tamamlanır. İskender, seddin tamamlanması üzerine Allah'a şükreder. Kendilerini bu topluluktan kurtardığı için halk, İskender'e dualar eder. Burada bir ay daha kalıp asayışı sağladıktan sonra İskender, ordusu ile tekrar yola çıkar.

İskender'in Ölümsüzlük Suyunu Araması

Behiştî, İskender'in bir diyara vardığını, buradaki halktan âb-ı hayat denilen ölümsüzlük suyu hakkında bilgi alıp yola düştüğünü Nizâmî'den aktararak anlatır.

İskender bir süre yol gittikten sonra bekçisi ve kapısı olmayan büyük bir kaleye rastlar. Kaleden içeri girince bekçisi olmayan birçok bağ bahçe görür. Her bahçenin

önünde bir mezar, uzağında yapılmış bir mabet görür. Hâkim ve hükümdarın olmadığı şehirde herkesin zengin ancak kanaatkâr olduğunu görür.

İskender, orada bulunan insanlara gördüklerinin hikmetini sorar. Onlar da düşmanları olmadığı için kalenin kapısı olmadığını, hâkimin Allah olduğu için aralarında hâkim bulunmadığını, ekmekle doydukları için fakir kimse olmadığını, ölümü unutmamak için bahçelerinde mezar olduğunu, sürekli ölümü hatırladıkları için de kötülük yapmadıklarını ve ibadetlerini aksatmadıklarını, ibadetteki nuru artırdığı için mabetlerin uzakta bulunduğunu ve bahçelerini Hak yoluna vakfettikleri için bekçisi olmadığını anlatırlar. Bu Halkın arasında kötü kimse bulunmadığını gören İskender onlara ihsanda bulunur. Ardından aç olduğu için İskender, hazırda olan bir yiyecek getirmelerini ister. İskender'e tabakta mücevher getirirler. İskender'in soruları üzerine insanlar mücevherin kaynağını ve orada bulunan âb-ı hayat denilen ölümsüzlük suyundan bahsederler. Âb-ı hayat ile ilgili bilgileri öğrenen İskender, gerekli her şeyi temin ettikten sonra âb-ı hayatı bulmak için yola çıkar.

İskender askerleri ile beraber kısraklara binerek yola düşer. Yanında yardımcı olarak Hızır ve İlyas da bulunmaktadır. Gittikleri yol karanlık olduğu için mücevherlerle ve İskender'in alnındaki Allah'ın nuru ile aydınlanırlar. Yolda türlü acayıplıklarla karşılaşır. Toprağı altın ve gümüş olan yerden geçerler, zemini yılanla dolu yerlerden güçlükle kurtulurlar.

Böylece bin bela atlattıktan sonra İskender ve Hızır birden karşılarında iki yol görürler. Bir yoldan Hızır, diğerinden İskender gider. Hızır, her damlası yıldız gibi parlak olan bir su çeşmesi bulur. Suyu baktığında Hızır kendisini görür. Çeşmenin yanında kırmızı taşlar bulunmakta ve akan su her yere yayılmaktadır. Su öyle parlaktır ki adeta ateşe benzer. Hızır ve İlyas sudan kana kana içerler. Giydikleri elbiseleri çıkarıp bu suda yıkarlar.

İskender, yanlarında yol azığı olarak getirdikleri balık kurusunu suya saldıığında balıkların canlandığını görürler. Böylece bu suyun âb-ı hayat olduğuna emin olur. Ardından yanında bulunan şişesine sudan doldurur.

Hızır ve İlyas tekrar yola düştüklerinde İskender'i göremezler. İskender elindeki şişeyi aniden düşürüp kırmış ve içindeki su dökülmüştür. Hızır İskender'i

bulduğunda durumu öğrenir. İkisi birlikte bir ay boyunca âb-ı hayat çeşmesini ararlar ancak yerini bulamazlar. Gaipten gelen bir ses İskender'e, ölümsüzlük suyundan nasibi olmadığını, geri dönüp yoluna devam etmesini, ruhlar âleminde verilen sözü unutmamasını ve cennet hurilerinin onu arzuladıklarını söyler. Bunu duyan İskender ölümünün yaklaştığını anlar. Gece gündüz ilerleyerek oradan çıkar. Kâh öleceğine üzülüp kâh Allah'a kavuşacağına sevinerek askerlerinin yanına döner.

İskender'in Ölümü

Her insanın bir gün elbet öleceğinden, malın mülkün fayda etmeyeceğinden, gerek hükümdar olsun gerek köle, hepsinin eşit olarak toprağa gireceğinden bahsedilir.

İskender'in ölüm vakti yaklaşmış, ölümün sesi kulağında çınlamaktadır. Sıhhati kötüleşip hastalanır ve güçsüz kalır. Sürekli uyumakta iken bir ara gözlerini açıp gökyüzüne bakar. Bu hastalıkla dünyaya veda edeceğini anlar. Şifa bulmayacağını bildiği için tabibinin ilaç hazırlamasına müsaade etmez.

İskender eline kâğıt kalem alıp vasiyetini yazar. Vasiyetinde, tahtını ve tacını oğlunu bırakarak yerine oğlunu geçirdiğini, sultanların hükmüne tabi olmasını söyler. Vasiyetini bitirince yorgun düşüp yatar. Ardından burnundan kanlar akmaya başlar ve iyice hâlsiz düşer. Bu dünyaya Şah olan İskender, vuslata ererek ruhunu teslim eder. Ağlayarak geldiği dünyaya gülümseyerek veda eder.

İskender'in ölümü üzerine hava başına toprak saçar, küller yanıp yakılarak ateşe döner, bulutlar kararır, huri ve melekler başını açıp ağlar. Sultanlar yakalarını yırtarak ağlarlar. İskender'i adeta gözyaşlarıyla yıkarlar. Elbiseler siyaha boyanır. İskender'in zırhı çıkarılıp kefene sarılır. Hızır, gözyaşları içinde İskender'i gül suyuyla yıkayıp tabuta koyar. Ardından askerleri İskender'i önceden belirttiği yere gözyaşları içinde defnederler. İskender'in sevenleri mezarı başında üç gün üç gece bekler.

Son Kısım

Mesnevinin son bölümlerinde Behiştî, mesnevisini tamamladığı için Allah'a şükreder. Bu şiirinin Türkçeye şeref verdiğini, şiirini yazarken sabaha dek kalemindeki mürekkebi silmediğini söyler. Saygınlığın çok şiir yazmakla olmadığını asıl hünerin iyi bir şiir ortaya koymakla olduğunu belirtir. Ardından şiirin ve sanatını övdükten sonra eserini 909'da tamamladığını söyler.

2.2.3. Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi

Behiştî'nin Hamse'si içerisinde yer alan bu mesnevi, aruzun “mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün” kalıbıyla yazılmıştır. Eserin te'lif tarihi tam olarak bilinmemektedir. Mesnevi 1995 beyitten meydana gelmektedir.

Eser konu olarak Leyla ve Mecnun ismindeki iki kahramanın arasındaki aşk ve bu kahramanların çevresinde meydana gelen olayları ele almaktadır. Mesnevide beşerî aşk, platonik aşk ve ilahi aşk iç içe işlenmiş, eserin sonunda kahramanlar ilahi aşka erişmiştir.²⁵⁷

Mesnevinin bilinen iki nüshasından biri İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmaları 5591 numarada kayıtlı olup bu nüsha üzerinde Zeynel Abidin Aygün tarafından doktora çalışması yapılmıştır.²⁵⁸ Eserin diğer nüshası ise Londra yakınlarındaki Durham'da bulunan College Church Kütüphanesinde Behiştî'nin Hamse'sinin tam nüshası içerisinde bulunmaktadır.²⁵⁹

Eser, besmele, münâcât, tevhid, na't, mi'râciye, methiye bölümleri ile başlamıştır. Bu bölümlerden sonra sebab-i te'lif bölümünde şair, benzersiz ve çok başarılı bir eser yazma isteğinden bahseder.

Mesnevide Farsça başlıklar kullanılmıştır.

Sebab-i te'lif bölümünden sonra asıl hikâyeye giriş yapılmıştır. Eser, methiye ve dua bölümünün ardından hâtîme bölümü ile son bulmaktadır.

Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinin Özeti

Behiştî'nin bu mesnevisinin özeti Abidin Aygün'ün doktora çalışmasında bulunan metin esas alınarak hazırlanmıştır.²⁶⁰

Kays ve Leylâ'nın İlk Karşılaşması

²⁵⁷ Zeynel Abidin Aygün, **Behiştî'nin Leyla vü Mecnun Mesnevisi (İnceleme-Metin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 1999, s.7.

²⁵⁸ bk. Zeynel Abidin Aygün, **Behiştî'nin Leyla vü Mecnun Mesnevisi (İnceleme-Metin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 1999.

²⁵⁹ Polat, **age.**, s.29.

²⁶⁰bk. Zeynel Abidin Aygün, **Behiştî'nin Leyla vü Mecnun Mesnevisi (İnceleme-Metin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 1999.

Âmirîler, hoş sohbet, zengin, huzurla yaşayan bir Arap kabilesidir. Bu kabilenin Kays adında soylu, yiğit, yakışıklı, zengin, olgun ve söz söylemekte mahir bir beyi vardır. Kays, eğlenceye düşkün, içmeyi seven ve güzellere meyletmeyi seven bir kimsedir. Zamanını içki içerek, ava giderek, şiirle meşgul olarak ya da nerede bir güzel varsa oraya giderek geçirmektedir. Yeni elbiseler giyip Arap atına binerek gezer, yemek yiyip içki içerek zevk ve sefa içinde yaşar.

Kays, bir gün yine gezerken ay gibi güzel bir kız görür. Güzelliğinin dünyada benzeri olmayan bu kıızı gördüğü anda ona âşık olur. Onu görenin âşık olup çaresiz kaldığı bu kızın adı Leylâ'dır. Leylâ da Kays'ı görünce ona âşık olmuştur.

Kays, mahzun bir hâlde kavminin yanına döner. Aşk ateşiyle yanıp yakılmakta, gözyaşları içinde sıkıntılı günler geçirmektedir. Yemek yemez, uyku uyumaz olur. Kimseye sırrını açmayan Kays, Leylâ için ah edip inlemekte nereye baksa onun hayalini görmektedir. Diğer taraftan Leylâ da kim olduğunu bilmediği Kays için âşkından adeta bülbül gibi inleyip gözyaşı dökmektedir. Aşkın verdiği sıkıntıyla güzel yüzü solar, sır gibi gizlediği sevdası git gide artar.

Leylâ'nın iyi kalpli, sırdaşı olan Kerime adında bir dostu vardır. Leylâ derdini daha fazla gizleyemeyip hâlini Kerime'ye anlatır. Kerime, Leylâ'nın anlattığı kişinin kim olduğunu bildiğini söyler. Leylâ'nın anlattığı kişinin Mecnûn lakaplı Kays isminde soylu bir bey olduğunu anlatır. Leylâ'nın üzülmemesini, eğer isterse Şerif'e söyleyerek Leylâ'yı Kays'la görüştürebileceğini söyler. Leylâ bu duruma çok sevinir.

Şerif, Kerime'nin candan öte sevdiğiidir. Kerime, Şerif'e olanları anlatıp tatlı sözlerle onu Leyla ve Kays'ı buluşturması için ikna eder.

Bir sabah Şerif, Kays'ın yanına gider. Kays'ı onu kederli ve üzgün bulunca derdini sorar. Kays da hâlini ona anlatır. Bunun üzerine Şerif, Leylâ'nın da Kays'a âşık olduğunu ve bu sebeple acı çektiğini ona haber verir. Kays, anlatılanlara çok sevinir. Şerif, bunları kimseye söylememesini belirttikten sonra Kays'ın çöle gezintiye çıkıp Şerif'le buluşmak bahanesi ile kabilesine gelmesini, orada Leylâ'yı görebileceğini ve onları gizlice buluşturabileceğini söyler. Kays, buna çok sevinir ve yardımcıları için Şerif'e dualar eder. Şerif geri dönünce Kays'ın geleceğini haber verir ve Leylâ buna çok sevinir.

Kays ve Leylâ'nın Görüşmesi

Bir sabah Kays kır atına binip Leylâ'nın kabilesine gitmek üzere yola çıkar. Leylâ'nın kabilesine varınca Şerif'in çadırına gider. Leylâ'nın çadırı ile Şerif'in çadırı birbirine komşudur. Kays, çadırdan dışarıya bakarken Leylâ'yı kendi çadırında görür. Leylâ ise Kays'ın geldiğini anlayınca daha fazla dayanamaz. Kerime'yi bahane ederek gelir ve Kerime onun geldiğini duyunca onu çadıra getirir. Leylâ utanarak içeri girer.

Leylâ'yı gören Kays'ın aklı başından gider ve kendinden geçer. Onu görenler canını teslim ettiğini zanneder. Birbirlerine olan aşklarını açıkça belli eden iki âşık, ölünceye dek birbirlerine bağlı kalacaklarına yemin ederek sözleşirler. Akşama kadar birlikte vakit geçirdikten sonra Kays kabilesine geri döner.

Kays, kâh Leylâ'nın hayaliyle mutlu olur kâh Leylâ'nın hasretine dayanamayıp sabahlara kadar inler. Nereye baksa Leylâ'yı görür ve onun hayaliyle konuşur. Gönlünün onun aşkıyla dolduğunu, onu görünce kalbi dayanamayıp kendinden geçse de ona kavuşmak istediğini söyler. Rüzgârın Leylâ'dan bir selam getirmesiyle mutlu olacağını söyleyerek feryat eder. Leylâ'nın hayali derdine derman olmamaktadır.

Diğer taraftan Leylâ da ayrılık acısıyla perişan olmuş inlemektedir. Sırrını gizlemek için gizli gizli ağlayıp feryat eder. Babasına ve kabilesine olan korkusundan acısına sabretmeye çalışır ve derdini çadırıyla paylaşır. Uyku uyuyamaz olur gece ile gündüzü birbirine karıştırır. Gündüzleri Kerime ile dertleşip geceleri derdi kendisine yoldaş olur.

Kays Şerif'e misafir olarak geldikçe Leylâ ile buluşurlar. Uzun süre böyle görüşmeye devam ederler.

Leylâ'nın Kays için İstenmesi

Kays, ayrılık acısıyla günden güne perişan olur. Yanakları solgun, beli bükülmüş olup ağlamaktan gözleri kıpkırmızıdır. Onun bu hâline çok üzülen babası oğluna derdinin ne olduğunu sorar. Hastaysa tedavi ettireceğini, sihir yapıldıysa çaresini bulacağını, âşık olduysa sevdiğine kavuşturacağını, eğer kızı vermezlerse gerekirse savaşacağını söyleyerek oğlundan sıkıntısını anlatmasını ister. Kays, âşık olduğunu söyleyince babası kızın kim olduğunu sorar. Babasının ısrarı üzerine Kays, zorlukla Leylâ olduğunu söyleyip ağlar. Bunun üzerine babası oğluna nasihatler eder.

Kadınlara güvenmemek gerektiğini, onların nice delikanlıları yoldan şaşırttıklarını ve felakete sürüklediklerini, kadınlar yüzünden bu yolda çok can verildiğini, esmerlerde âşık olunacak güzellik bulunmadığını ve her hoşlandığı kimsenin sevgili olmayacağını söyler. Babasının nasihatleri üzerine Kays, aşkın irade dışında bir şey olduğunu, aşksız insanın hayvandan farkı olmadığını, aşka sebep olan her güzelliğin Tanrı'nın güzelliğinden bir iz olduğunu, bu güzelliklerin ilahi aşka ulaştırarak insanı sonsuz mutluluğa kavuşturacağını, âşık olunan kişiyi seçmenin elinde olmadığını, onun da Leylâ'ya âşık olduğunu ve ondan vazgeçmeyeceğini söyler. Oğlunu nasihatle vazgeçiremeyeceğini anlayan babası Kays'a üzülmemesini, sevdiği kızı isteyerek onları evlendireceğini söyler.

Kays'ın babası kabilenin ileri gelenleriyle toplanarak onlara oğlunun durumunu anlatır. Leylâ'yı Mecnûn'a istemeye karar verirler. Bunun üzerine Kays'ın babası ve kabilenin bütün ileri gelenleri Leylâ'nın kabilesine giderler. Leylâ'nın babası onları türlü ikramlarda bulunup ağırlar. Ziyafet esnasında herkes bir tatlı söz söyleyerek gelme maksatlarını açıklamak için ortam hazırlar. Ardından Kays'ın babası tatlı sözlerle konuyu Leylâ'nın babasına anlatarak Leylâ'yı oğluna ister. Leylâ'nın babası ise kızının nişanlı olduğunu, nişanı bozarsa düşman kazanacağını ve bundan da kabilesinin olumsuz etkileneceğini, huzurlarının bozulacağını ve düşmanla baş edecek güçleri olmadığını söyleyerek teklifi reddeder. Bunun üzerine Kays'ın kabilesi mahcup ve gücenmiş olarak geri dönerler. Onların hâlimden durumu anlayan Mecnûn, hüzne boğulur ve umutsuzluğa kapılır. Gece gündüz ah ederek günlerini geçirir.

Leylâ ile Mecnûn'un Mektuplaşması

Kays aşk ve hasretinin acısıyla perişan olur. Onun bu hâli ve Leylâ ile hikâyesi dillere düşüp yayılır. Kays'ın durumunu öğrenen Şerif çok üzülür ve onun yanına gidip teselli eder. Şerif'in tesellisiyle kendine gelen Kays, ona hâlimden şikâyet edip endişelerini anlatır. Şerif, Kays'a ümitsizliğe düşmemesini, sabretmesini söyleyip Leylâ'nın da gece gündüz ah ettiğini haber verir. İkisinin hikâyesi duyulduğu için artık Şerif'in yanına gelip Leylâ'yı göremeyeceğini ancak mektup yazıp verirse onu Leylâ'ya gizlice vereceğini söyler. Kays bunu kabul eder ve Leylâ'ya bir mektup yazar. Mektubunda ondan ayrı kalması sebebiyle hayatının tadı olmadığını, ayrılık ile ölüm arasında bir fark bulunmadığını, çaresizce ayrılık acısına sabrettiğini söyler.

Günden güne bu dert ile kötüleştğini, aşkı uğruna ölümü göze aldığını belirttikten sonra Leylâ için güzel dileklerle mektubunu bitirir.

Şerif mektubu verince Leylâ çok sevinir. O da Kays'a bir mektup yazar. Mektubunda kendisinin de ayrılık acısıyla perişan olduğunu, aşkı için canından geçtiğini, ona verdiği söze sadık kaldığını, kederinden günlerin geçmediğini anlatır. Kays'ın hâlimden haberi olduğunu belirtip ona sabretmesini ve feryat etmemesini söyleyerek mektubunu bitirir. Mecnûn mektubu alınca hastanın şifa bulması gibi sevinir.

Şah Nevfel'in Leylâ ile Mecnûn'u Kavuşturmak İstemesi

Bahar mevsimi gelir. Yeryüzü çiçeklerle süslü güzel bahçelere dönüşür. Mecnûn'un sıkıntısı artmış, sürekli ağlar olmuştur. Şah Nevfel, Mecnûn'un kabilesinde akrabası olan yiğit, şair tabiatlı, herkes tarafından sevilen, cömert, yardımsever bir beydir. Şah Nevfel de Mecnûn'un bu hâlini görüp üzülür. Leylâ'nın babasına parlak ve güzel mücevherlerle birlikte bir elçi gönderir. Leylâ ile Mecnûn'un kavuşturmak istediğini, bu teklifi kabul ederse hazinesini bu yolda sarf edeceğini, eğer kabul etmezse onunla savaşaacağını bildirir. Leylâ'nın babası elçiyi dinledikten sonra bu işin olmayacağını, savaş istemediğini ancak Şah Nevfel savaş için gelirse onunla savaşaacağını söyleyip altın ve gümüşler vererek elçiyi gönderir.

Elçinin getirdiği cevap üzerine Nevfel, ordusunu hazırlatır. Ordu donanımlı bir şekilde hazır olunca yola çıkarlar. Bunu haber alan düşman da ordusunu hazırlar ve Nevfel'in ordusunu karşılar. İki ordu arasında çetin bir savaş olur. Kanlar ırmak olup akar, nice asker ve at perişan olur. Geceye kadar devam eden savaşa ara verilir. Leylâ'nın kabilesi savaşı kaybedeceklerini anlayınca Necd adındaki dağa kaçmaya karar verirler. Necd dağı, saklanabilecekleri güvenilir yerleri olan, yolları çok zor aşılabilir ve insan ya da cinden kimsenin ayak basmadığı bir dağdır. Necd dağında güvenli bir yere kaçarak düşmanlarından kurtulduklarına emin olurlar.

Sabah olunca Şah Nevfel düşmanlarını savaş meydanında göremeyince durumu anlar. Mecnûn ile Leylâ'yı kavuşturamadığı için çok üzülür. Mahzun hâlde kabilesine geri döner. Durumu öğrenen Mecnûn da perişan olur ve üzüntüden neredeyse can verecek duruma gelir.

Mecnûn'un Hacca Gidişi

Kays'ın acıları artarak gün geçtikçe dayanılmaz hâle ulaşır. Onun bu hâline üzülen babasının elinden bir şey gelmeyince çareyi türbelerden, meczuplardan, hocalardan ararsa da bulamaz. Hiçbir şey fayda vermeyince son çare olarak oğluyla birlikte hacca gitmeye karar verir. Hazırlıklar tamamlanınca kabilesi ve Kays ile beraber güneşin yakan sıcağı altında çölde yol alırlar. Babası Kays için bir beşik süsletip hazırlatmış, oğlunu onun içinde götürmektedir. Kays, beşik içinde yol boyunca ah ederek inler. Kays'ın babası hac yolunda fakir ve düşkünlere yardımda bulunur, herkese şerbet ve ikramlar dağıtır, altın ve gümüşlerini gözden çıkarır. Kabilenin ileri gelenleri de zahitlere ihsanlarda bulunurlar. Böylece hacılar Kâbe'ye ulaşır. Herkesin muradı kabul olur.

Kays'ın babası oğlunun elinden tutup tavaf eder. Kays'a da ihram giydirmişlerdir. Herkes bir ağızdan lebbeyk derken Kays Leylâ diye seslenir. Hacer-i Esved'e yüz sürünce Kays, Leylâ'yı hatırlar. Her şeyde Leylâ'yı hatırlatacak bir şey bulur. Sonrasında namaz kılıp dua eder. Babası, namı Mecnun olan oğlu Kays'ın dert ve sıkıntılarının kurtulması için Allah'a dua etmesini ister. Ancak Kays, duasında Allah'tan derdini kendisine yoldaş kılmasını ve aşkını artırmasını diler. Kays'ın duasını duyunca babasını üzüntüsü artar ve yakınmaya başlar. Bunu duyan âlim ve kemale ermiş bir kimse, Kays'ın babasına bu işin çaresinin oğlunu Leylâ ile kavuşturmak olduğunu, Kays'ın deli olmadığını, akıllı ve aşk yolunda olgunlaşmış bir kimse olup gizli bilgileri bildiğini, bu durumundan vazgeçmeyeceğini, onun bu hâlinin akılla anlaşılamayacağını, onu zorlamamasını ve sabretmesini, Kays'ın Allah aşkıyla yoğrulduğunu söyler. Kays'ın babası bu sözlerle teselli bulur ve haccını tamamlayıp kabilesine döner.

Mecnûn'un Çölde Yaşamaya Başlaması

Hacdaki duası kabul olan Kays'ın acıları artar ve ayrılık acısından adeta ölümün eşiğine gelir. Sürekli ah ederek inler. Hastalanıp duvarlara tutunarak yürümeye başlayınca onu görenler kör olduğunu zanneder. Sürekli ağlayarak gözyaşları seller oluşturur. Güzel ve genç hâli kalmayıp yaşlı bir kimseye dönüşür. Ağlayıp inleyerek dağları ve çölleri gezip dolaşır. Yüzünün rengi solup tanınmaz hale

gelir. Çölde dost arayan saba rüzgârı gibi dolaşıp sürekli gözyaşı döken Kays'ı görenler hâline üzülür. Her şeyi terk eden Kays'ın kalbinde yalnızca Leylâ'nın hayali kalır. Bu dünyada âşıkların giysisinin kefen, tacının aşk, kemerinin rıza ve teslimiyet olduğunu söyleyip giysilerini yırtar ve çıplak kalır. Böylece Hızır gibi yeşile meyleder ve şehirden çıkıp çölün yolunu tutar. Yanında vahşi hayvanlarla dağdan dağa dolaşır. Bütün vahşi hayvanlar ona yoldaş olur. Her şeyden vazgeçip kemâl ve marifete erişen Kays inzivaya çekilir. Onun bu çıldırmış hâlini gören insanlar çılgılık çılgılığa ondan kaçır. Ancak Kays, insanlardan uzakta mutludur. Vahşi hayvanlarla dost olup çöllerde, vadilerde gezer ve derdinden şiirler okur. Vahşi hayvanlarla dost olması keramet sayılır ve insanlar onu ermiş kabul edip ziyaret etmeye başlar.

Leylâ ve Mecnûn'un Çölde Buluşması

Leylâ, çölde yaşamaya başlayan Mecnûn'un acıklı hâlini öğrenince kahrolur. Sabredemez olsa da çaresizce ah etmekten başka bir şey yapamaz. Kederden kendisini harap eden Leylâ, durumunu gizlice Şerif'e anlatır. Kabiledeki herkes ava gideceğinde Şerif'in bir bahaneyle gitmemesini ve kendisini Mecnûn'a götürmesini ister.

Kabile ava gideceği zaman Şerif, yalandan hasta gibi davranıp ava gitmez. Kabiledeki herkes gidince Leylâ ve Şerif çöle doğru yola çıkarlar. Çölde uzun süre aramalarına rağmen Mecnûn'un yerini bulamazlar. Sonrasında Leylâ, Mecnûn'un kokusunu alır ve etrafına bakınırken vahşi hayvanların içinde Mecnûn'u görür. Mecnûn'u o hâlde gören Şerif şaşır kalır. Vahşi hayvanların dostluğunu ancak dünyadan vazgeçen gerçek âşıkların kazanabileceğini düşünür. Aşkından bambaşka bir hâle dönmüş olan Mecnûn Leylâ'yı görünce akli başından gider. İki âşık kendinden geçmiş vaziyette bir süre kalırlar. İkisi de nefsanî hevâdan arınmıştır. Leylâ kendine gelince Mecnûn'un başına dizine koyup ağlamaya başlar. Onun gözyaşlarıyla Mecnûn da kendine gelmeye başlar. Leylâ onun yüzündeki tozları siler ve kâh ağlayıp kâh gülerken sevinir. Kendine gelen Mecnûn çılgılık atarak bütün vahşi hayvanları kaçırtır. Leylâ adeta ölü gibi olan Mecnûn'u yeniden canlandırmıştır. İki sevgili ağlayıp figan ederek dertleşirler. Leylâ Mecnûn'un çöldeki durumunu öğrendiğinde ne kadar üzüldüğünü anlatır. Mecnûn ise aşkı sebebiyle neler yaşadığını anlatır. Allah aşkına kavuştuğunu, ömrünün sonuna geldiğini mahşerde Leylâ'yı görmeyi dilediğini söyler. Leylâ, Mecnûn'un ölümünün yakın olduğunu anlayınca ağlar ve kalbi hüznle dolar.

Akşama kadar iki âşık ağlaşırlar. Leylâ giderken Mecnûn kendinden geçmiş vaziyette orada kalır.

Mecnûn'un Leylâ ile Görüşmek İstememesi

Leylâ'nın Mecnûn'la görüşmesinin üzerinden hayli zaman geçer. Sürekli Mecnûn'u düşünen Leylâ ayrılığa daha fazla dayanamayınca Şerif'e onun yanına gidip görüşmek istediğini söylemesi için yalvarır. Bunun üzerine Mecnûn'un yanına giden Şerif, onu kendinden geçmiş hâlde bulur. Ne kadar uğraşıp seslense de Mecnûn'dan cevap alamaz. Sonunda onu silkeleyip kendine gelmesini ister. Leylâ'dan selam ve haber getirdiğini söyler. Bunun üzerine Mecnûn, gerçek Leylâ'yı yani Allah'ı bulduğunu diğer Leylâ'yla bir işinin olamayacağını söyler. Âşık ile maşukun yok olduğunu yalnızca aşkın bilindiğini anlatır. Mecnûn'un hâliinden durumu anlayan Şerif onun dualarını alarak yanından ayrılır. Gözyaşları içinde Leylâ'ya gidip olanları anlatır. Ayrılık derdinden güçsüz kalan Leylâ bu haberi duyunca daha da kötüleşerek hasta olup yataklara düşer.

Leylâ ve Mecnûn'un Ölümü

Sonbahar gelir ve göç davulu çalmaya başlar. Rüzgâr ağaçların yapraklarını savurur. Gül bahçeleri boş meydanlara dönüşür. Hüzünle baharı geçiren Leylâ'nın dünyadan ayrılma vakti yaklaşmıştır. Ayrılık acısı ve hastalıkla iyice kötüleşerek adeta bir deri bir kemiğe dönüşür. Şerif'e ölmeden önce Mecnûn'u son kez görmek istediğini söyleyip onu yanına getirmesini ister. Mecnûn'un kendisini ölüm yolculuğunda yalnız bırakmayacağını, o da ölünce ikisinin mezarını bir yapmalarını ister. Bunun üzerine Şerif, ağlayarak çölün yolunu tutar. Mecnûn'un bulunduğu yere geldiğinde bağırsıp sesleri göğü çınlatan birçok vahşi hayvan ve kuş görse de bir şey olduğundan şüphelenmez. Mecnûn'un yanına vardığında ise onu kucağında bir ceylanla birlikte ölü hâlde bulur. Hayvanlar yaş döküp ah ederek adeta Mecnûn'un yasını tutar. Bunu gören Şerif'in hüznü iyice artar. Leylâ'nın yanına dönüp Mecnûn'un ölüm haberini iletince Leylâ da son nefesini verir.

Halk, Leylâ ve Mecnûn için bir türbe yapar ve iki sevgiliyi buraya bir arada defneder. Ardından onlar için ah ederek yas tutar. Leylâ ve Mecnûn'un türbesi

dertlilerin ve ihtiyaç sahiplerinin uğradığı bir yer hâline gelir. Güneş ve ayın kandilleri yandıkça Allah ikisine de rahmet etsin.

2.2.4. Mahzenü'l- Esrâr Mesnevisi

Mistik bir mesnevi olan eserin 1505-06'lı yıllarda yazılmış olduğu tahmin edilmektedir. Aruzun “müfteilün müfteilün fâilün” kalıbıyla yazılmıştır. Eldeki tek nüshası 1720 beyitse de bazı varakları kopuk metnin yaklaşık 2400 beyit olduğu tahmin edilmektedir. Eserde verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Mahzenü'l-Esrâr hamsenin dördüncü kitabıdır.

Bu mesnevi üzerinde tenkitli metin çalışması olmaması sebebiyle özetini çalışmamıza dahil edemedik. Bu sebeple yalnızca eser hakkındaki genel bilgileri vermekle yetindik.

2.2.5. Heft-Peyker Mesnevisi

Heft-Peyker, şairin hamsenin son mesnevisidir ve H.913/M.1507-8 yılında yazılmıştır. 1729 beyitten oluşan eserin vezni “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün"dür.

Eser konusunu İran hükümdarlarından Behrâm-ı Gûr'un tarihî-destanî hayat hikâyesinden almış ve Nizâmî'nin aynı adlı eserine nazire olarak yazılmıştır. Eserde Behrâm'ın ava gidişi ve avdaki maharetleri, yedi iklim padişahları ile mücadelesi, eğlenceleri ve özel olarak yaptırdığı sarayda oturan kızların anlattığı hikâyeler yer alır.

31 bölümden meydana gelen eserin başında yer alan Tevhîd bölümü başlıksızdır. Eserde verilen bölüm başlıkları ise Farsça'dır. Eserde tevhid, münacaat, na't, dört halifeye övgü, zamanın halifesine övgü, sebab-i nazm-ı kitab bölümlerinden sonra asıl hikâyeye giriş yapılmıştır. Şair “sebeb-i nazm-ı kitab” bölümünde öldükten sonra ismini yaşatacak bir eser yazmak istediğini belirtir. Ayrıca bu eseriyle hamsesinin tamamlanacağını söyler.

Eserde hatime başlığı verilerek oluşturulan özel bir bölüme yer verilmemiştir. Mesnevinin son kısmında şair yazılış tarihi hakkında bilgi vererek eserini tamamlar.

Heft-Peyker Mesnevisinin Özeti

Behiştî'nin bu mesnevisinin özetinde Şener Demirel'in çalışmasında yer alan metni esas alınmıştır.²⁶¹

Behrâm'ın Tahta Geçmesi

Yezdcürd, tahtı bırakınca yerine oğlu Behrâm tahta geçer ve Acem mülküne Şâh olur. Behrâm'ın tahta geçmesiyle ülkede bolluk ve bereket hâkim olur. Adaletli yönetimi sayesinde cihanda emniyet hâkim olur, keder ve tasalar kaybolup ülke refaha kavuşur. Bu sebeple düşmanlarında dahi keder kalmaz. Sultanlık ve yönetiminde benzeri olmayan Behrâm aynı zamanda çok güçlü ve iyi bir savaşıdır.

Behrâm'ın Av Maceraları

Bir sabah Behrâm ava gitmeye karar verir. Adı Şeb-rengi olan hızlı, güçlü ve görkemli siyah atına binip adamlarıyla birlikte ava çıkar. Behrâm güçlü yapısı ve zekâsıyla çölde birçok vahşi hayvanı avlar. Karşılıklarına fil gibi büyük aslan gibi yırtıcı bir hayvan çıkar. Bu hayvan kime saldırdıysa onu parçalamıştır. Behrâm bu hayvanı bir darbesiyle avlar. Bunu gören herkes Behrâm'a dualar eder. Akşama kadar avlanmaya devam edip akşam dönerler.

Şiddetli yağmur ve rüzgâr olduğu bir günde Behrâm ava gitmeyip eğlence meclisi hazırlatır. Behrâm ava gitmediği günler eğlence düzenlemeyi adet edinmiştir. Eğlence meclisi kurulur, çalgılar ve dans edenler eşliğinde ziyafet verilir. Mecliste baştan ayağa cilveli ve endamı ile büyüleyen bir güzel çalgısını çalmaya başlar ve sesiyle adeta beli bükülmüş yaşlıları taze delikanlıya dönüştürür. Behrâm sabaha dek bu güzel ile birlikte eğlenir.

Behrâm bir gün yine adamlarıyla beraber ava çıkar. Avlanırken garip bir ses duyarlar. Behrâm sesin olduğu yere gittiğinde ağzında bir genci yutmak üzere olan bir ejderha görür. Ejderha Behrâm'ı görünce genci kenara koyup ona saldırmak için davranır. Behrâm da eline yay ve okunu alır. Ejderha ona doğru ağzından ateşler çıkarır ancak Behrâm da İbrahim Peygamber gibi Allah'ın izni ile ateşler içinde kalsa da ateş ona zarar vermez. Ejderhaya oklarla saldırırsa da fayda etmez. Onunla mücadele

²⁶¹ Şener Demirel, **Behiştî: Heft Peyker Mesnevisi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017.

ettikten sonra Behrâm gürzüyle ejderhayı öldürür. O sırada yaralı olan genç ölünce askerler bir mezar kazarlar ve cenaze namazını kılıp genci defnedirler. Sonrasında Behrâm gencin mezarının üzerine türbe yaptırır. Ardından şehre dönüp eğlencesine devam eder.

Bir gün Behrâm eğlence meclisinde ziyafet verip adamlarıyla beraber eğlenirken huzuruna bir grup insan gelir. Şehirlerini harap eden aslanları Behrâm'a şikâyet ederler. Bunun üzerine Behrâm askerleriyle birlikte aslanların olduğu yere gidip onları tek tek öldürür. Böylece halk huzura kavuşur. Ardından Behrâm şehre dönerek eğlence meclisine katılır.

Behrâm'ın Çin Hakan'ı ile Savaşı

Çin Hakan'ı İran'a sefer düzenlemeye karar verir. Kendine bağlı beylerine mektup göndererek asker toplamalarını emreder. Toplanan kalabalık ve donanımlı orduyla yola çıkar. Çin Hanı ordu kalabalık olduğu için on bölüğe ayırıp her birine komutan atar ve Merv şehrine gideceğini söyleyip arkasından gelmelerini emreder. Merv şehrine geldiklerinde şehri yağmalayıp harap ederler.

Çin ordusunun yaptıklarının haberini alan Behrâm savaş için ordusunu hazırlar. Ancak komutanları Çin'in ordusunun çok kalabalık olduğunu, bu sebeple bu orduya galip gelmenin mümkün olmadığını söylerler. Behrâm askerlerine mal mülk bağışlayarak askerlerinin gönlünü eder. Behrâm, Allah'ın yardımı onunla olursa Çin ordusuyla baş edebileceğini anlatırken Rum diyarından bir haberci haber getirir. Rum Kayser'inin İran'a doğru sefere çıktığını, kalabalık ordusunun dünyada benzerinin görülmediğini, sahip oldukları savaş aletlerinin Behrâm'da olmadığını söyleyip Behrâm'ın gaflete düştüğünü ve her yerden düşmanın etrafını sardığını söyler. Bunu duyan Behrâm'ın gönlü kederle dolar. İki düşmanla da savaşmak istese de bunun mümkün olmadığını bilir. Bir çare bulmak için düşünür.

Behrâm, askerlerinin içinden güçlü ve iyi savaşçılarından oluşan bir birlik hazırlar. Geride kalanları tahtı koruması için şehirde bırakır. Yerine yürekli bir bey olan yeğenini geçirir. Kendisinin Tebriz'e gidip Allah'a dua edeceğini ve zaferle döneceğini söyleyip Çin ordusu yaklaştığında Çin Hakan'ına elçi göndererek Behrâm'ın kaçtığını söyleyip Çin Han'ına teslim olmalarını ister. Ardından hazırladığı

birlikle beraber Tebriz'e doğru yola çıkar. Bu haber Rum Kayser'ine de ulaşır. Bunun üzerine Kayser ordusuyla konaklayıp istirahata çekilir.

Çin ordusu yaklaşınca Behrâm'ın yeğeni Hakan'a elçi gönderir. Behrâm'ın kaçtığını, kendilerinin Çin Hakan'ına boyun eğdiğini, şehirlerini harap etmemesini istediklerini, tüm hazinelerini ona vereceklerini bildirir. Tüm İran halkı ve askerlerinin onu karşılayacağını, hizmetine gelip ona izzet ve ikramlarda bulunacaklarını söyler. Bu sözlere inanan Çin Hakan'ı İran yakınlarında konaklayıp gece gündüz yiyip içerek eğlenmeye başlar. Bir gece Çin Hakan'ı beyleriyle eğlenirler ve içkiyle sarhoş olup uykuya dalarlar. Bu sırada Behrâm askerleri ile beraber baskın yapar. Gürültüye uyanan Çin Hakan'ı durumu anlayıp elinde kılıcıyla dışarı çıkınca onu Behrâm karşılar. İki Şâh çarpışmaya başlar. Behrâm, Çin Hakan'ını kılıcıyla yaralar ve yere düşen Çin Hakan'ı orada can verir.

Behrâm Çin Hakan'ına galip gelince askerlerine zarar vermez. Çin Hakan'ının yerine esir düşen oğlunu kendisine haraç vermesi şartıyla tahta geçirir. Ardından yiyip içip eğlenirler. Yeni Han, Behrâm'a ismi Nigar olan ay yüzlü güzel kız kardeşiyle evlenmesini teklif eder. Behrâm da teklifi kabul eder ve nikah kıyılır. Yapılan düğünün ardından Behrâm, bu güzelle iki gün geçirir. Ardından Behrâm İran'a döner. Çin Han'ı da Behrâm'a veda edip emniyet içinde Çin'e döner.

Behrâm ile Rum Kayser'inin Anlaşması

Behrâm, ülkesine dönüp tahta geçince kâtip getirterek Rum Kayser'ine bir mektup yazılmasını emreder. Mektubuna Allah'ın adı ile başladıktan sonra Kayser'e selam eder. Ardından Kayser'e bir kötülüğü olmadığı halde neden kendisine düşmanlık beslediğini sorar. Kayser'in gücünün yetmeyeceği bir işe kalkışmamasını, eğer gaflet edip de taarruza geçecek olursa zarar uğrayacağını söyler. Bu düşmanlığı sebebiyle kendisine haraç vermesini, vermezse onunla savaşarak tahtını ve tacını alacağını, savaşırsa Behrâm'ın gücünü göreceğini bildirip kendisine düşmanlık eden Çin Hakan'ının sonunun nasıl olduğunu hatırlatarak mektubunu bitirir.

Kayser, Behrâm'dan gelen mektup okununca korkup Behrâm'ın isteğini kabul edip elçiye altın ve gümüşler verir. Aynı zamanda Kayser, güzel kızını Behrâm'a verip onu damadı kılarak dostluk kurmayı düşünür. Bu fikrini beyleriyle istişare eder.

Beyleri de bu fikri makul görünce Kayser, kızını çeyizi ve birçok değerli kumaş ve mücevherler ile birlikte elçilerle Behrâm'a gönderir.

Behrâm, Kayser'in gönderdiği kafileyi şehrin sınırında karşılar. Ardından elçilerin getirdiği hediyeler saraya götürülür ve saray adeta hediyelerle dolup taşar. Ardından Behrâm, izzet ve ikramlar karşıladığı Kayser'in kızı ile nikâhlanır. Gelini gördüğünde güzelliği karşısında dili tutulup kendinden geçer. Gönül verdiği bu güzelle sabaha kadar zevk ile vakit geçirir.

Ertesi sabah Behrâm, Kayser'in elçilerine benzeri görülmemiş bir ziyafet düzenler. Elçilere yüklü miktarda altın ve gümüşler verir. Kayser ile barış içinde olacağını ve bundan sonra birbirlerine destek olacaklarını bildirip elçileri gönderir. Bu haberi alan Kayser çok sevinir.

Behrâm'ın Hindistan'a Gidişi

Behrâm Hindistan'a sefer düzenlemek ister. Bunu nasıl yapacağı hakkında bilgi almak, düşmanın nasıl savaştığını öğrenmek ve hile ile fethetmek için Hindistan'a gitmeye karar verir. Yerine yeniden yeğeni Ners'i geçirir. Kendisi elçi kılığına bürünür ve Hint Şâh'ına götürmek üzere armağanlar hazırlatır. Ardından kâtibini getirterek mektup yazdırır. Mektubunda Hint Şâh'ından haraç ister. Haracı vermemesi hâlinde onunla savaşacağını, ülkesini harap edeceğini ve tahtı ve tacıyla birlikte onun canını alacağını söyler. Çin Hakan'ına olanları ve Rum Kayser'ini kendisine nasıl itaat ettirdiğini anlatır. Cahillik edip kendisiyle savaşmaya kalkışırsa onun başına türlü belalar açacağını bildirip mektubunu bitirir.

Behrâm yanına cesur ve güçlü adamlarını alarak yola çıkar. Hindistan'a vardıklarında Hint Şâh'ı onları güzel karşılayıp ikramlarda bulunur. Ardından Behrâm'ın gönderdiği elçiyi dinlemek için çağırır. Elçi kılığındaki Behrâm mektubu okuyunca Hint Şâh'ı çok öfkelenir. Behrâm'ın haddini aşan şeyler söylediğini, savaşmaya gelirse Hint ordusunun gücünü göreceğini söyler. Ardından elçiye dönüp elçilere dokunulmaması kuralı sebebiyle onu öldürmediğini söyler. Behrâm da kendisinin haber getiren bir elçi olup görevini yaptığını söyler. Hint Şâh'ı Behrâm'a bakıp onun heybetli, konuşmayı bilen ve cesur biri olduğunu anlayıp beğenir ve onu alıkoymak ister. Behrâm'a hediyeler verip kaldığı yere gönderir.

Behrâm'ın Hindistan'daki Maceraları

Ertesi sabah Hint Şâh'ı eğlence meclisi tertip eder. Behrâm'ı da meclise çağırıp onunla birlikte yiyip içip eğlenir. Bir ara Hint Şâh'ı Behrâm'a onu sevdiğini, kendisinin oğlu olmadığını, Behrâm'ın ülkesinde kalıp yerine geçmesini ve kızını da ona vereceğini söyler. Bunu duyan Behrâm çok sevinir ve teklifi kabul eder. Ardından eğlenceye devam ederlerken Behrâm, ne kadar güçlü olduğunu göstermek için en iyi güreşçilerle yarışmak ister. Bunun üzerine Şâh, dev cüsseli ve kuvvetli bir gencin güreştiğini söyleyip onu çağırır. Behrâm bu gençle üç kez güreşir ve her defasında galip gelir. Bunun üzerine Behrâm herkesin beğenisini kazanır. Ardından izin alıp dinlenmek için odasına çekilir.

Behrâm ve Hint Şâh'ı halk ve askerlerin doldurduğu meydana çıkıp ata binme, at üstünde ok atma yarışı yaparlar. Behrâm yarışlarda galip gelir ve Şâh tarafından takdir edilir. Yarışın ardından gece boyunca eğlence meclisinde eğlenirler.

Ertesi sabah, Hint Şâh'ı vezirini çağırır. Behrâm'ı veliaht olarak atadığını, kızını ona verdiğini söyleyip kemer ve tac vererek bunu Behrâm'a iletmesini ister. Vezir durumu iletince Behrâm Şâh'ın kendisini hiç gurbette gibi hissettirmedeğini, kendisine çok iyilik ettiğini söyleyip Şâh'a dualar eder. Kendisinin şah olmakta gözü olmadığını ancak yönetimde Hint Şâh'ına yardım edebileceğini söyler. Vezir Hint Şâh'ına gidip Behrâm'ın söylediklerini iletir. Şâh buna çok sevinir ve düğün hazırlıklarını başlatır. Behrâm ile kızının nikâhını o sırada kıyılır.

Hint Şâh'ının emriyle görkemli bir düğün hazırlığı yapılır. Büyük bir alanda çadırlar kurulur, ikramlar hazırlanır. Düğün türlü ikram ve eğlencelerle geceye kadar sürer. Gece olunca Behrâm, Şâh'tan müsaade alarak gelinle birlikte çadırlarına çekilir. Behrâm melek gibi güzel gelinle sabaha kadar zevk ile vakit geçirir.

Ertesi gün Behrâm ile karısı eğlenmeye devam ederken birden çadırlarına her yeri darmadağın eden siyah bir fil girer. Bunun üzerine Behrâm, file gürzüyle saldırarak onu öldürüp dışarı çıkarır. Onun bu kahramanlığını herkes takdir eder. Ollayı öğrenen Hint Şâh'ı da Behrâm'a altın ve gümüşler gönderir. Filin ölüsü bir hafta yerinde bırakılır ve herkes gelip seyreder.

Behrâm'ın Vatanına Dönüşü

Behrâm bir yıl kadar Hindistan'da kaldıktan sonra artık vatanına dönme vaktinin geldiğini düşünür. Bu isteğini karısına ve Hint Şâh'ına açıklar. Şâh, Behrâm'ı kalması için ikna etmeye çalışsa da Behrâm kararından dönmez. Yedi gün daha birlikte yiyip içip vakit geçirirler.

Behrâm kendisiyle gelmesi için karısını ikna ederek onunla birlikte askerlerin korumasında yola çıkarlar. Uzun bir yol gittikten sonra karşlarına ifrit ve yılanların mekânı olan, gergedanlarla dolu bir dağ çıkar. Behrâm ve askerleri birçok acayip yaratıkla mücadele ederek zorluklarla dağı geçerler. Ardından İran'a doğru yola devam ederler.

İran sınırına varan Behrâm'ı Şâh ve askerler büyük mutlulukla karşılar. Behrâm yeniden tahtına geçip tacını giyer. Halk Behrâm'ın dönüşüne çok sevinir ve kimsenin kalbinde keder kalmaz. Tüm ülkede büyük bir şenlik olur. Yiyip içip eğlenerek yaz ve kışı geçirirler.

Behrâm'ın Saray Yaptırması

Güz gelip geçer ve tekrar kış gelir. Kışın zor şartları ve soğuğu her yerde hissedilir. Behrâm yedi iklimi fethettiği için ordusunu dağıtıp sabah akşam eğlencelerine devam eder. Behrâm, elçi göndererek Arap, Mısır ve Frenk şahlarından kızlarını ister. Bunun üzerine sultanlar isteğini yerine getirip kızlarını gönderirler. Behrâm, kızlarla evlenip hoşça vakit geçirir.

Bir gün Behrâm, içinde gül bahçelerinin olduğu, her ağacının türlü meyveler verdiği, tehlikelere karşı korunaklı cennet köşkü gibi bir saray yaptırmak ister. Bunun için maharetli bir mimar bulunur. Üstad Sinnimâr'ın yanında bir süre kalıp ona hizmet etmiş bu mimar aynı zamanda iyi bir ressam ve mühendistir. Behrâm nasıl bir saray istediğini anlatırken mimar da sarayın bir taslak resmini çizip ona gösterir. Behrâm bunu beğenir ve mimar çalışmalara başlar. Behrâm'ın istediği gibi, duvarları resimlerle süslü, her bir köşkü belirli bir renk ile bezeli yedi köşk bulunan görkemli bir saray yapılır. Behrâm tamamlanan sarayı görünce cennette olduğunu sanır.

Behrâm'a Anlatılan Hikâye ve Öğütler

Behrâm'ın yaptırdığı saraydaki her bir köşke yedi iklim padişahlarının kızları yerleşir ve yerleştikleri köşkün rengine göre elbiseler giyip köşkü bu renge göre

döşerler. Behrâm da gittiği köşkün rengine göre elbiseler giyip perşembe gününden başlayarak haftanın her bir gününde bir köşke gidip oradaki kızla zevk içinde vakit geçirir. Behrâm'ın gittiği köşklerdeki kızlar padişah babalarının ona iletmek üzere anlattığı bir hikâyeyi ve öğütleri anlatırlar.

Birinci Gece

Behrâm ilk gece siyah elbiseler giyerek siyah renkteki köşke gider ve köşkteki güzel onu naz ve cilvelerle karşılar. Behrâm siyahlara bürünmüş Hint Şâh'ının kızıyla eğlenip birlikte olduktan sonra kız, babasının Behrâm'a iletmesi için söylediği nasihatleri ona söyler. Adaletli olması ve devleti adaletle yönetmesi hakkında öğütleri ilettikten sonra babasının anlattığı şu hikâyeyi anlatır:

Hindistan'da adaletiyle nam salmış ulu bir Şâh vardır. Ülkesinde halkı huzur içinde yaşar. Mısır ve Acem diyarları bu ülkeyi kıskanırlar. Önceden çok eziyet görmüş bu ülke bu şahın adaletli yönetimi sayesinde huzura kavuşmuştur. Adaleti öyle yayılmıştır ki aslanlar gûrlar (yaban eşekleri) korkmasın diye gizlenir, kaplanlar ceylanla karşılaşmamak için dağa çıkar.

Şah için fakir ve zengin bir konumdadır. Şâh, düzenli olarak tebdil-i kıyafet ile halkın arasına karışıp insanların nasıl yaşadıklarını araştırmakta, zulme uğrayan varsa adaleti sağlamaktadır. Bu sayede cihan halkı huzur içinde yaşar.

Bir gün Züleyha gibi eşi benzeri görülmemiş güzellikte bir genç kız Şâh'ın esiri olur. Şâh bu kıza gönlünü kaptırır ve ondan kendisine yâr olmasını ister. Bunu duyan kız, hiddetle karşı çıkıp Şâh'a yoluna gitmesini, kendisini incitmemesini, yoksa onu ateşlere atıp yakacağını söyler. Bu sözler üzerine Şâh yaptığına pişman olur, nefesine uyduğu için kendine kızar ve intihar etmek ister. Kendini yakmaya çalışırken etrafındakiler durumu fark edip ona zorla engel olurlar.

Hikâyeden sonra babasının öğütlerine devam eden kız, Şâh eğer bir kere dahi olsa zulme göz yumarsa askerinin bunu adet edineceğini ve sonrasında öfkelenmenin fayda etmeyeceğini söyler. Nasihat ve hikâyelerin ardından Behrâm ile kız birbirlerine sarılıp uyurlar.

İkinci Gece

Behrâm, ikinci gece beyaz bir elbise giyerek beyaz köşke gider. Bu köşkteki Rum Kayser'inin kızı da Behrâm'ı hoşça karşılar. Behrâm, beyazlarla süslü bu kızla eğlenip birlikte olur. Ardından kız, babasını nasihatlerini Behrâm'a anlatır. Şâh'ın cömert olması gerektiğini, mal düşkünü olmamasını, cömertlik yaparak gönüller kazanabileceğini, sultanların hünerinin adalet ve cömertlik olduğunu söyler. Ardından şu hikâyeyi anlatır:

Rûm diyarında cömertliğiyle meşhur bir Şâh vardır. Yedi iklime hükmeder, onun zamanında zengin fakir eşittir. Hangi memleketi fethetmeye yönelse onun cömertliğinin namı yayılması sebebiyle, eline yay ve kılıç almasına gerek kalmadan o memleketin halkı kendi isteğiyle ona boyun eğer.

Bir gün oğlu Şâh'a, âleme hükümdar olduğundan beri eline hiç kılıç almadığını söyleyip memleketleri fethetmenin ve düşmanı öldürmenin yolu kılıç iken onun kılıç olmadan cihana nasıl hükmettiğini sorar. Babası, eline kılıç almadıysa da altın ve gümüşü tuzak gibi kullanıp halkın gönlünü kazandığını ve kendisine boyun eğdiğini, cömertliği sayesinde zengin ve fakirin kendisini sevdiğini söyler. Oğluna, bir halkın kendisini sevmesini istiyorsa altını sevmemesini, böylece halkın onu seveceğini, elinde ne varsa etrafına dağıtmasını nasihat ederek o zaman diyarların nasıl fethedildiğini göreceğini söyler.

Hikâyenin ardından Kayser'in kızı nasihatlere devam edip Behrâm'a cömertlerin cehenneme girmeyeceğini, bundan büyük kazanç olmadığını, cimrilerin ise cennete giremeyeceğini, bu sebeple cimri olup kendisini alçaltmamasını söyler.

Üçüncü Gece

Behrâm'ı üçüncü gece kırmızılar giyinen Acem güzeli karşılar. O da babasının nasihatlerini anlatır. Bir şahın cesur olması gerektiğini, kılıçla yedi iklimin kapısının açılacağını, savaşta korkup kaçan Şâh'ın taç giymeye lâyık olmayacağını, savaşta yiğit olmanın ve kılıç kullanmayı bilmenin önemli olduğunu anlatır. Ardından Behrâm'a şu hikâyeyi anlatır:

İskender tüm dünyaya hükmettikten sonra Mısır ve Şam da onun hükmü altına girer. Kılıcının kuvvetine deniz ve kara ona boyun eğer. Cihana hükmettikten sonra İskender, tahtına oturur ve yiyip içip eğlenir. Sabah akşam sohbet ederek vakit geçirir.

Bir gün bir kimse İskender'e kâinatın yaratılmasından bu yana onun gibi hükümdar gelmediğini, gittiği her yeri fethedip orada namını bıraktığını söyleyip bunu nasıl başardığını sorar. İskender, savaştığında düşmanın kendisine karşı kuvvet bulamadığını, düşmanından korkmadığı için zayıf düşmediğini ve kaybetmediğini, kararlı olan hükümdarın her türlü tehlikelerden kurtulabileceğini, zaferi Allah'ın verdiğini, kılıcın buna bahane olduğunu söyler.

Dördüncü Gece

Behrâm dördüncü yeşil köşkteki Çin Şâh'ının kızının yanına gider. Yeşillere bürünmüş bu güzel de Behrâm'la eğlendikten sonra babasının nasihatlerini aktarır. Hükümdarların siyaset bilmesi gerektiğini, halkın sadece iyilikle yönetilemeyeceği, bazen siyaset bazen iyilikle yönetilmesi gerektiği, siyasetle yönetilmeyen ülkenin harap olacağını söyler. Yönetimde itidalli olmasını, zulme ve zalime meyletmemesini, aksine zalimleri korkutması gerektiğini söyler. Ardından şu hikâyeyi anlatır:

Çin'de siyasette mahir olup yönetiminden emin olunan bir Şâh vardır. Bu Şâh'ın halka eziyet eden bir beyi vardır. Beyin yaptığı bütün eziyetleri bir deftere yazıp Şâh'a sunarlar. Bunu gören Şâh çok sinirlenir ve öldürmek maksadıyla beyi huzuruna çağırır. Ancak bey haberi alınca korkup bir yere saklanır. Şâh beyi bulamayınca onu terbiye eden kimseyi öldürmek ister. Halk ise onun bir suçu ve günahı olmadığını, yok yere kanına girmemesini söylerler. Şâh ise zalim beyi onun yetiştirdiğini, ona yardımcı olduğunu, bu sebeple onun da zulmetmiş sayılacağını, kendisinin de üzerine düşeni yaptığını söyler. Şâh'ın emriyle beyi yetiştiren kişi suçu bulunsun diye zindana atılır. Adam zindanda çokça elem görür. Bir gün saklanan bey ortaya çıkar ve yakalanır. Hapisteki adam serbest bırakılır ve bey idam edilir. Bu siyasetten korkan askerler bir daha suç işlemeye korkarlar. Behrâm bu hikâyeyi dinleyerek uykuya dalar.

Beşinci Gece

Behrâm beşinci gecede sarı elbiseler kuşanmış Arap şahının kızıyla eğlenip vakit geçirir. Ardından Arap güzeli de babasının nasihatlerini anlatmaya başlar. Şahların vakur ve ağırbaşlı olması gerektiğini, öfke ateşine kapılmamasını, gönlünü pişmanlık ateşiyle yakmamasını, bir kimse bir kez suç işlediğinde onu affetmesini

ancak suçu adet edinirse o kimseyi cezalandırmasını, merhametli olmasını, boş sözler söylememesini, halka karşı şefkatli olmasını söyler. Sonra şu hikâyeyi anlatır:

Bir gün bir kimse gelip söz söylemek için İskender'den izin ister. İskender'e, halka cömert davrandıkça halkın nankörleştiğini, yumuşak başlılığı bırakarak halkı korkutmasını, askerleri şahtan korkmazsa sonunda taht ve tacının düşmanın eline geçeceğini söyler. Bunun üzerine İskender, bu kadar kötülükle yapılacak işi iyilikle yapmanın hüner olduğunu söyler. Bu kimseye Hakk'ın yaptığı duvarı harap etmemesini, elbet bir gün onun da toprak olacağını, herkesin hesap gününde hesap vereceğini anlatır. Kendisini hayırlı işlere yönlendirmesini, sultana fitne vermenin ayıp olduğunu söyler.

Altıncı Gece

Behrâm altıncı gecede lacivert renkteki köşke gidip lacivert elbiselerle süslenmiş güzelle eğlenip vakit geçirir. Ardından o da babasının nasihatlerini Behrâm'a anlatır. Şâh çok çalışkan olmadığında halkın ona itaat etmeyeceğini, siyah taşın üzerinde çok çalışmayla altına dönüştüğünü, bu sebeple çok çalışmasını söyler. Ayrıca ihtiyacı olanlara yardım etmesini, kimseyi küçük görmemesini, Hak yolunda çalışanı halkın seveceğini, gayreti olanı Allah'ın seveceğini söyler. Sonrasında şu hikâyeyi anlatır:

Ülkeler fetheden İskender bir gün tüm cihanı fethetmeye karar verir. Bunun için günlerce düşünür. Cihanı gösteren aynasına baksa da bir şey göremez. Çaresizlik içinde düşünürken aklına ilim sahibi, faziletli, akıllı Aristo gelir.

Dünya da ne kadar sevinç varsa da adın kalbe o kadar bıkkınlık verir. Âlemin bir gülü varsa bin diken, bir hazinesi varsa çok miktarda da yılanı vardır. Bu âleme gelmek de gitmek de bir anlıktır. Bu sebeple niçin gelinip gidildiğini bilmelidir. İnsan bu dünyada misafirdir, burada makbul bir eseri kalırsa mahşer gününde bu hüneri söylenir.

2.3. Ârif'in Hamse'si

Ârif'in Hamse'sinde bulunan eserler hamsenin nüshasındaki sıralamaya²⁶² göre verilmiştir.

2.3.1. Mürşidü'l- 'Ubbâd Mesnevisi

Ârif'in Hamse'sinde ilk mesnevi olarak yer alan Mürşidü'l- 'Ubbâd'ın telif tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Aruzun "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Eserin nüshasında eksikler bulunmakta, mevcut nüshaya göre eser 1923 beyitten meydana gelmektedir.

Eserin nüshasında bulunan eksikler sebebiyle giriş kısmındaki tevhid, na't, sebab-i telif gibi bölümler bulunmamaktadır.

Mürşidü'l- 'Ubbâd Mesnevisinin Özeti

Ârif'in Hamse'sinde yer alan Mürşidü'l- 'Ubbâd mesnevisinin özetinde Abdurrahim Elveren'in yüksek lisans tez çalışmasında yer alan metin esas alınmıştır.²⁶³

Birinci Bölüm

Bu alem, arş, kürsi, cennet cehennem yok iken Allah vardı. Allah Teala bilinmeyi istediğinden varlık alemi yarattı. Allah'ın yarattığı her şey varlık denizinin içinde gizlidir. Bu varlık denizinden Allah enbiya, evliya ve seçilmiş kullarını çıkarır. Her varlık ayna benzeri bir görüntüyü gösterir. Arif olan insanın aynalardaki görüntülere takılmayıp bunları yaratana yönelerek O'nu istemesi gerekir. Allah'a ulaşmak için gayret ve çaba gerekir. Ateşe giren bıçak ateşin özelliğini alır yakıcı olur. Denizlere karışan damlacık denizlerin özelliğini taşır. Allah yolunun yolcusu vahdet denizine dalar benliğini yok eder. Aşk yolcusu olup bu varlık aleminden ötelere geçmek gerekir. Bu yolda ölürse aşk şehidi olur. Dünyaya aldanmamak gerekir. Dünya yüzünü gizlemiş çirkin, hilebaz, yaşlı bir kadın gibidir. Dünyanın örtüsünü kaldırıp çirkinliğini görmek gerekir. Tavuğun altına konulan ördek yumurtası zamanı

²⁶² bk. Elveren, a.g.e., s.23.

²⁶³ bk. Abdurrahim Elveren, *XV. Yüzyıl Şairlerinden Ârif ve Hamsesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2001.

geldiğinde yumurtadan çıkar gölleri yüzerek geçer. Tavuk olanlar yüzemez. Bunun gibi şair varlık alemini yüzerek geçmeyi geride kalmamayı önerir. Bunun için şeyh eteğine yapışmalıdır. Şeyhi insanı ötelere uçurup Yüce Sultan katına ulaştırır. Şeyhine hizmet etmeli, maksuduna kavuşmalıdır. Yoldan geri kalıp perişan olmamalıdır. Hz. Peygamber hakkında “sen olmayaydın kâinatı yaratmazdım.” buyrulduğu halde ibadet etmekten ayakları şişerdi. “Ya Rabbi sana hakkıyla ibadet edemedik, seni hakkıyla bilemedik” diye yalvarırdı. İnsana gereken bu şekilde ibadet edip öbür alemde sultan olup gülmelidir.

Allah yolunun yolcusunun durumu şu şekildedir: Bir Yüce Sultan’ın varlığını duymuş ona kavuşmak için yollar kat eder. Bir zaman sonra bir yere varır ki vardığı yerin evleri, ovaları, nehirleri, dağları nurdandır. Cennet misali bu yere hayran kalır, maddi varlığı gider, canı kalır. Sultanı aramaya devam eder. Büyük bir şehir görür. Kapılarında bekçiler vardır, içeri almazlar. Salık sürekli bu kapılarda hizmet eder. Sonunda içeri alırlar. Mükemmel bir saray görür. Sarayın kapısında mukarribler vardır. Onlara gece gündüz ibadet eder, aşk davasında samimi olduğunu görürler, içeriye alırlar. Sultanın yüzünü görür. Hizmet ve ibadetle mukarriblerden olur. Biz de ibadet edip çok çalışarak o ulu dergâha ulaşalım.

İkinci Bölüm (Meczubun Durumu)

Hayat yolunda binitiyile giden meczubu aşk rüzgârı alıp denize savurur. Gözünü açtığı anda meczup zahmetsiz isteğine kavuşmuş olduğunu görür. Burada ne hastalık ne ölüm, ne iş derdi ne kazanma derdi vardır. Varlık deryasından geçen meczup kul iken padişah olmuştur. İnsanın da çalışıp o makama ulaşması gerekir. Dünyaya aldanmayıp yoldaşlarını iyi kişilerden seçmelidir. Canın temizleyip nur kılmalı ölse bile toprak olmayıp nur gibi yaşamına devam etmelidir. Salih bir kişi öldüğünde melekler onu güzel kokularla ipeğe sarıp cennete yükseltirler. Peygamberlere yoldaş olur. Asi kötü biri öldüğünde pis kokulu ateşten hırkalara sarılıp yükseltir. Melekler ona lanet eder. Onun yeri siccindir. Bu kâinat farklı farklı görünse de Hak Teala hepsini ihata etmiştir, bir kaynaktır. Hakk’ın nuru tektir. İnsan kesret alemini geçerse birlik nuruna ulaşır her şeyi kendinde görür.

Üçüncü Bölüm

Bu bölümde aşığın durumu açıklanmıştır.

Göklerdeki yıldızlar aşktan dönmektedir. Zengin fakir bütün insanların çiğnediği yer yüzü aşk şarabıyla mest olup ayaklar altına serilmiştir. Âşık olan toprak gibi ayaklar altında hor ve hakirdir. Aşk onu canlandırır, çiçek gibi açtırır. Yüzü kara iken aydınlatır, nurlandırır.

Dosta kavuşmak ümidiyle göz yaşlarını nehirler gibi akıtmıştır. Gözyaşları yüzünde yol edinmiştir. Allah'ı zikrederek akan göz yaşları çeşmeler gibi çağlayarak O dosta giderler. Gerçek âşık olan kişi dünyanın bir konak olduğunu, konan herkesin göçtüğünü bilir. Dünyayı terk eder. Şair âşığı şöyle tarif eder: Âşık görmeden âşık olmuştur. Sabrı kararı bitmiştir. Sevgilinin otağının nerede olduğunu bilmez. Zamanla baştan ayağa nur kesilmiş bir er kişiye ulaşır. O kişiden sevgilinin kokusunu alır, mest olur. Sevgilisine ulaştırmasını o kişiden ister. O kâmil kişi nefsinin terk edip her şeye sabretmesini öğütler. Âşık şeyhine itaat eder, zorluklara katlanır. Bunun sonucunda perdeler kalkar, O Yüce Sultanı görür.

Sıkıntılara katlanmayan, sevgili için ateşe giremeyen, benzi sararıp uykularını kaybetmeyen, dünyayı sevenlere aşık denmez.

Aşık şeyhinin öğütlerini tutar ilerler. Gözlerinden perdeler kalkar. Kabirdekilerin hallerini görür. Her şeyin zikrettiğini duyar. Daha da ilerler, her şeyin yok olup sadece Hakkın kaldığını görür. Vahdet-i vücuda erişir. Bütün alem Hakk'ın nurundan varlık alemine çıkmıştır.

Dördüncü Bölüm

Bu bölümde rahmetten kovulmuş kimsenin hali anlatılmaktadır.

Şeytan bütün kovulmuşların başıdır. Önceleri ibadet edip itaatkâr iken Adem'i kıskanıp secde emrine uymadığından kovulmuştur. Can aşamalardan geçerek ateş, hava, su, toprak suretlerine bürünür. Toprak. bitki, hayvan şekillerinden geçer ve insan olur. Anne ve babası vasıtasıyla bu âleme gelir. Onun için anne ve babaya iyilik gerekir. Kişi Hakk'ın emirlerini tutmazsa kovulur. Hakk'a kulluğun beş esası vardır. Bunlar: Namaz, oruç, zekât, hac ve gaza etmektir. Âlem sonradan yaratılmıştır. Bir gölge gibidir. Ona gönül bağlamamak gerekir. Gönlü onu yaratana bağlamalıdır. Kuşun gölgesini kuş sanıp bütün okunu boşa harcayan avcı gibi olmamalıdır.

2.7.2. Nüsha-i ‘Âlem ve Şerhü’l-Âdem Mesnevisi

Ârif’in Hamse’sinde ikinci sırada yer alan mesnevi H. 841 / M. 1437-38 yılında telif edilmiştir. Aruzun “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla yazılan eser 369 beyitten meydana gelmektedir. Eserde konu olarak insanın yeryüzü ve gökyüzü ile olan benzerlikleri ele alınmıştır.

Nüsha-i ‘Âlem ve Şerhü’l-Âdem Mesnevisinin Özeti

Ârif’in bu mesnevisinin özetinde Abdurrahim Elveren’in yüksek lisans tez çalışmasında yer alan metin esas alınmıştır.²⁶⁴

Mesnevi iki kısma ayrılabilir. Birinci bölümde göklerle insan arasındaki benzerlik, ikinci kısımda da yeryüzü ile insan arasındaki benzerlik anlatılır.

Birinci Kısım

Ahmed, ahadiyet (birlik) denizine atıldı. Ahmed’in mimi gidince geriye Ahad (Bir) kaldı. Böylece ikilik, çokluk gitti, birlik oluştu.

Şair insana aslının ne olduğunu, nasıl bir cevher olduğunu, Hakk’ın yücelerden mi yoksa aşağılıklardan mı kıldığını sorar. Yerde ve gökte her ne var ise insanda bunların mevcut olduğunu söyler.

Yedi göğün karşılığı olarak Hak Teala insanda baş, yüz, ten, iki el ve iki ayak yaratmıştır. On iki burcun karşılığı insan bedenindeki on iki deliktir. Arşın karşılığı kalp, levhin gönül, kalemin fikir, kürsinin mukabili himmet yaratılmıştır. Sevinç huri ve cennet, keder ve üzüntü cehennem örneğidir. Gökte tesbih eden melekler varsa yeryüzünde zikreden kullar vardır.

İnsan bedeni içinde sürekli savaşın olduğu bir şehre benzer. Savaşanların biri iyi fikirleri (imanı), diğeri de kötü fikirleri (şeytanı) temsil eder. İyi fikrin komutanı akıl, kötü fikrin komutanı da nefistir. Bazen biri bazen de diğeri üstün gelir. İnsan şehri şeytana teslim ederse kendisine yazık etmiş olur.

İnsan vücudu saray gibidir, ruh sultan olup onda yerleşmiştir. O sarayın beş bahçeye açılan beş kapısı vardır. Bunlar: işitmek, görmek, koklamak, tatmak ve

²⁶⁴ bk. Abdurrahim Elveren, *XV. Yüzyıl Şairlerinden Ârif ve Hamsesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2001.

dokunmak özellikleridir. Bunlardan ruh zevklenir. Sonsuz alemde küçük bir örnek olan bu alemde can kuşu böyle safa alırsa sonsuz alemdeki zevk ve safası ne derecede olduğu tarif edilemez. İnsandaki iman nuru güneşin nurundan, dilindeki şehadet nuru ayın nurundan, taat nuru yıldızların nurundan daha üstündür. Gökteki yedi gezegene karşılık insanda işitme, görme, tatma, dokunma, hafıza, düşünme ve tatma özellikleri yaratılmıştır.

İnsanın annesinden doğması güneşin doğmasına, çocukluk evresi kuşluk vaktine, gençlik dönemi öğle vaktine, ihtiyarlık hali ikinci vaktine, ölmekte güneşin batmasına benzer.

Üzüntü hali bulut gibi, göz yaşı yağmur gibidir. Gülmek şimşek gibi nefes alıp vermek rüzgâr akımı gibidir. Damarlar ırmak benzeridir. Cömertlik cennet gibidir. İnsanın cömert olması gerekir.

İkinci kısım

İnsanın kemikleri dağ benzeridir. İlikler madenler gibidir. Damarlar ırmaklar gibi kan ırmakta akan su gibidir. Et toprak gibi kıllar yeryüzündeki bitkilere benzer. İnsanın yüzü doğu, arka tarafı batı gibidir. Uyku ölüme, uyanıklık yaşama, gece mezara, gündüz ise kabirden çıkmaya benzer. Kızmak ateş gibi, sabır sırat örneği, tükürük tatlı su, gözyaşı deniz suyu gibidir.

İbadet etmek enbiyaya, tesbih etmek evliyaya benzer. Küfür karanlık gece gibi, iman gündüz gibi, inkâr kilitli kapı gibi, ikrar açık kapı gibidir. Gençlik yaz mevsimine, olgunluk güze, ihtiyarlık kış mevsimine benzer. Allah insanı en üstün şekilde yaratmıştır. İnsanın kendini aşağılara düşürmekten korumalı, izzetini artırmalıdır.

Alın secde etmek için, kulak hikmetli sözleri işitmek için, göz ibret almak için, dil şehadet getirmek, gönül iman etmek, el cömertlik yapmak, ayak hizmete koşmak için yaratılmıştır. Hak insanı kendisine kul olması için yarattığı halde insanın şeytana kul olması çok kötüdür. Allah Teala bütün varlığı, melekleri, yeri göğü, ayı, güneşi, yıldızları insana hizmet etmeleri için yaratmıştır. Hak insanı sultan kılmıştır. İnsana gereken gece gündüz Allah için çalışması adaleti gözetmesidir. Adaletli olursa iki cihanda padişah olur. Zulmeder yoldan çıkarsa perişan olur, aşağılanır, kovulur.

Kıyamet günü yıldızların dökülüp yer ve göğün birbirine girip yok olmasının sırrı kâinat insan için yaratılmıştır. İnsan buranın sultanıdır. Sultan gidince sarayın bozulması haktır. Bir hadiste yıldızların dağılmasının sebebi şöyle açıklanmaktadır: Müminler mezardan çıkınca Cenabı Hak meleklerle “yıldızları kullarımın ayaklarına saçın” buyuracaktır. Bu insana izzettir. İnsanın kendini hor etmemesi gerekir.

2.7.3. Mevlid Mesnevisi

Ârif'in Hamse'sinde yer alan diğer bir eser olan Mevlid'in telif tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte H. 842/ M. 1438-39 olduğu tahmin edilmektedir. Aruzun “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbıyla kaleme alınan eser 207 beyittir.

Eser tevhid, nâ't, ashaba methiye ve sebab-i telif bölümleri ile başlar. Ardından asıl konuya geçilmiştir. Nüshada eksiklik olması sebebiyle eser tam bir mevlid özelliği taşımamaktadır.

Mevlid Mesnevisinin Özeti

Ârif'in bu mesnevisinin özetinde Abdurrahim Elveren'in yüksek lisans tez çalışmasında yer alan metin esas alınmıştır.²⁶⁵

Şair mevlide tevhid ile başlar. Mekândan münezzehe olan Allah kâinatı yoktan yarattı, esmasına ayna kıldı. Akl-ı evvel, kalem ve levhi yarattıktan sonra yedi göğü düzenleyip yeryüzündeki canlıları yarattı. Yaratılan her şey Allah'ın birliğine delildir. Allah'ın eşi benzeri misli yoktur. Hayy ve kadimdir. Bir şeyi murad ettiğinde kün (ol) der o şey hemen olur.

Salat Allah'ın nebisi Muhammed Mustafa'ya olsun. Onun nurundan arş, kürsi, yer ve gök dolmuştur. Güneş gibi doğup küfür karanlığını aydınlattı. Develer secde edip konuştu. Gökteki ay bir işaretle bölündü. Hak ona aydınlatan lamba demiştir. Şair asi olduğu halde Onun şefaatinin ister. Şair bundan sonra dört halife başta olmak üzere sahabeyi över.

H. Peygamberin nuru Âdem peygamber yaratılmadan önce vardı. O nur her tarafı kapladı. O insanların en güzelidir. Bütün alemin kiblesidir. Allah ve melekleri

²⁶⁵ bk. Abdurrahim Elveren, *XV. Yüzyıl Şairlerinden Ârif ve Hamsesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2001.

ona salat eder. Sende ümmetiysen hayat bulmak için salavat getir. Hz. Peygamber “Âdem su ve çamur arasındayken ben peygamberdim.” buyurmuştur. Allah ona Abdullah dedi, ism-i azam ile ululadı.

2.7.4. Mi‘râc-ı Nebî Mesnevisi

Ârif’in Hamse’sindeki diğer bir mesnevi olan Mi‘râc-ı Nebî H. 841/ M. 1437-38 yılında yazılmıştır. Aruzun “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla yazılan eser nüshada bulunan eksikler sebebiyle 1745 beyittir.²⁶⁶

Mi‘râc-ı Nebî Mesnevisinin Özeti

Ârif’in Mi‘râc-ı Nebî mesnevisinin özeti Abdurrahim Elveren’in yüksek lisans tez çalışmasında bulunan metin esas alınarak hazırlanmıştır.²⁶⁷

Allah gecenin bir vaktinde kulunu Burak ile Mekke’den Beytü’l-Makdis’e götürdü. Yer ve gökte ne sırlar varsa ona gösterdi. Hz. Peygamber üzgün bir şekilde Ümmühani’nin evinde iken Cebrail gelir, ona mi‘racı müjdeler. Hz. Peygamber’in göğsü yarılr, kalbi çıkarılıp temizlenir. Cebrail onu Burak’a bindirir, Beytü’l-Mukaddes’e ulaştırır. Mescid-i Aksa’da iki rekât namaz kılan Hz. Peygamber, kendisine sunulan süt ve şarap kadehlerinden sütü seçer ve içer. Daha sonra dünya semasına yükselirler. Cebrail kapının açılması için izin ister. Kim olduğunu sorarlar, cevap verir. Kapı açılır, hoş geldin derler. Âdem peygamberle karşılaşırlar. Cebrail selam vermesini söyler. Hz. Peygamber Hz. Adem’i selamlar. Âdem selamını alır. Birinci katın melekleri Hz. Peygamber’i ziyaret ederler. İkinci göğe yükselirler. Teyze oğulları Hz. İsa ve Hz. Yahya ile görüşürler. Bu şekilde üçüncü gökte Yusuf, dördüncü katta İdris, beşincide Harun, altıncı gökte Musa, yedinci de İbrahim ile görüşürler. Daha sonra Sidre’ye gelirler. Hz. Peygamber Sidre ağacını seyreder. İkişi aşikâr ikisi gizli dört ırmağın aktığını görürler. Bu ırmaklardan ikisi Kevser ve Rahmet ırmakları diğer dünyevi olanlar Nil ve Fırat ırmaklarıdır.

²⁶⁶ bk. Abdurrahim Elveren, *XV. Yüzyıl Şairlerinden Ârif ve Hamsesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2001, s.31.

²⁶⁷ bk. Abdurrahim Elveren, *XV. Yüzyıl Şairlerinden Ârif ve Hamsesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2001.

Cennetü'l- Meva'yı seyredeler. Kaynakları “Bismillahirrahmanirrahim” olan şarap, su, bal ve süt ırmaklarını görürler. Beytü'l-Mamur'a gelirler. Beytül-Mamur'un nerede olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Günde yetmiş bin melek tavaf eder, ikinciye sıra gelmez. Hz. Peygamber Refref'e binerek Sidre'den öteye geçer. Cebrail Sidre'yi geçemez, orada kalır. Kürsi'yi, Levh'i görür. Kalemın cızırtısını işitir. Arşı seyrederek. Kâbe-i kavseyn makamını geçip ev edna mertebesine yükselir. Vuslat hasıl olur. Âşık maşukuna kavuşur, kesret gider vahdet hasıl olur. Cenab-ı Hakk'ın ne getirdin sorusuna Peygamber eksik iyilikleri ile günahlar getirdiğini söyler. Allah Teala affettiğini buyurur.

Hz. Peygamber'in niyazından sonra Cenab-ı Hak hitaben Peygambere, ümmetine cenneti verdiğini, yeryüzünü mescid kıldığını, kendisini mahlukatın en mükerremi kıldığını söyler. Allah Teala peygamberine dile benden ne dilersen der, Peygamber cümlemizi bağışla der. Allah Teala ümmetini ve seni bağışladım der. Yine hitabından sonra Peygamber unutup hata edersek bağışla der. Allah bağışladım buyurur. Gücümüzün yetmediği şeyleri bize yükleme diye duasına karşılık dilediğini kabul ettim buyurur.

Cenabı Hak elli vakit namazı farz kılar. Dönüşte Hz. Musa ile karşılaşan Peygambere dönüp azaltılmasını istemesi söylenir. Hz. Peygamber döner, on vakit azaltılır. Sonunda beş vakte kadar düşürülür. Beş vaktin sevabı elli vaktin sevabı gibi olacaktır. Hz. Peygamber miraçta namazlarındaki hatalardan dolayı azap görenleri görür. Bunun için namaza dikkat edip cemaati kaçırmamak gerekir.

Hz. peygamber cehennemi, zebanileri, azap görenleri görür. Onlar için ağlar.

Peygamber Kubbetü's-Sahra'ya iner, peygamberlerin ruhlarına imam olup namaz kıldırır. Daha sonra Ümmehani'nin evine gelir. Ona miracı anlatır. Dışarıya çıktığında Ebu Cehil'le karşılaşır. Sorusu üzerine miracı Ebu Cehil'e ve diğer müşriklere anlatır. İnanmazlar, alay ederler. Yeni Müslüman olanlardan bazıları dinden çıkar. Ebu Bekir duyar duymaz inanır. Bundan dolayı “Sıddık” lakabını alır. Müşriklerin Mescid-i Aksa hakkındaki sorularını cevaplar, kervanlarından haber verir ama kafirler yine de iman etmezler.

Miracın ruhla mı, uykuda mı uyanık mı olduğu konusunda tartışmalar olsa da şair ruh ve bedenle gerçekleştiği görüşündedir.

Bundan sonra şair miracın tasavvufi açıklamasına geçer. Her şeyin yok olacağı bu dünyada geçici güzelliğe aldanılmamasını söyler.

Cenab-ı Hak, Musa peygambere şöyle sorar: “Benim için amel işledin mi?” Hz. Musa cevap olarak, “Ya Rabbi, çok namazlar kıldım, oruçlar tuttum, sadaka verdim, seni tesbih ile hamd ettim ve kitabını okudum.” der. Allah da “namazın kulluğuna delil, orucun bir kalkan, sadakanda kıyamette bir gölgedir.” buyurur ve şunu ekler:

“Benim için ne yaptın?” Musa peygamber cevap veremez, Allah şöyle buyurur: “Ey Musa, benim için sevip benim için düşman olanı düşman belledin mi?”

Devamında bu konuyla ilgili olarak şair “Hakk’ın dostları” olan evliyayı sevmenin gerekliliği üzerinde durur. Hakk’a ulaşmak için evliyanın eteğine yapışmak gerektiğini söyler.

Şair çok sayıdaki bu âlemin görünüşte olduğunu söyler. Sureti bırakıp vahdete ermeyi, kabı bırakıp kabın içine bakmayı önerir. Gözü bağlı olanın, sevgilinin cemâlini nasıl göreceğini sorar.

Şair daha sonra, şehadet alemi, melekut alemi, ceberut alemi, berzah alemi ve misal alemi anlatır.

Ehl-i zevkin terazisinin Kur’an ve hadis olduğunu belirtir. Görüneni bu mizana vurup şeytanın hilesinden emin olmanın gerektiğini söyler.

Misal aleminde ne varsa insanda mevcut olduğunu söyler. Bu yüzden ona misal alemi denildiğini ileri sürer. Ona “hayal-i münfasıla” da der. O alem, arşı, kürsiyi, gökleri, yedi kat yerleri, melek ve cennetleri kaplamıştır. Şaire göre Resulullah, Cebrail’i ve enbiyayı misal âleminde görmüştür.

Bu alemdeki suretler, misal alemindeki suretleri perdelemektedir. Bu sebeple arifler, onu ferasetle ve keşiflerinin açılmasıyla bilirler.

Şair bu âlemin ten, misal âleminin can olduğunu söyler. Ceberut âleminin de cana can, a’yan âleminin de canın canının canıdır der.

H. Peygamberin, misal alemini seyrettiğini, arşı, kürsiyi, cennetleri ve köşkleri gördüğünü söyler. Ceberut ve a'yan alemlerini seyrettiğini, alem-i esmayı geçip Kâbe-i kavseyn'e erişerek "ev-edna" makamına ulaştığını, yani vücud-ı mutlaka vasıl olduğunu belirtir. Ahmed'in mim'inin giderek, Ahad olduğunu, makamların hepsini geçerek, ebedilik şarabını içtiğini söyler. O, dertlere derman, tenlere can olmuştur. O'nun, asilere şefkat kılıp, Hakk'a Habib olduğunu söyler.

Şair H. Peygamber özlemini dile getiren bölümden sonra bir hatimeyle eseri sona erdirir.

2.7.5. Vefâtu'n-Nebî Mesnevisi

Ârif'in H. 842/ M. 1438-39 yılında telif ettiği Vefâtu'n-Nebî mesnevisi 1395 beyitten meydana gelmektedir. Aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla kaleme alınmıştır. Giriş kısmında 95 beyitlik kaside nazım şekliyle kaleme alınış tevhid, na't, ashaba medhiye bölümleri yer almaktadır. Bu kısımdan sonra asıl konuya giriş yapılır. Eser H. Muhammed'in vefatından önceki bazı hadiseler, vefatı ve sonrasında anlatılan hikâyeler ele alınmıştır.

Vefâtu'n-Nebî Mesnevisinin Özeti

Ârif'in Vefâtu'n-Nebî mesnevisinin özetinde Abdurrahim Elveren'in yüksek lisans tez çalışmasında yer alan metin esas alınmıştır.²⁶⁸

H. Peygamber, ölümünün yaklaştığını hisseder, Bilal'i çağırarak sahabeleri toplamasını ister. Namazın kıldıktan sonra H. Peygamber minbere çıkarak bir hutbe okur ve şöyle söyler: "Ey Müslümanlar, ben size nasıl peygamber oldum, Cenab-ı Hakk'ın vahyini hepinize bildirdim mi?"

Sahabilerden olan topluluk, "Ey Allah'ın Habib'i, Allah sana çok hayır versin. Sen bize anne ve baba gibi davrandın; Hak sözünü eksiksiz bildirdin ve dine çağırdın." diye cevap verirler.

²⁶⁸ bk. Abdurrahim Elveren, *XV. Yüzyıl Şairlerinden Ârif ve Hamsesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2001.

Hız. Peygamber bu cevaptan sonra Şehadet parmağını kaldırıp üç kez “Şahit ol ya Rab” diyerek topluluğa döner “Hanginizin hakkı varsa söylesin, hemen vereyim” diyerek helalleŐmek ister. Üç defa bu sözünü tekrarlar.

Dördüncü tekrarında sahabeden UkkāŐe kalkar. Bedir gazasından dönerken, Hız. Peygamber’in kamçıısıyla kendisine vurduğunu söyler. Hız. Peygamber, Bilal’e giderek Hız. Fatıma’dan kamçısını alıp getirmesini ister. Olayı öğrenen Hız. Fatıma feryat ederek, Bilal’e, Hız. Peygamber yerine Hasan ve Hüseyin’e vurulmasını söyler. Hız. Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin, kendilerine kamçı vurulmasını, UkkāŐe’nin bu isteğinden vazgeçmesi için yalvarırlar. Hız. Peygamber “onun hakkı bendedir.” diyerek rıza göstermez. UkkāŐe’ye vurmasını söyler UkkāŐe, “bana vurduğunda karnım açıldı.” der. Mescitte yüksek seste ağlaŐmalar olur. Rasulullah mübarek karnını açınca mescidin içi nurla dolar. UkkāŐe, onun nuruna bakar ve hemen karnını öper, “anam babam sana feda olsun, sana nasıl kıyıp vurabilirim? Amacım yüzümü ak karnına sürerek onu cehennemde yanmaktan kurtarmak istedim.” der. HelalleŐirler, daha sonra, Hız. Peygamber: “Cennette benim komŐumu görmek isteyen UkkāŐe’ye baksın.” buyurur.

Daha sonra Hız. Peygamber hastalanır. Hastalığı on sekiz gün sürer . Mübarek vücudu hilal gibi olur. Rebiülevvel ayının on üçüncü gününde, günlerden pazartesi günü kuşluk vakti, âşık ma’Őukuna kavuşur.

Pazar gününde Hız. Peygamber’in hastalığı arttığından namaza gidemez. Hız. Ebubekir’i namaz kıldırmasını emreder. Peygamberin bu durumuna sahabeler ve Hız. Ebubekir ağlarlar.

Hız. Peygamber de sahabeleriyle vedalaşıp helalleŐmek ister. Hız. Ali ve Hız. Abbas’ın arasında mescide gelir. Ashabıyla vedalaŐır sonra Şunları söyler: “Hepinizi Allah’a emanet ettim. Ta ki sizi taat ve kulluğundan ayırmasın. Ben dosta gidiyorum, siz de hazırlığınızı ona göre yapın.” Bunları işiten sahabeler ağlaşırlar. Daha sonra Hız. Peygamber yardımla evine giderek yatar.

Allah Teala, Azrail’i canını izin alarak alması için Hız. Peygamber’e gönderir. Azrail bedevi kılığında kapıya gelerek içeri girmek için izin ister. Hız. Fatıma izin vermek istemez. Hız. Peygamber gelenin Azrail olduğunu, içeri alınmasını ister.

Selamlaşmadan sonra Hz. Peygamber Cebrail'i sorar. Cebrail hemen gelerek başucuna oturur. Hz. Peygamber Cebrail'e kendisi için ne hazırladığını sorar. Cebrail, gök kapılarının açık olduğunu meleklerin beklediğini söyler. Hz. Peygamber saf saf kendisini bekleyen melekleri görünce Hakk'a şükreder. Cebrail cennet ve hurilerinin de kendisini beklediğini, üstelik ahirette ilk şefaah hakkının kendisine verileceğini söyler. Hz. Peygamber yine Allah'a şükreder. O durumda bile ümmetini düşünür; kıyamette ümmetinin hâlinin ne olacağını sorar. Ölüm anına kadar tövbelerin kabul edileceğini ve cennete ilk girecek ümmetin kendi ümmeti olacağı müjdesini alır.

Bu müjdelerden sonra ferahlayan Hz. Peygamber Azrail'e "gel, canımı alıp Hakk'a ulaştır." buyurur. Azrail ona doğru yönelince Hz. Ali ağlayarak: "Ya Resulallah, seni kim yıkayıp kefenlesin, namazını kılıp kabre koysun?" der. Hz. Peygamber, Ali'nin yıkayıp kefenlemesini, namazının mescidde kılınmasını vasiyet eder.

Azrail Rasulullah'ın canını lutufla almaya başlar. Hz. Fatıma ağlayarak Rasulullah'ı nerde bulacağını sorar. Hz. Peygamber de Kevser havuzunun başında bulabileceğini, orada bulamazsa mizanda, orada da bulamazsa Sırat'ta bulabileceğini söyler.

Hz. Peygamber can verirken çok acı çeker. Cebrail ona bakamaz. Hz. Peygamber ümmetinin bu acıyı çekmemesi için, Azrail'den onların acısını da kendisine çektirmesini ister. Rasulullah'ın son sözleri "ümmeî ümmetî" olmuştur. Durum böyleyken şair, okuyucuya "sen O'nun sünnetini nasıl tutmazsın, O'nun yoluna canını nasıl feda etmezsin?" der.

Hz. Ali yıkama işini yapar, Hz. Abbas yardım eder. Hz. Ali gömleğini çıkarmak istediğinde "çıkarma" diye bir ses gelir. Çıkarmaktan vazgeçen Hz. Ali onu gömleği içinde yıkar. Cebrail'in getirmiş olduğu kokuyu üstüne döker. Kefenlenip mescide getirilince, Cebrail'in imamlığında namazını kırlarlar. Hücre içine kabrini açıp onu oraya defnederler.

Rasulullah vefat ettiğinde altmış üç yaşındaydı. Kırk yaşında vahiy gelip rasul olmuştur. Mekke'de on üç yıla yakın, Medine'de ise on yıl kalmıştır. Şair, "Rasulullah

için sakın “öldü” deme. Bil ki müminler için ölüm yoktur; bir evden bir eve göç vardır.” der.

İkinci kısım

Bu kısımda Hz. Peygamber’in vefatıyla ilgili acıklı hikâyeler anlatılır.

Bu hikâyelerden biri Abdullah ibni Zübeyr’in hikayesidir. Abdullah ibni Zübeyr rüyasında ezanı duyarak Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber’i çok içten sevmektedir. Rasulullah’ın vefat haberini alınca, gözlerini alması için Allah’a yalvarır. Duayı bitirdiğinde gözleri görmez olur. Kendisine “Nasıl bir dua ettin?” diye sorulunca, “gözümün lezzeti o Resul’ü görmekleydi.” diye cevap verir.

Diğer bir hikâye şöyledir: Bir Arabi, Hz. Peygamber’in kabrine gelerek yüzünü sürer. Allah Teala’ya şu şekilde dua eder: “Ya İlahi, sen bize emrettin, “sevdiğimizizin mezarı başına biz kullarımızı azat ederiz,” diye buyurdun. Ben de senin habibinin kabri yanındaım, Onun hürmetine beni cehennemden azat et.” der. Arabinin azat edildiğine dair gaipten ses gelir.

Başka bir hikâye ise şöyledir: Hz. Peygamber’in vefatıyla Bilal-i Habeşi yanar yakılır Onun ayrılığına dayanamaz. Hz. Fatıma’ya gelir ağlayarak derdini anlatır. Ondan teberrüken yardım ister. Hz. Fatıma da Rasulullah’ın cübbesini ona verir. Cübbeyi alan Bilal, Şam ile Medine arasında bir yer olan Eyle’ye gelir. Sabah olunca ezan okur. Hz. Peygamber’in vefat etiğini anlayan Eyle halkı figan edip ağlaşırlar. Bilal burada bir yıl kalır. Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin onu özlediklerinden Medine’ye geri dönmesini isterler. Hz. Peygamber rüyasında ehl-i beyte niçin cefa verdiğini sorduğunu görür. Bu nedenle Bilal Medine’ye geri döner. Hz. Fatıma, babasının hasretine dayanamamış kısa bir sürede vefat etmiştir. Bunu duyan Bilal ağlar. Ashab başına toplanır, ondan ezan okumasını ister. O da okur. Ezanda Muhammed adı geçtiğinde herkes dayanamaz gözyaşına boğulur.

Diğer bir hikâye de şöyledir: Şam’da bir Yahudi, Tevrat okurken Hz. Peygamber’in anlatıldığı bir bölüme rast gelir. Yahudi, bu yaprakları kesip ateşe atar. Tevrat’ı okurken başka bir yerinde na’tine tekrar rastlayınca, Onu aramak için yollara düşer. Medine’ye kadar gelir, orada Selman’a rastlar. O’nu peygamber sanır. Selman ağlayarak Hz. Peygamber’in on üç gün önce öldüğünü söyleyemez. Hz. Peygamber

öldü derse, adamın dönmesinden çekinir; yaşadığını söylese yalancı durumuna düşmekten korktuğundan bir şey demeden adamı mescide götürür. Hz. Peygamber'in vefat ettiğini öğrenen adam, Onu göremediği için çok üzülür. Onu anlatmalarını sahabeden ister. Hz. Ali anlatınca. Yahudi “Tevrat'ta ben de aynısını buldum.” der. Ama Hz. Peygamberin yüzünü göremediği için üzülür. Kokusunu almak için bir elbisesini ister. Peygamberin cübbesini getirirler. Cübbenin yedi yerinde yama vardır. Yahudi cübbeyi koklar, o anda iman eder. Hz. Peygamber'in kabrine gitmek ister; götürürler. Rasûlullah'ın kabri başında Allah'a, canını alıp Resulüne kavuşturması için dua eder. Duasını bitirdiğinde ruhunu teslim eder.

Hz. Peygamber'in vefatından günler sonra, sahabeler mescitte oturup ağlaşırken elinde bir kamçı ile yüzü örtülü olan bir kişi ansızın belirir. Hz. Ali gelen kişiyi tanımıştır: Gelen Mudar ibni Darem'dir. Hikayesini Hz. Peygamber'den dinlemiş olan Hz. Ali, onları İslam'a davet etti diye kavmi onu kuyuya atmış, kuyuda yıllarca kalmış, Hz. Peygamber vefat edince, Allah Teala'nın kavmini helak edip onu kurtarmış olduğunu anlatır. Mudar, Hz. Peygamber'e yetişemediği için ağlar. Mudar, Hz. Ali'ye çeşitli sorular sorar. Hz. Ali de hepsini tek tek cevaplandırır. Mudar, Hz. Peygamber'in kabrine gider Orada inleyerek ağlar, Daha sonra canını teslim eder.

Şair, Hz. Peygamber'den şefaata dileyen 24 beyitlik “meded” redifli bir manzumeden sonra eseri hatime kısmıyla bitirir.

2.4. Ahmed Rıdvan'ın Hamse'si

Ahmed Rıdvan'ın Hamse'sinin özeti verilirken Hamse'sinde yer alan eserler telif tarihleri dikkate alınarak sıralanmıştır.

2.4.1. İskender-nâme Mesnevisi

Ahmed-i Rıdvân'ın ilk mesnevisi olan eser aruzun “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Eserin beyit sayısı 8300'dür. Eserdeki beyitlerde verilen bilgilere göre mesnevi H.906/M.1500 tarihinde tamamlanmıştır. Şair eserini II. Bayezid adına yazmıştır.

İskender-nâme'de Makedonyalı Büyük İskender ile Zülkarneyn'in karıştırılmasıyla ortaya çıkan kahramanın efsaneleşmiş hayatı, seferleri, yaşadığı maceralar ve filozoflarla ilişkisi ele alınmıştır.

Ahmed-i Rıdvân eserini, "mukaddime", 17 "destan" ve "hatime" olmak üzere 19 bölüm hâlinde düzenlemiştir. Mukaddime kısmında Tevhid, münacat, na't, devrin padişahına övgü bölümlerinden sonra "Şürû' be-Nazm-ı Kitâb" başlığı altında Sebebi-i Telif bölümü yer alır.

Ahmed Rıdvân "Şürû' be-Nazm-ı Kitâb" başlığı altındaki bölümde eseri yazma sebebi olarak gâipten gelen bir sesin ona bu dünyada adını unutturmayacak güzel bir eser bırakmasını telkin etmesini gösterir.

Sebebi-i Telif bölümünün ardından şair "Matlâ'-ı Dâstân" başlığıyla asıl hikâyeye giriş yapar. Mesnevîde hikâyenin gidişatına uygun olarak asıl olayı destekleyen ya da örneklendiren farklı hikâyelere de yer verilmiştir. Eserde Farsça başlıklar kullanılmıştır. Ayrıca eserde iki kaside ve on dokuz gazel yer almaktadır.

Eser, şairin kendisini ve eserini övdüğü hatime bölümü ile sona erer.

İskender-nâme Mesnevisinin Özeti

Ahmed Rıdvân'ın bu mesnevisinin özetinde İsmail Avcı'nın doktora çalışmasında yer alan metin esas alınmıştır.²⁶⁹

Dârâ'nın Hikâyesi

Bir zamanlar Rûm ve Tûran diyarlarını heybetiyle titreten Dârâ adında İran şâhı vardır. Devletini güçlü ve muzaffer gören Dârâ, devletinin sınırlarını daha da genişletmek ister. Bunun üzerine büyük ve donanımlı bir ordu hazırlayıp Rûm diyarına doğru sefere çıkar. Önüne gelen her şeyi talan ederek Rûm mülküne doğru ilerler. Bu haber Rûm Kayser'ine iletilince taht ve tacının elinden gideceğini anlayan Kayser'in canı sıkılır. Zira Kayser yaşlı, Dârâ ise genç ve çeviktir. Öte yandan Kayser'in ordusu zayıf, Dârâ'nın ordusu güçlü ve kalabalıktır. Bu yüzden yenileceği belli olsa da Kayser, düşmandan kaçanın er olmayacağını, şahlığa şanın gerektiğini söyleyerek askerlerini toplayıp nizam verir. Kayser içten içe korksa da bunu belli etmez. İki ordu karşılaşır ve iki derya gibi birbirine karışarak çok çetin bir savaş olur. Savaş meydanı kesik kafalarla dolar, kanlar adeta nehir olup akar. Rûm ordusu yenilince taç ve tahtı

²⁶⁹ bk. İsmail Avcı, **Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskendernâme'si**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 2013.

elinden giden Kayser, kahırla dolar ve kendisine verilen zehirle ölür. Kayser'in hükmettiği toprakları ele geçiren Dârâ'ya oradaki tüm beyler gelip boyun eğler. Dârâ, Rûm topraklarını kendisine haraç vermeleri şartıyla bu beyler arasında bölüştürür. Yunan mülkünü de adalet ve insafını bildiği Feylekûs'a verir. Dârâ, Feylekûs'a yıllık altı bin gümüş ve yedi bin altın haraç tayin ettiğini bildirir. Diğer taraftan Dârâ, Feylekûs'un kızıyla evlenir. Bir müddet birlikte vakit geçirdikten sonra kız, Dârâ'dan hamile kalır. Dârâ, kızı orada bırakıp ülkesine döner ve sarayında mutlu yaşar. Taht ve taç sahibi olan hükümdar Dârâ'ya yedi iklimden haraç gelir. Bu gurur ile aylar ve yıllar geçer. Dârâ bu dünyadan göçer, yerine oğlu Dârâb tahta geçer. On gün boyunca atası Dârâ için yas tutar, on birinci başına tacı takıp âlemden haracı alır. Destanın ardından şair, dünya hayatının geçiciliğinden bahseder, hataları için Allah'tan af diler.

İskender'in Dünyaya Gelişi ve Yetiştirilmesi

Bahar mevsimi gelir, yeryüzü çiçeklerle bezenir, hoş kokular her yeri sarar. Bir gün Feylekûs, bahçesinde huzur içinde otururken bir kişi gelir ve dünyaya gün gibi bir çocuk doğduğunu, Hakk'ın ona bir erkek torun bahsettiğini haber verir. Bunu duyan Feylekûs, çok sevinir ve müjdeyi getirene bolca altın ve gümüş bağışlar. Ardından şehrin süslenmesini ve tüm halkın şenliğe davet edilmesini çağırdığı yaşlı bir üstada emreder. Şehri cennet bahçesi gibi süsleyen üstat, Şah'ın gönlünü hoş eder. Feylekûs, müneccim getirtir ve sayısız mal bağışlayarak doğan çocuğun talihine baktırır. Usturlabıyla bakan müneccim, çocuğun yıldızını şeref burcunda bulur. Orada bulunanlar, bu çocuğun doğuyu ve batıyı tutacağını, yedi iklimi alacağını, bütün sultanları kendisine hayran bırakacağını ve cihanı hükmü altında tutup tüm hanlardan haraç alacağını söylerler. Feylekus, müneccimin söylediklerine çok sevinir ve kırk elli gün ziyafet verir, bütün fakirlere ihsanlarda bulunur.

Feylekûs'un süslenen meclisine Eflatun, Bukrat ve bazı hikmet ehli kişiler gelir ve çocuğun adını İskender koyarlar. Araplar, doğuya, batıya ve her otuz yıla "karn" demektedir. İskender, doğu ve batıyı tuttuğu için kendisine "Zülkarneyn" lakabı verilir. Bir rivayete göre de Arapların "karn" kelimesini boynuz ya da saç bükümü için de kullandığı, İskender'in de iki saç bükümüyle dünyaya gelmesi sebebiyle bu lakabı almış olabileceği belirtilir.

İskender, altı yıl iyi huylu ve güzel bir dadı tarafından yetiştirilir. Yedi yaşında dedesi onu hüner öğrenmesi için Aristo'nun yanına verir. Orada İskender, hikmeti ve bütün ilimleri öğrenir. On beş yaşında hocası Aristo'ya ders verebilecek, Eflatun ile yarışabilecek, hatta tıp ilminde zamanın Bukrat'ını yanında öğrencisi kalacak duruma gelir. On üç yaşına geldiğinde İskender, kendisine at ve silah aletlerinin verilmesini ister. Ata binmeyi ve silah oyunları öğrenerek herkesin beğenisini kazanır.

İskender on beş yaşına geldiğinde dedesi yaşlanır ve rahatsızlığına hiçbir ilaç fayda vermez olur. Dedesi, İskender'i yanına çağırıp kendisinden sonra onun padişah olacağını, bu geçici dünyada kendisinin zamanının bittiğini bir gün onun da bu dünyadan gideceğini, nasihat olarak ölümün yeteceğini söyler ve ruhunu teslim eder.

İskender, âleme padişah olur ve bütün askerler emrine girer. Dârâb'dan vefa görmeyen bütün beyler İskender'e gelirler, onun emrine girerek yoluna can ve başlarını koyarlar. Bu bölümden sonra şair, "Fi't-temsîl" başlığı altında hikâyede anlatılanların temsil ettiği şeyleri açıklar. Buna göre Aristo aklı, İskender nefsi temsil etmekte, insanın nefsini akılla kontrol etmesi gerektiği belirtilmektedir. Ardından dünyanın geçici olduğundan, cahillerin özelliklerinden, verdiği öğütleri tutanların sıkıntı yaşamayacağından bahsedilir.

İskender'in Tahta Geçmesi ve Nasihat İstemesi

Rûm diyarına padişah olan İskender, tahta oturunca bütün beyler onu tebrik etmek için gelirler. Geçmiş hükümdarlardan söz edip Feylekûs'u hayırla yâd ederler. İskender, padişah olmanın gereği olarak halka ihsanlarda bulunup altın ve gümüşler dağıtır.

İskender, hikmet sahibi kişileri toplayıp dünyanın, göklerin ve gezegenlerin hâlini sorar. Öğüt ve ilimle hareket etmek doğru olacağından kırk vezirden öğüt ve tavsiye işitir. Aristo, Bukrat, Eflatun ve Sokrat gelince onlardan kendisine öğüt vermelerini ve gönlündeki meselelere açıklama getirmelerini ister. Onlardan Hak, hakikat ve tarikatı izah etmelerini ister ve dört vezir birer birer cevap verir. Ardından Hızır ortaya çıkar ve İslam dinini anlattıktan sonra aniden ortadan kaybolur. Onun Hızır olduğunu anlarlar ve İskender onun anlattığı itikadı benimser. Ardından dört

vezirinden yapacağı işlerde yol göstermesi için nasihatname yazmalarını ister. Her bir vezir bir nasihatname yazıp Şah'a sunar.

Eflatun, her işini Hakk'ın emrine göre yapmasını, heybetini korumak için halkla iç içe olmamasını, sabırlı ve hayâli olmasını ve gazaptan uzak durmasını, sırlarını dost ve düşmanlarından saklamasını, şaraptan uzak durmasını, dünyaya gönül bağlamamasını nasihat eder.

Aristo, namesinde güzel ahlaklı olmasını, hırsı ve kibri terk etmesini, cahillerle görüşmemesini, halkına karşı yumuşak ve tatlı konuşmasını, dünyanın süsüne aldanmamasını, kadınlarla çok sohbet etmemesini, sırrını herkese söylememesini nasihat eder.

Bukrat, devletin baki olması için daima adaletle yönetmesini, gücü yettikçe bağışta bulunmasını, güzel huylu olmasını, hırs ve gazaptan uzak durmasını, şefkat ile muamele etmesini nasihat eder.

Sokrat, fesat ve cahil insanların sözüne uymamasını, kadınlardan vefa beklememesini, zulmedenlerin saltanatlarının kısa olduğunu, yetimlerin malına el uzatmamasını, Hakk'ın emrinden yüz çevirmemesini, yaptıklarıyla övünmemesini, şikâyet etmeden sabretmesini, mütevazı olmasını, gıybet etmemesini, Hakk'ın haram kıldığı şeylerden uzak durmasını nasihat eder.

İskender, nasihatnameleri okuyunca hikmet dolu olduklarını görür ve gönlü huzurla dolar. Bu nasihatlere göre yönettiği devleti günden güne büyür. Dârâb'ın zulmünden kaçan sayısız kişi İskender'e sığınır. Dârâb'tan çok zarar gören Mısır Şâh'ı da İskender'e tabi olur. Böylece İskender'in gücü daha da artar. Bu bölümden sonra şair, bu hikâyede Eflatun'un hayali, Aristo'nun vehmi, Bukrat'ın fikir kuvvetini, Sokrat'ın zihin kuvvetini temsil ettiğini açıklar.

İskender ile Dârâb'ın Restleşmesi

İskender, Rûm'a padişah olmasından yana gece gündüz Dârâb ve mülkünü düşünmekte, Tanrı'dan Dârâb'ın devletini alıp cihana hükmetmeyi istemektedir. Bir gece rüyasında elinde bir kılıçla gökten melek indiğini görür. Melek, ona bu kılıcı ona Hakk'ın gönderdiğini, bununla kendisine karşı gelenlerin boynunu vurmasını ve düşmanlarını kırmasını, Tanrı'nın doğuyu ve batıyı ona verdiğini bildirir. İskender,

sabah uyanınca Eflatun'a rüyasını baştan sonra anlatıp tabir etmesini ister. Eflatun, önce rüyaların sadık ve kâzib olmak üzere iki türlü olduğunu söyleyip bunları açıkladıktan sonra İskender'in rüyasını yorumlar. Onun rüyasının gerçek olduğunu, kılıcın Hakk'ın yardımını olduğunu, âleme han olacağını, insan ve cinlerin emrine itaat edeceğini, yedi iklime hükmedeceğini söyler. Bunu duyan İskender çok mutlu olur.

İskender hiç beklemeden Dârâb'a olan düşmanlığını açığa vurur. Bu haber Dârâb'a ulaşınca hiç hoşuna gitmez ve İskender'e bir mektup yazdırır. Mektubunda İskender'in atalarına o toprakları ve yönetimini kendilerinin verdiğini, atalarından beri bu memleketin sahibi olduklarını, İskender'in atasına tayin kıldıkları haracı vermesini, gençlik çağında olup toy olduğunu, bu sebeple kendisini rezil etmemesini ve asi olmamasını, bu seferlik gençliğine verip onu bağışladığını, ancak dediklerine uymazsa zarara uğrayacağını söyler.

Elçi İskender'e gidip mektubu okuyunca o da Dârâb'a bir mektup yazar. Memleketinin kendisine miras kaldığını, Dârâb'ın mülkün kendisinin olduğunu söylese de mülkün sahibinin âlemleri yaratan Tanrı'nın olduğunu, gençlikte yiğitlik, güzellik ve olgunluk bulunduğunu, kendisi genç olsa da aklının olgun kendisinin tedbirli olduğunu, buna karşılık Dârâb'ın ise gençlikte aklının olmayıp cahil olduğunu, şimdi de yaşlılıkta aklından bir iz kalmadığını söyler.

Elçi İskender'den gelen haberi bildirince Dârâb'ın hışmından gözleri kanla dolar. Önce askerini toplayıp savaşmak istese de sonra sabredip tedbirli davranmayı daha uygun bulur. Bir elçi göndererek İskender'i korkutmaya karar verir, bir tutam susam verip gönderir. Elçi İskender'in huzuruna gelip Dârâb'ın sözlerini iletir ve susamı yere döker. İskender, susamın remzini düşünüp çözer. Dârâb, eğer emrine itaat etmezse susam kadar çok askeriyle İskender'in ülkesini harap edeceğini bildirmektedir. İskender, huzuruna bir horoz getirilmesini emreder. Susamlar horozun önüne konulunca hepsini yiyip bir tane bırakmaz. İskender bununla, ne kadar çok askerle gelirse gelsin hepsini kıracağını, azın çoğun itibarı olmadığını söylemek istemektedir. Elçiyi gönderdikten sonra savaş hazırlıklarına başlar. Şair bu bölümün sonunda da Dârâb'ın nefs-i emmâreyi, İskender'in ruhu, susamın günahı, horozun ise tövbeyi temsil ettiğini açıklar.

İskender ile Dârâb'ın Savaşı ve Dârâb'ın Ölümü

Dârâb, İran, Çin, Hıta, Haver, Hint, Mağrib, Sudan, Rus, Keşmir, Boğdan, Engürüs diyarlarından sayısız asker toplayıp büyük bir ordu kurar. Mihrâc Han ve Tamgaç Han da askerleriyle orduya katılır. Medâyin şehrinde Rûm'a kadar her yer askerle dolar. Böyle büyük bir ordu şimdiye dek hiç görülmemiştir.

Diğer taraftan Dârâb'ın ordusunun haberini alan İskender de Rûm diyarının yiğit ve cesur askerlerinden ordusunu hazırlar. İskender çeşitli vaatlerde bulunup onları askerlerine cesaretlendirici bir konuşma yapar. Askerleri de onun yoluna canlarının feda olduğunu belirterek galeyana gelirler. 12 bin kişilik bir ordu kuran İskender, Hakk'a yönelip dua eder, yalvarır.

İki ordu karşılaştınca derya gibi birbirine karışır, çetin bir savaş başlar. Savaşta o kadar çok kan dökülür iki dağ ova her yer kan gölüne döner. Ordusu yenilince Dârâb, savaş meydanından kaçır. Taht ve mülkü İskender'e kalır. Mağrib, Haver, Türkistan, Çin hükümdarlarıyla birlikte Mihrâc Han ve Tamgaç Hân da esir alınır. İskender İran'a tahtını kurar.

Dârâb'ın hâline gelecek olursak, onun Mâhâr ve Mâhyâr adında güvendiği iki güçlü askeri vardır. Dârâb, Rûm seferine çıkmadan önce bir sebepten dolayı onları azarlayıp gönüllerini kırmıştır. Sonradan gönüllerini almak için ikisini askerlerin başına getirir de onların kederi geçmez. Gece gündüz Dârâb'a kinlenirler. Savaş esnasında bir fırsat bulunca Dârâb'ı yaralarlar ve öldü sanıp onu orada koyarak İskender'in huzuruna gelirler. Ondan bağış umarak olan biteni anlatırlar. İskender'in gönlü mutluluk ve hüznle karışık duygular içindedir. Aristo'ya dönüp Dârâb'ın alçakları yâr edip koynunda yılan beslediğini, o yılanların da onu helak ettiğini söyleyip kendisinin ne yapması gerektiğini sorar. Aristo, onların aşağılık tabiatlı yılan ve akrep olduklarını, zehirlerinden medet umulmayacağını söyler. Bunun üzerine İskender meydana iki darağacı kurdurup şahlarına ihanet eden Mâhâr ve Mâhyâr'ı astırır.

Diğer taraftan Dârâb henüz can vermemiştir. İki haini İskender'in astığı haber verilince Dârâb çok sevinir. İskender'e haber göndererek malı ve hazinesinin artık onun olduğunu söyler, kendisinin ömrünün sonuna geldiğini, kimsesiz olduğunu

belirtip feryadına yetişmesini ister. İskender haberi alır almaz Dârâb'ın yanına gider. Ölmek üzere olan Dârâb'ı teskin etmeye çalışır. Dünyanın mutlaka sonu olduğunu, değirmen gibi olan dünyanın insanı buğday tanesi gibi öğüttüğünü söyler. Dârâb, dünyanın kimseye kalmadığını, ölümün kendisine nimetin ve devletin bir müddet için İskender'e kaldığını söyler ve ruhunu teslim eder.

İskender, Dârâb'ın yerine hükümdar olup İran'a baştanbaşa hükmeder. Dârâb'ın beylerine ihtimam gösterip ikramlarda bulunur. Savaşta esir alınan asker, bey ve vezirlerin hepsini serbest bırakıp yerli yerine gönderir. Kendisi Medâyin'de kalarak bir müddet orada yaşar. Bölümün sonunda Dârâb'ın nefsi, İskender'in canı temsil ettiği belirtilir. Nefsi mağlup ederek canın feraha erişmesi tavsiye edilir.

İskender'in Sîstân'a Gidişi

Zâvilistân, yani Nîmrûz mülkünün padişahı Zeresb'dir. İskender'in gönlüne Zeresb'in hükmettiği diyarları almak düşer. Her yönüyle düşündükten sonra o diyarın ahvalini öğrenmek ve nasıl fethedeceğini anlamak için oraya bir elçi kılığında gitmeye karar verir. Yola çıkan İskender, Sîstân şehrine varınca Zeresb ile konuşur. İskender'in konuşmasını beğenen Zeresb onu sever ve onun elçi değil ancak bir bey olabileceğini söyler. İskender ve Zeresb birlikte yiyip içip sohbet eder.

Zeresb'in Gülşâh adında dünyalar güzeli bir kızı vardır. İskender ve Zeresb arkadaş olup birlikte hoş zaman geçirirler. Zeresb, İskender'i çok sever, sürekli onu anlatıp gece gündüz dilinden İskender'i düşürmez. Herkes İskender'i çok merak eder. Zeresb'in kızı Gülşâh da İskender'i merak eder ve onu görmek ister. Hatta görmeden ona âşık olur. Gülşâh, bir gece dadısıyla gezintiye çıktığında İskender'i görür. Ona âşık olup yüreği aşk ateşiyle yanar, ağlayıp feryat eder. Dadısı onu güçlülükle odasına götürür.

Gülşâh'ın aşk derdiyle ettiği ahlar gökyüzüne ulaşır. Günlerini ağlayarak geçirir ve bir şey yiyip içemez olur. Geceleri uyumayıp sabah akşam sevdiğini düşünür. Şâh'ı bir kez daha görmek ister. Dadısı ne kadar nasihat etse de kız onu dinlemez. Nasihatlerin fayda vermediğini gören dadısı, tatlı dille ona bu durumu kimsenin duymaması gerektiğini, bu işin çaresinin sabır ve tahammül olduğunu, sabrederse kendisinin ona bir çözüm bulacağını söyleyerek teskin eder.

Dadı, maharetli bir nakkaş bulup Gülşâh'ın resmini yaptırır. Nâme gibi sarıp mühür vurdukları resmi elçi kılığındaki İskender'e gönderirler. İskender resmi görünce kendinden geçer, gönlüne aşk ateşiyle yanar. Şâh'ı hayran bırakan resim gönlünü perişan eder. Resimdeki kızı aramaya başlayan İskender, bir hizmetçiden onun Zeresb'in kızı Gülşâh olduğunu öğrenir. İskender altın ve gümüşler vererek hizmetçiyi Gülşâh'ın dadısına gönderir ve söylediklerini iletmesini ister. Kendisinin İskender olduğunu, kızı görmek ve onunla konuşup anlaşmak istediğini, sonra kendi ülkesine dönüp elçi göndererek onu atasından isteyeceğini, sayısız mal ve hazine göndereceğini, şeriat hükümlerine göre onu almak istediğini söyler. Hizmetçiyle beraber dadıya sayısız armağanlar gönderir. Hizmetçi dadıya durumu ilettikten sonra Gülşâh'ı olanlardan haberdar ederler. İskender ile Gülşâh'ı bir yolunu bulup görüştürürler. İskender, Gülşâh'ın yüzünü görünce feryat edip ağlar, ona olan aşkı daha da kuvvetlenir.

Aşk ateşiyle yanan İskender, sabahlara kadar ağlayıp uyuyamaz. Baktığı her yerde sevdiğini görür, sürekli onu düşünür. Sîstân'dan çıkıp kendi ülkesine döner, ancak akli Gülşâh'ta kalır. Gülşâh da İskender'in gidişinin ardından perişan olur. İskender derdinden yollara düşüp gezerken bir gül bahçesine rastlar. Güzel kokularla bezenmiş bahçe cıvıl cıvıldır. Kuş seslerini duyup güzel bir yere oturur. Nereye baksa sevdiğini gören İskender, Gülşâh'a aşkını ve çektiği hasreti anlatan bir mektup yazıp gönderir. İskender'in aşk derdinden çektiği sıkıntılarla birlikte sağlığı iyice bozulur. Hekimler ondan kalmak isteyince yere damlayan kanı Gülşâh adını yazar. İskender'den kan aldıkları sırada Gülşâh'ın da kanı akar ve yere düşen kanı İskender ismini yazar.

İskender'in mektubu Gülşâh'a ulaşır. Mektubu okuyunca kendinden geçen Gülşâh üç gün öylece yatar. Kendine gelince mektubu yüzüne gözüne sürer. Ardından o da aşk derdinden perişan olan hâlini ve çektiği hasreti anlattığı bir mektup yazar. İskender mektubu alınca çok sevinir.

İskender ile Zeresb'in Savaşı

İskender sarayına dönüp tahtına oturur, bütün beylerden haraçları gelir. Devletin işlerini yola koyar, ülkesi onun gelişiyile şenlenir. Bir eğlence meclisi tertip

edilir. Mecliste çalgılar çalır şarkılar söylenir, ancak İskender, Gülşâh'ı anıp kanlı gözyaşları dökmektedir. Aristo'yu çağırır ve durumunu anlatır. Derdine derman olmasını, değerli hediyeleri yanına alıp Gülşâh'ı atasından isteyerek alıp getirmesini ister. Aristo, İskender'in kötüleşen hâlini görünce vakit kaybetmeden hediyeleri yanına alıp Sîstân şehrine gider. Şehre vardığında büyük bir tazimle karşılanır ve hoşça ağırlanır. Zeresb'in huzuruna çıkar ve sohbet esnasında meramını dile getirir. Zeresb, atası İsfendiyar ile İskender'in atası Rüstem'in geçmişte savaştığını, şimdi ise eski düşmanlığı yeniden canlandırmaktan korktuğunu belirterek kızını İskender'e vermeyi reddeder. Aristo her ne kadar nasihat edip ısrar etse de onu ikna edemez.

Aristo geri dönüp durumu anlatınca İskender çok sinirlenir ve Zeresb ile savaşmak ister. Ardından hemen ordusunu toplayıp Sîstân'a doğru sefere çıkar. Ordusuna her yerden asker katılmış büyük bir ordu kurulmuştur. Askerler yürüdükçe çıkan toz cihanı kaplar, savaş borularının sesi âlemi inletir. Diğer taraftan İskender'in orduyla geldiği haberini alan Zeresb de sayısız asker toplayarak ordusunu hazırlar. İki ordu karşılaşır savaş başlar, Rûm askerleri âlemi inletir. Zeresb'in ordusu savaşta yenilince Sîstân kalesine çekilirler. Ardından gelen İskender'in ordusu da kaleyi kuşatır. Ancak Gülşâh'a zarar gelecek diye hücum edemez. Zira Gülşâh'la aralarında ikilik gitmiş, teklik oluşmuştur. Gülşâh'a bir şey olsa kendisinin de aynı şekilde canı yanar. Bu sebeple beylerine bir müddet savaşmayı beklemelerini emreder.

İskender, Gülşâh'ı görmek için köşküne karşı çadır kurdurup odasını gözler. Aşkından mum gibi yanan İskender bir mektup yazar. Mektubunda aşkını dile getirdikten sonra, sevdiğinden şehrine gelen bu misafirine vuslat kılmıyorsa bari selam vermesini ister. Hakk'a dualar edip yalvarır. Ardından mektubu bir oka bağlayarak Gülşâh'ın köşküne atarlar. Gülşâh mektubu okuyunca âh çeker, âhı göklere ulaşır. Gözyaşları adeta derya olup akar. Kavuşmak için Allah'a yönelip dua eder, yalvarır. Sonra o da İskender'e mektup yazar. Mektupta babasının ayağını bağladığı için ona gelemediğini, elçi göndererek kendisini atasından tekrar istemesini söyler.

İskender mektubu okuyunca kendinden geçer. Aristo gelip ilaç verip kendine getirir. İskender, Aristo'yu hediyeler birlikte elçi olarak gönderip Zeresb'den Gülşâh'ı tekrar ister. Zeresn divanını toplayıp vezir ve devlet erkânına ne yapacağını danışır. Herkes vermesini söyleyince Zeresb de bu kez Gülşâh'ı vermeyi kabul eder. Aristo'ya

İskender'e teklifi kabul ettiğini, hatası için af dilediğini bildirmesini söyler. Aristo haberi ulaştırmca İskender Zeresb'i bağışlar.

Aristo, İskender'i Zeresb'in yanına götürür. İki hükümdar barışıp kucaklaşırlar. Zeresb büyük bir ziyafet verir, bütün şahlar ve beyler davet edilir. Düğün için münecimlerden uygun vakti öğrenirler. İskender hazinesini açıp şehri altın, gümüş ve mücevherlerle donatır. İskender için mücevherle süslenmiş taht kurarlar. Yanına birçok ülkeden gelen şahlar ve vezirleri oturur. Ardından büyük bir ziyafet verilir. İskender, Gülşâh'a sayısız değerli hediyeler gönderir. Zeresb de ziyafetler verip halkına ikramlarda bulunur. Gülşâh ve İskender için düğün yapılır. Böylece iki âşık birbirine kavuşur.

İskender'in Şâh Keyd ile Anlaşması

İskender'in gücü artmış, devletin sınırları yedi iklime kadar uzanmıştır. İskender, Hint ve Sind diyarlarını almak ister. Ordusunu hazırlayıp Hint diyarına doğru yola çıkar.

Hint mülkünde Keyd adında bir şah Hint ve Sind'in yarısına hükmetmekte, bu diyarların diğer yarısına da Fûr Şâh hükmetmektedir. Keyd, bir gece rüyasında Rûm mülkünde bir ay doğduğunu, nuruyla tüm cihanı aydınlattığını ve yıldızların ona secde ettiğini görür. Mihrân adındaki meşhur bir rüya tabircisine rüyasını yorumlatır. Mihrân, Rûm'dan bir padişah çıkıp yeryüzünü ele geçireceğini, doğuya ve batıya hükmedeceğini, bütün beylerin ona baş egeceğini söyleyerek rüyayı yorumlar ve Keyd'e o padişah geldiğinde itaat etmesini söyler.

İskender ordusuyla bir müddet yol gittikten sonra çiçeklerle bezenmiş hoş bir yere gelir ve beğendiği bu yerde birkaç gün kalır. Ardından Keyd bir mektup yazıp gönderir. Mektupta Keyd'in taht ve tacını istiyorsa İskender'e haraç vermesi gerektiği, doğuyu ve batıyı elinde tutan kendisiyle hiçbir şahın savaşamayacağı, yoksa yedi başlı kılıcıyla helâk edeceği, ülkesinde padişah olmak istiyorsa İskender'e kul olması gerektiği yazılıdır. Keyd'e mektup okununca içini bir korku kaplar. Bir müddet düşündükten sonra İskender'le savaşmak yerine barış yolunu seçer. Ülkesindeki dört değerli varlığı İskender'e hediye olarak göndermeyi düşünür. Bunlar, gök ilmini iyi bilen ve tıbbı dair bilgisi de bulunan bir filozof; her derde derman olan, hiçbir şaha

nasip olmamış bir tabip; yıllar boyunca yaz kış içilse de içinden şarabın eksilmediği bir kadeh ve Keyd'in Şehrbânû ismindeki dünyalar güzeli kızıdır. Keyd, divanını toplayıp onlara da bu fikri danışır. Herkes bu fikri kabul edince Mihrân'ı elçi olarak seçip İskender'e gönderirler. Keyd, Mihrân'a İskender'e itaat ettiğini, taht ve tacın onun olduğunu, hediyelerini kabul etmesini, eğer kızı ile evlenmeyi kabul ederse onun kölesi olmaya hazır olduğunu İskender'e bildirmesini söyler.

İskender, elçi Mihrân'ın getirdiği haberi duyunca sevinir. Divanını toplayıp onlara da haber verir. İskender, Şehrbânû'nun güzelliğini önceden duymuş ve görmeden ona âşık olmuştur. Keyd'in isteğini kabul eder ve Bukrat'ı Şehrbânû'yu istemesi için sayısız hediyelerle birlikte gönderir. İskender'in haberini alan Keyd, yükler dolusu sayısız hediye ve dört değerli varlığını İskender'e gönderir. İskender, Şehrbânû'yu görünce çok sevinir ve onun başından mücevherler saçar. Büyük bir şölen verir. Şölende tabip ve filozofun getirdiği boşalmayan kadehten içer ve Şehrbânû ile halvet olur.

İskender'in Filozof ve Tabibi Sınaması

İskender, filozofa yağ sürsün ve deva bulsun diyerek yağ dolu bir kadeh gönderir. O da yaptırdığı bin iğneye bu yağdan sürerek geri gönderir. İskender de iğneleri bir mühre (yuvarlak şey) bastırıp hikmetini anlamak için o hakîme gönderir. Filozof da o mühreyi ayna yaptıırıp gönderir. Şâh aynayı nemli bir yere koyup paslandıktan sonra tekrar filozofa gönderir. O da aynayı cilaladıktan sonra Şâh'a gönderir. İskender aynayı güneş gibi parlak görünce filozofun ilmini anlayıp onu takdir eder. Ardından İskender, filozofu huzuruna çağırıp gönderdikleri şeylerdeki rumuzları açıklamasını ister. Filozof şu şekilde açıklar: "Ey âlemin sultanı! Yağ ve kadeh ilimdir. Benim keşfetmediğim ilim kalmamıştır. Ancak mülk ve saltanat sevdası ile taht ve taç aşkı o kadeh gibi senin gönlünü doldurmuştur. Hevâ ve heves dolu olan gönle Hak feyzi giremez. Bir sinede iki gönül olmaz, nefse uyan kimse Hakk'a yol bulamaz. Gönderdiğim iğneler nasihat ve hikmet sözleridir. Kadehte iğnelerin yer bulduğu gibi, gönül hevâ ve hevesle dolu olduğu halde nasihat yer buldu. Hak kelamı gönülümüzü temizler. Gönül çelik gibi siyah olsa, günah tozuna bulansa aydınlanır mı? Toza bulan ananın yüzüne bakmazlar. Gönülümüzü toza bulayan ahmak, buna önlem almayan da mutlaka cahildir. Gönül aynanda pas olmaması için sana gayret etmek düşer. Aynanın

remzi budur ve gönül aynaya misal olmuştur. Eğer gönlü hevâ ve heves tozu kaplasa, Hak sözünü işitince ayna gibi cilalanır.”

İskender, filozofa Allah'ın bir olduğunu bildikleri hâlde neden çeşit çeşit sıfatları olduğunu sorar. Filozof Sîmurg hikâyesiyle buna cevap verir. İskender âlemin yaratılışı hakkında sorular sorar ve filozof yine hikmetle cevap verir. Ayrıca İskender'in sorduğu on iki burç, gezegenler ve yıldızlar hakkında da bilgi verir. Filozofun anlattıklarını dinleyen İskender onu tebrik eder. Ardından filozofa hediyeler vermesi için Aristo'yu görevlendirir. Aristo, hazinenin kapısını açıp istediğini almasını söyler. Filozof ise İskender'e dönüp akıllı kimseler için taş ve altının bir olduğunu, ona mücevher olarak bilginin yeteceğini ve insan için asıl hazinenin marifet olduğunu söyler.

İskender, filozofun ardından Keyd'in hediye olarak gönderdiği tabibi huzuruna çağırır. Tıp ilmine dair sorular sorarak onu da imtihan eder. İnsanın aslı ve hakikati, ruhu, insan vücudu ve kısımları, vücuttaki organların işlevleri, insan bedeninin sır ve yaratılışına dair deliller, hastalıkların sebepleri, sağlıklı olmanın yolları gibi konularda sorular sorarak tabipten bilgi alır. İskender filozof ve tabiple konuşmaları bittikten sonra halvetten çıkar.

İskender Aristo'yu çağırıp büyük bir eğlence meclisi tertip edilmesini ister. Aristo, Şâh'ın istediği şekilde meclisi cennet bahçesi gibi donatır, sakiler mecliste dolaşır içki dağıtır, çalgılar çalınır, çengiler dans edip tüm maharetlerini gösterir. Büyük bir eğlence olur. İskender de müziğin eşliğinde şarabını içer. Bir ara İskender sayısız mücevher ve değerli hediyeler getirtir Keyd'e ihsan eder. Ardından Şâh Keyd'e Hint, Sind ve Zeng diyarlarını bağışladığını söyler ve bunun için yazdığı fermanı verir.

İskender'in Eğlence ve Av Maceraları

Keyd'in mülkünü elinde tutan İskender, Sind diyarının bir kısmına hükmeden Hint Fûr'una sefer düzenlemek ister. Ancak Eflatun mevsimin kış olması sebebiyle şartların zor olacağını belirtir, sabredip baharı beklemeyi ve bahardan sonra harekete geçmeyi önerir. İskender bu tavsiyeyi kabul edip seferini erteler. Bunun üzerine yiyip içip eğlenmeye ve avlanmaya karar verir. Eğlence meclisi tertip eder, çalgılar çalınır, şaraplar içilir, nağmeler eşliğinde eğlenilir. Bir müddet günlerini böyle geçirdikten

sonra İskender, bu işretten sıkılır. Hint dağlarında avlanmaya karar verir ve av için gerekli silah ve malzemelerini alıp etrafındaki beylerle birlikte ava çıkar. Aslan, kaplan, panter, keklik, turaç kuşu, turna, ceylan, tilki gibi birçok hayvan avlarlar. İskender avdaki maharetlerini çeşitli olaylarla gösterir. Av sırasında sesiyle yeri göğü inleyen büyük bir erkek aslan saldırmak için üzerine gelirken onu okla avlar, gezinirken birden karşısına çıkan panteri yakalar, karşılaştığı iki kaplanın birini ok diğerini kılıcıyla öldürür. Bunları gören askerleri hayran kalır, İskender'e dualar ederler. Bu bölümün sonunda şair, hayvanların temsil ettiklerini açıklar. Nefs-i emarenin aslan, gazabın panter, iki kaplanın kibir ve benlik olduğunu belirtir, ardından çeşitli nasihat ve dualarla bitirir.

İskender ile Fûr'un Savaşı

Bahar mevsimi gelir. İskender Fûr'a saldırmak için büyük bir ordu hazırlar. Surlar üflenir, davulların sesi yeri göğü inletir, askerler yürüdükçe kalkan toz güneşi kaplar. Bunun haberini alan Fûr da benzerinin işitilmediği kalabalık bir ordu kurar. Fûr'un ordusunda en önde yiğit savaşçıları fillerin üzerinde bulunmaktadır. Kendi tahtı da bir filin üzerine kurulur. İskender'in ordusuna doğru yürüyünce bir savaşta il kez filleri gören İskender şaşkınlık yaşar. Filleri yenebilmenin bir yolunu bulmak için bilginlerini çağırıp onlara danışır. Sonunda bakırdan fil döktürmeye karar verirler. Bunun üzerine bakırdan iki bin fil döktürüp içine güherçile denilen patlayıcı bir madde koyarlar.

İki ordu karşılaştınca Fûr, önce fillerini savaş meydanına sürer. Filleri gören İskender, bakırdan yapılan filleri ileri sürerek ateşe verir ve güherçileler gürültüyle patlar. Patlama sesinden korkan bütün filler kaçışmaya başlar. Fûr savaş meydanında askerleriyle kalakalır. Ardından iki ordu birbirine girip çetin bir savaş başlar. Fırat ve Nil nehirleri gibi kanlar akar, çıkan tozlar göğe ulaşır hava kararır. Bu sırada Bukrat, elinde usturlapla Fûr'a saldırmak için uğurlu vakti beklemektedir. Vakit gelince İskender'e haber verir. Bunun üzerine İskender, Fûr'un üzerine atını sürer, kaçan Fûr'u yakalayınca kılıcıyla ikiye böler. Gökten inen meleklerin de yardımıyla İskender savaşta galip gelir. Şair bu bölümden sonra da hikâyedeki temsilleri açıklar. Buna göre Fûr, nefs-i emmâreyi temsil eder. Hint ve Sind diyarları bu nefsin elinde aciz kalmıştır. Filler de nefsin kuvveti, İskender ise akıllı temsil eder. Kişi şer işleri akılla defederse

iki cihanda hayrını göreceği belirtilir. Nefsin işi daima aldatma olduğundan nefsine uyan kimse şeytan olur.

İskender'in Sind Diyarında Ejderha Öldürmesi

Fûr'un ölümüyle Hint ve Sind diyarlarını hükmü altına alan İskender, tahtına geçip tacını takar. Bir eğlence meclisi tertip eder, yiyip içip eğlenir. İskender'e Fûr'dan kalan ganimetler gelince önceden olan altınlarıyla beraber askerlerine dağıtır ve bunlarla halka ihsanlarda bulunur. Tanrı'ya şükredip beylerine ikramlarda bulunur.

Güz gelip yapraklar solar ve yeşil doğa yerini sarıya bırakır. Beklenmedik bir zamanda Sind diyarından bir kimse gelip İskender'in huzuruna çıkar. Ülkesinde yedi başlı bir ejderhanın ortaya çıktığını, her yeri baştan sona harap ettiğini, insanları ve hayvanları yediğini anlatıp İskender'den yardım ister. Bunun üzerine İskender Sind diyarına varıp ejderhanın yaşadığı dağa gider. Zehirli çengellerle çevrelenmiş, içinde küçük bir olan tahtadan bir araba yaptırır. Tevekkül edip dualar eder. Arabayı öküzlere bağlar, içindeki odaya geçip ejderhanın üstüne sürer. Ejderha arabayı fark edip ona doğru gelince İskender, öküzleri sürdüğü kapısını kapatıp gizli odasında ism-i azam okur, namaz kılıp niyazda bulunur. Ejderha öküzleri yer ancak ağzına takılan çengeller yüzünden arabayı yutamaz ve ağzı yaralanır. Bunun üzerine İskender, arabadan çıkıp kılıç ve okuyla saldırarak ejderhayı öldürür. Böylece Sind diyarı bu beladan kurtulur. Şair bu bölümde de hikâyede temsil edilenleri açıklar. Buna göre ejderha şeytanı temsil etmekte, her nefesinde Rahman ona gazab etmektedir. Ardından şair, ayrı başlıklar altında iffet, şecaat, adalet gibi erdemleri anlatır. Nasihat ve duayla son bulur.

İskender'in Adalara Seyahatleri

İskender, ejderhayı öldürüp Sind diyarını kurtardıktan sonra, bu diyardaki ada ve karaları gezmeye karar verir. Bunun için gemiler yaptırıp içine gerekli olan her şeyi koydurur ve denize açılır. İlk olarak acayip yaratıkların bulunduğu Râyic adında bir adaya gider. Adamlarına adadaki yaratıklardan yakalayabildiklerini getirmelerini emreder. Askerler baştan ayağa insana benzeyen, fakat kanatları olup uçan bir yaratığı yakalarlar. Bu yaratığın söylediklerini kimse anlayamaz. Yine kedi yüzlü, havada uçabilen, kanatlarıyla kuşa benzese de vücuduyla kuşa benzemeyen bir canlı yakalarlar.

İskender ve adamları yılanlarla dolu yüce bir dağa ulaşırlar. Her bir yılan yedi başlı ejderha kadar büyük ve ürkütücüdür. Yılanlar yiyecek bir şey bulamadıklarında birbirlerini yemektedir. Dağda güzel konuşan ve başıyla herkese selam veren bir papağan yakalarlar. Kimse o zamana kadar böyle bir canlı görmemiştir. Adada etrafı yılanlarla çevrili olduğu için yazın kimsenin yaklaşmayıp uzaktan ok attığı kışın da yılanların çekilmesiyle ok atanların ondan pay aldığı büyük bir kâfur ağacına rastlarlar.

İskender, Râyic adasından sonra Râmenî adasına gider. Orada insana benzeyip çıplak gezen, hayvani davranışlar sergileyen, yalnızca meyveyle beslenen, konuşmaları anlaşılmayan ve insan görünce korkup kaçan bir topluluk görürler. Adada maden çoktur, öyle ki yerden ot gibi altın ve gümüş çıkmaktadır.

Râmenî adasından sonra İskender, beyaz kumlarla örtülü Vâkvâk adasına geçer. Bu adanın civarında yöneticileri kadın olan bin yedi yüz ada daha bulunmaktadır. Bu adalardaki kadın hükümdarlara hizmet eden altı bin güzel kız vardır. İskender'in geldiğini duyan hükümdar, birçok altın ve gümüşle birlikte türlü hediyeler gönderir. İskender ve adamları bu hediyelerden hoşnut olurlar. Bu adada yaz kış yeşil kalan ve acayip meyvesi olan büyük bir ağaç vardır. Ağacın meyvesi hurma gibi olgunlaşınca “vak vak” diye ses çıkarmakta, bu sesi çıkardığı yılda veba ve diğer hastalıkların olacağına işaret etmektedir.

İskender'in sonraki durağı Benân adasıdır. Orada kadın erkek herkesin çok güzel olduğu bir kavme rastlarlar. Bu kavim, insanların ulaşamayacağı yüksek bir dağda yaşamaktadır. Bunlar görmeyi çok isteyen askerler, hileyle birini yakalarlar. Ancak yakaladıkları saatte hemen can verir. Onu görenler, güzelliğine hayran kalırlar.

İskender, Benân adasından sonra Etvâr adasına geçer. Orada vücudu insan başları köpek olan kötü görünüşlü bir topluluğa rastlarlar. Askerleri görünce kaçıp bir yere saklanırlar. İskender, onların cin olduklarını anlar. Orada yaşı bini bulmuş, denizlerin hâlini bilen bir bilgeye rastlar. Ona denizin derinliğini sorar. Bilge, bu soruya bir hikâyeye cevap verir. Hikâyeye göre geçmişte tüm karaya hâkim olan Hızır bin Âmil adında birisi de denizin derinliğini merak eder. Bir melek gelir ve ona Mûsa zamanında bir kimsenin denize başı üzerine düştüğünü ve üç yüz yıl durmadan gitmesine rağmen denizin dibine ulaşamadığını söyler. İskender bilgeye deniz ve

içindeki acayiplikler hakkında da soru sorar. Yaşlı bilge, deniz, denizin içindeki hayvanlar ile acayip yaratıklar ve özellikleri hakkında bilgi verir. İskender, bilgenin anlattıkları karşısında hayran kalır. Ardından gemileri doldurup yeniden denize açılır.

İskender ve adamları, yolculuklarına devam ederlerken denizde acayip canlılar görürler. Bunlar arasında balık vücutlu insan yüzlü hoş bir varlık, gündüz balık gibi suda yüzen, gece ise kuş gibi uçarak denizden çıkıp kıyıda yaşayan bir canlı ve ağzından ateşler saçan bir hayvan vardır. Bir müddet denizde gittikten sonra Câbe adasına çıkarlar. Orada tenleri tüylerle kaplı, yüzleri boynunda olup başları olmayan acayip bir kavim görürler. Ayrıca adada, içinde gece gündüz ateşler yanan yüksek bir dağ vardır. Bu dağda ateşler içinde yaşayan ve ateşten çıkınca hemen ölen semender isminde bir kuş yaşamaktadır. İskender havasını ve suyunu sevdiği bu adaya Serendîb adında bir şehir kurdurur. Şehrin yakınlarında yüksek bir dağ vardır. O civardaki meyveler tatlı ve lezzetli, ot ve çiçekler güzeldir. Âdem peygamberin cennetten inince ilk ayak bastığı yerin burası olduğu söylenir. İskender, burada birbirine düşman olan iki beyi hükmü altına aldıktan sonra barıştırır. Câbe’de birkaç gün daha kaldıktan sonra tekrar yola çıkar.

İskender’in sonraki durağı Lengâvûs adasıdır. Burada çıplak gezen, saçlı başlı dağınık ve kalabalık bir toplulukla karşılaşırlar. Adada sandal, öd, zencefil ve karabiber çokça bulunmaktadır.

O bölgede Tüneyn adında şehir ve kaleleri çok olan bir ada vardır. Bu adada ateşle kayaları eriten büyük bir ejderha yaşar. Halk, ejderhanın korkusundan her sabah ona iki öküz getirmekte, ejderha da onları yutup dağa geri dönmektedir. Bu ejderhanın haberini alan İskender, hemen harekete geçer. İki öküzün derisini yüzüp derinin içine zift, kibrit ve kireç doldurur ve uçları sivri bin tane hançer koyar. Bunları öküze benzeyecek şekilde düzenleyip ejderhanın yoluna koyar. Sabah ejderha gelip o öküzleri yutar. Bir süre sonra bunlar ejderhanın içini yakmaya başlar. Ejderha acı içinde başını yerden yere vurunca hançerler göğsüne saplanır ve helak olur. Böylece İskender, halkı ejderhadan kurtarır. Halk da ona ömrünün uzun olması için dualar eder.

İskender adada suyu ne artan ne de eksilen bir kuyu görür. Kuyunun kenarına düşen su damlaları taşa dönüşüp gece siyah gündüz beyaz renge dönüşür. İskender, o

bölgede çorak bir vadiye rastlar. Vadi, baştanbaşa yanmış gibidir. İskender orasının elmas vadisi olduğunu, inci ve la'l taşıyla delindiğini, ancak elmaslara kimsenin ulaşamadığını öğrenir. Vadi yılanlarla doludur. Ayrıca orada kayaları eritecek kadar sıcak bir rüzgâr esmektedir. İskender elmasları almanın yollarını düşünür. Vadilere parça parça et attırır, ardından önceden yakalattığı bin kartalı vadiye salar. Kartallar kurumuş etleri alarak bir yere konunca askerler gidip etlere yapışmış olan elmasları toplar ve İskender'e götürür.

İskender vadiden ayrılıp yola devam ederken eski görünümlü, taşları billurdan yapılmış yedi katlı bir köşke rastlar. Şâh, köşkü görünce şaşırır ve Hintli filozofu çağırıp ona köşkün durumunu sorar. Filozof köşkün içine kimsenin giremediğini ve sırrını kimsenin bilmediğini anlatır. Onlar konuşurken köşkten ansızın başları köpeğe, bedenleri insana benzeyen, hançer gibi sivri dişleri olan bir topluluk çıkıp askerlere saldırır. İki taraf savaşır kan dökülürken askerler oklarla saldırınca topluluk tekrar köşke sığınır. İskender, gece orada konaklayıp ertesi gün köşkü almaya niyetlenir. Ancak filozof, bunun tehlikeli olacağını, köşkte tılsım olduğunu ve bunu insanların çözemeyeceğini, tılsım sebebiyle burada kalanların uykuya dalacağını ve uykuda iken bu yaratıkların gelip onları helak edebileceğini söyler. Bunun üzerine İskender kararından vazgeçer ve oradan ayrılırlar.

İskender'in Çin Diyarına Gelişi

İskender, Hint ve Sind diyarlarında fethedilecek yer kalmayınca Çin'e yönelir. O zamanlar Çin hükümdarı Tabgaç Han, veziri ise Kays bin Mihrâc Han'dır. Türk, Keşmir, Hoten, Tübbet gibi birçok mülkün sahibi olan Tamgaç Han'a bin şehrin haracı toplanıp gelmektedir. Tahtı Hıtâ'da olan Han, kalabalık bir orduya sahiptir. İskender'in ülkesine geldiği haberini alan Tamgaç Han, divanındaki âkilleri toplayıp onlara İskender hakkında danışır. Her biri ayrı bir şey söyler. Hepsini dinledikten sonra Tamgaç Han, İskender'e boyun eğmeye karar verir. İskender Çin sınırına gelince Tamgaç Han onu karşılar ve atından inip İskender'in üzengisine baş koyar. İskender de ona rağbet gösterir. İskender ve Tamgaç Han şehre birlikte girerler ve onları askerler karşılar. İskender, şehrin duvarlarının nakışlarla bezendiğini, gülsuyuyla yıkandığını, sayısız ipek kumaşlarla döşendiğini görür.

Büyük bir eğlence meclisi tertip edilir. Çalgılar çalar, sakiler dolanır, herkes yiyip içip eğlenir. İskender, Tamgaç Han'a süslü bir taç ve değerli mücevherlerle süslenmiş kemer ve türlü hediyeler bağışlar. Ona iltifatlarda bulunup Çin'in yönetimini tekrar ona verdiğini bildirir. Ayrıca beylerine de hediyeler verir. Mecliste bulunanlar sarhoş olup ayrılırlar. İskender birkaç adamı ve Çinli hakîm Behrâm ile birlikte kalır. İskender, Behrâm'a "vücut", "vâcip", "mümkün", "kadîm", "hadîs", "mümteni" kavramlarını açıklayıp anlatmasını ister. Behrâm da hepsini anlatır.

İskender'in Doğu'ya Gidişi

İskender, Çin'den sonra doğudaki diyarlara gitmek ister. Birkaç gün yürüdükten sonra yeşillikler içinde hoş bir yere gelir. İskender, birkaç gün burada kalıp eğlenmek ister. Orada otururken yanına bir adam gelip kaybolan eşeğini ararken türlü renkte olan, hiçbir şeyin kıramadığı, geceleri ayna gibi parlayan acayip bir taş gördüğünü haber verir. İskender, Eflatun'u çağırıp bu taş hakkında bilgi vermesini ister. Eflatun da bunun Feylekûs taşı olduğunu, Çin ve Rus diyarlarında bulunduğunu, bu taşın bulunduğu yerlerde canavar ve cinlerin barınmadığını, insanlar görmesini diye cinlerin onu sakladığını ve bu sebeple bulunamadığını söyler. Bunun üzerine İskender gidip o kıymetli taştan alarak onunla cinleri mağlup eder.

İskender yoluna devam ederken hâr-ı Çînî madeninin çıkarıldığı bir dağa gelir. Ustalar hâr-ı Çînî'den aynalar yapmaktadır. Ağzı çarpılmış bir kimse bu madenden yapılan aynaya baktığında düzelmekte, bu madenle yapılan ok kime isabet etse onu hemen öldürmektedir. İskender, bu madeni görünce Eflatun'dan gümüş, altın ve kurşun gibi madenlerin aslını ve nasıl oluştuğunu anlatmasını ister. Eflatun bunların cevabını verir. Onun cevabını beğenen İskender ona sayısız hediyeler bağışlar.

İskender'in sonraki istikameti Keşmir'dir. Keşmir'e geldiğinde sayısız mamur şehir ve kalabalık halk görür. Oradan ayrılıp birçok şehri olan Türk mülküne gider. Şehirlerden bir kısmı Tamgaç Han'a vergilerini verse de bir kısmı asilik etmektedir. Asilerin başında Tarhân adında dinsiz, putperest, sayısız askeri olan bir emir vardır. Tarhân, İskender'in geldiğini öğrenince askerlerini toplar. İki ordu karşılaşınca çetin bir savaş başlar. Ölümlerden tepeler oluşan ve çok kan dökülen savaşta İskender galip gelir. Savaştan toplanan ganimetleri askerlerine dağıtır. Tarhân'ın elinde olan Türk

ülkesinin bu şehirlerini de Tamgaç Han'a verir. Orada bulunan Türk halkını o zamanlardaki tevhid dini olan Davud dinine davet eder. Onlar da bunu kabul edip iman ederler. İskender bu iklime de nizam verdikten sonra meclis tertip eder, yiyip içip eğlenilir. Sonrasında İskender askerlerine ava çıkmalarını ve o bölgedeki acayip yaratıkları bulup getirmelerini emreder. Avcılar, eli ayağı insana benzeyen, fakat tek ayağı üstünde kuş gibi yürüyen Nesnâs adından bir canlı ve altı ayağı ve dört gözü bulunan boynuzlu bir tavşan yakalarlar.

İskender, Tagargar adında bir yere varır ve orada da acayip varlıklar görür. Oradan Tamgaç Han'ın rehberliğinde ayrılır. Yolda iki ulu dağa rastlarlar. Dağların yakınında perişan halde yaşayan bir topluluğa rastlarlar. İskender bu durumlarının sebebini sorunca onlar, imar ettikleri ne varsa yıkan, işleri yağmacılık olan ve çok uzun yaşayıp çabuk çoğalan Yecüc Mecüc kavmini şikâyet ederek İskender'den yardım isterler. Bunun üzerine İskender, iki dağ arasına demir ve bakırları eritip dökerek büyük bir set yaptırır. Bir yılda hazırlanan set sayesinde halk, Yecüc Mecüc kavminin zulmünden kurtulur.

İskender'in Cin, Şeytan ve Ruslarla Savaşı

Tarih ehlinin söylediğine göre, cihan padişahı Keykubâd'dan sonra tahta Keykâvûs geçer. Herkes onun hükmü altına girer. O zamanlarda devler, Mâzenderân'da yaşamaktadır. Bu devlerin şahı Dîv-i Sepîd, kötü huylu ve gece gündüz fesat peşindedir. Dîv-i Sepîd aynı zamanda cinlere de hükmetmekte onlara şeytanlık öğretmektedir. Cinler ondan kuvvet bulup insanlara saldırmaya karar verirler. Cinlerin şahı İfrit, askerini toplayıp Dîv-i Sepîd'in de yardımıyla birçok ili yerler bir eder. Bunu haber alan Keykâvûs, askerini toplayıp Mâzenderân üzerine sefere çıkar. Mâzenderân'a gelip konaklar Gece yarısı devler, görünmez olarak gelip Keykâvûs'u kaçırlar, ellerini ve ayaklarını bağlayıp bir kuyuya hapsederler. Askerler Keykâvûs'u bulamayınca geri dönüp Sîstân'da bulunan Rüstem'e haber verirler. Rüstem tek başına gelip Dîv-i Sepîd'i öldürür ve Keykâvûs'u kuyudan kurtarır. Zira Rüstem çokça azayim duası bildiği için cinler onlardan gizlenememektedir. Devlin oğlu Erjeng babasının intikamını almak için Rüstem'le savaşmak istese de küçük olduğu için buna güç yetiremez. Bu olayın üzerinde bin yıl geçer ve Erjeng büyür. Bütün cinler de ona uyar ve işleri hep fesatlık olur. Diğer taraftan bin yıl sonra o

bölgenin hükümdarı İskender olmuştur. O günden beri insanlara kin besleyen Erjeng, insanların mülklerini viran edip onları öldürmek ister. Bunun için şeytanla işbirliği yapıp İskender'in mülkünü harap etmek için büyük bir ordu kurar.

Öte taraftan İskender, doğuyu tamamen gezip hükmü altına aldıktan sonra yönünü batıya çevirir ve Tûran'a doğru yol alır. Yolda kendisiyle savaşmak için toplanan Ruslar ve Hazerler'le karşılaşır. Ancak o bölge çok dağlık ve geçilmesi yollara sahiptir. Ayrıca düşman ordusu da çok kuvvetlidir. Rus ordusu ile çetin bir savaş yapılır. İskender'in ordusu çok kayıp verir. Düşmana yenileceği sırada Tanrı'nın yardımı yetişip gökten sayısız melek iner ve onların yardımıyla İskender galip gelir. Bunun üzerine İskender, Rus diyarını darmadağın eder.

İskender, Horasan diyarına doğru giderken yolda devler, şeytanlar ve cinlerin kendisine karşı toplanıp ordu kurduğu haberini alır. Azayim duası ve sihir yapmayı bilen İskender, ordusuyla Mâzenderân'a yönelir. Keykâvûs'un karagah kurduğu yerde konaklar. Ordusunda insan, cin ve vahşi hayvanlar ve kuşlar bulunmaktadır. Buna ilave olarak otuz bin fil getirir. Zira devler filleri görünce ortadan kaybolmaktadır. Ayrıca gürültüye dayanamayıp kaçtıkları için İskender, kösler, demirden sûrlar ve sayısız boru çalgılar hazırlar. İskender onlara karşı azayim duasını okur ve ardından büyük bir savaş olur. İskender, devlerin şahı Erjeng'i ikiye böler. Ayrıca büyük devlerden Ekvan, Hannas, Vesvâs da öldürülür. Kös ve boru sesleri ile gürültüden cinlerin aklı başından gider. Askerler gürültü yaptıkça gökten adeta yağmur gibi cin düşer. Böylece İskender galip gelir. Bu duruma bakıp gururlanırken ansızın bir dev çıkıp onun boynuna sarılır, ayağıyla kenetlenip İskender'i sarar. O kadar devi helak eden İskender'in nutku tutulur, nefes alamaz, yardım isteyemez. Azayim duasını hatırlayamayınca kurtulamaz, gözlerinden kan akar. Bu sırada gökten bir melek iner ve onu kurtarır. İskender de kendine gelince azayim duasını hatırlar ve okur. Böylece kalan cinler de helak olup gider.

İskender'in Mısır'a Gidişi

İskender, devler, cinler ve şeytanları helak edip Horasan'ı onlardan temizledikten sonra, orada Merv, Semerkant ve Herât şehirlerini imar eder. Bu üç şehrin imarıyla mutlu olur. Ardından Mısır'a gider. Mısır'a girince geçmişte yapılmış

olan ancak kim tarafından yapıldığını bilinmeyen nakışlı bir kubbe görür. Bu kubbede peygamber, evliyâ ve cihan sultanlarının adları, cennet ve cehennem, mescitler, kiliseler, havralar, gelmiş geçmiş bütün miller yazılır. Bunların içinde İskender de bulunmakta, hatta Fûr ile yaptığı savaş da yer almaktadır. Dünyada ibret alınacak ne kadar olay varsa bu kubbeye nakşedilmiştir. Bu yazılara Hirmân adı verilmektedir. İskender, ayrıca Ehrâm (piramit) adında yüksekçe bir bina görür. Bu binanın üzerinde bir yengeç ve onun üzerinde de bir akbaba nakışı görür. Ayrıca orada üç Hirman da görür. İskender daha sonra Nil Nehri'ni görür. Mısır'ın havasını ve suyunu çok beğenir ve bu diyara kendisinden yadigâr kalması için İskenderiye şehrini inşa eder. Şehirde büyük bir minare yaptırıp üzerine her şeyi gösteren bir ayna yerleştirir. Böylece gelecek düşmanın ne yönde olduğu aynaya bakılarak görülecektir. Ayrıca minarenin üzerine mermerden yapılmış insan şeklinde bir heykel koydurur. Tılsımlı olan heykel de düşman geleceği zaman o yöne dönüp haber verecektir. Böylece İskender kendine has bir şehir inşa eder. Şair, Abbasiler döneminde Mağrib diyarından gelen bir hükümdarın bu minarenin altında hazine olduğunu sanarak harap ettiğini anlatır.

İskender ile Kaydâfe'nin Mücadelesi

Mağrib diyarında Kaydâfe adında akıllı ve tedbirli bir kadın hükümdar vardır. Kaydâfe, İskender'in âlemin sultanlarını hükmü altına alıp cihana hükmettiğini ve Mısır'da yer tuttuğunu öğrenince onu tanımak ister. Bir nakkaşı İskender'in resmini çizmesi ve özelliklerini yazması için Mısır'a gönderir. Nakkaşın getirdiği resmi görünce içinde bir korku düşer, dünyanın baştanbâşa İskender'in olduğunu ve kara ve denizlerin onun hükmüne gireceğini söyler.

Diğer taraftan İskender Mısır'da iken ona da Kaydâfe'den bahsederler, onun kemali ve yüceliğini överler. Anlatılanları dinleyen İskender, Kaydâfe'nin hükmettiği Mağrib diyarını hükmü altına almak ister. Hemen Kaydâfe'ye bir elçi gönderir ve tat ve tacını elinde tutmak istiyorsa kendisine haraç vermesi gerektiğini, yoksa kendisine itaat etmeyen diğer hükümdarlara yaptığı gibi kılıcıyla mülkünü elinden alacağını söyler. Bu haber Kaydâfe'ye ulaşır ve o da bir elçiyle cevabını gönderir. İskender'in âlemin padişahı ve yüce bir şah olduğunu, ancak cihanın kimseye kalmayacağını, kendisini Hint Fûr'u ile karıştırmamasını, kendisinin taç giydiğinden beri kimseye

haraç vermediğini, birbirlerine komşu olduklarını düşman olmamalarını söyler. İskender bu cevabı alınca hemen ordusunu hazırlar ve Mağrib diyarına sefere çıkar.

Mağrib diyarının yolu üzerinde, Varka adında bir beyin yönettiği dayanıklı ve geçilmesi zor bir kale bulunmaktadır. Varka, Kaydâfe'nin arası iyi olup Varka'nın kızı, Kaydâfe'nin oğlu Kanderûş ile evlidir. İskender bu kaleyi kuşatıp ele geçirir ve Kanderûş ile karısı esir düşer. İskender bunu öğrenince bir plan yapar. Aristo, hükümdar olarak tahta geçip Kanderûş'un ölüm emrini verecek, İskender de asker kılığında yalvararak onu ölümden kurtaracaktır. Ardından İskender, elçi olarak Kaydâfe'ye gönderilecek yanına da Kanderûş verilecektir. Böylece İskender, Mağrib diyarını görüp tanıyacak ve orayı ele geçirmek için bir yol bulacaktır. Her şey İskender'in istediği şekilde olur. Aristo'yu yerine tahta geçirip askerlerine birlik olmaları için nasihatte bulunduktan sonra elçi olarak yola çıkar.

Öte yandan Kaydâfe, İskender'in kaleyi ele geçirdiğini öğrenmiş, oğlu için endişeye düşmüştür. Sonrasında Kanderûş'un bir elçiyle birlikte geldiğini öğrenince çok sevinir. Kanderûş annesine olan biteni anlatır. Kaydâfe, elçiyi görünce onun yüzünde saltanat emaresi görüp elçi olmadığından şüphelenir. Hemen önceden nakşettirdiği İskender'in resmini getirtir ve resmi görünce elçinin İskender olduğunu anlar. İskender'in planını anlamış olsa da kimseye söylemez. Elçi kılığındaki İskender'e dönüp hükümdarından ne haber getirdiğini sorar. Elçi, İskender'in haraç istediğini, eğer vermezse bu diyara askerini süreceğini bildirir. Kaydâfe ise İskender'in mal hırsıyla dolduğunu ancak bu hırsın insanı sonunda mahvedeceğini söyler. Ardından elçiyi odasına gönderir ve ikramlarda bulunur.

Ertesi gün Kaydâfe, bir eğlence meclisi tertip eder. Elçi kılığındaki İskender'i yanına oturtur ve birlikte yiyip içip eğlenirler. Bir ara Kaydâfe elçiyi yanına alıp ondan kim olduğunu dosdoğru söylemesini ister. Elçi ise adının Kaytafûn olduğunu, İskender'in hizmetinde olduğunu söyler. Kaydâfe, gerçeği söylemesinde ısrar etse de İskender söylemez. Kaydâfe buna kızar ve onun İskender olduğunu söyleyip nakşettirdiği resmi gösterir. Bunun üzerine İskender, düşmanın eline düştüğünü anlar ve içine korku düşer. Kaydâfe İskender'e korkmamasını, oğluna kıymadığı için kendisi de ona kıymayacağını, ancak dikkat etmesini, orada bulunanların onu bilmemesini söyler. Ardından kendisine asker ve kılıç çekmeyeceğine, dostuyla dost

düşmanıyla düşman olacağına dair İskender'in yemin etmesi karşılığında onu tahtına geri göndereceğini söyler. İskender kabul edip yemin eder. Bunun üzerine Kaydâfe, yüksek sesle İskender'e selam söylemesini, doğunun ve batının hükümdarının o olduğunu, savaşmak istemediğini, elbette haraç vereceğini söyleyerek birçok değerli hediyeyle birlikte onu uğurlar. Uğurlarken de ona gizlice gece gündüz demeden gidip askerine ulaşmasını, büyük oğlu Taymûs'un Fûr'un kızı ile evli olup İskender'in Fûr'u öldürmesi sebebiyle ona düşman olduğunu, cahil ve kindar olan oğlunun İskender'den haberi olursa ona zarar vereceğini söyleyerek onu uyarır. Bunun üzerine İskender, kısa zamanda ülkesine geri döner.

Yaşanan olaylar İskender'in gururuna dokunup canını sıkmıştır. Üzüntüden adeta erir. Kaydâfe'nin kendisine boyun eğmemesi sebebiyle ona karşı kinlenmiştir. Mağrib diyarını hükmü altına almak istese de verdiği yemin sebebiyle bir şey yapamamaktadır. Bunu hileyle yapabilmek için gece gündüz düşünür ve bir yol bulur. Rûm denizinden Mağrib diyarına ulaşacak şekilde bir su yolu açtırır ve suyu gönderir. Denize göre alçakta kalan Mağrib diyarına su dolar ve ülke harap olur. Böylece Kaydâfe de yok olup gider.

İskender'in Deniz'e Gözlemci Göndermesi

İskender, Kaydâfe'nin de işini bitirince doğu ve batıda alacak yer kalmaz ve yeryüzünün hâkimi olur. Ancak İskender, vezirine cihanının tamamını ele geçirmeden kanaat etmeyeceğini söyler. Eğer cihanda alınmayan yer varsa söylemelerini ister. Veziri ise onun dünyadaki kararların hepsine sahip olduğunu söyler ve bu iklimleri tek tek sayıp sınırları hakkında bilgi verir. Ardından beş büyük denizi anlatıp İskender'e yedi iklime sahip olduğu için gönlünü hoş tutmasını, elinde fırsat varken yiyip başkalarına yedirmesini, bu kadar mal ve mülke sahip olduğu için şükredip kanaat etmesi hakkında nasihatlerde bulunur. İskender ise vezirinin sözlerini abes bulur ve kabul etmez. Ardından büyük bir gemi yaptırır. Gemiye her milletten iki bilgin koyar ve yanlarına üç yıl yetecek kadar erzak verir. Onlara denizde bir yıl seyahat etmelerini ve geri dönüp kendisine anlatmalarını emreder.

Gemi denize açılır, uzun zaman denizde dolaşırlar ve birçok acayıplıklar görürler. Bir buçuk yıl dolaştıktan sonra geri dönerken ansızın bir gemiye rastlarlar.

Kendi gemilerinde yetmiş iki dil bilen üç tercüman olmasına rağmen karşı gemidekilerin dillerini anlayamazlar ve işaretlerle anlaşılır. Birbirlerinin dillerini ve kültürlerini öğrenmesi için iki gemiden birer kişiyi birbirleriyle değiştirir ve ayrılırlar. Ardından İskender'in gemisi ülkesine geri döner. Gemide bulunanlar İskender'e gördüklerini ve yaşadıklarını anlatırlar. Yanlarında getirdikleri kişi onlarla birlikte vakit geçirince bir süre sonra dillerini öğrenir. Bunun üzerine İskender ona kim olduğunu ve hükümdarının kim olduğunu sorar. O da hükümdarının adının İskender olduğunu, atasının Feylekûs olduğunu, hükümdarının İskender'e çok benzediğini, yedi iklime sahip olsa da daha fazlasını istediğini, hükümdarının onları yaptırdığı bir gemiyle deniz yolculuğuna gönderip döndüklerinde gördüklerini anlatmalarını istediğini söyler. O kişinin anlattıklarının İskender'in yaptıklarıyla aynı olması üzerine duydukları karşısında İskender şaşkınlık içinde kalır. Gerçek saltanatın Allah'ın olduğunu, cihanın hükümdarının ol olduğunu söyleyip şükreder.

İskender'in Gelmiş ve Gelecek Cihan Padişahlarını Öğrenmesi

Bir gün İskender elinde kadehiyle tahtında otururken veziri Eflatun'u huzuruna çağırır. Ona gezegenler ve burçlar hakkında soru sorup bilgi alır. Ardından Eflatun'a o zamana kadar dünyaya kimlerin hükümdar olduğunu sorar. Eflatun da ilk hükümdar Keyûmers'ten başlayıp o zamana kadar hükümdar olanları ve mücadelelerini anlatır. Eflatun'un anlattığı hükümdarlar; Keyûmers, Hûşeng, Tahmûr, Cemşîd, Dahhâk, Efrîdûn (Feridûn), Menûçehr, Nevzer, Tâmasb, Keykubâd, Keyhüsrev, Lührâsb, Güstâsb, Behmen, Hümây, Dârâ ve Dârâb'tır. Eflatun, İskender'den önceki hükümdarları anlattıktan sonra ona, o hükümdarlara olanın İskender'e de olacağını, dünyaya aldanmamasını, taht ve saltanat hevâsına kapılmamasını nasihat eder. Eflatun'un anlattıklarını dinleyen İskender, saltanatın kalıcı olmadığını, sonunda her şeyden ayrılacağını anlayıp dünyadan yüz çevirir.

İskender, Eflatun'a geçmiş cihan hükümdarlarını anlattığını söyleyip şimdi de gelecek cihan padişahlarını anlatmasını ister. Eflatun ise kendisinin bu bilgiye sahip olmadığını, bu ilmi Hızır'ın bildiğini söyler. Bunun üzerine İskender, hemen harekete geçer ve uğraşları sonucunda Hızır'la buluşur. İskender, Hızır'ın bilinmeyen ilimleri bildiğini, kendisinden sonra gelecek cihan padişahlarını ona anlatmasını ister. Hızır, İskender'den sonra düzenin bozulacağını, İran'da her şeyin harap olacağını, fetret

devri olacağını ve beylikler dönemi yaşanacağını anlatır. Bu beylikler dönemindeki Tavayif beylerinin önderi Eşgâniler olacaktır. Bu koldan gelen Eşk on yıl, Şâbûr ise altmış yıl hüküm sürecektir. Şâbûr zamanında İsa peygamber ortaya çıkacaktır. Sonra gelen hükümdarlar ise; padisahlar Derzîn, Pîjen, Cevder, Kısra, Hürmüz, Erdevân, Kısra, Belâs ve Erdevân'dır. Bu beyliklerin dönemi Erdevân ile son bulacaktır. Eşgânilerden sonra Sâsânîler hüküm sürecektir. Hızır bu devirdeki hükümdarların Erdeşîr, Sâbûr, Hürmüz, Behrâm, Behrâm bin Behrâm, Nersî, Sâbûr-ı Züleknâf, Yezdecird, Behrâm-ı Gûr, Yezdecird, Pîrûz, Belâş, Kubâd, Nûşîrevân, Hürmüz, Pervîz, Şîreveyh, Tûrân Duht, Erzevâmîd, Ferruh ve Yezdecird olacağını anlatır. Yezdecird'in ölümünden sonra Hz. Muhammed'in ümmeti galip gelecektir. İslamiyet hızla yayılacaktır. Burada şair, Hz. Muhammed'in ölümünü hatırlatır. Ardından Hızır, dört halife dönemini, Emevî ve Abbasî halifelerini, Moğol ve İlhanlı hükümdarlarını anlatır. Dört halife döneminde; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân, Hz. Ali ve ardından Hz. Hasan'dan sonra Emevîler döneminde; Muâviye, Yezîd, Muâviye, Mervân-ı Hakem, Abdülmelik, Velîd, Süleymân, Ömer bin Abdülazîz, Abdülmelik, Hişâm, Velîd bin Yezîd, Yezîd bin Velîd, İbrâhîm bin Velîd, Mervân-ı Har ve Ebû Müslim'i anlatır. Abbasîler döneminde ise Ebu'l-Abbâs, Ca'fer, Mehdî, Hâdî, Hârûnü'r-reşîd, Emîn, İbrâhîm bin Mehdî, Me'mûn, Mu'tasım, Vâsık, Mütevekkil, Muntasır, Müsta'in, Mu'tez, Mühtedî, Mu'temid, Muktasîd, Müktefî, Muktedir, Kâhir, Râzî, Müttakî, Müstekfî, Mutî, Tâyi, Kâdir, Kâyim, Muktedir, Müstazhir, Müstersîd, Müstencid, Râşid, Müstagnî, Nâsır, Kâhir ve Mu'tasım'ı anlatır. Abbâsîler döneminden sonra Moğol imparatoru Cengiz Han ve sonrasında Cengiz Han torunu İlhanlı hükümdarı Hülâgû Han'ı anlatır. Anlatılan diğer hükümdarlar ise Geyhutu, Abaka, Ahmed Şâh, Argun, Gâzân Hân, Muhammed Hudâbende, Olcayitu, Ebû Sa'id, Şeyh Hasan, Küçük Şeyh Hasan, Melik Eşref, Cânî Hân, Birdi Hân, Ahîcuk, Sultan Üveys, Şeyh Hasan ve Sultan Ahmed'dir.

Hızır, anlatmaya devam ederken söz Osmanlılar dönemine gelir. Burada; Sultan Alâeddîn, Ertugrul, Osmân, Orhân, Süleymân, Murâd Hân, Yıldırım Bâyezîd Hân, Sultan Mehmed Hân, Sultân Murâd Hân, Sultan Mehmed Hân, Sultan Bâyezîd Hân isimlerinden bahseder.

Hızır'ın anlattıklarını dinleyen İskender, ona dünyanın düzeninin nasıl olacağını sorar. Hızır da cihandan saltanatın kalmayacağını, yeryüzünün şeytanlarla dolacağını, beylerde liderlik sultanlarda ise siyasetin kalmayacağını, türlü fesatlıkların ortaya çıkıp her yerin zulümle dolacağını, âlimlerin yoldan sapacağını, insanların hile, aldatma gibi kötü huylara yöneleceğini, cihanın hırs ve hıyanet ile dolacağını anlatır.

İskender'in Hicaz'a Gidişi

İskender, bu cihanın vefasızlığını anlamış, dünya mülkünden vazgeçip ahiret mülkünü kazanmaya yönelmiştir. Hicaz'a gitmeye karar verir. Ardından hacca gitmek için askerlerini hazır edip yola çıkar. Ancak önce Bağdat'a uğrayacaktır. Bağdat, o zamanlar ekmeği suyu bol mamur bir yerdir. Oradan ayrılıp Mekke'ye doğru yol alırken tepe üzerinde bir mabede rastlar. Aristo ve Eflatun ile birlikte o mabede girerler ve orada gece gündüz ibadet eden bir hakîm görürler. Hakîm İskender'e hiç yüz vermeyince o da bunun sebebini sorar. Hakîm, İskender'in kuluna kul olduğunu, bu sebeple ona izzet etmediğini söyler. İskender söylediklerinin ne demek olduğunu sorunca hakîm, şehvetin kendisinin kölesi olduğunu, İskender'in de hocasının şehvet olduğunu, bu sebeple ona kulunun kulu demenin doğru olacağını anlatır. İskender bu sözleri işitip hayran olur, hakîmden kendisine nasihatte bulunmasını ister. Zahid de İskender'e gururlanmamasını, dünyaya aldanmamasını, zulümden sakınıp adaletle davranmasını, şerli kişilerle sohbetten sakınmasını, düşünerek konuşmasını, kendisini övmemesini, doğru sözlü olmasını, ilim öğrenmesini, nefesine uymamasını ve hayır işlerinde acele etmesini nasihat eder. İskender, zahidin söylediklerini dinler ve kabul eder. Ardından ona veda edip Bathâ'ya yönelir. Yolda Âd tarafından yapılmış tılsımlı bir türbeye rastlar. İskender tılsımı çözüp içeriye girer. Orada altın bir taht üzerinde altın taçlı bir kimsenin yattığını ve başının üzerindeki bir levhada Âd kavminin dilinden yazılar olduğunu görür. Levhada şunlar yazılıdır: "Ey doğu ve batı benim olsun diyen kişi! Gururlanma, bu vefasız dünya kimseye kalmamıştır. Ben Âd'ım, memleketler aldım, bin iki yüz yıl saltanat sürdürdüm, insanlar ve cinler bana boyun eğdi. Bu cihan mülkü benim sanıp aldandım. Sıkıntılar çektim, sayısız mal biriktirdim. Deniz ve karalar askerlerimle dolmuştu. Bu cihanda ölmem derken bir gün ecel erişti. Dünyada sıkıntıyla topladığım malımdan fayda görmedim. Akıllı ise ben ibret olarak sana yeterim. Benim dünyadaki zamanımın sona erdiği gibi bir gün senin de zamanın

tükenecek.” İskender bu sözleri okuyunca ağlayıp dert ile inler. Ardından orayı terk edip Mekke’ye doğru yola çıkar. Kabe’ye varınca ihrama girer, tavaf eder, namaz kılıp Allah’a niyazda bulunur ve haccını yapar. Kurbanını keser ve malından bağışlarda bulunur, Mekke’de fakir kimse kalmaz. İskender haccını tamamlayınca şehrin ahvaliyle ilgilenmeye başlar ve şehrin yönetiminin kimde olduğunu sorar. Eskiden Hz. İbrahim’in neslinde olduğunu sonrasında Yemen tarafından gelen Kahtân kavminin, onlardan sonra da Cürhümîler’in burayı alarak idare ettiklerini söylerler. İskender, Hz. İbrahim’in neslini buldurur ve şehri tekrar onlara teslim eder.

Hac görevini tamamlayan İskender, Mekke’den Kudus’e doğru yola çıkar. Önce Hz. İbrahim’in kabrini ziyaret eder. Ardından Mescid-i Aksa’ya ulaşır, namaz kılıp dua eder. Halka ihsanlarda bulunur. Orada gece gündüz ibadet eden riyazet ehli bir kimseyle karşılaşır ve ondan da nasihat alır. İskender, oradan ayrıldıktan sonra Mısır’a döner.

İskender’in Âb-ı Hayatı Arayışı

İskender devletinin eriştiği kemali düşününce kalbine ölüm korkusu düşer. Her şeyin kemale erdikten sonra yok olduğunu bildiği için gönlü daralır. Bu durumu fark eden bir hakîm ona neden üzgün olduğunu sorunca İskender ona sebebini anlatır. Bunun üzerine hakîm, Maşrık’ta yolu karanlıkta gizlenmiş, adına aynü’l- hayat dedikleri bir çeşme olduğunu, bu sudan içen kimseye ölümün erişmediğini, ancak suyun yolunun karanlık ve tehlikeli olduğunu anlatır. Bunu duyan İskender, hemen hazırlıklarını yapar, askerlerini toplar. Oğlu Kanderûs’u yerine geçirir ve Aristo’yu da onun veziri yapar. Hızır’ın rehberliğinde hiç mola vermeden Behremen mülküne ulaşır. Orada uzun yaşamayacaklarını düşündükleri için çıplak gezen bir kavimle karşılaşır. Oradan ayrılıp yola devam ederken bir kubbeye rastlar. Girilmesi zor olan bu binaya uğraşıp giren İskender, içeride süslü ve yüksek bir taht üzerinde bir şahın yattığını görür. Onun başucunda bir levha bulunmakta ve üzerinde şöyle yazmaktadır: “Ey İskender! Bu makama gelesin, halimi görüp de ibret alsın. Bana Şâh-ı Zülkarneyn derler, yedi iklime hükmeden benim. Dört bin dört yüz yıl önce dünyaya geldim, âlemi kılıcım ile aldım. Memleketler almak istediğimde senin gibi sıkıntılar çektim. Bu cihanı aldım ama gör bak sonunda bu kümbetin içinde kaldım. Çeşitli sıkıntılarla topladığım malım elimden gitti, Tahtıma başka padişahlar oturdu. Senin gibi sıkıntılar çekip

çeşme-i hayvanı bulmak istedim. Sonunda ölüm vakti geldi, aciz kaldım. Ecel âb-ı hayvanın içindedir. Ölüm daima hayatın ardındadır. Ecel yetişse âb-ı hayat zehir olur. Akıllı olana benin hâlim ibret olarak yeter.”. Bunu okuyan İskender ağlayarak oradan çıkar. Hızlıca giderek bir çöle varır.

İskender yolda birçok zararlı hayvanlarla ve cinlerle karşılaşır. Onlarla mücadele ederek ve Hızır’ın duasıyla hepsinden kurtulur. Ardından, sürekli yeşil kalan ulu bir ağaca dileklerde bulunarak hamile kalan kadınların olduğu Şâdkâm adında bir şehre varırlar. Oradan ayrılıp yola devam ederken karalığa erişirler. Uzun süre karanlıkta gittikten sonra birden gök gürültüsü başlar ve yıldırım düşer. Gökten derya gibi su dökülür ve bir tufan kopar. Bu tufanda İskender ve askerlerinden her biri bir yere savrulur. Nereye gittiklerini bilemezler ve birbirlerini bulamazlar. Rehberleri olan Hızır da suda kaybolur. Askerlerden bir kısmı ölür. Bu durumda aciz kalan İskender geri döner. Dönerken etrafı aydınlatan mücevherlerle kaplı bir yere rastlar ve mücevherlerden alırlar. Uzun süre karanlıkta gittikten sonra aydınlığa ulaşırlar. O zaman askerlerin çoğunun olmadığını görürler. Ayrıca Hızır’ı da bulamazlar. Çünkü Hızır âb-ı hayatı bulmuş ve ondan içerek ölümsüz olmuştur. İskender ve askerleri tekrar yola koyulurlar ve yolları ansızın bir çöle çıkar. Orada kökü yerde göğe kadar uzanmış bir ağaca rastlar. Orada konaklar ve İskender gece o ağacın dibinde yatar. Gece yarısı olunca ağaç konuşmaya başlar ve İskender’e şunları söyler: “Ey miskin’ Bu kadar zahmet t nedir, canına bunca meşakkat nedir. Ecel sana yaklaştı, senin bu tükenmeyen emellerin nedendir. Bu hırs seni huzursuz eder, mal çok ancak ömür azdır. Ömrün sona erince âlem senin olsa ne çare, otuz yıl saltanat sürdürdün, bir gün şad olmadın. Bu kadar malı topladın ama yemeden gideceksin, onlar da başkalarına kalacak.”. İskender bu sözleri işitince sanki canı bedeninden ayrılmış gibi olur. Kendi kendine şöyle konuşur: “Bu dünya kimsenin ebedi kaldığı bir yer olmadı, kimseye merhamet etmez, vefasız ve aldattıcıdır. Birçok sıkıntı çektim ama âb-ı hayatı bulamadım. Ecel korkusundan muzdarip iken böylece şaşırılmış kalakaldım. Adaletimle cihan mamur iken ben zulümle viran oldum.”. İskender geceyi ağzı kuru gözü yaşlı geçirip sabaha erişir.

İskender’in Ölümü

İskender hemen İran'a gitmek üzere hareket eder. İran'a yaklaşınca yolda birden burnu kanamaya başlar. O kadar çok akar ki takati kalmaz, akli başından gider ve atından düşer. Hemen altına zırh döşerler ve üzerine de altından gölgelik koyarlar. Aristo iyileşmesi için ilaç yapar. İskender biraz kendine gelince Eflatun'un, talihini gördüğünü ve kendisine ecelinin geleceğini söylemesini hatırlar ve öleceğini anlar. Ardın eline kaleme alıp annesine bir mektup yazar. Mektubunda, bu dünyaya doymadığını, emelleri peşinde koşarken eceli düşünmediğini, âb-ı hayatı bulmaya çalışırken ölümün zehrini bulduğunu, bunları Hakk'ın yazdığını ve geri döndürülemeyeceğini, annesinin buna sabretmesi gerektiğini, ona karşı hatası varsa affetmesini, kendisine öğrettiği gibi İskenderus'a da devlet yönetmeyi öğretmesini söyler. Mektubunu bitirince Mısır'a gönderir. Hastalığı giderek artar. Gidecek kuvveti yoktur. Şehr-i Rûz'a kendinden geçmiş olarak gelir. Eflatun ona ilaç yapsa da fayda vermez. Hikmet ehli nabzını ölçünce hepsi İskender'den ümidini keser. Birbirleriyle bunu konuşup ağlaşırlar. İskender onları duyunca bu ruhun kendisinde misafir olduğunu, misafirin işinin gelip gitmek olduğunu söyler.

İskender vasiyetini bildirir. Cenazesine tazim göstermelerini, cenazesini kısa tutmamalarını, altın tabut hazırlayıp süslemelerini ve kendisini ona koymalarını, tabuta sağ elini dışarıda bırakarak koymalarını, herkesin yeryüzüne hükmeden padişahın eli boş gittiğini görmesini, beylerinin omuzlarında tabutunu Mısır'a götürmelerini, herkesin kendisi için matem tutmasını, cenazesini bilinmeyen bir yere gömmelerini söyler. İskender, "Tanrı birdir, Dâvud haklıdır." Diyerek ruhunu teslim eder.

İskender'in ölümüne dağ taş herkes ağlayıp figan eder. Yer ve gökte herkes onun matemini tutar. Annesi haberi işitince gelir feryat figan eder. Tabutuna yüz sürüp ağıt yakar. Annesinin isteği üzerine hakîm Solon mersiye söyler. Ardından cenaze Mısır'a götürülür ve kimsenin bilmediği gizli bir yere defnedilir.

İskender'in annesi Rûkıyâ hatun, torunu İskenderûs'u babasının yerine tahta geçirmek ister. Ancak İskenderûs dünyaya rağbeti olmayan, kendini dine adanmış birisidir. Bu sebeple tahta çıkmayı kabul etmez. Rûkıyâ hatunun bütün ısrarlarına rağmen tahta geçmeyip bir köşeye çekilerek gece gündüz ibadet eder. Ülkede karışıklık çıkar. Bu karışıklıklar Erdeşîr Babek hükümdar olunca sona erer.

2.4.2. Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi

Ahmed Rıdvan'ın Hamse'sindeki üçüncü mesnevi olan Hüsrev ü Şîrîn mesnevisi H.907/ M.1502 yılında yazılmıştır. Eser II. Bayezid'e sunulmuştur. 4914 beyitten oluşan eser aruzun “mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün” kalıbıyla yazılmıştır.

Ahmed Rıdvan bu eserinde Sasanî hükümdarlarından Hüsrev'in padişahlığını, yaşadığı maceraları ve Şîrîn ile olan aşkını ele almaktadır. Şair eserinde olayların kurgusu ve seyri açısından Nizâmî ve Şeyhî'nin etkisi altında kalsa da konuyu ele alışı bakımından bu iki şairden ayrılmaktadır.

Eserde tevhid, münacat, na't, devrin padişahına dua ve övgü, sebab-i telif bölümlerinden sonra “âgâz-ı dâstân” başlığıyla asıl hikâyeye geçiş yapılır.

Mesnevîde anlatıma canlılık ve metne akıcılık kazandırmak için dokuz gazel, bir terci-i bend ve bir kasideye yer verilmiştir. Eser akıcı ve sade bir üslupla yazılmıştır. Farsça başlıklar kullanılmıştır.

Eser hatime ve devrin padişahı Sultan II. Bayezid'e övgü bölümü ile sona erer.

Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisinin Özeti

Ahmed Rıdvan'ın bu mesnevisinin özeti Orhan Kemal Tavukçu'nun doktora çalışmasında yer alan metin esas alınarak hazırlanmıştır.²⁷⁰

Perviz'in Doğumu ve Yetişmesi

Nuşinrevan'ın ölümünün ardından oğlu Hürmüz tahta geçer. Cihan sultanlarının önderi olan Hürmüz, atalarının izinden giderek cihanı adaletle yönetir ve cihanı adaletiyle mamur eder. Hürmüz, mal mülk her şeye sahip olmasına rağmen yerine geçebilecek bir oğlu yoktur. Bu durum onu çok üzmemekte, evlat hasreti çekmektedir. Bir gece rüyasında doğunun güneşinin yakasından girdiğini, nuruyla tüm dünyayı aydınlattığını görür. Ertesi gün rüya tabircileri, rüyasını güzellikte ay ve güneşin dahi ona benzemeyeceği bir oğlu olacağı şeklinde yorumlarlar. Bir yıl geçmeden Allah ona güzellikte yeryüzünde benzeri olmayan ay yüzlü bir erkek çocuğu verir. Çocuğa Perviz adını verirler. Hürmüz, bir yaşına geldiğinde yürümeye başlayan

²⁷⁰ bk. Orhan Kemal Tavukçu, **Ahmed Rıdvân: Hüsrev ü Şîrîn (İnceleme-Metin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2000.

Perviz'i beş yaşına gelince ilim öğrenmesi için Bozorg Ümmîd'in yanına verirler. Perviz, Bozorg Ümmîd'den bütün sırları öğrenip, bütün ilimlerde bilgi sahibi olur. Öyle ki arifler derecesine ulaşır. İlim tahsilini bitirdikten sonra silah kullanmayı, ata binmeyi ve çevgan oynamayı öğrenir. Bir süre sonra çevgan oyunundan sıkılınca kendisini yiyip içip eğlenmeye bırakır.

Perviz'in Adaletle Hüküm Vermesi

Hürmüz, ülkenin her yerine ferman göndererek haksızlık yapanların çok ağır cezalandırılacağını duyurur.

Hürmüz, bir gün tahtında okurken aklına oğlu düşer, sevgi ve şefkati yüreğini alevlendirince onu görmek ister. Perviz'i yanına çağırdığında onu üzgün bulur ve bunun sebebinin öğrenir. Perviz'in üzüntüden kurtulması için ava gitmesini tavsiye eder. Bu fikri duyunca sevinen Perviz, sabah adamlarını da alıp ava çıkar. Akşama kadar birçok hayvan avlarlar. Gece karanlıkta yollarını kaybettikleri sırada uzaktan bir ateş görüp oraya doğru giderler. Ateşin bulunduğu yere geldiklerinde orada bir ev olduğunu görürler ve oraya otağı kurarlar. Ardından bir eğlence meclisi tertip ederler, yiyip içip eğlenirler. Eğlenceden sonra Perviz'in adamlarından biri içkinin etkisiyle bir bağa girip elma toplar. Ayrıca kendisine karşı çıkan bağ sahibinin sakalını yolup elindeki hurmasını zorla alır. Deve çobanlarının da uykuya dalması üzerine develer bir bağa girer ve adeta bağı yakmış gibi zarar verirler.

Ertesi sabah bağ sahibi Perviz'e gelerek olanları anlatıp şikâyetçi olur. Perviz bu duruma çok sinirlenir. Suçluları yanına çağırıp yargıladıktan sonra elma çalanın karnını yarıdırır ve deve çobanları da astırır. Develeri ise bağ sahibine vererek zararını karşılar.

Perviz olanları anlatınca Hürmüz, oğlunun bu adaletli tutumunu takdir eder ve ödüllendirir. Oğlunu bağrına basıp ona nasihat lazım olmasa da birkaç şey söylemek istediğini belirtir. Bir gün kendisinden sonra onun tahta geçeceğini, o zaman gelince adaletle davranmasını, askerlerine bahşişler vermesini, kalem ehlinin hayâsızlık yapmasına izin vermemesini, alçaklara değere verip makamlarını yüceltmemesini, yoksullara sıkıntı çektirmemesini ve bu köhne dünyada her şeyin en yakışanını yapmasını söyler.

Hüsrev'in Şîrîn'i Görmeden Âşık Olması

Bir gece Hüsrev Perviz, kendi dinine göre ibadet edip yatar. Rüyasında dedesi Nuşinrevan, Allah'ın ona dört şey hediye ettiğini söyler. Bunlar; bir taht, rüzgârdan hızlı olan Şebdiz adında siyah bir at, Şîrîn adında bir sevgili ve Barbud adında güzel sesli bir müzisyendir. Perviz uyanınca içtenlikle Hakk'a şükreder. Dedesinin sözünü doğru olduğuna inanıp gönlünden hüznü atar.

Bir gece Hüsrev Perviz nedimleriyle bir mecliste oturur. Hüsrev'in Şâbûr adında gezgin, yetenekli nakkaş bir nedimi vardır. Şâbûr, bu mecliste Hüsrev'in ne gördüğünü anlatmasını istemesi üzerine ona, Derbent denizinin kenarındaki bir memlekette Isfahan, Derbent ve Ermen gibi ülkelere de hükmeden Mehîn Bânû adındaki kadın hükümdardan övgüyle bahsettikten sonra hükümdarın yeğeni olan güzellikte eşi benzeri bulunmayan Şîrîn'i anlatır. Şâbûr'un anlattıklarını dinleyen Hüsrev, Şîrîn'e âşık olur. Anlatılanların ateşiyle gönlü yanan Hüsrev, Şâbûr'a durumunu anlatıp Şîrîn'i kendisi için istemesini, eğer olmazsa en azından onun resmini yapmasını ister. Şâbûr, bu meseleyi gerekirse canını verip halledeceğini söyler.

Şîrîn'in Hüsrev'in Resmine Âşık Olması

Şâbûr, hemen hazırlıklarını yapıp yola çıkar ve dağlar ve bozkırlar aştıktan sonra Ermen diyarına ulaşır. Orada yoluna devam ederken yüksek bir dağa ve dağdaki süslü bir manastıra rastlar. Manastır Hıristiyan rahiplerle doludur. Şâbûr da rahipler gibi giyinip bir müddet onlardan biri gibi yaşar. Bir gün samimi olduğu bir rahibe derdini açıklar. Rahip Şîrîn'e ulaşmanın çok zor olduğunu, onu görenlerin gözlerini çıkardıklarını anlatır. Ancak yakındaki bir bahçede bulunan köşke geçtiğinde onu görebileceğini söyler.

Bir gün Şâbûr'un sırdaşı olan rahip ona gelip bahsettiği köşke Şîrîn'in geldiğini haber verir. Bunun üzerine Şâbûr hazırlıklarını yapıp Şîrîn'in olduğu yere giderek, ona görünmeden resmini yapar. Ardından önceden çizdiği Hüsrev'in resmini Şîrîn'in geçeceği yol üzerinde bir ağaca asıp saklanır. Şîrîn sabah gezintiye çıktığında resmi görür. Resme baktığında kendini görmüş gibi olur ve resimdeki Hüsrev'e âşık olur. Bir an olsun resmi elinden bırakmaz, baktıkça hayran olur ve resmin etkisiyle içki içmeye başlar. O kadar çok içer ki sarhoş olup kendinden geçer. Bunun üzerine

cariyeleri resmi alıp ortadan kaldırırlar. Şîrîn uyanıp resmi istediğinde cariyeler, cinlerin ona büyü yaptığını, resmi gösterip gittiğini, orasının da bir cin yurdu olduğunu söyleyip Şîrîn'i oradan uzaklaştırırlar.

Buldukları yerden Tak adında ırmak kenarındaki bir yeşillığe geçen Şîrîn ve cariyeleri ertesi gün geldiklerinde orada da aynı oyunla karşılaşır. Şâbûr, onlar gelmeden oraya da Hüsrev'in resmini asmıştır. Şîrîn resmi görünce yine kendinden geçer ve cariyeleri resmi ortadan kaldırırlar. Şîrîn uyanıp sorunca resmi perilerin aldığı, orasının da tehlikeli bir yer olduğunu söyleyip oradan da ayrılırlar. Bu kez de bir bağa gidip yerleşirler. Şâbûr onlarından gidişleriyle çaresizlik içinde kalır ve bir ara uykuya dalınca bu işin olacağına dair rüya görür. Uyanınca hemen Şîrîn ve cariyelerinin arkalarından gider. Orada bağın bahçıvanıyla görüşüp sohbet ederek onunla dost olur. Nakkaş Şâbûr bahçıvana sırlarını anlattığında bahçıvan onun hâlimden anlayıp Şâbûr'u bağın bir köşesine gizler.

Şîrîn ve cariyeleri bağda Tak-ı sandal adında hoş bir mekâna geçerler ve orada eğlence meclisi kurup eğlenirler. Ancak orada da Şâbûr bir oyun hazırlayıp bu kez Şîrîn ve Hüsrev'in resmini ağaca asmıştır. Şîrîn bunları görünce kendinden geçip yere yığılır. Böylece Hüsrev'in resmine gönlünü bağlayan Şîrîn, onu bir an olsun elinden bırakmaz, baktıkça hayran olup ağlar. Resmi kendisine arkadaş edinen Şîrîn, onunla konuşmaya başlar. Şîrîn'in bu hâlini gören dadısı bu işe bir tedbir düşünmeye başlar ve bu durumu cariyelerle konuşur. Ardından Şîrîn'le bağa eğlence meclisi kurulur. Herkes içki içip eğlenirken dadı, bağın her yerini gezip araştırmaya başlar. Ancak bir şey bulamayıp geri döner. Şîrîn'e durumu söyledikten sonra bir de bahçıvanla konuşmaya karar verir. Dadı bahçıvanla konuştuğunda ondan gerçeği öğrenir. Ardından Şîrîn'e gelip bunu anlatır. Bunun üzerine Şîrîn, Şâbûr'la görüşmek ister ve bahçıvana onu getirmesini söyler. Bahçıvan da Şâbûr'a gidip olanları haber verir.

Şîrîn, Şâbûr'un isteğiyle onunla baş başa görüşür. Şîrîn ona önce kendisini tanıttıktan sonra da resim ve resimdeki sevgilisinden bahsetmesini ister. Şâbûr seyyah olduğundan, gezdiği ülkelerden bahseder. Ardından Hüsrev'i tüm detaylarıyla anlatır. Bunun üzerine Şîrîn, Hüsrev'e daha da bağlanır, divaneye döner. Şâbûr, Şîrîn eğer Hüsrev'e gitmek isterse onu götürebileceğini söyler. Bu sırada dadı gelip konuşulanları öğrenir. Şâbûr'a bu işin doğru olanının onun Şîrîn'in resmini çizmesi ve

bu resmi Hüsrev'e götürmesi olduğunu söyler. Şâbûr bunu kabul eder ve Şîrîn'in resmini güzel şekilde çizip Hüsrev'e hediye olarak götürür.

Hüsrev, resmi görünce vücuduna öyle bir ateş düşer ki gönlü dumanla kaplanır, resme baktıkça gözünden yağmur gibi yaşlar dökülür. Perviz, resmi bir an olsun elinden bırakmayıp onu kendisine arkadaş edinir. Gönlü yaralı Hüsrev, Şâbûr'a tekrar Şîrîn'in yanına gitmesini ve kendi durumunu ona anlatmasını ister. Bunun üzerine Şâbûr, Şîrîn'in yanına gider ve ona Hüsrev'in durumunu ve Şîrîn'i çok sevdiğini anlatır. Şîr'in de Şâbûr'a duygularını açıklayıp Hüsrev'e olan aşkını anlatır. Ardından Hüsrev'in yanına gitmeye karar verir. Ancak öncesinde Mehîn Bânû'yu görmek ister.

Şîrîn'in Medâyin'e Gidişi ve Dönüşü

Şîrîn Mehîn Bânû'nun yanına gider. Bânû onu solgun görünce nedenini sorar ve tabip getirtip ilaç yapılmasını ister. Ancak Şîrîn, rahatsızlığına tabiplerin bir şey yapamayacağını söyleyip ona ülkesindeki hastaların şifa bulduğu büyük bir manastırdan bahseder. Bânû orayı görmek isteyince yanındakiler buna gerek olmadığını, Şîrîn'in gitmesinin yeterli olacağını söylerler. Bunun üzerine Bânû hazırlık yapılmasını emreder. Ardından Şîrîn, dadısı ve cariyeleriyle birlikte hemen yola koyulur. Bânû bir süre onlara eşlik edip geri döner. Ardından yolda Şîrîn ve beraberindekiler Şâbûr'un rehberliğinde Medayin'e doğru yönelirler. Behmen ovası adından güzel bir yere gelir ve orada dinlenirler.

Diğer taraftan Mehîn Bânû her şeyden habersiz Şîrîn'in manastıra gittiğini düşünmektedir. Ancak ansızın Şîrîn'in manastıra gitmeyip ortadan kaybolduğu haberini alır. Bunun üzerine has adamlarını bu olayın aslını öğrenmeleri için görevlendirir. Bânû'nun adamları, Şîrîn'in bir doğan gibi şevkle Medâyin'e uçmuş olduğunu öğrenirler. Bu durumu öğrenen Bânû, konuşmaz olur. Ardından bu dönemin şiddeti geçinceye kadar sabretmek gerektiğini söyler.

Şîrîn mutlu bir şekilde yoluna devam ederken Medâyin sınırına gelir. Şâbûr o bölgenin av hayvanlarının iyi olduğunu söyleyip avlanmayı teklif eder. Bunu kabul eden Şîrîn, avları görmek ister ve o civardaki avcılarının gelmesi için haber salar. Gece olunca içip sarhoş olduktan sonra uykuya dalar. Ertesi gün Şîrîn, cariyeleri ile birlikte akşama kadar birçok hayvan avlar.

Diğer taraftan Pervîz eğlence meclisinde sabaha kadar yiyip içer. Gecenin sonunda Hürmüz, mecliste bulunan herkese gitmesi için izin verir ve kendisi de uyumaya çekilir. Perviz ise sıkıntısını atmak için Şebdiz adlı atına binip ava çıkar. Medâyin tarafında bir dağda avlanıp geri döner. Yeniden eğlence meclisine katılsa da keyfi yoktur. Bir gece Hüsrev Perviz, Şîrîn'in hasretine dayanamaz ve Şîrîn'in memleketi Ermen'e gitmeye karar verir. Bunu sırdaşlarına açıklar. Ardından yol hazırlıklarını yapar, yolda sıkıntı çekmemek için yanına hazinesini de alır. Kimsenin kendisi fark etmemesi için kılık kıyafetini de değiştirir. Ardından arkadaşlarıyla birlikte yola çıkıp gece gündüz demeden gider. Hüsrev Şâh, Medâyin'i terk ederken Şîrîn ise Medâyin'e doğru gelmektedir.

Şîrîn beraberindekiler yollarına devam ederlerken karşılarında etrafı lale ve gül bahçeleriyle çevrelenmiş bir yere gelince durup orada konaklarlar. Şîrîn, yakındaki pınara gidip yıkanır.

Diğer taraftan Hüsrev Perviz Ermen diyarına doğru gider. Perviz, yola çıkmadan önce saraydaki hizmetlilerine avlanmaya gittiğini, eğer kendisi yokken bir misafiri gelirse ona iyi davranmalarını ve sarayı beğenmezse de istediği yerde bir mekân hazırlamalarını söylemiştir. Perviz, atıyla rüzgâr gibi giderken yolu Şîrîn'in bulunduğu pınara çıkar. Perviz, arkadaşlarına yola devam etmelerini kendisinin su içip onlara yetişeceğini söyleyip pınara yönelir. Şîrîn de o sırada pınardan çıkmış giyinmektedir. Hüsrev'i gören Şîrîn, onun şahlık işareti görür, güzelliği ve ahlakına bakarak onun Hüsrev olabileceğini düşünür ve onunla konuşmak ister. Ancak kıyafetine baktığında tedbir için kılık değiştiren Hüsrev'i tanıyamaz. Bu sebeple yabancı bir adamla konuşmanın doğru olmayacağını düşünüp onunla konuşmaktan vazgeçer. Hüsrev de Şîrîn'i görünce güzelliğinin etkisinde kalır ve onunla konuşmak istese de Şîrîn, dadısı ile birlikte hızla oradan uzaklaşınca onlara yetişemez. Onların arkasından her yeri arasa da onlardan bir iz bulamaz. Ardından ıssız bir yer olması sebebiyle düşman olmasından çekinip orayı terk eder ve Ermen'e doğru yol alır.

Hüsrev Ermen'e doğru giderken Şîrîn de Medâyin'e ulaşır. Onu gören herkes çok beğenir. Hüsrev'in hizmetlileri onu karşılar. Şîrîn, Hüsrev'i sorunca, onun ava gittiğini, Şîrîn'i kendilerine emanet ettiğini, o dönünceye kadar dinlenmesini söylerler. Bunun üzerine Şîrîn, Kasr-ı Meşkû'da yiyip içip eğlenerek orada günlerce kalır.

Hüsrev Perviz, Ermen'e ulaştığında Mehîn Bânû bundan haberdar olur. Ülkesini baştanbaşa donatır, en iyi hizmetlilerinden ve kendisine yakın komutanlardan binlerce kişiyi Hüsrev'i karşılaması için gönderir. Ayrıca birçok değerli hediyeler hazırlar. Hüsrev sarayda bir törenle karşılaşılır. Mehîn Bânû ile karşılaşınca birbirlerine saygı gösterip lütufta bulunurlar. Orada çok güzel ağırlanan Hüsrev, günlerce yiyip içip dinlenir. Ancak aklından Şîrîn hiç çıkmaz. Gönlü hasret ateşiyle yanar, gözlerinden adeta sel gibi yaşlar döker.

Bir gün Hüsrev'e Şâbûr'un geldiği haber verilir. Bunun üzerine Şâbûr'la görüşen Hüsrev ona Şîrîn'i sorar. Şâbûr, her şeyi en başından alıp anlatır ve Şîrîn'in Kasr-ı Meşku'da olduğunu söyler.

Şîrîn, Kasr-ı Meşku'da günlerce kaldıktan sonra sıkılır ve kendisine bir köşk yaptırıp oraya yerleşir. Hüsrev ise Şâbûr'u yanına çağırıp Şîrîn'i ülkesi Ermen'e geri getirmesini ister. Bunun üzerine Şâbûr, hazırlıklarını yapar.

Hüsrev, Mehîn Bânû ile sohbet esnasında her konudan konuştuktan sonra konuyu Şîrîn'e getirip onun Medâyin'e gittiğini, eğer isterse adam gönderip onu getirtebileceğini söyler. Buna çok sevinen Mehîn Bânû, Şabur'un yanına en iyi atlarından verir ve Şâbûr yola çıkar. Medâyin'e ulaştığında Şîrîn'e Hüsrev'in onu Ermen'de hasretle beklediğini haber verir. Bunun üzerine Şîrîn hemen hazırlıklarını yapıp Ermen'e doğru yola çıkar.

Hürmüz'ün Tahttan İndirilmesi

Bir gün Hüsrev otağında otururken Medâyin'den bir haberci gelir. Haberci yeri öpüp tazimde bulunduktan sonra gözlerinden yaşlar dökülür. Halkın, Hürmüz Şâh'a yüz çevirdiğini, gündüzünü gece ettiklerini, gözlerine mil çekip kör ettiklerini ve tahttan indirdiklerini söyler. Babası vasiyet olarak Hüsrev'in haysiyetli davranmasını, düşmanlarından intikamını almasını ve şanını yerde bırakmamasını istemiştir. Bunları bildirdikten sonra haberci Hüsrev'e birçok mektup sunar. Mektupların hepsinde Hüsrev'in hemen gelip tahta geçmesi, eğer bu konuda ihmalkâr davranırsa ülkede karışıklık çıkacağı, babasının tahtı başkasının eline geçerse Hüsrev'in baba ve dedesinin şanını yok edeceği, acele edip derhal gelerek tahta geçmesi gerektiği

yazılıdır. Hüsrev bu duruma çok üzülür, gaddar feleğin yine onunla şaşılacak bir alışveriş yaptığını, dünyanın yaptığı hamleyle gönlünü hüzne boğduğunu söyler.

Halkın Hürmüz'e neden böyle bir şey yaptığını tarihçilerin ayrıntılı açıkladığını söyleyen şair bu hikâyeyi ele alır. Hürmüz, Nuşinrevan'ın yerine geçince hâkimiyetini güçlendirir, babası gibi halkına adaletle davranır. Ancak bir taraftan da çok zulüm yapmıştır. Onun zamanında başlar ayak, ayaklar baş olmuştur. Haksız yere çok masum insan öldürmüştür.

Bir gün ülkenin her yerini düşmanlar sarmaya başlar. Saye Han, Çin ve Hita diyarından çıkıp binlerce askeriyle Horasan sınırına gelir. Araplardan Ömer Ezrak, Halep'i geçmek üzeredir. Rûm Kayser'i Şam' gelip orayı zapt etmiştir. Hürmüz bu durum sebebiyle perişan hâldedir ve yaptığı her şeye pişman olur. Ardından hemen divanını toplayıp ne yapacağı hakkında fikir alır. Divanda, Şam'ın Kayser'e verilmesine, Araplar' mal ve hazine verilmesine ve Saye Han'la savaşılmamasına karar verilir. Bu karar üzerine Hürmüz, savaş için hazırlık yaptırır.

Hürmüz'ün saygı duyduğu Behrâm adında cesur, bilgili ve tedbirli bir başkomutanı vardır. Behrâm'ı halk da çok sevmekte dediklerini tekrarlatmadan yapmaktadır. Hürmüz, Saye Han'la savaşması için komutan olarak Behrâm-ı Çûbîn'i gönderir. İki ordu arasında üç gün boyunca çetin bir savaş olur. Üçüncü gün Behrâm ile Saye Han karşı karşıya gelir ve Behrâm, Saye'yi göğsünden okla vurarak öldürür. Ardından ordusunu dağıtır, ganimetleri getirir. Esirler arasında Han'ın oğlunu bulur. Ardından ganimetlerin en iyilerini seçip Saye Han'ın esir alınan oğlu ile birlikte Hürmüz'e gönderir. Hürmüz buna çok sevinir ve ülkenin her yerini süsletir. Ancak tuhaftır ki Hürmüz'ün annesi, Saye Han'ın kız kardeşidir. Bu sebeple Hürmüz annesine içten içe üzülmemektedir. Yakınlık damarı coşup ona bin türlü üzüntü verir. Ancak Hürmüz, Saye Han'ın oğluna saygı gösterir ve ona ikramlarda bulunur. Sonrasında da ona sayısız hediyeler verip ülkesine geri gönderir.

Hürmüz, divanını toplar, kubbe ve tekke fetih sebebiyle süslenir. Ardından Behrâm'ın gönderdikleri Şâh'ın huzuruna çıkarılır. Hürmüz, halk içinde Behrâm'dan övgülerle bahseder. Ancak Hürmüz'ün kötülük ve alçaklıkta benzeri olmayan veziri, Behrâm'ı pek sevmeyip kıskanmaktadır. Hürmüz'e Behrâm'ın ganimetlerin çoğunu

ve iyilerini kendisine ayırıp çok azını Şâh'a gönderdiğini söyleyerek onu etkiler. Buna çok öfkelenen Hürmüz, Behrâm'a hakaret dolu bir mektup ile beraber bir çıktık ve kadın elbisesi gönderir. Behrâm'ın kadın elbisesini giyip çıkırıkla yün eğirmesini, zira hainlerin cezasının bu olduğunu söyler.

Diğer taraftan Behrâm, huzurla otururken Şâh'ın gönderdikleri gelir. Behrâm, Hürmüz'ün olgun birisi olmadığını bildiği için bu durumu yadırgamaz. Kadın elbisesini giyip çıkırığı önüne alır ve divanını toplar. Onu bu hâlde gören herkes çok şaşırır. Behrâm, yaptığı hizmetler karşısında Hürmüz'ün bu hediyeleri gönderdiğini söyler. Orada bulunanlar şaşkınlıktan kıpırdayamaz. Behrâm'ın bunu hak etmediğini, ona bunu yapanın kendilerine neler yapacağını söylerler ve her zaman Behrâm'ın yanında olduklarını belirtirler. Behrâm, salatanatın basiret sahibi ve bilgili kişilerin görevi olduğunu, bu sebeple Hürmüz'ü tahttan indirip yerine olgun bir yiğit olan Perviz'i tahta geçirmeleri gerektiğini söyler. Herkes Behrâm ne isterse yapacaklarını söyler.

Behrâm, Şâh Hürmüz'e isyan ettiğini açıkça bildirir. Ardından Horasan'ı ele geçirip orada kendisini Şah ilan eder. Bunu duyan Hürmüz sıkıntıya düşer. Behrâm'ın üzerine ne kadar ordu gönderdiyse hepsi kırılır. Gücü gittikçe artan Behrâm gururlanıp Hürmüz'ün tahtına göz koyar ve onu öldürmek için harekete geçer. Ancak Medayin halkı onun tahta geçmesini istemezler. Ülkenin beyleri bir araya gelip Behrâm tahta ulaşmadan Hürmüz'ü tahtta indirmeye ve yerine oğlu Perviz'i tahta geçirmeye karar verirler. Böylece tahta bir tehlike gelmeyecek ve herkes kolayca tahta geçemeyecektir. Bunun üzerine bir gece beyler birleşip saraya yürürler. Hürmüz'ü yakalayıp gözlerine mil çekerler. Bu sırada Perviz'e de derhal tahta yetişmesi için bir mektup yazıp ulakla gönderirler.

Perviz, olanların haberini alınca hemen harekete geçer. Atına binip rüzgâr gibi hızla Medayin'e ulaşır. Tahta geçer ve halka adaletli davranır. Halk onun sayesinde isteklerine kavuşur. Adaletiyle ülkeyi mamur eder. Bu yüzden ona ikinci Nuşinrevan denilir.

Hüsrev ile Şîrîn'in İlk Karşılaşması

Hüsrev Perviz, ülkedeki karışıklıklara son verip devlete hükmeder. Ancak akılı Şîrîn'le yeniden meşgul olmaya başlar. Sürekli onu düşünmekte onun diyarından gelenlere onun haberini sormaktadır.

Diğer tarafta Şâbûr, Şîrîn'i memleketine mutlu bir şekilde ulaştırır. Şîrîn'in gelmesine tüm halk sevinir. Mehîn Bânû da Şîrîn'in gelmesine çok sevinir, ona eskisinden daha çok sevgi ve şefkat gösterir, şikâyet ya da sitem etmez ve maziden bahsetmez. Şâbûr'a da ihsan ve ikramlarda bulunur ve sayısız hediyeler verir. Bânû, Şîrîn'in Perviz'le hikâyesinden ve hüznünden haberdardır. Ona cariyelerini yeniden teslim eder. Böylece Şîrîn, cariyeleriyle birlikte yiyip içip eğlenir, zaman zaman ava çıkar.

Behrâm, tahta Perviz'in geçtiği haberini alır ancak taht sevdasından vazgeçmez. Devletin ileri gelenlerini Perviz hakkında söylediği iftiralarla kendi tarafına çeker. Halkı da etkisi altına alınca Perviz'e karşı asker toplayıp tahta yürür. Bunun haberini Perviz, savaşmaya niyetlenir. Ancak hocasının bunun uygun olmadığına dair uyarısını dikkate alarak bundan vazgeçer. Hazırlıklarını yapar, tahtı ve tacı Behrâm'a bırakarak Ermen'e gider.

Şîrîn, cariyeleriyle birlikte avlanmaya çıkar. O gün çok sevinçlidir, çünkü gece rüyasında sevgilisini görmüştür. O sevinçle etrafta dolanır. Diğer taraftan Hüsrev, Ermen yakınlarına gelince atlarının dinlenmesi için orada konaklamaya karar verir. Bu sırada avlanmaya çıkar. Hüsrev av peşinde giderken Şîrîn'le karşılaşır. Şîrîn'i görünce akılı başından gider ve hayretle parmağını ısırır. Şîrîn de Hüsrev'in güzelliğini görüp şaşkın bir hâlde kalakalır. İki âşık dünyayı unutup bir süre birbirlerine hayranlıkla bakıp ağlarlar. Şîrîn, onun Hüsrev olduğunu anlar, atından inip onun elinden öper ve tekrar atına biner. Hüsrev de onun Şîrîn olduğunu öğrenince yine kendinden geçer. Ardından o da atından inip onun önünde toprağa yüz sürer. İki sevgilinin beraberindekiler de oraya toplanır ve iki âşığı görünce onları adeta Süleyman ve Bellkıs'a benzetirler.

Şîrîn, Hüsrev'e misafiri olmasını teklif eder. Hüsrev de memnuniyetle kabul edince Şîrîn, Mehîn Bânû'ya Perviz Şâh'ın geldiğini haber vermesi için adam gönderir. Mehîn Bânû, Hüsrev'i hoşça karşılar, izzet ve ikramda kusur etmez. Şîrîn'i

ise Hüsrev'e karşı dikkatli olması konusunda uyarır. Eğer Hüsrev, kavuşmayı istiyorsa bunun ikisinin olması gerekenlerin yerine getirilip nikâhlanmalarıyla mümkün olacağını söyler. Şîrîn'e aralarında nikâh olmadan Hüsrev'le yakınlaşmamasını tembih eder. Şîrîn bu konuda söz verince, onun Hüsrev'le yalnız olmamaları şartıyla görüşmesine izin verir. Şîrîn de kayalar arasındaki köşküne döner. Öte yandan Hüsrev'e Behrâm'ın öldüğü haberi gelir. Hüsrev, bir gün ölümün kendi başına geleceğini bildiği için ona üzülür.

Ferhat'ın Şîrîn'e Âşık Olması

Şîrîn'in köşküne geçince, çok sevdiği süte ulaşmakta zorluk çeker. Zira köşkü sert kayalıklar arasında olup koyun ve ineklerin oraya ulaşamaması sebebiyle sıkıntı çekmektedir. Bu sebeple kayaların delinerek bir kanal yapılmasını ve bu kanal yardımıyla köşküne süt gelmesini sağlamak ister. Bunun için bir usta aranır ve Ferhat adında işinde mahir bir usta getirilir. Şîrîn ona yapılmasını istediği kanalı anlatır. Şîrîn'in sesinden ona tutulur ve hemen onun istediği kanalı yapmaya başlar. Bir ayda Şîrîn'in istediği gibi bir kanal yapar. Bunu gören Şîrîn çok sevinir ve ona birçok değerli mücevher, yükle altın ve gümüşler verir. Ancak Ferhat onların en güzel ve seçkinlerini Şîrîn'e verir, kalanları da kapıda bulunanlara dağıtır. Aşkını tüm hazinelerden daha değerli üstün görür.

Bu olaydan sonra Ferhat'ın Şîrîn'e olan aşkı daha da artar ve bu hâl ile perişan olur. Aşkından dağlarda çıplak olarak gezer. İnsanlardan kaçarak bozkırlarda vahşi hayvanlarla yaşamaya başlar. Şîrîn'in adını dilinden düşürmeden şiirler söyleyerek biçare gezer. Aşkını herkesin diline düşer. Bu durumdan Hüsrev'in adamları da haberdar olunca Hüsrev'e gidip Ferhat'ın Şîrîn'e yaptığı kanalı ve ona olan aşkı anlatırlar. Bunun üzerine Hüsrev en yakın adamlarını toplayıp onlarla bu konu hakkında konuşur. Hüsrev, önce Ferhat hakkında bilinenleri öğrenir. Hüsrev'in canının sıkıldığını gören adamları, Ferhat'tan kurtulmanın yolları için fikir sunarlar. Sonunda Ferhat'ı Hüsrev'in huzuruna çağırıp onun durumuna göre bir tedbir almaya karar verirler. Bunun üzerine Hüsrev, Ferhat'ı bulup getirmeleri için birçok çavuşunu görevlendirir. Ferhat'ı bulurlar ve Şâh'ın ona bir görev vereceğini söyleyerek saraya getirirler. Hüsrev onu huzuruna alır ve önce korkutarak Şîrîn'den vazgeçirmeye çalışır. Ancak bu fayda vermeyince ona kendisine engel olduğunu söylediği Bisütun adındaki

dağda kayaları keserek ordusunun geçebileceği bir yol açmasını ister. Ferhat bunun karşılığında Perviz'den Şîrîn'i semekten vazgeçmesini ister. Perviz şartı kabul etmiş gibi görünür. Bunun üzerine Ferhat hemen çalışmalarına başlar. Gece gündüz demeden sürekli çalışır. Dağda taş üzerine nakşettiği Şîrîn'in resmini her gece gelip seyrederek ve onunla konuşur. Şîrîn'e olan aşkı onun daha çok çalışmasını sağlar.

Bir gün Şîrîn, Ferhat'ı ziyarete Bisütun dağına gelir. Şîrîn'i gören Ferhat mutluluktan yerinde duramaz. Bir süre sohbet edip şarap içerler. Ardından Şîrîn geri dönmek için atına bindiğinde atının ayağı sürçer ve yaralanır. Bunun üzerine Ferhat atın altına girip Şîrîn'i atıyla birlikte köşküne kadar götürür. Ardından dert yüklü olarak dağdaki işinin başına geri döner.

Bu ziyaret sebebiyle Ferhat daha da güçlenip çalışma azmi artmıştır. Bu durumu Hüsrev'in adamları ona iletirler. Ferhat'ın bu gidişle işini bitirebileceğini söylerler. Bunun üzerine Şâh'ın gönlünü kıskançlık ateşi yakar. Bu mesele için akıllı ve olgun kişilerle görüşür. Bu mesele üzerinde birçok şey söylene de sonunda Ferhat'a Şîrîn'in öldüğünü söylemeye karar verirler. Böylece Ferhat'ın ya işini terk edeceği ya da acıyla başını alıp gideceği tahmin edilir. Bu iş için yalancılık ve sahtekârlıkla nam salmış bir kocakarı bulurlar. Kadına altın ve gümüşler vererek yapacaklarını öğretirler. Ardından kadın matem elbisesi giyinir, kara çarşafa bürünüp Ferhat'ın yanına varır. Ona Şîrîn'in atından düşüp öldüğünü, onun bu dağda boş yere çalıştığını söyler. Bunu duyan Ferhat yakasını yırtar, taşlarla dövünüp ağlar. Sonunda yerinden kalkıp bir kayanın tepesine çıkar, kendisini aşağıya atar ve ölür.

Ferhat'ın ölüm haberini alan Şîrîn çok üzülür. Gözlerinden yaşlar dökülür, yakasını yırtıp ağıtlar yakar. Cenazesıyla eksiksiz ilgilenir ve onun kabrine bir kümbet yaptırır. Ferhat'ın kabrine “Âşıkların mezarı” adı verilir. O mezarın toprağı dertlere çare olduğundan âşıkların ziyaret yeri olur.

Şîrîn'in Ferhat için yas tutup derdinden ah ettiğini Hüsrev'e iletirler. Hüsrev, Şîrîn'in derdinden dolayı üzülür. Ardından kâtibini çağırıp Şîrîn'i teselli etmek için bir mektup yazdırır ve Şîrîn'e gönderir.

Hüsrev'in Şeker'le Evlenmesi

Bu olaydan bir müddet sonra, Perviz'in eşi Meryem ölür. Rûm Kayser'inin kızı olan Meryem için Perviz içten üzülmese de, Kayser'in hatırını gözetmek adına bir ay yas tutar. Şîrîn de bu haberi alınca Perviz'e bir tâziye mektubu yazar. Mektubunda Perviz'e sitem eder. Perviz'in Süleyman, kendisinin aciz ve hakir bir karınca olduğunu, dünyada zavallı ve kimsesiz bir garip olduğunu, eşi, dostunu ülkesini geride bırakıp onun yanına geldiğini fakat onun kendisine ilgisiz kaldığını anlatır. Mektup okununca Perviz ne kadar kırılrsa da esi aşkı yenilenir. Ardından Şîrîn ile aralarında bir engel kalmadığını düşünür. Şâbûr'dan Şîrîn'in yanına gidip durumunu arz etmesini, özürlerini ona sunmasını ve onu yanına getirmesini ister. Bunun üzerine Şâbûr yola çıkar.

Şâbûr Şîrîn'in huzuruna çıktığında ona Hüsrev'in durumunu anlatır ve artık aralarında engel olmadığını söyleyip onu yanına çağırıldığını bildirir. Bu sözler üzerine Şîrîn çok sinirlenir ve Şâbûr'u azarlar. Ardından Şâbûr'a kendi durumunu anlatır ve gelmeyeceğini bildirir. Şâbûr durumu iletince Hüsrev, Şîrîn'in söylediklerinde haklı olduğunu kendisinin suçlu olduğunu kabul eder. Ardından Şîrîn'e özürlerini beyan etmesi ve gönlünü alması için Şâbûr'u tekrar gönderir. Ancak Şîrîn'in cevabı yine olumsuz olur. Bunun üzerine Hüsrev'in gönlü harap olur ve bu işin çaresinin Şîrîn'den vazgeçip başka bir sevgili bulmak olduğunu düşünür.

Bir gün Hüsrev, arkadaşlarıyla birlikte yiyip içip eğlenirler. Bir arkadaşı ona İsfahan'da bulunan, güzelliğini anlatmaya kelimelerin kifayetsiz kaldığı ay yüzlü bir güzel olan Şeker'den bahseder. Arkadaşının sözlerine Hüsrev, bir süre sonra güvenilir bir adamını gönderip Şeker hakkında bilgi toplar. Onun hakkında gerekli bilgileri öğrendikten sonra İsfahan'a gider. Ardından İsfahan'ın ileri gelenlerinden Şeker'in durumu ayrıntılı olarak öğrenir.

Hüsrev, Şeker'in sarayına misafir olarak gidip orada kalır ve Şeker'le sohbet edip içki içer. Hüsrev sarhoş olunca Şeker, kendi kıyafet ve takılarını kendine benzeyen bir cariyesine giydirip onun yanına gönderir ve Şâh geceyi Şeker sandığı cariyeye geçirir. Ertesi gün Şeker, sohbet esnasında Hüsrev'e bir ayıbı olduğunu o da ağzının koktuğunu bir yıl boyunca sarımsak yemesi gerektiğini söyleyerek gönderir. Bir yıl sonra Hüsrev yeniden gelir ve Şeker yine ona cariyesini gönderir. Ertesi gün bu kez Hüsrev, Şeker'e ayıbı olduğunu söyleyip onun iffeti hakkında çıkan dedikoduları

sorar. Şeker ise hiçbirinin doğru olmadığını kesin olarak belirtir. Hüsrev iyice araştırıp Şeker hakkındaki dedikoduların asılsız olduğuna kanaat getirdikten sonra Şeker’le evlenir ve birlikte Medayin’e dönerler. Hüsrev, Şeker’le birlikte mutlu günler geçirir. Ancak bir süre sonra aklına yine Şîrîn düşer ve gönlü bu dertle dolar.

Hüsrev ile Şîrîn’in Görüşmesi

Diğer taraftan Şîrîn, Şâbur’la sohbet arkadaşı olur ve derdini, vaktini onunla paylaşır. Bunu öğrenen Perviz, Şîrîn’in tekrar kendisine ilgi göstermesi için yalnız kalması gerektiğini düşünür. Bu sebeple Şâbûr’a kırıcı sözler söyleyerek Şîrîn’le görüşmesini yasaklar. Yalnız kalan Şîrîn’in gönlü daralır, sıkıntı içindeki bu durumdan kurtulmak için Tanrı’ya dualar eder.

Günleri sevdiğinden uzakta hüznle geçen Hüsrev, bir gün Şîrîn’in yanına gitmeye karar verir. Saraydakilere ava gideceğini söyleyerek gerekli hazırlıkları yaptırdıktan sonra askerleriyle birlikte yola çıkar. Bir müddet avlanarak günler geçirir ve Şîrîn’in kasrına yaklaşır. Bir gün içip sarhoş olduktan sonra atına binip Şîrîn’in kasrına doğru yol alır. Şîrîn, Hüsrev’in sarhoş hâlde kasrına doğru geldiğini öğrenince kasrın önünü gül suyuyla yıkatır, gölgelikler koyar, ipek halılar döşetir, ikramlar hazırlar ancak kendisine dokunmasını engellemek amacıyla kasrın kapılarını kapattırır. Kendisi de kasrın damına çıkarak beklemeye başlar. Hüsrev kasra geldiğinde kapıların kapalı olduğunu görünce Şîrîn’e haber gönderip kapıları açmasını ister ancak Şîrîn bunu kabul etmez. Hüsrev ne kadar ısrar edip yalvarsa da Şîrîn kararından dönmez. Bunun üzerine Hüsrev geldiğine pişman olup öfkeyle geri döner. Otağına vardığında gözyaşlarını tutamayıp ağlamaktadır. İçerideki herkesi dışarı çıkartıp Şâbûr’u çağırır Ardından ona yaşananları öfke içinde anlatıp Şîrîn’den şikâyetle bahseder. Şâbûr tatlı dille Hüsrev’i sakinleştirir ve teselli eder. Şîrîn’in ona olan aşkını anlatıp Perviz’in gönlünü ferahlatır.

Öte taraftan Şîrîn, Perviz’in gönlü perişan gittiğini görünce yaptıklarına çok pişman olur. Şâh’ın arkasından gitmeye karar verir ve onun adamları gibi giyinip yola çıkar. Atıyla hızla gidip sabah olmadan Hüsrev’in ordusuyla konukladığı yere gelir. Herkesin uyumakta olduğunu görür. Hüsrev’in otağına doğru yürürken Şâbûr’la karşılaşır. Ona olanları anlatır ve Hüsrev’den özür dilemek için geldiğini söyler.

Ardından Şâbûr'dan kendisini gizlemesi, böylece Hüsrev'i eğlenirken uzaktan seyretmeyi ve Hüsrev'le geleneklere uygun olarak her şey yerine getirilip nikâh kıyılmadıkça kendisine dokunmaması şartıyla orada duracağını yoksa geri döneceğini söyler. Şâbûr da bunu kabul eder ve onu Hüsrev'in otağının yanındaki çadıra saklar.

Sabah olunca Şâbûr, Hüsrev'e eğlence meclisi kurmayı teklif eder. Hüsrev kabul edince meclis kurulur, otağ donatılır. Beyler, Şâh'ın yakın adamları ve şahlara gelip meclise katılır. Herkes sarhoş olunca Şâh gitmelerine izin verir ve sohbet arkadaşlarıyla kalır. Ardından onlarla eğlenceye devam eder. Şâbûr, sürekli Şîrîn'in olduğu gözetip bekler ve ona haber getirir. Şîrîn ona çalgı çengi yerini hazırlamasını, Hüsrev'e önceden hediye ettiği Mehesti adlı müzisyeni kendi yakınına oturtmasını ve Hüsrev'e söyleyeceklerini Mehesti'nin dilinden iletceğini söyler. Şâbûr, Şîrîn'in dediklerini yapar. Böylece Şîrîn söylemek istediklerini Mehesti'nin ağzından söyler. Bunun üzerine Mehesti'nin karşısına geçen Barbud da Hüsrev'in dilinden cevap verir. Ardından Şâbûr Hüsrev'e durumu açıklar. Bunun üzerine Hüsrev, Şîrîn'in yanına gider. Şâbûr, Şîrîn'in nikâh şartını açıklayınca Hüsrev kabul eder ve bu konuda söz verir. Bunun üzerine yedi gün birlikte yiyip içip eğlenirler. Ardından Hüsrev, Şîrîn'i nikâh ve törene kadar beklemesi için kasrına gönderir.

Hüsrev ile Şîrîn'in Evlenmesi

Şîrîn'i kasrına gönderen Hüsrev, sabah olunca kendisi de Medâyin'e doğru yola çıkar. Medâyin'e ulaşıp tahtına oturur. Ardından ülkenin ileri gelenlerini divanda toplar. Mehîn Bânû'nun soyundan gelen ve iffetini korumuş olan Şîrîn ile evlenmek istediğini söyleyip bu konudaki fikirlerini sorar. Herkes olumlu fikir beyan eder. Bunun üzerine Hüsrev, müneccim çağırıp düğün için uygun bir vakit belirlemelerini emreder. Ardından düğün hazırlıklarını başlatır.

Uygun vakit belirlenince düğün başlar. Hazine kapısı açılır ve Medayin mallarla dolup taşar. Düğünde Çin hükümdarı Fağfur, Hint Şahı, Rum Kayser'i ve Bilgin Bozorg Ümmid, Hüsrev Perviz'in tahtının yanındaki mücevher ve altınla süslü tahtlara otururlar. Yemen ve Mısır Şahları ile Şam hükümdarı da düğüne katılırlar. Altından büyük bir sofraya kurulur. Bu sofrada çeşit çeşit sayısız yiyecek vardır.

Sofradaki bütün kaplar altın ve gümüşten olup yemeğini bitiren altın kabını da alıp götürür.

Diğer taraftan Şîrîn, on bin at, katır ve o kadar da deveye yüklenmiş çeyizi ve beraberindeki kalabalıkla Medâyin'e doğru yola çıkar. Bütün gelenekler yerine getirilince Şîrîn Medâyin'e gelir. Hüsrev onu görünce hazineler saçar. Ardından Mecusi din adamları gelip Hüsre ile Şîrîn'in nikâhını kıyarlar.

Birbirine kavuşan iki âşık birlikte eğlenip mutlu günler geçirirler. Bir gün tertip edilen eğlence meclisinde Hüsrev, yakın adamlarını maiyetindeki kadınlarla evlendirir ve onlara hediyeler bağışlar. Mehîn Bânû'nun ülkesini Şâbûr'a vererek onu Ermen ülkesinin emîri yapar. Böylece Perviz mutluluk içinde yaşar.

Hüsrev'in Oğlu Şiruye Tarafından Öldürülmesi

Düğünden sonra huzur içinde yaşayan Hüsrev, rüyasında dedesinin söylediği dört şeye sahip olduğunu görür. O anda devletin en üst mertebesinde olduğunu anlar ve korkuya kapılır. Zira her güzel şeyin bir sonu olduğu gibi zirveye ulaşanların da güneş gibi batacağını bilir. Bu sebeple ölümü ve felsefi meseleleri düşünmeye başlayan Hüsrev'in endişe ve sıkıntıları artar. Bu konuları hocası Bozorg Ümmid'le konuşur. Bozorg Ümmid, Hüsrev'in sorularına tek tek cevap verir. Sonuçta Hüsrev, dünya işlerinden el etek çekerek ibadet etmek için Ateş-haneye kapanmaya karar verir.

Hüsrev'in Şiruye adında Meryem'den olan kötü huylu bir oğlu vardır. Şiruye o kadar çirkin ve kötüdür ki görünüşüyle şeytana benzetilir. Hüsrev, bir gece rüyasında vücudundan bir yılanın çıkıp göğsünü ısırıldığını ve gönül aynasına keder koyduğunu görür. Bu rüyayı yorumlattığında asi bir çocuğu olacağı ve o çocuğun kendisine yılan gibi zarar geleceği şeklinde yorumlanmıştır. Bu rüyadan sonra Şiruye dünyaya gelmiştir. Bu sebeple Hüsrev, ondan pek hoşlanmaz, onun kötülüğünden korkar.

Hüsrev, Ateş-haneye kapanınca oğlu Şiruye tahtı ele geçirir. Bir süre Hüsrev'i gözletir ve casuslarla bilgi alır. Sonrasında ise ayağından zincirlere bağladığı Hüsrev'i Şîrîn'le birlikte hapseder. Hüsrev, çektiği acılara Şîrîn'le teselli bulur. Bu zor ve sıkıntılı günleri birbirlerine destek olarak geçirirler.

Bir gece Hüsrev ve Şîrîn uyurlarken Şiruye gizlice kaldıkları yere gelir. Elindeki yılan benzeyen hançeri Hüsrev'in göğsüne saplar. Ardından oradan ayrılır.

Hüsrev, acıyla uyandığında çok susamıştır, ancak Şîrîn'e kıyamadığından onu uyandırmaz. Ayrıca Şîrîn'in kendisini bu hâlde görüp üzülmelerini istemez. Böylece Hüsrev kanlar içinde acıyla can verir. Şîrîn uyandığında onun cansız bedenini görür. Şîrîn çok üzülmelerine rağmen vakur bir tavırla kocasının cenaze işleriyle ilgilenir. Önceki şahlar için neler yapıldıysa Hüsrev için daha fazlasını yapar.

Şîrîn, cenaze işleri ile meşgulken Şiruye ona kendisiyle evlenmesi için ısrarla teklif gönderir. Şîrîn, buna çok öfkelenirse de tatlı bir dille teklifini kabul edeceğini ancak istediği şartların yerine getirilmesini ister. Şiruye şartları kabul eder. Buna göre saray, köşk ve divan-hane yıkılacak, taht ve taç dağıtılacak, Hüsrev'in bütün eşyaları yakılacak ve Hüsrev'in atı Şebdiz'in ayağı kesilecektir. Şiruye bütün şartları yerine getirir. Bunu gören Şîrîn, Hüsrev'in kalan kıyafetlerini de dağıtır.

Sabah olunca Şîrîn hem Hüsrev'i hem kendisini süsler. Hüsrev'i tabuta koydurur ve yanında türbeye kadar gider. Cenazeye cihan hükümdarları da dâhil herkes gelir. Şîrîn'i süslenmiş vaziyette ve mutlu görenler onun Hüsrev'in ölümüne üzülmeyi düşünür. Şiruye de bunu görünce Şîrîn'in kendisine âşık olduğunu zanneder. Hüsrev'in cesedi türbeye konulunca Şîrîn eline bir süpürge alıp türbeye girer. Bunun üzerine kapıyı kapatırlar. Şîrîn eline hançerini alıp Hüsrev'in yanına gider, yüzünü onun yarasına sürer. Hançerini kendi göğsünde aynı yere saplar. Ardından Hüsrev'in yanına uzanıp sarılır. Derinden bir ah çekerek can verir. Şîrîn'in cesurca canını feda ettiği gören herkes onu takdir eder ve onun da Hüsrev'in yanına gömülmesine karar verirler. Ardından Hüsrev ve Şîrîn'i birlikte defnedirler. Böylece iki âşığın hikâyesi cihana yayılır ve dünyanın her yerinden insanlar bu türbeyi ziyaret etmeye gelirler. Zamanla türbe âşıkların ziyaretgâhı olur.

Şair, Hüsrev'in böyle rezillik ve sıkıntı çekmesinin sebebini bir raviden rivayet ederek anlatır. Hüsrev, bir gece rüyasında parlak bir ayın kendisine yaklaştığını ve onu İslam'a davet ettiğini görür. Ancak o, ölse de kendi dininden vazgeçmeyeceğini bildirir. Bunun üzerine ona kırbaç vurulduğunu görüp korkuyla uyanır. Üç ay korkudan ağlayıp hasta ve aciz olur, geceleri uyuyamayıp gündüzleri yemek yiyemez. Sonrasında bir gün Şîrîn ile birlikte hazinelerinin başına gider ve hazine anahtarları içinde altından yapılmış parlak bir anahtar görünce onun açtığı hazineyi yerin altında gömülü olarak bulur ve zorlukla açtırır. Orada altından yapılmış, resimli bir levha ve

levhanın üzerinde bir yazı görürler. Levhanın üzerindeki yazıyı bir bilene okutunca Erdeşir tarafından önceden yazdırılmış bir yazı olduğunu, peygamberlerin sonuncusunun Arapların içinden çıkacağını ve o peygamberin özelliklerinin yazılı olduğunu öğrenirler. Bunun üzerine Hüsrev gördüğü rüyayı hatırlar ve onunla alakalı olduğunu anlar. Ardından o peygamberi görmüş olan birilerini çağırıp levhayı gösterince resimdeki Haşimoğulları kabilesinden olan Muhammed peygamber olduğu anlaşılır. Hüsrev'in bu duruma canı çok sıkılır. Onun bu halini gören Şîrîn huzur bulacaksa o dine girmesini söylese de Hüsrev, atalarının dininden vazgeçmeyeceğini bildirir. Bir süre sonra Hz. Muhammed'den kendisine gelen tebliğ mektubunu öfkeyle yırtar ve kibirlenerek aşağılayıcı sözler söyleyip onların üzerine sefer çıkmakla tehdit eder. Hüsrev'in bu davranışı üzerine dua eden Hz. Muhammed'in duasını Allah kabul eder ve Medâyin şehri tamamen yıkılır, kutsal ateşleri söner ve Hüsrev oğlu tarafından öldürülür.

Şair, ayrıca Şiruye'nin de ölümünü de anlatır. Bir gün beyler gelip Şiruye'ye babasının devleti başsız bıraktığını, eğlenceye daldığını, Arapların ülkesine göz koyduğunu söyleyip doldurarak Şiruye'nin babasını haksız yere öldürmesine sebep olurlar. Ancak Şiruye de çok uzun yaşamaz, vebaya yakalanıp sekiz ay sonra genç yaşta ölür.

2.4.3. Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi

Ahmed Rıdvan'ın Leylâ vü Mecnûn mesnevisinin bilinen tek nüshası Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Nüsha baştan, ortadan ve sondan eksiktir. Daha önceden verilen numaralara göre toplam 200 varak civarındadır. Tahminen 4000-4250 beyit arasındadır. Yazmanın istinsah tarihi, yeri ve müstensihi belli değildir.²⁷¹

Ahmed Rıdvan, Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinde yer alan

“Didüm evvel Sikender-nâmesini

Tamâm etdüm anun hengamesini

²⁷¹ Avcı, **ag.e.**, s.182.

İkinci Leylî vü Mecnûn makâlin

Beyân etdüm ser-â-ser hâl ü kâlin

Bu def'a Husrev u Şîrîn diyeyin

*Ne denlü telhisem şîrîn diyeyin*²⁷²

beyitleriyle o zamana kadar yazdığı eserlerin adlarını verir ve Hüsrev ü Şîrîn mesnevisini yazmak istediğini belirtir. Şairin İskender-nâme mesnevisini 1500 yılında, Hüsrev ü Şîrîn mesnevisini 1502'de kaleme aldığı bilinmektedir. Buna göre Leylâ vü Mecnûn mesnevisinin yazılış tarihi 1500-1502 yılları arasına rastlamaktadır. Eser, yazıldığı yıldan anlaşıldığı kadarıyla II. Bâyezîd'e sunulmuştur. Ahmed Rıdvân eserini “mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün” vezniyle kaleme almıştır.

Ahmed Rıdvân'ın bu mesnevisinin tenkitli metin çalışması olmaması sebebiyle özet çalışmamıza dahil edememekle birlikte yalnızca eser hakkında genel bilgi vermekle yetinmekteyiz.

2.4.4. Rıdvâniyye Mesnevisi

Rıdvâniyye H.914 / M.1508-9'da tamamlanmış dinî ve ahlâkî öğütler ile hikâyelerden oluşan bir mesnevidir. Eser remel bahrinin “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezniyle yazılmıştır. Mesnevi içinde farklı nazım şekilleri de kullanılmıştır. Ahmed Rıdvân eserin sonunda beyit sayısını 2080 olarak bildirmiştir. Ancak eserdeki kopukluklar nedeniyle beyit sayısı 1723'e ulaşabilmektedir.²⁷³

Ahmed Rıdvân eserin son kısmında kitabını II. Bâyezîd için yazdığını belirtmiştir. Eserin birkaç yerinde de II. Bâyezîd'den övgüyle söz eder.

Baştan sona dinî, tasavvufî ve ahlaki konuların yer aldığı eserde tövbe, padişahların adaletli olması, halkın padişaha karşı görevleri, bencillik, edebi terk etmeme, faizciliğin haram olması, günahların gözyaşıyla yıkanması, dünya nimetlerine düşkün olmama, dört halife, on iki imam, ecele rıza gösterme, dünyanın fâniliği, cimrilikten sakınma, iyiliğin fazileti, âlimlere saygı, evliyaların kerametleri

²⁷² Tavukçu, a.g.e., 2000, s.230.

²⁷³ Nebi Yılmaz, *Ahmed-i Rıdvân ve Rıdvâniyyesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2006, s.2.

gibi konular yer almaktadır. Eserde konu bütünlüğü bulunmamaktadır. Konular parça parça ve birbirinden bağımsız hâldedir.

Ahmed Rıdvan eserinde başlıklar kullanmamıştır. Eserde tevhid bölümünden sonra asıl konuya geçilmiş, mesnevilerde genel olarak bulunan münacat, na't gibi bölümlere yer verilmemiştir. Eser hatime ve II. Bâyezid'e övgü bölümü ile sona ermiştir.

Rıdvâniyye Mesnevisinin Özeti

Ahmed Rıdvan'ın Rıdvâniyye mesnevisinin özetinde Nebi Yılmaz'ın yüksek lisans tez çalışmasında bulunan metin esas alınmıştır.²⁷⁴

Tevhid

Şair mesnevisine Allah-u Teala'ya hitap ile başlamıştır. Ey sonsuz güç sahibi, akıl verip sorunları çözen Allah'ım dedikten sonra şöyle devam eder. Allah bütün zaman ve zemini yaratan ve koruyandır. Kafir mümin herkes onun yolunda uğraşır. Allah zatını ancak kendi bilir. Onun zatına akılla ve hayalle ulaşamaz. Hz. Âdem'in bedenini topraktan, ruhunu nurdan yaratmıştır. O dilediğini yaratır, yetki onundur. Allah'ın zatının mahiyetine ulaşmaya kimse yol bulamaz. Ruhlar onun cemaline hayrandır. En üstün akla sahip olan varlık dahi Allah'ın mükemmelliğinde aciz kalır. Şair bütün dertlere şifa verenin Allah olduğunu söyleyip kendisinin de bağışlanmasını ister.

Gerçek Aşk

Şair bülbülün güzel sözleriyle büyük küçük her şeyin uyandığını, üzüntülerin gidip gönüllerin şenlendiğini belirtir. Pervaneler ateşte yanmıştır. Bundan sonra şair kendisine seslenip secde etmesini söyler. Böylece amacına ulaşmasında Allah'ın işini kolaylaştıracağını söyler. Gerçek âşğın gönlünü sevgiliye verip canından vazgeçmesi gerekir. Baştaki gözle sevgili görünmez, can gözüyle görülür. Can gözüyle gören insan hakiki mutluluğa erişerek adeta cennet kapısındaki Rıdvan gibi olur. Tevhidin gönle yerleşmesi için her şeyden uzaklaşıp Allah'a yönelmek gerekir. O zaman kişinin gönlü neşelenir, gecesi kadir gecesi gibi gündüzü bayram gibi olur. Can gözünü Hak yoluna

²⁷⁴ bk. Nebi Yılmaz, **Ahmed-i Rıdvân ve Rıdvâniyyesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2006.

çevirmeli, Allah'tan edeple birlikte yardımını istemelidir. Çünkü edepsizler Allah'ın lütfundan uzaktırlar. Kişi kibirden kaçınıp alçakgönüllü olmalıdır. Her an ölümün geleceğini bilip hazırlıklı olmalı, ömrü boşa geçirmemelidir. Fakirleri hor görmemeli, onları doyurmalı, yapamıyorsa tatlı sözlerle gönüllerini almalıdır. Viraneleri bırakıp hazineleri istemelidir. Bunun da tehlikeleri olabilir. Gülünü seven dikenine katlanmalıdır. Şair sözünü, fazla uzatarak dinleyicileri kaçırmamak için bu bölümü sona erdirdiğini söyler.

Âşık Kime Denir

Şair aşk ile inleyip sonsuz mutluluğa ulaşmak gerektiğini söyler. Bunun için doğruluğu huy edinip aşk yolunun tehlikelerinden sakınmak gerekir. Kişi her nefeste Allah'ı anmalı, ahlâkını güzelleştirmelidir. Kötü huylular bu meydandan kovulur. Aşka yakın olanlar dünya belasından kurtulup sonsuz mutluluğa ulaşırlar. O zaman aşk hazinesini isteyerek mutlu padişah gibi olmalıdır. Aşkın güzelliği bulunmayan gönül aşağılık bir haldedir. Şair kendisine dönerek Allah aşkı ile mutluluğu yakaladığını ve dünya kaygılarından kurtulduğunu söyler. Kurtuluşa ancak aşkla ulaşılacağını, aşktan başka maksadının olmadığını belirtir. Aşk olmayan gönül ölüdür. Aşkı açıklayıp dünyevi isteklerinden vazgeçtiğini, aleme kendisini aşkın tanıttığını, gönlünün ateşli gözünün yaşlı olduğunu, halk dilinde destan gibi anıldığını söyleyip dillerde sözlerinin söylendiği, aşk ile gözünün açıldığını belirterek bu bölümü sonlandırır.

Habib-i Acemî

Şair faizin kötülüğünü anlatarak bu bölüme başlar. Faiz içkiden daha kötüdür. Kazançlı gibi gözükse de iyiliği yok eden rezil bir haldir. Faiz denilen beladan uzak durup aşağılık insan olmamalıdır. Şarap akli giderse de faiz Allah'ın rahmetinden uzaklaştırır.

Zamanın birinde Habib diye biri vardır. Bütün geçimi faizle olup yediği içtiği haramdır. Alacağı olduğu kapıdan bir şey almadan gitmez. Bir gün Habib, alacaklı olduğu bir evden aldığı boyun etini hanımına götürüp pişirmesini söyler. Bu pişen yemekten bir derviş bir parça ister ancak Habib'in hanımı vermez. Ardından yemek kan haline dönüşür. Bu olaydan sonra Habib-i Acemî tövbe eder. Sonrasında yolda

giderken çocuklara rastlar, çocuklar ondan kaçışarak bunun tozu bize bulaşmasını derler. Habibi Acemi buna içerler, ağlayarak Allah'a yalvarır. Allah, Habibi Aceme tövbe nasip eder, insanlara onu sevdirebilir. Şair, bunun gibi okuyucuya tövbe ederek Allah'ın has kulu olmasını söyler. Tövbe ile Habib-i Acemî pirler içinde adı anılan bir er kişi olduğunu söyleyerek bölüme son verir.

Fudayl'ın Hikâyesi

Şair bu bölüme tövbeye davet ederek başlar. Allah'ın yol kesici, meyhane bekçisinin dahi tövbesini kabul ettiğini söyler. Fudayl zamanında yol kesen, herkesin korkup çekindiği bir hayduttur. İssiz bir dağa kurduğu çadırında bekler, kervanları vurmaya arkadaşlarını gönderir. Arkadaşları yol keser, çaldıkları malları getirirler. Fudayl bunları bölüştürür, bir hisse de kendine alır. Fudayl yaptıklarından dolayı kalbinde helalleşme duygusu taşımaktadır. Sürekli namaz kılıp oruç tutar, zikir ve tesbihle uğraşır. Cemaate gitmez, insan arasına karışmaz. Günlerden bir gün büyük bir kabile geçer. Fudayl'ın narasıyla bütün kabile korkuya kapılır. Kafilenin başkanı paralarını korumak için kervandan uzaklaşır. Fudayl'ın çadırına kadar bilmeden gelir. Fudayl'ı iyi biri olduğunu sanıp parasını ona emanet etmek ister. Kervan reisi, ortalıkta eşkiyanın çok olduğunu güvenin kalmadığını söyleyerek Fudayl'dan parasını iyi korumasını diler. Fudayl, paralarını çadıra koymasını ve sırrını kimseye söylememesini ister. Tacir paralarını bırakıp hızla kervanın yanına varır. Kervan yağmalandığını, eşkiyaların insanları Fudayl'ın çadırına doğru götürdüklerini görür. Tacir parasını eşkiyanın başına teslim ettiğini anlayıp pişman olur. Fudayl'ın gözü tacire ilişir ve ona emanet parasını alıp gitmesini söyler. Haydut arkadaşları bu kadar çok parayı nasıl geri verirsin, bundan ne çıkarın var diye itiraz ederler. Fudayl adamın kendisini iyi biri sandığını, bunun hoşuna gittiğini yalancı çıkmamak için paraları teslim ettiğini söyler. Bu iyi zanla kendisinin iyi bir insan olmak için Hakka dönüp tövbekâr olmasının gerçekleşmesini umduğunu söyler.

Günler geçerken bir gün Fudayl bir kervandan çok güzel bir Kuran sesi işitir. Tehdit ve azab içeren ayetlerin okunuşu Fudayl'ı çok etkiler. Haramiliği terk edip dost doğru tövbe eder. Kervan halkı Fudayl'ı görünce telaşlanırlar. Fudayl korkmamalarını, eşkiyalığa tövbe ettiğini, doğru yola yöneldiğini söyler. İnsanlar bunu duyunca sevinirler. Şair Fudayl'ın tövbesini Allah'ın kabul ettiğini, Mevla'nın has kulu

olduğunu belirtip bu konuda ona kimsenin itiraz edemeyeceğini ve adının Fudayl bin İyaz olduğunu söyleyerek bölümü bitirir.

Bişr-i Hâfi

Bişr gece gündüz içki içen sarhoş biridir. Yolda giderken yerde bir kâğıt parçası bulur. Kâğıtta besmele yazmaktadır. Bişr kâğıtta Allah adının yazılı olduğunu görünce onu alır, temizler, güzel kokular sürer ve onu mescidin duvarına saklar. Ardından sağına soluna bakmadan uzaklaşır. Bu ihlaslı işi Hak katında değer bulur. Bişr'in Maruf-ı Kerhi diye takvalı salih bir dayısı vardır. Dayısı Bişr'in yaptığı kötü işlerden rahatsızdır. Bu durum canına tak etmektedir. Allah-u Teala Maruf-ı Kerhi'ye rüyasında Bişr'i gösterip ona selam söylemesini, Allah'ın adını temiz kıldığı gibi onun adının da temiz kılınacağını buyurur. Maruf uyanır, "Bişr bu kadar günah içinde iken nasıl olur, bu şeytani bir rüyadır." der. Abdest alıp Rabbini ululayıp takdis eder. Namaz kılar. Birkaç defa aynı rüyayı görür. Bunun şeytani olmadığını anlayıp Bişr'in yanına gider. Bişr sarhoş yatmaktadır. Maruf, Bişr'i kaldırıp rüyasını anlatarak müjdeler. Bunu duyan Bişr ağlar. Ömrünü boşa geçirdiğini bunun rahmeti çok Rabbinin ihsanı olduğunu söyler. Yolda giderken Allah yazılı kâğıt bulduğunu, kâğıdı temizleyip kokulara batırdığını ve onu mescid duvarına sakladığını söyler. Bu müjdenin bundan dolayı olacağını belirtir. Mutluluktan ağlayan Bişr dayısının elini tutarak sıdk ile tövbe eder. Ardından Mekke'ye gider. Ömrü boyunca ayağına ayakkabı giymez. Bunun için ona Hâfi (ayağı yalın) demişlerdir. Bişr, Allah'ın yeryüzüne döşek dediğini, döşekte de ayakkabı ile gezmenin edepsizlik olacağını söyleyerek ayakkabı giymediğini belirtir.

Şair bu edeple onun Bişr-i Hâfi olup içinin temiz ve saf olduğunu belirtir. Okuyucuya tövbe edeni Allah'ın doğru yola ileteceğini, edepli olanın Allah'ın lütfuna ereceğini söyleyerek bölüme son verir.

Zalim Padişah

Bu bölüme şair kendisine hitap ederek başlar. Gönlüne, aşk ile coşup meydana şevkle gelmesini, bülbül gibi şakıyıp, madde alemlerine uçuşmasını ister. Coşmasını ama aklını yitirmemesini ister. Nasihat vermesini, gönül hazinelerindeki incileri saçmasını ister. Padişahların bu öğütlere kulak verebileceğini umar. Şair padişaha

yönelerek adil olmasını, adaletle yönetimini ebedi kılmasını ister. Adaletle ülkelerin bayındır olup, zulümle batacağını söyler.

Şair Dahhak-i Tazi isimli zalim bir padişahın hikayesiyle devam eder. Ortalığı zulmüyle karanlığa boğan bu padişah hastalanır. Omuzunda iki yılan çıkar. Padişaha çok acı verirler. Tabipler uzun uğraşlardan sonra ilaç olarak insan beyninin iyi geldiğini bulurlar. Padişah böylece rahatlar. Hastalığının ilacı beyin için sayısız insanı öldürür. Halk sıra kime gelecek diye korkuya kapılır. Padişah her gün iki insanın canını almaktadır. O devirde Henbuye isimli zavallı bir kadın vardır. Kadının kocasını, kardeşini ve oğlunu zindana atarlar. Kadın padişaha yalvarır, padişahın içinden birinin verilip bir daha saraya gelmemesini söyler. Kadın zindana götürülür kardeşi, kocası veya oğlundan istediğini seçmesi istenir. Kadın kocasına bakar, sonra gözüne oğlu ilişir ve “Koca ve oğul bulunur, kardeş bulunmaz.” der. Ardından kardeşini alır gider. Zalim padişah uzun yıllar hükmetse de zulmünden dolayı sonu perişan olmuştur. Halk Feridun isimli birini padişah yapıp Dahhak’ı öldürürler. Şair bundan ibret alıp zulümden kaçınılmasını, zulüm tohumu ekmemesini, ne ekersen onu biçersin diyerek nasihat verir. Zulümden dolayı Nemrudun fille, Firavun’un Nil’de boğularak öldüğü söyler. Yezid’in utanç içinde kalıp Haccac’ın saltanattan uzaklaştırıldığını, Timur’un kaderin sırrı ile topal karınca gibi yapıldığını söyler.

Mahmud ve Ayaz

Şair bu bölüme padişahları methederek başlar. Padişahların sözlerinin mücevher gibi değerli olup tutulması gerektiğini, tutmayanların aldanacağını söyler. Sonra Gazneli Mahmud ve Ayaz hikâyesine geçer.

Gazneli Mahmud, bey ve askerleriyle otururken bir mücevher gösterip değer biçilmesini ister. Herkes kendine göre çok değerli olduğunu söyler. Sultan Mahmud sevmediği için mücevherin kırılmasını ister. Hiçbir kimse çok değerli bir mücevherin kırılmasını istemez, kırmaya karşı çıkarlar. Bu olay üzerine Ayaz gelir. Durumu Ayaz’a anlatırlar. Ayaz kırılmasını ister ve “Cevherin kıymetini bilen kırılmasını istemezdi.” diyerek mücevheri kırar. Sonra orada bulunanlara dönüp “Siz kırılan bu parça için cevher gibi padişahın sözünü kırdınız, hakiki cevheri bilemediniz.” der. Hepsisi Ayaz’ın sözlerini onaylar. Sultan Mahmud da Ayaz’ı tebrik eder. Padişahla

oturanların dürüst, akıllı, keskin görüşlü, dindar ve olgun olması gerektiğini söyler. Sultan, beylerinin kusurunu görüp hepsinin kellelerinin vurulmasını ister ve “Cevherin aslını bilemeyip benim de değerimi takdir etmeyerek akılsızlık yaptılar.” der. Ayaz, Sultan Mahmud’a yalvarır, tahtına yüz sürer ve “Bunlar pişman olup kahrolmuşlardır. Ölü gibi olanları öldürmek keremine yakışmaz.” der. Bunun üzerine Sultan Mahmud beylerini öldürmekten vazgeçer, herkesin gönlünü şenlendirir.

Ayaz, Sultan Mahmud’un veziri zeki, ince anlayışlı temiz biridir. Başında taç, ayağında çarık, adi yün elbiseyle gezer. Bu haliyle herkese ibret dersi verir. Padişah Ayaz’ı çok sever. Bütün hazinelerini ona emanet etmiştir. Ayaz mahzende gizli bir odaya çarıklarını asar, onlara bakarak sıkıntılarından kurtulur. Kimseyi bu penceresiz odaya almaz. Ayaz’ı kıskananlar, bu odada hazine sakladığını söyleyerek onu padişaha ihbar ederler. Padişah buna inanmak istemez, Ayaz’ın gizli bir şey yapmayacağını söyler. Ancak ısrarlar sonucunda padişah, odanın açılıp içindekilerin getirilmesini emreder. Kıskanç kişiler aceleyle Ayaz’ın gizli odasını açarlar, fakat umduklarını bulamazlar. Odada sadece çarık ile tacı bulup padişaha getirirler. Padişah, Ayaz’ın doğruluğuna güvendiğini söyler, onu çağırıp bu işin sırrını açıklamasını ister. Ayaz gelir, padişahın yanına bu çarıkla gelip sonra yüce makamlara yükseldiğini, kibre düşmemek için çarığı saklayıp her gün ona baktığını, böylece ilk halini unutmadığını söyler. Bunu duyan Padişah, Ayaz’ı övüp hasetçileri azarlar. Şair böylece Ayaz’ın büyüklüğünün anlaşıldığını söyleyerek akılı över. Aklın ilk önce yaratıldığını, bütün işlerin akılla yapıldığını, peygamberlerin akılla peygamber olduğunu, dünyanın akılla bayındır olduğunu söyleyip insanlara akıl devşirmeyi tavsiye eder. Allah’tan, lütfunu kendisine yoldaş yapıp kendisini vehimlerden korumasını, kanaatkâr kılıp bağışlayanlardan olmasını, bu dünyada derecesini yükseltip aşkını bağışlamasını isteyerek bölümü bitirir.

Gözyaşının Önemi

Şair günahkâr kişinin yalvarmasını, dertlerine dermanın bu yalvarma olduğunu söyler. Allah için ağlamanın kurtuluşa ulaştırdığını belirtir. Bir kimse müftüye “Namazda ağlayan kişinin namazı bozulur mu?” diye sorar. Müftü de ağlama sebebi gönülden Allah için olursa bozulmayacağını, ama bedenden maddi bir şey için olursa bozulacağını söyler.

Şair gönlün bedeninin sultanı olduğunu, gönülden ah edenin arşa kadar yol bulacağını belirtir. Günahlar için göz yaşı dökenin günahlarının silineceğini, Ademin göz yaşı ile sağlığına kavuşup derecesinin yükseldiğini söyler. Şair kendisine dönerek, yaş akıtıp, günahlarına ağlamasını, yolun uzak azıksız gidilemeyeceğini bu nedenle günahlarından kurtulup sızık ile yalvarmasını ister. Müminin kalbinin Allah'ın evi olduğu, kesinlikle kalp kırmaması gerektiğini söyler. Şair Allah'ın lütfunu, cismini temizleyip günahlarından kurtulmayı ister. Cehennemden koruması isteğiyle bölüme sonlandırır.

Üç Arkadaş

Şair bölüme dünya hayatını kötüleyerek başlar. Sonra İsa (as) döneminde olan bir hikâyeye devam eder.

İsa (as) döneminde üç kişi yol arkadaşı olurlar. Yolculuk sırasında bir hazine bulurlar. Hazineyi saklarlar. Belli bir zaman sonra acıklarlar, yiyecek alması için içlerinden birini şehre gönderirler. Şehre giden kişi, aldığı yiyeceklere zehir katıp arkadaşlarını öldürerek hazineye sahip olmak ister. Aldığı yiyeceklere zehir katıp arkadaşlarının yanına doğru gider. O sırada kalan iki kişi yemek getireni öldürüp hazineyi kendi aralarında bölüşmeyi planlarlar. Yemeğe giden kişiyi geldiğinde öldürüp getirdiği yemeği yerler. Zehirli yemeği yiyen iki kişi de ölür. O yere Hz. İsa uğrar, ölen kişileri görür. Bu kişileri birbirlerine düşürerek bu hazinenin öldürdüğünü söyler. Şair, dünyayı isteyene bu hikmetin yeteceğini, akli olanın bundan ibret alacağını söyler. Dünyaya değer verilmemesini, gelenin gittiğini, nice mülkü olanların eli boş gittiğini, dünya için gururlanmamak gerektiğini söyleyerek bölümü sonlandırır.

Azrail ve İki Farklı İnsanın Ölümü

Şair bu bölümde Azrail tarafından gururlu bir padişahın kötü bir şekilde canının alınması ile mütevazı iyi bir müminin güzel bir şekilde canının alınmasından bahseder.

Tarihte bir padişah kendisi ve ordusu en pahalı, gösterişli elbiseler giyip takılarla süslenir. Kibirle kendini beğenerek askerleriyle giderken Azrail fakir bir insan kılığında önlerini keser. Padişahın kulağına Azrail olduğunu, onun canını alacağını söyler. Padişah ondan süre ister. Azrail süre vermeyip atının üstünde canını alır, padişahı yere serer. Bundan sonra Azrail bir mümine canını almaya geldiğini söyler.

Mümin kişi hoş karşılar, Allah'a kavuşacağı için sevinir. Azrail mümine Allah'ın ona iki seçenek sunduğunu söyleyerek kararını vermesini ister. Mümin de abdest alıp namaz kılarken secde halinde canını almasını Azrail'den ister. Azrail, mümin secdede iken canını alır. Mümin kişi de Allah'ın rahmetine kavuşarak cennetlik olur.

Şair Allah Teala'dan aşkını vermesini, peygamberler hürmetine bağışlanmasını, rahmetinden uzak etmemesini isteyerek bu bölümü sonlandırır.

Zülkarneyn ve Dünyadan Yüz Çevirenler

Zülkarneyn dünyayı dolaşırken yiyecekleri kuru ekmek ve ot olan, kabirleri evlerinin önlerinde dünya hayatına yüz çeviren bir topluluğa rastlar. Topluluğun reisini çağırır, gelen olmaz, kendi topluluğa giderek dünyaya yüz çevirmelerinin sebebini açıklamalarını ister. Onlar da dünya onları terk edecek olduğundan, onların önce dünyayı terk ettiklerini söylerler. Kabirlerinin evleri önünde olmasını, ölümü unutmamak için olduğunu, kuru ekmek yemelerini dünya lezzetlerine önem vermedikleri için yaptıklarını söylerler. Topluluğun reisi çukurdan iki insan kafası çıkarır, birinin zalim bir padişah kafası olup zulüm ve kötülüğünden dolayı Allah'ın kahrına uğradığını diğer kafanın da adaletli bir padişaha ait olup, Allah'ın rahmet ve cennetine ulaştığını söyler. Zülkarneyn'den ikisinden hangisi gibi olmasını istediğini sorar. Zülkarneyn duygulanır, ağlar. Kendisine vezir olmasını ister. Adam teklifi reddeder, kendisinin ahreti tercih ettiğini dünya ile uğraşamayacağını Allah'a ibadetten ayrılamayacağını söyler. Şair ölüme hazırlık olmayı, kanaat ehli, ilmiyle amel eden, sonsuz arzulardan vazgeçen biri olmayı önerir. Allah'tan, yoluna ulaştırıp, nurunu kabrinde yoldaş kılıp, asilere de tövbe nasip etmesini isteyerek bölümü sonlandırır.

Süleyman (as) ve Ölüm Gerçeği

Süleyman (as) meclisinde otururken Azrail (as) ziyaretine gelir. Hz. Süleyman'ın yanındaki adama sert bir şekilde bakar. Azrail gider. Adam bundan korkup Hz. Süleyman'dan kendisini rüzgarla Hindistan'a iletmesini ister. Hz. Süleyman emreder, adam Hindistan'a ulaşır. Azrail tekrar geldiğinde Hz. Süleyman niçin adama öyle baktığını sorar. Azrail o adamın canını Hindistan'da alması

gerektiğini ama adamın burada olduğunu söyler. Rüzgârın götürdüğü adamın canını Hindistan’da alır.

Şair kişinin ölümü unutmayıp kabrini mamur etmesi gerektiğini söyler. Hz. Peygamberden “Bir kişi günde yirmi kez ölümü düşünürse bütün günahları affolur.” hadisini nakleder. Kendisine ölümü unutmayıp anmayı, Allah’ın cemalini görüp rahmet deryasına dalması isteğiyle bölüm son verir.

Hz. Ebu Bekir

Şair bu bölümde Hz. Ebubekir’in üstün özelliklerini anlatır. Hz. Ebubekir Hz. Peygamberin mağara arkadaşı, Rasulullah’tan sonra kendine uyulan kişidir. Mürtedleri ve Müsellemetu’l-kezzab’ı öldürendir. Hz. Peygamber’in namazda onu imam yapması üstünlüğüne delildir. Ebu Derda rüyasında Ebubekir’in önünde yürüdüğü için Rasulullah tarafından uyarılmıştır. Enbiyadan sonra en üstün olan kişi Ebubekir’dir. Ona buğz edenler melundur. Hz. Ebubekir bütün malını Rasulullah için harcamıştır. Hakkında ayet inen kızı Hz. Aişe Hz. Peygamberin eşidir.

Şair Allah’tan, Hz. Ebubekir ile kendisini birlikte haşretmesini, o ve ashab yolundan ayırmamasını, gönlünü inci hazinesi kılıp sözlerinin aleme saçılmasını isteyerek bölümü sonlandırır.

Hz. Ömer

Hz. Ömer daima adaletli, halkın sıkıntısını çeken, hadiste “Benden sonra peygamber gelseydi Ömer olurdu.” buyrulmuş biridir. Zeyd bin Sabit Hz. Ömer’i arkasında misk suyu taşıırken görüp sebebini sorar. Hz. Ömer Rum’dan elçiler geldiğini, kendisinin adaletiyle övüldüğünü duyduğunu, kibrini kırmak için böyle yaptığını söyler.

Şair zamanındaki padişah II. Bayezid’i Hz. Ömer’e benzetir, ona yaptığı dua ile bölüme son verir.

İyilik Yapmanın Üstünlüğü

Bütün canlılara acımak gerekir. Karşılığında kıyamet günü kendine acınsın. Şair Ebu Hureyre’den bir hadis aktarır. Hadis şu kişi hakkındadır: Bir adam çölde giderken susar, bir kuyuya iner su içer. Kuyudan çıktığında çok susamış bir köpek

görür. Köpeğe acıyıp tekrar kuyuya iner, ayakkabısına su koyup ağzında çıkarır ve bununla köpeği sular. Allah bu işinden dolayı o kişiye sonsuz merhamet eder.

Ahirette bir kişiyi zebaniler alır cehenneme götürürler. Bunu gören zayıf bir karınca Allah'a yalvarır. Bu kulun kendisine acıyıp üzerine basmadığını, onun için affetmesini ister. Allah da o kulu karıncanın isteğiyle affeder. Şair karıncayı hor görmeyip onun da Hak katında bir derecesi olduğunu, bu nedenle duasının kabul edildiğini söyler.

Hz. Osman

Hz. Peygamber'in ashabını sevmek gerekir. Onları sevmeyen ve buğz edenler Nemrut gibidirler. Hz. Peygamber, Hz. Osman'a düşman olan ve Kuran'ı inkâr eden bir kimsenin cenaze namazını kılmamıştır. Hz. Peygamber Hz. Osman'a dua etmiş, "Kıyamete kadar Allah seni bağışlasın, günahlarını affetsin." demiştir. Evliyalardan biri Kâbe'yi tavaf ederken Allah'a yalvarıp affedilmeyeceğini söyleyen birini görür. Sebebini sorar. O kişi de Hz. Osman'a kin tuttuğunu, şehit olurken yüzüne vurduğunu, vurduğu elinin kuruduğunu söyler. Bu nedenle mağfiret olunmayacağını söyler. Şair edepsizlikten kaçınıp, Hz. Peygamber'in ashabını sevmek gerektiğini, böylece de Allah'ın sevgisine ulaşılacağını söyler.

Hz. Ali

Şair Hz. Peygamberin Hz. Ali'yi şu hadisle övdüğünü söyler: "Her kim Nuh'un anlayışının derinliğini, Hz. İbrahim'in hilmini, Hz. Yahya'nın zühdünü, Hz. Musa'nın gücünü görmek isterse Ali'ye baksın.". Bir kimse rüyasında kıyametin koptuğunu, Hz. Peygamber'in tahtında seçilmiş insanlarla oturduğunu görür. Hasan ile Hüseyin Kevser havzından herkese su dağıtmaktadırlar. Kendisi de Kevser'e yaklaştığında Hz. Peygamber'in ona su verilmemesini emrettiğini söyler. Kendisinin iman ettiğini, su verilmeme sebebini sorduğunda Hz. Peygamber'in komşularından Hz. Ali'ye lanet okuyan biri olduğunu, onun huyunun kendisine geçeceğinden korktuğunu söyler. Ne yapması gerektiğini sorunca, Hz. Peygamber'in eline bıçak verdiğini, o bıçakla adamın kafasını kesip getirdiğini ondan sonra su verdiklerini ve suya kandığını, tam o sırada uyandığını söyler. Rüyasındaki adamın öldüğüyle ilgili sesler duyar. Emir bazı kişileri ölümden sorumlu tutar. Rüyayı anlatan kişi Emir'e gider, bunu Peygamber'in emriyle

kendisinin yaptığını söyler. Emir de tutukluları serbest bırakır. Mustafa'nın buyruğu başım üstüne der. Şair bu kerametlerin de sahabenin üstünlüğünü gösterdiğini söyler. Hz. Peygamberin ashabını sevip onlara salat u selam etmek gerektiğini belirtir.

Evliyanın Kerameti

Şair, evliya kerametlerinin inkâr edilmemesi görüşündedir. Bununla ilgili şu olayı anlatır. Şeyh İsa diye kâmil, temiz birinin kerameti olarak günde yetmiş bin defa Kuran'ı hatmettiği anlatılır. Bu söze inanmayanlar vardır. Ululardan biri Mekke'de Şeyh İsa'yı Kâbe'yi tavaf ederken görür. Dört adımda Kuran'ı hatmettiğini kendisinin de dinlediğini, hatasız okuduğunu söyler. Şair bu olayı inkâr etmemek gerektiğini, bunu Şeyh Sadreddin'in Kaside şerhinden aldığını söyler. Şair, kerametleri hemen inkâr etmemenin, insafli olup bunu evliyanın sırrı olarak kabul etmenin gerektiğini söyler. Sırrın açıklanmasını da kabul etmez. Kendi zamanında çok kimseye güvenilemeyeceğini, hemen canına kastedeceklerini bu nedenle dostu düşmanı ayırmak gerektiğini söyler.

İlmin Üstünlüğü

Şair, amellerinin temiz olmasını isteyenlerin Peygamber soyundan gelenlere saygı göstermeleri gerektiğini söyler. Hz. Peygamber, Kuran'a ve kendi soyundan gelenlere tutunmasını insanlara emretmiştir. Peygamber soyundan biri de Cafer-i Sadık'tır. Âlim ve arif biri olan Cafer-i sadık kendi köşesinde yaşamaktadır. Halife Mansur onu öldürmek ister ancak veziri karşı çıkar. Cafer-i Sadık'ın zikrinde fikrinde âlim, malda mülkte gözü olmayan biri olduğunu söyleyerek ona dokunmamasını ister. Halife dinlemez, Cafer-i Sadık'ın getirilmesini, başını açtığı anda öldürülmesini emreder. Cafer-i Sadık getirildiğinde halifeyi bir korku alır, iki dizi üstüne çöküp özür diler, iltifatta bulunur. Bunu görenler şaşırır. Cafer-i Sadık halifeye kendisini rahat bırakmasını ister. Şair alimlerin düşmanlarının kınandığını, alimlerin etinin zehirli olup yiyenlerin öleceğini söyler. Alimin bir hatasında hemen kınanması gerektiğini, alime hürmet etmenin gerektiğini, ilimden dolayı meleklerin Ademe secde ettiğini, alimlerin enbiya varisleri olduğunu, din yolunu yaşattıklarını ve ihlas ile amel ettiklerini açıklayarak sözünü sonlandırır.

Ebu Hanife

Ebu Hanife dinin aydınlatici meşalesi gibidir. Bu yüksek makama ilmi ile ulaşmıştır. Hz. Peygamber onun için “Ümmetimin kandili” demiştir. Sahabenin bazısına yetişmiştir. Cafer-i Sadık’la dostluk kurmuştur. Cebrail Lokman suresini Hz. Peygambere getirir, surenin açıklamasını yapar, Hz. Peygamber gönlünden Lokman’ın benzerinin ümmetinden olmasını geçirir. Cebrail, Numan isimli ona benzer bir kimsenin ümmetinden geleceği, dinini ihya edeceğini bildirir. Künyesinin Ebu Hanife, adının Numan, babasının adının Sabit ve Kûfeli olduğunu da söyleyince Hz. Peygamber’in gönlü sevinir. Hz. Peygamber ümmetinin alimlerine dua eder. Yahudi ve Hristiyanların kitaplarını tahrif ettikleri gibi, cehaletle Kuranı bozmamaları için Allaha yalvarır. Cebrail Kuranın asla bozulmayacağını Hz. Peygambere bildirir.

Hz. Peygamber, Numan’ı gördüğünde ona vermek üzere Enes’e (ra) Hak sırlarından gizli bir emanet verir. Ebu Hanife çocuk yaşta iken dedesi tarafından Mekke’ye götürülür. Enes’in (ra) meclisine varırlar. Hz. Enes’in başı kalabalık insanlara hadis nakletmekte soruları cevaplamaktadır. Sorulan bir soruya verdiği cevapla çocuk Ebu Hanife Enes’in (ra) ilgisini çeker. Adını, babasını, memleketini soran Enes, Hz. Peygamber’in emanetinin sahibi olduğunu anlar, emaneti Ebu Hanife’ye verir. Bu emanetle Ebu Hanife’ye ilimler keşfolmuş, ümmetin meşalesi olup kendisi güneş, diğer alimler yıldız gibi kalmıştır.

Bu emanetin ne olduğu hakkında farklı şeyler söylenmiştir. Bazıları Hz. Peygamberin diğer yarısını yediği yarım hurma demişlerdir.

Şair Ebu Hanife’nin özelliklerini anlatmaya devam eder. Ebu Hanife kırk yıl yatsı abdestiyle sabah namazı kılmıştır. Sürekli oruç tutar namaz kılardı. Peygamberin ravzasını edeple ziyaret etmiş verdiği selamın karşılığını ravzadan almıştır. Ebu Hanife insanlardan ayrı bir köşeye çekilip uzlet halinde kalmayı ister. Rüyasında Hz. Peygamber uzlet halinin uygun olmadığını, ilmini yaymasını Hakkın onu ilim öğretmek için yarattığını söyler. Ebu Hanife bu rüyadan sonra ilmi ile aleme nizam verip, dini canlandırmıştır.

İmam Şafi

Şair mezhep imamlarından ikincisi olarak İmam Şafi’yi överek anlatır. İmam Şafi, dinde kendisine uyulan Hz. Peygamberin amcası soyundan olan üstünlüğü ilk

dönem alimler tarafından kabul edilen büyük bir alimdir. İmam, Haremde oturur soru soran herkesi cevaplardı. Üç yüz bin hadisi ezbere bilen Ahmed bin Hanbel onun öğrencisi olmuştur. Soranlara Şafi'nin hadislerin manasını daha iyi bildiğini söyler. İmam Şafi, yıkılan fikhın kapısını onarmıştır. Hz. Peygamber “Her yüz yılın başında yüksek bir kişi gelir buyurmuştur.”. Birinci yüz yılda Ömer bin Abdülaziz, ikinci yüzyılda Şafi gelmiştir. Ders esnasında sebepsiz ayağa kalktığına niçin kalktığını soranlara Hz. Peygamber soyundan bir çocuğun avludan geçmekte olduğunu, saygıdan kalktığını söyler.

Harun Reşid zamanında Rumlar haraç vergisi vermektedir. Rum kralı bu vergiyi vermemek için üç yüz keşişini Bağdat'a gönderir. Tartışmada bunlara galip gelirseler vergi vereceklerini aksi halde vermeyeceklerini bildirir. Harun Reşit bu duruma şaşırır. İmam Şafi tartışmanın nerede olacağını sorar. Dicle kıyısında olduğunu öğrenince, seccadesini nehrin ortasına serer, “Bu seccade tartışmanın tahtı, bu keramet de dinimizin delilidir, tartışmak isteyen buraya gelsin tartışalım der.”. Bu durumu gören keşişler hayran kalıp hepsi Müslüman olur. Rum kralı olanları duyunca, o kişinin buraya gelmesi durumda hiç Hristiyan kalmayarak hepsinin Müslüman olmasından korkulacağını söyler. Şair İmam Şafi'nin kerameti açık üstün biri olup, onun vasıflarını anlatmakla bitiremeyeceğini söyleyerek bölümü sonlandırır.

İmam Malik

İmam Malik takvalı, dinde kendisine uyulan önder birisidir. Medine'ye yerleşmiş, herkesin okuduğu “Muvatta” isimli eserini yazmıştır. Harun Reşid Medine'ye vardığında İmam Malik'le görüşür. İmama üç bin dinar verir, İmam Malik bunlara elini sürmez. Harun Reşid İmam Malik'i yanında götürmek ve kitabı Muvatta'yı herkese okutmayı zorunlu tutmak ister. Malik bunu kabul etmez. Sahabenin her tarafa yayılıp ilimlerinin insanlara yeterli olduğunu, Peygamber şehri Medine'den ayrılamayacağını, verdiği dinarların da durduğunu geri almasını söyler. Şair İmam Malik'in bu şekilde takvalı biri olup asla Harun Reşid'e boyun eğmediğini, her taraftan ona hazine geldiğini onun ise gece gündüz malları dağıttığını, dünyadan vazgeçip din yoluna bütün varlığını harcadığını söyler.

İmam Ahmed bin Hanbel

Şair Ahmet bin Hanbel'in zamanının en üstün alimlerinden olup, çok namaz kılıp çok oruç tutan, zühd ve takvada benzeri olmayan biri olduğunu söyler. Hz. Peygamber'in hadislerini ezbere bilen duası makbul bir velidir. Ahmed bin Hanbel abdest alırken yukarısında abdest alan bir kişi saygıdan İmamın alt tarafında abdestini alır. Bu saygısından dolayı cennette gezerken başkaları tarafından rüyada görülür. İmam Ahmet Bağdat'ta oturur, buranın ekmeğini yemez. Hz. Ömer tarafından oranın gazilere vakfedildiğini, bu vakfin insanlar tarafından bozulduğunu söyler. İmam Ahmet kendine sorulan sorular zahiri ilim hakkında ise hemen cevaplar, manevi hakikatlerden ise Bişr-i Hâfi'ye gönderirdi.

Şair dört mezhep imamının din için çalıştıklarını, bozuk yolda olmadıklarını bilmek gerektiğini belirtir. Onların farklı yorumları, Hz. Peygamber'in "Ümmetimin ihtilafı rahmettir." hadisinin uygulamasıdır. Bu dinde genişliği ve kolaylığı sağladığından nimet bilip şükretmek gerekir. Şair Allah'tan lütfu ve bağışlanmasını ister, son nefesini de iman ile bitirmesini isteyerek bu bölümü sonlandırır.

Nefis ve Mertebeleri

Şair nefisini bilenlerin Rabbini bileceğini söyler. Hilesinin çok, şerbetinin zehir olduğunu belirtir. Şair nefsin üç halinin olduğunu, birincisinin nefsi emare (kötülüğü çokça emreden) olduğunu söyler. Bu nefis gaflet içinde, kendi yaratıcısını tanımayan, dünya lezzetlerine batmış, aşağılık bir şekilde perdeler arkasında kalmıştır.

İkincisinin nefis-i levvâme (kendini kınayan) olduğunu söyler. Bu nefis yaratılışı kavramaya çalışan, ahirete yönelen, ibadet eden ama aynı zamanda şehvetine uyan bir haldedir. Bazen itaatte bazen isyandadır.

Üçüncü mertebe nefis-i mutmainedir. Bu mertebeye çıkanlar Hak katında yüksek derecesi olan, dünya lezzetine yönelmeyen, şeytanın ve nefsin elinden kurtulmuş, Hak sırlarına ermiş kimselerdir. Ayette Allah, "Ey mutmain nefis sen rabbinden razı, Rabbin senden razı olarak dön." buyurmuştur. Mutmaine olup süruru bulmak gerekir. Şair, kişinin nefisini temizleyip gönül aynasını parlatmasını, gerçek bilgiye böylece ulaşmak gerektiğini söyleyerek bu bölüme son verir.

Aşk ve İnsan

Şair aşk denizine dalıp marifet okyanusunda dalgıç olmak gerekir. İnsan, kendi benliğinden geçip gerçek varlığı bulmalıdır. Hz. Âdem gibi emaneti taşıyan, benlik ötesine geçip meleklerin kendisine secde ettiği atamızın yolundan gitmek gerekir. Hz. Süleyman gibi insanların ve cinlerin emrine verildiği, zahirinde adalet ve bağış batınında gizli hazinelere sahip biri olmak gerekir. Hazineler nasıl virane yerlerde olursa insanda kendi vücudundan geçip daha derinlerde gönül hazinesine ulaşması gerekir. Allah sayısız varlık yaratmıştır. Sırrını insanoğluna vermiştir. Âdem bu nedenle seçildi, emaneti yüklendi. Allah'ın güzelliğinin görünmesinde ayna görevi gördü. Aşk ile Âdem meleklerden yüce oldu. Şeytan ona düşman oldu, ayağını kaydırıp, aşağılık dünyaya düşürdü. Âdem ağlayarak yas tuttu, gönlünün pasını giderdi. Yüce makamları arzuladı. İnsana da gereken bu köhne yere aldanıp kibre düşmemesidir. Gözünü açıp ulular menziline istemeli, hakiki maksadı Mabudunu gözlemelidir. Şair Allah'tan ayıbını yüzüne vurmamasını, günahlarını bağışlamasını, hidayet verip son nefesinde imandan ayırmamasını isteyerek bu bölümü sonlandırır.

Hatime

Şair bu şiirin Allah'ın yardımıyla son bulduğunu söyler. Şiirini emekle tamamladığını, bazı kimselerin Nizâmî'nin hamsesi diye adlandırdıkları eserleri yüz bin dertle yazdığını belirtir. Şiirlerinin anlam yönünden çok derin, o kadar ki Selman ve Hüsrev'in derinliğine ulaşamadığını, nazım yönünden Peygamber şairi Hassan'ın övdüğü, Sadi'nin rüyasında dahi göremeyeceği bir yükseklikte olduğunu söyler. Kitabının sevildiğini ve iki bin seksen beyitle tamamlandığını belirterek sonlandırır.

2.4.5. Heft- Peyker Mesnevisi

Ahmed Rıdvan'ın telif tarihini belirtmediği bu mesnevisindeki son beyitlerden yola çıkarak eserin H.917-918/M.1511-12 yıllarında yazıldığı tahmin edilmektedir. Aruzun “fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün” kalıbı ile yazılan eser yaklaşık olarak 4173 beyittir.

Ahmed Rıdvan'ın Nizâmî'nin aynı adlı eserinin tercümesi olan bu mesnevisinde Sâsânî hükümdarı Behrâm-ı Gûr'un hayatı efsaneleştirilerek anlatılmıştır. Mesnevide Behrâm'ın av maceraları, eğlenceleri, cariyesiyle ve yedi iklim hükümdarının kızlarıyla yaşadıkları ele alınmıştır.

Eserde sırasıyla tevhid, münacat, na't, dört halifeye övgü, miraç, sebab-i telif, devrin padişahına övgü, devrin şehzadesine övgü, nasihat bölümleri yer alır. Bu bölümlerden sonra şair asıl hikâyeye giriş yapmıştır. Eserde Farsça başlıklara yer verilmiştir.

Mesnevinin sonunda yer alan bir fahriye bölümü ve Şehzade Ahmed'e dua ile esere son verilmiştir.

Heft- Peyker Mesnevisinin Özeti

Ahmed Rıdvan'ın Heft-Peyker mesnevisinin özeti Mustafa Karadeniz'in yüksek lisans çalışmasındaki metni esas alınarak hazırlanmıştır.²⁷⁵

Behrâm'ın Doğumu ve Yetiştirilmesi

İran hükümdarı Yezdgürd'ün Behrâm adında bir çocuğu dünyaya gelir. Yezdgürd, Behrâm'dan önce birçok çocuğu doğup öldüğü için endişelidir. Münecimler ittifak edip Yezdgürd'e Behrâm'ın yaşayacağını ve tahtının varisi olacağını, ancak Arap şahının yanında büyüüp Arap askerlerinin yardımını göreceğini bildirirler. Bunun üzerine Yezdgürd, Yemen padişahı Nu'man'a haber göndererek huzuruna çağırır. Nu'man gelince Behrâm'ı ona teslim eder. Behrâm'ı büyütüp yetiştirmesini ister. Nu'man, Behrâm'ı yanına alıp sevinçle ülkesine döner.

Nu'man, Behrâm'a özel ilgi gösterir ve onu çok sever. Behrâm'ı taze bir güle benzeten Nu'man, Yemen'in sıcak ve sert havasının onun için uygun olmadığına karar verir. Bunun üzerine Behrâm'ın yaşayabileceği uygun bir yer bulması için oğlu Münzir'i görevlendirir. Münzir, tüm ülkeyi dolaştıktan sonra Rıdvan cenneti gibi güzel bir yer bulur. Münzir, eşi benzeri olmayan bu yerin haberini vakit kaybetmeden Şâh Nu'man'a bildirir.

Nu'man, oğlu Münzir'in Behrâm için bulduğu yere bir saray yaptırmak isteyip bunun için mimar aranmasını emreder. Nu'man'a Rum diyarında bulunan Sinmâr adında maharetli bir mimardan bahsederler. Bunun üzerine Nu'man, elçi göndererek Sinmâr'ı huzuruna getirir. Sinmâr, Şâh Nu'man'ın isteği üzerine beş yıl içinde eşi

²⁷⁵ Mustafa Karadeniz, **Ahmed-i Rıdvân: Heft Peyker (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 2010.

benzeri görülmemiş bir saray inşa eder. Nu'man sarayı görünce çok beğenir ve Havernak adını verdiği bu sarayın yapması karşılığında mimar Sinmâr'a eşsiz hediyeler ve mallar verir. Ancak Sinmâr daha fazla hediye alabilmek için bu saraydan daha güzelini yapabileceğini söyleyince Şâh Nu'man buna çok üzülür ve yardımcılarıyla istişare eder. Ardından Havernak Sarayı'ndan daha güzelini yapmaması için Şâh Nu'manın emriyle Sinmâr kuleden atılarak öldürülür.

Havernak Sarayı'nın hazırlıkları tamamlanınca Behrâm bu saraya yerleşir. Saray herkes tarafından çok beğenilmekte, şairler şiirlerinde sarayı methetmektedir. Şâh Nu'man, sarayda Behrâm ile vakit geçirir ve ona sayısız ikramlarda bulunur. Bir gün Nu'man, sarayından manzarayı seyrederken gördüğü güzellik karşısında Tanrı'ya şükreder. Hıristiyan veziri, Tanrı'yı bilip ona yönelmenin Nu'man'ın malından ve hazinesinden daha iyi olduğunu söyler. Bundan etkilenen Nu'man, bir ormana doğru gider ve bir daha geri dönmez.

Münzir, ortadan kaybolan babasını bütün aramalarına rağmen bulamaz. Bunun üzerine babasının yerine tahta geçerek ülkeyi adaletle yönetmeye başlar. Behrâm'ı babasından da hoş tutarak onunla ilgilenir. Münzir'in Nu'man adında Behrâm ile yaşıt bir oğlu vardır. Nu'man ve Behrâm birlikte öğrenim görüp büyürler. Behrâm birçok alanda öğrenimi tamamladıktan sonra av eğitimi alarak bu konudaki becerisiyle görenleri kendisine hayran bırakır. Behrâm eğitiminin ardından avlanmaya çıkar.

Behrâm'ın Av Maceraları

Aşkar adındaki atına binip sık sık avlanmaya giden Behrâm, çoğunlukla gûr (yaban eşiği) avlar. Bir gün Münzir ve Nu'man ile birlikte ava çıkan Behrâm, duyduğu bir sese doğru gidince yakaladığı eşiği parçalamaya çalışan aslanı görür. Bunun üzerine aslana öyle bir ok atar ki ok hem aslandan hem gûrdan geçerek toprağa saplanır. Behrâm'ın bu atışına Münzir ve Nu'man hayran kalırlar. Ardından Havernak Sarayı'na bu olayı tasvir eden bir resim nakşettirirler.

Bir gün Behrâm, sarayda yiyip içip eğlenirken avlanmak aklına gelir ve atına binip ava çıkar. Birçok gûr avladıktan sonra karşısına birden çok güzel bir dişi gûr çıkar. Behrâm, kaçan bu gûru takip ettiğinde bir mağaraya varır. Mağaranın önünde duran yedi başlı bir ejderha görünce çok şaşırır Behrâm gûrun kendisini bunun için

buraya getirdiğini anlar. Ok ve kılıcıyla saldırıp ejderhayı öldürdükten sonra onun karnından bir gûr yavrusu çıkarır. Bu, kendisini mağaraya kadar getiren dişi gûrun yavrusudur. Behrâm dişi gûr sayesinde mağaraya girer. Orada büyük bir hazineyle karşılaşır. Askerlerle birlikte otuz katır yükündeki hazineyi Havernak Sarayı'na götürür. Saraya gelince hazineyi babasına, Münzir'e ve Nu'man'a eşit olarak bölüştürür. Şâh Münzir, Behrâm'ın avdaki bu macerasını da sarayın duvarına nakşettirir.

Behrâm bir gün Havernak'ta gezinirken kapısı kilitli bir odaya denk gelir. Bu odanın kapısının anahtarlarını getirtip kilidini açarak odaya girer. Odada yedi güzel kızın ve ortasında kendi resminin nakşedildiği duvarı görür. Buradaki yedi güzel kız, yedi ülkenin hükümdarlarının kızları olup duvara isimleriyle birlikte nakşedilmiştir. Bu resmi yapan nakkaş, Behrâm'ın yedi iklimin hâkimi olacağını ve yedi ülkedeki hükümdarların kızlarıyla evleneceğini, bunları yıldız ilmiyle öğrenip buraya nakşettiğini de yazmıştır. Bunları okuduktan sonra mutlu olan Behrâm, resimlerdeki yedi güzele âşık olur. Odanın anahtarlarını teslim ederken odaya başkasının girmesini yasaklayan Behrâm, ara sıra odaya gidip resimleri seyreder.

Behrâm'ın İran'a Seferi

Arap Şâh'ının sağladığı imkân ve rahatlık içinde yaşayan Behrâm, ülkesini ve babasını hatırlamaz olur. Bir gün babası Yezdgürd, vahşi bir atı sakinleştirmeye çalışırken atın çiftesiyle ölür. Halk, zulmünden kurtuldukları zalim Yezdgürd'ün ölümüne sevinir. Yezdgürd'e olan nefret ve Behrâm'ın Arap diyarında yetişmesi sebebiyle Behrâm'ın tahta geçmesini istemez ve ona babasının ölümünü haber vermez. Onun yerine Erdeşir soyundan Kistrâ'yı tahta geçirirler. Kistrâ'nın zulmü kaldırıp ülkeyi adaletle yönetmesinden halk memnundur. Ancak haber yayılır ve Behrâm'a ulaşır.

Babasının ölümünü ve Kistrâ'nın tahta geçtiğini öğrenen Behrâm bir yandan üzülmekte bir yandan öfkelenmektedir. Nu'man'a elçi göndererek olanları haber verir. Nu'man da Behrâm'a bir mektup yazarak onun yanında olduğunu, istediği kadar asker alarak sefere çıkabileceğini bildirir. Bunun üzerine Behrâm, Nu'man'ın yardımıyla ordu kurup İran'a doğru sefere çıkar.

İran halkı Behrâm'ın orduyla geldiğini öğrenince Nu'man'a elçi göndererek Behrâm'ı durdurmasını ve geri döndürmesini ister. Nu'man, bir şey yapamayacağını, şahları olan Behrâm'a itaat etmelerini ve isteklerini ona söylemeleri gerektiğini bildirir.

Behrâm, kendisine gelen elçiye atalarının mirası olan tahtı kimseye bırakmayacağını, babası Yezdgürd gibi zulmederek yönetmeyeceğini, İran halkı huzur bulmak istiyorsa kendisiyle anlaşması gerektiğini bildirir. Bunun üzerine elçi halkının yanına dönüp Behrâm'ın söylediklerini aktarır. İran halkı yaptıklarına pişman olur. Hizmetkârlar şahlarını anıp yaptıklarına pişmanlık duyarlar. Ardından her biri Behrâm'a bir mektup yazarak özür diler. Behrâm, yazılanlar okununca mutlu olur ve bulunduğu yerde birkaç gün konaklar.

İran'ın ileri gelenleri Behrâm'ın huzuruna gelerek eşliğine yüz sürerler. Behrâm'dan özür dileyip ona babasının yaptığı zulümleri anlatırlar. Behrâm ise babası gibi olmayacağını, kendisinden korkmamalarını söyleyip onları affeder. Halka ikramlarda bulunup hediyeler bağışlayarak gönül alır. Ardından Behrâm, Kısra'nın henüz çok genç olduğunu, kendisinin taht için kimseyle savaşmayacağını söyleyip güçlü iki aslan arasından sultanlık tacını alabilenin şah olması yönünde bir öneri sunar. Bu öneriyi herkes kabul edince meydan hazırlanıp vahşi ve kanlı iki aslan yakalanıp getirilir. Kısra ve Behrâm karşı karşıya geldiğinde ikisi arasında sözlü atışmalar olur. Ardından Behrâm, aslanların üzerine giderek ikisini de öldürüp tacı giyer. Behrâm'ın bu kahramanlığı karşısında şaşırarak halk, ona dualar eder. Kısra da bu kahramanlığı görünce Behrâm'ın elini öper ve ondan bağışlanma diler. Behrâm da affederek ona ikramlarda bulunur.

İran'da Kıtılık ve Kuraklık

Tahta geçen Behrâm, zulüm yerine cömertlik ve adaletle yöneterek halkını mutlu eder. Büyük küçük herkesin gönlünü kazanan Behrâm, bu devleti kendisine Tanrı'nın verdiğini, onun yardımıyla başarıya ulaştığını, Hakk'a layık işler yaparak doğru yoldan ayrılmayacağını söyleyip halkına da azgınlık göstermemelerini ve doğru yoldan çıkmamalarını tembihler. Halk Behrâm'ın adaletini görünce sözüne itaat ederler ve huzurla şükür secdesi ederler.

Behrâm günlerini yiyip içip güzellerle eğlenerek geçirir. Haftanın birçok gününde içip eğlenir, diğer günlerinde devletin ileri gelenlerini huzurunda toplayarak görüşür. Böylece bir yıl içinde cihana nizam getirir.

Halkı da bu bolluk içinde zamanla şükretmeyi bırakıp cehaletle taşkınlık yapmaya başlarlar. Bunun üzerine ülkede büyük bir kıtlık ve kuraklık başlar. İnsanlar ekmek dahi bulamaz olur. Behrâm, halkının açlıktan harap olduğunu öğrenince ülkedeki ambarların bulunup açılmasını ve içindekilerin halka karşılıksız dağıtılmasını emreder. Böylece bütün halk doyar ve Tanrı'ya şükredip Şâh Behrâm'a dualar eder.

Behrâm, dört yıl süren kıtlık boyunca tüm halkın ihtiyaçlarının karşılığını hazineden sağlayarak halkının refahını sağlar. Ancak bu kıtlık zamanında bir kişinin öldüğünü öğrenen Behrâm çok üzülür ve inzivaya çekilerek Tanrı'dan bağışlanmasını diler. Gaipten bir ses, Behrâm'ın affedildiğini ve onun yüzü suyu hürmetine halkının affedildiğini, kıtlığın kaldırıldığını ve bundan sonra bolluk ve bereketin geleceğini ve dört yıl boyunca ülkesine ölümün uğramayacağını bildirir.

Kıtlığın kalkması ile birlikte ülkede şenlikler başlar. Nüfus çoğalır, dağlara dahi ev kurmaya başlarlar ve Isfahan'a kadar her yer evle dolar. Halk eğlenceye dalar ve silahı elden bırakır. Herkes yiyip içip eğlenerek vakit geçirir.

Behrâm ve Fitne'nin Hikâyesi

Bir gün düşüncelere dalan Behrâm aslan avlamak ister. Aşkar adlı atına binip ava çıkar. Behrâm ile birlikte yanından hiç ayırmadığı Fitne adlı cariyesi de gelmiştir. Karşılaştıkları gûr sürüsünü olağanüstü bir başarıyla avlayan Behrâm, beklediği ilgi ve takdiri Fitne'den görmeyince üzülür. Sonrasında gördüğü bir gûru Fitne'nin istediği şekilde avlamasına rağmen başarısına karşılık ilgi bulamaz. Fitne, bunun bir idman meselesi olduğunu hüner olmadığını söyleyince Behrâm buna çok öfkelenir. Bunun üzerine çavuşunu gizlice çağırıp Fitne'yi öldürmesi için görevlendirir.

Fitne, ağlayıp yeminler edip masum olduğunu, Behrâm'ın öfkesi geçince ağlayıp pişman olacağını ve kendisini arayacağını söyleyerek çavuşu kendisini öldürmemesi için ikna eder. Çavuşa değerli mücevherler verip kendisini saklamasını ister. İkisi de yeminler edip aralarında bir anlaşma yapmış olurlar.

Bir hafta sonra Behrâm, çavuşa Fitne'yi ne yaptığını sorar. Çavuş, Şâh'ın emrini yerine getirdiğini söyleyince Behrâm buna çok üzüldüğü ağılar. Bunu gören çavuş, Fitne'ye saygısı artar ve ona daha çok değer verir. Saraya uzak bir köydeki köşküne Fitne'yi cariye olarak yerleştirir. Çavuşun tek mal varlığı olan sürüsünde bir buzağı doğar. Fitne bu yavruyu çok sever, her gün onu kucağına alıp köşkün üst katına taşır. Altı boyunca buna devam eden Fitne, bu işte idmanlı hâle gelir ve kuvveti artar.

Bir gün Fitne çavuşa mücevherler verip güzel bir ziyafet için gerekli her şeyi alıp hazır etmesini ve Behrâm'ı av dönüşü köşke davet edip getirmesini ister. Çavuş, Fitne'nin istediklerini yapar ve ziyafet için hazırlıkları tamamlar. Behrâm bir av dönüşünde köşke uğrar. Etrafı gezdikten sonra köşke giren Behrâm, hazırlanan ziyafette yiyip içip eğlenir. Ziyafet esnasında Behrâm, çavuşa şaşkınlığını belirterek köşkün çok yüksek olduğunu söyler. Çavuş, bunda şaşılacak bir şey olmadığını, esas şaşılacak şeyin güzel bir kızının olduğunu ve kızının altı yaşındaki bir boğayı omzuna alıp bu yüksek yere çıkardığını söyler. Behrâm, gözüyle görmeden çavuşun anlattıklarına inanmayacağını söyler.

Çavuş Fitne'nin yanına gidip olanları anlatır. Fitne, giyinip süslendikten sonra boğayı alıp Behrâm'ın huzuruna çıkar. Orada bulunanlar bunu görünce çok şaşırırlar ve bu işte bir hile olabileceğini söylerler. Behrâm ise bunun bir idman işi olduğunu söyleyince Fitne, boğa taşımaya delil olan idmanın gür avlamaya neden delil olmadığını söyler ve örtüsünü kaldırır. Fitne'yi karşısında gören Behrâm, bu duruma çok sevinir. Fitne'ye sarılıp gözyaşları döktüğünü görünce orada bulunanlar odayı boşaltır. Odada yalnız kalınca Behrâm, Fitne'den özür diler. Fitne de av sırasında onu takdir etmemesinin sebebinin kötü gözlerden sakınmak olduğunu anlatır.

Behrâm iyiliğinin karşılığı olarak çavuşa ikramda bulunarak sayısız mal ve mülk bağışlar. Fitne'yi alıp saraya götürür ve onunla nikâhlanır. Gece gündüz birlikte olup mutlu günler geçirirler.

Behrâm'ın Çin Hakanı ile Mücadelesi

Behrâm günlerini ava gitmekle ya da yiyip içip güzellerle eğlenerek geçirmektedir. Behrâm'ın Nersî adında bilgili ve faziletli bir veziri ve onun üç oğlu vardır. Behrâm onlara güvendiğinden devlet işlerini ve yönetimini vezir ve üç oğluna

birakıp eğlenceye dalar. Halk vezir ve oğullarının kötü yönetiminden bıkar. Behrâm'ın ise gece gündüz zevk ve eğlencede olduğu, tahtını içkiye bıraktığı sözleri her yere yayılır.

Acem diyarının bu durumunun haberi Çin Hakanına da ulaşır. Hakan, İran üzerine sefere çıkmaya karar verir ve derhal asker toplar. Kalabalık ordusuyla Horasan'a kadar gelir. Bunun haberini alan Behrâm, halkına ve ordusuna güvenemediğinden tasalanır. İran'ın ileri gelenleri Çin Hakan'ına gizlice bir elçi göndererek onu şahlığa kabul edeceklerini ve yanında yer alacaklarını bildirirler. Bunu öğrenen Behrâm'ın bir adamı gidip ona haber verir. Behrâm, askerlerine de güvenemediği için tahtı Nersî'ye bırakır ve ortadan kaybolur. Behrâm'ın kaçtığı haberleri her yere yayılır. Bu haberi duyan Çin Hakanı da sevinçle yiyip içerek eğlencelere başlar.

Diğer taraftan Behrâm, bir casusu Çin Hakanının yanına gönderip onun hakkında bilgi alır. Hanın gece gündüz içerek sarhoş olduğunu öğrenince bu duruma sevinir ve harekete geçer. Kendisine bağlı askerlerinden üç yüz yiğit seçerek bir gece Çin Hakanının çadırına baskın yapar. Hakanının birçok askerini öldürür. Ardından yüz yiğit ile birlikte Hakanın üzerine yürür. Sarhoş olarak bulduğu Çin Hakanının kafasını kesince bunu duyan Hakanının askerlerinin kimisi kaçar. Çin Hanının tahtına oturan Behrâm, Hakanın tüm mal varlığını alır ve sayısız ganimet elde eder.

Behrâm'ın Yedi İklim Hükümdarlarının Kızlarını İstemesi

Behrâm yeniden kendi tahtına geçer. Halka sayısız para ve nimetler bağışlar. Kendisiyle birlikte çarpışan yiğitleri çeşitli illere yönetici olarak görevlendirir. Behrâm, divanında toplanan devlet erkânı, beyler ve ülkenin ileri gelenlerine sitem eder. Kendisinin sarhoş olduğunu düşünenlerin yanıldığını, saldırmak için uygun zamanı bekleyip öyle saldırdığını anlatır. Behrâm sözünü bitirince herkes ona dualar edip saygı için toprağa yüz sürer ve ona övgülerde bulunur. Orada bulunan Şah Nu'man da Behrâm emrederse yolunda başını verebileceğini, her zaman onun hizmetinde ve emrinde olduğunu söyler. Bunun üzerine Behrâm, Nu'man'a sayısız değerli mücevher hediye eder. Ardından Nu'man'a izin verilir ve huzurla ülkesine döner.

Bir gün Behrâm sarayında otururken Havernak Sarayı'nda duvara nakşedilmiş yedi güzeli hatırlar ve gönlü hüznle dolar. Artık sabrı kalmayınca ne yapacağını düşünür. Yedi ülkenin hükümdarlarının kızları olan yedi güzel için harekete geçer. Yedi ülkenin sultanlarına elçiler göndererek kızlarını ve haraç vermelerini ister. Bütün ülkelerin hükümdarları kızlarıyla birlikte mal ve haraç da gönderirler. Böylece Behrâm, sırasıyla Çin, Rûm, Mağrib, Hind, Harezmi, Saklab hükümdarlarının kızlarını alır. Son olarak Kısra'nın kızını da alarak yedi güzele kavuşmuş olur. Kızlarını veren yedi hükümdar Behrâm'ın eşiğine baş koyarak onun emirlerine boyun eğer.

Behrâm'ın Saray Yaptırması

Behrâm'ın nakış ve mimarlıkta maharetli, üstad Sinmâr'ın öğrencisi olan Rum asıllı bir arkadaşı vardır. Bir gün Behrâm'a eğer isterse yedi güzel için her biri farklı renkte olan yedi kümbetli büyük bir saray yapabileceğini söyler. Behrâm ise ömrün kısalığından bahsedip böyle bir saraya gerek olmadığını söyleyerek kabul etmez. Ancak daha sonra bu kararına pişman olan Behrâm, Şide adındaki bir mimardan hiçbir masraftan kaçınmadan hünerini göstererek yedi kümbetli bir saray yapmasını ister. İki yılda tamamlanan yedi kümbeti gören Behrâm çok beğenir ve mimar Şide'ye sayısız hediyeler verir. Yedi kümbetin her biri bir gezegene eş olarak inşa edilmiş ve o gezegenin rengine boyanmıştır. Behrâm, haftanın her gününde gideceği kümbetin rengine göre uygun giyinerek bir kümbete gider ve oradaki kümbetin renginden elbiseler giymiş güzelle sohbet edip hoşça vakit geçirdikten sonra o güzelin anlattığı hikâyeyi dinler.

Behrâm'ın Yedi Kümbetteki Yedi Günü

Behrâm'ın farklı renklerdeki kümbetlerden her gün birine gidip oradaki güzellerden dinlediği hikâyeler sırasıyla aşağıda verilmiştir.

Behrâm'ın Siyah Renkli Kümbete Gitmesi

Birinci gün, Behrâm siyah kaftan giyerek siyah renkteki kümbete gider. Kendisini saygıyla karşılayan Hint Şahının kızıyla birlikte yiyip içerler. Güzeli kız Behrâm'ın uykusunun geldiğini görünce uykusunu kaçırmak için şu hikâyeyi anlatır:

Hintli güzel, küçükken saraylarına gelip giden ve devamlı siyah giyinen bir kadına neden sürekli siyah giyindiğini sorduklarında kadının anlattığı hikâyeyi anlatır.

Bu kadın, siyah giyinmeyi gençken yanında bulunup hizmet ettiği, siyah giyinmeyi adet edinmiş bir hükümdardan öğrenmiştir. Hükümdar, gariplere yardım etmeyi, misafir ağırlamayı ve onlarla sohbet etmeyi sevdiğinden bunu alışkanlık hâline getirmiştir. Bir gün hükümdarın sarayına baştan aşağı siyah giyinmiş bir misafir gelmiştir. Ona neden böyle giyindiğini sorduğunda adam söylemek istemese de hükümdarın ısrarlarına dayanamayarak anlatmıştır. Çin’de Medhûşân adlı bir şehir olduğunu ve bu şehirde herkesin böyle giyindiğini söyler ve bundan başka bir bilgi vermemiştir. Bu durumu çok merak eden hükümdar birçok kimseye sorsa da bir şey öğrenmeyince yanına çokça mücevher alıp ülkesini bırakarak o şehre gider. Şehre varıp yerleştikten sonra orada bir kasapla arkadaş olur. Kasapla epey zaman geçirdikten sonra bir gün kasap onu evine davet eder. Hükümdar kasabın evine hediyelerle gider, orada yiyip içtikten sonra kasaba hikâyesini anlatır. Ardından ona herkesin böyle siyah giyinmesinin sebebinin sorar. Bu sorudan rahatsız olduğunu belirten kasap, arkadaşına akşama kadar beklemesini söyler. Akşam olunca kasap onu şehrin dışında ıssız bir yere götürür. Kasap, orada bulduğu bir sepeti getirir ve hükümdara sepetin içine girmesini, aklından endişeyi atmasını, böylece siyahın hikâyesini öğreneceğini söyler. Hükümdar sepete girer ve sepet bir sütun üzerinde göğe yükselir. Hükümdar kendi Tanrı’ya teslim etmiş olanlara bakarken büyük bir kuş gelip sütunun üzerine konar. Kuş bir süre dinlenip uyurken hükümdar, kuşun ayağına yapışır. Bunun üzerine kuş kanatlanıp uçar ve günün yarısını bir yere konmadan uçarak geçirir. Ardından kuş, ayağına tutunmuş hükümdarı cennet gibi güzel bir yere indirir. Hükümdarı etrafı gezip bulduğu meyveleri yedikten sonra bir ağacın gölgesinde dinlenir. Akşam olunca bir rüzgârla toz bulutu oluşur ve oraya gökten güzeller iner. Güzeller etrafı döşeyip taht kurarlar, güzellerin başı Türknaz gelir, tahta oturup bir süre dinlenir. Ardından burnuna bir yabancı kokusu geldiğini söyleyerek onu bulmalarını ister. Bunun üzerine etrafı arayan güzeller, hükümdarı yakalayıp ona götürürler. Türknaz, hükümdarı güzel karşılayıp ona çok rağbet gösterir. Türknaz’ın emriyle meclis kurulur, yiyip içip eğlenilir. Hükümdar, içkinin de etkisiyle vuslat isteğini Türknaz’a belirtse de o buna yanaşmaz. Hükümdara gece için cariyelerinden birini gönderir. Hükümdar geceyi o cariye ile birlikte geçirir. Sonraki iki akşamda da aynı olay tekrar eder. Üçüncü akşam hükümdar yine vuslat isteyince Türknaz, gözlerini kapatmasını ister ve vuslatı göreceğini söyler. Umutla gözlerini kapatan

hükümdar gözlerini açtığında kendisini o sepetin içinde viran bir yerde bulur. Hükümdar ayrılık ile inerken birden yer titrer ve ona görünen güzel, “Yüz yıl bizimle yiyip içip eğlensen de sonu yine mihnet ve firkattir.” der. O günden sonra hükümdar ayrılığın acısıyla yas elbisesine bürünür ve hep siyah giyinmeye başlar.

Hint güzeli hikâyeyi bitirdikten sonra Behrâm, hikâyeyi beğendiğini belirtir ve geceyi güzelin yanında geçirir. Bu bölümün sonunda güzelin mutribi dilinden siyah rengin hâkim olduğu bir gazel verilir.

Behrâm’ın Sarı Renkli Kümbete Gitmesi

İkinci gün, Behrâm sarı kaftan giyerek Çin hükümdarının kızının bulunduğu sarı renkteki kümbete gider. Meclis kurulur, yiyip içip eğlenilir. İçkinin etkisiyle uykusu gelen Behrâm’ın uykusunu açmak için Çin güzeli şu hikâyeyi anlatır:

Irak şehrinde bilgili ve kudretli bir hükümdar vardır. Bu hükümdar kadınlara güvenmediği için hiç evlenmez. Bir süre haremine ayak basmasa da dayanamayıp cariyeler satın almaya başlar. Her gece bir cariyeye birlikte olduktan sonra onları satar. Bu sebeple ona “Keniz-fürûş” adını takarlar. Ancak hükümdar fayda yerine zarar görür. Sarayda bulunan, adeta şeytana benzeyen bir kocakarı, hükümdarın yok pahasına sattığı cariyeleri alıp cariyeye alım-satımıyla ilgilenerek büyük kazanç sağlamaktadır. Bir gün şehre yanında birçok güzel cariyeye birlikte bir köle tüccarı gelir. Bu cariyeler içinde diğerlerinden farklı, güzelliği görenleri hayran bırakan bir cariyeye bulunmaktadır. Hükümdarın emriyle tüccar ve cariyeler huzuruna getirilir. Hükümdar, cariyeler arasında farklı olan güzeli beğenir. Köle tüccarının bütün olumsuz telkinlerine rağmen beğendiği cariyeyi değerinin iki katı pahasına satın alır. Cariyeye âşık olan hükümdar, duygularını ona belli etmemeye gayret eder. Cariyeye sohbet etmekle, içki içip eğlenmekle yetinir. Hükümdarın cariyeye ilgisini fark eden kocakarı, cariyeyi hükümdardan uzaklaştırmak için büyü yapıp uğraşır. Bunu öğrenen hükümdar, kocakarıyı saraydan kovar. Bir gece cariyeye, hükümdarın yatağının başına kadar gelir. Hükümdar, Süleyman Peygamberle Belkıs’ın elleri ve ayakları tutmayan çocuklarının çaresini Tanrı’nın huzurunda birbirlerine sordukları soruları doğru cevap vererek bulduklarını anlatır ve cariyeden soracağı soruya doğru cevap vermesini ister. Cariyeye, aşığına karşı niçin bu kadar sert ve acımasız olduğunu sorar. Cariyeye, hamile

kalıp çocuk doğurmaktan korktuğu için evlenmek istemediğini söyleyip hükümdarın isterse onu satabileceğini belirtir. Ardından cariye de hükümdara o kadar cariyeyi alıp satarak onları neden mutsuz ettiğini sorar. Hükümdar, kadınlar yüzünden mutlu olmak yerine dert gördüğünü, kimi cariye olarak aldıysa hoşnut kalmadığını, kadınlara güvenilmeyeceğini uzun uzun anlatır. Ancak hükümdarın sözlerinin güzele hiç tesiri olmaz. Hükümdarın sıkıntısını bulunduğu taşradan duyan kocakarı, hükümdara cariyesinin gözü önünde bulduğu başka bir güzelle sevişmesi gerektiği haberini gönderir. Hükümdar da bu tavsiyeye uyup öyle davranır. Bunu gören güzel cariyenin bu duruma hayli canı sıkılır, hâlini belli etmemek için sabretmeye çalışır. Bir gece hükümdarın odasına giderek hükümdara üzüntüsünü belirtir, bu işi kimden öğrendiğini söylerse onunla evlenebileceğini söyleyip bunun için yeminle eder. Hükümdar, cariyesinin yeminlerine inanır ve ona bu oyunu kimden öğrendiğini söyler. Hükümdarın bütün samimiyetiyle söylediği sözleri dinleyen güzelin sertliği sevgiye dönüşür. Böylece hükümdar ve cariye birlikte olarak mutluluğa erişirler.

Çin güzeli hikâyesini tamamlayınca Behrâm, onunla birlikte sabaha dek hoşça vakit geçirir. Bu bölümün sonunda da sarı rengin hâkim olduğu bir gazel verilir.

Behrâm'ın Yeşil Renkli Kümbete Gitmesi

Üçüncü gün, Behrâm yeşil elbiseler giyerek yeşil kümbete gider. Bu kümbetteki güzel de Behrâm'a şu hikâyeyi anlatır:

Rum diyarında Beşr-i Perhizkâr adında bilgili, hünerli ve güzel huylu bir zahid vardır. Bir gün yolda giderken rüzgârın peçesini açmasıyla yüzünü gördüğü bir kadına âşık olan bu zahid, kadınının ardından bu derde dayanamayarak Kudüs'e gider. Yolda kendisine Müleyhâ isminde bir arkadaş edinir. Çok ve manasız konuşan Müleyhâ ile Beşr, mizaç ve düşünce itibarıyla birbirinden farklıdırlar. Yolda konuşarak giderlerken Müleyhâ, bulutu, rüzgârı ve dağı gösterip bunların oluş sebeplerini ve hikmetlerini sorar. Beşr, bunların Tanrı'nın hikmetleri olduğunu söyleyip açıklamak istese de Müleyhâ, onun cevabı bilmediğini söyleyip Tanrı dışında sebepler anlatır. Beşr ona böyle konuşarak cahillik edip yanlış şeyler söylediğini ve haddi aştığını söyleyip uyarsa da Müleyhâ'ya bu sözler etki etmez. Yolculuklarına günlerce çölde susuzluk ve uykusuzluk sıkıntısı çekerek devam ederler. Çölde giderken bir ağacın altında

toprağa gömülü içi su dolu bir küp görürler. İki arkadaş küpün orada bulunuş sebebi hakkında da ortak bir kaniya varamazlar. Beşr, Müleyhâ'yı söyledikleri sebebiyle tekrar uyarır. Birlikte oturup ekmek yerlerken Müleyhâ, bu suya girip yıkanmak istediğini söyler. Beşr'in bütün uyarılarına rağmen onu dinlemeyip suya girer. Ancak girdiği küp değil aslında derin bir kuyudur. Müleyhâ bu kuyuda boğulur. Beşr, cahilce davrandığı için ona çok kızar ve ardından onun cesedini sudan çıkarıp gömer. Müleyhâ'nın elbise ve kesesini alır. Kesesini açtığına içinden bin mısır altını çıkar. Müleyhâ'nın eşyalarını da yanına alıp yoluna devam eder. Şehre vardığında insanlara Müleyhâ'nın kıyafetlerini göstererek onun evinin yolunu bulur. Müleyhâ'nın evine giden Beşr, kendisini tanıttıktan sonra olanları karısına anlatır, Müleyhâ'nın giysi ve altınlarını verir. Kadın, Beşr'in emanete verdiği öneme ve doğruluğuna hayran kalır. Onunla evlenmeye karar verir. Beşr'e niyetini açıkladıktan sonra örtüsünü indirir. Örtüsünü indirince âşık olduğu kadını gören Beşr, kendinden geçer. Uyandığında kadına durumunu ve hikâyesini anlatır. İki de birbirine gönülden bağlanır ve nikâh kıyıp evlenirler. Birbirine kavuşan sevgililer Tanrı'ya şükrederler.

Behrâm hikâyeyi beğenir ve bu kümbetteki güzelle sabaha kadar işret eder. Bu bölümün sonunda ise yeşil renge hâkim bir gazel dile nağmeyle getirilir.

Behrâm'ın Kırmızı Renkli Kümbete Gitmesi

Dördüncü gün Behrâm, kırmızı elbiseler giyerek kırmızı kümbete gider. Kümbetteki Saklab hükümdarının kızı Behrâm'ı güzel karşılar. Buradaki güzel de şu hikâyeyi anlatır:

Rus ülkesinin hükümdarının güzeller güzeli bir kızı vardır. Güzelliğinin şöhreti cihana yayılan bu kızı istemeyen kalmaz. Hükümdar kimseye vermediği kızını isteyenlerden sıkılıp yüksek ve sarp bir yere bir kale inşa ettirir. Kaleye kimsenin girmemesi için büyülerle kapatır. Açık kalan tek kapıya ise nöbetçiler koyar. Hükümdarın güzel kızı, fal, büyü, tılsım, nücüm ilmine dair bilgilere hâkim olmasının yanı sıra aynı zamanda hattat ve ressamdır. Güzel kız, ipek kumaşa at üzerinde kendisinin resmini yapar. Resmin üzerine de kendisiyle evlenmek isteyenler için öne sürdüğü dört şartı yazar. Şartları, evleneceği erkeğin seçkin birisi olması, tılsımlardan anlaması, kaledeki tılsımları çözerek kapıdan girmesi ve babasının huzurunda soracağı

karmaşık sorulara cevap vermesidir. Bu dört şartı yerine getirmeyenlerin cezası ölüm olacaktır. Kız, resmi bir hizmetlisine verip kalenin kapısına astırır. Resmi görüp âşık olan birçok yiğit bu yolda can verir. Böylece uzun zaman geçtikten sonra bir şehzade ava çıktığında güzel kızın resmini görüp âşık olur. O da güzele kavuşmaya niyet etse de çevrede gördüğü kesik başları görünce vazgeçer. Bir süre bu derdini gizleyip sabrettikten sonra bir çözüm arayışına girer. Kaleye ulaşmak için tılsım ve birçok konuda bilgili ve maharetli yaşlı bir bilgenin yanına gider. Onun yardımıyla kaledeki tılsımları tek tek çözer. Kaleye ulaştıca güzel kız onu yanına çağırır ve son şart olarak babasının sarayında herkesin huzurunda soracağı rumuzlu sorulara cevap vermesini ister. Şehre varırlar ve hükümdarın kızı şehzadeye rumuzlu sorularını sorar. Şehzade bütün soruları başarıyla çözer. Böylece şehzade, Rus hükümdarının kızıyla evlenir. İki sevgili birbirine kavuşup birlikte zevkle vakit geçirir.

Saklab hükümdarının kızı hikâyeyi tamamlayınca Behrâm ile birlikte sohbet edip eğlenirler. Bu bölümün sonunda da kırmızı rengin hâkim olduğu bir gazel verilir.

Behrâm'ın Mavi Renkli Kümbete Gitmesi

Beşinci gün Behrâm mavi kümbete gitmeye karar verir. Mavi renkli kaftanını giyip kümbete giden Behrâm'a oradaki güzel şu hikâyeyi anlatır:

Mısır'da Mâhân adında yüzü güzel bir adam arkadaşlarıyla yiyip içip eğlenirken sarhoş olunca gezinmek için onlardan uzaklaşır. Gezinirken bir köşede tuhaf bir adam kılığında bir cine rastlar. Mâhân'a eski bir arkadaşı olduğunu söyleyen bu cin, bir köşede sakladığı mal ve hazineyi ona vereceğini vaat eder. Mal sahibi olacağına sevinen Mâhân, cinin arkasından gider. Gece boyunca hiç uyuyup dinlenmeden yürürler. Sabah olduğunda cin ortadan kaybolur ve Mâhân perişan hâlde ortada kalır ve bir köşede uyur. Akşama doğru uyandığında bir erkek ve kadın görür. Erkek sert bir üslupla ona nereden geldiğini ve burada ne yaptığını sorar. Mâhân başından geçenleri anlatıp onlardan yardım ister. O erkek, Mâhân'a yardım edeceklerini, ona yoldaş olup istediği yere götüreceklerini söyler. Mâhân bu kez de onların peşinden gider. Ancak sabah olunca onlar da gözden kaybolur. Mâhân yine perişan hâlde kalır ve açlıktan bulduğu otları yer. Akşama doğru bir yol kenarında gizlice bekleyen Mâhân, yoldan geçen bir atlı onu fark edip burada ne yaptığını sorar.

Mâhân durumunu anlatınca bu kez de atının yedekteki atına binip onun peşinden gider. Dağı aşır çölde bir saraya vardıklarında her taraftan gürültü şeklinde şarkı ve çalgı sesleri gelmektedir. Ardından dağ ve çöl cinlerle dolar. Mâhân korkuyla bir saat geçirdikten sonra takati kalmaz. Cinlerin her yerde inleyen sesinden Mâhân'ın bindiği at etkilenip hareketlenmeye başlar ve birden yedi başlı bir ejderhaya dönüşür. Sabaha kadar işkenceler yaşayıp azap görür. Sabah herkes dağılınca Mâhân da oradan ayrılır, çölde akşama kadar yürüyüp bir suya ulaşır. Su içtikten sonra dinlenebileceği bir yer ararken bir kuyuya rastlar. Kuyunun merdivenlerinden inip burada uykuya dalar. Uyandığında kuyunun duvarında bir ışık görür. Kuyunun bir gediğinden çok güzel bir meyve bahçesi görür. Kuyudaki gediği iyice büyüterek bahçeye çıkar. Bahçedeki meyveleri yerken yaşlı bir adama yakalanır. Yaşlı adam kim olduğunu, burada ne yaptığını sorunca Mâhân, ona da başından geçenleri anlatır. Mâhân'ı dinleyince ona acıyan ihtiyar, geldiği yerin cinlerin yeri olup onlardan kurtulduğuna sevinmesini söyler. Hiç çocuğu olmadığı için evlat hasreti çektiğini belirten ihtiyar Mâhân'ı evlat edinmek istediğini, eğer kabul ederse malını mülkünü ona bırakacağını söyler. Mâhân kabul edince ihtiyar, onu bir ağaca yerleştirir ve ne olursa olsun bu ağaçtan inmemesini tembihler. İhtiyar şehre gider, Mâhân da ağaçta yiyip içip gece olunca uykuya dalar. Gece uyandığında parlak bir mumun ardından bulunduğu ağacının yakınına birçok güzel kızın gelip yerleştiğini görür. Onların sultanı olan güzel, tahta oturduktan sonra eğlencelere başlarlar. Mâhân bulunduğu yerden onları dinleyip izler. Güzellerin başı bir yabancı kokusu aldığını, ağaçta bir insan olduğunu, onu indirip yanına getirmelerini ister. Mâhân'ı bulan güzeller onun huzuruna götürürler. Güzellerin başı Mâhân'a çokça hürmet gösterip ikramlarda bulunur. İçkinin etkisiyle güzele yaklaşmak isteyen Mâhân, gözlerini açtığı anda kendisini korkunç yaratıklar arasında bulur. Boynuna ateşten zincirler takıp pençeleriyle işkence eden yaratıkların azabını sabaha kadar çeker. Sabah olunca bütün bu kötü hayaller kaybolur. Mâhân bu kez de kendisini cehennemde bulunca bu durumdan kurtulmak ve bağışlanmak için Tanrı'ya yalvarıp yakarmaya başlar. Duası kabul olan Mâhân, secdeden başını kaldırıncaya yeşiller içinde Hızır'ı görür ve ondan medet ister. Hızır, kendisini Tanrı'nın gönderdiğini, Mâhân'ı bulunduğu şehre götüreceğini söyler. Mâhân'ın elini tutar ve gözlerini kapatmasını söyler. Hızır'ın emriyle gözlerini açan Mâhân, kendisini arkadaşlarının yanında bulur. Arkadaşları, onun öldüğünü zannedip mavi renkli matem

elbiseleri giymişlerdir. Mâhân da mavi elbiseler giyinip bu renkten başka kıyafet giymez olur. Dervişlik yoluna girip huzura kavuşur.

Hikâyesini bitiren güzel, Behrâm ile sabaha kadar yiyip içip eğlenir. Bu bölümde de mutribin dilinden mavi rengin hâkim olduğu gazel verilir.

Behrâm'ın Sandalî Renkli Kümbete Gitmesi

Altıncı gün Behrâm sandalî (açık sarı) renginde kıyafetler giyerek sandalî kümbete gider. Oradaki güzel de ona şu hikâyeyi anlatır:

Acem diyarında isimlerinin anlamlarına uygun davranış sergileyen Hayr ve Şer adında iki genç, Çin'e doğru gitmek üzere yola çıkarlar. Bir müddet gittikten sonra yolları çöle çıkar. Hayr yollarının çölden geçeceğini bilmediği için hazırlık yapmadığından bir sürer sonra susuz kalır. Şer'in kendisinden gizli su içtiğini görse de ondan su istemeye utanır. Ancak bir süre sonra susuzluğa dayanamayınca Şer'den su ister. Şer vermeyince Hayr, su karşılığında mücevher vereceğini söyler. Şer ise buna razı olmayıp gözlerini verirse su vereceğini söyler. Hayr başta bunu kabul etmese de dayanamayacak hâle gelince canından olmaksızın gözlerinden olmayı yeğleyip Şer'in teklifini kabul eder. Şer, hançeriyle Hayr'ın gözlerini çıkarır ancak su vermez, onun tüm mücevher ve eşyasını alıp gider. Hayr nereye gideceğini ne yapacağını bilemeden acı içinde kıvranıp feryat eder. O çevrede deve koyun sürüleri bulunan bir Kürd'ün kızı sudan dönerken onu fark edip imdadına yetişir. Hayr'ın hâline acıyan kız onu köyüne götürür. Köye varınca evine yavaşça getirmesi için onu birisine emanet ettikten sonra kendisi hızlıca babasına gidip haber verir. Hayr'ın her şeyiyle ilgilenir. Babasının isteği üzerine iki dalından biri göze diğeri sara hastalığına şifa olan ağacın yapraklarından merhem yaparak Hayr'ın gözlerine sürer. Bunun sayesinde gözleri yeniden görmeye başlayan Hayr, Kürd'e niyazlar edip kapısında kul köle olur. Onun çobanlığını yapar, hizmet eder. Bu sırada Kürd'ün kızına âşık olmuştur. Ancak duygularını söyleyemeyip içinde tutar. Kendisi gibi bir fakire bakmayacağını düşündüğü kızın aşk acısına dayanamayacağını anlar ve oradan gitmeye karar verir. Kürd'e kendisine yaptığı iyilikler için teşekkür eder ve gitmek istediğini söyleyip izin ister. Orada bulunanlar bunu duyunca ağlamaya başlar. Kürd ise onu çok sevdiğini, gitmesini istemediğini, mal mülk ne varsa her şeyini ona vereceğini, hatta isterse

kızıyla onu nikâhlayabileceğini söyler. Buna çok sevinen Hayr, Kürd'e niyaz ve övgülerde bulunur. Kürd'ün kızıyla evlenip sevdiğine kavuşur. Muradına eren Hayr, bir süre sonra yine oradan gitmeyi ister. Gideceğinde gözlerine şifa olan ağacın yapraklarından yanına alır. Karısıyla birlikte vardıkları şehirde hükümdarın kızının sara hastalığına tutulmuş olduğunu öğrenir. Şâh'a gidip bu hastalığa şifa olacak bir ilaç hazırlayabileceğini söyleyince ilacı hazırlamasına izin verilir. Yanında getirdiği ağaç yapraklarıyla şerbet hazırlayıp hükümdarın kızına içirir ve kız iyileşip sağlığına kavuşur. Hükümdar kızının iyileştiğini görünce huzurla sarayına döner. Kızı, Hükümdara haber gönderip verdiği sözü tutmasını ister. Hükümdarın, kızını kim iyileştirirse onunla evlendireceğine dair verdiği bir söz vardır. Bunun üzerine sözünü hatırlayıp durumu anlatınca Hayr buna çok sevinir. Böylece Hayr, hükümdarın kızı ile nikâhlanır. Hayr, vezirin gözleri görmeyen kızını sağlığına kavuşturur ve vezirin de şah gibi verdiği sözünü tutması ile onun kızıyla da evlenir. Bir gün Hayr, şehirde gezerken tesadüfen Şer'i bir Yahudiyle pazarlık yaparken görür. Yahudiyle anlaşır Şer'i bahçesine getirtir. Bahçesinde toplanan halkla birlikte Hayr, elinde kılıçla beklemektedir. Şer, kendisini farklı bir isimle tanıtır. Hayr, onun gözlerini oyup susuz bırakan ve mücevherlerini alıp kaçan Şer olduğu söyler. Bunun üzerine Şer, Hayr'ın ayaklarına kapanarak af diler. Hayr onu bağışlar ve gönderir. Ancak Şer'in arkasından gizlice giden Kürd, onu öldürür, Hayr'ın gözlerini bulup ona getirir. Hayr, Kürd'e elde ettiklerini ona borçlu olduğunu, o cevherlerin de onda kalmasının yakışacağını söyler. Böylece Hayr'ın adı hayrıyla ünlenip yayılır. Bazen şifa bulduğu ağacın yanına uğrar ona selam verir. O ağacın rengi sandalî (açık sarı) olması sebebiyle Hayr, ömrü boyunca hep sandalî renkte kıyafetler giyer.

Hikâyesini tamamlayan güzelin mutribi o gece sandalî rengin hâkim olduğu gazeli dile getirir.

Behrâm'ın Beyaz Renkli Kümbete Gitmesi

Yedinci gün, kıyafetini beyaz renkte giyen Behrâm beyaz kümbete gider. Kümbette bulunan güzel de Behrâm'a şu hikâyeyi anlatır:

Yakışıklı, kibar ve güzel konuşmayı bilen genç bir adamın yüksek duvarlı güzel bir bahçesi vardır. Haftanın belirli bir gününde arkadaşlarıyla birlikte bahçesine

gidip eğlenir. Genç adam, bir gün beklenmedik vakitte bahçesine gider. Bahçeden gelen çalgı seslerini duyar. Kapıyı uzun süre çalmasına rağmen bahçe bekçisi kapıyı açmayınca duvarı delip içeri girer. Bahçesinde şehrin güzellerinin toplanıp eğlendiğini görür. Güzellerin ikisi onu fark eder ve hırsız sandıkları genç adamı bağlayıp döverler. Adamın bahçenin sahibi olduğunu anlayınca serbest bırakıp özür dilerler. Yaptıkları hatayı telafi etmek için adama bahçenin bir yerinde gizlenmesini ve beğendiği bir güzeli onlara göstermesini isterler. Adam, tabiatında takva olsa da o an şehvetine yenik düşüp kadınların dediğini yapar. Havuza giren güzellerin içinden Nûr isimdeki bir çengiye beğenip kadınlara gösterir. Kadınlar çengiye ikna edip adamın yanına getirirler. Adam çengiye ne kadar yaklaşırsa da her seferinde bir aksilik olur ve vuslat bir türlü gerçekleşmez. İki kadın adamın yanına gelerek bu işteki beceriksizliğinden dolayı ona sitem ederler. Adam ise bu hatasını engelleyerek haram işten koruyan Tanrı'ya şükredip günahlarına tövbe eder. Nûr isimli çengiyle nikâh kıyıp şeriat hükümlerine göre yanına almak istediğini belirtir. Ertesi gün o güzeli bulur ve onunla nikâhlanarak muradına erer. Bu âlemde beyazın haramı bırakıp helali yiyenlerin, takva ehlinin elbisesinin rengi olduğu belirtilir.

Hikâyeyi anlatan güzelle Behrâm o geceyi geçirir. Bu bölümün sonunda da beyaz rengin hâkim olduğu gazel mutrib dilinden verilmektedir.

Behrâm'ın Kötü Vezirinin Hikâyesi

Baharın gelmesiyle doğa canlanır. Her yer yemyeşil olur, çiçeklerden etrafa hoş kokular yayılır. Bir gün Behrâm, meclisini kurup eğlenirken ansızın bir haberci gelip huzuruna çıkar. Çin ve Mâçin ülkelerinde asker toplandığını, Fars diyarına saldırmak için sefer düzenleyeceklerini haber verir. Bunun üzerine Behrâm hazırlık yapmak için hazine ve askerlerinin durumuna bakar. Ancak hazinesinde bir şey kalmayıp ordusundan eser yoktur. Behrâm'ın inançsız, asi ve gururlu olan Rûşen adında veziri halkına zulmedip arasını açmış, hile ve etkileyici sözlerle onun yoldan çıkmasına ve işrete düşmesine sebep olmuştur. Bu yüzden ülke harap olmuş, Behrâm'ı seven kalmayıp kimse vergi vermez olmuştur. Vezirden korkan halk onun yaptıklarını Behrâm'a diyemez. Behrâm'ın ise hazine ve ordusunun durumuna canı hayli sıkılır.

Behrâm can sıkıntısını unutmak için ava çıkar. Avlanırken susayınca su aramaya başlar. Aramaktan vazgeçip geri döneceği sırada aniden bir duman görüp o yöne doğru gider. Dumanın çıktığı yaşlı bir çobanın çadırına varıp susuzluğunu giderir. Etrafını seyrederken ağaca asılmış bir köpek dikkatini çeker. Hikmetini çözemeyince ihtiyar çobana bu köpeği neden astığını sorar. Çoban, bu köpeğin sürüsünün bekçisi olduğunu, ona çok güvendiğini, fakat koyunlarının azaldığını fark edince köpeği gizlice izlediğini ve köpeğin şehvetine yenik düşerek dişi bir kurtla anlaşıp semiz koyunları ona verirken gördüğünü söyler. Bunun üzerine dişi kurdu öldürüp köpeği de astığını anlatan ihtiyar, hıyanetin karşılığının bu olduğunu belirtir.

Çobanın anlattıklarından ibret alan Behrâm, vezirine yanlış davrandığını anlar. Şâhlığı bir çobandan öğrendiğini düşünür. Ardından şehre gider ve devletin kayıt defterlerini inceler. Devleti yanlış kişiye emanet ettiğini anlayıp hatasını telafi etmek ve adaleti sağlamak için divanını toplar. Vezir de olacıklardan habersiz gelir. Behrâm, vezirine ülkenin bu hâle onun yüzünden geldiğini söyler ve onu tutuklayarak zindana atar. Ardından haber salıp vezirden şikâyeti ve sıkıntısı olanları kendisine söylemesi için sarayına çağırır. Herkesin şikâyetlerini dinledikten sonra aralarından seçtiği yedi kişinin şikâyetini detaylı olarak incelemeye başlar.

Birinci şikâyetçi, vezirin kardeşini işkenceyle öldürdüğünü, bütün malını elinden aldığını ve hâlini şaha anlatır diye kendisini zindana attırdığını söyler. Behrâm onu serbest bırakır, mallarını ve kardeşinin kan parasını vererek zararını karşılar.

İkinci şikâyetçi, kendisine babasından kalan bahçesini vezirin zorla elinden aldığını, sonra da iftira ve yalanlarla kendisini zindana attırdığını, iki yıldır suçsuz olduğu hâlde zindanda yattığını anlatır. Behrâm onu da serbest bırakıp bahçesini ona geri verir.

Üçüncü şikâyetçi, dünyayı gezen bir tüccar olduğunu, çalışıp kazandığı eşsiz incilerini vezirin zorla elinden aldığını, durumunu şah duymasın diye de bir bahaneyle kendisini zindana attığını anlatır. Behrâm, incilerini geri verip onu da serbest bırakır.

Dördüncü şikâyetçi, çalgıcı olduğunu, çok altın vererek aldığı ve çok sevdiği cariyesini vezirin zorla aldığını ve sonra da kendisini zindana attığını anlatır. Dört

yıldır acı içinde zindanda kaldığını söyler. Behrâm, onu da serbest bırakıp cariyesiyle birlikte düğün yapmaları için altın da verir.

Beşinci şikâyetçi, müneccim olduğunu, çok mal varlığına sahip olduğunu, vezirin bu kadar malı çalışarak doğru yoldan kazanmadığı suçlaması ile her şeyini elinden alıp kendisini zindana attırdığı anlatır. Behrâm, onu da serbest bırakıp mallarını geri verir.

Altıncı şikâyetçi, padişahın değerli bir sipahisidir. Yaptığı hizmetler ve yararlılıklar karşılığında kendisine verilen tarlayı vezirin elinden aldığını, şaha hâlini şikâyet edeceğini söyleyince de at ve elbiselerini sattırıp zindana attırdığını anlatır. Behrâm, onu da serbest bırakıp tarlasıyla birlikte bir tarla daha verir.

Yedinci şikâyetçi, dünyadan elini eteğini çekmiş, vaktini zikir ve ibadetle geçiren bir zahittir. Vezirin, bedduasından korktuğu için kendisini zindana attırdığını anlatır. Zahid, ettiği beddualar sonucunda vezirin bu hâlde olduğunu söyler. Anlattıklarını dinleyen Behrâm, zahidi sever ve onu öpüp kucaklar. Zahide bütün mal ve mülkünü vermek ister. Zahid ise kabul etmeyip en iyisini vermesi karşılığında kendisinin de ona en iyisini vereceğini söyleyip birden gözden kaybolur.

Ertesi gün, çobanın köpeğe yaptığını hatırlar ve bir darağacı kurdurur. Ardından herkesin önünde vezirini astırır. Bu işte kendisine ibret dersi veren çobanı getirtip veziri yapar. Böylece ülke yeniden eski gücüne kavuşur. Bunun haberini alan hakan yaptıklarına pişman olur. Behrâm'a bir mektup göndererek özür diler. Mektubunda kendisinin suçsuz olduğunu, veziri Rûşen'in kendisini davet ettiğini belirtir. Bunun üzerine Behrâm, hakanı bağışlar.

Behrâm'ın Ölümü

Behrâm içkiyi eğlenceyi bırakıp dünyadan elini eteğini çekerek gece gündüz Tanrı'ya ibadet etmeye karar verir. Yedi kümbeti yedi Mecusi din adamına verir ve gönlü huzura kavuşur. Yedi kümbet Mecusilerin tapınağı hâline gelir.

Bir gün ava giden Behrâm, avlanmak için gezinirken birden bir gûra rastlar ve peşinden gider. Dağlar ovalardan bir mağaranın önüne kadar gelirler. Behrâm avının peşinden kuyu gibi olan mağaranın içine girer. Arkasından gelen adamları mağaraya girmeye çabalasa da giremezler. Ordu gelir ve şahın oraya girdiğini inanmayıp her

yerde Behrâm'ı ararlar ancak hiçbir iz bulamazlar. Tekrar mağaraya gelip kapısını yıkarlar. Yine bir şey bulamayınca şehre adam gönderip Behrâm'ın annesine olanları haber verirler. Annesi kırk gün boyunca mağaranın çevresini kazdırır. Sonunda mağaranın büyük bir ırmağa açıldığını görüp umutlarını yitirirler.

Behrâm için herkes matem elbisesini giyer. Günlerce yas tutulur. Onun için akan gözyaşları Nil Nehri'ne dönüşür.

Mesnevinin son kısmında Behrâm'ın ölümüyle devletinin de sona erdiği, dünyanın geçici olduğu anlatılır.

2.8 Taşlıcalı Yahya'nın Hamse'si

Taşlıcalı Yahya'nın Hamse'sinde bulunan eserler hamse nüshasındaki sıralamaya göre tertip edilmiştir.²⁷⁶

2.8.1 Şâh u Gedâ Mesnevisi

Yahya'nın hamsesinin ilk mesnevîsi olan Şâh u Gedâ aruzun “fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün” vezniyle yazılmıştır. Klasik mesnevi geleneğine bağlı kalınarak kaleme alınmış eser 1972 beyitten oluşan mürettep bir mesnevidir.

Konusu aşk olan eser beşerî aşktan ilâhî aşka geçişi anlatmaktadır. Gedâ isimli kahramanın, mecâzî aşka kapılması, bu uğurda yaşadığı sıkıntılar ve sonunda ilâhî aşka yönelişi ele alınır. Eserde ağırlıklı olarak mecâzî aşk üzerinde duruluyor gibi görünse de şairin hikâye aralarında yaptığı yorumlar ve mesnevînin sonundaki açık ifadeleri, asıl anlatılmak istenenin ilâhî aşk olduğunu göstermektedir.²⁷⁷

Eser genel olarak bakıldığında giriş, asıl hikâye ve hâtimeden oluşur. Mesnevînin giriş kısmı besmele, tevhîd, münâcât, na‘t, mi‘râc bölümlerinden oluşur. Ardından dört halifeye övgü, dönemin padişahı Kanûnî Sultân Süleymân'a övgü bölümleri yer alır. Sebeb-i telif bölümünde eserin yazılış sebebi anlatıldıktan sonra sâdik âşığın aşktaki coşkunluğunu ifade eden bir bölüm bulunur. Bu bölümün ardından

²⁷⁶ bk. Ayşe Sağlam, **Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Hamse'si**, (Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 2016.

²⁷⁷ Ayşe Sağlam, **Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Hamse'si**, (Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 2016, s.24.

sırayla İstanbul, Ayasofya ve At Meydanı'nın tasvir edildiği bölüm yer alır. Mesnevîye konu olacak güzeller tasvir edildikten sonra asıl hikâyeye giriş yapılır.

Eser sade ve açık bir dille yazılmıştır. Hikâye kısmında mesnevînin anlatımına canlılık kazandırmak için aralara serpiştirilen beş gazel ve bir kıta yer alır. Gedâ'nın aşk macerasının ele alındığı hikâyede bölümler çeşitli başlıklar altında sıralanır.

Eser, kırk yedi beyitlik hâtimeyle sona erer. Hâtime bölümünde şair, eserini bir hafta içinde tamamladığını ve mesnevisinin tercüme olmadığını belirtir. Mesneviyi aslına uygun yazan müstensihe rahmet okurken, yanlış yazan müstensihe de beddua eder.

Şâh u Gedâ Mesnevisinin Özeti

Taşlıcalı Yahya'nın bu eserinin özetinde Kazım Yoldaş'ın yüksek lisans tez çalışmasında verilen metin esas alınmıştır.²⁷⁸

Gedâ'nın Âşık Olması

İstanbul'da At Meydanı isminde güzellerin toplandığı, insanların uğrak yeri olan hoş bir yer vardır. Oraya gelen güzeller arasında dört güzelin yeri ayrıdır, güzellikte bir benzerleri yaratılmamıştır. Bunlar, Altunbaş, Cafer-i Tayyar, Şeker Memi ve Şâh lakaplı Ahmed'dir.

Gedâ, Rumeli'nde yaşayan, gündüzü oruçla geceyi ibadetle geçiren bir âlimdir. İlimden konuşmaya başladığında hikmet ehlinin nutku tutulur. Nüktedan, zarif, marifet ehli bir şair olan Gedâ, her hünerde mahirdir. Bir gece Gedâ, rüyasında çok güzel bir genç görür. Uyandığında rüyanın etkisinden çıkamaz ve ah edip kendinden geçer. Rüyasındaki gence âşık olan Gedâ, sürekli sevdiğini düşünür. Aşkından okumayı yazmayı bırakıp yollara düşer. Bir gün hiç beklemediği zamanda yolu İstanbul'a düşer. Gönlü mahzun, gözleri yaşlı olarak şehri baştanbaşa gezip rüyasında gördüğü güzeli arar. Gezerken yolu At Meydanı'na çıkar, bu hoş yeri seyrederken yukarıda bahsedilen dört güzeli görür. Gedâ, bu dört güzelden birisinin rüyasında âşık

²⁷⁸ bk. Kazım Yoldaş, **Taşlıcalı Yahyâ Bey: Şâh u Gedâ (İncele-Metin)**, (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya, 1993.

olduğu genç olduğunu fark eder. Hemen halktan birisine onu sorar ve lakabının Şâh olduğunu öğrenir. Şâh'ı seyrederken “aşk” redifli bir gazel söyler.

Gedâ'nın tek eğlencesi aşkı ve sevdası olur. Derdinden gözyaşı döker, aklında ve dilinde sürekli Şâh vardır. Sonunda divâne olur, dostlarını terk eder. Bu durum halk arasında dedikodulara sebep olur. Herkes Gedâ'nın delirdiğini, önceden akıllı, âlim ve faziletli birisiyken şimdi deli olduğunu söyler.

Gedâ'nın hâlini gören dostları ona nasihat ederler. Onun ilim ve fazilet sahibi birisi olduğunu, aşk şişesini edinin ırz ve vakarını kırmamasını, aşk yüzünden aklını dağıtmamasını, onun gibi ilim ehline halkın diline düşmenin yakışmayacağını söylerler. Aynı zamanda padişahın ona devlette yüksek bir makam verebileceğini, vakarıyla unvana sahip olabileceğini belirtirler. Bu nasihatleri dinleyen Gedâ, onlara alaylı bir şekilde cevap verir. Onların gaflet şarabıyla sarhoş olduklarını, onların hür zannettiklerinin hakikatte esir olduğunu, zengin gördüklerinin fakir, divane saydıklarının ise akıllı olduğunu söyler. Aşk şerbetini içenlerin halkın hürmetini terk ettiğini, kınanmadan incinmediklerini, onların övmesiyle de mutlu olmadıklarını anlatır.

Nasihatlerinin fayda etmediğini gören dostları Gedâ'yı bu kez keramet sahibi, velî ve kâmil bir zata götürürler. Gedâ'nın hâlini anlatıp düzelmesi ve akıllanması için duâ etmesini isterler. Bunu duyan Gedâ ise o zata yalvararak aşkının artması için dua etmesini ister. Ardından okuduğu bir gazelle herkesi şaşırır ve deliden uslu haber çıktığını söylerler. Gedâ'nın sözleri adeta bir kitap gibi hikmet doludur. Ona acıyıp kendi hâline bırakırlar.

Şâh ile Gedâ'nın Karşılaşması

Aşkında divane olan Gedâ'nın namını duymayan kalmaz. Ancak hiç kimse onun kimi sevdiğini bilmemektedir. Gedâ, aşkından pervaneye dönse dahi kimseye bu sırrını söylemez.

Bir gün Gedâ yolda giderken Şâh ile karşılaşır. Onu görünce bir duvara yaslanır. Onun bu hâlini gören Şâh ise durumu anlar. Ona bakınca tüm vücudu titreyen Şâh'a Gedâ'nın aşkı tesir eder. Bunun üzerine Şâh, Gedâ'nın kendisine âşık olmasa gönlüne böyle tesir etmeyeceğini söyler. Ardından ona yaklaşır hâlini hatırlar sorar.

Naz ve tatlı bir dille sevdiğini kendisine göstermesini ister. Böylece sevdiğine gidip ona yalvaracağını ve onları kavuşturacağını söyler. Gedâ ise sırrını söylediğinde onu yaymasından ve aşkını halkın diline düşürmesinden korktuğunu söyler. Şâh ise sırrını gizli tutacağına söz verip yeminler eder. Bunun üzerine Gedâ, ona zarifçe bir cevap verir. Bir ayna uzatarak ona sevdiğini gösterir. Aynayı alınca kendini gören Şâh önce şaşırır, ardından kaşlarını çatarak kızar ve Gedâ'yı yolda bırakıp gider. Ancak bundan maksadı naz ve işve yapmaktır.

Şair, bu bölümün ardından “el-mev’ize” başlığı altında aşka, âşıkların sırlarını gizli tutmasına dair öğütler verir.

Şâh'ın Gedâ'yı Kovması

Yine bir gün Gedâ bir yerde satranç oynandığını görür. Şâh'ın adını çokça zikretmek için o da satranç oynamak ister. Oyun sırasında Şâh'ın adını birkaç kez anınca yanındakiler onun kimi sevdiğini anlarlar. Bu sevdadan vazgeçmesini, ikisinin birbirine denk olmadıklarını söyleseler de Gedâ vazgeçmeyeceğine dair cevap verir. Şâh'ın daima yakınlarında bulunan, fesat ve kötü huylu bir kimse, güzel sözlerle Gedâ'nın ağzını arayıp sırrını söyleser onu Şâh'a kavuşturacağını söyleyip kandırarak Şâh ile aralarında geçenleri öğrenir. Ardından hemen Şâh'ın yanına giderek Gedâ'nın hâlini herkese anlattığını, Şâh'ın adını dillere düşürdüğünü söyleyerek onu dolduruşa getirir. Bunun üzerine çok öfkelenen Şâh, hemen Gedâ'ya bir mektup yazar. Mektubunda Gedâ'nın küstahlık yaparak hem kendisini sevip hem de ifşa ettiğini, Şâh'ı halkın diline düşürdüğünü söyleyip eğer gerçekten kendisine âşık ve sadık ise şehri terk etmesini ve ağzına Şâh'ın adını almamasını ister.

Şâh'ın mektubunu okuyan Gedâ, ağlayıp figan eder, sırrını halka açıkladığı için pişman olur. Ardından Şâh'ın dediğini yapar, boynu bükük halde ağlayıp inleyerek şehri terk eder. İnsanlardan uzaklaşıp vahşi hayvanlarla yaşamaya başlar. Aşk ile sarhoş olup kendinden geçer. Kibleye doğru dönüp kendisine zararı ulaşan ve Şâh'tan ayrılanlara beddua eder. Allah duasını kabul eder ve hepsine bela erişir. Beddua Şâh'a da tesir eder. Aniden hastalanır ve sararıp solar. Birisi hemen Gedâ'ya gidip Şâh'ın hastalandığını, adeta hilale döndüğünü haber verir. Bunun üzerine Gedâ hemen Allah'a yönelip onun iyileşmesi için dua eder ve hemen o saatte Şâh iyileşir. Gedâ,

Şâh'a bir mektup yazar. Mektubunda aşkından düştüğü hâlini anlatır, ardından kötülerin sözlerine uymamasını, onu hiç olmazsa uzaktan görmesine izin vermesini ister. Aslında bu, âşıklar için bir sınaama yoludur. Eğer sevgili mektubu alıp okursa onun da âşığına muhabbeti var demektir. Mektup ulaştınca Şâh alıp sonuna kadar okur. Ardından naz ve işveyle kaşlarını çatar ve mektubu, getiren kişiye verip sahibine teslim etmesini, mektubu kabul etmediğini bildirmesini söyler. Bu tutum da her ne kadar dışarıdan ret cevabı gibi görünse de aslında sevgilinin nazıdır.

Gedâ'nın Şâh'ı Tekrar Görmesi

Âlemde devası olmayan tek derdin aşk olduğu, aşktan hasta olan kimseye verirse ancak Allah'ın deva verebileceği söylenir. Lokman Hekim'in bu hastalığa deva olacak üç tavsiyesi vardır. Bunlar, âşığın sevdiğine kavuşması yani vuslat, sefere çıkmak ve diğeri de sevgiliyi kötüleyip âşığını ondan soğutmaktır. Gedâ'nın aşk derdi artıp mecnuna dönünce, dostları ona bir deva bulmak için toplanıp yanına gelir. Lokman Hekim'in tavsiyesine uyarak Gedâ'ya Şâh'ı iftiralarla kötülemeye başlarlar ve ondan şikâyet ederler. Ancak Gedâ, hiçbirine itimad etmez, tanıdığı Şâh'ın kimseye zararının dokunmayacağını söyler. Ardından ona iftiran edenlere beddua eder. Bunun üzerine dostları, onun bu hâline acıyıp üzümlere oradan ayrılırlar.

Aşkından Mecnun'a dönmüş olan Gedâ, gönül gözünü keşfeder ve nereye baksa Şâh'ı görmeye başlar. Aşk derdiyle gezer, başını taşlara vurur. Gönlü daralınca aya bakar ve onunla konuşmaya başlar. Derdini anlatıp hâlini Şâh'a iletmesini ister, sabaha kadar bekleyip aydan cevap gelmediğini görünce sabah, bu kez de güneşe derdini anlatır ve ondan yardım ister. Güneşten de cevap alamayınca bu kez Allah'a yönelir ve dua edip yalvarmaya başlar. Şâh'ın yaptıklarına pişman olmasını, gönlünün yumuşamasını, kendisine lütuf gözüyle bakmasını ve merhamet etmesini ister. Gedâ'nın yalvarışları sonucunda Allah duasını kabul eder. İki yıl sabrettikten sonra Gedâ sonunda şehre gider ve orada Şâh'ı arayıp onu herkese sorar. Kendisini ona götüreceğini arar. O sırada bir dellâl gelir ve kendisine dua etmesi karşılığında Gedâ'yı Şâh'a götürebileceğini söyler. Bunun üzerine Gedâ onun için dua ettikten sonra ona perişan hâlini anlatır. Onu dinleyip hâline acıyan dellâl, onu satılık köle kılığında pazara götürür. Pazarda Şâh'ın yanına gidip Gedâ'yı ona satmaya çalışır. Şâh köleye bakınca Gedâ'yı tanır ve ona müşteri olarak talip olur. Böylece Gedâ, Şâh'a

kavuşmuş olur. Latifeden hoşlanan Şâh'ı eğlendirmek için uyuz bir ata binip herkesi kendine güldürerek Şâh'ın kapısına gider, onu güldürünce o da mutlu olur. Ancak kısa bir süre sonra at orada ölür ve Gedâ yere düşer. Atın ölümü bahanesiyle ağlayıp figan ederek sözleriyle Şâh'a kendi durumunu arz eder.

Şâh'ın Güzellerle Eğlenmesi

Bahar mevsiminin gelmesiyle yeryüzü çiçeklerle süslenir, her yer yemyeşil olur. Gedâ, çiçeklerle bezenmiş güzel bir bahçede gezinirken çiçekleri koparan bir bahçıvan görür. Bu duruma üzülmüş ve bahçıvana çiçekleri kopararak öldürmemesini, âlemdeki tüm bitkilerin Allah'ı tesbih ettiğini, bu sebeple tesbihe engel olanın şeytandan farksız olduğunu, bir çiçeği koparmanın mana âleminde bir insan öldürmekle aynı olduğunu söyleyerek engel olur. O sırada Şâh, güzellerle birlikte o bahçeye gelir. Orada güllerin arasında, bülbül sesleri eşliğinde yiyip içip eğlenirler. Gece de eğlenceye devam ederlerken Şâh, güzellerin başlarından geçen bir aşk hikâyesini anlatmasını ister.

Bir güzel, kapısından gitmeyen âşığına ne istediğini sorunca kendisini öldürmesini istediğini, ıssız bir yere gidip onun ölümden korkup korkmadığını sınıdığını ve âşığının hiç korkmaması üzerine onu yakınına aldığı anlatır. Şâh hikâyeye itiraz edip eksik ve hataları söyleyince güzel bunu kabul eder. Ardından başka bir güzel, kendisine baktığını gördüğü âşığına kızınca âşığının bir gözünü çıkardığını ve kendisine aşkını ifade ettiğini, onun bu davranışı sebebiyle de yanına alıp evine götürdüğünü anlatır. Şâh yine hikâyeye itiraz edip hatalarını söyler. Sonrasında diğer bir güzel de biri zengin biri fakir iki âşığı olduğunu, zengini malı için sevmenin uygun olmadığını düşündüğü için reddettiğini, fakirin de bir gün gelip ona canını hediye etmek istediğini söyleyerek kendini öldürmeye kalkması üzerine âşkından emin olduğunu ve onu yâr edindiğini anlatır. Şâh buna itiraz eder. Bu hikâyelerden sonra Şâh da Gedâ ile olan aşk hikâyesini anlatır. Bunun üzerine güzeller onun hikâyesini çok beğenirler.

Gece yerini sabaha bırakıp güneş doğar. Şâh ve güzeller deniz kenarına gelince Şâh kıyafetlerini çıkarıp denize girip yıkanır. Ardından güzellerle birlikte gemiye binip gezintiye çıkarlar. Gezintiden döndüğünde Şâh'ın gönlü huzurla dolmuştur.

Gedâ'nın Hastalanması

Gedâ aşk derdine dayanamayıp takati kesilir. Hasta olup benzi solar, aşk onu hilale döndürür. Herkes toplanıp sabah akşam onun hâlini sormaya yanına gelir. Gedâ sağlığından ümidini kesince ölmeden önce bir kez görmek için kendisini Şâh'a götürecektir kimsenin olup olmadığını sorup çevresindekilere bunun için yalvarır. Gedâ'yı seven hakikat ehli bir kimse onu alıp Şâh'ın geçtiği yola götürür. Bir süre sonra Şâh atlı olarak uzaktan görünür. Onlara yaklaştığında yanındaki adamın anlattıkları sebebiyle durur ve Gedâ'ya bakınca onu güçlkle tanır. Ardından atını Gedâ'nın üzerine sürüp geçer. Bunu iltifat kabul eden Gedâ, derdine deva bulur ve adeta yeniden canlanır.

Gedâ'nın Rakiplerinin Oyunu

Bir gece Şâh ile Gedâ'nın aşkını kıskanan Gedâ'nın rakipleri toplanır, Şâh'ın Gedâ'yı sevip sevmediğini tartışır. Ardından Şâh'ın Gedâ'yı sevdiğini anlamak için bir hile düşünürler. Şâh'a gidip Gedâ'nın öldüğünü söylerler. Bu kara haberi duyan Şâh'ın gözleri yaşla dolar. Gedâ'ya çok cefa ettiğini, bir gün olsun gönlünü almadığını, mahşer gününde utancından onun yüzüne bakamamaktan korktuğunu, ölümüne sebep olduğunu söyleyip ağlar. Ona acıyıp ruhuna dualar eder. Şâh'ın bu hâliyle Gedâ'yı çok sevdiğini anlayan rakipleri, çok üzülürler ve kanlı gözyaşı dökerler. Fitnenin fayda vermeyeceğini anlayıp Şâh'a Gedâ'nın yaşadığını, Şâh'ın ona olan sevgisini anlamak için bunu yaptıklarını itiraf ederler. Bunu duyan Şâh, Gedâ'nın yaşadığına çok sevinir.

Şâh ile Gedâ'nın Görüşmesi

Yine bir gece Gedâ'nın sevdiğine olan arzusu artar. Gecenin sessizliğinden faydalanarak Şâh'ın evine gidip eşğine yüz sürmeye karar verir. Kıyafet değiştirip yola çıktığında Şâh ile karşılaşır, ona selam verir. Onu tanıyamayan Şâh selamını alınca tanınmamasını fırsat bilen Gedâ, ona şevkle bir gazel okur. Gazeli dinleyen Şâh onu tanır ve yanına çağırır. Ardından onun hâlini hatırlar. Ona çektiediklerine güvenmemesini, zira âlemde balın belâsız olmadığını, ayrılık olmadan kavuşmanın zevkinin anlaşılmadığını söyler. Gedâ, Şâh'tan bu denli vefa görünce ömrünü onun ömrüne vermesi, onun ömrünü uzun kılması ve iki cihanda da mutlu olması için Allah'a dua eder. Ardından Şâh'a düşmanların sözüne kanarak kendisine cefa

çektirmemesini, kendisinden ona yalan söz ve zarar gelmeyeceğini söyler. Gedâ ile Şâh konuşurken ortaya çıkan bir rakip bu duruma engel olur. Bunun üzerine Gedâ ah edip geldiği yere geri döner. Görüşme sırasında sevdiğinin yüzüne hiç bakmadığı için hayıflanır, bu fırsatı kaçırdığı için çok üzülür. Yedi yıldır sevdiği Şâh'ın yüzüne bir an olsun bakamamıştır. Zira ne zaman Şâh'la karşılaşsa gözleri yaşla dolup onun yüzüne bakamamaktadır.

Gedâ'nın aşkı günden güne artmaktadır. Zaman geçtikçe sabrı tükenmektedir. Şâh'ın geçtiği yollarda figan edip inleyerek sürekli dolanmakta, onun mahallesinden ayrılmaz olur. Şâh ona acısa da bu durumdan rahatsızdır.

Bir gün Şâh Gedâ'ya denk gelince selam verir. Ona bir oyun eder. Gedâ'ya bir gün onun evine misafir olarak geleceğini, bir yere gitmeyip kendisini evde beklemesini, eğer onu evde bulamazsa bir daha yüzüne bakmayacağını söyler. Gedâ, Şâh'ın bu sözlerine inanıp sevinçle evde onu beklemeye başlar. Aylarca evden çıkmadan onu bekler. Gözleri yollarda bekleyip her gelip geçeni o zannederek heyecanlanır. Şâh gelmeyince üzüntüyle kendinden geçer.

Gedâ'nın Vefa Hakkında Konuşması

Bir gün halk, Gedâ'ya Şâh'tan hiç vefa görüp görmediğini sorar. Ondan gördüğü vefayı anlatmasını isterler. Israr üzerine Gedâ da anlatır. Bir gece Şâh'ın merhamet edip onun evine geldiğini, ihsanda bulunup ona meylettiğini, birlikte yiyip içtiklerini, sabaha dek seviştiklerini, ancak sabah olup uyandığında yaşadıklarının bir rüya olduğunu anlattığını anlatır. Ardından bir güzelin âşığına bu kadar vefalı olmayacağını, sevgiliden ayrılığın azap olduğunu, kavuşmanın ise ancak bir rüya olduğunu, rüyada sevgiliye kavuşmanın ise uyanınca çekilen ızdıraba değmeyeceğini söyler.

Gedâ sözlerini bitirince görünmeyen bir seslenici ona, gafil olmamasını, aşkın ince bir yol olup çocuk oyuncuğu olmadığını, güzel sevgiliyi seyretmek huzur verse de Hak'ka yönelmekten alıkoyduğunu, fani olan sevgili elinden alındığında geriye ızdırıp kalacağını, dünyalık her zevkin sonunun pişmanlık olduğunu, bu nefsanî gözü körleştirmedikçe Rahman'ın nurunun görülemeyeceğini söyler. Ardından Gedâ'ya, güzelin suretine değil sîretine bakmasını, asıl dostunun Allah olduğunu bu sebeple

halkla muhabbetini kesmesini, âşığa iki kible-gâh; bir vilayette iki şah olmayacağı için ya Hakk'ı ya da sevgiliyi sevmesini, zira bir gönülde iki muhabbet olamayacağını söyler.

Gaipten gelen bu sesin konuşmaları ile hikâye son bulur. Ardından şair bu sesin söylediklerine göre amel etmeyi, günahlara tövbe etmeyi, Hak ile batılı sıdk ile ayırt etmeyi ve bu yol üzere nefs-i emmareyi yenmeyi tavsiye eder. Sonrasında “Hatimetü'l-Kitab” başlığı altında şair, eseriyle övünerek, onun hakkında bilgi verir.

2.8.2 Gencîne-i Râz Mesnevisi

Taşlıcalı Yahya'nın Hamse'sinde yer alan Gencîne-i Râz, Molla Câmi'nin *Subhatü'l-ibrâr*'ına nazire olarak H.947/ M. 1540-41 senesinde yazılmıştır. Aruzun “fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün” vezniyle kaleme alınan eser dönemin padişahı Kanûnî Sultân Süleymân'a sunulmuştur. Eser 3051 beyitten meydana gelmiştir.

Eser, Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*, Câmi'nin *Tuhfetü'l-Ahrâr* mesnevîleri ve Sa'dî'nin *Gülistan ve Bostan*'ı gibi ahlâkî ve dinî hikâyelerden meydana gelir.

Eserin giriş kısmını besmele, tevhîd, münâcât, na't, mi'râc, dönemin padişahı Kanûnî Sultân Süleymân'a övgü, sebep-i telif, şairlere övgü ve Kadri Efendi'ye övgü bölümleri oluşturur. Bu bölümlerin ardından asıl hikâyeye giriş yapılır.

Sebeb-i telif bölümünde Yahya, ismini kıyamete kadar yaşatacak ve kendisini hayır dua ile hatırlatacak güzel bir eser yazmaya karar verdiğini, bu kararına rüyasında Hz. Muhammed'in destek verdiğini ve bu teşvikle eserini yazmaya başladığını anlatır.

Asıl hikâyenin anlatıldığı bölüm kırk makaleden oluşmaktadır. Mesnevide her makalenin ardından makalenin konusuyla alakalı bir hikâyeye yer verilmiştir. Eserde hikâyenin anlatıldığı bölümde sade ve açık bir dil tercih edilmiştir.

Eser hatime bölümü ile sona erer. Bu bölümde şair, eserinin tercüme olmadığını, eserini bir ay içinde tamamladığını söyler. Eserini itina göstererek yazan kâtime rahmet okur, gereken özeni göstermeyen kâtime ise beddua eder.

Gencîne-i Râz Mesnevisinin Özeti

Taşlıcalı Yahya'nın bu eserinin özeti çalışılırken Bekir Çınar'ın çalışmasında yer alan tenkitli metin esas alınmıştır.²⁷⁹

Birinci Makale

Bu bölümde şair, lezzetli bir dert olarak nitelediğin meşakkatli aşk ve sıkıntılı sevginin mertebelerini anlatmıştır. Aşkın Allah'a ulaşmak için bir vasıta olduğunu, güneşin dünyanın karanlığını aydınlatması gibi aşkın da gönüldeki karanlıkları aydınlattığını belirtir. Aşk, âşığın gönlüne huzur, kederli gözlerine nur olur.

Allah aşkına meyleden kimse saf ve temiz gönüllü olur. Fakirlik köşesine çekilerek iki büklüm olur, gönlünü nurlandırır, kendisine sorulan her şeyi açıklar, ney gibi bütün makamları bilir. Bu kimseye cihan şahının otağı örümcek ağı gibi görünür. Gönlünü Allah dışındaki her şeyden temizleyen âşığın gönül gözü nurla açılır. Uzlete çekilince dünyanın süsüne önem vermez, kendi derdiyle meşgul olur, tek gönül eğlencesi aşk derdi olur. Allah tüm zahmetlerini rahmete çevirir. İyilik etmeyi âdet edinen, gündüzleri sıkıntı geceleri manevi yolculuğunda fakr u fenâ ile geçen âşığa mana âlemi örtüsünü kapatmaz. Âşığın gönül gözü açılırsa görmesine mekân onun görmesine engel olmaz bir yerden tüm cihanı seyrederek. Semâ ehlinin seslerini duyar ancak velilik sırrını kimseye açmaz.

Hikâye

Bâyezid-i Bistâmi bir gün halka vaaz verirken meclisine bir kimse katılır ve onun sohbetini dinler. Bâyezid'in insanların problemleriyle ilgilenip onlara çözüm bulduğunu görünce yanına gidip sevdiği eşeğini kaybettiğini anlatır ve ondan eşeğini bulması için yardım ister. Bunu dinleyen Bâyezid, adama üzülmemesini söyler. Ardından sohbet meclisinde bulunanlara seslenerek aralarında âşik olmayan bir kimse olup olmadığını sorar. Bu soruyu birkaç kez tekrarlar ancak kimse cevap vermez. Sonunda bir kimse çıkıp ömrünün sonuna gelmesine rağmen ne âşik ne de mâşuk olduğunu söyler. Bunun üzerine Bâyezid eşeğini kaybeden adama seslenip kaybettiği eşeği boşuna arayıp zahmet çekmemesini, burada kendi ağzıyla eşek olduğunu bildiren

²⁷⁹ bk. Bekir Çınar, **Taşlıcalı Yahya Bey Gencîne-i Râz: İnceleme/ Tenkitli Metin/ İndeks**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2014.

birisinin olduğunu söyler. Aşksız kişinin gamsız olacağını, âşık olmayanın eşekten kötü olacağını belirtir. Hikâyenin ardından şair, kendisine aşk derdini vermesi için Allah'a dua eder.

İkinci Makale

Bu bölümde ibadetlerin en güzeli olarak belirtilen namazdan bahsedilmiştir. İnsanın namaz vakti gelince gaflet göstermeden edebiyetle Allah'a yönelip niyaz etmesi gerekir. Temiz bir kalple abdest alınıp veliler gibi namaza yönelmek gerekir. Abdest sonsuz nurdan bir rahmettir. Abdestte başın mesh edilmesinin hikmeti başı Allah'a ibadet etmeye yöneltmektir. Abdestteki her hareketin bunun gibi bir manası vardır.

Namazda sıdk ile niyet edildiğinde insanı nurlandıracaktır. Doğrulukla kıyam ve rükû yapılmalı, namaz huşu içinde kılınmalıdır. Namaz müminin mi'racı olduğu için dal harfi gibi bükülüp secdeye gitmeli ve niyaz etmelidir. Günde beş vakit namazı vaktinde kılmalıdır. Secdede acele etmemek gerekir. Zira secdenin manası Allah'a kavuşmayı isteyenlerin kul olduklarını ve acizliklerini bildirdiği yerdir.

İnsan her zaman halis ameller işlemeli, gönlünü vesveseye kaptırmamalı, tevazu ile ibadet edip Allah'ı görüyor gibi namaz kılmalıdır. Dağlar, bitkiler, hayvanlar gibi kâinattaki her şey sürekli Allah'a secde etmektedir. Çünkü Allah hepsini bu şekilde yaratmıştır. İnsan da kendisine ibret gözüyle baktığında vücudundaki bütün azaların Allah'a secde ettiğini görecektir.

İnsan sabah akşam ibadet etmeli, Allah'ın namazını kabul etmesi için kibir ve riyadan uzak durmalıdır. Ameline güvenmemeli, kendisini salih kimse sanmamalıdır. Dünyaya meyledip zerre kadar gaflet gösterdiğinde yıllarca ettiği ibadetler zayi olur. Namaz insana nehir gibi olur, böylece niyaz ehlini tertemiz kılar. İnsan namazla cennete yol açar, namaz önce insanın gönlündeki pası temizler, sonra ona nurdan bir elbise giydirir.

Hikâye

Hiz. İsa döneminde Arabistan'ın bir çölünde gece gündüz ibadet eden bir zahid vardır. Seccadesini çölün ortasında kumların üzerine güneşe karşı serip namazını kılmaktadır. Zahid dünyevi endişelerden uzak olup elem ve kahrı zevk ve safa olarak gördüğü için güneş tenini yaktığında zevk duyar. Bir aziz, Allah'ın rızasını almak ve

sevap kazanmak için zahidin yanına gelir ve ona gölgede bir ev yapmayı teklif eder. Böylece zahidin gölgede güneşten zarar görmeden rahatlıkla ibadet edebileceğini söyler. Aziz sözünü bitirince zahid, Allah'ın kendisine verdiği kısacık ömrünü güneşten gölgeye geçerek zayi edemeyeceğini, gölgede huzur bulmanın ve kısa ömürle gururlanmanın gerek olmadığını söyler. Ardından onunla konuşmasının kendisini Allah'ın zikrinden alıkoyduğunu söyleyerek azize kızar. Zevk ve neşenin keder ve gamda olduğunu, sevgilinin cefasını vefa olarak bilmesini, Allah'ın celal sıfatının cemal sıfatının içinde gizli olduğunu söyler. Salihlerin lezzeti acıda bulduğunu, ancak cahillerin bundan habersiz olduklarını belirtir.

Üçüncü Makale

Bu bölümde şair, Allah'ı zikretmenin ve gizli zikrin öneminden bahsetmektedir. Zikrin manasını kemal sahibi kimseler, Allah'ın zikrinin, dünyayla olan bağı keserek zikrin gönüle yerleşmesiyle olacağını söyler. İnsan zikirle cennete ulaşacaktır. Bu sebeple gönlü zikre alıştırmak gerekir.

Riyakârlar yüksek sesle zikir yapmayı tercih ederken Allah'a ulaşma gayretinde olan sâlikler gizli zikir yaparlar. Gizli zikir kalbi dile getirir ve tevhid nuruyla güzelleştirir. Zikir gizli olmalı ve onu yalnızca kul ve Allah bilmelidir. Kişinin zikrini halk görmemeli, hâlini kimse bilmemelidir. Sabah akşam şevkle Allah'ı zikreden kimsenin duasına Allah lütfuyla cevap verecektir. Böylece zikreden kimseye Allah'a yaklaşacağı makamın kapıları açılacaktır. İnsan Kuran'ı tertîl ile okumalı, zikir ve ihlâsla hareket etmeli, gizli sırrını açığa çıkarmamalıdır.

Hikâye

Kâbe'de aklı kıt, ömrü uzun fakir bir ihtiyar yaşamaktadır. Yüce bir şeyhe mürid olan ihtiyar her yer de zikrini sesli yapmakta ve herkes duymaktadır. İhtiyarın takva sahibi, akıllı ve kâmil olan oğlu bir gece onu yüksek sesle zikir yaparken görür. Babasına Hz. Muhammed'in daima gizli zikir yaptığını, gizli zikirle huzur bulmasını, bir kimse onun yanında iken bağırsa o kimseye kızacağını, ama onu Allah duyduğu hâlde yüksek sesle zikir yaptığını söyleyerek zikri gizli yapması konusunda nasihat eder.

Dördüncü Makale

Bu bölümde mecazdan hakikate geçiş anlatılır. İyi insanlara benzemeye çalışan kimselere Allah iyilerin özelliklerinden verir. Salihlerin sohbeti insana fayda verirken asilerin sohbeti insanı mahveder. İnsanın adını kötüye çıkaracak kimselerle yakın olmaması gerekir. Cehaletinden zarar görmemek için günahkârlardan uzak durmak gerekir. Bir aziz ile edilen sohbet insanın kederini alıp götürür. İnsanın başına gelecek belaların artmaması için fesat kimseleri kesinlikle taklit etmemesi gerekir. Heveslerine düşkün kimseler insanı yoldan çıkararak başına bin türlü bela getirir. İsyankârlarla sohbet ise insanın hem dünyasını hem ahretini ziyan eder. İnsan günahkârlarla yakın olmamalı, edepsiz kimselere iltifat etmemelidir.

Aşk ehlini taklit eden kimse bir gün gerçek âşığa dönüşür. Taklidin halka zarar verdiği düşünülmemeli, taklidin insanı hakikate ulaştırdığı bilinmelidir. Taklitle zikreden sufiye riyakâr gözüyle bakılmamalıdır. Dini emirlere uygun yaşayanları kınamamalı, cahillikle faydasız sözler söylememelidir.

Hikâye

Hız. Musa zamanında yaşayan, her gün türlü taklitler yapıp maskaralık eden bir adam vardır. Bir gün uğursuz eli ile Hız. Musa'nın yed-i beyza olayını taklit ederek Firavun kavmini güldürür. Adamın taklitlerinden rahatsız olan Hız. Musa cezalandırması için Allah'a dua eder. Firavun ve ordusu Nil Nehri'nde boğulduğu zaman o adam nehir üzerinde yürüyüp karaya çıkar. Onun hâlini gören Hız. Musa adamın neden helâk olmadığını Allah'a sorar. Allah, dostlarına özenen kimseleri sevdiğini, o adamın da eliyle Hız. Musa'ya meylettiğini ve onun hak peygamber olduğuna şahitlik yaptığını, bu taklidi ile kurtuluşa erdiğini bildirir.

Beşinci Makale

Bu bölümde riyakâr dervişlerin şeytanın vesvesesiyle yoldan sapmaları ele alınmıştır. Bir kimsede velilik emaresi olursa kendisini can gibi gizler. Gönlünde Allah'tan başka yer edinen nokta kadar bir şey bırakmaz, sırrını açığa vurmaz. Gönül elbisesini riya tozundan sakınır, dinini gizli kazadan sakınır. Haset, hırs, riya ve yalancılık gibi bütün kötü vasıflardan temizlenir. Ancak bir gün ansızın şeytan o kimsenin yanına gelir ve ona ibadetleri sebebiyle vesvese verir. O kimseye onun gece gündüz ibadet ettiğini, onun gibi hal ehli olmadığını, keramet nurunun kaynağının o

olduğunu, onun gözünden tüm örtülerin kaldırılıp keşfinin açıldığını söyleyerek vesvese verir.

Şeytanın vesveselerine uyan zahid, tatlı dille halka hitap ederek başına toplar. İzzet ve hürmet görünce kendinden geçer. Bazen gururla kendine bakar, mescit yolunda riya ile yürür. Kendisine yüksekte bakar. Böylelikle kendisi Deccal'a benzettir. Şeytanın maskarası olan bu kimsenin iman nuru gider. Şeytan onu aldatarak kendisine uydurur, onu kibirle kendisine hayran bırakır, nefsini terbiye etmesine güç bırakmaz, sonunda onu mecnuna çevirir. Şair, elde tesbihin, ağızda misvağın olması riya ehlini temizlemeyeceğini, hakikatte tesbihin o kimseye bela tuzağı olduğunu belirtir.

Hikâye

Büyük bir tarikatın kâmil şeyhi Abdürrezzâk'ın Reyhân adındaki müridinin velayette namı her yere yayılmıştır. İnsanlar akın akın gelerek ona bağlanmak ister. Bir gün cahilin biri düşüncesizlik edip Reyhân'ın velayetini şeyhe över. Onun gerçek bir şeyh olduğunu, velayette yüce bir zat olduğunu anlatır. Adamın söyledikleri şeyhin hoşuna gitmez. Reyhân'ın bu hâlinin riyakârlığı sebebiyle olduğunu bilmektedir. Şeyh, adama öfkeyle bakar ve "Güttüğüm domuzu öğretme bana" diye cevap verir.

Altıncı Makale

Bu bölümde tevazu gösterenleri Allah'ın yücelteceğinden, kibirli olanları ise alçaltacağından bahsedilmiş ve bu konuda nasihatlere yer verilmiştir. Tevazu gösterenlerin kemâli günden güne artar. İnsanın aslı kara topraktan olmasına rağmen faziletleri sebebiyle meleklerden daha üstün olabilir. Alçakgönüllü insanlar izzet sahibi olur ve göktekiler Allah'ın emriyle yerdekilere hizmetçi olur. Ancak insan kibre kapıldığı vakit cehennem ehlinen olur. Ululuk ancak Allah'ın sıfatlarındandır. İnsan azledilip hor görülmemesi için bir makamda gururlanmamalıdır. Alçak gönüllü insanlar fazilet ve hüner sahibi olur. Dervişler toprağa benzer, böylece zengin fakir herkes onu ezip türlü eziyette bulursa da derviş toprak gibi kimseye bunu söylemez. Topraktan yaratılmış olan insan alçakgönüllü olmalı kibre kapılmamalıdır.

Hikâye

Zamanın birinde marifet ve kerem sahibi büyük bir şeyh, bir müridine tekkeyi süpürüp temizlemesini, tekkenin kapı ve duvarlarının mümin kalbi gibi temiz olmasını ister. Bu tekkeye çer çöp yakışmadığını belirtir. Şeyhin sözlerindeki inceliği anlayan mürid, kendisinin ihmalde bulunup zerre kadar iyi bir iş yapmadığını, bu zaviyenin çöpünün kendisi olduğunu söyleyip ağlayarak zaviyeyi terk eder. Bunun üzerine şeyh, o müridine hayır duaları eder. Şeyhinin duasını alan mürid velilikte ileri bir mertebeye ulaşır.

Yedinci Makale

Bu bölümde Allah'ı bilmenin yüce makamına erişmek isteyenlerin dünya ve ahrette üstün olduklarından bahseder. Allah'ı bilmek Hakk'ın büyük bir nimeti olup âlimlerin izzetlerinin sebebidir. İnsanın kemal ehli olması güzeldir, yemiş veren ağaca benzer. Ancak bilgisiz kimse meyve vermeyen ağaca benzer. İnsanın şerefi ilimlidir. Bu sebeple cahilin hayvandan farkı yoktur.

İnsanın Cebrail gibi uçması için kanat olan fazilet ve hünerdir. Âlimler güzel yaratılışlı bülbüle benzerken cahiller kara yüzlü karga gibidir. Âlimin kalbi marifet nuru ile doluyken cahilin kalbi bomboştur.

İnsanın dinini koruyan ve düzenleyen ilimdir. Âlim olan kimse ebediyen dinden çıkmaz. İlim ruhun gıdası olup insanın ebedi mutluluğudur. İlimi isteyen kimseler olgunlaşır. Âlimler adeta bu cihanın güneşi gibidir, herkes ona muhtaçtır. Allah'ın ilmini bilen âlimler âleme Rahman'ın bir rahmeti olup her kimseye faydası dokunur. Kötü yolda olanlara doğru yolu gösterir, isyankârları Allah'ın tarafına çeker. Cahil ise şeytana benzer. Sohbetiyle halka zarar verir. İnsanı şeytan gibi zor duruma sokar, birçok sıkıntıya sebep olur. Akıllı olan kimse onu kendine düşman bilir ve uzak durur. İnsan imanına cehaletle zarar vermemeli, peygamberinin sözleriyle amel etmelidir.

Hikâye

Bir gün Hz. Muhammed mescitte tek başında otururken mescide yüz yaşında, iki büküm, yüzü kırışmış, ay gibi beyazlamış bir ihtiyar gelir. Hz. Muhammed'e ömrünün son zamanlarına geldiğini, kendisine ahirette efdal olacak hayırlı bir amel

öğretmesini söyler. Bunun üzerine Hz. Muhammed en iyi ibadetin ilim öğrenmek olduğunu, ilmin insana hidayet nuru olacağını söyler.

Sekizinci Makale

Bu bölümde şair gurur ve kibirden bahseder. Hüner, saltanat, güzellik insana Allah'ın ihsanıdır. Bütün bunlar insana geçici olarak verilmiş olup insanın bununla gururlanması manasızdır. Bir gün verilen bütün bu ihsanların kendilerinden geri alınacağını düşünmeyen kimseler gurura kapılır. Dünyada elde edilen saltanat ve makamlar insanı kibre götürür. İnsanın bu hilelere aldanması gerekir.

Kibir insanın gizli bir günahıdır. Kendisine zarar vermemesi için onu terk etmelidir. Güzellikle de insanda kalıcı olmadığı için bir gün bu dünyalık zevk kedere dönüşecektir. Kibirleşip göğsünü kabartarak gezenlere bir gün gaipten bir sille vurulur ve yok olup giderler.

Dokuzuncu Makale

Bu bölümde âlemde üstün bir varlık olan insanın iyi amellerde bulunup sebat ederek maksadına ulaşacağı anlatılır. Âşık kimse aşkı için gayret göstermelidir Eğer aşkı yüce olmazsa sesini sevgilisine duyuramayacaktır. Sevgili cefa ile imtihan edecek olursa buna aldanıp kaçmamalı, sabretmelidir. Bu yolda çekilen kederin sonu mutluluk, acının sonu hayır olur.

Allah'ı tanımak isteyen kimse, ilmini ve güzel amellerini artırmak için çaba göstermelidir. İlim ile kalbini güzelleştirmelidir. Eğer bir kimse zahid ise gece gündüz ibadet etmeli, ibadetini kendisine yâr bilmelidir. Halktan uzaklaşıp köşeye çekilmelidir. Takva ehli Allah'a yakın olur. Bu kimselerin gözyaşlarıyla Allah'ın rahmeti hâsıl olur. Keşif ve kerameti olmayan zahide iltifat etmemelidir.

İlim insana fayda sağlamalı, ahirette yüzünü ak çıkarmalıdır. Zühd, kişiye fayda vermeli ve onu gafletin zulmünden korumalıdır. Aşk ise kavuşma sebebi olmalı ve âşığa zahmet iken rahmet olmalıdır.

Onuncu Makale

Bu bölüm tembellikle alakalıdır. İnsanın farz ve sünnet vazifelerini yapmasının yanında bir sanat ve işe sahip olmalıdır. Sanat ve ilmi olan kimse aç kalmaz ve kimsenin ekmeğine muhtaç olmaz.

Yılın on iki ayında güneş ve ay insanlara hizmet eder. Allah'ın emriyle melekler gece gündüz insana hizmet etmek için çalışır. Gökyüzünde bulutlar ise yağmur yağdırır. Sebze bahçesi sebze için hizmet eder, gül bahçesi güller için zahmet çeker. Gece insanların ayıplarını örterken, gündüz ruh sahiplerinin görünmesini sağlar. Köpekler bekçilik yaparak, atlar, develer, eşekler, sığırlar da insana bağlı olup hizmet eder. Bütün bunlar gece gündüz insan için çalışır. İnsan bu büyük nimete bakıp şükretmelidir. Allah'a kulluk etmeli, helal kazanmalıdır. Atalet sahibi, tembel ve ihmalkâr olmamalıdır. Allah ömrünü gafletle zayi edeni sevmez.

Hikâye

Bal arıları oğul verince hepsi bir yere toplanıp aralarında görev dağılımı yaparlar. İçlerinden birisi başkan, biri sucu, biri temizlikçi, biri mimar biri de gözcü olur. Arıların her biri şahlarına eksiksiz hizmet eder. Arılar birlikte hizmet ederken aralarında görevinde kusur eden olduğunda diğer arılar onu dövüp buldukları mekândan atarlar. Eğer o arı geri dönerse öldürürler. Çalışmayıp tembellik eden birisinin aralarında yer edinmesine izin vermezler. Şair, insan için bu durumun bir ibret olduğunu belirtir. Akan denizde çer çöpün yer tutamayacağını söyler.

On Birinci Makale

Bu bölümde şair, uzlet hakkında bilgi ve nasihatler vermiştir. Uzlet, halktan alakayı kesmek, gizli hazine gibi saklanmak, nerede olursa olsun yalnız kalmak, sadece Allah'ın zikriyle meşgul olmak, ahreti düşünmek, haset, kin ve ayrılığı terk etmek, gönlü Allah'tan başka her şeyden temizlemek demektir. İnsan halktan uzaklaştığında kıymeti artar. Yalnız kalarak makamı elif gibi dosdoğru olur.

Dünyaya yalnız gelen insan ahirete de yalnız gidecektir. İnsan ecel geldiğinde kabre yalnız girecektir. Bu sebeple uzleti ganimet bilip uzlete çekilmelidir. Ecel insanı ayırmadan insanın kendi rızasıyla halkla bağını kesmesi gerekir. Allah'a yakın olmak isteyen kendisini halktan uzaklaştır, Allah'ın zikrine engel olan her şeyi terk eder. Uzlet ehline görünen gizli hazineler bilmeyenlere kendisini göstermez. Uzlet o kimse için

belalardan kurtuluş olur ve uzlet onu başkalarının eziyetlerinden korur. Sırrını saklamak isteyen arifler uzleti kendisine yâr edindir. Velayetini ifşa edenler ise kendilerini mertebelerinden düşürürler.

On İkinci Makale

Bu bölüm Allah'ın rızık vermesi ile alakalıdır. Gönlü zengin olmayan insana dünya verilse doymaz. Kişi hırs ve tamah gibi kötü huylar edinip insanları kendisine düşman etmemelidir. İnsanın nasibine zeval gelmeyeceği için rızık için kimseyle kavgaya tutuşmamalıdır. Kişinin gece gündüz talebinin bol rızık olmaması gerekir. Nasibini alarak Allah'a tevekkül etmelidir. Hırsla gözü aç olan kimseler insanlara muhtaç olur.

Kendisine verilen rızka kanaat eden kimseler Allah'ın Rezzak ismine mazhar olurlar. Kanaat etmeyenler ise köpekler gibi milletin ağzına bakarlar. Bir fakir bir dilim ekmekle doyar da bir sultan yedi iklimi yese de doymaz.

İnsana rızık veren Allah'tır. Bu sebeple insanın daima sabır ve sükûnette olması daha iyidir. İnsan yaratılmadan Allah onun rızıkını tayin etmiştir. Bu sebeple insanın rızık kaygısı çekmemesi, bunun için üzülmemesi gerekir. Her insan bir değirmen gibidir, zaman onu tanesiz bırakmaz.

On Üçüncü Makale

Bu bölümün konusu kanaat ve hırstır. Kanaatin Allah'ın verdiği büyük bir nimet olup fazla yiyip içmenin Zaralı olduğundan bahseder. Bir gün bile eceli düşünmeden yiyip içen kimse kapısına eli boş gelen birisine hırsla dolup susar. Vücudunu yemekle dolduran kimse ilim kabını yemek kabına çevirmiş olur. Karnı tıka basa dolu olan kimsenin ilim ve hikmetten yana içi boştur. Eğer kişi Hz. Muhammed'in ümmetinden ise bir lokma ve bir hırka yetecektir. Başkasından köpek gibi yemek uman kimse sonunda hırsıyla harap olur.

İnsan hırsı sebebiyle Allah'tan uzaklaşır. Tamahkâr kimse utanmazdır ve Allah'ın rahmetine lâayık olmaz. Böyle bir kimse dünya dolusu nimet bulsa yine de kanaat etmez. İnsan tamah ve hırsı sebebiyle yalancı olmamalı, göz göre göre Allah'ın sevdiği kullara düşman olmamalıdır.

Hüma kuşu gibi kanaat eden kimse, hırs sebebiyle kendisini hâkir etmez. Gece gündüz kanaat ederek selamette olur. Bu kimseye ebediyen düşman eli değmez. Meleklerin fiilleri kendisinde bulunan kimsenin meskeni gökyüzü olur.

Hikâye

Mısır sahilinde fakir ve çirkin bir Hintli aç hâlde gezerken elinde bir parça ekmek ve şeker bulunan bir çocuğa rastlar. Çocuğa yalvararak şeker vermesini ister. Kendisine bir parça şeker verirse ömrünün sonuna kadar onun kölesi olacağını söyler. Çocuk ise eğer eşeği olursa ona şekerini vereceğini söyler. Hintli fakir bu teklifi kabul eder. Adam dört ayaklı bir vaziyet alır ve eşek gibi anırmaya başlar. Onun üzerine çıkan çocuk da adamın sakalını yular yapar. Ancak çocuk işin sonunda eşeğe şeker layık olmaz diyerek adama şekerini vermez. Hintli şekerini alamadığı için çok üzülür. Şair, tamah ehlinin her yerde hırsına kapılıp derde uğradığını söyler. Mert olan kimsenin ölüm anında dahi olsa minnetle Hızır'dan âb-ı hayat içmeyeceğini belirtir.

On Dördüncü Makale

Bu bölüm sabrın belaları defettiğinden, hataları önlediğinden ve kurtuluşa götürdüğünden bahsedilmiştir. Sabrın bolluğun anahtarı olduğu belirtilir. Sabretmenin yüce bir vasıf olduğu, sabır ile koruğun helva olduğu anlatılır. Kişi kendisine sabır ve sükûneti arkadaş edinirse sabır onu belalardan koruyacaktır. Peygamberlerin fiili güzel bir sabırdır. Yûsûf peygamber sabrı sayesinde Yâ'kûb peygamberi görmüş, Eyyûb peygamber sabrederek sıhhatine kavuşmuştur.

İnsan sabırla ibadet ederek velayet mertebesine ulaşabilir. Eziyet ve sıkıntılara sabreden rahmete kavuşur. İnsan öfkesine kapılmadan sabrederek düşmanını yenebilir. Bütün meleklerin hasleti sabırdır. Sabreden kimse fani dünyada huzur bulur ve sabreden kalbi evliya gönlü gibi olur. İnsanların eksikliğine bakmayıp sabreden insan şeytana galip gelir.

On Beşinci Makale

Bu bölüm dünyada fakir olan insanların ahirette sultan olacaklarını ve yırtık elbiselerinin tamahkâr gözlere örtü olduğunu konu edinir. Kişi iyi bir şey yapmak isterse fakirlik elbisesi giymeli, gurur elbisesine meyletmemelidir. Ecel geldiğinde

ipek kumaşlar ve elbiseler insanı ondan koruyamayacaktır. Cübbe ve sarığa tapan cahiller kendilerini kibrin şarabıyla sarhoş etmişlerdir.

Fakirlikleri sebebiyle küçük görülen nice kimseler aslında saadet iksirinin sahibidir. Allah'a ulaşma yolculuğunda yokluk makamında olanlar şallarını süslü ipek kumaşlara değişmezler. Bu yolda olanlar nefse eziyet eden şeyler daha iyi olduğu için zerrece zevk ve safa sürmezler.

Sâliğin gözleri nemli, elbisesi gül gibi yüz parçadır. Zühd ile amellerine dikkat ederek kendisini rahmete lâyük eder. Kişi kadın gibi altına yönelmemeli, hak sözü batıldan ayırabilmelidir. Kısacası altın elbise giyenler canını yakıcı ateşe atmış olur.

Fakirliği seven kimse Allah'ın sevdiği kimse olur. Bu kimseler dünya malına kıymet vermez. Allah sevdiği kullarının kendisinden başka bir şeye yönelmesini reva görmez.

On Altıncı Makale

Bu bölümde şair, hayânın altından değerli olduğu ve hayânın imandan olduğuna dair hadisle iman eden kimseye saygı duyulması gerektiğini belirtir. Hâl ehli edepsizlerden uzak durur. Âlemde edeb, yumuşak huyluluk ve hayâ imanın kandilinde bir ışıktır. Kişi ayıbını insanlara göstermemeli, gece gündüz onu gizlemek için çabalamalıdır. Ancak ne gariptir ki nice kendini bilmez ayıbını ifşa etmeyi hüner zanneder. Edepsiz kimseler halkın başına beladır ve Allah'ın laneti ebediyen onların üzerindedir.

Meyve yüklü ağaçların eğilerek kendi önüne bakması gibi insan da edep ve hayâsından başını öne eğer. Kendi eksikliklerini bilip, başkasının kusurlarına bakmayan kimse takdire şayandır.

Mümine yumuşak huyluluk ve edep huy olur. İsyankâr ise kin ve öfkeyi huy edinir. Yumuşak huyluluk peygamberlerin sıfatı olup hayâ ile kişinin akıbetini hayır eder ve kişiye ateşin azabına karşı örtü olur. Edepsiz kimsenin konuşması halka verir. Eşek, manda ve sığır gibi hayvanlar o kimseden daha iyidir. Zira bu hayvanlar o kimse gibi edepsiz konuşmaz.

On Yedinci Makale

Bu bölüm insanların dost ve tanıdıklarının gönüllerini kırmamaları ile ilgilidir. Kişi sevdikleriyle tartışmada aşırıya gitmemeli, barışmaya imkân bırakacak derecede sürdürmelidir. Karşısındakinin gönlünü kötü sözlerle incitmemelidir. Zira kırık camı kimse tekrar eski hâline getiremez. İnsanın dostunu düşmanı hâle getirmesi halk içinde büyük kabahattir. Düşmanını kendine dost kılmak ise hünerdir.

İnsan kibir, kin ve öfkeyi gönlünde barındırmamalıdır. Kin tutan kimse susuz bir kuyuya benzer. Dine aykırı bu işini açığa vurursa o kuyuya gelen giden taş atar. Kin ve öfkeyle yoldan çıkan kimsenin gönlü kuyu gibi kararır. Onda imandan bir eser kalmaz ve göğsü kinle delinir. Cehaletle insanlara kin tutan kimse yerine cehennem ateşi yapar.

İnsan dostlarına kibirle davranmamalı, tanıdıklarıyla kavga etmemelidir. Cahillerden kendisine dost edinmemelidir. Zira âlim düşman ondan iyidir. Kişi kibir ve kıskançlığın vücuduna ateş salmasına izin vermemelidir. Kemal ehlininin birbiriyle kavga etmesi olgunlaşmadıklarını gösterir. İki kişi birbiriyle kavga ederken bir gün ecel gelip onların arasını ayıracak ve birbirleriyle mücadele etmekten onları kurtaracaktır.

Hikâye

Kötü ahlâklı iki haydut birbirlerine düşman olur. Öfkeyle birbirleriyle kavga ederler. Eğer biri fırsat bulsa diğerini sağ bırakmak istemez. İkisi de birbirini fasık olarak görür. Bir gün ansızın birinin eceli gelir ve canını teslim eder. Diğerini bunu duyunca âleme sultan olmuş gibi çok sevinir. Ölüyü mezarından çıkarıp bakmak için kabre gider. Mezarı çıkarıp ölüye bakar. Düşmanının gözlerini kararmış, bedenini güçsüz kuvvetsiz, göğsünün toprağa karışmış, ağzına yılan ve karıncaların dolmuş olduğunu görür. Dünyanın intikamını almış olduğunu görür. Allah onun gönlüne rahmet verir ve böylece ölüden ibret alır. Bu ölüye kalmayan dünyanın kendisine de kalmayacağını düşünür ve ona hakkını helal eder.

On Sekizinci Makale

Bu bölümde mal, mülk ve makam peşinde koşmanın gönül aynasının kiri olduğu belirtilir. Şair bölüme gönüle seslenip nasihatler vererek başlar. Gönlüne ahiret saadetini engel olan dünyaya meyletmemesini ve dünya makamını isteyip kuru

kavgaya tutuşmamasını söyler. Fani olan ve insanın başına bin türlü bela getiren dünyayı istemeye değmez.

İnsan kabre girince yalnız olacağı için etrafındaki kalabalık ona fayda vermez. Dünya makamı için çekişmeye gerek yoktur. Aynı şekilde bulunduğu makamla sevinmemeli, zira cihan onu makamından azletmeye kadirdir. İnsan Allah'ın feyzini istemeli, yok olacak makamlardan vazgeçmelidir. Cemşid, Hz. Süleyman ve İskender gibi nice yıllar cihana hükmeden padişahlar bile toprak olmuşlardır.

İnsanın mal çokluğunu istememesi gerekir. Malını çoğaltan kimse aslında varislerini sevindirmektedir. Kişi sonlu olan dünyaya sevgiyle bağlanmamalıdır. Malı çok seven kimsenin idrak aynası paslanır. Dünyada hevesine düşkün olan kimseler şeytanın oynattığı kuklaya benzerler. Şeytan onların gözünü gafletle bürüyüp onları keyif içinde oynatır. Onlar bu eğlencede iken bir gün ansızın ecel gelir ve her birine büyük bir dert erişir.

On Dokuzuncu Makale

Bu bölüm mal çokluğunun cahil insana sıkıntı vermesi ve korkudan kurtarmaması ele alınır. Şair, bölüme gururlu insanlara hitap ederek başlar. Gönül gözünü kör eden ve Allah'ın zikrine engel olan malı terk etmelerini söyler. Altın ve gümüşe meyletmemelerini ve mala gönül vermemelerini tavsiye eder.

İnsan, sonunda perişan ve üzgün olacağı için mal toplamakla meşgul olmamalıdır. Malı mana yüzüne örtü olan dünya ehlinin sonu harap olur. İnsan alçakgönüllü olmaya engel olan cevher ve gümüşleri kabul etmemelidir. Altın ve gümüş toplamaya emek veren kimsenin gönlü kararır.

İnsan mala meyletmeyi terk etmelidir. Mal çokluğunu zühdünü azaltır. Ayrıca mal mülkle yolculuğa çıkmamalıdır. Çünkü yolculukta malı insanı korkutur. Altın ve gümüşle yolculuğa çıktığında da kaybetme korkusuyla uykuları kaçar. İnsan neyi çok severse onu ister ve neyi çok isterse ona tapmaya başlar. Bu sebeple insan mala tapmamalı onu mabut etmemelidir.

Yirminci Makale

Bu bölümde Allah yolunda savaşan kahramanların vasıfları anlatılır. Allah yolunda savaşan kahraman savaşta adeta şimşek gibi gürleyerek bağırdığında düşmanın gözünden yağmur yağdırır. Hz. Musa'nın asası gibi olan mızrağı düşmanın gözüne ejderha gibi görünür. Oklarıyla düşmanlarını öldürür, kılıcının aynasından düşmanları ölümün yüzünü görürler. Başını gürz gibi ortaya koyarak savaşır.

Yirmi Birinci Makale

Bu bölümde hevesine göre yaşayan insanların dini emirlere uygun yaşayan kimselere verdiği sıkıntılar ve dindarların bu kimselerden uzak durması gerektiği anlatılmıştır. İnsan helâk olacak mekânlar olan isyankâr şehirden uzak durmalıdır. İsyankârların bulunduğu şehre Allah ihsanda bulunmaz ve böyle kimselerin ibadet eden kimselere de zararı dokunur. Beyaz mendilin dumandan sararması gibi asilerin sohbeti de masum insanları kötüleştirir. Bu sebeple kişi, günahkâr ve kötü insanlarla dostluk kurmamalıdır.

Yirmi İkinci Makale

Bu bölümde takva ehlinin sabah akşam Allah korkusuyla ibadet etmeleriyle makamlarının yükselişi anlatılır. Bununla birlikte takva sahiplerinin ebedi mutluluğa erişeceğinden bahsedilir. Yüzü kararmış günahkârlar ise ne peygamberden utanırlar ne de gönüllerine azap korkusu düşer. Günah ile kendinden geçmiş kimseye zerrece korku ve utanma duygusu gelmez.

Allah insanlara isyanlarına göre bela verse hâlleri nice olur. Gökyüzüne bulutları vermese, yağmur yağmasa, yerden bitkiler çıkmasa, gezegenler yörüngelerinde dönmese, güneş doğmasa, sürekli kış mevsimi devam etse, yeryüzü insanları taşımasa, toprak isyankârları kabul etmese insanın yapacağı bir şey olmayıp hâli nice olur. Allah kulunun günahına göre azap verse insanların hali harap olacaktır. İnsanlara verilen azaları elinden alınsa aciz kalan insanın yapabileceği bir şey yoktur.

Mahşer gününde Allah salihlere merhamet, âsilere cefa edecektir. Dünyadaki ameller tartıldığında asi ağlayacak, salihler ise gülecektir. İnsanın ayıbı o gün yüzüne vurulup cehenneme atılacaktır. Cennete gitmeyi umarken kendisini cehennemde

bulacaktır. O hâlde Allah'tan korkup takvadan ayrılmamak gerekir. Allah'ın rahmetine şükredip zikretmeli, her şeyden ibret alıp düşünmelidir.

Yirmi Üçüncü Makale

Bu bölümde yüksek himmetli kişilerin bela ve kazadan uzak oldukları anlatılır. Ahiret korkusu olan kimse, adaletli olur ve kimseye zulmetmez. Adaletli kimselerin bağışlamaktır, zalimlerin sonu ise elemidir. Adil olan Allah korurken zalim belaya uğrar. Adalet bütün âlemin güvende olmasıdır, Allah'ın kullarına ihsanıdır.

Âdil olan kimselerin saadeti herkesten yüce olur. Adaletle bütün bitkiler yaşar, bütün varlıklar zinde olur. Adalet şeriatın nuru olup, adaletle hareket eden kimseler belalardan korunur. Zerrece zulmeden yöneticilere dağlar nispetinde belalar erişir.

Adaletle davranan kimse tatlı sözlü, güler yüzlü olur. Mazlumun figan ettiğini duysa hemen onlara yardıma yetişir. Memleketleri güzel ahlâkı ile hükmü altına alıp halka ihsanlarda bulunur. Âlime yakut taşı cahile ise yakan ateş olur. Böylece cihan mülkü adaletle aydınlanır.

Yirmi Dördüncü Makale

Bu bölümde şair, günahkâr ve zalimin dünyada nefretle anılacağını ve ahirette de azaba lâyık olduğunu anlatır. Mahşer yeri kurulduğunda insanlar günahlarına göre cezalandırılacaktır. Zalimler eteklerinden tutulup sürülerek cehennem ateşine atılarak cezalandırılacaklardır.

İnsan beyaz elbisenin leke götürmeyeceği gibi temiz imanını zulümle paslandırmamalıdır. Zulmeden kimse şeytan sıfatlı olur ve boynuna lanet gerdanlığı takılır. Zarar vermek insana kolay gelse de asıl hüner iyilik yapmaktır. İnsan gönül kırmamalıdır. Çünkü onu aylar ve yıllarca onaramaz. Kötülük eden iyilik bulamaz ve sonu hayır olmaz. Zalim, herkesin görünce korkup sakındığı bela dikenine benzer. Zalimden vefa ummak ise deve dikeninden hurma beklemek gibidir.

Yirmi Beşinci Makale

Bu bölüm şehitlerin hesapsız ve cezasız cennete girmelerini anlatır. Şehit olan kimse yedi iklimin sultanı olur. Denizde karada onun hükmü geçerli olur. Adeta Hızır gibi âb-ı hayat içer, böylece aklına ölüm korkusu gelmez. Fakirliğini zenginliğe tercih

eder, böylece Allah'ın lütfu ona erişir. Allah cennet kapısını açtığında oraya herkesten önce şehitler girer. Ebediyen sorgu ve hesap görmez, azap ve acı yaşamaz. Böylece sorgu ve sırttan geçme kaygısı taşımaz. Bütün şehitler öldükten sonra gözlerini açtıklarında kendilerini cennette bulur.

Bir gün Hz. Muhammed, huzurunda bulunan sahabeye şehitlik mertebesini anlatır. Dinleyenlerin her biri Allah'a secde edip son nefeste şehâdete erişmek için dua ederler. Allah hepsinin duasını kabul eder ve vakti geldiğinde o dua edenlerin hepsi şehit olur.

Hz. Muhammed, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in vefatının ardından sahabe arasında ihtilaf olur ve araları bozulur. Kötü niyetli kişilerin yaptıkları rezillikler sebebiyle Hz. Osman şehit edilir. Sahabe arasına içtihat hatalarından dolayı düşmanlık girer. Birçok kişi yanlışla düşüp Ebû Süfyan'ın oğluna uyarak Müslümanların kanına girer. Bazı kimseler ise onların yoldan saptıklarını düşünür. Bunun doğrusunu Allah hepsinden daha iyi bilir. Kimileri ise saltanat için Hz. Hüseyin'in katline fetva vererek ailenin en hayırlısının gözyaşını döker, başını keserler. Bu kimseler saltanatlarını kurarken gafletle ahiretlerini yıkarlar.

Yirmi Altıncı Makale

Bu bölüm, “âl-i resul” /Hz. Muhammed'in ailesi) kavramının açıklamasıyla başlar. Burada âl-i resûl kavramı, soy olarak ele alınmamış, dini yönden değerlendirilmiştir. Allah'ın emirlerin uygun yaşayıp sadık kul olanların âl-i resûl oldukları belirtilir.

Hz. Muhammed'in ailesinden olanlar nefesine uyup kötü işler yapmaz. Ömrünü gece gündüz ibadetle geçirir. Günahlara meyletmez, isyankâr olmazlar. Hz. Muhammed'in sünnetine uygun yaşarlar. Kendisinden güzellikler çıkan bu kimselere dua edilmelidir. Aslı ve nesli temiz olan bu kimseler günahlarla hallerini harap etmezler.

İçki içip eğlenenlere peygamberin akrabası denilemez. Allah, Hz. Nuh'un kendisine itaat etmeyen oğlunu ailesinden saymamıştır. Heves düşkün kimseleri de Hz. Muhammed ailesinden kabul etmeyecektir.

Yirmi Yedinci Makale

Bu bölümde şair, Rafizîlerin cahil olmasından, kendilerine eziyet etmesinden ve ehl-i sünnete olan düşmanlıklarından bahseder. Rafizîlerin cahil ve değersiz olduğunu, nefislerine uyararak dinsiz hayat sürdüklerini söyler. Alışkanlıklarından ve dinsiz yaşamlarından dönmeyip öyle yaşlanırlar. Sakalı beyazlasa da amel defterleri kararır.

Rafizîler ehl-i sünnetle dost olmaz ve onlara tabi olmazlar. Rafizîliği yerenlere de ölünceye kadar düşmanlık ederler. Allah'ın emirlerine uygun yaşayanları sevmeyen bu kötü huylu kimseler, dürüslere de düşmanlık beslerler. Kendilerinde fikir, feraset din ve dini anlayış bulunmaz. Hak söz işittikleri zaman kaçan bu kimselerin ömürleri dinsizlik ve inatla geçer.

Sünnilerin her sözü Kuran'a uyarken Rafizîlerin ise şeytana uyar. Cehalete boğulan bu kimseler şeytana ümmet olurlar. Hz. Muhammed'in ahabına lanet ederler ve lanetleri geri dönüp kendilerini bulması sebebiyle rahmetten mahrum kalırlar. Nasihatle dizginlenemeyen bu kimselere ibadet yerleri hapis gibi gelir. Dinden çıkanlar onların dostu olur. Dinsizliklerine delil olarak kitap ya da senetleri yoktur. Yetmiş iki milletten uzak kalarak keder ve musibete uğrarlar. Dünyayı Allah gibi baki zannederler. İnsan, dinden çıkmış bu kimselerle dost olmamalıdır.

Yirmi Sekizinci Makale

Bu bölümde "Suçlular simalarından bilinir." hükmü gereğince âriflerin suçluları tanınması ve asilerin herkes tarafından yerilmesi ele alınır. Şair bölüme günahlardan uzak durmayı tavsiye edip günahkârların sıkıntı içinde can verdiklerini anlatarak başlar. Doğru olan kimseler ise dünyada zeval görmezler. Doğruluk iki cihan saadetine vesiledir ve herkesin izzet sahibi olmasını sağlar. Kişi insanlar arasında sadakatli olmalı ve doğruluğu alışkanlık haline getirmelidir. Doğruluk bir düşmandan koruyan kaleye benzer. Doğru olan kimse o kale içinde yer edinerek belalardan korunur. Kişi hilekârlarla dost olarak kendisine bela yolunu açmamalıdır. Hileden uzak durup gönlüne zarar vermemeli, doğrulukla asker gibi göğsünü gerek yürümelidir. Eğer doğru olursa yüzü ak alını açık olur. Hile ve ihanet ise asi kimseye bela üzerine bela olur.

Bilinen bir mesel olarak eden ettiğini bulduğu için hainler daima korkak olur. Bir gün o da ihanete uğrayarak üzüldür. Hırsızları ise şekli ele verir ve ihaneti açıkça belli olunca insan içine çıkacak yüzü olmaz. Onun benzinin sararması, belinin bükülmesi eksikliğine delil olur. Sözünde duran kimselerle dost olanlar hilekâr nefisini terbiye etmesine vesile olur. Böylece nefis ıslah olur ve o kimse Allah'ın emirlerine uyan birisine dönüşür. İç dünyasındaki değişim yüzüne de yansır. O hâlde insan amel defterine bakıp hatalarını görmeli ve onları düzeltmelidir.

Yirmi Dokuzuncu Makale

Bu bölümde rüşvetin pis ve suç olması, rüşvet alanların sonunda pişmanlık ve üzüntü içinde olacağı ele alınır. Rüşvet malı kişiye haram kılınmıştır. Rüşvet alınan altın ahirette ateş olup kişiyi yakacaktır. İnsana böyle bir şeyle ayıplanmak yakışmaz. Tamah ve hırsla şeytana uyarak Allah'ın emirlerini bırakıp batıla meyletmemek gerekir. İnsanların kınamalarından dolayı rüşvet alan kimsenin gönlü daralır. Başına hayır ve güzellik gelmez ve Allah onun malına bereket vermez. Rüşvetten korkmalı ve rüşvet teklif eden kimselere aldanmamalıdır. Rüşvet Allah'a ulaşma yolunda kişiye engel olur. İnsan rüşvet alarak kendi canına dert ve acı verir. Kişi doğrulukla yürümeli rüşvet derdiyle sıkıntıya girmemelidir. İsraf edenler ise israfına devam edebilmek için rüşvet alırlar.

Kanaatkâr insanın istikametli olması gerekir. İstikamet, imanı artırır, kişiye dünyada ve ahirette fayda sağlar. Hain insanlar gündüzleri siyaset korkusuyla geceleri ise dert ve kasavetle geçtiği için hiçbir zaman rahat edemezler. İnsan hatayla korku veren rüşvet yoluna girmemeli ve kendisini başkalarına mağlup etmemelidir. Rüşvet şöhreti, kibir ve öfke kişinin makamını kaybetmesine neden olur.

Otuzuncu Makale

Bu bölümde harap olacak dünya evini güzelleştirmenin akıllıca olmayacağı ele alınır. Şair bölüme dünyayı önemseyen kimseye seslenerek başlar. Sonsuz bir ömür olmamasına rağmen yüksek bina yapmanın anlamsız olduğunu belirtir. Kimseye kalmayan bu dünyada akıllı olanın taş üstüne taş koymaması gerekir. Büyük köşkler yapmak gönül gözüne perde olur. İnsanın dünya zevklerini terk edip kendisini ibadete vermesiyle bu perde yırtılır.

Yer ve gökte ne varsa bütün mülk Allah'ındır. Bu sebeple Allah, kendi mülkünde başkasının bina yapmasına razı olmaz. Kısa zamanda o bina örümcek ağı gibi virane hâline gelir. İnsan yanılıp mala mülke tapmamalı, sonunda viran olacak şeyler yapmamalıdır. Dünya hükümdarlarının bile sarayları sonunda yerle bir olmuştur. İnsan dünyayı mamur etmeye çalışırken ahretini yıkar. İnsanın sonunda kalacağı yer iki adım mezar olacaktır.

Şair bina yapmaya uğraşan kişiyi gece gündüz toprakla oynayan çocuğa benzetir. Çocuğun toprakla elbisesini kirlettiği gibi bina yapmakla uğraşan kimse de izzet elbisesini kirletir. Çocuk gibi toprakla meşgul olmak insanı Allah'a ibadet etmekten alıkoyar.

Otuz Birinci Makale

Bu bölümde cömertliğin dindarlığın alameti, cimriliğin ise pislik ve kabalık olduğu anlatılır. İnsanın cömertliği şeref ve yüceliğine işarettir. Cömertlik kahramanlık alameti olarak bilinir. Para ve malına kıyan insanın canını da feda edebileceğine dair söz de bulunmaktadır. Cömert kimseler misk ve amber gibi insanlara huzur verir. Cömert kimselerin malı adeta bir akarsu gibidir. Allah bereket verdiği için malının ardı arkası kesilmez. Cömert insanların cömertlikleri âleme rahmet olur. Malı ihtiyacı olmaya cahillere verip telef etmek ve malı boş yere harcamak cömertlik değil ahmaklıktır. Bahşiş fakire, yemek ise aç olana verilmelidir. İnsan kendine fayda vermeyecek ve sonunda sevap kazanmayacağı bir şeye para ve malını israf etmemelidir.

Şair cimri insanların pislğe benzediğini, insanların onlardan nefret ettiklerini belirtir. Kalbini dünyalık şeylerden temizleyip Allah'a yakın olan kimseler cimrilere yaklaşmazlar ve onları gördükleri yerde kaşlarını çatarlar. İnsan cimri olarak kendisini şeytana dost kılmamalıdır. Şair, cimriliğin üç kısım olduğundan bahseder. Birincisi mal cimriliğidir. Bu kısımdaki cimriler bencil olurlar ve mallarından başka bir şeyi düşünmezler. İkincisi ilim cimriliğidir. Bu kısımdaki cimriler sahip oldukları ilimleri kimseyle paylaşmak istemezler. Kendini beğenmiş olan bu kimseler insanlardan daima iltifat beklerler. Üçüncüsü ise hüner sahibi olup kıskanç olan kimselerin cimriliğidir. Bu kimseler sanatlarını kimseye öğretmezler. Öldüklerinde arkalarından dua eden

olmaz. Dirisi bir lanet sebebi, ölüsü başkalarına zahmet olur. İnsanın cimri insanlardan uzak durması gerekir.

Otuz İkinci Makale

Bu bölümde “İçki içen lanetlenmiştir.” hükmü gereğince içki içen kimselerin rahmetten uzak olacakları, şarabı gizli içmeleri ise hidayet bulmalarına işaret olduğu ve Allah’tan utanmaları anlamına geldiği anlatılmıştır. Şair bölüme Allah’ın emirlerini bırakıp günaha meyleden gafil kimselerin mahşer gününde adının kötü olarak tanıtılacağı ve şarap gibi kızarıp utanacağını belirterek başlar. Sarhoş olmanın, doğru yoldan çıkmanın utanç verici olduğunu belirtir. İçki içmek insanın ibadetini harap eder. Bütün kötülüklerin başı olan içkiye hiç yaklaşmamak gerekir.

İçki içmek insana yakışmadığı gibi kişiyi haram yiyenlerle arkadaş yapar. İçki içen kimselerin utanma duygusu kaybolur. Bu kimseler insanlar için adeta cehennemden bir ateş olup zarar verir. İçki insanın hem bedenine hem aklına zarar verir. İnsan içki içilip eğlenilen mekanlara gitmemeli, Allah’ın zikrinden alıkoyan musikiye meyletmemeli, kişiyi dinsizliğe sürükleyen meyhaneye gitmekten sakınmalıdır. Kişi sürekli içki içerek kendisini kafirlere benzetmemelidir.

Şair, esrar ve afyon gibi uyuşturucu kullanmanın günahkâr ve isyankâr insanların işleri olduğunu belirtir. Uyuşturucuların tiryakisi olan kimselerin derdi çok olur ve adeta mum gibi erirler. Uyuşturucu, kişinin belini büker, dert ve sıkıntıya uğratar ve kişiyi zayıflıktan hilale döndürür. Bu kimseler sürekli insanlarla kavga eder ve zehirleri yılan gibi daima ağızlarında olur. Kişi kendisini insanlıktan çıkararak bu zehri vücuduna almamalıdır. İnsanın ölümüne sebep olan uyuşturucuya bağlanmamalıdır.

Otuz Üçüncü Makale

Bu bölümde mecâzî aşka tutulan cahillerin ahiretlerini günahlarıyla harap ettiklerinden bahsedilmiştir. Şair, mecâzî aşka sahip kimselerin üç kısma ayrıldığını belirtir. Bunlardan birincisi, bir erkeğin yüz güzelliği sebebiyle başka bir erkeği platonik olarak sevmesidir. Buradaki muhabbet yüz güzelliği ile alakalıdır. Güzeli seven âşık, sevdiğini görünce inleyip figan eder, derdinden zayıflayıp hilale döner, sevgilisi için gözyaşları döker ve onu kardeşi gibi doğrulukla sever. Sevdiği için

hizmet etmeyi canına minnet sayar. Kabalık etmekten sakınarak sevdiğinden uzak durur ve ona yalnızca bayramdan bayrama selam verir. Allah dışındaki varlıklara duyulan muhabbet ne şekilde olursa olsun günahdır. Allah, kendisinden başkasına muhabbet besleyen kimseyi hor ve hakir bırakır.

Mecâzî aşkın ikinci kısmı iki erkek arasındaki karşılıklı ve bedensel ilginin de bulunduğu bir muhabbettir. Bir kimse ansızın bir yüzü güzel görüp onunla arkadaş olur. Onu kucaklayıp öper, onunla yakınlaşır ve hizmetinde bulunur, onun adeta kölesi olur. Sevdiğinin kulağına eğilip ona gizli sırlarını söyler. İlişkide bundan ilerisine gitmeyen âşık bunu Lûtilik gibi bir seviyeye getirmez. Âşık kimseler arasındaki bu durum da hatadır.

Şair, üçüncü kısmı anlatmaya başlamadan önce Allah'a sığınır. Bu kısımda bahsedilecek kimselerin Kaf dağı kadar büyük günah işlediklerini belirtir. Bu kimseler tavladıkları güzele yalvararak ağlayıp inlerler. Sevgiliyi sıkıntıya sokup köpek gibi eteğine yapıştır, ona her şeyiyle kavuşmak için çabalar ve hileyle onu ikna eder. Onunla cinsel ilişkiye girerek büyük günah işler ve yerini cehennem ateşi kılar.

Otuz Dördüncü Makale

Bu bölümde diline hâkim olan insanların dili yüzünden belaya uğramayacağı ve rahat içinde yaşayacağı ele alınır. Şair, okuyucuya sırların taşıyıcısı olmasını, bir gönül ehline arkadaş olmasını, dostlarıyla nazik bir üslupla konuşmasını, düşmanına dost gibi görünerek selam vermesini tavsiye ederek bölüme başlar. İnsan dili sebebiyle birçok sıkıntıya uğrayabilir. Bu sebeple diline hâkim olmalıdır. Cahil kimselere soru sormamalı, kavga ve gürültüye sebep olacağı için onlarla birlikte olmamalıdır. Kötü ve uğursuz konuşan kimselerle konuşmamalıdır. Böyle kimseler sözleriyle insanın gönlünü incitir. Çok konuşmak sırların ortaya çıkmasına sebep olacağı için iyi değildir.

İnsan huzur içinde olmak istiyorsa cahillere nasihat ederek onları incitmemelidir. Cahillere nasihat eden kimse onların düşmanı olur. Doğru söz cahillere yük olur ve onu taşıyamazlar. Nasihatten akıllı kişiler istifade eder. Cahile ise ne nasihat ne de azar etki etmeyeceğinden onun hali harap olur. Heveslerine düşkün kimseler de nasihatle günahlarından vazgeçmezler.

Otuz Beşinci Makale

Bu bölümde fasih konuşan ediplerin kimselerin izzetle anılması, hediye ve menfaat peşinde koşan şairlerin ise yerilmesi ele alınır. Şair bölümüne şiir ve şair hakkındaki görüşlerine yer vererek başlar. Şiir yazmanın Allah'ın verdiği bir yetenek olduğunu, insanın çabalayarak bunu kazanamayacağını belirtir. Şiirin sırlarını âşıkların keşfettiğini, bu gizli hazineye herkesin ulaşamayacağını ve okumak ya da aramakla onun bulunamayacağını söyler.

Şiir, Allah'ın tevhidini ya da peygamberi anlatmalıdır. Her yüzyılda Sâdî, Attâr, Hâfız, Nizâmî, Hüsrev, Câmî, Nevâî gibi gerçek şairler bulunur. Onların her biri veli mertebesine ulaşmış, Allah'ın yolunda vuslata ermiş kimselerdir. Mana yüzlerine örtü olduğu için dünyanın güzelliklerine düşman olmuşlardır. Tamah gözlerini sabırla yumup zühd ve vera gözlerini açmışlardır. Kanaat sahibi oldukları için padişahlara baş eğmemişlerdir.

Mecâzî şiir söyleyen şairler ise dünyanın bahtsızlarıdır. İnsan, cahillere yakın bu kimseler gibi olmamalı ve onlara iltifat etmemelidir. Dünya ehlinden lütuf bekleyen bu kimseler, onların kapısında köpek gibi makam tutarlar. Birkaç altın ve gümüşe tamah edip kalitesiz kişileri överek göğe çıkarırlar. Ahirette mahşer yeri kurulduğu zaman onların bu şiirleri karşısına ejderha olarak çıkacaktır.

Otuz Altıncı Makale

Bu bölümde şair, Kâbe'nin günahkârlar için her zaman sığınak olduğunu ve Kâbe ziyaretinin Hz. Muhammed'in ümmeti için rahmet müjdesi olduğunu bildirir. Kâbe'nin Hz. Muhammed'in şehri, sahabenin meskeni ve Müslümanların kıblesi, olduğunu belirtir. Kâbe'yi dünyanın ayağına geldiği siyahlara bürünmüş bir şeyhe benzeten şair, Kâbe'nin iman edenleri mıknaatı gibi kendine çektiğini anlatır. Allah'ın rahmet olarak verdiği bu yeri ziyaret etmek farzdır. Orayı görmek kişi için hakiki saadettir.

Kâbe'yi ziyaret etmenin asıl sebebi sıkıntı çekmektir. Kâbe yolunda çekilen sıkıntılar kişinin rahmet bulmasına vesile olur ve kişi çektiği zahmete göre sevap kazanır. Zahmet çekmeden güzel şeylere erişilmez. Gücü kuvveti olmayanların Kâbe için uzağa gitmesine gerek yoktur. Zira Allah'ın nuru ile dolu olan müminin kalbi Kâbe'dir.

Otuz Yedinci Makale

Bu bölümde şair, tatlı dille gönül alan ve affedici olan kimselerin seçilmiş kimseler olduklarını ele alır. İnsan affi elden bırakmamalıdır. Zira affetmek peygamber hasletidir. İman dalının bir meyvesi ve Allah'ın nurunun bir ışığı olan affi, yüksek mertebedeki insanlar güzel bir haslet olarak edinir. Aşağı mertebedeki insanlar ise kin ve öfkeyi huy edinirler. Saltanatın süsü olan affetmek, aynı zamanda padişahın adaletinin nişanıdır. Allah affeden kullarını sever. Af, insanın vücut deryasının cevheridir. Bu sebeple insan hoşgörülü ve affedici olmalıdır.

İnsan âleme sultan dahi olsa hiçbir cana kıymamalıdır. Sebepsiz bir masumu öldüren kimse dininin sarayını yıkmış olur. Allah'ın evi olan insan bedenini yok yere yıkan kimse ahmaktır. Allah insanı bütün yaratılmışlardan şerefli kılmıştır. Her şeyi yarattığı gibi bütün yarattıklarını yok edecek olan da her şeye gücü yeten Allah'tır. Dinsiz bir zalim bir sebeple kin tuttuğu kimsenin evini yıkıp viran etse o kimse öfkeye kapılır. Ancak o kimse, bu sebeple başkalarına zarar verirse Allah hak ettiği cezasını ona verecektir.

İnsanların kötülüklerini affederek örtmek ve onların kusurlarına değil iyiliklerine bakmak gerekir. İyiliğe iyilikle karşılık vermek âdet olsa da asıl hüner kötülüğe iyilikle karşılık verebilmektir.

Otuz Sekizinci Makale

Bu bölümde ölümün, hayat sahiplerinin uğradığı, Allah'ın emrine uygun yaşayan kimselerin derecelerine göre cennete çıkmasına ve emirlere uygun yaşamayanların cehenneme gitmesine vasıta olan bir güzergâh olmasından bahsedilir. Allah'ın insan için takdir ettiği ölüm tatlı cana bir beladır. Vücutta ağaran kılın her biri insana ölümü haber verir.

Ölüm kimine cennete vasıta, kimine ise azap sebebi olur. Allah'ın emirlerine uygun yaşayıp dünyaya önem vermemeyi âdet edinen kimselere ölüm hoş bir şekilde gelir. Aynı zamanda ölüm, böyle kimselerin ruhlarını Allah'a ulaştırmaya bir vesiledir. Dünyada sonsuz kalacağını zanneden kimselere ne yazıktır. Nice sultanları hor ve hakir bırakan ölümden zengin fakir kimse kurtulamayacaktır. Kimse bu derde deva bulamamış ve kimse bu dünyada ebedi kalmamıştır.

Zaman bir değirmen gibi dönerek insanları öğütmektedir. Dünyadaki hiçbir şeyin bekası yoktur. Bir gün ruh ten kafesinden ayrılacak vücut mumu sönecektir. Ecel rüzgârı ansızın eserek insanın ömür fidanını kıracaktır.

Otuz Dokuzuncu Makale

Bu bölümde kâfirlerin cehennemde ebedi kalacakları ve bazı günahkâr müminlerin de cehenneme girerek azap görecekleri anlatılır. Kâfirler cehennem ateşine atıldıktan sonra daima orada kalacaklardır. Derileri yanıp kül olsa yeni bir deri yaratılarak azapları devam edecektir. Mümin olan kimse günah işleyip tövbe etmeden can verirse ona da bin türlü azap edilecektir. Ayrılık ve hasretle ah eden bu kimsenin önünü günah seli kapayacak, karanlık içinde kalıp görünmeyecektir. Akrabalarından ayrı düşecek olan bu kimseye dost ve tanıdıklarından yardım ulaşamayacaktır.

Mahşer gününde herkes dünyada yaptıklarının karşılığını bulacaktır. Nice ak yüzlü insanlar orada kara yüzlü olacak, nice sultanlar köle durumuna gelecektir. Onların yüzlerine öfkeyle bakılıp sözlerine itibar edilmeyecektir. Hepsinin yüzleri sararıp gözleri bembeyaz olacaktır. Bu kimselerden bir kısmı Rıdvan cennetinin bahçesine yakın olacak ve cennettekileri görmek istediklerinde hışım ve gazapla geri döndürüleceklerdir. Yerleri ateş olan bu kimselerin feryatlarına kimse cevap vermeyecektir. İnsan eğer kurtuluşa eren kimselerden olmak istiyorsa Allah'ın emirlerine uygun yaşamalı ve tövbe etmeyi âdet edinmelidir.

Kırkıncı Makale

Bu bölüm, iman edenlerin cennet gül bahçelerini mekân edinip Allah'ın sonsuz ihsanına mazhar olduklarını anlatır. Cennetin içi dışı lâl ve inci olup tertemiz ırmakları her yere durmadan akmaktadır. Cennette gençlik asla kaybolmaz ve yaşlılık gelmez. Orada ölüm olmadığı için ölüm korkusu da yoktur. Cennette gece ve gündüz olmayıp yasemin gündüzü, menekşe ise gecesidir. Allah'ın rahmeti ve bereketiyle cennetin toprağı misk ve amber kokar.

İçi ve dışı nur ile dolu olan cennette gümüş, kızıl altın, zebercet, nur, inci, yakut ve cevherden yapılmış yedi duvar bulunur. Hz. Muhammed, cennetin iki duvarı arasında insan bin yıl yürüyüp sıkıntı çekse de birinden diğerine ulaşamayacağını buyurmuştur. Adn cenneti olarak adlandırılan makam şehitlere verilmiştir. Cennette

ağaç yapraklarından kalbe huzur veren bin türlü sesler gelir, etrafı seyredenler inciden çadırlar görür ve herkes cennet hurileriyle birlikte yiyip içip sohbet ederek eğlenir.

Cennetin şarabının adı mey-i tesnîm olup onu bulanlar sefayla içer. Şarap ırmağı bütün cenneti dolaşır. Hûriler saki olup inciden kadehlerde Kevser sunarlar. Cennette insanın kalbi kederden kurtulur ve cennetle huzur bulur. Dünyada çektiği zahmetler rahmete dönüşür ve yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak cennette yüce bir mevki edinir. Orada korku ve hüznün yoktur.

2.8.3 Yûsuf ve Zelîhâ Mesnevisi

Taşlıcalı Yahya'nın Hamse'sinde yer alan mesnevi, Kur'an'da "en güzel kıssa" olarak geçen Yûsuf Peygamber kıssası anlatılmıştır. Aruzun "mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün" kalıbıyla kaleme alınan eser 5179 beyitten oluşmaktadır. Şair eserini Kanûnî Sultân Süleymân'a ithaf etmiştir.

Eserin giriş kısmında münâcât, Allâh'ın kudret ve azametini övgü, na't, mi'râc, Kanûnî Sultân Süleymân'a övgü, sebep-i telif ve aşkın fazîletinin anlatıldığı bölümler bulunmaktadır. Bu bölümlerden sonra asıl hikâyeye giriş yapılır.

Şair sebep-i telif bölümünde, genç yaşta âşık olarak perişan hâle geldiğini, teselli bulma ümidiyle memleketini terk ederek önce Şam, sonra da Kenan'a gittiğini anlatır. Bir yıl Külbe-i ahzân'da kalmış, kendisini Ya'kûb peygamberin yerine koymuş ve Yûsuf'un özlemine dayanamayarak Mısır'a gitmiştir. Kendisine Yûsuf peygamberi hatırlatan bu güzel şehir, eserini yazmasına vesile olmuştur.

Asıl hikâyede şair, Âdem peygamberden sonra birçok peygamber geldiğinden bahseder. Halil İbrahim peygamber ve oğulları İsmail ve İshâktan, daha sonra İshâk peygamberin oğulları Ya'kûb ve İs'in hikâyesini anlatır. Ardından Yûsuf kıssasını anlatır. Şair hikâyeyi sade ve açık bir dil kullanarak ele alır. Mesnevi anlatılan konuya uygun başlık konularak bölümlere ayrılmıştır.

Eser hatime bölümü sona erer. Bu bölümde şair bu eserinin ömrünün son zamanlarının ürünü olduğunu belirtir. Eser şairin kendi hayal dünyasının bir mahsulüdür ve başka bir eserin tercümesi değildir. Yahya eserinin cahiller tarafından anlaşılamayacağını, eserinden basiret sahiplerinin faydalanabileceğini söyler. Şiiri doğru yazamayan hattattan yakını, düzgün yazan hattata ise dua eder.

Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisinin Özeti

Taşlıcalı Yahya'nın bu mesnevisinin özetinde Mehmed Çavuşoğlu'nun çalışmasında yer alan tenkitli metin esas alınmıştır.²⁸⁰

Hikâyeye Giriş

Hız. Âdem insan olarak yaratılarak izzet bulur. Onun soyundan gelen peygamberler Allah'ın emirlerini insanlığa bildirirler. Böylece günler geçer ve peygamberlik nuru Hız. İbrahim'e verilir. Hız. İbrahim'in İsmail ve İshak adında iki oğlu dünyaya gelir. İbrahim peygamberin vefatının ardından peygamberlik bu iki oğluna geçer. Hız. İsmail kardeşinden ayrılıp Kâbe'ye taşınır.

İshak peygamber ise Şam'a taşınır. Orada İis ve Ya'kûb adında ikiz çocuğu dünyaya gelir. Çok ağlamaktan gözleri kör olan İshak peygamber, vefatı yaklaşınca oğlu İis'i yanına çağırır. İis'ten kendisine avlanmış ceylan kebabı getirmesini ister. Ona, peygamber olması için ecdadının duasını edeceğini, ancak bu durumdan Ya'kûb'a bahsetmemesini söyler. İshak peygamber oğlu İis'i, anne ise Ya'kûb'u daha çok sevmektedir. İshak peygamberin anlattıklarını duyan anne, oğlu Ya'kûb'a olanları anlatır. Peygamberlik kendisine geçmesine istiyorsa hemen kebabı getirmesini söyler. Bunun üzerine Ya'kûb'un getirdiği kebabı yiyen İshak peygamber bu oğlunu peygamber yapması için Allah'a dua eder. Allah duasını kabul eder ve peygamberlik Kısa bir süre sonra İis gelir ve Ya'kûb'un peygamber olmasına şaşırır. Durumu anlayan İshak peygamber, onun getirdiği kebabı da yer ve Allah'a bu oğlunun neslini de yüceltmesi ve cihana hükmeden bir nesil vermesi için dua eder. Allah bu duayı da kabul eder ve İis'in neslinden cihana hükmeden ve kahramanlığıyla tanınan Osmanlı sülalesi gelir.

Ya'kûb'un Şam'a Göç Etmesi

Peygamberliğin Ya'kûb'a geçmesiyle İis, ona düşmanlık beslemeye başlar. İshak peygamber, çekişmeden kurtulması ve zarar görmemesi için Ya'kûb'a Şam'daki halasının yanına gitmesini vasiyet eder. Babasının sözünü dinleyen Ya'kûb, o gün

²⁸⁰ bk. Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey: Yûsuf ve Zelîhâ, Tenkitli Basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979.

çıkıp Şam'a gider. Halası onu büyük bir mutlulukla karşılar. Ya'kûb'u din üstadı kabul eder ve kızını ona vererek onu damadı edinir.

Ya'kûb'un Kenan'a Göç Etmesi

Bir gün Ya'kûb, kesretten vahdete geçmek için Kenan'a göçmeye karar verir. Koyun ve kuzulardan oluşan kalabalık sürüsüyle beraber Kenan'a gider. Ya'kûb'un on iki oğlu vardır. On ikinci oğlunun adı Yûsuf'tur. Onda peygamberlik alameti ve saltanat nişanı görülür. Geçen zaman içinde şeref burcunda doğmuş olan Yûsuf, bir ay geçmeden dolunay gibi olmuş ve güzelliğini gören ona bir daha bakmak ister. Allah'ın ona öğretmesiyle kendisine esmâ ilminin keşfi açılır.

Yûsuf'un Annesinin Ölümü ve Sonrasında Yaşananlar

Yûsuf iki yaşına geldiğinde annesinin durumu kötüleşmiş ve vefatı yaklaşmıştır. Annesi ölümden ziyade oğlu Yûsuf için endişe duyar. Yûsuf'tan ayrılacağına üzülen annesi onu kime emanet edeceğini düşünür. Yûsuf'u yanına çağırır ve ona vasiyetini söyler. Yûsuf'u çok seven ve canı gibi sakınan amcası Ânâs'ı çağırır ve oğlunu ona emanet eder. Ardından canını teslim eder.

Yûsuf annesinin öldüğünü anlamayıp uyuduğunu zanneder. Annesi defnedilince gül fidanı gibi boynunu büküp ağlayarak her yerde annesini arar. Üzüntüsünden gülüp oynamayı bırakır. Annesini ararken amcası onunla birlikte giderek onunla ilgilenir. Yûsuf nerede oğlunu okşayan bir anne görse ağlamaya başlar. Annesiyle geçirdiği zamanları hatırlayıp feryat eder. Annesinin elbiselerini bulunca yüzüne gözüne sürer ve elbiselere sarılıp ağlar. Onun bu hâlini gören herkes çok üzülür.

Yûsuf'u yanına alan Ânâs, ona en iyi şekilde hizmet eder. Varını yoğunu Yûsuf için harcamaktan çekinmez. Yûsuf büyüdükçe güzelliği de artar. Yedi yaşına geldiğinde ayın on dördü gibi olur. Sevenleri ve ona rağbet edenler çoğalır. Yûsuf, başını kaldırmadan hocalardan ilim ve hikmet öğrenir.

Yûsuf'un Amcası Ânâs'ın Yanında Kalması

Yûsuf, amcası Ânâs'ın yanında yaşamaya devam ederken Ya'kûb'un da Yûsuf'a olan hasreti günden güne artmakta, ayrılık acısına sabretmeye çalışmaktadır.

Yûsuf'un hasretine daha fazla dayanamayan Ya'kûb, İ'nâs'a giderek Yûsuf'a çok iyi baktığını ve hizmet ettiğini, ancak onu artık yanına almak istediğini söyler. İ'nâs bunu duyunca Yûsuf'tan ayrılacağına çok üzülür ve onu yanında tutmak için bir hile düşünür. Ya'kûb'a Yûsuf'u vereceğini söyler. Yûsuf'u hazırlarken kendisine peygamberlerden miras kalan değerli bir kemeri gizlice onun beline bağlar. Yûsuf'u Ya'kûb'a teslim ederken birdenbire "Kemer kayboldu" diye feryat etmeye başlar. Herkesi tek tek aramaya başlar. Sıra Yûsuf'a geldiğinde kemeri onun üzerinde bulurlar. O zamanın hükmüne göre eşyası çalınan kimse hırsız kölesi olarak almaktadır. Bu hileyle İ'nâs, Yûsuf'u kendisine köle olarak alıp yanında kalmasını sağlar.

Yûsuf'tan ayrı kalmaya daha fazla dayanamayan Ya'kûb, Yûsuf'a kavuşmak için Allah'a yalvararak dua eder. Allah duasını kabul eder ve İ'nâs çok hastalanıp yatağa düşer. Bir müddet sonra canını teslim eder. Böylece Ya'kûb, Yûsuf'a kavuşarak hasreti son bulur.

Kardeşlerinin Yûsuf'u Kıra Götürmek İstemesi

Yûsuf on iki yaşına geldiğinde ona tasavvuf sırlarının keşfi açılır ve bunları öğrenir. Basiret sahiplerinin gördükleri rüyaları olduğu gibi tabir eder. Ya'kûb onu irşad eder, onunla vahdet sırrı, ilim ve hikmet hakkında konuşur. Allah'ın zatının yüceliği hakkında konuştuklarında kardeşleri konuşulandan bir şey anlamazlar. Yûsuf ve Ya'kûb ilahi sırlardan konuşurken kardeşleri onlara uzaktan bakarlar.

Bir gün Yûsuf, babasına gelerek rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini gördüğünü ve rüyada bütün ruhların kendisine "Selam ve dua senin üzerine olsun." dediklerini işittiğini anlatır. Bundan çok korktuğunu söyler ve babasından bu rüyayı tabir etmesini ister. Ya'kûb, onun peygamber olacağı, kardeşlerinin onun emri altında olacağı, ona devlet yöneticiliği verileceği, Allah'ın ona dünya ve ahirette huzur vereceği şeklinde yorumlar. Yûsuf'a bu rüyadan kardeşlerine bahsetmemesini söyler. Bu rüyayı duyarlarsa ona zarar vereceklerini, bunun kendisine ayrılık ona da zahmet getireceğini söyler.

Ya'kûb'un söylediklerini unutan Yûsuf, rüyasını kardeşlerine anlatır. Bunun üzerine kardeşleri ona olan düşmanlığı alevlenir. Kıskançlıkla dolan kardeşleri

Yûsuf'a ne yapacakları konusunda tartışırlar. Kimi öldürmeyi, kimi uzak bir diyara götürüp bırakmayı teklif eder. Sonunda uzak bir yere götürüp bırakmaya karar verirler. Ardından Ya'kûb'un yanına gidip baharın geldiğini, her yerin çiçeklerle dolup güzelleştiğini söyleyerek Yûsuf'un da baharın güzelliklerini görüp eğlenmesi için onu kendileriyle birlikte koyunların olduğu meraya göndermesini isterler. Onların bu ısrarın karşın Ya'kûb bunu kabul etmez, Yûsuf'u kurdun kapmasından korktuğunu söyler. Zira Ya'kûb, gece rüyasında Tur dağında Yûsuf'a kurtların saldırdığını, ona yardım etmek için çabalayınca yerin yarılıp Yûsuf'un kaybolduğunu görmüştür.

Babalarından izin alamayan kardeşler, bu kez gizlice Yûsuf'un yanına giderler. Ona baharın güzelliklerini anlatıp gezintiye çıkmak için babalarından izin almaya onu ikna ederler. Yûsuf, Ya'kûb'un yanına giderek yalvarıp izin ister. Onun ısrarları üzerine Ya'kûb, gönülsüz izin verir.

Ya'kûb, Yûsuf'u giydirip saçlarını tarar. Kötü bir şeyler olacağını hissetse de buna engel olamayacağını düşünür. Ayrılık vaktinin geldiğini anlayıp hüzünlenir. Yûsuf'a bir belayla karşılaştığında Allah'ın zikriyle meşgul olmasını, yaşadıklarına tevekkül etmesini, dua etmeyi bırakmamasını öğütler. Ardından Ya'kûb ve Yûsuf, Kenan'dan gidenlerin uğurlandığı ağacın yanına gelirler. Ya'kûb orada Yûsuf'a veda eder. Onun gidişinin ardından üzüntü içinde kalır. Gönülden ettiği ah ile adeta dünya sarsılır.

Yûsuf'un Kuyuya Atılması

Yûsuf ve kardeşleri bir süre gidip babalarından uzaklaştıktan sonra kardeşlerinin Yûsuf'a olan tavırları değişir. Onu omuzdan indirip yerlerde sürürler, kimisi saçını yolar, kimisi tokatlar, kimisi kulağını çekerek ona türlü eziyette bulunurlar. Elbiselerini çıkarıp toprakta sürürler. Yûsuf'un ayaklarından çıkan kanlar toprağı kırmızıya boyar. Babalarının kendilerini bırakıp hep ona iltifat ettiğini söylerler. Biri onu öldürmek için bıçak çekmek ister ancak bıçak kınından çıkmaz. Birisi ona büyük bir taş atmak ister, fakat beli iki büklüm olur, taş eline yapışıp öylece kalakalır. Birisi ise Yûsuf'u hem dövüp hem ağır hakaretler edince birden ağzı yamulur ve öyle kalır. Bu mucizeleri gören kardeşleri yaptıklarına pişman olurlar ve Yûsuf'u bir yerde yalnız başına bırakırlar.

Orada sıkıntılar içinde kalmış Yûsuf hem ağlayıp hem Allah'ı zikreder. Babasını anıp ah eder. Kardeşleri, Yûsuf'a kimseye bir şey söylemeyeceğine yemin ettirip onu geri götürerek babalarına teslim etmeyi ve yaptıklarına tövbe etmeyi kararlaştırırlar. Ancak o sırada şeytan yaşlı bir adam kılığında gelir. Yûsuf'u geri götürmeleri hâlinde babalarının onları kovacağı, hepsinin kınanmış olarak kalacakları gibi türlü sözlerle onları kararlarından vazgeçirir. Kardeşleri, Yûsuf'u oradan geçen bir kervanın onu alıp başka diyarlara götürmesi ihtimaliyle büyük bir yoldaki kuyuya atmaya karar verirler. Yûsuf onların planlarından haberdar olunca bu yaptıklarına Allah'ın ve peygamberlerinin razı olmayacağını, zulmün belasının onlara döneceğini, kardeşlik hakkını çiğnememelerini, doğru yola bırakıp yanlış yola sapmamalarını, Allah'ın bu zulümlerinin kıyamette cezasız koymayacağını söyler.

Karanlık ve dar bir kuyunun ağzına gelirler. Yûsuf ne kadar direndiyse de kardeşleri onu kuyuya atarlar. Kuyu Yûsuf'un inlemeleriyle yankılanır. Bu esnada Allah Cebrail'e onu düşürmemesi için emreder. Cebrail Yûsuf'u tutup suyun kenarına koyar ve bunun için Allah'a şükretmesini söyler. Ardından kuyudaki büyük bir taşın üzerini gül bahçesine çevirir. Kuyunun hava alabilmesi için etrafını genişletir. İnsan kılığında bir melek gelerek ona bir kandil yakar. Yûsuf'a arkadaş olur ve ona hizmet eder. Böylece Yûsuf çektiği eziyeti unuttur ve Allah'a şükreder.

Ya'kûb 'un Yûsuf Acısı

Yûsuf'un kardeşleri yaptıklarından pişman hâlde ağlayıp inlerler. Her ne kadar taş kalpli olsalar da Yûsuf'un ayrılığında yürekleri kan ağlar. Babaları Yûsuf'u sorduğunda ne cevap vereceklerini düşünürler. Yûsuf'un gömleğine kan sürüp onu bir kurdun parçalayıp yediğini söylemeye karar verirler. Bunun üzerine eve doğru giderler ve Kenan'a yaklaştıklarında ağlayıp inleyemeye başlarlar. Elllerine aldıkları taşlarla dövünerek gelirler.

Diğer taraftan Ya'kûb akşam olmasına rağmen Yûsuf dönmeyince telaşa kapılır. Bir dağa çıkıp orada beklemeye başlar. Uzaktan oğullarının ağlayıp inleyerek yaklaştığını duyar. Oğullarının ellerinde kanlı gömlekle Yûsuf'suz geldikleri görünce aklı başından gider ve kendisini dağdan aşağı atar. Günlerce kendinden geçmiş

vaziyette yatar. Bilinci yerine gelince yanında Yûsuf'u göremeyince acıyla yanıp tutuşur. Bu haber Kenan'a yayılınca insanlar akın akın onu ziyarete gelir.

Oğulları Ya'kûb'a oyuna daldıkları sırada kurdun Yûsuf'u kurdun aldığı, uzakta oldukları için ona müdahale edemediklerini ve kurdun onu yediğini söylerler. Yûsuf'un kanlı gömleğini inleyerek babalarının önüne koyarlar. Ya'kûb, acıyla ağlayıp feryat ederek kendinden geçer. Kendine gelince gömlekte hiç pençe ve diş izi olmadığını fark eder. Oğullarına dönüp gömleğin hiç parçalanmadan kurdun Yûsuf'u yemesinin mümkün olmadığını, onların kurda iftira attıklarını söyler. Yalanları ortaya çıkan oğulları şaşır kalır. Ardından bu kez de Yûsuf'u haramilerin öldürdüğünü söylerler. Ya'kûb bu yalanlarını da mantıksal hataları söyleyerek ortaya çıkarınca oğulları tekrar Yûsuf'u kurdun öldürdüğü yalanına sığınır. Onu bir kurdun yediğine yemin edip babaları kendilerine inanmadığı için harami sözünü uydurduklarını söylerler. Bunun üzerine Ya'kûb derdiyle yanar, ayrılık acısıyla meczuba döner. Yûsuf'a seslenerek kendi kendine konuşup feryat eder. Ağlamaktan gözleri kör olan Ya'kûb, yeme içmeyi bırakıp yürüyerek her yerde Yûsuf'u arar.

Ya'kûb, kurtları sorguya çekmek için bir dağa çıkar. Dağdan seslenerek Kenan'ın kurtlarının bir yere toplanmasını ister. Ardından kurtlardan gelen bir temsilciye olanları anlatıp oğlunu neden yediklerini sorar. Bu yaptıklarından dolayı Allah'ın azabına uğrayacaklarını söyler. Bunun üzerine kurt böyle bir şey yapmadıklarını, yarın hepsinin toplanıp yanına geleceklerini söyler. Temsilci olan kurt bir vadiye bütün vahşi hayvanları toplayıp durumu anlatır ve hepsi peygamberin bedduasını almaktan korkar. Ertesi gün Ya'kûb'un evine giderek böyle bir suç işlemediklerini söyleyip kendilerine beddua etmemesini isterler. Bunun üzerine Ya'kûb yemeden içmeden kesilir ve her şeyi bırakıp itikafa girer.

Ya'kûb, Yûsuf'un ayrılık acısına çare bulamayınca sabrı kendisine yoldaş edinir. Dünyaya dair şeyleri terk edip ibadetle meşgul olur. Yûsuf'tan bahsettikçe derdi arttığından onun adını anmamaya ve onun için ağlamamaya dair kendisine söz verir. Ancak yine de ayrılık acısı dinmez.

Bir gün Ya'kûb, yanına gelen Cebrail'den Azrail'le göklerde buluşup ona Yûsuf'un canını alıp almadığı sormasını ister. Cebrail, Azrail'den ona böyle bir emir

gelmediğine ve onun canını almadığına dair haber getirir. Bunu duyan Ya'kûb'un ayrılık ateşine su serpilir. Oğluna dair ümidi artar.

Yûsuf'un Kuyudan Çıkarılması ve Kardeşleri Tarafından Satılması

Kenan yakınlarında bazı tüccarlar deve sürüleriyle yola alırken, konaklamalarına hayli zaman olmasına karşın develeri yere çöker. Uçarcasına giden atlar, bir adım daha atmayıp buldukları yere yatar. Bunu gören kervandakiler şaşırıp kalır. Kervanda Mâlik adında yaşlı bir tüccar bulunmaktadır. Mâlik, bir gece rüyasında parlak bir dolunayın koynuna girip altın kesesine dönüştüğünü görür. Bunun gibi birçok güzel rüya gören Mâlik, rüyasının gerçekleşmesini beklemektedir.

Kervanın bulunduğu yolun yakınında çevresi yemyeşil çayırarla çevrili bir kuyu vardır. Birçok kuş kuyunun etrafında tavaf eder gibi uçmaktadır. Mâlik yanına bir su kovası alıp kuyuya gider. Kovayı kuyuya saldıığında kova, kayadan daha ağır hâle gelir. Mâlik kova için bir tedbir düşünürken kuyuda Yûsuf'u görür. Yûsuf'a seslenerek ipe sıkıca tutunmasını, oradan kurtulup kervana katılmasını söyler. Yûsuf'u kuyudan çıkaran Mâlik onun çıplak olduğunu görünce ona şahane bir kaftan giydirir. Ardından onu bir gölgeliğe oturtur. Rüyasında gördüğü hâlin gerçekleştiğini anlayan Mâlik, Allah'a şükreder.

Diğer taraftan Yûsuf'un kardeşleri pişman ve perişan hâlde gezip dolaştıktan sonra kuyunun başına gelirler. Kuyunun içine seslenip cevap alamayınca Yûsuf'un kuyudan çıktığını anlarlar. Bütün kervanı arayan kardeşleri Yûsuf'u orada bulurlar. Onun köleleri olduğunu ve birkaç gün önce kaçtığını iddia ederler. Bu yerlerde bırakmayıp uzaklara götürmesi şartıyla Yûsuf'u Mâlik'e satarlar. Onu sattıklarına dair bir sözleşme imzalayıp Mâlik'e verirler. Mâlik'e, Yûsuf'u bağlamasını, yoksa onun hileyle kaçabileceğini, bu yüzden dikkatli olmasını söylerler. Yûsuf satıldığını anlayınca kardeşlerine veda etmek ister. Hükmün Allah'tan geldiğini, artık arada kini kaldırmalarını, peygamber çocuklarına bunu şeytanın yaptırdığını söyler. Onlara kendisine yaptıkları için hakkını helal ettiğini söyleyip günahlarına tövbe etmelerini tavsiye eder. Onun bu sözleri karşısında pişmanlık içinde ağlayan kardeşleri ona veda ederler. Yûsuf gözyaşları içinde Mâlik'in yanına dönerek kervana katılır. Bir deveye binip kervanla birlikte Kenan'dan ayrılır.

Kervanın yolu Yûsuf'un annesinin kabrinin yakınında geçince Yûsuf, devesinden inip annesinin kabrine gider ve annesine başından geçenleri anlatır. Yûsuf'un kaçtığıını zannedip arayanlardan birisi onu bulunca tokat atıp yerde sürükler. Yûsuf'un duasıyla adamın eli kurur ve birtakım olağanüstü olaylar gerçekleşir. Bu felaketin Yûsuf'un duasıyla olduğunu anlaşılınca aklı başında birkaç kişi toplanıp Yûsuf'un yanına gider. Ondan kendisine zulmeden kişiyi bağışlamasını ve dua ederek kendilerini bu felaketten kurtarmasını isterler. Yûsuf'un dua etmesinin ardından her şey düzelir ve kervan tekrar yola koyulur.

Yûsuf'un Mısır'a Gelmesi

Kervan Mısır'a ulaşır ve Nil Nehri'nin kenarına gelir. Mâlik'in teklifi üzerine Yûsuf, yolculuğun tozundan arınmak için Nil Nehri'ne girip yıkanır. Yıkandıktan sonra güzelliği ortaya çıkar. Tertemiz ve şeffaf görünen Yûsuf, nehirden çıkınca sarı elbise giyer. Ardından devesine binip şehre gider. Yûsuf şehre girdiğinde onun benzersiz güzelliğini gören insanlar ona âşık olup feryat ederler. Görkemli bir saraya gelen Yûsuf, orada insanların ilgi odağı olur. Onu görmek için insanlar tekrar tekrar yanına gelir ve ona hayran olurlar. İnsanlar ona olan aşkından deliye döner. Yüzünün parlayan nuruna âşıkların gözleri bakamaz. Bakanların aklı başından gider. Yûsuf'un şöhret bulduğunu gören Mâlik, onu gizleyerek kimseye göstermez. Huzuruna kimseyi almaz.

Zelîhâ'nın Hikâyesine Giriş

Adaleti sayesinde cihanın huzur bulduğu, cömertliğiyle ünlü, her diyara hükmü geçen Mağrip sultanının güzelliği dillere destan olan Zelîhâ adında bir kızı vardır. Zelîhâ, âşk şiirini okunduğunda gönülden ah çekip zevkle dolsa da hiç âşık olmamıştır. Gönül aynası saf ve temiz olan Zelîhâ'nın gönlüne henüz bir sevgilinin yüzü nakşolmamıştır.

Zelîhâ'nın Rüyasında Yûsuf'u Görmesi ve Âşık Olması

Zelîhâ, bir gece rüyasında Yûsuf'u görür. Yûsuf'un güzelliği karşısında hayran kalır ve ona âşık olur. Uykudan uyanınca gördüğü rüyanın etkisinden çıkamayan Zelîhâ, Yûsuf'u yanında göremeyince tüm malını kaybetmiş gibi üzülür. Aşk derdine tutulan Zelîhâ, her gün Yûsuf'u tekrar rüyasında görmek umuduyla akşam olmasını

sabırsızlıkla bekler. Ancak gece olunca derdi iyice artar ve aşkı onu bir türlü uyutmaz. Gece gündüz ayrılık acısı çekerek perişan olur. Bu dertle bitap düşen Zelîhâ, kendi toparlamaya çalışır. Yalnız kalıp sevdiğini düşünerek ağlar. Derdini kimseye söylemez. Rüyasında gördüğü hayır ya da şerrin gerçekleştiğini bilen Zelîhâ, bu rüyasının da gerçekleşeceğine ve sevdiğine kavuşacağına umut eder. Âşık olduğu kişinin kim olduğunu ve nerede olduğunu merak eder.

Zelîhâ'nın aşkının derdinden perişan olmuş hâlini gören dadılar onun için bir çare düşünürler. Ardından her biri Zelîhâ'ya nasihat eder. Birisi Zelîhâ'ya bu hâlinin sebebini sorar. Derdine sabretmesi gerektiğini, kendisini toparlamasını söyler. Zelîhâ'nın babasının bu hâlini duyması durumunda onun gözünden düşeceğini söyler. Sırrını kimseye söylememesini tavsiye eder. Güzel sözlerle konuşmaya devam eden dadı Zelîhâ'ya derdini kendisine rahatlıkla söyleyebileceğini, onun için bir çare düşüneceğini belirtip âşık olduğu kişinin kim olduğunu söylemesini ister.

Dadısının sözleri üzerine Zelîhâ, derdine çare olmadığını söyler. Ardından ona gördüğü rüyayı ve hâlini anlatır. Dadısı Zelîhâ'ya rüyasında gördüklerine meyletmemesini, var olmayan şeylere gönül vermemesini söyler. Dadı ona sihir yapıldığını düşünüp bu duruma bir çare arar. Bunun için adeta kendini paralar. Sabahlara kadar üzerlik tohumu yakar. Ancak bunların hiçbiri Zelîhâ'nın derdine çare olmaz.

Aşkından perişan olan Zelîhâ, bir gece kendini iyice kaybeder. Ayrılığa dayanamaz hâle gelir, gönlü yanar, bu sevdadan aklı şaşar. Taşlarla dövünür, duvarlarla konuşur. Sevgiliden kendisine görünmesini ister. Sevdiğiyile konuşur gibi halini ona anlatır. Bu hâlde uykuya dalan Zelîhâ, rüyasında tekrar Yûsuf'u görür. Rüyasında da onunla konuşmaya devam eder ve ona hâlini anlatır. Yûsuf'a ağlayıp yalvararak kim olduğunu, nerede olduğunu söylemesini ister. Yûsuf, Zelîhâ'ya acır ve o nerede ise orada olduğunu, ondan ayrı olmadığını, kendisini başka yerde aramamasını söyler. Aşkta sebat etmesini, sabırlı olmasını tavsiye eder. Kendisiyle karşılaşmasını daha zaman olduğunu buna tahammül etmesini ve kendisinin hayalini aklından çıkarmamasını söyler. Zelîhâ uyanınca yanında yine Yûsuf'u göremez. Rüyasında olanları düşünür ve sevdiğinden yine ayrılış olmanın üzüntüsüyle kendini kaybeder. Haykırıp yakasını yırtar, elbiselerini paramparça eder. Elini taşlar alıp

onlarla dövünür, önüne bakmayıp yürüyerek duvarlara çarpar. Kendisini yerlere atar. İradesini tamamen kaybeder. Dadılar yanına geldiğinde onların da elbiselerini parçalar.

Zelîhâ'nın bu hâlini babası Mağrip sultanı da duyar. Sihir yapıldığını düşündüğü kızının durumunu ve yaşadıklarını öğrenir. Onun derdine bir çare bulmak ister. Çözümü Zelîhâ'yı zincire vurmakta bulur.

Zelîhâ derdini rüzgâra, aya ve güneşe anlatıp onlardan derdine derman bulmalarını ister. Ancak hiçbirinden karşılık bulamayınca namaza yönelir, Allah'a yalvararak dua eder. Sevgilisini göremediği için yaşadığı sıkıntıları anlatıp onu görmek için dua eder. Namaz üzerinde yalvarırken uyuyakalır. Rüyasında Yûsuf'u gören Zelîhâ, onun ayağına yüz sürüp ona adını, kim olduğunu ve nerede bulunduğunu sorar. Yûsuf, Kenan'da dünyaya geldiğini, Mısır'ı sevip orada kaldığını, Mısır'ın azizi olduğunu, Zelîhâ kendisini istiyorsa Mısır'a gelmesini, onun zaman içinde helali olacağını, kavuşma sevincinin yıllarca çektiği dert ve kederi ona unutturacağını söyler. Zelîhâ uykudan uyanınca neşesi yerine gelip acılarından sıyrılır ve kendine gelir. Zelîhâ'nın durumunu öğrenen babası onun iyileştiğini düşünür ve zincirlerini çözdürür.

Zelîhâ'nın Mısır'a Gitmesi

Sevgilisine kavuşma ümidiyle mutlu olan Zelîhâ, ibadete ve hayır yapmaya yönelir. Kapısına gelen kimseyi boş çevirmez ve ihtiyacı olan herkese yardım eder. İyiliği ve güzelliği tüm dünyaya yayılır. Doğunun hükümdarı, Horasan padişahı, Hindistan şahı, Rum sultanı elçiler göndererek hepsi Zelîhâ'ya talip olur. Zelîhâ babasının ısrarlarına rağmen tekliflerin hiçbirini kabul etmez. Bu sırada durumdan haberdar olan Mısır azizi de meramını anlatan bir mektup yazıp Mağrip sultanına gönderir. Zelîhâ'nın razı olmasıyla babası, kabul ettiğine dair bir mektup yazıp Mısır azizine gönderir.

Düğün için hazırlıklar yapılır. İki yüz güzel cariye, binlerce yük kumaş ve mücevher Zelîhâ için hazırlanır. Yüz takım hızlı ve güzel at ve deve kervanı ile birlikte yola çıkılır. Düğün için hazırlanan çok sayıda bey de kervana katılır.

Zelîhâ ve beraberindekiler, Mısır'da büyük bir kalabalıkla karşılanır. Mısır'da adet olarak bir kişi ev yaptırdığında kapısına kendi resmini kazıtıp tarih düşürmektedir. Zelîhâ, azizin sarayına geldiğinde kapısında azizin tasvirini görmesiyle düğün günü mateme dönüşür. Azizin rüyasındaki kişi olmadığını anlayan Zelîhâ, feryat etmeye başlar. Hançerini çıkarıp kendisine doğrultunca hizmetçilerinden biri ona engel olur. O sırada gaipten bir ses Zelîhâ'ya, bu tasvirin kavuşma kapısının kilidi olduğunu, Allah'ın takdir ettiği emrin yerine gelmesi gerektiğini söyler. Tevekkül edip sabretmesini bildirir.

Görkemli bir düğün töreninin ardından Zelîhâ ile buluşan aziz, onunla birlikte olmak ister. Ancak Zelîhâ buna müsaade etmez. Bu şekilde günler geçer. Bir gece aziz Zelîhâ'yı ısrarla birlikteliğe zorlarsa da emeline ulaşamaz. Sonunda aziz bu isteğinden vazgeçer. Azizin Zelîhâ'ya olan aşkı günden güne artar, onun ismini dilinden düşürmez. Onu görmeden edemez olur. Zelîhâ'nın bütün isteklerini memnuniyetle yerine getirir. Zelîhâ ise gönlünde Yûsuf'un aşkını saklayıp azize karşı naz makamındadır. Derdini herkesten gizleyen Zelîhâ, Yûsuf'un geleceği günü beklemektedir.

Yûsuf'un Satışa Çıkarılması

Mısır halkının her kesiminden insan toplanıp Mâlik'e gelir. Ondan Yûsuf'u gizlememesini isterler. Yûsuf'un ağırlığınca altın vermeyi teklif ederler. Sokaklar feryat sesleriyle yankılanır. Etrafındaki dağılmayan kalabalıktan sıkılan Mâlik, sarayından Yûsuf'un yüzünü insanlara gösterdiğinde herkes derin bir ah çeker. Halkı ona kavuşma derdi sarar. Yûsuf'un bu denli şöhret bulması Mâlik için sorun hâline gelir ve bu sebeple onu satmaya karar verir. Yûsuf'un ağırlığınca altın veren, onun on misli fazlasını, bunu artırıp daha fazlasını verenler olsa da Mâlik bu pahayı yeterli bulmaz.

Yûsuf satışa çıkarıldığında onu almak için birçok kişi teklifte bulunur. Bunların arasında iki bağ iplik teklif eden yaşlı bir kadın da vardır. Herkes ona acısa da kadın, Yûsuf'u sevenler arasına dahil olmaktan dolayı mutludur.

Diğer taraftan Zelîhâ'nın sohbetinde bulunanlar ona şehre güzelliğiyle meşhur bir misafirin geldiğinden bahsederler. Güzelliğiyle herkesi kendisine âşık ettiğini

söylerler. Zelîhâ anlatılanları dinleyince o güzelin, rüyasında gördüğü kişi olduğunu anlar. Buna çok sevinen Zelîhâ, sevdiğine kavuşmak için yol açılmasına şükreder. Azizin yanına giderek ondan bu köleyi kendisine oğul olarak satın almasını ister. Bunun üzerine aziz, Mâlik'i yanına çağırır ve Yûsuf'un güzelliğini seyreder. Ardından Mâlik'e Yûsuf'un ağırlığınca altın, elmaslar, inciler ve yüklü miktarda mallar vererek Yûsuf'u satın alır.

Mâlik, Yûsuf'u sattıktan sonra buna pişman olur. Ondan ayrı kalmaya dayanamayıp bu acıyla sürekli ağlar. Bir gün mahzun hâlde azize giderek kendisine Yûsuf'u göstermesi için ricada bulunur. Aziz kabul eder ve Yûsuf'u çağırır. Mâlik Yûsuf'la sarayın dışında görüşür. Yûsuf'u görünce derinden figan eden Mâlik, hizmetinde gösterdiği noksanlık için ondan helallik ister. Mahşer gününde kendisini unutmamasını söyler. Yûsuf, Mâlik'e kardeşlerinin kendisini köle olarak sattıklarında ona verdikleri sözleşmeyi kendisine vermesini rica eder. Mâlik sözleşmeyi getirip gizlice Yûsuf'a verir. Ardından ona veda edip Şam'a göçer. Yûsuf'un ayrılığına dayanamayan Mâlik, bir ay sonra vefat eder.

Yûsuf'un Ya'kub'tan Haber Alması

Zelîhâ, sevdiğini bulmanın sevinciyle zamanının çoğunu Yûsuf'la geçirir. Zelîhâ'nın aşırı ilgisinden bunalan Yûsuf, bir gün sahraya gezintiye çıkar. Sahrada, Kenan'dan geldiğini düşündüğü bir ihtiyarla bir süre muhabbet ettikten sonra ona kendi kimliğini belli etmeden Ya'kûb'u ve oğullarını sorar. İhtiyar, Ya'kûb'un yaşadığı sıkıntıları ve onun durumunu anlatınca Yûsuf, bayılıp yere düşer. Dostları yetişip onu yerden kaldırır. Yûsuf'un gözlerinden kanlı gözyaşları adeta ırmak olup akar. Yûsuf'un bu hâlimden içine korku düşen ihtiyar oradan kaçıp Mısır'daki oğlunun yanına varır. Bir süre orada kalıp Kenan'a dönen ihtiyar, olanları Ya'kûb'a anlatır. Güzelliğini anlatmaya kelimelerin kifayetsiz kaldığı, kemâl sahibi bir gencin onu ve oğullarını bir bir sorduğunu, Kenan'a dair her şeyi bildiğini söyler. Bu gencin Yûsuf olabileceğini belirtir.

İhtiyarın anlattıklarına çok sevinen Ya'kûb, Allah'a şükreder. Bu olay öncesinde rüyasında Nil Nehri'nin kendi kapısında aktığını ve sümbül saçlı bir kimsenin gelip kendisine kırmızı bir gül verdiğini görmüştür. Ayrıca bir gün bir çocuk

gelip kendisine Yûsuf'un Mısır'a Bey olduğunu söylemiş, çocuğa bunu nereden bildiğini sorunca Allah'ın ona ilham ettiği cevabını almıştır. Ya'kûb tüm bu olanları birleştirerek Yûsuf'un yaşadığına emin olur. Onu arayıp bulmaya niyetlense de Allah'tan izin gelmediği için oğluna kavuşacağı zamanı beklemeye devam eder.

Zelîhâ'nın Yûsuf'u Teselli Etmesi

Yûsuf, bir süre daha gezindikten sonra gözü yaşlı saraya döner. Onun bu hâlini gören Zelîhâ, üzüntüsünü sebebini sorar. Zelîhâ'nın ısrarları üzerine Yûsuf, kendisinin peygamber oğlu peygamber olduğunu, babasının Ya'kûb olduğunu söyleyip başından geçenleri Zelîhâ'ya anlatır. Yûsuf'un anlattıklarını dinleyen Zelîhâ, peygamber oğlu peygamber olması sebebiyle arzusuna kavuşması için ondan dua etmesini ister. Yûsuf onun niyetini sezer ve dua etmez.

Zelîhâ, Yûsuf'u teselli eder. Ona Ya'kûb'a bir mektup göndererek gelmesi için davet edebileceğini, bunun için üzülmemesini söyler. Yûsuf'tan bu sırrı kimseye söylememesini, yalnızca kendisini sırdaş edinmesini ister. Ertesi gün Ya'kûb'a gitmesi için birisini göndererek Yûsuf'u kandıran Zelîhâ, o kişiyi geri döndürür. Bir gece dadısı Zelîhâ'ya, Yûsuf'a babasının öldüğünü söyleyerek onun başkasına olan ilgisini kesmesini ve yalnızca Zelîhâ ile ilgilenmesini sağlayacaklarını söyler. Zelîhâ bu fikri uygulamaya karar verir. Bunun üzerine dadı bir deveyi toza bulayıp üzerine bir adamı bindirir. Kenan'a giden kişinin geldiği duyurulur ve adam Yûsuf'un önüne getirilir. Adam Yûsuf'un yanına gelince ağlayıp inlemeye başlar. Bir ah çekip Ya'kûb'un öldüğü haberini verir. Bunu duyan Yûsuf çok üzülüp feryat eder.

Babasının öldüğüne inanan Yûsuf babasının matemini tutarken Zelîhâ, onun yanından ayrılmaz. Onunla birlikte ağlar. Bu durumu Yûsuf'a yaklaşmak için bahane eder. Bir defasında bunu ileriye götüren Zelîhâ, Yûsuf'un başını dizine koyup yüzünü onun yüzüne sürer. Ona kavuşma arzusu artar. Bunu fark eden Yûsuf, öfkeyle geri çekilir. Ancak bu durumu Zelîhâ'nın yüzüne vurmaz ve anlamamış gibi davranır. Ondaki uzak durmaya başlar. Zelîhâ, bir süre Yûsuf'a kavuşma arzusundan vazgeçer.

Zelîhâ'nın Yûsuf'a Kavuşma Çabaları

Bir gün Zelîhâ, Yûsuf'u sarhoş edip arzusuna ulaşabilmek için büyük bir eğlence meclisi kurdurur. Zelîhâ, şarabı överek Yûsuf'a sunar. Ancak Yûsuf, şarabı

yererek içmeyi reddeder. Şarabın akıl cevherine verdiğini, insanı hayvanlarla aynı seviyeye getirdiğini, bütün fitne ve kavgaların sebebi olduğunu anlatır. Bunun üzerine Zelîhâ, eğlence meclisini dağıtıp yerine ilâhî bir meclis tertip eder. Yûsuf'a dünya hâlinden konuşmayı ve geçmiş zamandan hikâyeler anlatmayı teklif eder. Ardından kendisine şefkat göstermesi ve uysal davranması umuduyla ona iki aşığın kavuşma hikâyesini anlatır. Yûsuf da ona İsmail peygamberin kurban edilmesi hikâyesini anlatır.

Başka bir gün Zelîhâ, Yûsuf'a şehirde halkı sıkıntıya sokan birisini şikâyet ederek ondan bu kimseye nasihat etmesini ister. Bu kişi güzelliğiyle insanları işinden gücünden alıkoymakta, sevdiğine vefasız davranmaktadır. Yûsuf gönülsüz de olsa o kişiyi huzuruna getirmesini kabul eder. Bunun üzerine Zelîhâ, Yûsuf'un tasvir edilmiş resmini ona gösterir. Buna çok öfkelenen Yûsuf, ona bu sevdadan vazgeçmesini söyler.

Yûsuf, Zelîhâ'dan uzak durmaya devam eder. Bir gün Zelîhâ onun yanına gelerek kendisini bağışlamasını, kendisinden ne isterse söylemesini, bundan sonra onun rızasına göre hareket edeceğini söyler. Buna sevinen Yûsuf, yedi ceddinin peygamber olduğunu ve koyun çobanlığı yaptıklarını söyleyerek çobanlık yapmak için ondan birkaç günlüğüne izin ister. Onun isteğini kabul eden Zelîhâ koyun sürüsü getirir. Böylece Yûsuf bu tedbirle Zelîhâ'dan uzak kalarak rahatlar.

Zelîhâ, Yûsuf'a kavuşamamaktan ve onun kendisini reddedip uzak durmasından dolayı acı içinde kıvrırır. Bu yüzden saçlarını yolar, kanlı gözyaşları döker. Kölesine söz geçiremeyip ona köle olduğunu düşünerek kendisine acır. Yaptıklarıyla ırz ve namusuna zarar verdiğini düşünüp kendi kendine utanmayı telkin eder. Böylece aylarca kendi kendine konuşup acı çeker. Zelîhâ'nın bu hâlini bilen dadısı, Yûsuf'un onun tavırlarından hoşlanmadığını, dikkat etmezse onu kaybedebileceğini, ona bu kadar yaklaşmayı ganimet bilip fazlasını istememesini nasihat eder. Zelîhâ'nın akıllıca davranarak zamanla yaklaşmasının onu vuslata götüreceğini söyler. Ancak Zelîhâ, kendisine nasihatın etki etmediğini, kendisini gündün güne yıkan bir vuslatı istemediğini söyleyip dadısından Yûsuf'a nasihat etmesini ve bir yolunu bulup onu bu konuda ikna etmesini ister. Dadı, Yûsuf'la konuşsa da Yûsuf onu öfkeyle geri çevirir. Dadının konuşması fayda vermeyince bu

kez Zelîhâ, Yûsuf'la konuşmaya ve onu ikna etmeye çalışır. Ağlayarak ondan uzak kalması sebebiyle yaşadığı acıları anlatır. Yûsuf, kendisini sevenlerin bela ve dertten kurtulmadıklarını, ölünceye kadar keder içinde olduklarını ve bu durumun kendisini üzdüğünü belirtir.

Zelîhâ, Yûsuf'u elde edebilmek ve ona kavuşabilmek için birçok yol dener. Yûsuf'a yakınlaşabilmek için ondan İbrahim peygambere inen sahifeleri öğrenmek ister. Yûsuf niyetini anlayınca ondan uzak durur. Bir gün Yûsuf ondan uzak kalmak için bahçıvanlığa yönelir. Zelîhâ, bu kez de ona en güzel cariyelerini gönderip kime meyledeceğini görmek ve o cariye kılığında ona yaklaşmak ister. Ancak Yûsuf, hiçbirine iltifat etmeyip cariyeleri anlattıklarıyla imana davet ederek onlara dini emirleri öğretir. Böylece Zelîhâ'nın hiçbir planı işe yaramaz.

Zelîhâ'nın Yedi Evden Oluşan Saray Yaptırması

Aşk derdi ve ayrılık acısıyla iki büklüm olan Zelîhâ, Yûsuf'un sohbetinden ümidini keser. Bu gayretinden hilâle dönen Zelîhâ, dayanamayıp yere düşer. Onun bu hâlini görü ona acıyan dadısı Zelîhâ'ya, gönlünü hoş tutmasını, hileyle Yûsuf'un ona tutulmasını sağlayabileceklerini söyler. Ona iç içe geçmiş yedi ev yaptırmasını, evlerin içine Zelîhâ ve Yûsuf'un kavuşmasının tasvirini yaptırmasını, böylece Yûsuf'un bunları görerek etkileneceğini ve ona meyledeceğini söyler. Dadısının nasihatini kabul eden Zelîhâ, devrin en iyi mimarını getirtip ona bu yedi evi yaptırır. Evlerin her biri gezegenler gibi birbirinden güzel olur. Aynı zamanda duvarları ayna gibi parlak ve yansıtıcı özelliğe sahiptir.

Yedi evin inşa edilmesinin ardından Zelîhâ, güzel elbiseler giyinip mücevherler takınıp süslenerek hazırlanır. Ardından Yûsuf'u yaptırdığı saraya davet eder. Onun elinden tutup birinci evin içine alarak kapıyı kilitler. Orada bütün duvarlara ikisinin sûreti yansır. Yûsuf normalde edebinden Zelîhâ'nın yüzünden bakmazken orada her yerde Zelîhâ görülür. Bu duruma şaşırın Yûsuf, Allah'a dua etmek için banyo kaldırdığında orada da Zelîhâ'yı görür. Bundan utanıp aşağı bakınca da durum değişmez. Bunun üzerine Yûsuf bu durumdan Allah'a sığınır. Zelîhâ, Yûsuf'la birlikte olmak için onu ikna etmeye çalışır. Ancak Zelîhâ'nın ısrarlarına rağmen Yûsuf kabul

etmez. Aynı olaylar diğer evlerde de tekrar edip Zelîhâ ısrar etmeye devam eder, fakat Yûsuf her seferinde reddeder.

Yedinci eve geldiklerinde Zelîhâ Yûsuf'a, bu kez de teklifini kabul etmezse kendi canına kıyacağını söyler. Yûsuf bu duruma tahammül edip iki arada kalır. Zelîhâ'nın deliliği artar ve kendisini öldürmek için hançerini çıkarır. Yûsuf hançerini elinden alarak ona engel olur. Zelîhâ, Yûsuf'un bu hareketinden ona kavuşabileceğini ümit ederek evin köşesinde bulunan mücevherden yapılmış birkaç putunu örtüyle kapatır. Yûsuf bunun sebebini sorduğunda Zelîhâ, taptığı putlarının karşısında günah işlemekten utandığını söyler. Yûsuf, onun cansız putlardan utanırken kendisinin Allah'tan nasıl utanmayacağını söyleyerek hemen Zelîhâ'nın kucağından çekilir. Bir rivayete göre ise burada Ya'kûb, Yûsuf'a hışım ile görünmüştür. Yûsuf, utanıp hemen oradan kaçar. Kilitli kapılar ona kendiliğinden açılır.

Yûsuf'un Azizle Karşılaşması

Yûsuf bütün kapılardan geçip koşarak kaçarken azize rastlar. Yûsuf'u kan ter içinde yüzü kızarmış vaziyette gören aziz, ona bu hâlinin sebebini sorar. Yûsuf bir cevap verip azizi geçiştirir. Zelîhâ, Yûsuf'un her şeyi anlattığını zanneder ve arkasından koşup gelerek ortalığı karıştırır. Uyurken Yûsuf'un gelip kendisini öpmeye çalıştığını, onu engellemeye çalışırken de onun elbisesini yırttığını anlatır. Ağlayıp feryat ederek suçunu kavgayla bastırır. Zelîhâ'nın söylediklerini herkes duyar. Olayı duyanlar Yûsuf'un sadakat yolundan ayrılıp böyle bir şey yapmayacağını söyler. Bu şer dolu büyük yalan Yûsuf'u utandırır.

Aziz anlatılana inanarak Yûsuf'un katli için cellat çağırır. O sırada kucağında masum bir bebekle bir kadın çıkagelir. Bebek dile gelerek azize, Zelîhâ'nın yalanına inanmamasını, Yûsuf'un böyle bir şeyi yapmadığını, o kaçarken Zelîhâ'nın onu kovalayıp elbisesini yırttığını söyler. Elbisenin arkadan yırtılmış olması bu sözün doğruluğuna delil olacağını, elbisenin önünden yırtılması hâlinde Yûsuf'un yalan söylemiş olacağını bildirir. Aziz elbisenin nereden yırtıldığına bakınca Yûsuf'un masum olduğunu anlar. Zelîhâ bu acıyla perişan olup azizi hile ve yeminleriyle kendisine inandırır.

Yûsuf azize, hanedanına ihanet etmediğini, kendisi kaçtıkça Zelîhâ'nın üstüne geldiğini, Zelîhâ'nın kendisine âşık olduğunu, doğru söylediğine masum bebeğin de şahitlik ettiğini söyleyip azizin Zelîhâ gibi zalim olmamasını ister. Azize bu sözler makul gelince Yûsuf'u hizmetçilerine sorar. Onlar da Yûsuf'un masum olduğunu, azizin hizmetinden hiç kusur işlemediğini, Zelîhâ'nın kendi yaptığından haberi olmadığını, mizacının bozulduğunu ve tedavi olması gerektiğini söylerler. Arkadaşlarının içinde utanç verici bir durumda kalan aziz bu ayıbı kapatmak zorunda kalır.

Zelîhâ'nın Mısırlı Kadınları Sarayına Davet Etmesi

Zelîhâ'nın macerası Mısırlı kadınlar arasında yayılıp dedikodu konusu olur. Zelîhâ'nın olgun davranmayıp adını kötüye çıkardığını söylerler. Hakkında çıkan dedikodulardan haberdar olan Zelîhâ tüm Mısırlı kadınları sarayına davet eder. Büyük bir ziyafet verir. Mısırlı kadınların önüne bir yığın portakal koyup ellerine de bir bıçak verir. Ziyafet sona erince onlara “Benim sevdiğimi görseydiniz beni kınamazdınız.” der. Bunun üzerine kadınlar Yûsuf'u görmek için ısrar ederler. Zelîhâ, bir hileyle Yûsuf'u buldukları yere getirir. Zelîhâ'ya gönlü kırgın olan Yûsuf, öfkesi yüzüne yansımış hâlde, heybetli duruşuyla yere bakar. Onu gören Mısırlı kadınların akılları başlarından gider. Şaşkınlıkla portakal yerine ellerini keserler. Kimi Yûsuf'tan ayrıldığı saat acıyla âh çeker, kimi elini kesip bir kenara düşürür, kimi canını teslim eder. Kimi ise dünyayla alakayı keserek abdal olup dağa çıkar. Kadınların hepsi söylediklerinden dolayı Zelîhâ'dan özür diler.

Yûsuf'un âşıklarının sayısı artar ve onun aşkından kimi ağlar kimi ah eder. Onların hâlini gören Zelîhâ'nın da derdi artar. Bu durum onun ağlayıp inlemesine bahane olur. Kadınların her biri Yûsuf'a bakıp gözyaşı döker ve aşklarını ilan eder. Zelîhâ, Mısırlı kadınlarla ağız birliği yaparak Yûsuf'u elde etmeye karar verir. Kadınlarla birlikte gidip Yûsuf'un önünde ağlayıp yalvarmaya, tek tek nasihat etmeye, eğer nasihatle de ikna olmazsa onu hapisle korkutmaya karar verirler. Ancak Yûsuf'un yanına gidince kadınların dili tutulur. Zelîhâ, ne yaptığını bilmez halde utanmayı bir kenara bırakıp Yûsuf'u ikna etmeye çalışır. Eğer isteğini kabul etmezse onu hapse göndereceğini söyler. Bu sözleri işiten Yûsuf, Allah'a yönelip dua eder. Kadınların kendisini günah işlemeye zorladığını, bu dert ve sıkıntıyla yaşamaktansa zindanı tercih

edeceğini söyler. Allah'tan kendisini onlardan uzaklaştırmasını isteyip zindanın zahmetine razı olduğunu söyler. Allah onun duasını kabul eder.

Yûsuf'un Zindana Atılması

Zelîhâ, Yûsuf'un yüzünden herkesin diline düştüğünü, her yerde gıybetinin yapıldığını ve herkese rezil olduğunu söyleyerek azizi Yûsuf'u zindana atmaya ikna eder. Yûsuf, zindana atılmadan önce şehirde tellallar ile gezdirilerek efendisine isyan etmesi sebebiyle zindana atılacağı ilan edilecektir.

Azizin Zelîhâ'nın isteğini kabul etmesi üzerine Yûsuf'un başından tacı alınır. Zincirlerle bağlanarak bir eşeğe bindirilir. Şehirde gezdirilirken yanındaki tellal, alçak sesle efendisine isyan eden kimsenin cezasının bu olacağını, herkesin bundan ibret almasını söyler. Gaipten gelen yüksek bir ses ise asla bu söze inanmamalarını, Yûsuf'un doğru olduğunu söyler. Onu görenler Yûsuf'u övüp aziz ile Zelîhâ'ya söverler. Yûsuf'un geçtiği yerlerde insanlar gökte ise melekler onun için ağlayıp feryat ederler. Herkesi üzen bu olaydan sonra Yûsuf'u zindana atarlar.

Zindana giren Yûsuf, orada olmaktan mutludur. Zindanda kimine üstad olur kimini de Hak yola irşad eder. Zindanda bulunanlar da onu sever ve temiz bir kalple Müslüman olurlar. Yûsuf, orada vaktini ibadetle geçirir. Zelîhâ ise Yûsuf'tan ayrı kalınca onu zindana gönderdiğine pişman olur. Dert ve kederinden günlerce ağlar. Ayrılık yükü belini büker. Gece gündüz ah eder. Yûsuf'un elbiselerin bulup bağrına basar. Onun gezdiği yerlerden geçerek feryat eder. Öyle bir hâle gelir ki her şey ona Yûsuf'u hatırlatır.

Yûsuf'tan ayrı kalmaya dayanamayan Zelîhâ, bir gece siyah bir ata binip zindana gider. Zindancıya çok fazla mal verip zindanın kapısını açtırır. Karanlık bir köşeye geçerek uzaktan Yûsuf'u seyreder. Onu seyretmekle teselli bulunca kimseye bu sırrı duyurmadan sarayına döner.

Yûsuf'un Mahkumların Rüyalarını Tabir Etmesi

Yûsuf'un gelmesiyle zindan adeta gül bahçesi gibi olmuştur. Yûsuf, mahkumlarla ilgilenir, sıkıntılarını çözer, dertlerine derman arar. Onların rüyalarını tabir eder. Zindanda padişahın iki kölesi bulunmaktadır. İkisi gördükleri rüyayı ona anlatır. Yûsuf, birisinin kurtulacağını, diğersinin ise öldürüleceğini söyler. Tabirinde

söyledikleri aynen gerçekleşir. Yûsuf, kurtulacak olan kimseye padişahın huzuruna çıkınca oradan kurtulması için kendi halini padişaha anlatmasını ister. Adam zindandan çıkınca Yûsuf'un söylediklerini unuttur. Yûsuf yıllarca zindanda kalır. Yûsuf'un, Allah'ı unutup başkasından medet umduğu için bunun başına geldiği söylenir.

Reyyân'ın Rüyası

Yûsuf'un namının yayıldığı, rüyaları kusur olmadan tabir ederek halkın işini kolaylaştırdığı sıralarda Mısır padişahı Reyyân bir rüya görür. Rüyasında yedi cılız sığırın yedi semiz sığırı yediğini, yedi kuru başağın yedi taze başağı tek tek yok ettiğini görür. Reyyân uykusundan titreyerek uyanır. Sıkıntı ve endişeye kapılır. Rüyasını tabir ettirmek ister. Zindandan kurtulan genç, bu haberi duyup düşünürken Yûsuf'u hatırlar. Reyyân'ın huzuruna çıkıp ona Yûsuf'tan bahseder. Reyyân'ın emriyle zindana Yûsuf'la görüşmeye gider.

Genç, zindana gidince Yûsuf'a padişahını selâmını iletmesinin ardından ona rüyayı anlatır. Yûsuf, yedi sığırın yıllara işaret ettiğini, yedi taze başağın yedi yıl sürecek olan ucuzluğa, yedi kuru başağın ise büyük bir kıtlık ve kuraklık olup darda kalınacağına işaret ettiğini söyler. Reyyân tedbir aldığı takdirde bu sıkıntıyı aşabileceğini belirtir. Reyyân Yûsuf'un tabirini beğenir ve ona ihsanlarda bulunur.

Reyyân, ellerini kesen kadınlara Yûsuf'u sorarak bilgi alır. Kadınlardan onun masum olduğunu bildirirler. Zelîhâ da bütün suçunu itiraf eder. Böylece Yûsuf'un yüce ahlâkı, doğruluğu ve mucizeleri herkes tarafından anlaşılır. Devlet erkânı zindana giderek Yûsuf'u oradan çıkarıp saraya getirirler. Şâh Reyyân onu kendisine dost edinir. Bir an olsun onun yanından ayrılmaz. Yûsuf'u kıtlığa karşı önlem alması için görevlendirir. Yûsuf, hasat edilen tahılların başaklarıyla birlikte toplanması ve halkın yiyeceği kadarını aldıktan sonra geri kalanının biriktirilmesiyle sıkıntı yaşanmayacağını söyler.

Yûsuf'un Mısır Azizi Olması

Yûsuf'u yaptıklarından dolayı beddua alan aziz bir gün ölür. Bunun ardından Yûsuf Mısır azizi olur. Zelîhâ ise sarayında kimsesiz kalır. Azizin mateminden bağırtıyanan, gözleri Yûsuf'un ayrılığı için gözyaşı döken Zelîhâ'nın güzel yüzü kırışır.

Saçları ağarır. Dertleri onu ihtiyarlatır. Yûsuf'tan haber alabilmek için bütün servetini harcayıp fakir konumuna düşer. Kimse yüzüne bakmaz olur. Tanıdık ve dostları tarafından terk edilen Zelîhâ unutulur. Dert ve üzüntüyle günlerini ağlayarak geçirir. Her gün yeni bir dertle sıkıntısı artan Zelîhâ'nın ah etmeye mecali kalmaz. Onu gören herkes Yûsuf'a yaptıklarından dolayı kötü sözlerle onu kınar.

Zelîhâ'nın Yûsuf'a Kavuşması

Zelîhâ fakir kalınca Yûsuf'u sorduğunda herkes yüzlerini çevirir. Yûsuf'tan haber alamaz olur. Nil Nehri'nin kenarında Yûsuf'un geçtiği yola yakın bir yere kamıştan bir ev yaparak orada yaşamaya başlar. Yûsuf ve askerleri atlarla yoldan geçerken Zelîhâ gözlerini yola diker ve askerlerin sesleriyle eğlenir. Yûsuf'un yoldan geçip geçmediğini onun kokusundan anlayacak hâle gelir. İnsanlar onu teselli etmek için Yûsuf'un ona selam gönderip hâlini sorduğunu, onu sevdiğini ve yakında kavuşacaklarını haber verdiğini söylerler. Zelîhâ, bu sözlerin gerçek olma ihtimalini düşünerek Yûsuf'a kavuşabilmeyi ümit eder. Günlerce sabretmesine rağmen kavuşmaya dair bir işaret gelmeyince aşkıdan deliliği artar. Dert ve sıkıntı içinde ağlamaktan gözleri kör olur.

Bir gece Zelîhâ, Yûsuf'a ulaşabilmek için putlarına sabaha kadar yalvarıp dua eder. Ertesi sabah Yûsuf'un askerleri ve atlarının sesleri ortalığı mahşer yerine çevirir. İnsanlar bu geçişi izlemek için yolda dururlar. Zelîhâ da yaklaşıp Yûsuf'a seslenmek istese de kalabalık yüzünden isteğini gerçekleştiremez. Acı içinde inleyerek evine döner. Putlarına kızan Zelîhâ, onları tek tek kırar. Ardından küfrü bırakarak Hak dine geçer. Ellerini kaldırıp Allah'a dua etmeye başlar. Allah'tan gözlerinin açılmasını ve kendisini Yûsuf'a kavuşturmasını ister. Allah duasını kabul eder.

Yûsuf saraya dönerken tekrar yola çıkan Zelîhâ, ağlayıp feryat ederek Yûsuf'a onun dilinde dua eder. Yûsuf, bu yaşlı kadını merak eder ve ona ihsanlarda bulunmak ister. Bunun üzerine kadının saraya getirilmesini emreder. Zelîhâ saraya varıp kendisini tanıncı Yûsuf, onu güçlkle tanır. Ona acıyan Yûsuf, zamanın Zelîhâ'nın güzelliğini yok ettiğini, ayrılık ateşinde yanmaktan zayıf düştüğünü, yıllardır aşk derdi çektiğini söyleyip ona isteklerinin ne olduğunu sorar. Zelîhâ, Yûsuf'un bu sözleriyle kendinden geçer. Bir süre sonra kendisine gelince putları kırıp imana geldiğini, ihsan

için onun kapısına geldiğini söyler. Yûsuf'tan yeniden genç olup eski güzelliğinin kendisine verilmesi ve tekrar zengin olması için dua etmesini ister. Yûsuf dua edince o an kabul olur. Zelîhâ, eskisinden daha güzel olur. Tekrar genç hâle gelip gözleri açılır. Zelîhâ, Yûsuf'tan isteklerinin tamamlanmasını isteyip ömrünün onun hizmetinde geçmesini istediğini söyler. Yûsuf, onun isteğini anlayıp tekrar Allah'a yönelerek dua eder. Yûsuf'a nikahlarının gökte kıyıldığı ve o günden sonra Zelîhâ'nın ona helal kılındığı bildirilir.

Yûsuf, düşününe Mısır'ın ileri gelenlerini davet eder. Zindandaki bütün mahkumları serbest bırakır. Zelîhâ'nın yoluna Karun'un serveti kadar mal dağıtarak onu sevindirir. Böylece Yûsuf ve Zelîhâ birbirine kavuşur. Zelîhâ, sürekli ibadetle meşgul olmaya başlar. Nefsin isteklerinden arınır. Onun bu hâlini gören Yûsuf, Zelîhâ için bir yedi evden oluşan bir ibadethane yaptırır. Gönül aynasını temizleyip ilahi aşkla dolan Zelîhâ, Yûsuf için ah etmeyi bırakır. Herkesten uzaklaşarak tamamen Allah'a yönelir.

Yûsuf'un Kardeşlerinin Mısır'a Gelmesi

Yedi yıl bolluk ve ucuzluk döneminde Yûsuf, bir hisar yaptırıp fazla olan erzakları burada toplar. Bu bollukla geçen yılların ardından yedi yıl sürecek olan kıtlık dönemi başlar. Büyük kuraklık ve kıtlık yaşanır. İnsanlar açlıktan birbirine yiyecek duruma gelir. Yûsuf, aldığı tedbir sayesinde muhtaç olanlara yardım eder. Kapısına gelenleri boş çevirmez. Mısır'da halk buğdayını yiyip bitirse de Yûsuf'un buğdayı kalır. Mısırlılar öfkeyle Yûsuf'tan buğdayını parayla satmasını ister. İnsanlar birbirine girer. Herkes bütün parasını buğdaya verir. Parası kalmayan kimseler çaresizlikten çocuklarını satar. Hatta bazıları kendilerini satarak buğday alır. Böylece Yûsuf, Arap halkını kendisine köle olarak alır. Sonunda da hepsini azat eder.

Bir gün büyük bir kervan Kenan'a gelerek kervandaki büyük küçük herkes Ya'kûb'u ziyaret eder. Ya'kûb'a Mısır'daki şahın adaletini anlatırlar. Bu sıralarda Kenan'da da kıtlık vardır. Ya'kûb oğullarını yanına çağırır. Malları toplamalarını ve buğday almak için Mısır'a gitmelerini söyler. Onlar, buğday almaya yetecek kadar paralarının olmadığını söylerler. Ya'kûb, sultana kendisinden ve atalarından

bahsetmeleri hâlinde hayır sahibi sultanın onların az parasına karşılık çok buğday verebileceğini söyler. Bunun üzerine Ya'kûb'un oğulları yola çıkar.

Mısır'a gelen kardeşler, izin aldıktan sonra örtüyle divanda oturan Yûsuf'un huzuruna çıkarlar. Ona durumlarını anlatırlar. Kardeşlerini dinleyince onları tanıyan Yûsuf'un gözleri yaşla dolar. Derinden bir ah çekip örtünün altından ağlar. Ardından onlara, eşkıyaya benzediklerini, yüzlerinde dalaletten işaret gördüğünü, dürüst olduklarına inanmadığını, onları hapse attıracağını söyler. Kardeşleri, öyle olmadıklarını, Ya'kûb peygamberin oğulları olup on bir kardeş olduklarını, haydutluğun soylarında olmadığını, sapıklığın nesillerde görülmediğini anlatırlar. Babalarının bir oğlunu kurt yediği için ona ağlamaktan kör olduğunu, eğer kendilerinin düştüğü bu hâli öğrenirse buna dayanamayıp öleceğini söylerler. Yûsuf bu durumdaki babalarını neden yalnız bıraktıklarını sorduğunda onlar, babalarının yanında kardeşlerinden birini bıraktıklarını ve onun babalarına hizmet ettiğini söylerler. Ya'kûb'un yanında kalan bu kardeş Yûsuf'un öz kardeşi olup ona zarar verenlerden değildir.

Yûsuf, eğer fesat için gelmedilerse bir kardeşlerini burada rehin bırakmalarını, buğdaylarını alıp dönmelerini ve evde kalan kardeşlerini de alıp geldiklerinde onların doğru söylediğine inanacağını söyler. Bunun üzerine kardeşleri az paraya çok buğday alırlar. Yûsuf'un adamlarından biri verdikleri parayı onların çuvallarından birisine gizler. Kardeşler getirdikleri buğdayla Kenan'ı buğdayla doldururlar. Ya'kûb bu duruma sevinip şükreder. Çuvalları boşaltırken çuvalın dibinde gizlenmiş paralarını bulunca Yûsuf'a dua ederler. Kardeşler, Ya'kûb'a olan biteni anlatıp evde kalan kardeşlerini götürdükleri takdirde dürüst olduklarını ispatlayacaklarını söylerler.

On kardeş bir kervanla birlikte tekrar Mısır'a gider. Yûsuf, bu gelişte getirdikleri öz kardeşine özel ilgi gösterir. Onu yanına alarak kendisine arkadaş edinir. Yûsuf'un kaftanında "Yûsuf" adının yazılmış olduğunu gören kardeşi, kurdun yediği kardeşinin adının da Yûsuf olduğunu söyler. Bu söz Yûsuf'u ateş gibi yakar. Gözlerinden yaşlar dökülür.

Bir tellal, iki kardeşin bir sofrada oturarak yemek yiyeceği şekilde ayarlanan yemeğe kardeşleri çağırır. Bunun üzerine sonradan gelen kardeş tek kalınca Yûsuf onu

yanına alıp birlikte yemek yerler. Yûsuf'un eline dikkat eden kardeşi, onun elinin kardeşi Yûsuf'un eline benzediğini söyler. Bunun üzerine Yûsuf yüzündeki örtünün ucunu açıp ona yüzünü gösterir. Onu gören kardeşi sevincinden ağlar. Yûsuf ondan bu sırrı saklamasını ister.

Yûsuf'un Öz Kardeşini Alıkoyması

Yûsuf'un adamları kardeşlerin götüreceği buğday çuvallarından birinin içine çok değerli bir gümüş tas koyar. Ertesi sabah kardeşler, buğdayları yükletip yola çıkarlar. Yûsuf adamların biri tasın kaybolduğunu söyleyince her yeri ararlar. Tası bulamayınca kardeşlerin kervanına yetişip onların yüklerini ararlar. Çuvalların birinden tası bulup çıkarırlar. Yûsuf onlara hırsıza benzediklerini söylediğini hatırlatıp sözünde haklı çıktığını söyler. Şerî hükümlere göre küçük kardeşini köle olarak yanına alır. Kardeşleri, ölen kardeşinin de hırsız olduğunu ve köle aldığı kardeşin de onun öz kardeşi olduğunu söylerler. Bu söz Yûsuf'a çok ağır gelir. Bu sırada Yûsuf'un adamların gümüş tası ortaya koyar. Birinin dokunmasıyla konuşmaya başlayan tas, bunların sözüne inanmamalarını, kardeşlerine eziyet edip kuyuya attıklarını, ardından onu köle olarak sattıklarını, babalarına da onu kurdun yediğini söylediklerini söyler. Kardeşler rezil olurlar. Onlara Mâlik'in verdiği sözleşme gösterilir. Utanç içinde kalan kardeşler Yûsuf'tan ayıplarını örtmesini ister.

Kenan'a dönen kardeşler ağlayarak Ya'kûb'a olanları anlatırlar. Ya'kûb duydukları karşısında kendinden geçer. Oğluna iftira ettiklerini söyler. Ellerini açıp yaşının ilerlediğini, derdinin arttığını söyleyip çocuklarına kavuşmak için Allah'a dua eder. Bunun üzerine Allah'tan haber gelir. Ya'kûb'a kavuşma vaktinin geldiğini bildirilir. Ya'kûb, secdeye kapanıp Allah'a şükreder.

Ya'kûb Mısır azizine oğlunu serbest bırakması için bir mektup yazar. Peygamber neslinden hırsız çıkmayacağını söyler. Oğlunu serbest bırakıp kendisine göndermesini ister. Mektubu oğullarına verip azize gönderir. Yûsuf mektubu okuyunca âhının rüzgarından örtüsü açılır. Onun yüzünü gören on bir kardeşi vedce gelerek ona secde eder. Böylece Yûsuf'un yıllar önce gördüğü rüyasının gerçekliği ispat edilmiş olur. Yûsuf, kardeşlerini tek tek kucaklar. On iki kardeş bir araya gelip sabahtan akşama dek ağlarlar. Kardeşleri yaptıkları hatayı hatırlayıp yüzlerini yere

sürerler. Yûsuf'tan bu hatalarını başkalarına anlatmamasını isterler. Yûsuf kardeşlerine ziyafet verip onları güzel elbiseler verir. Dünyada sahip olduğu her şeyini onlarla paylaşır.

Ya'kûb ve Yûsuf'un Kavuşması

Yûsuf gömleğini çıkarıp kardeşlerinden birine vererek onu babalarına götürmelerini ister. Yûsuf'un gömleği yola çıkınca onun kokusu Ya'kûb'a ulaşır. Ya'kûb'un sevinçten ayağı yere basmaz. Gömleği gözüne sürünce gözleri açılır. Gömleği bağrına basarak harap gönlünü iyileştirir.

Kardeşler Ya'kûb'a sultanın kendi oğlu olduğunu, onu tahtına davet ettiğini, rahat yolculuk yapması için çok fazla mal gönderdiğini söylerler. Kendi hata ve günahlarının affedilmesi için Allah'a dua etmesini isterler.

Ya'kûb büyük bir sevinçle Mısır'a doğru yola çıkar. Kenan halkı şehrin dışına kadar gelip onu ağlayarak uğurlar. Yûsuf'a, Ya'kûb'un yaklaştığı haber verilince yerinde duramaz. Atına binip onu karşılamaya gider. Ya'kûb'un yanında mürid ve dostlarıyla birlikte geldiğini görür. Yolun çevresi insanlarla dolar. Develer adeta su gibi akar. Ya'kûb ve Yûsuf atlarından inerler. Ardından birbirlerine sarılırlar. Ayrıldıkları zamandaki hallerini konuşurlar. İkisi de mutluluktan gözyaşları döker. Tüm cihanı ağlamaya tutulur. Orada edilen dualar kabul olur. Birçok çaresiz kimse muradına erer.

Yûsuf, Ya'kûb için sabah akşam ziyafetler verir. Onunla ziyadesiyle ilgilenir. İlm-i ledün, dünyanın geçiciliği gibi konular hakkında konuşurlar. Birlikte sahraya gezintiye çıkarlar. Birbirlerine dost ve sırdaş olurlar. Ayrı oldukları zamanları hatırladıklarında Allah'a şükrederler. Beraber hoş vakit geçirirler. Bu hâl ile yıllar geçer.

Ya'kûb'un Vefatı

Bir gece Ya'kûb öleceğini anlar. Vasiyetini bildirmek için oğullarını yanına çağırır. Oğullarına, öleceklerini düşünmelerini, Hak yolda olmalarını, gûnahtan sakınmalarını, ibadet etmelerini, nefse uymamalarını, düşmanlık beslememelerini, riyadan sakınmalarını, kıskanç ve tamahkâr olmamalarını, kibirli olmamalarını ve ayıpları örtmelerini nasihat eder. Ardından vefat eder.

Yûsuf, Ya'kûb'un matemini tutar. Onunla geçirdiği zamanları anar. Ya'kûb'tan ayrılması vücudunu fazlasıyla etkiler. Yaşayıp yaşlandıkça huzuru kalmayıp can kuşu artık bu fani dünyadan uçmak ister. Saltanatı bırakıp memleket yönetiminden çekilir.

Yûsuf ve Zelîhâ'nın Vefatı

Bir gece Yûsuf, rüyasında anne ve babasını görür. Ona, dünyadan göçmesinin vaktinin geldiğini söylerler. Yûsuf gülererek rüyasından uyanır. Zelîhâ'yı yanına çağırıp ona rüyasını anlatır. Ancak onun üzülmemesi için rüyasının işaret ettiği sırrı söylemez. Yûsuf'un hâl dilinin ölümüne işaret ettiğini gören Zelîhâ, ondan ayrılma vaktinin yaklaştığını anlar. Yûsuf vefat ettiğinde kendisinin de canını alması için Allah'a dua eder. Gözleri nemli ve gönlü gam dolu hâlde ibadethanesine gider. Sabah akşam sonunun ne olacağını düşünür.

Sonbahar gelir. Yapraklar dökülür, doğa renk değiştirir. Yûsuf'un da hâli değişmiş, yolculuk nişanı kendisinde belirmiştir. Kâinatı seyretmesi için önüne güzel bir at getirilir. Yûsuf, üzengeye sol ayağını attığı esnada Cebrail gelir. Ona ata binmeden can vereceğini bildirir. Cennetten getirdiği elmayı Yûsuf'a verir. Yûsuf elmayı eline alıp koklayınca ruhu yüce âleme yükselerek bu süfli âlemi terk eder.

Yûsuf'un vefatı üzerine kadın erkek tüm Mısır halkı ağlar. Ağlama seslerini duyan kıyametin koptuğunu sanır. Bu sesleri duyan Zelîhâ, ibadethanesinden çıkarak gördüğü birisine niye ağladıklarını sorar. O kişi Yûsuf'un sonsuzluk âlemine gittiğini söyler. Bu haberi öğrenen Zelîhâ'nın gidecek mecali kalmayıp oracıkta yere düşer. Kendinden geçmiş hâlde üç gün yatar. Dördüncü gün kendine gelince yakasını yırtarak derinden âh eder. Yûsuf'u yanında zannedip etrafına bakınır. Onu göremeyince dünyayı bırakıp sonsuz âleme gittiğini anlar. Eliyle yüzünü parçalayıp sinesine taşı vurarak dövünür. Kanlı gözyaşları döker. Akli başından gitmiş hâlde Yûsuf'un mezarına gider. Kabrin üzerine kapanarak orada ruhunu teslim eder.

2.8.4 Kitâb-ı Usûl

Taşlıcalı Yahya'nın Hamse'sinde dördüncü mesnevi olan Kitâb-ı Usûl 3235 beyitten oluşur. Mesnevi, aruzun mütekârib bahrinin "fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl" vezniyle yazılmıştır.

Eserin giriş kısmında kaleme hitâb, münâcât, tevhîd, na‘t, mi‘râc, devrin padişahı Kanûnî Sultân Süleymân’a övgü, sebab-i telif bölümleri yer alır. Bu bölümlerin ardından asıl konuya giriş yapılır.

Eser on iki makam ve yedi şubeden oluşur. Her bir makam ve şubesi ayrı bir muhteva üzerine kurulan eserin makamlarında adalet, zulüm, uzlet, velilerin vasıfları, dürüstlük, sükût, hikmetli söz, kahramanlık, aşk, evlilik, gayretsizlik ve kötülük; şubelerinde ise çalgıcılar, Rafızilik, gemi yolculuğu, köle ve hizmetkar alımı, insan cinsleri, ahmaklık ve ölüm konuları anlatılır. Sosyal meselelerin öne çıktığı mesnevîde savaş ve askerlikle ilgili konular da önemli bir yer tutar. Tarih, mûsikî, din, tasavvuf, aşk konularının yanı sıra rüya tabiri ve kâtiplerle ilgili değerlendirme de mesnevîdeki diğer konulardır. Şair, mesnevîsini makam ve şubelerin ardından anlattığı yüzün üzerinde hikâye, latife ve temsille zenginleştirir. Bunların birçoğu şairin kendi hayat tecrübelerine dayanır.²⁸¹

Eser hatime bölümü ile sona erer. Bu bölümde şair, kalemiyle sözü güzelleştiren, eserini tamamladıktan sonra gereken düzeltmeleri yapan ve yazıyı açık bir şekilde yazan kâtime dua ederken doğruyu yanlış birbirinden ayıramayan kâtipten yakınır.

Kitab-ı Usul Mesnevisinin Özeti

Taşlıcalı Yahya'nın bu mesnevisinin özeti M. Akif Alkaya'nın yüksek lisans tezinde yer alan metin esas alınarak hazırlanmıştır.²⁸²

Birinci Makam

Pend-nâme özelliği taşıyan bu bölümde şair, ideal insan tipinin nasıl olması gerektiği hakkında tavsiyelerde bulunmuştur. Buna göre insan; feraset sahibi, adaletli olmalı, sözü doğru olmalı, ilim ve fazilet sahibi kimselerle beraber olmalı, suçsuz insanlara eziyet etmemelidir. Zalim olmamalı, elinden geldiği kadar hayır yapmalı, boş işlerle uğraşmamalı, düşmanlara karşı yumuşak olmamalı, cömert insanlara sert davranmamalı, insanları düzeltmeye çalışırken kibar olmalı, kin ve düşmanlık

²⁸¹ Sağlam, a.g.e., ss. 376-77.

²⁸² bk. M. Akif Alkaya, **Taşlıcalı Yahyâ: Kitâb-ı Usûl**, (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya, 1996.

besleyen insanların sözleriyle hareket etmemeli, ikiyüzlü münafık olmamalı, kötü huylu insanlarla tartışmamalıdır. Şair bu kısmın ardından şu hikâyeleri anlatır:

İnsanların güneşten kaçıp ağaçların gölgesine sığındığı, sıcaktan buharların yükseldiği bir günde, Medine’de bir deve çobanının düşürdüğü semeri gören Hz. Ömer, onu alıp sırtına atarak sahibini aramaya çıkar. Bunu gören insanlar, Hz. Ömer’e onun gibi bir liderin zahmet etmemesini, semeri kendilerine verip onların aramasını söylese de o, kıyamet günü bunun hesabının kendisinden sorulacağını söyleyerek kabul etmez. Bunun üzerine insanlar dağlara çıkıp deve çobanını bularak ona getirirler. Sonuç olarak adalet sahibi liderin halkı rahat eder.

Bir bahar gününde, Gazi Murad Han baharın güzelliklerini görmek ve Hakk’ı tefekkür etmek için gezintiye çıkar. Bu sırada yanında bulunan adamlarından biri ona kırmızı bir gül koparıp sunar. Bunun üzerine padişah, Hakk’ı tesbih eden bir gülü öldürdüğünü, bir canlının hayatına kıydığını söyleyerek onu çok kötü azarlar. Bu sebeple bitkinin de canını düşünen padişahın ne kadar adaletli olduğu anlaşılır.

Nüşirevân hükümdarlığı döneminde bir gün padişah, seferden dönerken kendisine dualar eden bir kimseyle karşılaşır. Onun iltifatlarını dinledikten sonra geldiği yerlerin durumunu sorar. O kimse, padişahın adaletinin cihana yayıldığını, bu sebeple her yerin güvende olduğunu söyleyerek başından geçen bir olayı anlatır. Oraya gelmeden önce ıssız bir dağdan geçerken padişahın adaletinden emin olarak yalnız başına giden bir kadın gördüğünü, bu kadının güzelliğinden etkilenip yanına giderek gönlünün ona tutulduğunu söylediğini, ancak kadının adaletli bir padişah döneminde nasıl buna cüret ettiğini söyleyip kendisini azarladığını anlatır. Bunu dinleyince utanan padişah, çok sinirlenir ve hemen orada adamın cezasını verir. Harama bakıp onunla konuşan adam dilinden ve gözünden olur.

Acem’den Rûm’a yer ve gök bütün ilimlere vakıf, ilimde dengi bulunmayan bir kimse gelir. Kayser’in sevgisini kazanır. Bir gün Kayser o bilgeye bir cambazın yüksekçe bir yere kurduğu ip üzerinde tek ayak üzerinde yürüdüğünü, farklı hareketler sergilediğini anlatıp bunun hikmetinin ne olduğunu sorar. Bilge, bunun hikmetini söyleyebilmek için cambazın yaptıklarını görmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine o cambaz getirilir ve yaptığı oyunlar seyredilir. Sonrasında bilge, bunun hikmetini

çözdüğünü söyleyip Kayser'den halka cambaza bakmayı yasaklamasını ister. Bunun üzerine cambaz ipten düşerek orada ölür. Bilge, hikmetin halkta olduğunu, ipteki cambazı seyrederken ona dua eden halk sebebiyle cambazın o hareketleri yapabildiğini, dua eden olmayınca cambazın ipten düşerek öldüğünü anlatır. Günahkâr kimselerin hâli de bunun gibidir. Zulümleri sebebiyle kalplerde nefrete sebep olurlar ve evliyaların onlara olan duaları kesilince tıpkı cambazın ipten düştüğü gibi günahkârlar da buldukları yüksek makamlardan düşerler.

İkinci Makam

Şair bu bölümde dört lider tipinden ve bu liderlerin özelliklerden bahseder. Buna göre bu dört lider, zalim, akıllı, kibirli ve maddi gücüyle lider olup her şeyi onunla halledebileceğini düşünen kimsedir. Bu liderlerin yönetiminden de bahsettikten sonra insanların bu kimselere sabretmesi gerektiğini anlatır. Ardından hikâyelere geçer.

Bir gün sivrisinekler Süleyman Peygamber'e giderek rüzgârın kendilerine zulmettiğini, ondan eziyet gördüklerini anlatıp şikâyetçi olurlar. Süleyman Peygamber, yanlarına bir insanı alıp düşmanları olan rüzgârı huzuruna getirmelerini, böylece davalarını çözüme kavuşturabileceğini söyler. Sivrisinekler, rüzgârın kendisini şikâyet ettiklerini öğrenirse onlara daha çok eziyet edeceğinden korkup davadan vazgeçerler. İnsanlar da tıpkı karıncalar gibi kendilerinden güçlü bir kimseden eziyet gördüklerinde çarelerinin şikâyet etmek yerine dua etmek olduğu, zira duanın eziyet edeni kahredeceği, ancak şikâyetin duyulması ile eziyetin daha da artacağı belirtilir.

Zamanında şeyhin biri bir ağaya nasihatlerde bulunur. Bazen insanın kendisini diğer insanlardan daha iyi ve yüce gördüğünü, bu zaman aynasının hilesi olup insanı kendisine büyük göstermesindedir. Hâlbuki su testisi gibi olduğunu bir rüzgârla kırılabileceğini, gaflet uykusunda olduğunu, ama düşmanlarının uyumadığını, düşmanların deprem gibi olduğunu, bir gelirlerse her yeri yıkabileceklerini, ancak halkına iyi davranırsa onların duası ile kaza ve beladan korunabileceğini söyler.

Bir kurbağa bir gün tavşanın birine eziyet eder. Ona saldırır, bağırıp çağırır. Sonrasında tavşanın ine çekildiğini görünce tavşanı kaçırmakla övünmeye başlar.

Bunu duyan tavşan, inden kafasını çıkartıp kurbağaya yukarıda tavşancıl kuşu olmasa onun hayatta olmayacağını söyler. Zalim ağalar için de durum böyledir. Halk ağadan korktuğu için değil padişahı korktuğu için ona katlanır.

Bir köpek bir ayna dükkânına bakar. Aynaların her birinde kendi yansımasını görünce şaşırır. Aynalarda gördüğü köpeklere havlayıp onlara saldırmaya başlar. Her hamlesinde karşısındaki köpekler onunla aynı hareketi yaparak saldırırlar. Köpeğin bu hâli oradan geçenlerin eğlencesi olur. Herkes onun bu hâline bakıp eğlenir. Zalimin durumu da bu köpeğin hâli gibidir. Herkesle kavga edip sıkıntı verse de Allah mazluma yardım edip ona gazap eder. Böylece aslında zalim başkasına zarar verdiğini zannetse de aslında kendisine zarar vermiş olur.

Bazı zalimler günah diye şarap içmezler, bazı günahlardan sakınırlar. Çalgı ve eğlencelerden uzak durur ama haram para yemekten kaçınmazlar. Bu kimselerin durumu, işerken necasetten sakınmak için kaç ayağını kaldırdığına bakan köpeğin durumu gibidir. Zira köpek bilmez ki vücudu baştanbaşa necistir.

Bir gün Bursa'ya ölümlerin kefenlerini soyan bir hırsız. Tüm şehir halkı bu hırsızdan şikâyetçidir. Buna bir çare bulmak için birkaç kişi toplanır, hırsızın evini basıp onu orada asarlar. Ancak bu olayın ardından başka bir kefen soyan hırsız gelir. Arkadaşının intikamını almak için ölümlerin kefenlerini almakla kalmaz bir de ölümlerin ödünü almaya başlar. Bunun üzerine halk eski hırsızı arar konuma gelir. Yeni hırsızın zulmünden kurtulmak için Allah'a dua ederler. Akılsız toplulukların durumu da bunun gibidir. İdarecilerini zulmediyor diye şikâyet edip dururken o idareci ölür ya da başka yere gidince sevinirler. Ancak ondan daha kötü biri gelip evlerini başlarına yıkınca eski idarecilerinin kıymetini anlarlar.

Zamanında kör birisini hazine bekçisi yaparlar. Ancak kör olması nedeniyle işini tam olarak yapamaz ve emanetleri koruyamaz. Bunun üzerine halk kadiya gidip onu şikâyet eder ve gidip onun yaptığı kusurlara bakmasını isterler. Ancak teftişe giden kadı sağır olduğu için bekçiyle anlaşamazlar. Ardından aralarında tartışma çıkar ve birbirlerine bağırma başlarlar. Araya insanlar girip orta yolu bulmaya çalışsalar da fayda vermez. İkisinin bağırışmaları milletin kafasını ağrıtmaktan başka bir şey

yaramaz. Bunun üzerine halk, hatanın onları o konuma getirenlerde olduğunu söyleyip şikâyetlerinden vazgeçerler.

Zamanında Haccâc- Zalim eline bir ayna alıp bakar. Arkadaşlarına aynada kendisini çok çirkin gördüğünü söyler. Orada bulunanlardan birisi şakayla karışık onun bir kere yüzünü görmekle canının sıkıldığını ya her gün bin kez görenlerin hâlinin nice olduğunu söyler. Buna çok sinirlenen Haccâc, o adamı huzurundan kovar. Haccâc'ın bâb-1 hayât (hayat kapısı) ve bâb-1 memât (ölüm kapısı) adında iki kapısı vardır. Huzurundan kovulanlar ve cezalandırılanlar bâb-1 memât kapısından çıkartılmaktadır. Bunu bilen arkadaşı hangi kapıdan çıkması gerektiğini sorunca Haccâc, bâb-1 necâtan (kurtuluş kapısı) çıkmasını söyler. Adam kapıdan çıkacağına dönüp hafif gülümsemeye neden affedildiğini sorar. Haccâc, o esnada Resûlullah'ın "Kim işini sana danışırsa kendin için istediğini danışan kimse için de isteyerek öyle cevap ver." hadisini hatırladığını ve bu yüzden onu affettiğini söyler.

Üçüncü Makam

Bu bölümde insanların yalnızlığı tercih etmesinin, uzlete çekilmenin ve insanlardan uzak olmanın faydaları ve faziletleri ile insanların iltifatlarını bekleyerek mutlu olmaya çalışmanın, onlardan fayda umulmasının, insanlar birlikte yaşamının getirdiği tehlikeler anlatılmıştır. Ardından hikâyelere yer verilmiştir.

Bir gün Hümâ kuşuna diğer kuşlar gelip onun da bir kuş olduğu hâlde neden kendilerinden ayrı yaşadığını, yeri belli olmayıp neden bulutları mekânı olarak seçtiğini sorarlar. Hümâ kuşu onlardan ayrılıp yükseklerle çıkarak bağırır. Onlara yerleri çöplük olmasa kimseye bir şey vermeyeceklerini, ne yazık ki cahil olduklarını, hata ve alçaklığa sahip olduklarını, böyle pis ve kötü yerlere uğrasa yaradılışının bozulacağını, onların bu rızık kavgasını anlayamadığını, bu endişelerden uzak yükseklerde yaşamayı tercih ettiğini söyler.

Zamanın birinde ihtiyar bir kimse insanlardan uzaklaşıp uzlete çekilir, gününü ibadetle geçirmeye başlar. Azizin birisi ona önceden insanlarla birlikte mutlu yaşadığını, şimdi ise iki büklüm hâlde neden uzlete çekildiğini, ibadette ölçülü olmak gerektiğini, önceden kimseye ihtiyacı yokken şimdi neden aç sefil olarak muhtaç gezdiğini sorar. İhtiyar, aslında bu hâline şükrettiğini, insanlarla birlikte yaşamının

gereksiz olduğunu, insanların şerrinden korktuğunu, bu sebeple böyle bir hayatı tercih ettiğini söyler.

Bir sufi uzleti tercih eder ve insanlardan uzaklaşarak bir köşeye çekilir. Öylesine fakir kalır ki oturacak hasırını, giyecek ayakkabısı, düzgün bir elbisesi dahi kalmaz. Ancak o hâlden memnun vaziyette Hakk'a ibadet etmekten mutlu olarak günlerini geçirmektedir. Bir müddet sonra Allah'ın lütfu ona erişerek veli mertebesine yükselir. Artık kimseyle görüşmemeye başlar. Onun nâmını duyan halk hediyelerle onun yanına gelerek duasını almaya çalışırlar. Bir gün bir fakir gelir ve ona fakirlikten nasıl kurtulacağını sorunca o zat, dünyadan yüz çevirmesini söyler. O fakir zatın dediğini yaparak uzlete çekilir ve münzevi bir hayat yaşamaya başlar. Bir süre sonra onun da nâmı halk arasında yayılır. Hatta onun hakkında olağanüstü şeyler anlatılır. Ardından evine altın ve gümüşler, hediyeler gelmeye başlar. O kimse de bu hediyeler sayesinde istediği zenginliğin sefasını sürer.

Dördüncü Makam

Bu bölümde veli kimselerin özelliklerinden bahsedilir. Buna göre veli kimseler, tevazu sahibi, dünyaya bağlanmayı elem olarak gören, malına haram karışmış kimselerin yemeğini yemeyen, ibadete düşkün olan, dövenlere karşı elsiz olan, sabırlı ve sakin olan ve Allah'tan çok korkan kimselerdir. Bu bölümün ardından hikâyeler anlatılmaktadır.

Sipahinin biri perişan vaziyette seferden gelir. Atının hâli kalmamıştır, kendisi gibi kıyafetleri perişandır, beş kuruş parası yoktur. Sınırından insanlara sataşır, üzüntüsünden kendisi gölgesiyle savaşıyor hâle gelmiştir. Açlıktan başı dönmüş vaziyette yerde kuş pisliği göre akça sanıp almaya çalışır. Tam bu hâlde iken kapısına garip giyinmiş, gözü sürmeli, elinde asası olan bir adam gelir. Erenlerin kendisini ona gönderdiğini, adağı olduğunu ve o adağı kendisine vermesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine sipahi adama tokat atar ve feci azarlar. Ona “Ey yalancı herif! Diyelim ki adağım olduğunu bildin, hâlimden param olmadığını bilemedin mi?” diye çıkışır.

Bir adam gaipden bilgi verip insanlara kendisini veli gibi göstererek kandırır. Kendisine gelenlerin durumuna bakarak bir şeyler tahmin edip ona göre bir şeyler uydurur. Böylece halkı aldatarak zengin olmaktadır. Bir gün sakalsız bir köse bu

adamın doğru söyleyip söylemediğini imtihan etmek için yanına gider ve kendisi hakkında da tahminde bulunmasını ister. Adam köseyi sarayda ağa zannedip onun gelecekte vezir olacağını söyler. Bunun üzerine köse, yalan söylememesini, kendisi ağa bile olmadığını, vezir olabilmek için önce ağa olması gerektiğini söyleyerek adamın yalancı olduğunu ortaya çıkarır.

Bir sipahi yıllarca Şam'da kalır. Orada kaldığı zamanlarda insanları şaklabanlık yaparak eğlendiren bir adam vardır. Sipahi yıllar sonra memleketi Rûm'a döndüğünde bu şaklabanı derviş kıyafetinde evliya gibi davranarak halkı kandırırken görür. Yanında da onu veli diye tanıtan ikiyüzlü bir yalancı vardır. Bu iki sahtekâr halktan kazandıklarını bölüşmektedir. Sipahi hemen şaklabanın yalanını ortaya çıkarır. Böylece şaklaban şehri terk etmek zorunda kalır.

Beşinci Makam

Bu bölümde insanın hayatını istikamet üzere yaşaması gerektiğine dair öğütler verilmiş ve doğruluğun faziletleri anlatılmıştır. Ardından hikâyelere yer verilmiştir.

Bir sabah vezirin birine ahmak birisi gelerek kendisini övmeye başlar. Kendisinin dosdoğru ve istikamet üzere olduğunu, kimsenin bir kuruşunu dahi yemediğini, fakir olduğunu ve bunu büyük küçük herkesin bildiğini anlatıp izzetinin artırılmasını ve kendisine yardım etmesini ister. Adamı önceden tanıyan vezir, latifeye gülerek adama, onun şüphesiz dosdoğru olduğunu, boynuna bir torba altın asılsa yemeyen torba alınsa niye alındığını sormayıp değerini bilmeyen eşeğe benzediğini, padişahın malını ne yemesini ne de yedirmesini, müsrif ve tamahkâr olanın boğazına kemik takılacağını söyler.

Doğruluğuyla tanınan Müslüman bir genç çalışıp çabalayarak yüksek bir mevki elde eder. Bu makamında doğruluk ve sadakatle hareket etmeye çalışır. Bu sebeple hırsızların geçim kaynaklarını keser, devlet büyüklerine devlet malından hediyeler vermez, elindeki devlet parasını gerekli yerlere harcar ve padişahın malını koruyarak telef etmez. Ancak çıkarıcı kimselerin işine çomak soktuğu için hakkında iftira atılarak makamı elinden alınır. Bu duruma üzülen genç şehri terk eder ve bir dağa çıkar. Dağda etrafına bakınırken bir grup zalim kimsenin oraya yayıldığını görür. Dağdaki bütün doğru ağaçları kesmekte ve bu ağaçlardan kendilerine ok ve direk yapmakta

ardından yaptıkları aletlere gururla bakmaktadırlar. Ancak eğri ağaçlara kimse dokunmamaktadır. Bunu gören genç, bu dünyada zararın hep doğrulara geldiğini anlar ve hüznü biraz olsun hafifler.

Zamanın birinde bir at hırsızın güzel ve kıymetli bir atı çalmak ister. Hırsızlığının anlaşılması için de bir hile düşünür. Zayıf, bir ayağı sakat, uyuz bir katır getirip ahıra atın yerine bağlar. Ardından ahır ateşe verir. Atın sahibi ahırın yandığını görür, fakat yapabileceği bir şey yoktur. Yangın söndürme çaresizce atı zannettiği katırın ölüsünü toprağa gömer. Bir gün at hırsızın çaldığı ata binip ahırın yandığı yere gelir. Atın sahibi atı görünce öldüğünü zannettiği atına benzetir. Atını hatırlar ve ağlayıp figan eder. Ancak bu atın kendi atı olabileceğini hiç düşünmez. Böyle bir ihtimali aklına getirirse belki atına kavuşacaktır. Sonuç olarak böyle ahmak insanları aldatması kolaydır, bu insanların basireti yoktur.

Altıncı Makam

Bu bölümde insanların konuşmasına dikkat etmesi gerektiği, dilini tutmasının yararları, gereksiz ve boş konuşmanın zararları anlatılır. Sonrasında hikâyelere yer verilir.

Bir gün padişahın biri sakalını keser. Bunu gören bir sufi padişaha vücut ağacına yorgunluk geldiğini, sonbahar gibi yapraklarını dökülmüş olduğunu, insanın tıraş olarak yüzüne zulmetmiş olacağını, ovanın çimensiz olması yakışmadığı gibi insana da sakalsız olmanın yakışmadığını söyler. Bunun üzerine padişah sufiye zerâfetle cevap vererek keçinin sakalının çok olmasına rağmen aklının olmadığını, sakalla aziz olursa keçilerin şeyhlerin başı olacağını, ikiyüzlülerde sakal olmasına rağmen ısrırgan kökünün onların sakalına tercih edileceğini, sakallı ikiyüzlülerin insanların arasına nifak soktuğunu söyler. Ancak sufinin kendisini kibarca uyarması sebebiyle ona altın ve gümüşler bağışlar. Ardından sufinin sözünü tutup tekrar sakal bırakır.

Dağlara ve denizlere hükmeden Şâh, bir sabah sarayına doğru giderken yolda bir sarhoşa rastlar. Sarhoş içkinin etkisiyle padişaha dil uzatır. Buna çok sinirlenen padişah ertesi gün cezalandırmak için o sarhoşu huzuruna getirtir. Sarhoş adam huzurda ağlamaklı ve mahcup hâlde iken çok susadığını söyleyip kendisine su

verilmesini rica eder. Getirilen suyu içtikten sonra padişaha dönüp evinde su içmesi sebebiyle onun misafiri olduğunu, kendisini öldürmemesini söyleyip Peygamber'in misafirlere ikram edilmesini söylediği hadisi hatırlatır. Kendisine ceza vermek yerine buna sebep olan şarabın yok edilmesi gerektiğini söyler. Adamın bu sözleri hoşuna giden padişah onu bağışlar. Ardından ülkede şarabı yasaklayarak mekânının cennet olmasını sağlar.

Zamanında Sultan Muhammed yanındakilerle birlikte şehirde bir gezintiye çıkar. Yolda bir sufiye rastlarlar. Sufinin hırkasında bir kabarıklık olduğunu ve hırkasının altında ağır bir yük taşıdığını görürler. Huzura getirip hırkasını açtırınca elinde şarap dolu bir sürahi görürler. Padişah bunun ne olduğunu sorar, sufi boza cevabını verir. Padişah bozanın renginin boz olduğunu, bunun ne acayip bir söz olduğunu söyler. Sufi ise bozanın renginin boz olduğunu ama utancından kızardığını söyler. Böylece sufi bu kibar sözleriyle başını kurtarmayı başarır.

Yedinci Makam

Bu bölümde cihanın imtihan yeri olduğu, insanın ne ekerse onu biçeceği, bu dünyada batıl ve hak olmak üzere iki yolun olduğu, batıl yolun tehlike ve zararları, hak yolun güzellikleri anlatılmıştır. Ayrıca insanın istikamet üzere olup olmadığına dair rüyalardan nasıl çıkarım yapabileceğine ve rüya tabirlerinden örneklere yer verilmiştir.

Veysel Karâni, bir gün yolda giderken şeytanı görür ve ona Hak yolunda neden devamlı eğri olduğunu sorar. Bunun üzerine hemen mana perdesi açılır ve şeytan, eğriliğinin ayın hilali gibi olduğunu, ona fazilet ve güzellik kattığını, aslında yârin eğri kaşı gibi kendisine de eğriliği sebebiyle itibar edildiğini söyler. Eğer yılandaki gibi eğrilik olmasa vücudunu rahat hareket ettiremeyeceğini anlatır.

Şair, bir bilgeye bütün vahşi hayvanları, dört ayaklı hayvanları, yılan ve karıncayı denize attığında boğulmadığını ancak yüzme bilmeyen insanın denize düştüğünde hemen boğulduğunu söyleyip bunun hikmetini sorar. Bilge, insanın aklının sınırı olmadığını, ölebileceği ihtimalini düşünüp korktuğunu, bu korku sebebiyle insanın terinin çıktığı yerde vücut delikleri açılıp oradan su girerek dolmaya başladığını, böylece ağırlaşan vücudun battığını anlatır. Yüzme bilmeyen insanın bu sebeple boğulduğunu söyler. Ancak hayvanların akılsız olmaları sebebiyle denizin

mahiyetini bilmediğini, suyun üzerinde adeta ağırlığı olmayan çöp gibi olduğunu, korkmadıkları için de boğulmadıklarını anlatır.

Sekizinci Makam

Bu bölümde şair, asker, askerlik ve askerde bulunan özelliklerden bahsetmiştir.

Bir gün Hz. Süleyman'a eşekler gelerek insanları şikâyet ederler. İnsanların kendilerine zulmettiklerini, aşağılayarak baktıklarını, köpekler gibi muamele edildiğini, kendilerine atlar gibi hürmet edilmediğini, aslında işlerinin ağır olduğunu, odun ve su taşımayı hep kendilerinin yaptığını, eşeklerin hep cefa çektiği halde atların gece gündüz sefa içinde yaşadıklarını söylerler. Vezir Asaf utanarak Hz. Süleyman yerine cevap verir. Eşeklere "Siz de savaşa gidin, size de atlara olduğu gibi hürmet etsinler. Sizler evlerinizde rahat oturmaktasınız. Savaş size kuru efsane gibi gelmektedir." der. Bunun üzerine eşekler Âsaf'ın sözünü dinleyip savaşa giderler. Savaş meydanındaki çetin hâli, atların orada çektikleri sıkıntıları, savaşta ölen atları görünce eşeklerin gözü korkar ve söylediklerine pişman olurlar. Atların yaptıklarına ise hayran kalırlar. Tekrar Hz. Süleyman'ın huzuruna varırlar. Savaşa gitmek istemediklerini, orada ölüm olduğunu, yine odun ve su taşımak istediklerini, eski zahmetleri çekmeye razı olduklarını, sonunda ölüm olmamasını istediklerini söylerler. Bunun üzerine eşeklere izin verilir ve hepsi evlerine mutlu olarak dönerler. İşte savaştan kaçanlar da aynı bu eşekler gibidir.

Balkan dağlarından geçen kervanın birisinde iki kişi arkada kalır ve kervanı kaybederler. Gece olacağını düşünürler ve dağdan vadiye inip arkalarını akarsuya vererek bütün mallarını ortaya toplarlar. Etrafa bakınırken soymak için gezinen eşkıyaları görürler. Hava kararınca bu iki kişi eşkıyalar için bir hile düşünürler. Yere iki sopa dikip üzerlerine siyah kıyafetler giydirirler. Görenler bunu insan zannedecektir. Yatma vakti yaklaşınca biraz uzağa gidip gözlemeye başlarlar. Eşkıyalar sopaları görünce saldırmak için hazırlanırlar. Tam bu sırada iki yiğit arkalarından gelerek eşkıyaları öldürürler. Tehlikeli yerlerde tedbirini almadan uyuyan insanların bile bile ölüm uykusuna yattığı, bu insanlardan hayır gelmeyeceği, yiğit olanın uyanık ve tedbirli olması gerektiği belirtilir.

Adı olmayan, çok korkutucu bir yer olan, Babil kuyusu gibi karanlık, cahil kalbi kararmış, kâfir gönlü gibi dar ve sıkıntılı, yerin içine girmiş fener kulesi gibi bir mağara vardır. Bir kimse mertlik davası güderek geceleyin oraya gidebileceğini söyler ve gece vakti o mağaraya gider. Herkes başına mutlaka bir şey geleceğini düşünerek arkasından üzülür. O kimse işaret olması için yere bir kazık çakmak ister. Korkuyla çaktığı kazıkla beraber yanlışlıkla elbisesini de yere çakar. Elbisesini çekip kurtaramayınca o anda korkudan can verir. İnsan sonunda kendisine ölüm getirecek batıl bir davada ısrar etmemelidir.

Mısır Sultan'ına düşman bütün Arap beyleri toplanarak Mısır'a saldırırlar. Toplanan bu orduyu gören Mısır Sultan'ı mecburen kalesine sığınır. Yüz bin kişilik Arap ordusu on kez hücum eder. Mısır Sultan'ı çaresiz kalır ve Araplara itaat etmiş gibi görünerek bir hileye başvurmaya karar verir. Araplara elçi göndererek Arap beylerinden en büyüğü kimse onun elini öpmek istediğini, diğer Arap beylerinin de mertebelerine göre dizilmesini, her birine büyüklüğüne göre hediyeler vereceğini bildirir. Bunun üzerine Arap beyleri birbirine girerler. Hepsi sultan olma hevesinde olup, her biri kendisinin en büyük olduğunu söyleyerek makamı kaptırmak istemez. Kimse birbirinin alt makamında oturmak istemez. Böylece Arapların arasına saltanat fitnessi girer. Onlar birbiriyle mücadele ederken Mısır Sultan'ı kalesinden çıkıp hücum ederek hepsini dağıtır ve yok eder. Akıllıca hareket edenler düşmanına galip gelirler.

Dokuzuncu Makam

Bu bölümde hakiki aşk ve hâlleri, bu aşkın güzellikleri ile insana verdiği saadetler anlatılmıştır. Ardından şair, kendi başından geçen hakiki aşka ulaştığı bir aşk hikâyesini anlatır.

Bir gün Şam'a talihi kara bir kimse gelir. Şehirde gezinirken ay yüzlü bir güzel görür ve ona âşık olur. O güzelin esiri olur ve aşkından yanıp tutuşur. Birlikte geldiği arkadaşları ülkelerine geri dönüp onu orada yalnız bırakırlar. Yıllarca aşk derdini çeker ve sonunda bir deri bir kemik kalır. Bir gün âşık, akarsu kenarındaki büyük bir yolda dururken sevdiği gelir. Kendisine olan sevgisini bilmeyen güzel, âşığıyla konuşmaya çalışır. Onun aşkının dillerde efsane olduğunu söyler, derdiyle mutlu olup olmadığını, aşkın gamının sonunun olup olmadığını, bu derde bir devanın olup olmadığını sorar

ancak ne söylesen söyleyin aşığından bir cevap alamaz. Bunun üzerine sevgilisi abdest almak istediğini söyleyerek aşığından şalını tutmasını ister. Âşık şalı alınca bir ah çeker ve gökyüzüne bakar. Şalı yüzüne gözüne sürer, ardından yere düşer ve oracıkta canını teslim eder. Hakiki aşka sahip olanlar sevdikleri uğruna canlarını verebilenlerdir.

Onuncu Makam

Bu bölümde insanın evlenmesinin ve çocuk sahibi olmasının gerekliliğinden, iyi bir eş seçmenin öneminden ve bu seçimde dikkat edilecek hususlardan bahsedilmiştir. Buna göre bir erkeğin evleneceği hanımda güzel ve genç olması, neslinin temiz olması, maddi ve manevi olarak kendisine denk olması gibi özellikleri aramasını belirtir.

Bir asker sefere gitmek üzere giderken yolda eski bir dostunu görür. Ona baktığında bir gözünün görmediğini fark eder ve hikmetini sorar. Bunun üzerine dostu kapalı olan gözünü açar ve böyle gezmesinin hikâyesini anlatır. Evde güzel bir cariyesi olduğunu, ne zaman onu arzulasa kendisine yemek getirdiği sırada bir gözünü kapattığını, bunun aralarında bir işaret olduğunu, böylece o gece önceden kararlaştırdıkları yerde buluşup cariyesiyle nefisini körelttiğini söyler. Ancak bir gece yine cariyesine bir gözünü kapattığı sırada bunu karısının gördüğünü, durumu anlayıp ona bağırmağa başladığını ve neredeyse onu öldürecek olduğunu, bu sebeple karısına önceden beri bir gözünün kapalı olduğunu söylediğini, o olaydan sonra da beş on gün gözünü kapalı tutmaya alıştırdığını ve karısının korkusundan böyle yaşadığını anlatır.

Bir delikanlı Akşehir'e yerleşir. Orada kömürcü çuvalı gibi kara, gözleri ateşe, dili hançere benzeyen bir kadınla evlenir. Bir gün delikanlının babası evlerine misafir gelir. Delikanlının karısını görünce alaycı bir tavırla oğluna, karısının kendisinin yanında peçesini çıkarmadığını, niye kendisini onlara yakın görmediğini ve gelmesinden rahatsız gibi karardığını, Akşehir'in adına uymayan bu kara kadının ona lâayık olmadığını söyler. Oğlu ise insanların ayıbına bakmanın hüner olmadığını, karısıyla yedi yıl geçirdiklerini ve bu sürede aralarında hiç kötü sözün geçmediğini, onu incitmemek için buldukları şehrin adını dahi söylemediğini, o kadının kendisine gölgesi gibi arkadaş olduğunu ve kendisini razı ettiğini söyler.

Hocanın birisi cahil bir kadınla evlenerek başını derde sokar. Evinde karısının isteklerini yaptıktan sonra kitaplarıyla uğraşmaya geçse karısı huysuzlanmaktadır. Ne yapsa da karısını memnun edemez. Kadın kitap meselesi yüzünden kocasına huysuzluk çıkarır, ona sövüp sayar araya düşmanlık sokar. Bir gün kadın, utanmadan kocasına evden ya kendisinin ya da kitaplarının duracağını, kitapların birer kuması gibi olduğunu, yanında kitap okumamasını, zira kitaplarıyla kendisinden çok ilgilendiğini söyler. İşte kadının aklını ve dinini; şeytanın ona neler yaptırdığını görün. Kimse canını ateşe atmasın, cahil bir kadınla evlenip bir olan şeytanını ikiye çıkartmasın.

Akrabası çok olan bir adam zayıf ve kırılgan bir kadınla evlenir. Kadın kocasına akrabasının çok olduğunu, hangisine görünüp hangisine görünmemesi gerektiğini sorar. Bunun üzerine adam, konuşup başını ağrıtmamasını, kendisine görünmeyip kime görünürse görünmesini söyler.

Azizin biri Aristo'ya gelerek bu dünyada erkeklerin mi yoksa kadınların mı çok olduğunu sorar. Aristo, yüz kadına karşılık bir erkek olduğunu, dünyada kadınların sözüne uyanların onlar gibi olduğunu, karısının sözüne uyana erkek denemeyeceğini, ancak aklında bir bozukluk olanların aklı kısılların sözüne uyacağını söyler.

On Birinci Makam

Bu bölümde erkeklerin kadınların sözünü dinlemeleri sebebiyle eleştirilmesi, erkeklerin kadınlarının dışarıya rahatça çıkmasına izin vermeleri ve bu sebeple hem erkeklerin hem eşlerinin çokça haram işlemeleri, böylece halkın ve Allah'ın nefretini kazanmaları yer almıştır.

Domuz etinin haram olmasındaki hikmet, domuzun diğer domuzların yanında iken eşi ile cima etmesi ve eşini kıskanmamasından gelmektedir. Domuz dışındaki hayvanlar ise eşleri için mücadele ederler. İnsanlardan da domuz oğlu domuz olanlar eşlerini sakınmazlar ve bu öğütlere kulak asmazlar. Şair, şehirlerin domuz gibi insanlarla doluğu hâlde avcılarının onları avlamadığını belirtir.

Zina ehli bir hoca bütün malını mülkünü metresine kaptırarak çaresiz kalır. Sabrı tükenir ve metresini terk etmeye karar verir. Ancak ondan ayrılmak zor geldiğinden ağlamaya başlar. Onun bu hâlini gören metresi neden ağladığını sorar. Hoca onun bir kadına gönül bağladığı için ağladığını söyleyince metresi, ona henüz ne

yaptığını, ecel gibi her şeyini almadığını, daha sırtındakini alıp onu ateşe atmadığını söyler. İşte zamparalık yapan kimse, ömrüne de dinine de malına da zarar verir.

Hevâsına düşkün alçak bir adam bir gün evinin önündeki kuyuya eğilip bakar. Suda kendi yansımasını görünce karısına seslenip hemen gelmesini, kuyunun içinde bir adam olduğunu, ip getirmesini ve adamın boynuna geçirmelerini söyler. Bunun üzerine karısı gelip o da adamın yanında kuyuya eğilip bakar. Kuyudaki yansımaları görünce kuyuya tükürüp kocasına sadece adam değil yanında kahpesi de olduğunu söyler. İşte hevâ ehlinin sözü ve sohbeti böyledir.

Zina ehli mendebur bir adam, bir gün kadının birini kandırıp ayarlayarak evine götürür. Sohbet için öteberi almaya çıkarken kadını evde bırakıp kapıyı üzerine kitler. Yolda giderken borçlu olduğu tacire rastlar ve tacir borcunu hatırlayıp onu tuttuğu gibi kadıya götürür. Adam borcunu ödeyemeyince hapis cezası verilir. Hapse götürülürken yolda bir tanıdığına rast gelir ve ona olanları anlatıp evindeki kadını serbest bırakmasını rica eder. Bunun üzerine arkadaşı anahtarı alıp eve gider. Kapıyı açınca karşısında kendi karısını görür. Adam şaşkınlıkla öylece kalırken kadın bu esnada bir hile düşünür. Kocasına yalvarıp kabahatinin kendisini helâk ettiğini, suçunun belli olduğunu, bari kadıya gidip boşanmalarını, böyle olursa ona mihrini bağışlayacağını söyler. Adam çaresiz kabul eder ve karısıyla birlikte kadıya giderler. Adam, kadıya yaşanan olayları anlatmadan karısını boşadığını ve onun da mihrini kendisine bağışladığını söyler. Kadı, bunun doğru olup olmadığını sorunca kadın, böyle bir şey olmadığını ve mihrini bağışlamadığını söyler. Adamın mihri ödeyecek parası olmadığından onu da arkadaşının yanına hapse gönderirler. İşte zamparalık yapan adam sonunda utanır ve yalnızca kendisi zarar görmeyip kendisi gibi olan arkadaşlarına da zarar verir.

On İkinci Makam

Bu bölümde şair, zamanın kötülüğünden, insanların bozulduğundan ve umulmadık insanların hiç beklenmeyen işler yaptıklarından, kimseye güvenin kalmadığından, o devrin en kötü meziyeti olarak da oğlancılığın yayılmasından bahseder. Ayrıca oğlancılık yapan insanların çok kötü işler yaptıklarını anlatıp bu işin ancak Firavun ve Yezîd'in işi olabileceğini belirtir.

Bir kimse dağda vahşi hayvanlarla birlikte gezen Mecnun'a, vahşi hayvanların neden başına toplandığını sorar. Mecnun, hiçbir vahşi hayvanın ve kuşun derisini giymediğini, etini yemediğini bu sebeple hayvanların ona güvendiğini söyler. Şair, oğlan peşinde koşanlardan temiz yüzlü insanların kaçtıklarını ve iki cihanda onlara düşman olduklarını, haris olmayanın ise başına güzellerin toplandığını, doğruluğunun mükâfatını görünce kendisinin dahi şaşırıldığını belirtir.

Zamanında cesur, yiğit bir genç vardır. Aynı zamanda güzel ve parlak yüzlü olan gencin bir kusuru vardır. Bu genç kendisine yol kesen eşkıyalardan birçok dost edinmiştir. Bir gün eşkıya dostlarından biri suçüstü yakalanıp askerler tarafından götürülür. Bunu gören genç yakalanan dostunun kendi ismini söylemesinden korkup endişeye kapılır. Gencin endişeli hâlimden durumu anlayan bir oğlanc, hemen gencin yanına giderek hapse götürülen adamın askerlere konuştuğunu ve onun adını verdiğini, herkesin onu aradığını söyleyip gence kaçmasını söyler. Bunun üzerine daha da korkan genç, oğlancıdan yardım etmesini ve kendisini saklamasını ister. Genci tuzağına düşüren oğlanc, nazlanmaya başlar, kendisinin de yardım edince yakalanmaktan korktuğunu söyler. Gencin ısrar ve yalvarmasının ardından onu evine götürür. O geceyi orada geçirmesini ardından bir çare bulacaklarını söyler. Genç üzgün, bitkin ve perişan halde evin bir köşesine sığınır. Ertesi gün adamın sevgilisi eve gelip kapıyı çalar ve aşağıdan bağırmaya başlar. Yakalanan eşkıyanın suçunu kabul ettiğini, onun kazığa vurulduğunu, askerlerin şimdi de onun verdiği isimleri aradıklarını söyler. Genç, bunların hepsini içerden duymakta, zira bunlar o duysun diye denilmektedir. Sonrasında kadın her gün sabah akşam evin önüne gelip gencin arkadaşlarının birinin ismini söyleyerek yakalandığını, cezalandırıldığını söyler. Böylece bir ay geçer. Ancak kadının söyledikleri tamamen düzmece olup kimsenin kimseyi aradığı yoktur. Böylece oğlanc para vermeden o gence sahip olmuş olur. Şair, düzenbazla başka çıkılamayacağını, zira onun aslanı bile hile ile kandırabileceğini, böyle insanlardan uzak durmak gerektiğini, çünkü onları ancak onlardan uzak olanların yenebileceğini belirtir.

Birinci Şube

Bu bölümde musiki ile uğraşanlar ile musiki aletlerinden bahsedilmiştir. Şair musiki aletlerini tek tek açıkladıktan sonra bunlarla uğraşanları yazıklar olsun

ifadesiyle eleştirmiştir. Bunun sebebi olarak Allah'ın bunları haram kıldığını belirtmiştir. Zira iyi bir şey olsalar Allah'ın onları yasaklamayacağını söyler.

Aksak Mansur bir gün sohbet ederken yanına bir acem gelir ve çeng çalmaya başlar. Mansur, adamın ahenksiz çaldığını görünce hemen onu sohbet meclisinden kovar. Ardından adamın suç işlediğini söyleyerek burnuna çeng gibi tel takılmasını ve sokaklarda gezdirilmesini emreder. Bunun üzerine hemen acemin burnuna tel takılır ve acem, kemeçe gibi inlemeye başlar. Acemin yanına kendini beğenmiş bir kimse gelir ve onun çengiye sürekli zulmettiğini şimdi de o zulmü ona Mansur'un ettiğini, onu fena cezalandırdığını söyler. Acem, asıl cezayı kendisinin Mansur'a verdiğini, kendisine cezayı vermeden önce kızgın bakarken ayağının uyuştüğünü bahane edip aksayarak yürüdüğünü, Mansur nasıl kendisinin ayıbını ortaya çıkardıysa kendisi de böylece onun ayıbını ortaya çıkardığını söyler. Kendisinin elinden bu iş geldiği için bunu yaptığını, nasıl Mansur'un aksaklığı kendi suçu değilse kendisinin de kötü dahi çalsa bunun suç olmadığını belirtir. Şair, sefa ehlinin bir yolunu bulup intikamını aldığını, milletin kendisine gülmesine de bir mazeret bulduğunu anlatır. Kişinin bunlarla dost olmaması ve kendisini gülünç duruma düşürmemesi gerektiğini belirtir.

İkinci Şube

Bu bölümde şair, Yezidî ve Rafizîlerden bahsetmiş, bunların değerinin köpek kadar olduğunu belirtmiştir. Hz. Muhammed'in Rafizîlerden ne kız aldığını ne de kız verdiğini, onlardan uzak durduğunu, böylece nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini gösterdiğini anlatır.

Kâfirin birisi bir cinayet işler ve hemen diyarını terk ederek kaçır. Tanınmamak için kılık kıyafetini değiştirip kalenderler gibi giyinir. Başına bir taç giyer, boynuna bir halka, bileğine ziller takar. Böylece Rafizîlere benzeyince onların arasına karışır ve otuz yıl boyunca onlarla birlikte yaşar. Bir gün kâfirin memleketinden birisi gelir ve onu bu hâliyle tanır. Bunca zaman onların arasında yaşayıp da nasıl tanınmadığını merak edip sorar. Katil Kâfir, otuz yıl onların arasında mutlu yaşadığını, ne onlarda İslam adına bir emare bulduğunu, ne de onların kendi küfrünü bildiğini, eski hayatından farklı bir şey yapmadığını, onlarla aynı yaşam tarzında olduklarını anlatır ve bu yüzden kendisini fark edemediklerini söyler.

Üçüncü Şube

Bu bölümde, insanların gözünden gemiler ve denizdeki durumu değerlendirilmiş olup bu değerlendirmeler psikolojik açıdan ele alınmıştır. İnsanın denizin ortasında yalnız olması ve deniz korkusundan yüzünün sararması, denizde dalgalarla boğuşması, denizin insana yaşattığı korkutucu anlar anlatılmıştır. Şair, gemiye ancak muradına erememiş ve basiretsiz kimselerin güvenip bindiğini belirtir.

Bir grup insan ticaret yapmak amacıyla gemiye biner ve denizde yolculuğa çıkar. Yolda bir fırtına kopar ve altı ay boyunca gece gündüz devam eder. Ardından gemiyi ıssız bir adaya sürükler. Gemideki insanlar adada yaşamak zorunda kalırlar. İnsanların ayak basmadığı adada hayvan da bulunmaz. Bu sebeple insanlar ot yemeye mecbur kalırlar. Zamanla elbiseleri eskir ve çıplak yaşamaya başlarlar. Adeta ilk çağ insanları gibi hayat sürerler. Aradan kırk elli yıl geçtikten sonra bir Portekiz gemisinin yolu bu adaya düşer. Bu çıplak insanları görüp kurtarırlar ve onlara acıyıp memleketlerine bırakırlar. Ancak aradan uzun zaman geçtiği için oğullar babasını tanımaz, yakınları uğramaz ve akrabaları onlardan utanırlar. Sonunda şehir halkı yıllar önce kaybettikleri akrabalarının onlar olmadıklarına karar verir ve şehirden kovar. Şair, bu insanlardan birini yüzü aslan gibi kıllarla dolu hâlde Kâbe’de gördüğünü anlatır. Yabana gidenleri yabani olacaklarını, bela oklarının nişanı olacaklarını söyler. Geminin de tehlikeye götüren bir vasıta olduğunu, buna binerek insanın kendine zulmetmemesi gerektiğini belirtir.

Dördüncü Şube

Bu bölümde insanların köle ve cariye alırken hangi ırktan seçmeleri gerektiği hakkında bilgi verilmiştir. Arnavut, Boşnak ve Çerkez kökenli kölelerin özelliklerinden bahsedilmiştir.

Adamın birinin yolu Bursa’ya düşer. Orada kendisine bir gözü şaşı, konuşmaya dili dönmeyen, ahmak, aşağılık ve deli bir Çerkez köle alır. Bu köle efendisinin gizli bir malının yerini öğrenir. Bir delikanlının sözüne uyar, sahibinin malını çalıp oradan kaçır. Bu köle gün gelir Mısır’a sultan olur. Kölenin sahibi bir gün Mısır’a uğrar ve orada malını çalan kölesini sultan olarak görür. Bunun üzerine bir kurnazlık düşünür. Ağlayarak Mısır Sultan’ının huzuruna çıkar ve yanına varınca ağlayıp inleyerek bu

yabancı diyarda garip ve fakir kaldığını, kendisine yardım eli uzatmasını, bin altın vererek kendisine yardım etmesini söyler. Sultan kendisini tanıyıp tanımadığını sorunca adam, onu bir kez daha görürse iki olacağını söyler. Böylece eski yaşanılanları dile getirmez. Bunun üzerine sultan ona istediği parayı verir. Zarif ve akıllıca davranan adam böylece kaybettiği malına mal katarak yeniden sahip olur. İşte insan iyi bir fikir düşünüp tedbir alırsa başına gelen zararı kâra çevirebilir.

Beşinci Şube

Bu bölümde insan neslinin yedi firkadan oluştuğundan bahsedilip bu firkalar ve özellikleri anlatılmıştır. Hayırlı firka, insanlara devamlı eziyet eden insanların bulunduğu firka, ahmak insanların oluşturduğu firka, sadece bu dünya için çalışan insanların bulunduğu firka, din düşmanı olan insanların olduğu firkalar anlatılmıştır.

Altıncı Şube

Bu bölümde önceki bölümde bahsedilen firkalardan ayrı olarak hepsinden daha kötü bir firka anlatılmıştır. Bu firkadaki insanların kendi kendine zarar vermekten çekinmediklerinden, yaptıkları iş ve davranışlarla kendilerine zarar verdiklerinden ve bunların ne gibi zararlar olduğundan bahsedilmiştir.

Zamanın birinde uyuşturucu kullanan bir adam şehrin birine kadı olur. Uyuşturucu kullanması sebebiyle sürekli uyuklar vaziyette, benzi sapsarı, vücudu iki büklüm hâldedir. Bir gün kadıya iki davalı gelir. Biri diğerinin koyununu zorla aldığını, ne koyunun bedelini verdiğini ne de koyununu iade ettiğini söyleyerek şikâyet eder. Kadı, koyunu zorla alan kimseye dönerek adamın devesini vermesini söyler. Bunu duyan herkes gülüşür ve bu olay deve kadar büyük bir alay konusu olur. İşte bütün rezillerin durumu böyledir. Yaptıkları rezillik ve aptallıklarla halkın diline düşerler.

Bir gün güzel yüzlü bir genç hastalanıp yataklara düşer. Başı yanmakta, vücudu adeta kavrulmaktadır. Ateşinden dolayı gözü sürekli sudadır. Hastalıkla birlikte çok zayıflayıp mecalsiz kalmıştır. Bir gün söylediğine dikkat etmeyen ahmağın birisi gencin ziyaretine gelir. Olmadık laflar ederek hem hastayı hem yakınlarını üzer. Hasta gencin akrabasına, gencin babasının ve kardeşinin ölümlerinde kendisine haber vermediklerini, bu gencin ölümünde mutlaka haber vermelerini, cenazesine katılmak

istediğini söyler. Bunu duyan yakınları adamı azarlayınca söylediklerinden dolayı adamın yüzü kapkara kesilir. Ancak söz ağızdan çıkmış, iş işten geçmiş olur. Şair, bu tür insanların sohbetinin kişiye elem vereceğini, konuşmalarında iç ferahlatacak bir söz söylemediklerini belirtir.

Günün birinde biri ahmak birisi ehl-i keyif iki genç çevrelerindeki ekinleri biçilmemiş tarlaları görürler. Ahmak olan genç, bu tarlaların makasla kesildiğini söyler. Diğer bu sözlerinden dolayı arkadaşına çok kızar ve ahmakça konuşmamasını, ekinlerin orakla biçildiğini herkesin bildiğini söyler. Ancak tartışma büyüyünce dayanamayıp ahmak olan genci nehre atar. Hemen çevredeki insanlar yetişip ahmağı sudan çıkarırlar. Ardından gence, suda boğuşurken bir elini havaya kaldırarak iki parmağını geyik boynuzu gibi açtığını, bunun sebebinin ne olduğunu sorarlar. Ahmak genç, ölmeyi tercih edeceğini ama sözünden dönmeyeceğini, iki parmağıyla ekinlerin makasla biçildiğini göstermek istediğini söyler. Şair, ahmak olan kimselerin aptalca inatları yüzünden başlarını verebildiklerini, ibret almak isteyenlerin bunların davranışlarına bakması gerektiğini belirtir.

Yedinci Şube

Bu bölümde şair, bir gün herkesin ölüm gerçeğiyle karşılaşacağını, bundan kimsenin kaçamayacağını, ecelin nice hükümdarları dünyadan kopardığını, sonunda elem bu dünyadan nice insanların geçtiğini, ölümden korkulmaması gerektiğini anlatır. Bu bölümün ardından şair, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmet'ten bahseder. Şehzade Mehmet'in özelliklerini, davranışlarını ve cenazesini anlatır.

Şair, “Hâtimetü'l-Kitab” başlığı altında eseriyle ilgili bilgiler verir. Bu bölümle mesnevi son bulur.

2.8.5 Gülşen-i Envâr Mesnevisi

Taşlıcalı Yahya'nın Hamse'sinin son mesnevîsi olan *Gülşen-i Envâr*, tasavvufu anlatma gayesiyle kaleme alınmıştır. 2914 beyitten meydana gelen eser aruzun “müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün” vezninde yazılmıştır. Şairin Hamse'sinde bulunan diğer mesneviler gibi *Gülşen-i Envâr* da dönemin padişahı Kanûnî Sultân Süleymân'a sunulmuştur.

Eserin giriş kısmında üç besmele, üç tevhîd, üç münâcât, biri mi'râciye şeklinde düzenlenen üç na't, Kanûnî Sultân Süleymân'a övgü, sebab-i telif, Muhammed Dede'ye (öl. 1582) övgü ve kitap sahibinin özrü bölümleri bulunmaktadır. Bu bölümlerin ardından asıl konuya geçiş yapılmıştır.

Sebeb-i telif bölümünde şair, kendi soyu, memleketi ve hayatı hakkında bilgi verir. Hayatında yaşadığı sıkıntılardan sonra Allah'ın ihsanıyla tarikata girdiğini ve bunun muradına ermesine vesile olduğunu belirten şair, süluk sırasında öğrendiklerini anlatmak ister. Bu sebeple okuyucuya tasavvuftaki mertebeleri, sûfilerin mânevi hâllerini, onların gösterdikleri kerâmetleri anlatma gayesiyle eseri kaleme aldığını söyler.

Esas konunun anlatıldığı bölümde dört fasıl, evliyânın sınıflandırılması ve velâyet mertebeleri bulunmaktadır. Şair bu bölümlerde sade bir dil kullanmıştır.

Birinci fasılda padişahların nasıl olması gerektiği; ikinci fasılda cahillere nasihat, marifet ilminin ve ibadetin önemi, haramdan sakınma; üçüncü fasılda geçici dünya zevklerine aldanmama, dördüncü fasılda ise kanaatin iman yönünden insanı güçlendirmesi, riyazet, tefekkür gibi konular ele alınmıştır. Diğer bölüm evliyânın sınıflandırıldığı bölümdür. Dört ayrı başlıkla ayrılan bölümde velilerin kısımları anlatılır.

Eserin hatime bölümünde şair mesnevînin güzelliği ve orijinalliğinden bahseder. Diğer mesnevilerindeki gibi bu eserinde de iyi hattatı över, cahil hattatı eleştirir.

Gülşen-i Envâr Mesnevisinin Özeti

Taşlıcalı Yahya'nın bu mesnevisinin özetinde Ayşe Sağlam'ın doktora tezinde yer alan metin esas alınmıştır.²⁸³

Birinci Fasıl

Bu bölümde padişahların nasıl olması gerektiğine dair bilgiler ve padişahların vasıfları anlatılmıştır. Şair, Allah'ın emirlerine göre hareket eden padişahlardan

²⁸³ Ayşe Sağlam, **Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Hamse'si**, (Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 2016,

övgüyle bahsederken isyankâr olan padişahları eleştirir. Asi olanların iki cihanda da yerlerinin ateş olduğunu belirtir. Zalim olan padişahı emrinde çalışanların taklit etmesiyle birlikte zulüm halkın geneline zarar verir. Dini emirlere bağlı insanlarla birlikte olan ve ibadetlerini yerine getiren padişahın devleti yönetiminde bahtının iyi olacağı, sabır ve sükûnla yoldan geçeceği ve halkın ondan, onun ise Allah'tan korkacağı belirtilir. Böyle bir padişahın Allah razı olacak ve onun amelleri kendisini rahmete ulaştıracaktır.

Ömrünü israf eden, işlerini bırakıp ava giden padişahı eleştiren şair, uzak yerlerden şikâyet için gelen insanların onu bulamayınca boyunlarını büküp geldikleri yere geri döndüklerini anlatır. İnsanlara karşı gururlanan, şarap içen, halka zulmeden padişahı yeren şair, bu gibi insanlardan uzak kalmayı tavsiye eder. Heveslerine uyup ona göre yaşayan insanların belaya uğrayacaklarını, bu sebeple insanların heveslere yenik düşüp ona uymamalarını tavsiye eder. Ardından şair, hikâyelere yer verir.

Bir gün Nüşîrevan heves düşkününü adamlarıyla beraber avlanmak için dağa çıkar. Sağlı sollu meyve bahçeleriyle dolu bir yoldan geçerler. Beylerinden biri bir meyve ağacından bir dal koparıp dişlerini kurcalar. Tesadüfen bunu gören padişah çok öfkelenir ve adama zalim ve utanmaz diye seslenip bir meyve ağacına değer vermeyenin memlekete şefkati olamayacağını, başkalarına yanında zarar verenlerin görmediği yerde neler yapacağını söyler. Adamın makamını elinden alıp onu fena şekilde hırpalar. Ardından biraz ilerleyip sağına soluna bakınırken birkaç gencin doğan peşinde koştururken bir tarlayı harap ettiklerini görür. Tarlanın hâlini görünce ah vah eden padişah, bu zulme sebep olanın kendisi olduğunu anlar. Şefkatinden ağlayıp bu hâle acır ve bir daha ava çıkmamaya karar verir. Şair burada gafillerin meşgaleleriyle uğraşmanın insanı cahil ve rezil insanlarla arkadaşlığa götüreceğini, insanın boş işlerle uğraşmamasını, iyilerle dostluk kurup kötülerden uzak durması gerektiğini söyler.

İbrâhîm Edhem Şâh, bir gece şan ve şöhretini artırmak için büyük bir ziyafet düzenler ve beylerini divanına davet eder. Beyleri divanda padişahın gelmesini beklerken, şahın yüzünü eşek arısı sokar. Yüzü yağ tulumu gibi şişip gözleri pörtleyen padişahın aklı başından gider. Ağlayıp ah eyler, yüzünün hâlinden perişan olur. Bu vaziyette divana gelince bir gürültü kopar. Herkes padişaha ne olduğunu merak eder ve ne olduğunu öğrenmek için şaha sorarlar. İbrâhîm Edhem, bir eşek arısına mağlup

olanın cihan padişahı olamayacağını, yüze padişahlarının yüzünü arının soktuğunu söyler. Bunun üzerine fakirliği tercih eder ve padişahlığı bırakıp mallarını halka dağıtır. Böylece inzivaya çekilen İbrâhim Edhem'in keşfi açılır ve kerametler göstermeye başlar. Bunun ardından şair, tarikat ehlinin her şeye esasını anlayarak baktığını, dünyada bir sıkıntıya neyin sebep olduğunu bildiklerini belirtir. Ayrıca insanlar hesap gününün zorluğunu hatırlamalı, ince düşünerek hareket etmeli ve hayatı ona göre yaşamalıdır.

Heveslerine göre yaşamakla meşhur olmuş, işi gücü zulüm ve günah işlemek olan bir padişah vardır. Elinden kadehi bırakmayan padişah devamlı olarak şarap içmektedir. Bu ayıbını örtmek ve günah derdine deva olması için Şam'da görkemli bir cami yaptırır. Arap şeyhi caminin açılışına padişahla birlikte katılır. Camiyi gezerken bir ara şeyh, padişaha caminin bazı köşelerine şarap küpleri koyulmasını teklif eder. Böylece şarap içenlerin cumaya gelince coşacaklarını söyler. Bunu duyan padişah çok öfkelenir ve şeyhe hiddetle çıkışarak camiyi meyhaneye mi çevireceğini söyler. Şeyh, Allah'ın insan vücudunu ilahi sırlarla dolu bir cami olarak yarattığını, padişahın ise gafletle ona şarap koyduğunu söyler. Padişah bu sözler üzerine gaflet uykusundan uyanır ve hatasını anlar. Tövbe eder ve içki içmeyi bırakır. Allah onu veli mertebesine yükseltir. Şair, hikâyenin ardından şarap içenlerin kendisine ve yakınlarına verdiği zararları, şarap içenleri Hz. Muhammed'in lanetlediğini, şarabın insan vücuduna verdiği zararları anlatmıştır.

İkinci Fasıll

Bu bölümde şair, Hak sözüne uymayan ve ibadetin lezzetini duymayan insanlara seslenerek başlar. Heveslerine uyup günah işleyen insanlara haramların tatlı, nasihatlerin ise acı geldiğini ve nasihat dinlemekten hoşlanmadıklarını belirtir. Günahla mizaçları bozulan kimselere âb-ı hayatın zehir gibi geldiğini söyler.

Hakk'ı sevenler Kuran'a tabi olurlar. Şair, bir padişah bir hüküm gönderdiğinde emrindekiler o hükme edeple uyarlarken, padişahlar padişahı Allah'ın gönderdiği hükümlere uymayanlara anlam veremez. Bu kimselerin özelliklerini anlatıp onları eleştirir. Bu bölümden sonra şair, "Temsil" başlığı altında öğütler vermeye devam eder. Ardından bir bölümde eşcinsellik günahını işleyenleri eleştirip

bu kötü durumdan uzak durmak için öğütler verir. Sonrasında hikâyelerle bahsettiği konuları pekiştirmeye devam eder.

Hikâyelerden sonra şair, “Tenbih” başlığı altında bir şeyhin nasıl olması gerektiğinden bahseder. Şeyhte olması gereken vasıfları anlattıktan sonra kendisini veli gibi gösterenlerden bahsedip bu kimseleri eleştirmiştir. Ardından şu hikâyeye yer vermiştir:

Bursa’da bir şeyh, hile ve aldatmayla mal sahibi olur. Alçakgönüllü gibi görünerek başkalarının kendisine itaat etmesini sağlar. Bir gün şeyhin yeni yaptırdığı eve bir adam gelir. Şeyhin ayağını öpüp tazimde bulunduktan sonra onunla sohbet eder. Şeyh ona dülger olup olmadığını, bina yapısından anlayıp anlamadığını sorar. Adam dülger olduğunu, şeyhin hizmetini yapmaya geldiğini söyler. Şeyh, kendisine helva getirip getirmediğini sorar. Adam yanında sakladığı helvayı çıkarıp şeyhin önüne koyar. Şeyh bu kez adama ona Ali dediklerini söyler. Adam adının Ali olduğunu söyler. Şeyhin söyledikleri karşısında hayrette kalan adam ona intisap eder. Ancak şeyh bu bilgileri veli birisi olması sebebiyle doğru bilmemiştir. Adamın eve bina yapısını inceleyerek girmesinden onun dülger olduğunu tahmin etmiştir. Adam eve sineklerle beraber girince sineklerin tatlı şeylere yönelmesinden adamın yanında helva olduğunu anlamıştır. Adamın geldiği sıralarda Ali adında birisi şeyhe mürit olmuştur. Uzaktan birisi o müridi çağırınca adam kendisine seslenildiğini zannedip o yöne bakar ve böylece şeyh onun adının Ali olduğunu anlamıştır. Adam şeyhi dışarıda anlatıp namını yayınca halk gerçek veli diye düşünüp şeyhin başına üşüşür. Böylece bu ahmak adam akıllı şeyhe ömrünün sonuna dek kul köle olur.

Üçüncü Fası

Bu bölümde şair, dünyayı bir bela denizine benzetir. Bu denize dalan insanların kimisi cevher bulur kimisi de bu denizin içine battıkça boğulur. Allah’ı tam anlamayı bilmeyi isteyenler maksatlarının cevherine ulaşırken ömrünü israf eden fesatlar ise fırsatı kaçırarak nasipsiz kalırlar.

Dünya hayatı geçici olup herkes bir gün dünya evini bırakıp gidecektir. Hatta ahrette yanacağı ateşi dahi insan dünyadan götürür. Bu sebeple insanın dünya lezzetlerine aldanmaması ve onun tuzağına düşmemesi gerekir. Şair, dünyayı kiminin

girip kiminin çıktığı bir hamama benzetir. Hamamda uzun süre kalmanın insanı sıkıntıya sokup güçsüz bıraktığı gibi uzun ömürlü olmak da insanın günahlarını çoğaltır. Dünya manevi olarak gözü açık kimselere örümcek ağı gibi görünür. Gurur yeri olan dünya, gelene de gidene de huzur vermez.

Dâvud peygamberin ümmetinden birisinin her hünerde mahareti vardır. Kâmil ve âlim, himmeti yüce olan bu kimsenin sayısız kitabı yıldızlar gibi çok talebesi vardır. Allah Hz. Dâvud'a o kimse için, bunca kitap, kemâl ve hüner sahibi olmasının ona fayda vermeyeceğini buyurur. Müminde üç güzel vasfın olması gerektiğini bildirir. Bunlardan birincisi, dünyayı sevmeyip ibadet etmektir. İkincisi, dinin emirlerine uygun yaşayan insanlarla dost olup insanı yanlış yollara saptıran şeytan sıfatlı kimselerden uzak durmaktır. Üçüncüsü ise mümini incitmemektir. Mümin olan kimse bu vasıflara sahipken cehennem ehli bunların tam zıddını yapar.

Mûsa Kâzım, müridlerine Hz. Muhammed'i örnek alıp karanlıklarda ibadet etmelerini nasihat eder. Ruhların karanlık gecelerde zevk alacağını ve gönlün Allah dışındaki her şeyden arnacağını söyler. Günahkârlar huzurla uyurken velilerin niyazda bulunması gerektiğini söyler. Allah için gözleri yaşlı olan sufileri, onun nasihatine uyarlar ve geceleri uykuyu terk edip kendilerini ibadete verirler. Sufilerden biri bilerek pazar yerine gider. Orada dünyevi işlerin herkese manevi zarar verdiğini görüp Allah'a yönelir. Ruhuna orayı ganimet bilir ve gafillerin toplandıkları yerlerde aralarına girerek Allah'ı zikreder. Heveslerine düşkün olan bu insanlar sufinin zikrini duymazlar. Böylece sufi, veli mertebesine yükselir. Mûsa Kâzım ona gaflet içindeyken nasıl veli olduğunu sorar. Sufi, heveslerine düşkün kimselerin topladıkları yerlerin kendisine münâcât yeri olduğunu, gönlü kararmış kimselerin çok bulunduğu yerlerin karanlık bir gece gibi olduğunu ve Allah'ı unutmuş bu kimselerin meydana getirdiği karanlık mekânda ibadet ederek bu makama eriştiğini söyler.

Dördüncü Fasıl

Bu bölümde şair, kanaatin insanın imanını güçlendirmesini ele alır. Kanaatin tükenmez bir hazine olduğunu, evliyalarda öncelikle bu vasfın olması gerektiğini belirtir. Çok yemeden çok gezmeden insanın açlıkla manevi gözünü açabileceği söylenir. Allah'a ulaşmak isteyen kimse dünya bağından kurtulmalıdır.

Şair elindekine kanaat etmenin öneminden bahsettikten sonra çok yemek yemeyi eleştirir ve akşama kadar oruç tutmayı tavsiye eder. Çok yemek yiyen insanların gaflete düştüklerini belirtir. Ayrıca aşırı kilolu insanların uğursuz olduklarını, yaşarken kilolarının kendilerine bela olduğunu ölünce de dostlarına ağır bir yük olduğunu söyler. İnsanın maneviyatını güzelleştirmesi gerektiğini, bedeninin kuvvetli olmasının meziyet olmadığını, zira öyle olsa fillerin kıymetinin çok olacağını söyler.

Çok yemenin uyku getireceği ve insanı kötü huylu yapacağı, bedeni ise gafletle dolduracağı belirtilir. Çok yağın yağmurun eve verdiği zarar gibi çok su içenler de güçsüz kalır. Fazla su insan bedenini harap eder. Yağlı yemek de insanın gönlünü bulandıracaktır. İnsan bedenini Allah'ın bilgi ve manasıyla doldurması gerekirken yemekle doldurmamalıdır. Zira neyin için boş olmasa içinden gönülleri alan ses çıkmaz. İnsan kanaat edenlerin sözüne uymalı ve velilerin sıfatlarıyla vasıflanmalıdır. Şair bu bölümün ardından hikâyelere yer verir.

Hamâ şehrinde zühd ve riyazette ilerlemiş bir mürid vardır. Nefsini terbiye ederek zikrine engel olmaması için az yiyeceğe kanaat eden müride ayda bir dilim ekmeğe yeterli gelmektedir. Bir dilim ekmeği parçalara bölüp her gün bir parçasını yiyerek açlığa tahammül eder. Şeyhi ise halvete girdiğinde haftada yalnızca bir badem yemektedir. Müridinin hâlimden rahatsız olan şeyh, onu gayretsiz ve sabırsız olarak değerlendirir. Müridinin nefsinin zorlamadığını, tok yatarak keşif ve keramet umduğunu söyler. Hikâyenin ardından şair, sufilerin gözleriyle gökteki ayı bile yiyebileceklerini, ölü helvası yerken doymak bilmediklerini anlatır. Ayrıca sufilerin yemek kazanını kafalarına giyecek kadar hırslı olduğunu belirtir. İnsanın kanaat etmesini ve günahlarına pişmanlık duymasını nasihat ederek bitirir.

Şair, "Temsil" başlığı altında Allah dostlarını örnek almayı tavsiye eder. Allah yolunda çok sıkıntılar çektiklerinden, dert ve belalarla boğuştuklarından bahseder. Ardından bu konuya dair peygamberlerin hayatlarından örnekler verir. İnsanın rahmete zahmet çekerek ulaşacağını, Peygamberlerin de dert ve belalar çekerek insanlara Allah'a giden yolları açtıklarını, erenlerin ise zahmete katlanıp âşıklara rahmet yolunu gösterdiklerini anlatır. Bu bölümün ardından insanlara nasihatlerine

devam ettiği tenbih bölümü gelir. Burada da şair insanın gözünü açmasını, yaratılanlara bakıp ibret almasını ve Allah'a ulaşmak için yol bulmasını tavsiye eder.

Hz. Musa'nın ümmetinden herhangi biri otuz yıl boyunca dini emirlere uygun yaşayıp ibadetlerini kararlıkla yaptığında veli mertebesine çıkmaktadır. Ümmetinden biri otuz yıl boyunca itikâfa girer, ancak keşfi açılmaz ve hiçbir keramet gösteremez. Onun bu hâlini gören Hz. Musa, bu durumun sebebini Allah'a sorar. Allah, görünüşte ibadet eden bu kişinin hakikatte gaflette olduğunu, gökyüzüne ibret gözü ile bakmadığını, kendisinin celalini düşünmeyip cemalinin nuruyla dolmadığını, sözleriyle amel etmediğini ve onun gönlünün Allah'ın aynası olmadığını bildirir. Hz. Musa kendisine bildirilenleri o kişiye anlatır ve ona nasihatlerde bulunur. Peygamberin dediklerini kabul eden adam tekrar halvete girer. Otuz yıl daha ağlayıp niyaz ederek Allah'a ibadet eder. Âleme ibret nazarıyla bakmaya başlar. Böylece veli mertebesine çıkar ve gönlü ilahî sırlarla dolu mahzen olur.

Rüya

Allah yolunda mücadele eden kimselere Allah iltifat ederse rüya ile davranışları ıslah olur. Sufi, rüya âleminde irşad olur, sıkıntıdan kurtulur. Dini emirlere uygun yaşayan kimseler gördükleri rüyalarda gökteki gezegenlerle birlikte yürürler. Çözemedikleri sorunları ruhlara sorarlar ve böylece gönülleri gizli sırlardan haberdar olur. Hangi veli zata itikat ederlerse onun ruhu ile ruhları bütünleşir.

Bir kimse güzel ahlaklı olduğunda rüyasında da bu güzellik ortaya çıkar. Ancak asi ve kötü huylu olursa rüyasında boş ve manasız şeyler görür. Kişi, hevese düşkünlerin derdiyle inlememeli, onları görmemeli ve sözlerine uymamalıdır. Yücenin yolculuğu yüce makama, alçağın yolculuğu ise en aşağıya olur. Sufi gördüğü rüyalarla kendisini düzeltir. Nurani yönü keşfedince ibadetlerden aldığı zevk artar.

Evliyânın Sınıflandırılması

Bu bölümde veliler dört kısma ayrılarak özellikleri anlatılmıştır. Birinci kısım evliyâda, veli olduklarını insanların bilmediği kimseler bulunur. İkinci kısım evliyâda, kendisinin veli olduğunu bilmeyip insanların bildiği kimseler vardır. Üçüncü kısım evliyâda, hem kendisinin hem insanların veli olduğunu bildikleri kimseler bulunur. Dördüncü kısım evliyâda ise ne kendileri ne de insanların veli olduklarını bilmedikleri

kimseler vardır. Şair, bu velilerin özelliklerinden bahsederken hava, su, ateş ve toprak unsurlarından biri ile anlatır. Aynı zamanda dört halifeyi de bu dört unsurla özdeşleştirerek velilerin hangi halifeyle uyum sağladığını anlatır.

Evliyâların Mertebeleri

Bu bölümde şair, velilerin mertebelerini anlatır. Velilerin mertebelerinin Sınırsız olduğunu belirtir ve sır ehlinin açıklanabilir olan mertebeleri yediye ayırdığından bahseder.

Birinci Mertebe

Bu mertebede veliye kalplerin keşfi kolaylaşır, aşkı gönülden gönüle yol bulur. Keşfi açılan veli, kalplerde olanı söylemeye başlar, karşısındaki sözü söylemeden ne söyleyeceğini bilir. Görünen şeylerin arkasında gizlenen hakikatleri görür. Allah onlara yüce bir değer verdiği için bu hâli onlara verir. Onların Allah'ı tanımaya olan şiddetli arzuları gönüllerine dolduğunda adeta bir güneş gibi aydınlatır.

Bu mertebedeki veliler, hâl dilinden anlayan, birçok gizli hüneri olan, vesvesesi olmayan, gönül gözü açık olan kimselerdir. Eğer bir bela gelecekse önceden hissederler. Gönülleri cennet kadar geniş, mertebeleri arştan yüksektir. Gönülleri aynı zamanda deniz gibi saf ve temizdir. İzzet ve değerleri Firdevs cenneti gibi sonsuz, bilgileri Kevser gibi tükenmezdir. Halka konuşurken bülbül gibi olan bu kimseler gönül diline tercüman olurlar. Kibir ve gururları yoktur. Gözleri harama bakarsa gönül gözleri körelir, haram mal yerlerse gözleri avamın gözleriyle aynı olur. Eğer dünyalarıyla övünürlerse şeytanın durumu gibi mertebelerinden düşerler.

İkinci Mertebe

İkinci mertebeye erişen veli, kabristana gittiğinde kabirdekilerin ne hâlde olduklarını görür. Orada kimini huzur içinde iken kabrinin nurla dolduğunu, kimine cennetten yol açıldığını, kimine meleklerin yoldaş olduğunu görür. Diğer taraftan kimini de azap içinde cahilliğinden sorulara cevap vermez hâlde görür. Ateş onlara adeta elbise olur, dünyada iken yaptıkları kabirde azap olur. Malları yılan gibi boyunlarına ve ayaklarına dolanır. Yalnız ve ağlayan bu kimselerin bedenlerinin arkadaşı yılanlar ve karıncalar olur. Kabirlerinde azap içinde iken kendilerine yardım edecek birisini arasalar da kimseyi bulamazlar. Kabirlerine cehennemden bir pencere

açılır ve feryat ederek ona bakarlar. Ateşten kamçılarla vurulduğunda her tarafları yararılır. Günahlarının karanlığından dolayı yüzleri insan yüzüne benzemez.

Bütün bunları gören veli, Allah'a yönelir. Bütün kötü ahlaklı kimselerden kaçır. Gönlü Allah'a yönelip ibadetle meşgul olur. Dünya sevgisini, faydasız işleri terk eder. Gizli hazineleri gözüyle görmeye başlar, gizli sırların bilgisine sahip olur.

Üçüncü Mertebe

Üçüncü mertebeye ulaşan velinin bütün işleri Allah'ın izni ile gerçekleşir. Allah kendisini bir şeye yönlendirmedikçe hareket etmez. Salihlik hali ona ilham olur ve sürekli ibadetle meşgul olmaya başlar. Kavgacı biri gelip kendisini dövse onun elini öpüp ona hakkını helal eder. Dünya malına önem vermez, hevesten sakınır. En yüksek âleme çıkarak muradına erer. Her şeyin iç ve dış âlemini görür. Şam'dan baksa Rum ve Mısır'ı görür. Meleklerin bulunduğu âlemi görür. Sabah akşam zikirle meşgul olur. Kerametini kaybetmesine sebep olacağı için zalimlerden uzak durur.

Bütün insan topluluklarını gören veli, onların hakikatteki suretlerini bilir. Kimini sultan, kimini şeytanına uyan alçak olarak görürken kimilerini ise maymun, kaplan, fil, sığır ve eşek suretinde görür. Bütün bunları görüp ibret alan veli, haramlardan sakınır. Asi kimselerden uzak durur. Bazen hayrette kalınca koruyucusu Allah olur. Vaktini gafletle harcamayarak Allah'ın sevdiği kullarından olur.

Dördüncü Mertebe

Dördüncü mertebeye erişen veli, Allah'ın cemal sıfatına ayna olur. Dünyanın güneşle aydınlanması gibi velinin kalbi de aşkla dolar. Allah kendi yolunda çabalayan veliyi huzura kavuşturur, gönül karanlıklarını aydınlatır. Günahlardan sakınan veli selamet yurdunda huzur bulur. İlahi aşk ile dertlenir, aşkından divane olup iki büklüm hale gelir. Gözüyle gördüğü güzellikler evin penceresinden giren güneş gibi gönlünü aşkla doldurur. Gözden gönlüne ateş düşer, aklı şaşır, hayrette kalır. Zevk bulunduğu yer melâmet makamı olur, ruhu bu şekilde rahat bulur. Aşk ile ıslah olarak aşkı keramet göstermesine vesile olur.

Allah bu mertebedeki veliye bilmediğini bildirir, ona yüce arşa giden yol açılır. Aşk ateşiyle yanıp yakılır. İlahi cemali görmesiyle aşkla coşar ve vücudu cezbeye

kapılıp titrer. Bu delilik hâli ferasetli ve idrakinin yüksek olduğuna alamettir. Bu hâlden aldığı zevkle nazımlı sözler söyler.

Bu mertebede kalabilmek için kendini sürekli yenilemek durumunda olan veli bunu zikir ile yapar.

Beşinci Mertebe

Beşinci mertebeye ulaşan velinin korkusu had safhaya çıkıp ibadeti de artar. Korkusunun sebebi Allah'a yakın olmasıdır ve yakınlaştıkça hayreti de artar. Şahların yakınında olanların korku yaşadığı gibi veli de Allah'a yakınlığı sebebiyle devamlı korku içindedir. Bu mertebedeki veli sırrını kimseye açmadığında hâline zarar gelmez, takvasının kuvvetiyle kuvvetlenir. Çözemediği meseleler ona ilham ile bildirilir. Gönlü gül gibi sırlarla ve nurlarla dolar. Mana âleminde peygamberlerle dostluk kurar. İbadetleri ona kuvvet ve basiret verir.

Gönlü Allah'la olan veli sürekli Allah'ı tesbih eder. Bu hâliyle gerçek kavuşmaya erişir ve Allah'la konuşmaya başlar. Bir gün bir ses ona kendisine mehdilik verildiğini, en sevilen insan olduğunu söyleyince idraki tam olan veli, bu sese kulak vermez. Bazıları da bu sözdeki hikmeti anlamayıp onu mehdi sanır ve anlamsız bir davaya girer. İnsanlar onun başına üşüşür ve başı kesilerek Hak yolunda canını kurban eder. Yüksek yerlerden düşenlerin canlı kalamadığı gibi aşk yolunda yüksek makamlardan düşenler de sağ kalmaz.

Altıncı Mertebe

Altıncı mertebeye erişen velinin eli, güneş gibi her tarafa ulaşır. Kabe'den Şam halkına seslense Şam'dakiler onu duyar. Allah'ı yüz bin dil ile zikreden velinin gönlü deniz gibidir, toz gibi olan dünya endişelerinden arınır. Yüzünün güzelliği gönül alıcı ve içi deniz gibi cevherlerle doludur. Güneş gibi aynı anda mekânları aşar, rüzgâr gibi cihanı gezebilir. Allah'ın yardımıyla gelen kuvvetle isterse bir dağı paramparça edebilir. Baştanbaşa cenneti seyreder ve gönlünü Allah'ın aynası kılar. Allah'a doğrulukla kul olan kimsenin her istediği şey kabul olur. Veliye altı yönden ses gelir ve bu sesler onun manevi yolculuğunda rehberi olur. Haram mal ona güzel sözlerle seslenir, veli durumu anlayıp ondan sakınır. Bazı kimseler de cezbeye haddini aşar ve insanlara "Ene'l- Hak" diye seslenir. Kendinden geçtiği bir zamanda diliyle yaptığı bu

hatanın bedelini hayatıyla öder. Kimileri ise hatasını çabuk anlayıp Allah'a yönelerek tövbe eder.

Ateşe konulan demir bir süre sonra kızarak ateşe benzer. Ancak ateşten çıkınca karalığı ortaya çıkar. Bu sebeple demirin ateş olamayacağı gibi insan da İlah olamaz. İnsan kendisine geçici olarak verilen kudretle kul olduğunu unutup kendini İlah zanner. Kudret de hikmet de kul da Allah'ın iken insan hiçbir şeyi olmadan boş bir kavgaya tutuşur.

Şair, varlık ve yokluk olmak üzere Allah'a ulaşan iki yol olduğunu belirtir. İnsanın yokluk kapısından girerek Mevlâ'yı bulmasını tavsiye eder. Yokluk makamında veli yüce bir şeref sahibi olur ve bu makam Allah'a kavuşmasına vasıta olur. Bu sebeple sufiler çok dikkatli davranarak yaşamalıdır. Eğer tedbir alırlarsa okyanusu dahi geçebilirler. Bu sebeple ilahi sırları söylememeleri, mananın yüzündeki örtüyü kaldırmamaları ve bu konuda konuşmayı sessiz kalmaları gerekir.

Yedinci Mertebe

Yedinci mertebeye erişen veli, Süleyman Peygamber'in mührü gibi meşhur olur. Hak yolunda her şeyini vererek ulaşılacak en yüksek makama erişir. Dünyaya önem vermeyen velinin mertebesi eşsiz, Allah'a olan arzusu sonsuzdur. Karanlık ve aydınlığın bir arada bulunamaması gibi kötü ve anlayışsız insanlar da ona yaklaşmazlar. Gönlü nurla dolan veli halkın içine karışmayı terk eder. Allah'ı zikrederek kendisini bulan veli, âlemi seyrederek, doğu ve batıda olanları gün gibi apaçık görür. Gönlünün saf aynası ilahi nurların tecellisine mazhar olur. Şevk ile güneş gibi yürürken aynı anda bir noktadan altı yönü görür. Kendisi yok ederek varlığını bulur, böylece Allah'a kavuşmaya layık olur. Gönül gözü Allah'ın nuru ile bakar.

Nefsine uymayan ve kendisinde şeytanların sebep olduğu kusurların olmadığı velinin sözleri nehirler gibi akıcı olup ondan kâinat faydalanır. Hakikat sırlarına vakıf olan veli, müridini aşkı sebebiyle yüce makamlara çeker. Arşa çıkacak olursa kâinat onun önünde engel olmaz. Hak sohbetinden lezzet alan veli cahillerle konuşmaz. Alçak insanlarla konuşması Allah'ın kelamıyla meşgul olmasına engel olur. Tarikat yoluyla birçok yoldan çıkmış insanı yola getirir. Dünyaya düşkün insanlar görüşmez,

Allah düşmanlarıyla dost olmaz. Zira bulutların güneşi kapattığı gibi asiler de mana yüzüne örtü olur.

2.5. Nev'î-zâde Atâyî'nin Hamse'si

Nev'î-zâde Atâyî'nin Hamse'sinde bulunan eserlerin özetleri verilirken telif tarihleri dikkate alınarak tertip edilmiştir.

2.5.1. Sâkî-nâme (Âlem-nümâ) Mesnevisi

Nev'î-zâde Atâyî'nin Hamse'sini oluşturan eserlerin ilki olan mesnevi hem Âlemnümâ hem de Sâkînâme adıyla bilinir. Şair, mesnevisinin adını “Âlemnümâ” koyduğunu belirtse de eser “Sâkînâme” adıyla şöhret bulmuştur. Aruzun “fe'ülün fe'ülün fe'ül” kalıbıyla kaleme alınan eser H. 1026 / M. 1617 tarihinde yazılmıştır.

Atâyî, eski hikâye ve konular hakkında yazmak yerine yeni ve farklı bir eser meydana getirmek istemiş, eserinin sebab-i telif bölümünde yenilik amacı güttüğünü belirtmiştir. Eserinde konu, mekân, konuyu işleyiş bakımından orijinalliği yakalamaya çalışmıştır. Konu olarak padişahın Balkan seferi, Boğaz ve Hisar, meyhane ve meyhaneye ait öğeleri ele almıştır. Mesnevide yer alan mekanlar da konularla uyum içindedir. Şair mesnevi boyunca Doğu edebiyatlarında karşılaşılan mekanlar yerine İstanbul'a ve o dönemin Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Balkanlar'a önemli bir yer ayırmıştır.²⁸⁴

Atâyî esere Tevhid, Münâcât, Na't, Mi'rac bölümleri ile giriş yapar. Ardından II. Osman'ın Övgüsü, Padişahın Lehistan Seferi, Sâkînâme'nin Yazılış Sebebi, Zamandan Şikâyet, Hisar, Boğaz ve Rumeli Kalesi başlıkları altındaki bölümler yer alır. Bu bölümlerden sonra şair işret meclisinde bulunan öğelerin her birini bir bölüm hâlinde ele alır. Ayrıca mevsimler, gönül ve aşk gibi konular da bölüm halinde eserde yer alır. Eser kasemiyât, son söz ve dua bölümleri sona erer. Şair eserde bölümlerin aralarına rubâîler eklemiştir.

²⁸⁴ Muhammet Kuzubaş, **Âtâyî'nin Âlemnümâ (Sâkînâme) Mesnevisinin Karşılaştırmalı Metni ve Konu Bakımından İncelenmesi**, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2007, ss.25-26.

Şair eserde süslü ve ağır bir dil kullanmış, sanat yapma gayesiyle eserini kaleme almıştır.

Sâkî-nâme (Âlem-nümâ) Mesnevisinin Özeti

Atâyî'nin bu mesnevisinin özeti Muhammet Kuzubaş'ın doktora çalışmasında yer alan transkripsiyon metin esas alınarak hazırlanmıştır.²⁸⁵

Padişahın Lehistan Seferi

Atâyî “Senâhânî-i Hazret-i Padişah-ı İslâm” başlığı altında verilen bölümde II. Osman'a övgüde bulunur. Bu kısmın sonunda sâkîden feryadı dindiren kadehi getirmesini, muganniden de hasta gönlüne ilaç olması için yeni bir beste çalmasını ister. Lehistan seferi hakkında anlatacakları için coşkulu bir musikiye ihtiyaç olacaktır. Ardından şair, “Azîmet-i Padişah-ı İslâm Be-gazâ-yı Leh-i Dil-siyeh” başlığı altında II. Osman'ın Lehistan seferini anlatır.

Bir bahar sabahında padişah beline kemerini kuşanır, göğsüne zırhını giyer, başına da altından bir başlık giyerek atına biner. Bölük bölük dizilmiş ordusuyla sefere çıkar. Bütün güzellikleriyle gelen bahar mevsiminde padişahın gönlü gezip dolaşmak ve avlanmak ister. Bu sırada Kazakların sahillere çıkarak karışıklık çıkardıkları, yağmaladıkları, Boğdan'da halka büyük zarar verdikleri haberi gelir. Bu haberi alan padişah ordusunu toplar ve o bölgeye doğru yola çıkar. Hayli yol aldıktan sonra Tuna nehrine varırlar. Tuna köprüsünü geçince padişah ordusunun istirahate çekilmesini ister. Bunun üzerine çadırlar kurulur. Bu sırada Kazaklarla savaştan Osmanlı donanmasından haber gelir. Bu haberde Osmanlı donanmasının neler yaptığı ve Kazakları perişan ettiği bildirilir.

“Hayatından el yudı her ehl-i şer

*Ecel teknesiymiş o zevrak meğer”*²⁸⁶ denilerek Kazakların gemisinin kendilerine adeta ecel gemisi olduğu belirtilir. Bu gemide birçok Kazak esir edilmiştir.

²⁸⁵ bk. Muhammet Kuzubaş, *Âtâî'nin Âlemnümâ (Sâkînâme) Mesnevisinin Karşılaştırmalı Metni ve Konu Bakımından İncelenmesi*, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2007, ss.104-237.

²⁸⁶ Kuzubaş, *a.g.e.*, 2007, s.128.

Atâyi, sâkîden şarap getirmesini, muganniden ney çalmasını isteyerek bu bölümü sonlandırır.

Hotin Seferi

Şair “Sıfat-ı Ceng-i Tâbûr ü Avdet-i Şâh Mansûr” başlığı altında II. Osman’ın Hotin kuşatmasını anlatmaktadır. Bölüme Osmanlı donanmasının Karadeniz’deki başarısından dolayı padişahın duyduğu memnuniyet, yaşadığı sevinç ve coşku anlatılır.

“Ki çün itdi deryâda ol feth-i gûş

Dil-i şâh-ı deryâ-sıfat itdi cûş”²⁸⁷

Denizde kazanılan bu zaferle padişahın gönlü de deniz gibi coşmuştur. Bu seferin sonunda Karadeniz’in güvenliği sağlanmıştır. Padişah bunun ardından düşmanı yok etmek üzere hazırlık yapıp sefere çıkar.

Ordunun hareketiyle havaya yükselen toz bulutları adeta dünyayı kaplar. Kahraman askerlerden oluşan ordu karada ve denizde ilerlemektedir. Ordunun önünde kösler vurulmakta, savaş boruları çalınmaktadır. Gür sesle çalınan davulların sesi kinle dolu düşmanı ürkütmektedir. Elllerinde bayraklarla yürüyen askerler art arda gelen dalgalar gibidir. Padişah ordunun kalbi gibi ortadadır ve etrafında askerler kale gibi dizilmiştir. Askerlerin sesleri göğü inletmektedir.

Osmanlı ordusunun geldiğini duyan Leh askerleri onlara karşı koymak için toplanırlar. Bunun üzerine iki ordu arasında çetin bir savaş başlar. Savaş günlerce devam eder. Okların ve tüfeklerden çıkan saçmaların sesiyle askerlerin çığlıkları birbirine karışır. Savaşın ilerleyen zamanlarında düşman askerleri hayli kayıp vermiştir. Hatta helak olmakla karşı karşıya kalırlar. Bir süre sonra hiçbir çare kalmadığını anlayan düşman askeri Osmanlı’ya vergi vermeyi kabul eder. Bunun üzerine padişah avını alıp yuvasına dönen doğan gibi geri dönme kararı alır.

²⁸⁷ Kuzubaş, a.g.e., s. 128.

Şair bu bölümü kibir ve kinden uzaklaştırması için sâkîden firuze rengindeki kadehten şarap sunmasını, savaşın gürültüsünden meydana gelen havanın dağılması için muganniden ney üflemesini isteyerek sonlandırır.

Hitâb-1 Sâkî

Başlığın anlamına uygun olarak şair, bu bölüme sâkîye seslenip kadeh getirmesini isteyerek başlar. Sâkî, içki meclislerinde mey (şarap) dağıtan kimselere verilen isimdir. Şair, sâkîye mey olmadan gafletle bir saati dahi heba etmemesini söyler. Ney sesi yoksa sâkîye uyarıcı olarak meyın kadehe dökülürken çıkardığı ses yetecektir. Şair, sâkîye meyden dolayı hâlinin harap olduğunu belirtir. Kırmızı şarabı döke saça kullanmasını, zira onun alnının teri olmadığını belirtir.

Şarap, Hızır'ın âb-1 hayatı (ölümsüzlük suyu), her bedenın ise canlı kalmasını sağlayan ruhudur. Sâkî elindeki şarap dolu şişelerden şarabı akıttığında elbisesinin ona yansısıyla insanlar, sâkîye nur indiğini düşüneceklerdir. Şair, sâkîden temiz cennet şarabından sunmasını, zira kötülüklerin hayatının tadını acıya çevirdiğini söyler. Parlak cam şişelerde şarabı sunmasını, böylece şarabın topraktan yaratılmış bedenini ele geçirmesini ister. Saf ve duru şarap dertlerin ilacıdır. Mutluluk veren şarapla uzak çöllerin üzerinden geçilir. Susamış dudaklardan geçen saf yakut gibi şarap inciye dönüşür. Gönül okşayan şarap, dudağın adeta zümrütlerle süslenmiş bir elbisesi gibidir. Zahitleri yanından gönderip şarap kadehini almalı ve şarap içerek üzüntülerden kurtulmalıdır. Camı aydınlatan şarap içince ruhun mumu pervaneler yakar. Şair, sâkîden kadehi getirerek kendisini aydınlatmasını, böylece ümit kandilinin parlamasını ister. Kalp, aşk şarabıyla dolduğunda onu gören Cem kadehi kıskançlıktan çatlar. Sâkî, kırmızı kibritle ateşe benzeyen meyi gönle akıtmalıdır. Bu ateşe sık sık üfürerek yanmasını sağlamalı ve gönül madeninden külçelerle altın çıkmasını sağlamalıdır.

Kadehte kalan tortular cevherlere ve hatta büyük iksirlere benzer. Bunu içerek insanın üzüntüleri yok olur. Şair, şarapla gönlünü hayrette bırakmasını ruhunu mest etmesini ve kendisini kendisine yabancı kılmasını ister. Kadeh sihirle kendisini ağlatmaktadır.

Şair, sâkîden aklının kan bahası olan şarabı kendisine yetiştirmesini ister. Saf şarap küpünden şarap akıtmasını söyler. Şarap adeta Kızılırmak gibi devamlı akmalıdır. Böylece bu şarap seli, su gibi çoşarak aklın eski evini harap eder.

Şair, sâkînin kaldıramayacağı düşüncesiyle kendisine şarabı az vermesinden yakınarak cefa etmemesini ister. Gönlünün geçici olan fanilikten kurtularak sonsuzluğa erişmesini arzular. Bunun için sâkînin kendisine daha fazla şarap sunması gerekmektedir. Sâkînin şarap getirerek bu derdine çare olmasını, onun içirdiği şarapla kendinden geçmeyi ister. Şair, kadehi bir kayığa benzeterek sâkîden bu kayığı sürmesini, içki denize geldiğinde orada demir atarak kalmasını söyler. Dingin denizin çoşmasıyla kadeh kayığında medcezir olur. Muhabbet, o denizde inci kabuğu gibi yüzeye çıkar.

Şair, hüzün ehline bayram vaktinin geldiğini belirterek sâkîden kurban kanı yerine şarap akıtmasını ister. İçki meclisinin kendilerine bayram yeri olduğunu, sâkînin gül rengindeki şarabı onlara gül suyu gibi dağıtmasını söyler. Mecliste herkes şarap beklemekte ve sâkînin eline bakmaktadır. Sabah akşam şarap içerek safa bulurlar. Şarabı içtikçe gönül yanarak ateşi tutuşturur. Şair, sâkîden gam denilen kafirin bu meclise gelmesine engel olmasını ister.

Şair, gönlünün sâkînin elinde bir av olduğunu, onun saç ve kirpiklerinin birer zincir ve kılıç olduğunu söyler. Âşık kederli bakıştan sıkılmaz ancak âşığı sâkînin zülfünün halkaları boğar. Sâkînin gülüşü zevk ehli için bir lezzet veren bir meze gibidir. Onun dudağındaki gülümseme kalbe huzur verir. Şair, sâkîden ayrı kaldığında ise gönlünün kanla dolduğunu, gözlerinin gül renginde iki kadehe döndüğünü söyler.

Sıfat-ı Mey

Şair, bu bölümde işret meclisinin en önemli unsuru olan meyden ve özelliklerinden bahseder. Bölüme sâkîye seslenip ona şarabın nerede olduğunu sorarak başlar. Ardından şarabın özelliklerini anlatır. Şaraptan yayılan ışıklar, geceyi kafur ağacı gibi beyaz renkte aydınlatır. Yıldızlar ise kaplan şeklinde görünür. Hutbe veren vaizin kılıcı şaraptan bir damla akıtsa ona siper olarak gök kubbe yetmeyecektir.

Mey, vefa meclisindeki mumun alevi, zevk ve safa gözünün ise yağıdır. Mey, gönül ehlinin hâlini sükûnete eriştirir. Sevincin kaynağı, zihinleri aydınlatan bir ateştir.

Sarhoş şarabın tutkunu olunca onu terk edemez. Mey, insanı düşüren bir tuzak ve ayağına dolanan bir bağıdır. Mey, ilahi aşkı temsil etmesi sebebiyle Allah'a ibadet edip yalvaran kimseler onunla izzet bulur. Sarhoş kimsenin kendinde olmadan söylediği saçma sözler sevgilisi tarafından mazur görülür.

Taze bir fidan şarapla sulanırsa hemen o saatte taze şeftaliler sunacaktır. Bir tilki şaraptan içse aslana dönüşür. Eğer sefil dünya onunla sarhoş olsa üzerinde durduğu öküz ters dönerdi. Dünyayı boynuzunda taşıyan öküz ondan bir yudum içse dünya yerinde duramazdı. Eğer bir güvercin şaraptan bir damla içse doğanların gözlerini ayağına halhal yapar.

Meyin bir damlası güneşin meclisine sıçrasa meclis safa ile dolacaktır. Asmanın kızı olan şarapla yâr olabilmek için güçlü olmak gerekir. Aslında şaraba üzüm asmasının kızı ya da üzümün şırası dememek gerekir. Çünkü o aslında sevgilinin la'l gibi olan dudağının kardeşidir. Şaraptaki kabarcıkları gören gönül coşmaya başlar ve şarap insana dağlar kadar derdini unutturur. Şarapla dolu kadehte kabarcıklar deniz üzerinde Kız Kule'sine benzer. Mey üzerindeki kabarcıklar yakut üzerine dizilmiş inci taneleri gibidir.

Sıfat-1 Tâk

Bu bölümde şarabın kaynağı olan üzüm asması ve özelliklerinden bahsedilmiştir. Şair, şarabın özelliklerini anlatabilmek için üzüm asmasından bahsetmek gerektiğini söyler. Üzüm asması, görüntü itibariyle söğüt ağacına benzemektedir. Yeşil yapraklarını aşağıya doğru sarkıtır ve badesini eksik etmez. Cevhere benzeyen üzümlerin yeşereceğinin işaretlerini verince insanlar gelip ondan feyiz alırlar. Çünkü onun taze yapraklarını elini alan kimseye safa ve feyz verir. Parmaklar gibi boğum boğum olan asma hem şekerin hem de zehrin mayasıdır. Panzehir üretmek için yılanın kesilmesi gibi bahar mevsimi geldiğinde de asma budanır. Üzüm asması sarhoşlar gibi bir ağaca elini koymadan ayakta duramaz. Yaşlılar gibi bir asaya dayanır ya da sarmaşıklar gibi bulduğu her şeye sarar.

Sıfat-1 Hum

Şair bu bölümde şarap küpünün özelliklerini anlatır. Şair sâkiye seslenerek ondan şarap küpünü getirmesini ister. Meyhanede bulunanlar onu gözlemektedir.

Şarap küpü onlara gizli hazine olarak yetmektedir. Bahar geldiğinde şarap küpü laae soğanı gibi toprağa gömülür. Şair şarap küpünden şarap alamadığı takdirde mahşer gününde yakasına yapışacağını söyler. Zevk ve safanın dağı şarap küpüdür. Gam denizi coştığında insanı kurtaran da şarap küpüdür. İçkiyle mest olan kimseler, şişelerinde bade kalmayınca soluğu şarap küpünün yanında alır. Şarap küpü gök kubbenin kalıbı gibidir ve o kalıba padişahların hazineleri dökülür. Aynı zamanda şarap küpü, ışık saçan bir münecim çukur ya da la'l dolu bir dağ gibidir. Hızır'ın insana hayat veren yeraltı çeşmesi de odur. O feyzini akıtmadığı takdirde billur havuza benzeyen kadehler dolmayacaktır.

Sıfat-ı Câm

Şair bu bölümde ise işret meclislerinin önemli unsurlarından olan kadehten bahsetmiştir. Bölüme sâkiye seslenip meclise şarap dolu bir kadeh getirmesini isteyerek başlar. Gönlünün safa bulması için kendisine mizacına uygun şerbeti içirmesini söyler. Ardından kadehin özelliklerini anlatır. Kadeh, aşk hastasının can bulduğu bir ilaçtır. Bade, ayın on dördü gibi olup kadeh ise o ayı çevreleyen ışık halkasıdır. Aynı zamanda gönlü cezbeden kokular yayan lale gibidir. İşret deryasının kayığı olan göz alıcı kadeh, ancak içine şarap dolunca ilerler.

Kadeh dünyayı göstererek simya ilmini arz eder. Aynı zamanda camdan bir perde gibidir. İlahi aşk şarabı ile dolu kadeh, akla aydınlık verir. Kadehten şarap içerken onun kenarından öpülmüş olur. Kadehten böyle öpücük almak âşık için yeterlidir. Yumuşak huylu bir güzele benzeyen kadehi öpmeli ve çenesini okşmalıdır.

Şarap dolu kadeh taze güle benzer. Bu sebeple kadehin boş olmaması gerekir. Yoksa boş bir kadeh, suyu alınarak solmuş bir güle benzeyecektir. Kadehe konulacak şarap ise saf ve ince olmalıdır. Ağır ve büyük kadeh meclisi ahir zaman fitnesi gibi perişan eder.

Şair, sâkîden lale rengindeki kadehi getirmesini ister. O kadehten şarap içerek Mecnun'a ilahi aşka ulaşmayı öğretecektir.

Sıfat-ı Sürâhî

Bu bölümde işret meclislerinin diğer bir unsuru olan sürahi ve özelliklerinden bahsedilmiştir. Şarap sürahiye ışık verip onun içinde coşmaya başlar. Şair, sâkînin

biçare âşıkların çaresi olduğunu, bade şişesinin nabzını tutmasını söyler. Sürahinin ruhu şaraptır ki şarabın sesi onun hayatta olduğuna işarettir. Sevgili dudağıyla üfleyerek ona hayat vermiştir. Böylece şarabın üzerindeki kabarcıklar sürekli hareket etmektedir. Sürahi ise kuyruklu yıldız gibidir. Ona zamanın fitnesi zarar veremez.

Sürahinin hareket etmesiyle çıkan ses mecliste gürültü kopmasına neden olur. Kadeh ona kulağını uzatsa sürahi, etrafındakilere Cem kıssasını anlatır. Sürahi, meclise nur saçar. Meclis Eymen vadisi; sürahi ise ilahi nurun tecelli ettiği Tûr ağacıdır. Elburz dağı gibi büyük olan dertler sürahiden dökülen şarapla yok olur. Sürahi, uzun Nil Nehri ya da cennetteki su akan çeşme gibidir. Sürahi ve kadeh la'1 ve cevherle süslenmiş gerdan ve kulak gibi görünür. Sürahiden kadehlere dökülen şarap altın gibi saçılırken büyük küçük herkes ondan payını alır.

Sıfat-ı Pîr-i Mugân

Pîr-i mugân, meyhaneci anlamına gelmekle birlikte mecazen aşk şarabını veren kâmil mürşid manasındadır. Şair bu bölüme mey satan pîr-i mugâna saygı gösterilmesi gerektiğini belirterek başlar. Pîr-i mugân, gönüllerin hâline bakar ve çocuk gönülleri terbiye eder. Aynı zamanda Aristo gibi ilim sahibi, yıllanmış şarap gibi değerlidir.

Pîr-i mugânın kalbi dünyanın sırrı ile dolu kadeh gibidir. Şarap sürahisi gibi saf, bade gibi gönül açıcı ve huzur vericidir. Güzel yönetimiyle meclise şeref verir. Aynı zamanda işret meclisinin piridir. Cem'in kapısında yıllarca hazinedarlık yapmış bir emektardır. Bu sebeple Cem'in zamanından yadigâr kalmıştır.

Pîr-i mugân, âşıklara iyilik ve lütufta bulunur ve tüm insanlara şefkatle davranır. Dünyaya zengin bir sofraya kurarak oradaki nimetlerle herkesi ağırlar. Mecliste bulunanlar ona bir kusurda bulursa, pîr onların kusurunu bağışlar. İrşatta bulunan bu pîre fena alemindeki müridin itaat etmesi gerekir. Ekmek ve tuz hakkını gözetip pîr-i mugânın rızasını kazanmak gerekir. Eğer o pîr himmet ederse köleler şah olur.

Sıfat-ı Meyhâne

Şair bu bölümde meyhâne hakkındaki düşüncelerini anlatır. Kilise gibi mübarek bir yer olan meyhanede çirak olan gençler adeta bir tasvir gibidir. Safa kadehinden akseden bir damla o zaman ve yeri cila gibi parlatır. Meyhane aşk yolunun üzerinde bulunan bir geçide benzer. Aynı zamanda pîr-i mugânın tekkesi olan

meyhane, başı ağrıyanların dahi uğradığı bir yerdir. Burada nimetlerle donatılmış sofralarda bulunan tabaklar cennetteki İrem bağının yüz yapraklı gülü gibidir. Meyhanenin binası gök gibi kat kat olup havası cennetler gibi gönül alıcıdır. Bu binada yiyip içenler safa bulurlar. Meyhane, fakiri şah, köleyi zengin eden gizli bir hazine ve gam eriştikçe saklanılacak güvenli bir sığınaktır.

Sıfat-1 Mugannî vü Envâ'-1 Sâz

Şair bu bölümde işret meclisinde yer alan musiki ve musiki ile alakalı öğelere yer vermiştir. Muganni, şarkıcı; mutrib ise hem çalgıcı hem şarkıcı manasında kullanılmaktadır. Şair, bölüme mutrib ve etrafındaki kimselerin durumunu anlatarak başlar. Mutribi can kulağıyla dinleyen kişiler ondan işitilmemiş gizli haberleri duyarlar. Susamış kimseler onun yüzünü canın Kabe'si bilirler. Onun altın neyi Kabe'deki altın oluk gibidir.

Şair, meclisin biraz neşe bulması için İsrail'in sûra üflemesi gibi mutribin neye üflemesini ister. Ney, aşk ateşiyle yanıp inledikçe ağzı bu ateşle siyaha dönmüştür. Mutrib, riyakârların kınamasına aldırmandan neye üflemelidir.

Sirin sözlü tanbur, sürahi gibi meclise parlaklık vermekte, nağmesi gönüllere su serpmektedir. Tanburu ok gibi sözleriyle eleştiren zâhidin onun kılına dokunmaya bile gücü yetmez. Çeng ile def ise diğerlerine hiç benzememektedir. Onların şekli dairedir. Defin üzerindeki pulları seyredenler onu uzaktan görünen ay sanırlar. Mutrib defin sesini gökyüzüne ulaştırınca hidayet kapısının halkası da açılmaya başlar.

Mutrib eline kanununu alıp tellerini düzeltmeli, şevk dalgalarını cevher gibi saçmalıdır. Sazın sinesine inciler dizmeli; gevherler gibi hoş nağmeler dökmelidir. Mutrib telini düzelterip biraz da org çalmalı, böylece cünunda boğulmaya tahrik etmelidir. Mutrib cefalarla yaralanmış gönül için saz çalmalıdır. Sazın telleri cân ipliğine yar olup onu inletmektedir. Mutrib bu tellerle hoş sesler çıkardıkça riya ehlinin de dilini bağlamaktadır. Kalp kıran zahidden sakınmalıdır ve zahid bu mecliste olmamalıdır. Eğer yine de meclise gelirse mutrib hoş nağmelerle onun kulağını doldurmalı, onun sesini bastırarak dinlemesini sağlamalıdır.

Mutribin şarkıları badenin yerini tutmakta, muganni udun ahengiyle sarhoş olmaktadır. Mutribin ay şeklinde olan defî her gece onun ay yüzünü gizler. Karanlıkta kalmış ayı gören muganni ve ney figan ederler.

Sıfat-1 Şeb-i İşret

Bu bölümde işret gecesinin özelliklerinden bahsedilmektedir. Şair bölüme sâkiye seslenerek başlar. Gece vaktinin geldiğini söyleyerek eğlence meclisinin kurulmasını ister. Bu gece Kadir gecesine benzediğinden sürahiler secde etse şaşılmamalıdır.

Bu karanlık gecede gül bahçesinin seyredilebilmesi için sâkinin yiğitlik göstererek gecenin kandili olan ve parıldayan şarabı getirmesi gerekir. Bu gecede gül rengindeki şarabı kim içerse gam askerlerinin üzerine gece baskını yapmış olur. Altın renginde kadehin doğmasına izin vermelidir, zira o gam gecesinde görünen seher yıldızı gibidir.

İşret gecesi heyecan ve coşkunluk mevsimidir. Âhıyla geceyi işleyenlerin vaktidir. Aynı zamanda bu gece kusurları örten bir lütuf gölgesi, genç ve yaşlıların sırlarını kapatan bir perde, zengin fakir herkesin yararlandığı bir gölgeliktir.

Sıfat-1 Şem'

Bu bölümde işret meclisinin öğelerinden biri olan mum anlatılmaktadır. Şair mumu hidayet yolunun delili, İbrahim peygamberin gül bahçesinin seçilmiş bir goncasıdır. Hz. Musa'nın asasıyla Kızıldeniz'e ikiye bölmesi gibi işret meclisinin mumu da karanlık denizini ikiye ayırmaktadır.

Mum aşka düşünce ele ipucu vermiş ve bu sır her tarafa yayılmıştır. Can ipini parlatırken, aşkla dolu vücudunu ateşler içinde bırakmıştır. Aşk ateşi onu yakarken takatsiz bırakmış, ayakta duramayıp duvarlara yapışmıştır. Onun ışığı cihan halkını bir araya toplamıştır. Mum gibi aşk ateşiyle yanan, bu yolda saçları mum gibi beyazlamış kimse mum gibi halvete girer, heveslerinden kaçıp uzlete çekilir. Gönül ateşi ona güç kuvvet verir, aşk ile onu ihtiyar iken genç bir delikanlıya dönüştürür. Bu ateşten onun başına bir kıvılcım düşse başı tamamen simsiyah olur. Gece olunca uykuyu terk edip sabaha kadar uykusuz kalınca yorulur. Sabah oluncaya dek ne kadar çok gözyaşı dökse de ateşi sönmez.

Sıfat-1 ‘Aarak

‘Aarak kelimesi sözlükte ter anlamında olmakla birlikte yapımı aşamasında imbikten çekilirken ter damlaları gibi görünmesi sebebiyle rakı için de kullanılmıştır. Bu bölümde de rakıdan bahsedilmiştir. Şair bölüme sâkîden sarhoşlar için kadeh ve ‘arak istemesiyle başlar. Mahmurluk vaktinde içi ‘arak dolu kadeh elde civa gibi titreyecektir. Yüzün renginin lale gibi olması için kadehin sabahtan çiğ taneleri gibi dolması gerekmektedir. Gönül bu su ile temizlenir ve kezzapla temizlenen saf altın gibi olacaktır.

Kış mevsiminde vücut soğuktan titrerken ‘arak sayesinde yanan bir fırına dönecektir. Gönül onunla aydınlanıp ışık bulur. Ateş denizinin yağmur taneleri gibi olan ‘arak gönül ateşine bir damla dökülse çıkan alevle dokuz kat gök tutuşacaktır.

Sıfat-1 Ta’n-1 Tabîb

Şair bu bölümde meyi yasaklaması sebebiyle sevmediği tabibi anlatmaktadır. Bölüme sâkîye seslenerek başlayan şair, tabibe şarabı vermemesini ister. Şarabı az görmemesini, onun saf gönle renk verdiğini belirtir. Şarap varken tabibin hazırladığı şerbetlere ihtiyaç yoktur. Tabibin ilaçlarını verirken söyledikleri efsaneden ibarettir. Hastaya haplarını gösterip hokkabaz gibi hareketler sergiler. Oysa gönül tabibin hap ya da şerbetiyle deva bulmaz. Tabip ise bâdeyi alıkoyar ve âşıkları kınayarak onlara bâdeyi çok görür.

Ta’n-1 Erbâb-1 Keyf

Bu bölümde keyif verici maddelerin müptelası olan kimselerden bahsedilmektedir. Şair bölüme yine sâkîye seslenerek başlayıp ilaç gibi olan şarabı getirmesini ister. Ehl-i keyf sürekli uyuduğu için zevkin ne olduğunu bilmemekte, ömrünü boşa geçirmektedir. Acayip âleme dalar, başını kaldırıp etrafa bakmaz. Keyif veren haplarını, yiyeceğini saklayan karga gibi saklarlar. Afyon içen ise adeta kertenkele gibi yerde sürünür. Kahve içenler zehri ondan alırlar. İşe yaramaz tiryaki kış mevsiminde donmuş yılan gibi bakar. Sabah zehrini almadan ayaklanamaz. Bir eline kandil bir eline tütün alıp can mülkünü yakar. Dimağı dumanıyla fanus gibi olur. Gıdasını yese de keyif alamaz. Eğer hokkası dolu değilse ağzını bıçak açmaz. Kahvehane ise onun için bir tuzaktır. Orada tütünle afyonla aldanır. Vücudu harap

olmuş, gözü süzölmüştür. Bu hâliyle şarap içenlere karışır, boş yere rindlere kızıp buğz eder. Keyif verici maddeleri yiyip saf şarabı kötöler.

Sıfat-1 Bahâr

Bu bölümde bahar mevsimi anlatılmaktadır. Bahar gelince gönöllerde sabır kalmaz. Meyhanenin sarhoşları dolu şarap kadehinin vakti geldiği için baharı heyecanla beklerler.

Baharın gelmesiyle bahçenin tabiatı düzelmiştir. Kızıl taçlı laleler bahçenin sultanı olan gülün silahdarları gibidir. Bahçe kapısından gelen rüzgâr goncanın gülümsemesine sebep olur. Goncadan taze bir şarap küpü açılır ve bülböl bu şarapla aklını kaybeder. Gülün kadehine çiğ tanesi su katmasa bülböl bu saf şarabın şevkiyle harap olur. Mülayim bir güzel gibi olan bahar rüzgârı esintisiyle bülbölü meftun ederek ağlatıp inleter.

Bülböl seher vaktinde uykuya daldığında taze gül ona yastık yüzü olur. Yeşil örtü gibi olan yaprağına nazlanan gül fidanı açılmak ister. Rüzgâr onu salladığında gül ateşten tas gibi bir bir açılır. Bu sırada bülböl Hz. Musa gibi Allah'a dilinin çözölmesi için dua eder.

Sıfat-1 Temmuz

Bu bölümde yaz mevsiminin özelliklerinden bahsedilmektedir. Temmuz vakti geldiğinde feleğe şebnem gibi ateş düşer. Eğlence meclisi de saf şarap ile ısınmalıdır. Sâkî biçarelerin şarabına buz koyup vermeli, riyakârlar ise kaynamış şarap içmelidir.

Temmuz ayının güneşi her yer gibi gül bahçesini de ateşler içinde bırakmıştır. Renk renk çiçekleri adeta sığağıyla pişirir. Meyve ağaçlarının yaprakları güneşin ateşiyile kavrulmuş helva gibi olurlar. Güneşin ateşinden saçılan kıvrımlardan gölgeler köşe bucak gizlenir.

Temmuzun sığağı sebebiyle yer kurumuş sebzeler mahvolmuş, toprak kara baruta dönmüştür. Güneş bahçenin çiçeklerini helak etmiş, yeryüzü yer yer kabir gibi yarılmıştır. Âlemin kubbesini eritecek kadar fazla sıcak olmuştur.

Sıfat-1 Hazân

Sonbaharın gelmesiyle gül ve erguvanın yüzü solmuştur. Sert esen rüzgâr geldiğini gören ağaç kendini dağıtmıştır. Güldeki bir sarı nokta yayılarak gülün tüm kırmızılığını alıp onu sarıya çevirmiştir. Rüzgâr la'l gibi olan gülü de dağıtmış, yapraklarını Hz. Musa'nın levhaları gibi yere sermiştir. Tahtından ayrı düşen gül yaprağı rüzgârın önüne kaçar. Sonunda suyun üzerine inci gibi dökülmüştür.

Soğuk ve sert rüzgâr gül bahçesine girerek güllerin kadehlerini kırıp dökmüştür. İlkbaharın kadehi artık dolmamaktadır. Bülbül o zamandan beri figan etmekten yorgun düşmüştür. Goncalar mum gibi sönmüş, yaprakları pervane kanatları gibi dökülmüştür. Goncalar gülün ciğerinin köşesiyken rüzgârın vurduğu silleye yerle bir olmuştur. Bahçe gül dalının matemini tutar. Gül ve yaseminin renginin kaybolmasıyla bahçe sapsarı olmuştur. Bahçede öten güzel kuşların sesi kaybolmuştur. Bahçedeki yeşil yapraklar samana dönmüştür.

Her yer sarıya bürününce âşıkların yüzü de sararmıştır. Onların yanaklarının tekrar lâle gibi olması için sâkinin şarap getirmesi gerekmektedir. O şaraptan bir damla toprağa düşse hazan yaprağı bile hoş kokan güzel bir güle dönüşür.

Sıfat-1 Şitâ

Şair bu bölümde kış mevsiminin özelliklerinden bahsetmektedir. Soğuktan donan vücudunun ısınması için sâkîden taze ve ateş gibi olan şarap sunmasını isteyerek giriş yapar. Bu vakitlerde işret meclisi devamlı olmalıdır.

Çimenliğe soğuk kış rüzgârı vurmuş, bahçedeki ırmak soğuktan buz tutmuştur. Soğuk o kadar şiddetlidir ki ateş gibi olan şarap kadehe konulsa donup demir gibi olacaktır. Şarap şişesi ve kadehlerdeki su donarak yalnızca saf şarap kalmıştır.

Her yer kara bürününce gençler birbirini kara yatırır, birbiriyle kar topu oynarlar. Ay yüzlü güzeller buz üzerinde kayarlar. Doğada her şey donmuş, kış denizi dondurarak çöle dönüştürmüştür. Güneş ışık vermeye çalışsa da kendi yerini ısıtamadan batmaktadır. Kış mevsiminde geceler oldukça uzun olması sebebiyle uyumakla vakit geçmemektedir. Bu zamanlarda rindler ateş gibi şarapla dolu sürahilerden içmelidir. Gönül donmuş hâlde iken onunla güç kuvvet bulur, içerden kürk giymiş gibi ısınır. Sâkî de 'arakla meclise parlaklık vermeli, devamlı şarap sunmalıdır.

Sıfat-1 Dil

Bu bölümde gönülden ve özelliklerinden bahsedilmiştir. Şair, sâkîden güneş gibi ateşi olan şarap isteyerek bölüme başlar. Gönül şaraba şevk duymaktadır, sinenin şarapla mayalanması gerekmektedir. Gönül gül rengindeki şarapla gülün rengine dönüşür. Gönülde bulunan şarap testisi coşku içinde saf şarapla dolar. Gönülün kadehi âlemi gösteren bir kadeh gibi daima kendinden dolmaktadır.

Gönül gizli aşkların sırlarını bilir. Dert ve bela şehrinin taciri olan gönül, derdi ve belayı sinesinde taşımaktadır. Gönül içerden kilitlenen cevher sandığının kilididir. Gönül aynasında riyaya dair bir şey yoktur. Çünkü gönül kendisini değil âlemi gösterir.

Gönle sıkıntının kan damlası denilmemelidir, o topraktaki muhabbet tohumudur. Zaman zaman aşk ateşiyle inlemesiyle siyah bir duman meydana gelir. Gönül aşkın bereketiyle mutlu olur, bela şarabı ile sarhoş olur. Aynı zamanda ruhlar âleminde verdiği sözü tutar.

Gönül herkes alaya alıp eğlenen sevgilisini gördüğünde sinesindeki sırlarını gizleyemez. Tabiatı temiz olan kimselerin gönülleri kadeh gibi parlak ve temiz olur. Kin tutan kimselerin gönülleri ise şarap küpü gibi kederden kurtulamaz.

Sıfat-1 'Işk

Bu bölümde şair aşktan bahseder. Aşk gönlü yakan bir kadehtir. Şair sâkîden bu kadehi getirmesini ister. Bu kadehle aşkın yakan çılgılığı gökyüzüne çıkacaktır. Zevk ehline aşkın kapısı açıktır. Sâkî de aşkla coşacak olan şevk ehli kimselerin dergâha gelmesine izin vermelidir. Şiar gittiği yolun âşıkların yolu olduğunu, vasıflarını anlattığı meyın de aşk olduğunu belirtir.

Ağlayıp inleyen âşıklar zamanın nimetini istemezler. Devamlı şarap içen meze istemez. Meyhanede âşıklar şevk ile kendilerinden geçerler. Dünyayı aydınlatan güneş de sineleri yakan ateş de muhabbettir. O güneşin ışığı parlayınca mumu da gönlü kibrit gibi yakar. Sine hanesinde muhabbet mumu yanınca gönlün sırları da yana yana ortaya çıkmaya başlar. Muhabbet gönlün kadim yâridir. Sine meyhanesinin sarhoşudur. O mey sarhoşu idraksiz bırakınca uzaktan ateşi nur olarak görür. Âşığı meye taptıran da sarhoşun gözüne sarhoşluk veren de yine o meydirdir. Aşk bahçesinin terbiyesi ancak aşkın verdiği ateşle olur.

Aşkın cana tesir etmesi gerekir. Zira aşkın okları can için işlenmiştir. Aşkın ateşiyle altın gibi parlayan kalbin bu ateşte kalması gerekir. Şairin aşk ateşinden dolayı ayakta durmaya mecali kalmamıştır. Gönlünde ise aşk denizi coşmaya başlamıştır. Bu aşk denizinin dalgaları Tur dağının tecellileri gibidir ve gönül kaygını bir elma gibi atmıştır.

Gönül aşk ateşiyle daha da parlak hâle gelmiş, fakat sonunda yine onda yok olmuştur. Aşk şarabıyla dolu olan kadehi bulan gönül ne ayna ne de Cem'in kadehini ister. Onlar şairin anlattığı ve istediği mey değildir. Bu aşk şarabından vaize bahsetmemelidir. Çünkü bu mey sarhoşluğu kötü olanlara haramdır. Gül kokusunu bu meyden almıştır.

2.5.2. Nefhatü'l-Ezhâr Mesnevisi

Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr* adlı mesnevisine nazire olarak H. 1034 / M. 1624 yılında yazılan eser “müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün” vezindedir.

Eser yirmi bölümden (nefhadan) oluşmuştur. Eserde besmelenin fazileti, tevhîd, münâcât, na't, dört halifeye övgü, dönemin padişahına övgü, zamandan şikâyet, sebep-i telif bölümlerinden sonra *Sâkînâme* adında kısa bir bölüme yer verilmiş, ardından asıl konuya giriş yapılmıştır.

Eserde asıl konunun ele alındığı bölüm yirmi nefhadan oluşur. Şair, her nefhadan sonra “destan” başlığı altında, nefhada dile getirdiği görüşleri desteklemek için bir hikâyeye yer vermiştir. Eserde hükümdarlar, aşk ve aşkın insana etkisi, güzel söz ve şiirin etkileri, evliyanın himmeti, nefis hakimiyeti, boş konuşan insanlar, zinadan sakınma, dünya nimetlerine aldanmama gibi konular ele alınmıştır.

Eser yazıldığı dönemin dil ve üslubuyla yazılmış olmakla birlikte farklı özellikler de taşımaktadır. Eserde Arapça, Farsça, Türkçe kelimelerden meydana gelen zengin bir kelime hazinesi vardır. Konuşma dilinde yer alan ifadeler, atasözleri ve deyimler de eserde yer alır.

Nefhatü'l-Ezhâr Mesnevisinin Özeti

Atâyî'nin bu mesnevisinin özeti Muhammet Kuzubaş'ın yüksek lisans tez çalışmasında yer alan transkripyon metin esas alınarak hazırlanmıştır.²⁸⁸

Hükümdarlar ve Vasıfları

İki cihan mülkünün padişahı şüphesiz Allah'tır. O, adalet mülkünde her şeyi işiten ve görendir. Adaletli hükümdarlar da yeryüzünde Allah'ın gölgesi olmuşlardır. Ülkesini adaletle yöneten sultanları, halkı dua ile yad eder. Bu padişahlar halkın yüce saadetleri olmakla birlikte Allah'ın o ülkeye gönderdiği bir rahmetidir.

Hükümdarlar zalim olmamalıdır. Zalim olan şah, kendisine zarar verir. Dini ve dünyasını tahrip eder. Ömrü devletinin ömrü gibi kısa olur.

Hükümdar adaletli olmalı ve dünyayı iyilikle mamur hâle getirmelidir. Şah, fitneye engel olup dünyayı dört bir yandan güzelleştirir. Gece gündüz uzak diyarlara seferler yapar ve halkın huzuru için kendi huzurundan vazgeçer.

Hükümdar kibir ve gurura kapılmamalıdır. Boş yere şiddetle kimsenin kanını dökmemelidir. Akıl ve dine sahip bir kimse olmalıdır. Etrafındaki kimseler de akıllı ve bilgi sahibi kimseler olmalı, gerektiğinde ona öğüt verebilmelidir. Bu sebeple İskender, Aristo'yu kendisine vezir yapmıştır. Sultanların orduya da sahip olması gerekir. Askerlerine mal ve para vermeyi ihmal etmemelidir.

Cihanın düzeni için akıl ve bilgi sahibi hâkim olmak, savaşmak, etkileyici bir dile sahip olmak ve istişare etmek önemlidir.

Hikâye

Eski zamanlarda Areş isminde güçlü ve bilgili bir Acem sultanı vardır. Bir gün Areş, hüner sahibi bir ustaya bir ok yaptırır. Bir erenden dua aldıktan sonra oku fırlatır. Ok üç gün düşmeden ilerledikten sonra çok uzakta olan Merv şehrine düşer. Areş'in ok atmadaki bu kabiliyeti, onun adının kıyamete kadar anılmasını sağlar.

Aşk ve Etkileri

²⁸⁸ bk. Muhammet Kuzubaş, **Nevizâde Atâyî'nin Nefhatü'l-Ezhâr Adlı Mesnevisinin Metin, Biçim ve İçerik Bakımından İncelenmesi**, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2003.

Bir kimseye aşk gamının kılıcı dokunduğunda taş kalpli de olsa kalbi, saçtığı kıvılcımlarla kâinatı yakabilecek çakmağa dönüşür. Akıllı kimseler ona hemen dokunmaz. Âşığı etkisi altına alan bu dert sevgilisine de sirayet eder. Evden eve sıçrayan ateş gibi gönülden gönüle ulaşır. İki gönül, iple birbirine bağlanmış bir deste gül gibidir. Aşkın ateşi gönülleri adeta bir kadehe çevirir. Aşk ile dolan kadehler aşığa bir ömür yeterli gelecektir. Aşk ile gönül kadehi berraklaşır.

Aşk, Hüsrev gibi büyük bir sultan olup nice büyük kahinler ona esir olmuştur. Aşk sayesinde muhabbet güneşi ortaya çıkıp yeri göğü aydınlığa gark eder. Ölü gibi olan âleme aşk hayat verir. Aşk âlemin ruhuna sürülmüş bir allık gibi iken insana ateşten bir parça gibidir. Yûsuf'un makamını kuyu eden de kuyudan Yûsuf'a yol açan da aşktır. Aşk, Kays'ı çıplak olarak abdal gibi gezdirir, Hüsrev ve Ferhâd'ı tahammülsüz bırakıp köleyi şaha rakip kılar.

Kişi, mecazi aşkı hevâ sanmamalıdır. Zira o feyzini daima hakikatten alır. Aşk, şarap gibi âşıkların sırlarını ortaya çıkarır. Ancak bu nasıl şarabın değil de içenin suçu ise aşkın da suçu yoktur.

Güzel Söz ve Şiir

Güzel söz, bir cevher olup insan kıymetini bilmeyene onun kutusunun kapağını açmamalıdır. Zira cevherin kıymetini sarraflar anlar. Ayrıca kişi, nükteyi anlamayan kimselere de bu cevheri sarf etmemelidir.

Söz, beyan mumunun ışığı, etkili konuşmanın cevheridir. Sözdeki ateş kişiyi yeni pişmiş helva gibi yakar. Cihan âlimi bir sözden bulmuştur. Âdem peygamberi de insan yapan şey söz olmuştur. İnci dizisi gibi olup altınla dolu kese gibi anlamı bulunan sözlere şair nizam verir. Kalbe söz hevadan değil, inciden damlalar gibi gökyüzünden gelir. Kutsi alemde armağan olup inci ve cevherden daha kıymetlidir. Söz taze meyveden lezzetli olup aşk ile birleştiğinde gül şerbetinden daha tatlı olur. Söz aşk ile birleşip uyum içinde olursa palûde şekerinden daha tatlı olur.

Şiir ise cevherle süslenmiş bir fener, bilinmeyen âlemin gözcülerinin ilhamıdır. Allah'ın kelamı şiir ile anlaşılmalı, evliya şiir kendisine şiar edinmiştir. Ruha gıda ve manevi nimettir. Şiir aynı zamanda hikmettir. Mevlâna, Hâfız, Sadî, Camî, Nizâmî gibi büyük zatlar da şiirin şöhretini şiar edinmişlerdir.

Mahlukata İbretle Bakmak ve Allah'ın Hikmeti

İnsan, Allah'ın yarattığı varlıklara ibret nazarıyla bakmalıdır. Dünyadaki hiçbir bitki başıboş değildir. İnsan gafleti bırakıp gül yaprağının yaratılışına baktığında hâl dili ile bunu söylediğini görebilir. Cin, peri, insan, şeytan, yılan, karınca hepsi Allah'ın nimetlerinden faydalanır ve Allah'ın ihsanını umar. Allah her birini farklı özelliklerde yaratmıştır. Örümceğin ağını kurması ve sineği yakalaması manevi tecellilerin eseridir. Allah'ın feyzi ve ihsanı çok olup bunlar her tarafta ortaya çıkmaktadır.

İnsan mahlukatın yaratılışındaki harikuladeliği görmelidir. Âleme hakaret nazarıyla bakmamalıdır. Feyiz incilerini halka gibi kulağına takmalıdır. Yaratılış ve âlemin düzenine bakarak müphem hükümleri anlamalıdır. Bu hükümler sonsuz olup Allah'ın insana verdiği derstir.

Nefsin Olgunlaşması

Sermayesi himmet olan ve hakikat yolunun yolcusu olan kimsenin nefsinin kemale ulaşması için yalnızca ilim yeterli değildir. Bu beyanın manaları sadece ilimle anlaşılammaktadır. Farklı bir dil gibi olan bu mesele için bir tercüman bulmalıdır. Yani bunun için bir mürşide ihtiyaç vardır. Bu kimseye feyz kapısı açılmayacağından kendini boş yere helak edecektir. Rehberini bulmayan yolunu bulamaz. Kişi, ihlas kadehini temizlemeli, feyz şarabını şeffaf kılarak bir mürşidin dergahına varmalıdır.

Mürşitler, manevi terbiyede adeta cihan güneşidir. Onların terbiyelerine layık olmaya çalışmak gerekir. Onlara tüm hazineler açık olup müridinin gönlünü incilerle doldurabilir. Onların kerametleri belki de peygamberin mucizesidir. Her biri peygamberin hayırlı halefi, onun varisleridir.

Evliyalara İnanmak

Evliyaların mayası toprak değil hikmettir. Her biri saadet iksirinin cevheridir. Yeryüzünün gözcüleridir. Gönüllerin aynasını temizler. Türbeleri, onu ziyarete gelenlerde hiçbir hastalık bırakmaz. Kimi bir dergâh inşa edip kendisine gelen tarikat ehlini ihya eder. Her köle onun eşliğini makam edininip oraya sürekli gelerek zikreder. Evliya gönül gibi orayı şevkle doldurur, virane köşesini şenlik kılar. Onların makamı insanların sesleriyle dolup taşar. Sabah akşam sultan gibi divanı olur. Evliya, vefat

ettiğinde türbesine giden orada keramet iksiri bulur. Onun sandukasıyla toprak şeref bulur.

İbn-i Kemal'in aktardığına göre, Aristo öldükten sonra, öğrencileri anlamadıkları bir mesele olduğunda onun kabrine varır etrafında daire olurlar. O hayattayken gösterdikleri gibi saygı göstererek karşısında dururlar. Aristo'nun ruhu da onlara çözemedikleri meselelerde yardımda bulunur. Bu sebeple evliyaya saygı göstermek ve onlara inanmak gerekir. Onlara kibir ve kinle tavır almak ise kişinin kendisinin kahrına sebep olur. Evliyanın her birinin Allah'ın lütfu ile kerametleri vardır. Kimi batıda iken doğuda görünür. Kimi kendisi doğuda iken eli kerametle batıya erişir. Velilerin her birinin farklı sırları vardır. Bu konuda birçok rivayet ve hikâye yazılıp okunmuştur.

Gurur ve Övünme

Zühd, insanı hata kuyusundan Allah'ın sağlam ipi ile kurtarır. Zühd ile yaşayan kimse yolunu kaybetmişlere bir meşale, Allah yolunda ilerlemek isteyenlere rehber olur. Ancak insan, zühd ve takvası ile gururlanıp övünmemelidir.

Kişi ilmiyle amel etmeli, Allah'ın hükmüne götüren bir yol bulduğunda oradan gitmelidir. Zira o kimsenin en iyi yoldaşı Allah olacaktır. Allah'ın hükmüne uymayan bir yola girdiğinde ise rehberi şeytan olur. O yolda önü ve arkası karanlık olup kendisi de dalalettedir.

Nice kendini bilmez de keramet göstermesiyle övünür. Basiretli kimseler onlara değer vermez. Kerametle övünen bu kimseler karga gibi siyah yüzlü ve bilgisizdir. Gaipten bir şey bilmese de konuşur. Tayy-ı mekân yaptığını söylese ahmaklar onu uçurur. Kerametiyle övünen kimse keramet sahiplerine göre dolandırıcıdır. Allah'a inanıp şeriata göre hareket edenler Allah'a kavuşur. Allah'ı bilmek için birbirleriyle yarışanlara Allah'ın hükümleri bir kapı açar.

Cömertlik

Allah'ın sayısız verdiği nimetleri karşısında onu yüceltmek için insan cömert olmalıdır. Nisan yağmuru gibi gümüş saçmalı, açmış gül gibi sofraya açmalıdır. Bol bol vererek cömertlik elini göstermelidir. İnsanlara altın dağıtarak adeta güneş gibi onları

gece gündüz aydınlatmış olur. Aynı zamanda dağıtması sebebiyle parasında eksilme olmaz.

Nice alçaklar hırsla mal toplama peşinde sıkıntılarla beli bükülür. Dünyaya bela olduğu gibi kendisi de huzur bulamaz. Sanki dünyaya tekrar gelip harcayacak gibi parasını sinesinde canı gibi saklar. Kesesinin de ağzı mühürle kapalıdır. Kendisine cehennem ateşi olacak altınını dünyada toprağa gömer. Hiçbir fakire faydası dokunmaz. Tek derdi altın ve gümüşleridir. Onlar için ortalığı birbirine katar. Üç kuruş için bin takla atıp halkı dolandırmaya çalışır.

Zamanında Hacı Husâm adında bir hoca vardır. Ticarete adı kötüye çıkmış, halkı dolandıran, parasını faize yatırıp dini ve dünyasını hevâsına kurban eden bir kimsedir. Zekât vermemek için bütün malını vakıf malı gibi gösterir. Kimse onun bir hayır yaptığını görmemiştir. Onu rüyasında görenler ise bunu hayra yormazlar. Bir gün Hacı Husâm'ın ecel vakti gelir ve ömrünün sonuna gelir. O ölünce onun eşsiz mirası başkalarına kalır. Onun servetini başkaları zevk ve eğlenceyle yerken kendisi kabirde azap çeker. Böylece cehenneme sürülür. İşte cimri kimselerin ölümden sonra hâli budur. Cömert kimseler ise hem dinini hem dünyalarını mamur eder. Hayatta iken itibar bulur ve namları payidar kalır.

Maskaralığın Eleştirilmesi

Ne yazıktır ki maskaralık itibar görmekte ve hüner kabul edilmektedir. Maskaralık için sakallarına ışık tutup oynayan, insanları eğlendirmek için aksayarak yürüyen, çeşitli rezillikler yapanların iki dünyada da yüzü kara olacaktır. Birçok maskara kendisine ileri gelenlere dost kılıp yaptığı maskaralıkla makamını yükseltir. Bey ve vezirin yanlarına gidip onları eğlendirmek için ırz ve namusunu yere sererek maskaralık yapar.

İnsanlar da bu soytarılara ilgi göstererek rağbet ederler. Onları izleyenler ahmaklık eder. Maskaralar onların gönlünü eğlendirir. İnsanın bu tür komedilere gülüp eğlenmemelidir. Zira maskaradan zevk alan kimseler onlar daha maskaradır.

İnsanları Kınamak

Kişi, insanların ayıbını, eksikliğini araştırmamalı ve bunlara bakmamalıdır. İnsanları kınayanlar sonunda kin oklarının hedefi olur. İnsanların kusurlarını arayıp

gözeten kimseleri kendi kusurlarıyla vururlar. Böyle kimseler kendi kazdığı kuyuya düşer ve çoğunluğunu kendi hataları helâk eder.

Akıllı Olduğunu Düşünmek

Akıl ve zekâ yönünden kendisini diğer insanlardan üstün gören ve kendi fikrini doğru zanneden kimseler övünmeyi terk etmelidir. Bu kimseler cahillikleriyle herkese rezil olurlar. Bu kimselere böyle bir anlayış zarar verir. Çünkü gönül gözüyle görmekle ile gözle görmek aynı şey değildir. Aklı olanlara bu nasihatler yeterli olacaktır. Aklı az olan kimselerin düşünceleri insanları üzer. İki yönden de aldatılır. Birincisi, istediğini elde edemez, ikincisi ise milletin maskarası olur.

Akıl ile din yolu dahi bulunamaz. Eğer bulunabilse peygamberler delillerle gönderilmezdi. Akla uyan birçok filozof en aşağı duruma düşmüş, yanlış yola sapmıştır. Akıl kavgasına tutuşanlar sonunda delalet kuyusuna düşmüşlerdir.

İnsanlara yol gösteren cihan güneşi Kur'an'-ı Kerim'dir. İnsan, doğru yolu bulmak için ona uyararak akıldan vazgeçmelidir. Yanlış yola sapmamak için iyi ve bilgili bir rehberden de yardım almalıdır.

Nefsin İsteklerinden Kaçınmak

Nefis, insana görünmez bir bela olmuştur. Akıllı kimse nefsin kötü isteklerinden kaçmalıdır. Nefis, uğursuzluğu ile alemi hayrette bırakıp insanın utanmasına sebep olur. Kişi, nefse uymamalı gözünü haramdan sakınmalı ve başkasının hareminden uzak durmalıdır. Nefsine uyan kimseler dünyada büyük bir utanç duyup ahirette de cehennem azabına uğrarlar.

Güzel Konuşma

Güzel söz söylediklerini zanneden kimi insanlar boş ve faydasız konuşmakta, konuşmalarıyla sadece gürültüye sebep olmaktadır. Belagat ehline göre konuşmanın ölçüsü kişinin makamına uygun olarak konuşmasıdır. Cahilin, garip ve nadir kullanılan kelimelerden oluşan konuşması ise kötü kokan nefes gibi etrafı rahatsız eder. Konuşma arasında anlaşılmayan yabancı kelimeler kullanmak Rumi'ce sohbet ederken Arapça konuşmak gibi gariptir. Cehalet ile söz, bir kimsede karmakarışık bulunan su ve ateş gibidir. Cahil kimse susmayı tercih etmelidir.

Zinadan Uzak Durmak

Şair bölüme nefsinin isteklerine ve hevâsına uyan, hırs ile iradesini kaybedip sıtma tutan, heveslerinin esiri olan kimseye seslenerek başlar. Kişinin cinsel isteklerinin kişiye tuzak olduğunu belirtir. Kişinin azgın köpek gibi olarak kendisini zıyan etmemesi, Allah'ın kahrına uğramaması için zinaya meyletmemesi gerekir.

Hz. Muhammed, Allah'ın hükümleri ortaya koymuş, emirlerini yüceltmiş ve Allah'ın sınırlarını gözetmiştir. İnsan ve cinler de böylece sınırlarını bilmişlerdir. Helal ve haram bildirilerek karanlık ve aydınlık ortaya çıkmıştır. Böylece Hz. Muhammed Allah'ın övgüsüne mazhar olmuştur. Nefis ve hevâsına uyan kimseler bu emir ve yasaklara uymayıp sabah akşam dilediğini yapmak ister. Tertemiz bir sıfata sahipken Allah'a şirk koşmaya kalkışır. Allah'ın kahrına uğramanın sebebi budur. Şehvet, insanın nefsinde bulunan bir kötülüktür. Nefsine uyan kimse cahil ve zalim olur. Hevâsına uymayan kimse ise Allah'a yakın olma saadetine erişir.

Kâfir nefsinin esiri olan kimse domuz sıfatına bürünür. Zina günahı sebebiyle başını eğer. Akli olan kimse Allah'tan utanarak zinaya yaklaşmaya cesaret etmez. Allah'ın her zaman onunla olduğunu düşünerek bunun doğru olmayacağını bilmelidir.

Aşk

Cihanın yüreği aşkla var olmuştur. Aşk, gönlün ve ruhun huzurudur. Su ve gülün uyumu aşkladır. Sırrı kâinatta ortaya çıkmış, taştta, put ve hayvanda kendini göstermiştir. Taştta aşk ve hevâ olduğunu demiri çeken ve mücevher taşıyan bilir.

Sevgilinin boyu hurma fidanı gibi olup canda naza sebep olur. Dudakları ruhlar âleminden gelip fitneler koparır. Güneş gibi ruhuyla ufukları nurla doldurur. Yüzünün parıltısı onu gizler. Sevgilinin beyazları ay ışığın andırır. Zülüfleri hakiki aşka vasıta olur. Kaşları muhabbet kayığı olur. Onun aşkı âşığa göz aydınlığı olur ve âşığın gönül gözü açılır. Âşık ona kavuşmak istese sevgilinin güneş gibi gölgesinin ışığı âşığı yakar. Âşık gönlünün sınırını geçmemeli, sevgilisine yaklaşımda ileri gitmemelidir. Nefse uyup yoldan çıkmış namussuzlar, aşk adı altında birçok edebe aykırı hareketlerde bulunurlar. İnsan bunlardan sakınmalı, tertemiz bir aşkı Allah'tan istemelidir.

Şehvetten Kaçınmak

Mert insanlar, hile ve sihirle kandıran dünyaya meyiletmeyip ona düşman olurlar. İnsan dünyanın nimetlerine aldanıp beden kayığını doldurmamalıdır. Nefsine uyup tembel olan kimselerin bedenlerini başkası yönetir. Nefis bazen kişinin aklına kötülük getirip kalbi kin ve gururla doldurur. Bazen kişinin aklına mal ve makam getirip kişinin dinini uğursuz dünyayla mahveder. Bazen de mideyi iştahla doldurup kişiye haram mal yedirir. Cahil kimse nefis ile yılana döner. Onun gıdası yalnızca zehir olur. Bu kimselere Allah'ın emrine uygun yaşayanlar destek vermezler.

Şehvet insana galip gelince zalim nefis Allah'tan korkmayı unuttur. İnsan sabah akşam nefisini öldürmekle uğraşmalıdır. Hz. Âdem ile Hz. Havva dünyaya geldiğinden beri bu dert insana musallat olmuştur.

Haram Mala El Uzatmak

Şair dünyaya tamah eden kimseye seslenerek bölüme başlar. Kişi haram mala el uzatmamalıdır. Kârûn'un malına ne olduğunu hatırlayıp onun mahşerdeki hâlini düşünmek gerekir. Kabirde, onun altınları ateşte ısıtılarak vücuduna basılır. İnsanın ölünce kıyafeti kefen olacağına göre dünyada iken abdal olup ona göre giyinmelidir. Parasını saklayan kimsenin de sonunda birileri kesesini açacağı için saklamamalıdır.

Kişi, makam ve nimetlere kemer bağlamamalı, hırs yapıp kuşağını parayla doldurmamalıdır. Giyilen altından hırka gün gelince ateşle parlayacak ve o kimsenin vücudunu yakacaktır.

Doğruluk, iki cihan saadeti ve Allah'ın büyük nimetidir. Doğru olan kimselerin kolu kanadı himmet olur. Her sözleri ok gibi taştan geçer. Eğri olan kimse ise kendisine zarar verir. Bu kimseler gayret göstermeyen uğursuz alçaklar olup hırsızlık yaparlar. Bazen evleri bazen cepleri soyarak insanlara huzur vermezler.

İçki İçenler Hakkında

Şair bölüme içki içerek aklına zarar veren insanlara seslenerek başlar. Avare gezip akli sürekli içkide olan kimseye, içki içerek bilinç hazinesini kaybetmemesini söyler. İçki yüzünden Allah yolunda tembel ve topal olmamalıdır. Kişinin kendi malı ile kendi canına kastetmesi akla ve mantığa uyan bir durum değildir. Gece gündüz şarap içip sağlığını harap eder. İçkiye müptela olan kişi, bu hâlde iken cenneti

kazanabilmeyi ummamalıdır. Zira bunun için Allah'a ulaştıracağı bir ameli olması ve Allah'a yalvaracağı bir yüzü olması gerekir.

İçki, kişinin aklının zayi olmasına sebep olur. Aklı olan kimse ondan uzak durmalıdır. İçkinin şişesini parıltılı görüp aldanmamalıdır. O şeytanın bir şişesidir. İnsan bu şeytanla derdine çare aramamalıdır. İnsan şarap içerek kendisini zehirlememelidir. Zevk ehli kimselere uyararak içkiye esir olmamalıdır. Yoksa sonunda ona bağımlı hâle gelip hevâsı evini yakacaktır. İçkiyle hem zehirlenip hem de bununla parasını boşa harcamamalıdır.

2.5.3. Sohbetü'l-Ebkâr Mesnevisi

Atâyî'nin Hamase'sinin üçüncü mesnevisi olan Sohbetü'l-ebkâr Tırhala'da H. 1035 / M. 1625 yılında "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezni ile yazılmıştır.

Sohbetü'l-Ebkâr besmele, tahmid, münâcât, na't, mi'râc, IV. Murad'a övgü, sebep-i telif, Seyhülislâm Yahyâ Efendi'ye övgü bölümlerinden sonra asıl konuyu oluşturan bölümlere geçilir. Burada kırk sohbet ve her sohbetten sonra bir dâstân yer alır. Her dâstân sohbetteki konularla alakalı bir hikâyeyi barındırır.

Eserde yer alan sohbetlerde aşkın maddi ve manevi önemi, ibadetin hikmeti, alçakgönüllü olmanın önemi, tembelliğin kötülüğü, ölüm, rüşvet ve zararları, adaletli ve merhametli hükümdarın önemi, gerçek muhabbet ve sadakatin önemi, yalan söylemenin zararları, güzel söz ve güzel konuşmanın etkileri, içkinin zararları, hırs, haset ve cimriliğin zararları, sabır, güler yüzlü olma, cömertlik, edep, sözünde durmanın faziletleri gibi konular ele alınmıştır.

Eser asıl bölümden sonra gelen hatime bölümü ile sona erer.

Sohbetü'l-Ebkâr Mesnevisinin Özeti

Nev'î-zâde Atâyî'nin bu mesnevisinin özetinde Muhammet Yelten'in çalışmasında yer alan metin esas alınmıştır.²⁸⁹

Aşkın Faziletleri

²⁸⁹ bk. Muhammet Yelten, **Sohbetü'l-Ebkâr**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017, ss. 16-199.

Aşk, Allah'ın verdiği bir ihsan ve kuvvet, varlık deryasının cevheri, gönül aynasının cilası ve kemal iksirinin cevheridir. Âlem, aşkla meydana gelmiştir. Aşka sultan ya da köle herkesin gönlü bağlanır. Gönülleri birbirine bağlı olan âşıklardan biri de Vâmık ve Azra'dır. Birbirlerini arzu eden iki aşığın arasında can ipliğinden bir bağ vardır. Allah'ın nurundan bir ışık olan hüsn, sevgilinin ruhunda meydana gelerek kendini gösterir.

İnsanın gönlünde eğrilik varsa ise aşk onu ateşe tutarak dosdoğru yapar. Kibir ve hasetten vücudu temizler. İnsana bilmediği nice ilimler verilir. Kaderin sırlarının perdesi kaldırılarak insan bilmediği birçok meseleyi öğrenir. Öfkeli ve dik başlı kimseler Allah yolunda kötü özelliklerini giderip hayvani vasıflardan kurtulurlar. Bu durum, ustalıkla yapılan bir terbiye ile mümkündür. Allah yolunda aşk ile ilerleyen sâlik yol alır. Ancak yolunu bilmeyen yabanda kalır.

Aşk, sonsuz zevke ulaşmak için bir vasıta ve ebedi ömrün mayasıdır. Aşk ve hevânın ateşi ne hoştur. Onun ocağı gönül olup insan her ah ettiğinde ağzından kıvılcımlarla duman çıkar. Gafletten kurtulup gönül açılan sâliğin gönlü sıkıntıdan kurtulur.

Dâstân

Adaletli, kudretli, avlanmada mahir olan hükümdar Behrâm'ın Yezdicerd adında bir oğlu dünyaya gelir. Büyüyen Yezdicerd'i eğitimi için üstatlara verir. Yezdicerd, yetişip delikanlı olur, ancak ilim ve zekâ olarak eksiktir. Yezdicerd, aklının noksanlığı yetmez gibi bir güzele âşık olur. Hocası, onun zekâsının ilim için yeterli olmadığını görüp bunu Behrâm'a bildirir. Bu hâline bakmayıp bir de onun âşık olduğunu, başında kavak yelleri estiğini söyler. Hocanın bu sözleri üzerine Behrâm gülerek ona, sözlerinin içini rahatlattığını, bunları bari müjde olarak belirtmesini, âşık olanın sonunun güzel olacağını, aşkı kınamasından dolayı utanmasını ve aklını bu düşüncelerden kurtarmasını söyler.

İbadetlerin Hikmeti

Bu bölümde şair, gönlüne seslenip daima ibadet etmesini söyleyerek başlar. İslam kasrının yükselerek beş şey üzerine bina edildiğini belirtir. Bunlar şehâdet etmek, namaz, Ramazan orucu, hac ve zekâttır. Hac ve zekât zenginlerin işi olmuş,

oruç ve namaz ise fakirlerin hissesine düşmüştür. Bu ibadetlerin en üstünü namaz olmuştur. Çünkü, insanı sabah uykusundan kaldırır ve gece karanlığında da ona yâr olur. Haccın ise farz olduğunu bildiren âyet vardır. Gücü yeten kimsenin hac görevini yerine getirmesi şarttır. Zekât da gücü yeten kimselere farzdır. Zekât malların artıp bereketlenmesine vesile olur. Ramazan hilali yılda bir kez insanlara görünür. Herkes onun vaktinin gelmesi için hasret çeker.

Namaza, “Dinin direği” denmesi yaraşır. Hz. Muhammed, Mi’rac’a çıktığında Allah’ın katından namaz hediyesiyle dönmüştür. Namaz, Allah’ın divanı hükmünde olup niyaz ehli de o divanın erbabıdır. Abdest alan kimse önce Allah’tan başka şeylerden kendisini temizler. Allah’ı zikretmek için ağzını yıkar, namaz kılacağı toprağa basabilmek için ayaklarını yıkar. Allah, namazını devamlı kılan kimsenin işini kolaylaştırır. Cihan halkı o kimseye rağbet eder. Sabah seher vaktinde uykusundan kalkan kimseyi ruhlar ziyaret eder. Dünyada kurtuluşa ermek isteyen kimse mescide gidip namaz kılanlardan olmalıdır.

Aklı olan insan, Allah’a isyandan sakınmalıdır. Allah asilere de rahmet eder, ancak müminlere olan rahmetinde lütufkârdır. Allah’a ibadet edenlerin izzeti artar. İnsan vaktini boşa geçirmemeli, doğru yoldan gidip yanlış yollara sapmamalıdır. Namaz kılmayanların işi isyan olup onların rehberi de şeytandır. İnsanın bu sırları bilip isyan etmemeli, haddini aşarak azgınlık yapmamalıdır. Allah’ın emirlerine uyarak mutluluğa erişmelidir.

Dâstân

Ebu Talib’in oğlu Hz. Ali, halife olduğu zamanlarda vaktini en iyi şekilde değerlendirmek için çaba sarf etmiştir. Gündüzleri devlet işleriyle, geceleri ise sabaha dek ibadetle meşgul olur. Gecelerini namazla, gündüzlerini ise yönetici işleriyle uğraşan Hz. Ali bir saat dahi boş durmaz, vaktini hiçbir şekilde boş geçirmez. Bir süre sonra giderek zayıflar ve rahatsızlanır. Bunu gören bir âşık ona canına bu kadar cefa etmesinin reva olmadığını, onun âlemin canı olduğunu, bir iki saat uyuyup dinlendikten sonra yeniden işlerini dönmesini söyler. Bunu duyan Hz. Ali, bu sözün akla ve idrake uymadığını, gündüz rahat olursa halkın işlerini aksatacağını, geceleri ise Hakk’a ibadet etmesi gerektiğini söyler. İnsanın ibadetinin Hakk’a bir borcu

olduğunu, halkın işlerinin ise Hakk'ın emanet olduğunu belirtir. İkisinden birini dahi ihmal etmekle insanın ömründe huzur bulamayacağını söyler.

İlim ve İrfanın Kıymeti

İrfan yolunda olan sâlik, manevi olgunluğa erişmek için gece gündüz nefesine terbiye etmelidir. Bedenin güzelliği çirkin işlerden uzak kalıp güzel işler yapmakla, nefsin kemâle ermesi ise terbiye ile olur. Bu âlemin akıllı kimseleri, feyiz ile ebedi hayata kavuşur. İnsan ilim gözünü aydınlatmalı, heveslerinin gözünü ise kör etmelidir. Allah'ın feyzine erişen kimse, damlayı dalgaya, dalgayı da denize çevirir. Gönül ehli kimse nereden geçse oraya bahar yağmuru gibi faydası olur. Lütüfla baktığında kara toprağı dahi cevhere dönüştürür. Cehalet ve hevâ zulmünü gidererek insana önemini bildirir.

İnsanı insanı yapan şey irfandır. Okuyup yazmak da insan şerefindedir. Eğer insan bön ve ahmak olursa taştan farkı olmaz. Her ne kadar vakar satmaya kalksa da gönül ehli kimseler onu mezar taşına benzetir. Âlim olup görünüşte hakir olana beyler ve vezirler saygı gösterir. Bu kimseler itibar görerek halkın yöneticisi olurlar. Cahiller bilmezlikle büyüklük taslamaya kalkarsa alimler döverek onlara haddini bildirir.

Âlim ile cahil asla bir olmaz. Ancak ilim asıl gaye olursa insanı inatçı ve her şeye karışan hâle getirir. Dini kaynaklarından öğrenmeyip kendi görüşlerini din bilgisi diye söyleyen kimseler halk içinde şeytan gibidir. Dini öğretmek işi olması gerekirken Müslümanı kafir eder. Nefsini terbiye edip kemale eren alime ise rahmet olsun. O, kendini Allah'a yaklaştırıp ahlâkını güzelleştirir.

Alçakgönüllülük

Dünya var olduğundan beri tevazu gibi güzel bir davranış görülmemiştir. Yüce kimselerin başları göğe değse dahi yüzleri yerde olur. Olgun insanlara en çok yakışan şey rütbeleri en yüksekte olsa da alçakgönüllü olmalarıdır. Bir avuç topraktan oluşan insanın yukardan bakması alçaklıktır. Zira toz, rüzgâr ile göğe çıksa sonunda yine kendi yerine döner. Taze yaprak göğe dil uzatırken sonunda sıkıntıyla yüzünü toprağı koyar.

Bir mekânın şerefi, orada oturan iledir. Tıpkı inci kabuğunun incinin kıymeti sebebiyle değer görmesi gibidir. Hakiki kulluk makamında olan insan yüksek ve alçak makamı gözetmez. İbret gözüyle bakan olgun kimselerin makamının en yüksektedir.

Cevher, kıymetini bilenler tarafından kaldırılarak mutlaka rağbet görür. Onu satan fiyatını düşük tutsa müşterisi yükseltir. Alçakgönüllülük gibi ise güzel bir huy olmayıp bunun gibi değerli bir sermaye de yoktur. İnsan ne kadar alçakgönüllü olursa o kadar gönül kazanır.

Dâstân

Gazne hükümdarı Sultan Mahmud adaletli, gönlü geniş, ilim ve hikmet sahibi bir kimsedir. Onun sultanlığının dönemi adeta huzurlu bir bahar mevsimi gibi olmuştur. Onun devri adaletin yaşadığı bir dönemdir. Kılıcıyla Hind ve Sind diyarlarını almıştır. Âyâz'ı kendisine yoldaş edinmiştir. Nur dolu bakışıyla dünyayı aydınlatan sultanın kalbi kederden arınmıştır. Ancak üç şey onun kalbinin heyecanla çarpmasına neden olmaktadır. Bunlar, kişinin babasından halis bir soy alıp almadığı, mahşer gününde Hakk'ın onu affedip affetmeyeceği ve alimlerin peygamberlerin varisi olduğu söylenen sözün doğru olup olmadığıdır. Sultan Mahmud bunları düşünürken huzuruna ilim sahibi bir kimse çıkar. Sultan ona ikramda bulunur, hürmet eder. Bu kimse de sultanın bu tavrından hoşnut olur ve sultana dua ederek oradan ayrılır. O gece Sultan Mahmud rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Hz. Muhammed kendisine babasının ismiyle birlikte hitap eder. Sultan Mahmud'a varisine ikramda bulunması sebebiyle Allah'ın da ona ikramda bulunacağını buyurur. Bunun üzerine Sultan Mahmud uyanır. Böylece üç büyük lütfâ mazhar olur. Bunlardan ilki nesep konusunda şüphesi kalmamıştır. İkincisi peygambere nisbet edilen sözün doğruluğuna emin olmuştur. Üçüncüsü ise Hz. Peygamber'in müjdelediği ikrama ulaşmıştır ve hesap gününde affolunacağı bildirilmiştir.

Çalışkanlığın Faziletleri ve Tembelliğin Kötülüğü

Çalışmak ve çabalamakla kafileler yol alır, çalışmak terk edilse yolcular yolda kalır. Çalışan kimse edepten mahrum olmaz. Akıllı kimseler bu konuda aynı görüştedir. Allah'a ulaşma yolunda olan yüksek mertebedeki sâlik, tembel kimseleri sevmemektedir. İnsana tembellik yakışmadığı gibi, sığırın dahi tembel olması ayıptır.

İnsan Allah'ın hikmetini bozmamalıdır. Zira Allah, insanı boşuna yaratmamıştır. Tembel kimse bittten daha kirli olur. Bu sebeple insan bu ayıplanmış huyu şiar edinmemelidir.

Allah'tan korkan kimseler iş güç peşinde çalışkan olurlar. Bunun için bulutlar gibi alın teri dökerler. İnsan ibret gözüyle baktığında hayvanların, insanların canlı cansız bütün varlıkların bir çalışma içinde olduğunu görür.

Dâstân

Hiz. Ömer bir çıktığı zamanda bir topluluğa rastlar. Topluluk zevk için savaşı terk etmiş, tasa ve gelecek kaygısından uzak, iş ve uğraşı olmayan tembel bir topluluktur. Hiz. Ömer bu topluluğu görünce durumu orada bulunanlardan birine sorar. O kimse, derdi ve düşüncesi olmayan bir kavim olduklarını, Allah'ın verdiği kismete razı olduklarını, zahmete düşmek yerine Allah'a tevekkül etmeyi seçtiklerini, önlerine gelenlere rıza gösterdiklerini, rızıklarının çalışmadan ve gayret göstermeden gece gündüz gaipten geldiğini anlatır. Bunu duyan Hiz. Ömer o kimseyi azarlayarak bu duruma karşı çıkar. Allah'a tevekkül etme emrinden kastın bu olmadığını, zahmet çekmeden kazanamayacaklarını, diğer insanların onlar için dert ve bela çekerken onların hazır aş beklediklerini, gayret ehlinin insanların eline bakmayacağını, bu tembel kavimde utanma olmadığını söyler. Bu hallerinden dolayı onların tevekkül edenlerden olmadıklarını, gayret etmeyen yiyicilerden olduklarını belirtir. Hiz. Ömer,

“Mütevekkil ana dirler ki müdâm

Eyleyip rızkı için say‘-ı tamâm”²⁹⁰

diyerek tevekkül edenlerin rızık için daima çalışanlar olduğunu belirtir.

Ölüm ve Ölüm Sonrası

Ölümünden korkup ondan kaçmak için binlerce zahmet çeken insan, elbet bir gün ölecektir. İnsan güç ve kuvvetine aldanıp gurura kapılmamalıdır. Zaman onu ister istemez yıkacaktır. Kibirle dünyaya sığmayan insana dünya, onu kabir köşesine koyarak haddini bildirir.

²⁹⁰ Yelten, a.g.e., 2017, s.65.

İnsan, ölümü bir yok oluş zannederek kendisini üzmemelidir. Ölüm, Allah'a kavuşmak için bir vasıtaadır. İlâhî nurun doğuşu ve ebedî hayatın başlangıcıdır. Ölüm, herkesin cevherini ortaya çıkarınca kimin temiz kimin pis olduğu belli olur. Nefsini öldürenler kurtuluşa ererler. Allah'ın emirlere uygun yaşayan kimseler ölmek için can atarlar. Allah aşkının derdi candan usandırınca âşık, ölmeden önce ölür. Bu âlemden ayrılarak dünyanın matem dolu tuzağından kurtulmuş olur. Ruhlar âlemine sevgilinin yanına gider gibi döner. Ölüm bu kimse için kavuşma gecesi, sekerat ise işret vaktidir. Kabri onun nur bahçesi olur ve nurlar dökülen çiçekler gibi olur. İman nuru ışık saçıp kabri cennet köşkü gibi aydınlanır. Orada Allah'a kavuşacağını düşünerek eğlenir. Diriliş ve hesap gününü beklerken zaman, göz açıp yummuş gibi hızlı geçer.

Dünyaya bağlı, sonsuz zevk peşinde olup makam ve mülkten başka bir şey düşünmeyen kimselerin kabri ise sıkıntılarla dolu bir çukur olacaktır. Kabri ateşle dolacak ve dünya fikri ona ejderha gibi görünecektir. Mahşer günün dert ile beklerken onun için bir gün adeta bir sene kadar uzun sürecektir.

Dâstân

Atâyî bu hikâyede kendi yaşadığı bir olayı anlatır. Atâyî bir gece yakın arkadaşları ile oturup muhabbet ederken söz ruh konusuna gelir. Arkadaşlarından biri ruh hakkında bilgi verir. Ancak Atâyî bu bilgilerle yetinmez ve Allah'ın kendisine lütfetmesiyle ruhun mahiyetini öğrenmeyi diler. Arkadaşlarından her biri ruh hakkında bir şey söyler. Kimi ruhun kuş gibi uçtuğunu, kimisi ruhun bir eşek arısı gibi olduğunu söyler. Ancak kimse ruhun mahiyeti hakkında yeterli bir cevap veremez ve konu anlaşılmaz. Bu konuda zan ve şüpheden başka bir şey bilmediklerini, aciz kaldıklarını anlarlar.

Ruhun mahiyeti konusunda muammalara cevap bulamayan Atâyî'nin bir süre sonra uykusu gelir. Gözlerini kapayıp uykuya daldığında bir rüya görür. Rüyasında önu mutluluk sonu matem olan bir âlem görür. Bu sırada kendisini can çekişirken bulur. Yatağında yatmakta etrafında dostları durmaktadır. Zamanla gücü tükenir ve ölümü yaklaşır. Bu sırada ne mal ne yar hiçbir şeyin kıymeti kalmaz. Aniden ruh bedenden çıkar, beden cansız halde kalır. Ruh nurani bir ceset gibi yükselerek uzaktan cansız bedene bakar. Bedenden ayrılıp yükselen ruha kapılar açılır. Ruh adeta kafesten

kurtulan kuş gibidir. Şair yükseldiği o âlemde gördüklerini izaha gücünün yetmediğini belirtir. Orada yaşadığı zevk ve huzur anlatılamayacak kadar güzeldir. Gerçek ölümünün de bu şekilde güzel olmasını dileyerek bölüme son verir.

İnsanın Haddini Bilmesi

Allah insana akıl ve idrak ihsan eylemiştir. İnsanların kendi kıymetini anlaması için adaletle hükmedeceği ve insanların amellerinin tartılacağı bir mizan vermiştir. Allah'ın rahmetine haddini aşmayan, doğru yoldan sapmayan kimseler erişecektir. Ancak yolunu kötü ile değiştirenler insanlar içinde daima kınanacaktır. Kıymet ve değerini bilmeyip cahillikle mertebesini düşürür. Kısa boylu birisinin elbisesini uzatıp eteğine basarak düşmesi gibi kendisini rezil eder. Kendi hâlini bilen kimse arif olup kendi eksik ve kusurlarını bilir. Böylece haddini bilir.

Yüksek makamdaki bir kimse kavga gürültüyle üstünlük sağladığında bu durum şöhret bulmasına ve halkın ondan korkmasına sebep olur. Allah'ın bir kimseye güç ve kudret vermesi ve onu şerefli kılması hâlinde buna akılsız ve edepsiz kimseler karşı koyarak bela oklarına hedef olurlar. O kimse buna layık olmasa ona şeref ve izzet verilmez. Şeytana uyararak buna itiraz etmekle insanın eline bir şey geçmez. Belki de o kimsenin bilinmediği bir hâli sebebiyle ona verilmiştir. Kabiliyeti olmadığına da yine de Allah'ın lütufla verdiği bu duruma inat etmek uygun değildir. İnsanın büyük biri olarak bildiği bir kimsenin Allah katında hâlinin ne olduğunu kimse bilemez. Allah'ın lütfu için liyakate ya da sebebe gerek yoktur. Zira Allah mülkün sahibidir ve onun yaptığını kimse yıkamaz.

Dâstân

İskender Allah'ın lütfuyla yedi iklime sahip olmuş, baştanbaşa tüm yeryüzünü ayağı altına almıştır. Bütün şahlar onun emrine girmiştir. Kimi şahtan haraç ve vergi almış kiminin ise tahtını elinden almıştır. Birçok kaleyi yıkıp viran edip şahı devirerek Çin sınırına kadar ulaşır. Çin Hakanı çok kalabalık bir ordu kurar. Orduda askerler adeta dalgalı bir deniz gibi görünmekte, demirden zırhları dalgaları andırmaktadır. Orduda bulunan filler ise dayanıklı bir kale gibi görünmektedir. Ordu İskender'in üzerine sürülür. İskender bu deniz gibi ordunun askerlerini helak etmesinden çekinir.

Allah'a niyaz eder. Düşünceler içinde beklerken birden Çin Hakanı gelip ayağına düşer. Bu durum İskender'i sevindirir.

Rüşvet ve Rüşvet Alan Kimselerin Eleştirilmesi

Şair, bölüme rüşvet alan kimselere Allah'ın dert ve bela vermesini, iki cihanda da rezil rüsva olmalarını dileyerek başlar. Bu âlemde kin ile rüşvet, din ve devletin yüzünde kara bir lekedir. Rüşvet, iki tarafa iki kusur verir. Bunlar lanet sebebi ve iki cihanda da zillette olmaktır. Birkaç işsiz ve bahtsız kimsenin mal için hak yemesi yakışık almaz. Borç, kişinin boynuna takılmış tasma gibi olup onu sahibine iletmesi gereken emanettir. Kişisel bir iş için bağış yapan kimsenin bu işi iyi sonuçlanmaz.

Makam, rütbe hakkı olandan alındığından beri kılıç ve kalem yolu örf hâline gelmiştir. Kimine babası dayanak olur, kimine paşası baskı yapar. Böylece aracı olarak nice günahkarları iş başına getirirler. Kimi bütün parasını verip kadı ya da yönetici olur. Kimi yüksek makam için para verir. Rüşvet ile komutan olduğundan beri fethedilen yerlerde zulümle yağmacılık yapılır olmuştur.

Devlet, rüşvet alanların elinde oyuncak olmuştur. Eğer dikkat edilirse onun zilleti devletin izzetine dokunamayacaktır. Rüşvet alanların sabah akşam yüzleri kara, Allah'ın gazabı onların üzerine olsun.

Hükümdarların Vasıflarına Göre Ülkelerine Verdikleri Yarar ve Zararlar

Hükümdarlar, Allah'ın gölgesi ve rahmet eseridir. Uzaktan yıldızlar gibi görünürler. Hurmayla donatılan bahçe gibi fakirleri lütuflarıyla mutlu ederler. Merhametli sultanlar, ülkelerinin bahçeyi düzenleyip onunla ilgilenen bahçıvanı gibidir. Bahçıvanın bahçeye nizam verdiği gibi hükümdar da ülkesine nizam verir.

Hükümdar zalim olursa bir azap bulutu olup ülkenin üstüne ateşler saçar. Ülke yağmalanıp fakirler sıkıntıya düşerler. Bu sebeple ülkelerini çaresizce terk etmek zorunda kalırlar. Fakirlerin ahı sebebiyle hükümdar, çok yaşamaz, din ve dünyası başına yıkılır. Halk zulmü sultandan bilirken kendisi ne hayrı ne şerri bilir. Zulme vasıta olur ve yardımcılarının zulmü ülkeyi harap eder. Halka bunun gibi uğursuzluk, ülkeye de böyle bir musibet olmaz. Halk, akıllı olan zalim hükümdarı ise rahmetle anar. Çünkü zalim sultan, zulmü yalnızca kendi yaparak başkalarına bunun için fırsat vermez.

İnsanların Değerlendirilmesi

Feraset ve zekâ, insana verilen Allah'ın nurunun bir parıltısı olmuştur. Basiretle bakan insan vehmin karanlığını bilmez. İrşat yolunda meşale yakan müminin nuru yol gösterici olur. Gönül gözü açılır, ilham ile manevi perdeler kalkar ve şüphelerden arınır. Feraset sahibi kimse feryat edenlerin yardımına koşar. Feraseti sayesinde aklında şüphe yer tutamaz. Zekânın nuru ve basiret insanın görüşünü berraklaştırır. Bakışları adeta keskin bir kılıç gibi olur. Hikmetin feyzi ile nadir ilimleri öğrenerek sebep ve alametlerden kişileri tahlil eder. Kiminin sırrını siması gösterir, göz ve kaşları bu sırra işaret eder. İnsanların yüzü adeta Kıyâfet-nâme fihristidir. Bununla ilgili olarak akıl sahipleri, uzun boylu olan kimsenin aklının kısa, başı sivri ve boyu kısa olan kimsenin fitneci, şişman olanın ruhunun hafif, yüzü küçük olanın ise kibirli olacağını söylemişlerdir. Bu ilim, feraset ehline süs olur ve bu sebeple onlar bilginlerin şahı olurlar. Hikmet ferasetle birleştiğinde kişi asla zelil olmaz.

Dâstân

Kısa boylu, fitnede usta olmuş bir kimse divanda yaygara koparmak için Nuşirrevân'ın huzuruna çıkar. Nuşirrevân'a

“Dimiş iy şâh-ı 'adâlet-mu'tâd

Bana zulm eyledi bir ehl-i fesâd”²⁹¹ diyerek kendisine zulmeden fesat bir kimseden şikayetçi olduğunu belirtir. Nuşirrevân sözü uzatmadan söylemesini, boyu gibi kısa kesmesini, onun bir zalime benzediğini söyler. Kıyâfet-nâme'de kısa boyluların zulmettiği hükmünün olduğunu belirtir. Kısa boylu fitneci kimse bunun üzerine şikayetçi olduğu hasmının kendisinden daha kısa boylu olduğunu, onun yanında kendisinin uzun boylu kaldığını, kendisinden bin beter olduğunu söyler. Sözlerinin aslı olup olmadığını görmeleri için hasmının huzura getirilmesini ister. Bunun üzerine Nuşirrevân adamın hasmının getirilmesini emreder. Topal olan hasmı aksayarak gelir. İki kısa boylunun davasında hasım olanın zulmettiği ortaya çıkar. Kıyâfet-nâmedeki kısa boyluların zalim olduğu hükmü de zayi olmaz. Hasmın zulmünün cezası verilir.

²⁹¹ Yelten, a.g.e., 2017, s.95.

Gayretli Olmanın Faziletleri

Gayret ve azim imanı kuvvetlendiren bir delildir. Kişinin gayreti onun yüksek rütbede olmasını sağlar. Himmet insana verilmiş bir ziynettir. İnsanın himmet ehline yoldaş olması gerekir. İnsanda himmet yoksa da onların bir bakışı kendisine yetecektir. Himmet sahibi kimseler, bir nefesle kişiyi göğe uçurur. Kişi, himmet ehline hizmet ederek kendisini himmete lâayık etmelidir.

Sadakatin Bereketi ve Muhabbetin Faziletleri

Gerçek dost, gün gibi olup yüzü ak alını açık olur. Doğruluğu ile gönülde ukde bırakmaz. İdrak aynası parlak, kalbi saf su gibi temizdir. İnsanlar ona doğrulukla baktığında onda zerre kadar riya göremezler. Kederin kiri pası onu toz içinde bıraksa dahi onun kıymetinden bir şey eksilmez.

İnsanlar eğer candan daha kıymetli bir şey bulsalar onu canları gibi saklayacaklardır. İnsanın canı her hediyeye meyletse de hepsinin içinde en güzel gönül temizliğidir. Muhabbet gibi cevher ve böyle gönül alıcı bir güzel yoktur. Gönül sevgi ve vefa ile dolunca aşkın nuru da onu süsler.

Dâstân

Timur Hind diyarına sefer düzenleyerek tarumar etmiştir. Ardından askerlerine yağmacılık yapmaları için izin verir. Askerlerden biri iki yakın dostta bela olur. BU iki dost yaz kış hep birlikte olur, kalplerinden kir ve pası silmişlerdir. Bu iki dosttan birisine ne olursa diğeri de bunu hissetmektedir. Biri cefa çekecek olsa diğeri yakarmaktadır. Tatar asker bu iki dosttan birini öldürmek için davrandığında diğeri dayanamayıp önce kendisini öldürmesini, dostunun ölümünü izlemeye dayanamayacağını söyler. Bu teklifi kabul eden tatar ona doğru yönelir. Onu öldürmek için davrandığında bu kez diğeri dertle feryat etmeye başlar. Önce kendisini öldürmesini, dost ayrılığının acısını kendisine yaşatmamasını, canından ayırmasını ama dostundan ayırmamasını söyler. Ölümün ayrılık acısından daha kolay olduğunu belirtir. Bu durum karşısında tatar şaşkınlık içinde kalır, ne yapacağını bilemez. İki dostu keskin kılıcıyla öldürmesine ramak kala bir haber gelir. Tellal emân verildiğine dair müjdeyi vermektedir. Bu müjde iki dostta yeniden hayat vermiştir. Böylelikle iki dost birbirlerine olan sadakat ve muhabbetleri sayesinde kurtulmuş olur.

Yalan Söylemek ve Zararları

İnsan gönlünü doğruluk ve saflıkla ilâhî tecellinin mekânı kılmalıdır. Böyle bir gönülde riya bulunmaz. Yalancı kimseyi söylediği yalan sonunda rezil eder ve o, insanlar içinde yüz karası olur. İnsan, zurna üfleyenler gibi laf üfürmemeli, ölçülü konuşmalıdır. Yalan ve hile çıkmaz sokaktır ve o sokağa giren kimseler yolun ötesine geçemezler. Yalancı kimse yalanı sebebiyle dünya başına dert olur. İnsanları sözüne inandırmak için Kur'an'a el basarak yemin eder. Bu durumundan haberi olan kimseler buna inanmasa da nice yalancılar buna aldanır ve bunun gizli bir zarafet olduğunu zanneder. İnsan, boş konuşarak maskaralık yapmamalıdır. Zira bu konuşma maskaralıktan ziyade yalandır. Yalan kendisine meşale yapan mum kadar dahi ışık veremez.

Nefesini boşa harcayan nice insan, boş yere konuşmamalıdır. Anlamsız konuşanların sözleri lallakla bir olur. Bu konuda sonunda kişinin kendisi de telef olur. Yalan yüzünden ateşe giden insan ahmaktır. Yalanın da birçok yolu ve çeşidi vardır. Kimisi kendisini övmek için süslü cümlelerle konuşur. Söylediklerinde yalan ortaya çıkınca kendisi de bu durumu hakir bir şekilde görür. Kimisi olmayan bir haber oraya atar. Böylece günahkâr ve yalana aşkını göstermiş olur. Kimisi ise dedikodu pis bir şey olmasına rağmen insanların hâllerini araştırır ve duyduğu her sözü başkasına aktarır. Yalanın bir yolu olan riya da insanı cehenneme doğrudan götüren bir yoldur. Manada küfrün yerine geçtiği için riyaya gizli şirk denmiştir.

Güzel Söz ve Güzel Konuşmak

Bu bölümde şair, iyi bir konuşmanın ve güzel sözün öneminden bahseder. Kederle ölü gibi olan nice kimse bir güzel sözle can bulur. Sözden daha tesirli bir ok yoktur. Söz, kılıç ve hançerden daha keskindir. Bir tatlı sözle en sağlam kalelerin kapıları açılır, dağlar devrilir. Söz, insanın üstünlüğü olup insanla hayvanı birbirinden farkıdır. Söz ile âlem var olmuştur. Allah sözü, hediye olarak bahşetmiştir. Ayrıca söz, Allah'a ibadet eden kullara hidayet mumu, ariflere hikmet ışığıdır.

Söz, sevgilinin naz, aşğın ise niyaz kadehidir. Aynı zamanda söz, İncilerle dolu bir deniz, yaralı kalpleri birbirine bağlayan bir bağ ve sevgiliye kavuşmada bir

vasıtaadır. Sözdten daha iyi bir cevher yoktur. Güze söz ile nice kimse can korkusundan kurtulmuştur.

Akılın Önemi

Akıl, insanın ömür dizisini birbirine bağlayan ve bütün zorlukların üstesinden gelmesini sağlayan bir vasıtaadır. Allah'ın nurundan bir ışık, Allah'ın yolunda bir meşaledir. Akıl aynı zamanda dinin sınırlarını korur. Akıl ve tedbire sahip olan kimsenin mızrak veya kılıca ihtiyacı yoktur. Akıl kuvvetiyle bir yiğit bir ülkeyi baştanbaşa fethedebilir. Eğer tedbir lazım olmasa Âsâf, Süleyman peygamberin veziri olmazdı. Akıl ve düşünce kılıçtan keskin olmasa Hüsrev, Pîrân'a sahip olamazdı. Eflatun hikmetin kuvveti ile İskender'i Dârâ'ya karşı güçlü kılmıştır. Güç ve kuvvetle üstünlük sağlanıyor olsa vezirler, yiğit savaşçılardan daha önemli olamazdı. İskender akıllı sayesinde bütün dünyayı kendi hükmü altına almıştır.

İyilik Yapmak

İnsan emek harcayıp gerektiği gibi çalışmalı, âleme bulut gibi faydalı gibi olmalı, feyzinin nuruyla âleмиyle aydınlatmalıdır. İsteğine ulaşmak için çok çalışmalı ve maksadına ulaşma yolunda her zaman bir rehber olabilmelidir. Bu, fütüvvet ehlinin mesleği ve cennete giden doğru yoldur.

İnsan, zor durumda kalıp yardım için gelen kimseleri hoş karşılayıp tatlı dille teskin ederek onlara yardım etmelidir. Herkese iyilik yapmak ve cömert davranmak en iyi vasıftır. Bu yolda çabalayanlara Allah karşılığını verir. İnsanlara bol bol vererek bağış yapmak ne güzeldir. Böyle yapan kimse Allah'ın lütfuna vasıta olur.

Hayır sahipleri ve cömert kimseler, insanların e şereflipleri ve Allah'ın yeryüzündeki gölgeleridir. Avuçları adeta ışık saçan güneş gibi olup Allah'ın kudretine mazhardır. İnsanların Kâbe gibi olan gönüllerini hoş etmeli, mutluluğa ve varlığa bunun sebep olduğunu bilmelidir. Tarikat yolunda yürüyen kimseler bunu uygulayarak manevi yolculuklarında hükümdar olurlar. İnsana insanlık yapmak faydalı olup bizlere ruhbanlık yasaklanmıştır.

İçki İçmenin Zararları

Şair, bölüme gençlere seslenerek başlar. İçkiden sakınmalarını nasihat eder. İçki, kokusu ile etkileyip kişiyi hayrette bıraksa da sonu ağrı ve sıkıntı olur. İçki, fesat iksirinin cevheri olup karşısındaki çelik dahi olsa eğilir. İçki meclisinin halkası bela tuzağı olup ukalaların ayağı buna takılır. Akıllı olan kimsenin bundan uzak durması gerekir.

Hırs, Kıskançlık ve Cimrilik gibi Kötü Huylar

Hırs, ayıplanmış kötü bir huy olarak kabul edilir. Hırs sahibi kimse sonunda isteğine ulaşamamış hâlde nasipsiz kalır. Allah'ın nimeti âleme eşit dağıtılmıştır. Hırs sahibi aşağılık kimseler cahildir. İnsanın kendi payına düşen kısmeti kendisine mutlaka yeteceği için hırsla daha fazlasını istememesi gerekir. Dünya sofrasında kanaat etmeyi bilmelidir. Aynı zamanda kendisine verilen nimete şükrederek kimseye minnet etmemelidir. Hırsla davranıp kendi düşündüğünü isteyen kimse elinde bulunandan da mahrum kalır.

Çalışmakla insana takdir edilen kısmet artacak olsa diken sökenler Karun'un hazine ulaşır. Çalışmak ve tedbir almakla Allah'ın takdir ettiği şeyi kimse bozamaz. Akıllı kimseler bu duruma itibar eder.

Kıskançlık ve cimrilik, tuhaf bir illet ve uğursuz bir hastalıktır. Başkasının yaşadığı zevk ve sefanın insana dert olması ne beladır. Kıskanç kimse, çeşitli nimetlere sahip olan kimseleri görünce dert ve keder çeker. Birçok akılsız ve alçak kimsenin bu dertleri tükenmez.

Sabırlı Olmak ve Güzel Ahlâk

İnsanın cevheri akıl olup onun yüz suyu ise sabırdır. Kuyumcu ocağında işlenip demir tavalarda dövülerek cevher olduğu gibi imtihan ateşiyle de sınanarak sabır meydana gelir. İnsan amacına sabırla ulaşır, cömertliğin hazinesini onunla açar.

İnsanın başına bir bela geldiğinde ona tahammül etmeli, Allah'ın kudretine tevekkül etmelidir. Yumuşak huyluluk ve hoşgörü, eziyet ve sıkıntılara çare bulur. Uygun merhemini yaraya iyi gelmesi gibi hoşgörü de insana iyi gelir. Yumuşak huylu kimselere itibar edilir. Hz. Peygamber (sav)'in cömert kimselere sayısız ikramda ve lütufta bulunmuştur. Güzel ahlak sahibi her kimseye bu davranış miras olarak

geçmiştir. Güzel ahlak ise en güzel hasletlerden birisi olup insanların gönlünü kazanmaya vesiledir. Bu sebeple insan, ahlakını güzelleştirmelidir.

Yumuşak Huyluluk ve Hoşgörülü Olmak

İnsan, korktuğu şeylerden emniyette olarak kurtuluş hazine erişmek ve huzur bulmak istiyorsa bütün işlerini yumuşak huyluluk ve hoşgörülle yapmalıdır. Böyle davranan kimseler hem dostlarının sevgisini kazanır hem de düşmanlarına dost gibi görünerek onların kötülüğünden korunur. Yumuşak davranarak düşmanın kalbi kazanılır. Bu sebeple kişi, işlerinde yumuşak davranmalı ve dost gibi görünmelidir.

İnsan hoşgörü ve yumuşak huylu davranarak dostları arasında bir bağ ve hukuk oluşur. Dostlarına naz ve sitem ettiğinde bu hukuk sebebiyle dostları bu davranışları hoşgörü ile karşılar. Ancak düşman böyle değildir. Düşmanın ahlâkı kötü olur ve kendisine söylenen sözlerden gocunur. Bu sebeple düşmanla şakalaşmak dahi uygun değildir. Böylece insan, dostlarına iyilik yaparak onları diri tutmalı, düşmanına da iyi görünerek onunla geçinmelidir.

Kaba Olmaktan Sakınmak ve Cömertlik

Şair bölüme kaba ve sert tabiatlı insana seslenerek başlar. Böyle kimseler gönül ehli insanların yanında bulunarak incelik öğrenmelidir. Sert tabiatlı kimseler kaba ve kırıcı konuşurlar. İnsan kaba davranmaktan sakınmalıdır.

Kaba ve kırıcı davranan kimseler eziyet yükü olarak görülür. Herkes bu kimselerden yılandan kaçır gibi kaçır. Sürekli canavar gibi göründüklerinde insanlar onlardan ürker. İnsan kendisinin nasıl olduğunu düşünmeli, eğer bu anlatılanlarda olduğu gibi davranıyorsa domuz ile denk olduğunu bilmelidir. Ardından kendisinde bulunan bu kötü huyları hemen terk etmelidir.

İnsan asık suratlı olmamalıdır. Kimseye yüz suyunu dökmemeli, onurlu davranmalıdır. Utanmanın edebe işaret olduğu bilmelidir. Kişi güler yüzlü olduğunda ahlakı da yüzü gibi güzel olur. Goncanın yapraklarının kapalı olması gibi eli kapalı olmayıp gül gibi açılarak cömert olmalıdır. İnsanlara iyilikte bulunurken güler yüzlü olmalıdır. Ağlayarak iyilik edene kimse itibar etmez. Fakirlere yardımını gizli, sıkıntı vermeden ve riyasız şekilde yapmalıdır. Bağış ve yardımlarını ölçsüz ve devamlı

olarak yapmalıdır. Cömert olmak için çabalamalıdır. Zira cömertlik gibi güzel huy yoktur.

Dile Hâkim Olmak

İnsan ağız bozuk olmaktan ve kötü söz söylemekten sakınmalı, sözleriyle başkalarını yılan gibi zehirlememelidir. Dil yüzünden birçok fitnenin çıktığını bilerek dilin kapısına kilit vurarak susmalıdır. Allah yılanı hem zehir hem panzehir barındıracak şekilde yaratmıştır. Böylece bazen keskin bir neşter gibi bazen de rahatlık veren merhem olur. Kötü ahlaklı kimse de yılan dönüşür ve kötülüğü emreden nefsi de yılanların şahı olur. Böyle kimselerin dili neşter gibidir.

Kişi konuştuklarına dikkat etmeli, sövmek ve hicvetmekten sakınmalıdır. İnsanlara laf atarak onları azarlamamalı, dili sebebiyle kimseyi rahatsız etmemelidir. Yoksa azgın bir köpek gibi olur ve onu gören insanlar ondan kaçır. İnsan, kibirden uzak durmalı ve kibir sebebiyle kimsenin kalbini kırmamalıdır. İnsanları aşağılamanın hiçbir özrü olmadığı için bu davranışı terk etmelidir. Kırıcı konuşmak ve insanlara çıkışmak sebebiyle insanların gönlünde açılan yaraya bir şey merhem olmaz ve özür dilemekle yara iyileşmez.

Nefsi Terbiye Etmek ve Şehvetten Sakınmak

İnsan nefisini düşman olarak görüp ona karşı tedarikli olmalıdır. Onu ezerek aşağılayarak ruhunun adabını tamamlamalıdır. Nefsin işi ünsiyet kurmaktır. Ona boyun eğmek ise alçaklıktır. Nefis, alçalmaya ve insanın hor ve hakir olmasına sebep olur. Âdem ile Havva'nın cennetten çıkarılmasına da o sebep olmuştur. Nefsine uyan kimseler kıyamette gününde pişmanlıkla ağlarlar. Bir kadına bağlanıp kendini rezil eden kimselerin boynuna ve ayaklarına zincir vurulur.

Kişi zina günahı işlerken kendisini aynada görse kendinden utanır. İnsan her zaman zinadan sakınmalı, kendisini insanlara maskara edip dillere düşmemelidir. Böyle kimselere mutlaka kötü bir ceza verilecektir. Eğer Lut kavminin sapıklıklarına düşen olursa aşağılık kimselerin topluluklarına dahil olur.

Güvenilir Kimse Olmak

İnsanların iyiliği için kendisine güvenilen kimse, dilinde hile ve yalan olmamalıdır. Kimseye hıyanet etmemeli, kalbini her zaman güvenilecek bir yer kılmalıdır. Aynı zamanda kalbini Allah'ın nurunun tecelli edeceği yer ve ilahi sırların hazinesi eylemelidir. Müminin kalbi kusurlardan temizlenerek gayb ilminin bilgilerine erişir.

İnsan doğrulukla söz vermeli ve güvenilir olmalıdır. İman sahibi kimseler sözlerinden dönmez. Bela yükünden beli iki büklüm hâle gelse mert olan kimse sözünü tutmalıdır. Söylenen sözün geri alınması mümkün olmayacağı için kişi mertçe sözünün eri olmalıdır. Son nefesine kadar sözünden dönmemelidir. Bu davranış tarikat büyüklerinin nasihati, mertlerin yoludur. Bu yola ancak yiğitler meyleder.

İnsan doğruluğu sayesinde gerçek aşka ulaşır. Allah, ok gibi doğru sözü ister. Geçmiş zamandan beri çok ay ve yıl geçmesine rağmen çok sözde doğruluk çok malda helallik olmamıştır. Bir kimse çok yemin ediyorsa az doğru sözü vardır. Çok konuşan çok yanılır. Gönül ehli kimseler söyleyeceği sözü çokça düşünerek söylerler.

Edebin Önemi

Edep insana verilmiş hoş bir ziynettir. Nurdan yapılmış taç gibidir. Ancak bu kisveye herkes erişememekte, ancak büyük kimselere nasip olmaktadır. Herkes bu makama layık olamaz. Zira taklit ederek âşık olunmaz. Velî olmak için kabiliyet gerekmektedir. Eğer kişinin kendisinde böyle bir kabiliyet varsa çalışmaya ihtiyaç duymaksızın isteğine ulaşır. Edebi ise birçok kimse edep tahsili alarak öğrenmiştir. Edepli kimse başkalarını da terbiye ederek yetiştirir. Edip kimsenin yardımcıları da edep sahibi olmalıdır.

Edip kimselerin aileleri, çocukları da bu hâl üzere büyüyerek edep bir alışkanlık ve gelenek hâline gelir. Çocuklara edeple terbiye vermelidir. Böylece insanlar bu çocuklar sayesinde babalarını rahmetle anar. Hizmet eden kimselere de terbiye veren insanı adı hayırla yad edilir. Kötü ahlak sahibi kimselere ise lanet edilir. Edebi ve dini kemale ermiş akıllı kimse büyük saadettir.

2.5.4. Heft-Hân Mesnevisi

Atâyî'nin bu eseri Nizâmî'nin Heft-Peyker mesnevisine nazîre olarak yazılmıştır. Mesnevi yedi hikâyeden meydana gelmesi sebebiyle "Heft-hân" olarak

isimlendirilmiştir. Eser H. 1036 / M. 1626 yılında yazılan eser aruzun “fâ’ilâtün mefâ’ilün fâ’ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Heft-hân mesnevisi, besmele, münâcât, na’t, Sultan IV. Murad’a övgü, Âhi-zâde Hüseyin Efendi’ye övgü ve sebep-i te’lif bölümleri ile başlar. Bu bölümlerden sonra “Âgâz-ı Kitâb-ı Heft-hân” başlığı ile asıl konuya geçiş yapılır. Burada yedi meclis halinde yedi hikâye anlatılır. O dönemde moda olarak nitelendirilen mahublar üzerine yazılmış bir mesnevi olan eserde konu tasavvufa bağlanır. Eser hatime bölümü ile sona erer.

Heft-Hân Mesnevisinin Özeti

Atâyî’nin bu mesnevisinin özeti Turgut Karacan’ın çalışmasında verilen metin esas alınarak hazırlanmıştır.²⁹²

İstanbul’da yaşayan Kays-ı Şeydâ’nın haleflerinden olan bir âşık vardır. Peri gibi bir güzele tutulmuştur. Aşkından gece gündüz ağlayıp inler. Bitkin ve perişan hâle gelmiş âşığın günleri sıkıntıyla geçer.

Zarif ve nüktedan olan âşık aynı zamanda âlim ve sanatkârdır. Aşk aklını başından almış, onu harap etmiştir. Bir gün onun perişan hâlini gören yakın arkadaşları toplanarak onu bu sıkıntıdan kurtarmak için çare aramaya başlarlar. Kimi aşka olan bu düşkünlüğünü kınayıp ona nasihat verir. Kimi şehirdeki güzellerin isimlerini sayarak kime âşık olduğunu anlamaya çalışır. Ardından her biri âşığın bu dertten kurtulması için bir fikir ileri sürer. Kimi onun Kâbe’ye götürülmesini, kimi Karaca Ahmet mezarını ziyaret etmesini, kimi Sarı Saltuk Baba’ya kurban verilmesini söyler. Kimileri de onun derdine Hızır’ın çare olabileceğini, kimisi Göksu’ya götürmek gerektiğini belirtir. Birçok fikir ileri sürseler de bunların çare olmadığını görünce hepsi birer birer âşığın yanından ayrılır. Geriye sadece âşığın sırdaşı olan yedi kişi kalır. Bu arkadaşları âşığın derdinin sevda olduğunu anlarlar ve buna doktorların çare olamayacağını düşünürler. Bunun için kendi aralarında konuşup bir çare ararlar. Sonunda çözüm olarak âşığa hikâye anlatıp onu eğlendirmeye karar verirler. Böylece her biri bir hikâye anlatır.

²⁹² bk. Turgut Karacan, *Nev’î-zâde Atâyî: Heft Hân Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.

Birinci hikâyeyi karanlık gecede siyah sema altında Siyâhî mahlaslı bir arkadaşı anlatır.

Birinci Hikâye

Şam şehrinde Merhaba adında Kadı Şüreyh'e denk olabilecek değerinde bir kadı vardır. Bir cuma günü kadı camide namazı kıldırdıktan sonra halk ona doğru yönelir ve saf saf gelerek elini öper. Kadı bunların arasında zarif ve işveli bir dilberin elini öpmek için geldiğini görür. Bu güzele bir bakışta vurulur ve yüreğine aşk ateşi düşer. Dilberin elini tutmasıyla ateşe düşen kadının takati kalmaz ve sendeler. Aşkın verdiği fenalıkla kendinden geçer. Her hafta cuma günü bu yaşanınca halk kadının garip bir hafta hummasına tutulduğunu düşünür. Kadının bu durumu dilbere de tesir eder. Bir gün dilber anne ve babasıyla konuşarak ilim tahsili için kendisini bir üstada vermelerini ister. Babası bunun için Kadı'yı uygun görür ve dilberin hizmet etmesi karşılığında ilim öğretmesi şartıyla Kadı Merhaba'nın yanına verir. Kadı "mekteb-i aşk" adında bir hücre belirler. Burada zevk ve safa içinde derslere devam ederler.

Bir gece dilber hücrede yalnızken aniden bir güzel kızın köşede belirdiğini görür. Cinler âleminde olan kız dilberi baştan çıkarmaya çalışır, fakat dilber bundan utanır. Onu bu utanmaz tavırları için kınar ve defolup gitmesini söyler. Kız kendisine kimsenin gücünün yetmeyeceğini, Ateş Dağı'nın emirinin kızı olduğunu söyler. Sonsuz kudrete sahip olduğunu, eğer istediklerini yapmazsa ona yapacağı şeylere düşmanının bile ağlayacağını söyleyerek tehditlerle dilberin visaline erer. Aradan zaman geçince dilber zayıflamaya, sararıp solmaya başlar. Bu durumu gören Kadı onu köşeye çekip sebebini sorar. Dilber olanları utanarak ona anlatır. Bunun üzerine Kadı bunun çaresini araştırmaya başlar. Kadı'ya Şeyh Sadi tarikatına mensup bir pirin yardım edebileceğini söylerler. Kadı pirin yanına giderek ona durumu anlatır. Pir dilberin hâline acır ve onları bir müridini yanlarına vererek cinler şahına gönderir. Bir müddet yol gittikten sonra vardıklarında mürid, pirinin selamını iletince yedi cin padişahı saygıyla ayağa kalkar. Ardından dilberin macerasını öğrenirler. Bütün şahlar bir adam gönderip kızı aratır. Bir süre kız arandıktan sonra bulup huzura getirilir. Cinler şahı kızı tehdit edip azarlayarak bir daha bu işi yapması hâlinde onu öldürteceğini söyler. Cin kızı ağlayarak huzurdan ayrılır. Şahlar misafirlerine ikramda

bulduktan sonra şeyhlerine selam göndererek onları uğurlarlar. Dergâha döndüklerinde şeyhin icazeti ile dilber eski sağlığına kavuşur.

Dilber sağlığına kavuşunca bir müddet huzurla yaşarlar. O sırada Kadı'nın tayini Bursa'ya çıkar. Şam'a veda eden Kadı, dilberi de yanına alarak Bursa'ya doğru yola çıkar. Bir süre yol gittikten sonra Ceyhun köprüsüne gelirler. Bu sırada cin kızı tekrar ortaya çıkar. Cin kızı, hakkında verilen hükmün Ceyhun Nehri'ne kadar olduğunu, bundan sonra ona bir şey yapamayacaklarını söyler. Dilberi azarlayıp onu Ceyhun Nehri'ne atmakla ve türlü tehditlerle korkutur. Dilber bir hata ettiğini, kendisinin de onu özlediğini söyleyerek cin kızını ikna eder. Bunun üzerine cin kızı dilbere yeniden musallat olur. Dilber eski hâline dönerek sararıp solmaya başlar.

Dilberin sırrı Bursa'da yayılır. Kadı'ya bir acuzenin buna çare bulacağını söylerler. Beli bükülmüş, teni kırışmış, fitne ve hilede usta olan acuzenin tıpkı kendisine benzeyen bir de kızı vardır. Bu acuzeyi bulan Kadı ona durumu anlatır ve buna çare bulmasını ister. Hastayı alıp evine götürülen acuze büyü ve sihirlerle meşgul olur. Sonunda meseleyi hallettiğini söyler. Ardından dilbere öteki odaya gidip cin kızını görmesini ve onun eteğinden bir parça kesip getirmesini, ancak onun söylediklerine asla cevap vermemesini ister. Dilber odaya gidip cin kızını saçlarından asılmış hâlde bulur. Cin kızının konuşmalarına ve yalvarmalarına karşılık vermez, onun eteğinden bir parça kesip acuzeye götürür. Acuze, dilbere bu etek parçasını Yahudi mezarlığına götürerek gömmesini ve ardına bakmadan geri dönmesini, konuşursa ağzının eğileceğini, bakarsa da gözlerinin kör olacağını söyler. Mezarlığa giden dilber orada garip sesler duyar. Onlara aldırış etmeden acuzenin dediklerini yaparak geri döner. Acuze ona kurtulduğunu müjdelir.

Acuze yaptığı işe karşılık olarak dilberin kızıyla evlenmesini ister. Çünkü kızı gönlünü dilbere kaptırmıştır. Dilber çaresiz bunu kabul etmek zorunda kalır. Acuzeden izin isteyip Kadı'nın yanına dönerek onu mutlu eder. Kadı'ya bu durumdan bahsetmez. Bu sırada Kadı'nın tayini Edirne'ye çıkar. Dilber acuzenin yanına giderek ondan bir ay mühlet ister. Acuze bin naz ile kabul eder, fakat ahdin imandan olduğunu, ahdini unutmamasını söyler. Dilber neşeyle oradan ayrılıp ardına bakmadan Kadı ile Edirne'ye gider.

Bir gece dilber yatarken acuzenin verdiği bir aylık sürenin sona erdiğini hatırlar. Kendisini uyur vaziyette Bursa’da acuzenin evinde bulur. Başucunda acuze ile kızını görür. Bu durumdan kurtulamayacağını anlar ve ağlayıp acuzeye yalvarır. Ancak acuze ona aldırılmaz ve düğün hazırlıklarını başlatır. Düğün için herkes davet edilir. Eğlence ve şenliklerle devam eden düğünde dilber hayli sıkılır. Gelin aklına geldikçe içtiği badeler ona adeta zehir olur. Gizliden gizliye Allah’a işlerini havale eder ve himmet bekler. Bu sırada aniden büyük bir sarsıntı olur ve evin duvarları yıkılır. Acuze ile kızı bu enkazın altında kalarak ölürler. Yıkılan harabeden sayısız defineler ortaya çıkar. Dilber bunları yanına alarak neşeyle Kadı’nın yanına gider.

Diğer taraftan Kadı Efendi dilberin birdenbire kaybolmasından ve ondan haber alamamaktan dolayı üzgündür. Bir gün ansızın onun geldiğine dair mutlu haberi alır ve bütün üzüntüsünü unuttur. Dilberin başından geçenleri öğrenir. Gece gündüz zevk ve sefa içinde yaşarlar. Çok geçmeden ecel onları da bulur. İkisinin vefatı üzerine çok üzülen Edirne halkı matem için siyah elbiseler giyer. Şehir siyaha bürünür. Bu olay sebebiyle de Edirne’ye “Şehr-i Siyah-puşân” denilir.

Siyâhî mahlaslı zat hikâyesini böylece tamamlar. Ayın ışığı buldukları yeri aydınlatır. Sandalî renkli gökyüzü altında Molla Bedrî hikâyesini anlatmaya başlar.

İkinci Hikâye

Çîn-i Mâçîn’in Mahan şehrinde Hurşid adında adil ve kahraman bir şah vardır. Bir gün Şah Hurşid maiyetiyle birlikte gezerken eşsiz güzellikte bir yere gelir. Orada üç gün boyunca yiyip içip eğlenirler. Şahın cahil ve münafık olan veziri vardır. Vezirin ise Behzad adında babasının aksine hoş tabiatlı, faziletli ve yiğit, eşsiz güzellikte ve nazlı bir oğlu vardır. Behzad’ın güzelliğine hayran kalan Hurşid Şah ona candan âşık olur. Nereye baksa Behzad’dan başka bir şey görmez olur. Şahın hâlimden âşık olduğunu anlayan vezir, oğlu Behzad’ı tehditlerle Hurşid Şah’tan uzak tutmaya çalışır. Behzad ise Hurşid Şah’ın hâl ve hareketlerinden kendine âşık olduğunu anlar, işve ederek kendini naza çeker.

Bir gün Behzad arkadaşlarıyla havuzda yıkanırken Hurşid Şah onları seyretmektedir. Behzad’ın güzelliğini görünce kendinden geçer. Bunu gören vezirin ahı cihanı sarmakta, öfke ve kini git gide artmaktadır. Şah ile oğlunu öldürmeyi ve

Şah'ın yerine tahta geçmeyi düşünür. Vezir bunlar düşünürken Behzad birden ırmakta bir girdaba düşerek gözden kaybolur. Bunun üzerine arkadaşları feryat içinde kıyıya çıkarlar. Bunu gören Hurşid Şah, Behzad'ı kurtarmak için suya atlar ve o da Behzad'la birlikte girdapta kaybolur. Bunu gören halk çok üzülür, feryat edip elbiselerini yırtarlar. Vezir ise Hurşid Şah ile Behzad'a olanlara sevinir. Şah olacağı için mutludur. Saltanat sevdasıyla oğlunun matemini dahi düşünmez. Bir müddet sonra Şah'ın ardından tahta geçecek bir varisi olmadığı için halk veziri padişah olarak tanır.

Diğer taraftan Hurşid Şah ile Behzad denize dökülen ırmakta birçok tehlike atlatarak uzun süre giderler. Denizde boğulmak üzere iken bir ağaç parçası bulup ona tutunurlar. Üç gün üç gece sıkıntılar içinde ağaç parçasına tutunarak giderler. Güçlerini kaybedip perişan hâlde iken ansızın uzakta bir şehir görürler. Ağaç parçasını deniz kenarına çekerek karaya çıkarlar. Orada nimeti bol, halkı kalabalık büyük bir şehirle karşılaşır. O sırada yanlarına bir ihtiyar gelerek onları evine davet eder. Onlara ikramlar sunarak karınları doyurduktan sonra izin alarak yanlarından ayrılır. Bitab düşen Hurşid Şah ile Behzad ise huzur içinde uyuyakalır. İhtiyar pazardan onlar için kıyafet alıp getirir ve onları giydiren. Hurşid Şah ile Behzad ihtiyara daha fazla yük olmadan hemen gitmek isterler. Fakat ihtiyar onların tutunduğu ağacın çok kıymetli olan “Ûd-ı Maverdi” ağacı olduğunu, onu satıp her şeyi onunla aldığını geriye de sayısız mal kaldığını belirterek onlara verir. Bu duruma sevinen Şah ile Behzad ihtiyar ile oturup sohbet ederler ve başlarından geçenleri anlatırlar. İhtiyar buldukları yerin Yemen'in başkenti Aden olduğunu, Mahan şehrine yedi aylık bir mesafede olduğunu söyler. Yılda bir kez Aden'den Mahan'a kervan gittiğini, kabile mevsiminde onları bu kabileyle göndereceğini vadeder.

Kabile mevsimi gelince ihtiyar Hurşid Şah ile Behzad'ı kervana katarak uğurlar. Yolculukta bir iki ay geçtikten sonra bir gün kervan eşkıya baskınına uğrar. Hurşid Şah bu baskında ağır yaralanır. Eşkıyalar onun öldüğünü zannederek orada bırakırlar. Behzad'ın elini kolunu bağlayarak yanlarında götürürler.

Hurşid Şah kendine gelir ve bulduğu eski bir elbiseyi giyerek eşkıyaların bulunduğu yere gider. Eşkıyalar esir aldıkları kervan halkından çoğunu öldürmüştür. Sıra Behzad'a gelmiştir. Behzad kendisini öldüreceklerini anlar ve nara atarak feryat etmeye başlar. Buna şaşırarak eşkıyaların emiri celladı durdurur ve Behzad'a feryat

etmesinin sebebini sorar. Behzad, emire başından geçenleri anlatır. Bunun üzerine emir Behzad'ı serbest bırakır, Hurşid Şah'ı da yanlarına çağırır. Onların hâline acır ve yanlarına birkaç kişi vererek Mahan'a gönderir.

Mahan'a gelmelerine bir ay kala Hurşid Şah vezire bir mektup yazarak kendilerini karşılamalarını ister. Bu haberi alan ihtiraslı vezir halka yalanlar söyleyerek onların üzerine öldürmeleri için asker gönderir. Askerler bir gece ansızın baskın yaparak Hurşid Şah ile Behzad'ı öldürür. Böylece muzaffer olarak sevinçle geri dönerler. Vezir bu duruma çok sevinir ve eğlence meclisi kurdurarak yiyip içip eğlenir.

Diğer taraftan askerler Hurşid Şah ve Behzad'a benzeyen iki kişiyi öldürmüşler ve Şah ile Behzad'ı öldürdüklerini zannederek geri dönmüşlerdir. Vezirin kendilerine yaptığı bu hıyaneti gören Hurşid Şah'la Behzad ondan intikam almak için bir plan yaparlar. Bir gece vezir kalenin üstünde otururken bunu fırsat bilerek harekete geçerler. Behzad attığı bir okla babası olan veziri vurduktan sonra yanına çıkarak onun başını keser. Sonra şehrin kapısına gelerek kendilerini tanıtmak isterler. Bu sırada şahın öldüğünü öğrenen emirler ve vezirler şahlık için birbirlerinin tekliflerini reddetmektedir. Sonunda şehrin kapısını açmaya ve kapıdan ilk gireni Şah yapmaya karar verirler. Sabah şehrin kapısı açıldığında kapıda Hurşid Şah belirir. Onu gören halk ayaklarına kapanıp Tanrı'ya şükreder. Tahta geçen Hurşid Şah, Behzad'ı veziri yapar ve ömürlerini huzur içinde geçirirler. Nihayet bir gün ömürleri sona erer ve dünyadan göç ederler.

Molla Bedrî'nin anlattığı bu hikâyeden sonra zümrüd renkli gökyüzü altında Molla Sebzî hikâyesini anlatmaya başlar.

Üçüncü Hikâye

Sebüktekin Mahmud çok genç yaşta tahta geçerek hükümdar olmuştur. Fakat etrafındaki emirler ve vezirler idare kabiliyeti olmayan tecrübesiz kişilerdir. Halk onların idaresinden hiç memnun değildir. Şah ise onlar arasında melek tabiatlı iyi huyluluk timsalidir. Zamanla emirlerinin ve vezirlerinin kötü idaresinden haberdar olan şah bu duruma üzülür. Sonunun iyi olmayacağını düşünerek kederlenir.

Bir gece yine bunları düşünürken uyuyakalır. Yeşillikler içinde cennet gibi bir yerde bir kubbe görür. O kubbede ise nur yüzlü bir pir vardır. Selam verip pirin elini öper. Pir ona ülkesini eskisi gibi düzenlemesini nasihat eder. Bu iş için de ona bir genç delikanlıyı işaret eder. Şah pirin gösterdiği delikanlıyı görünce ona âşık olur. Uykudan perişan hâlde uyanan Sultan Mahmud, aşk ateşiyle yanmaktadır. Aşk derdinden gönlü hiçbir yerde eğlenemez. Bir gün maiyetiyle birlikte ava çıkar. Yolları yemyeşil olan cennet gibi bir köşeye çıkar. Orada karar kılıp avlanmaya başlarlar. Sultan Mahmud av sırasında bir ceylana takılıp peşine düşer. Ceylan Sultan'a kâh görünüp kâh kaybolmaktadır. Sonunda onun yolunu gayet güzel bir yerde bulunan bir kabileye çıkarır. Ceylan orada bulunan bir eve girerek kaybolur. O sırada o evden bir delikanlı çıkar. Bu delikanlı Sultan Mahmud'un rüyasında gördüğü gençtir. Sultan, ceylanın peşinde koşmaktan yorgun düştüğünü, eğer kabul ederse burada misafir olarak kalmak istediğini söyler. Delikanlı kabul eder ve Sultan orada misafir kalır. Bu delikanlının adı Ayaz'dır. Ayaz, ceylanın kendisinin gönül arkadaşı olduğunu, köpeklerinin memleketlerini koruduklarını, koyunlarının da onların geçim kaynağı olduğunu anlatır. Koyunlar ve köpekler ona sadık uşaklardır ve onu her türlü kötülükten korumaktadırlar. Şah Mahmud, Ayaz'a bakıp güzelliğini görerek ona acır. Ona yerinin burası olmadığını söyler ve kendisiyle beraber gelmesini ister. Ayaz ise Şah'ın tüm ısrarlarına rağmen onunla beraber gitmeyi kabul etmez. Şah Mahmud oradan ayrılıp geri döner.

Saraya gelen Sultan Mahmud günlerini Ayaz'ı düşünmekle geçirmektedir. Bir gece onun hasretine dayanamayıp gizlice saraydan çıkar. Ayaz'ın olduğu yere doğru atıyla süratle gitmeye başlar. Fakat telaşla giderken yolunu kaybeder. Tehlikeli ve ejderhaların olduğu bir yola sapar. Bu yolda aslanlar ve kaplanlarla çarpışır mücadele ederek onları öldürür. Ardından tekrar yoluna devam eder. Uzaktan bir mağaranın içinde bir ışık olduğunu görür. Bunun ejderhanın ağzından çıkan ateş olduğunu düşünerek ilerler. Kaçmak istese de bir fırsat bulamayınca yayını gererek ejderhaya ok atıp öldürür ve onun kafasını keser. Diğer taraftan Sultan Mahmud'un bulunduğu yer Ayaz'ın bulunduğu yere yakındır. Garip bir ses duyan Ayaz, koyunlarından birine bir şey olduğunu düşünerek oraya gelir. Orada Sultan Mahmud ile karşılaşır. Sultan'ın cesaret ve kuvveti karşısında şaşkınlık içinde kalır. Sultan Mahmud Ayaz'ı yanına

olarak saraya döner. Neşe içinde günlerini geçirirler. Sultan Mahmud, Ayaz'a gördüğü rüyayı anlatır. Ayaz da bu rüyanın aynısını görmüştür. Ayaz devleti idaresini devralarak memleketi yeniden tanzim eder. Kötüler cezalandırılır ve hayatlarına son verilir. Ayaz'ın namı uzun zaman boyunca anılır.

Molla Sebzi'nin hikâyesi tamamlanınca bu kez beyaz renkli sabah vaktinde Subhî hikâyesini anlatır.

Dördüncü Hikâye

Bağdad şehrinde Bahtek adında bir ayakkabıcı vardır. Hileci ve münafık olmasına rağmen sanatında çok başarılıdır. Hilesiyle Bağdad hükümdarı Kahir Şah'ın lütfuna mazhar olmuş ve nüfuzunu artırarak saraya girmeyi başarmıştır. Zamanla Kahir Şah'ın sırlarını da öğrenmeyi becermiş ve bu sırları sağa sola yaymıştır. Kahir Şah onun yaptıklarını duysa da bunun doğru olduğuna ihtimal vermez. Kahir Şah'ın Ferruh-zad adında güzel huylara sahip bir oğlu vardır. Ferruh-zad, Şeyda mahlaslı Mahmud isminde bir hocadan ders almaktadır. Mahmut Hoca, Ferruh-zad'a âşık olmuştur fakat Ferruh-zad'ın bundan haberi yoktur. Hoca aşk derdinden günden güne sararıp solar ve bitkin düşer. Ferruh-zad hocasının bu perişan hâline anlam veremez. Bahtek her şeyin farkında olduğu gibi bu durumun da farkındadır. Hoca'nın Ferruh-zad ile gülüp oynadığını görmüş ve bu sırrı tüm âleme yaymıştır.

Bir gün Bahtek, Hoca ile Ferruh-zad'ın resmini Mâni adında bir nakkaşa çizdirir. Ardından resmi Şah'ın görebileceği bir yere astırır. Şah bu resmi görünce çok öfkelenir ve ikisini de öldürmek ister. O sırada köşkün bir kenarına gizlenmiş olan Bahtek'i farkeder ve onu yanına çağırarak bu durumun anlamını sorar. Bahtek Şah'a her şeyi anlatır. Bu duruma daha da öfkelenen Şah, Ferruh-zad'ı çağırır ve bu hareketlerinden onu tehdit eder, ona kötü sözler söyler. Ferruh-zad ne kadar inkâr etse de Şah onun sözlerine inanmaz. Ferruh-zad'ın gözlerine mil çektirerek gözlerini kör edilmesini ve kuyuya atılmasını emreder. Şah'ın vezirlerinden biri Ferruh-zad'ın Şah'tan sonra tahta geçecek yegâne kişi olması sebebiyle Şah'ın öfkesinin sonradan geçeceğini düşünerek Ferruh-zad'ı körmüş gibi gösterir. Ferruh-zad da bu duruma uyum sağlayarak körmüş gibi hareket eder. Öte yandan Hoca huzura getirilir. Şah onun da derhal denize atılmasını emreder. Gece karanlığında Hoca'yı denize atarlar.

Ferruh-zad da Kahkaha zindanına hapsedilir. Hoca deniz yüzünde bir süre gittikten sonra bir tahta parçasına tutunur. Uzun süre dalgalarla boğuştuğundan sonra nihayet kıyıya ulaşır. Kıyıda biraz ilerde Gevher-nigin isminde hoş ve şirin bir şehir görür. Deniz kıyısında dolaşırken bir subaşıya ait kıyafet gören Hoca bunu giyerek şehre gider. Şehirde insanlar onu katil diye suçlayarak döverler ve zindana atarlar. Bir zaman sonra elbisenin asıl sahibi olan subaşının cesedi deniz kenarında bulununca Hoca'nın suçsuz olduğuna kanaat ederler. Hoca'yı zindandan çıkarıp serbest bırakırlar.

Hoca'nın hatırına yine Ferruh-zad gelir ve onu düşünerek inleyip feryat etmeye başlar. Onu uzaktan da olsa görmeye razıdır. Sonunda Ferruh-zad'ın bulunduğu yere gitmeye karar verir. O sırada Kahir Şah ölmüş ve yerine tahta Ferruh-zad geçerek padişah olmuştur. Ferruh-zad'a taç giydirilme esnasında Hoca şehre gelir. Hoca ile Ferruh-zad birbirini görünce kucaklaşırlar ve birbirlerine başlarından geçen olayları anlatırlar. Bahtek'i ise idam ettirirler. Bu iki temiz âşık kâmrân olurlar ve ömürlerinin sonuna dek birlikte mutlu yaşarlar.

Hikâyelerin anlatılması ile âşık bira teselli bulsa da hikâyelerin sonunda tekrar ağlayıp inlemeye başlar. Bu sebeple arkadaşları hikâyelere devam ederler. Kırmızı renkli şafak vaktinde bu kez La'lî bir hikâye anlatır.

Beşinci Hikâye

Rey şehrinde yaşayan, Mecnûn ve Vamık'ın halifesi sayılabilecek, Şuh lakaplı Abdullah isminde bir âşık vardır. Şaraba düşkün olup rind yaratılışıdır. Bir gün çarşıda dolaşırken birdenbire Şah maiyetiyle birlikte çarşıya gelir. Şuh gönlünü Şah'ın yanında bulunan güzel Şatır'a kaptırır. Fakat Şah'ın yanında bulunan bir kimseye ulaşmanın mümkün olmadığını anlayınca başını taştan taşa vurarak gezer. Aşk üstün gelince her şeyi göze alıp Şatır'ı görmek için onun bulunduğu yere gider. Şatır'ı uzaktan görür ve aşkı bir kat daha artar. Şatır ise Şuh'un hâlimden durumu anlar ve ona naz etmeye başlar.

Şuh'un durumundan haberdar olan Şah ona memleketi terk etmesini emreder. Şuh şehirden ayrılarak dağ bayır dolaşır. İsfahan Şah'ının adalet ve merhametli olduğunu duyar. İsfahan Şah'ının yanına giderek derdine bir çare bulması için yalvarıp gözyaşları döker. Rey Şah'ının kendisine zulmettiğini, adını kötüye çıkardığını ve

memleketten kovduğunu söyler. Şah'ın yanında bulunan Şuh'a âşık olduğunu da anlatır. Isfahan Şah'ı onun hâline acır. Rey Şah'ına bir mektup yazdırıp Şatır'ı istetir. İsteğinin reddedilmesi hâlinde boş yere kan döküleceğini belirtir. Rey Şah'ı mektubu okuyunca çok öfkelenir. Mektubu alıp paramparça ederek savaşmayı kabul eder. Böylece iki şah savaşa hazırlık yapar.

Savaş sırasında Şuh bir tepeye çıkıp uzaktan savaşı izler. Rey Şah'ına baktıkça yüreği parçalanır ve mağlup olmaması için Tanrı'ya dua eder. Savaş sonunda Isfahan Şah'ı mağlup olur. O sırada tepeye çıkan Şatır orada Şuh'u görünce kahrederek onun üzerine yürür. Şuh'u bağlayıp esir eder. Şuh, Şatır'a olan aşkı sebebiyle bu hâle geldiğini anlatıp kendisini öldürmesini ister. Bunun üzerine Şatır onu تنها bir yere götürür ve bağlarını çözer. Ona merhamet ederek güzel sözler söyleyip gönlünü alır, onun elini öper. Bir süre beraber yaşadıktan sonra Kâbe'yi ziyaret ederek bu dünyaya veda ederler.

La'î hikâyesini bitirdikten sonra gün doğarken Molla Haverî hikâyesini anlatmaya başlar.

Altıncı Hikâye

Belh şehrinde Seyfeddin adında yiğit bir emir vardır. Emir'in bir gün bir oğlu dünyaya gelir ve ona Şâdân adını verir. Şâdân büyür ve güzelliğinin nâmı âleme yayılır. Babası onu talim için bir hocaya verir. Bir gün Mahzun adında âlim ve faziletli bir kimse yolda Şâdân'a denk gelir. Şâdân'ı gören Mahzun'un akli başından gider ve onun aşkıyla perişan olur. Sarhoş hâlde bağına taşlar vurarak gezer. Yine bir gün bu hâlde gezerken Şâdân'a rastlar. Mahzun'u bitkin bir hâlde gören Şâdân onun hasta olduğunu düşünür ve bazı kimselere birkaç gümüş verip onu tabibe götürmelerini söyler. Mahzun'u tabibe götürürler. Tabip onun nabzına bakınca hastalığının sevda olduğunu anlar. Bunun çaresi ise ancak canandır. Kurban kesilmesini söylerse de buna en büyük ilacın gönlünü terbiye etmek olduğunu söyler. Mahzun da bir güzele gönlünü kaptırdığını onun lütfuna muhtaç olduğunu anlatır. Tabip emir'in tanıdığıdır ve saraya devamlı gidip gelmektedir. Şâdân'ı görmek bahanesiyle giderken Mahzun'u da yanında götürür. Böylece Mahzun'un günleri sarayda Şâdân ile birlikte geçer. Fakat, Şâdân'a âşık olan münafık ruhlu biri buluştukları yerin hizmetçisidir ve bu sırrı

öğrenmiştir. Mahzun'u kıskanır ve onu döverek oradan kovar. Mahzun üzgün olarak tabibin yanına gider. Tabip bu durumda onun memleketi terk etmesi gerektiğini, aksi takdirde başına kötü şeyler geleceğini söyler. Bunun üzerine Mahzun başını alıp gider ve dağdan dağa ağlayarak gezer.

Mahzun'un yolu Kaf dağından büyük bir yere çıkar. Burası hoş ve güzel bir yerdir. Mahzun burada bir ejder mağarasına benzeyen bir mağaraya doğru gider. Mağarada bir pir görür ve ona selâm verip derdini anlatır. Pir ona acır ve visaline deniz kenarında erişeceğini söyler. Mahzun deniz kenarına iner ve orada düşüncelere dalar.

Diğer taraftan emir ile Şâdân günlerini hoşça geçirmektedirler. Fakat Şâdân sürekli Mahzun'u düşünür. Şâdân'ı seven hizmetçi ise ona yakınlık göstermeye çalışsa da Şâdân ona yaklaşmaz. Bu arada kin dolu bir gemici etrafa dehşet saçarak, bir çok diyarı hakimiyeti altına almıştır. Belh emiri bunu duyunca memleketini bu felâketten korumak ister ve gemiciyle savaşıır. Emir bu savaşta ölür ve yerine Belh emiri olarak Şâdân geçer. Şâdân kalan taifesiyle beraber memleketine geri dönmeye karar verir. Fakat azgın dalgalar Şâdân'ın yolunu kaybetmesine neden olur. Gemici ise bu azgın dalgalar arasında can verir. Şâdân'a denizin ortasında bu hâlde iken Mahzun'un hayali rehberlik ederek Şâdân'ın gemisini deniz kenarına kadar getirir. Şâdân orada Mahzun'u görür ve bu durum karşısında hayret içinde kalıp ağlar. Şâdân Mahzun'u yanına alarak Belh'e geri döner. Ömürleri ölünceye dek huzur içinde geçer.

Hâverî'nin anlattığı bu hikâyeyle âşık biraz rahatlayıp mutlu olur. Gökyüzünde ise bulutlar ortaya çıkmış, akan su gibi görünmektedir. Mavi sema altında bu kez Sehâbî hikâye anlatmaya başlar.

Yedinci Hikâye

Konstantiniyye'de zamanın birinde bir kuyumcu ile bir tüccar komşudur. Birbirlerinin sırdaşı olan komşular birbirlerinden bir şey saklamazlar. İlerleyen zamanda kuyumcunun Tayyip, tüccarın ise Tahir adlarında oğulları olur. Tayyip ile Tahir birlikte eğitim almış ve birlikte büyümüşlerdir. Gençlik dönemlerine geldiklerinde günlerini eğlenmekle geçirirler. Bu sebeple eğitimleri yarıda kalır. Bu sıralarda babaları vefat etmiş, yalnız kalmışlardır.

Tayyip ile Tahir babalarından kalan mirası yiyip bitirirler. Sonunda eski bir elbiseyle kalırlar. Meyhanenin hasırını kendilerine yatak yaparlar. İlk zamanlarda beraber eğlenip içtikleri arkadaşları kendilerine yüz çevirirler. Hiç kimse kendilerini yardım etmez. Durumlarının farkına varıp düşünen iki arkadaş para kazanmak için Mısır'a gitmeye karar verirler. Böylece yolculuğa çıkarlar. Yolda gemileri rüzgârsız kalır ve günlerce bu hâlde beklemek zorunda kalırlar. Birdenbire çıkan şiddetli bir rüzgâr gemilerini parçalar. İki arkadaş bir tahta parçasına tutunarak denizde uzun süre mücadele ederler.

Denizde bu hâlde iken sonunda canlarından ümidi kestikleri sırada bir gemi görürler. Fakat gemi Sir Con ve Cano adlı korsanlara ait bir düşman gemisidir. İki arkadaşı korsan Sir Con ve Cano esir alırlar ve yanlarında götürürler. Tayyip Sir Con'un, Tahir ise Cano'nun kölesi olur. Tayyip ve Tahir bu efendilerine âşık olurlar. Tayyip ve Tahir farklı yerlerde hapse konulmuşlardır. Sir Con bir gün hapse gelir. Tayyip'in hâlini hatırlar. Onun hâline acıyıp kendi bağına bahçıvan olarak alır. Tayyip bağın güzelliği ile dertlerini biraz olsun unuttur.

Bir gün Sir Con arkadaşlarıyla bağa gelir. Orada eğlence meclisi kurarlar. Tayyip'i de yanına çağırıp ona şarap ikram eder. Tayyip orada Sir Con'a başından geçenleri anlatır. Sir Con, Tayyip'in arkadaşı olan Tahir'i merak ettiğini anlar. Bunun üzerine haber gönderir. Cano ve Tahir de oraya gelirler. Mecliste birbirlerine âşık olduklarını anlarlar. Birbirlerine bade sunarlar. Bu hâl ile günler geçer. Sir Con ile Cano'nun akrabası şehrin zabitidir. Onların bu hâlini anlar. Bunun üzerine Sir Con ile Cano'yu hapse attırır. Tayyip ile Tahir'in de katledilmesi için ferman verir. Bunu duyan halk tehlike geleceğinden korkarlar. Bu kararın İslam'ın gazabını kendi üzerlerine çekeceğini, diğer iki şehzadeye de kötü bir hareket olacağını, bu sebeple zabitin bu işten vazgeçmesini söylerler. Bunun üzerine Tayyip ve Tahir gemide kürek çekmeye mahkûm edilir.

Bir gün küffar gemisi denizde Müslüman gazilerin hücumuna uğrar. Sonunda gemi gaziler tarafından alınır. Gemide Tayyip ve Tahir'i gören gaziler gemiyi onlara armağan ederler. Diğer tarafta Sir Con ile Cano hapiste İslam'ın ahvalini öğrenip Müslümanlığa aşına olurlar. Gönülleri İslam diyarının iyilikleri ile dolar. Bir gece rüyalarında bir pir onlara irşad eder. Sabah uyandıklarında zincirlerinin kırık olduğunu

ve kapılarının açık olduğunu görürler. Oradan kaçıp deniz kenarından bir sandalla denize açılırlar. Denizde Tayyip ve Tahir'in gemisine denk gelirler. Bir araya gelirler ve beraber Konstantiniyye'ye dönerler. Orada İslam'ı kabul ederler. Bundan sonra ömürleri hep birlikte geçer. Sonunda ölüm onları da dünyadan koparır.

Sehâbî de hikâyesini böylece tamamlar. Bu sırada âşık uyanır ve inleyerek etrafına baktığında bulunduğu yerin sevgilisinin mekânı olduğunu anlar. Sevgilisi perde arkasında durup bütün olan bitenleri duymuştur. Amacı âşığı imtihan ederek sevgisinin derecesini ölçmektir. Bu durum sonradan ortaya çıkar. Âşıkla görüşerek muratlarına ererler.

2.5.5. Hilyetü'l-Efkâr Mesnevisi

Atâyî'nin Hamse'sinin son mesnevisi olan Hilyetü'l-Efkâr son zamanlara kadar bilinmemekte, dört mesnevisi olduğu ve Divan'ıyla birlikte manzum eserlerinin sayısının beş olduğu sanılmaktaydı. Çeşitli kaynaklarda Hilyetü'l-Efkâr'ın adının geçmesine rağmen metnin nüshası mevcut değildi. Ancak 1948 yılında Agâh Sırrı Levend, Hilyetü'l-Efkâr'ın eksik olan nüshasını bularak yayımladı.²⁹³ Levend tarafından yayımlanan metin münâcât, hamd, şikâyet, mahbûb, ceng, iki beyitlik bir na't ve mi'râc bölümlerinin yer aldığı 110 beyitten oluşmaktadır. Mesnevinin tam metnine günümüzde hala ulaşamamıştır.

Atâyî'nin diğer mesnevilerinin nüsha sayılarının çokluğuna karşın Hilyetü'l-Efkâr'ının fazla bilinmemesi ve henüz tam nüshasına ulaşamamış olması, bu mesnevinin tamamlanamama olasılığını güçlendirmektedir.²⁹⁴

Eserin tam metnine henüz ulaşamaması sebebiyle eserin özet çalışmasını yapamamaktayız.

2.6. Nergisî'nin Hamse'si

2.6.1. İksîr-i Sa'âdet

Nergisî'nin Hamse'sinde yer alan İksîr-i Sa'âdet'in ne zaman kaleme alındığı tam olarak bilinmemektedir.

²⁹³ bk. Agah Sırrı Levend, *Atayi'nin Hilyetü'l-Efkâr'ı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1948.

²⁹⁴ Kuzubaş, *a.g.e.*, 2007, s.19.

Eser, İmam Gazâlî'nin Kimya-yı Sa'âdet adlı eserinin "Muâmelat" kısmından "Beşinci asl"ın kardeşlik ile ilgili kısmının Türkçeye çevrisidir. Eser aslına bağlı kalınarak yazılan kelime kelime tercümeden ziyade Nergisî'nin, yazarın ifade etmek istediklerini kendi cümle ve ibareleriyle yeniden oluşturduğu bir metindir. Eserde süslü ve ağdalı bir dil kullanılmıştır.

Tasavvuf ve ahlak felsefesi hakkında bilgiler içeren eser Gazali'nin İhyâ-i Ulûm adlı eserinin bir nevi özeti olup Farsça yazılmıştır. İslâm dünyasında en çok okunan eserlerden biri olan Kimyâ-yı Sa'âdet'in birçok Türkçe tercümesi bulunmakla birlikte bu eserin tercümeleri arasında en çok rağbet görenin, Nergisî'nin bu kısmî tercümesi olduğunu belirten kaynaklar mevcuttur.²⁹⁵

İksîr-i Sa'âdet'in Özeti

Nergisî'nin bu eserinin özeti Nurten Çelik'in yüksek lisans tez çalışmasında yer alan metin esas alınarak hazırlanmıştır.²⁹⁶

Giriş

Nergisi Mevla'ya hamd ve senayla birlikte Resulü ve ashabına salât ve selamla eserine başlar. Daha sonra Sultan 4. Murat Hanı öven 18 beyitlik bir kaside ile devam eder. Kasidesinde Murat Hanı övdüğü gibi Şeyhülislam olarak atanan Hüseyin Efendi'yi de över.

Hüseyin Efendi insanların gönüllerini almakta, ilim ehli yetenekli kimseleri gayrete getirmektedir. Nergisi kendi ilmi birikimi ve kabiliyetini gösteren bir eseri şeyhülislama, sevgi ve saygısını göstermek için sunmak istemektedir. Ancak sunacağı eseri belirlemede zorluk yaşamaktadır. Bu arada şeyhülislam hastalanır. İnsanlar onun şifa bulması için dua ederler ve onun için kurban adarlar.

Nergisî şeyhülislama sunmak üzere bu eseri yazmaya karar verir. Karar verdiği eser, Hücetu'l-İslam İmam Gazali'nin Kimyâ-yı Sa'âdet adlı eserinin "Muamelat" kısmı beşinci aslının Türkçeye tercümesidir.

²⁹⁵ Çaldak, a.g.e., 1997, s.183.

²⁹⁶ bk. Nurten Çelik, **Nergisî: İksîr-i Sa'âdet (İnceleme-Metin-Dizin)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, 2012.

Şair, kitabını ancak şeyhülislam iyileştikten sonra arz edebilmiştir. Eserinin Kimyâ-yı Sa'âdet'ten tercüme olduğunu belirtir. İsim olarak da aslına benzemesi için İksîr-i Sa'âdet olarak seçtiğini söyler.

Tercümede metot olarak mana yönüyle tercüme yolunu benimser. Bu metoda Hz. Peygamberden hadis rivayetlerinde mana ile rivayet yapılmasını kabul eden âlimlerin görüşlerini delil getirir. Tercümede kendi üslubunu kullanıp cümleleri süslemiştir. Tercüme ile metin arasında doğal olarak farklılıklar olmuştur. Tercümede metne sadık kalınarak ifadenin aynen aktarılması yolu kullanılmamıştır. Çünkü bu şaire göre ifadeyi daraltmakta ve güzel bir sunuşu engellemektedir.

Nergisi kitabın tercüme ettiği kısmının bütün insanlara faydalı olacağı görüşündedir. Adabı muaşeret, Allah için dostluk, anne baba hakları, çocuk hakları, köle ve hizmetçi hakları tercüme edilen bölümün konularıdır. Şair herhangi bir başlık koymadan esere giriş yapmıştır.

Dostluk ve Kardeşliğin Önemi

Allah Zülcelâl insanları yokluk âleminden bu dünyaya göndermiştir. Âdem ve Havva ile bu serüven başlamıştır. Bu yönüyle bütün insanlar kardeş olup kıyamete kadar sürecek olan yolculukta birbirlerinin haklarını gözetmeleri gerekir. Şair, bu açıklamalardan sonra Allah için dostluk ve kardeşliğin önemini açıklar. Konuyla ilgili hadisleri sıralar.

Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurdu: “İki mümin bir araya gelirse, muhakkak dinî bakımdan birbirinden istifade ederler. O halde uhrevi hayat içinde kardeş edinmek lazımdır.”

Ebû İdris el-Havlânî, Muâz ibn Cebel'e: “Seni Allah için seviyorum.” dedi. Muâz ibn Cebel cevap olarak dedi ki: Sana müjdeler olsun. Zira Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu duydum: “Kıyamet günü Arş-ı A'zâm'ın etrafında kürsüler kurulur. Üzerlerinde bazı insanlar oturur. Hepsinin de yüzleri on dördüncü gecede ay gibi parlak. Bütün insanlar endişede iken, onlar emindir, herkes korku içinde iken, onlar sakindir. Onlar Allah-u Teâlâ'nın evliyası, yani sevgili kullarıdır. Onlar için ne korku ne de hüznü vardır, Dediler ki: Yâ Resûlallah, bunlar kimlerdir? Buyurdu ki: Allah için birbirlerini sevenlerdir.”

Başka bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: “Kıyametin o dehşetli gününde şu yedi sınıf insan Arş’ın gölgesinde bulunur. Bunlar, adaletle hükmeden devlet reisleri, henüz gençliğinde ibadete başlayanlar, namaz kılıp camiden çıkınca bir sonraki namaza kadar kalbi camiye bağlı olanlar, Allah için birbirini sevenler, Allah için toplananlar, Allah için ayrılanlar, tenhada Allah-ü Teâlâ’yı zikredip gözünden yaş akanlar, zengin ve güzel bir kadın kendisini çağırdığı zaman ‘Ben Allah’tan korkarım, gelemem.’ diyenler, sağ eliyle verdiği sadakayı sol eli bilmeyenlerdir.”

Allah Teâlâ peygamberlerinden birine vahiy gönderdi ve buyurdu ki: “Zahitliği seçmekle kendi rahatını düşündün. Zira bununla dünya ve dünya sıkıntılarından kurtuldun. Bana ibadette meşgul olmanda kendi izzetini elde ettin. Fakat dikkat et, sevdiklerimi benim için sevdin mi, düşmanlarıma benim için düşmanlık ettin mi?”

İsâ (a.s) buyurdu ki: “Allah’a isyan edenlere düşman olmakla kendinizi, Allah Teâlâ’ya sevdiniz, âsilerden uzak durmakla Allah-u Teâlâ’ya yaklaşınız. Onlara sert davranmakla Allah-u Teâlâ’nın rızasını kazanınız.” Yâ Rûhallah, kiminle oturalım dediklerinde, “Gördüğünüz zaman, size Allah-u Teâlâ’yı hatırlatan, sözleri ilminizi artıran, amelleri ve işleri size ahiret için çok çalışma şevk ve zevkini veren kimselerle oturunuz.” buyurdu. Allah-u Teâlâ, Dâvud aleyhisselâm’a şu vahiy gönderdi: “Yâ Dâvud, niçin insanlardan kaçıyor, yalnız oturuyorsun?” Hz. Dâvud: “Yâ Rabbi, senin sevgin, insanları hatırlamayı kalbimden sildi, hepsinden kaçır oldum.” dedi. Allah-u Teâlâ: “Ey Dâvud, uyanık ol! Kendine dostlar, kardeşler ara. Din uğrunda sana yardımcı olmayanlardan da uzak ol, çünkü kalbini karartır ve şükürden uzak tutarlar.” buyurdu. Bu kısımdan sonra şair şu beyte yer verir:

Zinhâr ez-ğarîn-i bed zinhar

Ve kınâ Rabbenâ azābe ’n-nār²⁹⁷

Evvelin ve ahirin Efendisi buyurdu: “Allah Teâlâ’nın bir meleği vardır. Yarısı kardan, yarısı ateştedir. Bu melek: Ya Rabbi! Kar ile ateş arasında ülfet koyup, bir arada bulundurduğun gibi sana lâyük kullarının kalplerine de ülfet ve yakınlık ihsan eyle.” der.

²⁹⁷ Nurten Çelik, **Nergisî İksâr-i Sa’âdet (İnceleme-Metin-Dizin)**, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman, 2012, s.47.

Allah İçin Gerçek Sevgi Nasıl Olur

Dünyevi bir sebepten sevmek, makam ve mal için yüzü güzel sözü tatlı olduğu için sevmek Allah için değildir. Allah için olan sevgi iki derecedir. Bunlar:

Birinci derece: Bir kimseyi onun yapabileceği bir şeyden dolayı sevmektir. Bir kimsenin hocasını ilim öğrettiği için sevmesi buna örnektir. Bunda da maksat makam ve mal değil ahiret olmalıdır. Üstad talebesini ilim okuttuğu için severse, ona ilim öğretmekle Allah Teala'nın razı olduğunu bilirse sevgisi Allah için olur. Hatta kendisine yiyecek ve içecek verip fazla ibadet etmek için yardımda bulunanı sevmesi Allah için olur.

İkinci derece: Bu daha yüksektir. Bir kimseyi hiçbir fayda düşünmeden yalnız Allah için sevmektir. Onu sadece Allah Teala'ya itaat ettiği için ve Allah Teala'yı sevdiği için sever.

Allah Teala'ya itaat edenleri seven kimse zaruri olarak kafirleri, zalimleri, asileri ve fâsıkları yine Allah için düşman tutar. Çünkü bir kimseyi seven onun dostlarını da sever ve düşmanlarına da düşman olur. Bir Müslüman, fâsık olursa Müslümanlığı için sevilir, fiski için de düşman bilinir.

Selefin ahlakı bu konuda farklıdır. Bazıları dine bağlılıkları ve tavizsiz olmalarından dolayı kâfir, zalim, asi ve fâsıklara sert davranmakta ileri gittiler. Ahmet ibn Hanbel buna örnek olabilir. Bazıları da hepsine şefkat ve rahmet nazarı ile bakarlardı. Her şeyin kader ve kaza ile olduğunu düşünürlerdi. Buradaki ölçü kendisine yapılanı affetmek din-i mübine yapılan işlerde sert ve tavizsiz olmaktır.

Allah'a düşmanlık edenlere de kızmanın dereceleri vardır. Bunlar da şöyledir:

Birinci derecede olanlar kâfirler ve müşriklerdir. Onlardan sakınmak ve onlara karşı her çeşit silahla savaşa hazırlıklı olmak gerekir. Ehli kitaptan zimmilere gelince onlarla dostluk kurmak tahrimen mekruh olur.

İkinci derecede bulunanlar bidat sahipleridir. Eğer bidatlerine çağırıyorsa insanları onlardan uzak tutmak için düşmanlığı açıktan yapıp tavır almak gerekir.

Üçüncü derecedekiler zulüm, gıybet, yalan şahitliği gibi günahlarla Müslümanlara eziyet eden günahkârlardır. Bunlara sert davranmak gerekir.

Dördüncü derecede olanlar ise gizli şarap içip kimseye zarar vermeyen ve kendine zararlı kimselerdir. Bunları tatlı dille, hoş sohbetle uyarmak gerekir.

Dostluk kurulacak kişide üç özellik aranır. Birincisi akıllı olmalıdır. Ahmak kimselerin dostluğunda hayır yoktur. Akılsızın yüzüne bakmak hatadır. İkincisi, iyi ahlaklı olmalıdır. Üçüncüsü ise salihlerden olmalıdır. “Mücrimler simalarından tanınır” hükmünce günahlarının karanlığı yüzlerine aksetmiş kimselere güvenilmez. Bidat ehlinden de uzak durmak gerekir. “İnsanları kötülükten menetmek Allah’ın işine karışmaktır.” demek en kötü bidattir, zındıklıktır.

Caferi Sadık (r.a) şöyle buyurdu: “Beş kimse ile arkadaşlık yapmayın. Bunlar yalancı, ahmak, cimri, korkak ve fâsık kimselerdir.”

Arkadaşlık yapacak kişide bütün güzel huyların bulunması zordur. Dikkat etmek gereklidir. İlim ehli tecrübeli kişiler insanları üç kısma ayırmışlardır. Bazıları gıda gibi olup sürekli gereklidirler. Bazıları ilaç gibi olup bazen gerekli olurlar. Bazıları da hastalık gibi olup hiç aranmazlar.

Kardeşlik ve Dostluk Hakları

Nikâh akdinde nasıl haklar oluşuyorsa kardeşlikte de haklar oluşur. Ahmed-i Muhtar: ‘İki kardeş birbirini yıkayan iki el gibidir.’ buyurmuştur. Yine rivayet edilmiştir ki böylece iki kardeş birbirlerini temizlemede yardımcıdırlar. “Âdemoğulları yek bir vücut gibidir.” denildiği gibi kardeşler birbirlerine muhtaçtır.

Kardeşlik sözleşmesine karar verildiğinde şu haklar gerçekleşir:

1. Burada en yüksek derece kardeşini kendine tercih etmektir. “Kendileri ihtiyaç içinde bulunsalar bile diğerlerini kendilerine tercih ederler.” (Haşr /9) ayeti ölçü alınır. Kişi, tereddütsüz her şeyini kardeşi için harcamalıdır. Utbetu’l Amir bir dostundan dört bin akçe talep etti. Dostu da ona yarısını teklif edince, Utbe ondan vazgeçti ve: “Ey utanmaz! Utanma nedir bilmez misin ki Allah için sevgi iddiasında bulunup da bu fani dünyada cimrilik ediyorsun?” dedi.

Şair, bu konuyla ilgili olarak bir hikâyeye yer vermiştir. Geçmiş meliklerden biri döneminde suçsuz bir sufi gruba iftira atıldı. Can almada Azrail’in kardeşi gibi

olan melik hepsinin öldürülmesini emretti. Öldürülmek için sıraya dizilen grubun içinde Ebu'l Hasan en-Nuri en öne çıktı. “Önce benim kafamı kesin.” dedi. Niçin böyle yaptığını sorduklarında, “Siz beni öldürmekle meşgul iken kardeşlerim biraz daha yaşamış olurlar.” dedi. Bu duruma hayret edip şaşırın melik, hepsinin serbest bırakılmasını istedi.

Ebu Hüreyre'nin yanına birisi geldi ve “Ey Resulallah'ın ashabı seninle dost ve kardeş olmak istiyorum” dedi. Ebu Hüreyre: “Kardeşliğin hakkını biliyor musun.” Diye sordu. Adam hayır dedi. Ebu Hüreyre: “Kendi altın ve gümüşünü ben tamamen harcasam gönül hoşluğuyla kabul eder misin?” dedi. Adam ise henüz o makama çıkmadığını söyledi. Bunun üzerine Ebu Hüreyre: “Öyleyse vazgeç, bu senin işin değildir.” dedi.

Başka bir rivayette şu örneğe yer verilmiştir: Mesruk ve Hayseme arasında kardeşlik vardı. Borçlu olduklarında biri, diğeri bilmeden onun borcunu veriyor diğeri de öbüründen habersiz onun borcunu ödüyordu.

Hz. Peygamber iki misvak aldı. Biri eğri diğeri doğru idi. Yanında sahabeden biri vardı. Doğrusunu ona verdi, eğrisini kendisi aldı. Ya Rasulallah buna siz daha layıksınız deyince, buyurdu ki: “Bir kimse ile bir müddet arkadaşlık edene, muhakkak arkadaşının hakkını gözetip gözetmediği sorulur.” Hz. Peygamber bununla diğerkâmlığa işaret etmiştir.

2. Kişinin bütün işlerinde kardeşi söylemeden ona yardımcı olmasıdır. Selef-i salihin böyle yapmışlardır. Her gün dostlarının evlerine varıp işlerini görmüş, odun, tuz, yağ gibi ihtiyaçlarını almışlardır.

Hasan-ı Basri şöyle buyurdu: “Din kardeşlerimiz bize ehlimizden ve evladımızdan daha üstündürler. Çünkü onlar bize dini emirleri hatırlatır, yönümüzü Hak tarafına çevirirler.”

İmam Cafer-i Sadık buyurdu ki: “Ben bir daha bana ihtiyaçlarını söylemezler korkusuyla düşmanlarımın bile ihtiyaçlarını gidermeye çalışırım. Ben ona değil o bana muhtaç olsun diye çok çalışırım. Bu hâlde iken dostlarımın durumunu siz düşünün.”

3. Dil ile olan haktır. Bu da birkaç derecedir. Din kardeşi hakkında iyi sözler söylemeli, ayıp ve kusurlarını örtmeli ve gıyabında onu korumalıdır. Bir

şey söyleyince dinlemeli ona muhalefet etmemeli, onunla münazara ve münakaşa etmemelidir. Onunla araları açılrsa dahi onun hiçbir sırrını ifşa etmemelidir. Ona hakaret edenle konuşmamalıdır. Bir kusur yaparsa şikâyet etmemeli, “Hataları görmezden gelmek büyüklerin ahlakıdır.” kuralınca onu mazur görmelidir. Bir iyilikle on kusuru örtmelidir. Kardeşinin her kusurunun bir mazereti olduğunu düşünmeli, daha da olmazsa kendi nefisini ayıplamalıdır.

Su-i zandan sakınmalıdır. “Zannın bazısı günahtır.” fetvasınca hiçbir kimse hakkında su-i zan caiz değildir.

İsa (as) buyurur ki: “Arkadaşını uyurken görüp üzerindeki elbiseyi kaldırarak avret yerini açan kimse hakkında ne dersiniz?” Ey Allah’ın resulü bunu kim yapar dediklerinde, İsa (as): “Siz yaparsınız! Bir din kardeşinizin ayıbını gördüğünüz zaman, onu ifşa eder, başkaları bilsin diye söylersiniz.” buyurmuştur.

Buyruldu ki: Dört vakitte tutumunu değiştiren, arkadaşlığa layık değildir. Bunlar, kendisinden bir şey istendiğinde, kızgınlık anında, tamaha düştüğü sırada ve şehvetinde olandır.

Hazreti Abbas, oğlu Abdullah’a buyurdu ki: “Ömer (r.a) seni kendine yakın tutuyor ve yaşlılardan çok sana kıymet veriyor. Şu beş şeye çok dikkat et: Hiçbir sırrını açığa vurma, huzurunda gıybet etme, ona hiç yalan söyleme, ne emrederse yap ve senden hiçbir zaman hıyanet ve itaatsizlik görmesin.”

Herhangi bir meselede ihtilaf ve münakaşa etmemelidir. Bu sevgiyi yok eder. Kardeşinin sözünü reddetmek, onun cahil ve ahmak; kendisinin ise akıllı olduğunu ima etmektir. Ona karşı kendini büyük görmek ve ona hakaret gözü ile bakmaktır. Bu ise dostluğa değil, düşmanlığa yakındır. Her işte kardeşine uyum göstermelidir. Ebu Süleyman Dârânî şöyle buyurmuştur: “Bir dostum vardı ki ‘El- cismün cismani ve’r- ruhu vahid’ (İki cisim tek ruh) hükmünce yekvücut gibi idik. Bir defa bir şeye ihtiyacım var, dedim. Ne kadar ihtiyacımın olduğunu sordu. Kalbimde ona karşı sevgi kalmadı.”

4. Onu sevdiğini ve ona lütufkâr olduğunu söylemektir. Hadis olarak rivayet edilmiştir ki: “Bir kimse, bir kimseyi seviyorsa, ona sevdiğini söylesin.

Böyle yapılırsa, kardeşinin kalbinde sevgisi doğar. Diğer yandan muhabbet artar. Kardeşini sevdiği isim ve lakaplarla çağırmalı, sevmediği lakaplardan kaçınmalıdır.” Hz. Ömer bin Hattab şöyle buyurdu: “Kardeşlik üç şeyle artıp safileşir: Onu en iyi isimlerle çağırarak, ondan önce selam vermekle, oturmakta onu kendine tercih etmekle.”

Hz. Ebu Derdâ, kırdâ gezerken çift süren iki öküz dikkatini çeker. İki öküzün birbirine uyumlu şekilde çift sürdüğünü görür. Öküzlerden biri yattığında diğeri de yatmakta, biri ayağa kalktığında ise diğeri de hemen ayağa kalkmaktadır. Bunu gören Ebu Derdâ duygularına engel olamayıp gözlerden yaşlar akar ve “Din kardeşi olan kimseler bu iki hayvana bakarak ibret almalıdır. Böylece birbirleriyle uyum içinde olmayı ve birbirlerine itaat etmeyi öğrenmelidir.” buyurur.

5. Din kardeşine ihtiyacı kadar ilim ve dinde olanları öğretmektir. Allah için kardeş olanların birbirini Cehennemden koruması, dünya belalarından korumasından daha önemlidir. Öğrettiği ilim ile amel etmezse tatlı dille uyarmalıdır. Kusurunu تنها yerde nazikçe söylemelidir. Hazreti Fahr-i Âlem’in (sav) “Mümin müminin aynasıdır.” buyurdıkları sözün hikmeti olarak müminler birbirlerine ayna görevi görüp kusurlarını fark ederler.

Ömer (ra) buyurdu: “Ayıplarımı, bir hediye gibi önüme getirene Allah merhamet eylesin.” Selmân-ı Fârisî (r.a) yanına gelince: “Ey Selmân, doğru söyle! Beğenmediğin hâllerden bende hangisini gördün ve duydun?” buyurdu. Selmân (ra): “Beni bu hususta konuşmaktan affeyle.” dedi. “Muhakkak öğrenmek istiyorum.” diye ısrar edip çok zorlayınca Selmân (r.a): “Duydum ki, evinizde günde iki defa yemek yeniyor ve gündüz ve gece giymek üzere iki gömleğin varmış.” dedi. Hazreti Ömer: “Bundan sonra bunları da yapmayız. Başka hiçbir şey duydun mu?” buyurdu. Bunun üzerine Selmân (r.a) “Hayır duymadım.” dedi.

Kardeşlikten maksat kendi ahlakını, din kardeşlerinden gelecek bazı şeylere katlanmakla düzeltmektir. Onlardan iyilik beklememelidir. Ebu Ali Ribatî buyururlar ki: “Abdullah-ı Râzî ile sahrada gidiyorduk. Yolda sen mi, yoksa ben mi reis olayım, dedi. Sen ol, dedim. Ne desem yapacaksın, dedi. Baş üstüne, dedim. Torbanı getir, dedi. Getirdim. Yiyeceğimi, elbisemi ve daha neyim varsa torbasının içine koydu ve

sırtına aldı. Kendisi taşıdı. Her ne zaman, bana verin, yorulduunuz, desem, bana: ‘Sana reis benim dedim, söylediğimi tut.’ derdi. Ertesi gece yağmur yağdı, sabaha kadar uyumadı, ayakta durdu, ıslanmayayım diye de üstüme bir örtü tuttu. Bir şey söylesem, reis benim, sen dediğimi yap derdi. Keşke onu reis yapmasaydım diye nefsimi ayıplayıp kınadım.”

6. Hata ve kusurunu affetmelidir. Yolun vefalı büyükleri şöyle buyurdular: “Bir din kardeşin sana bir kusur ederse, kendinde onun yetmiş çeşit özrünü ara. Nefsin kabul etmezse, nefesine de ki: İşte senin kötü huyun ve herkese kötü konuşmandır. Kardeşin senden yetmiş türlü özür diliyor da kabul etmiyorsun. Kusuru bir günah ise, ona güzellikle o işten vazgeçmesini söyle. Vazgeçerse ve ısrar etmezse görmezlikten gel. İsrar ederse nasihat eyle. Fayda vermezse, bu hususta ne yapılacağı hakkında Ashâb- ı kirâm ihtilâf eylediler. Ebû Zer’in (ra) görüşüne göre, o kimseyle arkadaşlığı kesmek lâzımdır. Buyuruyor ki: “Onu Allah için sevmiştin, şimdi de Allah için ona düşman ol!”. Ebû’ d-Derdâ ve ashâb-ı kirâmdan bir kısmı buyurdu ki: “Arkadaşlığı kesmemek lâzımdır. O işinden döneceği ümit edilebilir. Baştan dost edinmemek gerekir. Dost edindikten sonra bu şekilde onunla olan ilişkisini koparmamalıdır.”

Bir kimseye “Senin din kardeşin dinini bırakıp bir günaha saplandı. Niçin onunla kardeşliği kesmiyorsun?” dediler. Buyurdu ki: “Onun, şimdi bir kardeşe ihtiyacı vardır. Zira düşkündür, ondan nasıl el çekerim? Lütüfla eline yapışırım, belki böylelikle onu cehennemden kurtarırım.”

Din büyüklerinden iki kardeş vardı. Birinin kalbi bir aşka tutuldu. Diğer kardeşine, yani din kardeşine: “Benim kalbim hasta oldu, eğer kardeşlik akdini bozmak istersen boz.” dedi. Kardeşi ise: “Bir günah için senden ayrılmaktan beni Allah korusun.” dedi ve Allah Teâlâ onu bu belâdan kurtarıncaya kadar hiçbir şey yememeye ve içmemeye karar verdi. Kırk gün hiçbir şey yemedi. Sonra âşık olan kardeşine “Hâlin nasıldır?” diye sordu. Kardeşi: “Eskisi gibiyim.” dedi. Bunun üzerine kardeşi yine yememeye devam etti. Vücudu eridi. Nihayet bir gün kardeşi geldi ve “Allah Teâlâ imdadıma yetişti ve kalbimi aşktan soğuttu.” dedi. Bunun üzerine hiçbir şey yemeyen kardeşi yemek yedi.

Ebu Derda'nın mezhebi kardeşlik kaidesine daha yakın, daha doğru ve daha sağlamdır. Kardeşlik hakkı, nesep yönünden akrabalık hakkı gibidir. Kişi, bir günah veya hatadan dolayı akrabalarından ayrılmadığı gibi kardeşinden de ayrılmaz. "Eğer onlar sana asi olurlarsa o zaman muhakkak ki ben sizin yaptıklarınızdan uzağım de." (Şu 'ara/ 216) ayetinin tefsirinde Huccetü'l-İslam, ayetten anlaşıldığı üzere akrabaların yaptıkları hata ve günahtan kaçınacak yoksa onlardan değil demişlerdir. Ebû'd-Derdâ'ya (ra): "Din kardeşin günah işledi, onu düşman tutuyor musun?" denildiğinde, "Günahına düşmanım, ama o benim kardeşimdir." buyurdu.

7. Kardeşini ve yakınlarını yaşamında ve ölümünde dua ile anmaktır. Cenab-ı Fahrü'l-Âlem'den şöyle rivayet olunmuştur: "Bir kimsenin, birisine gıyabında yaptığı dua kabul olur. Yapılan duaya bir melek, 'Âmin, aynı şeyler sana da olsun.' der." Hz. Peygamber yine şöyle buyurdu: "Birbirlerini sevenlerin arkalarından yaptığı dualar reddolunmaz."

Bu konuda geçmişte şöyle demişlerdir: "Kardeşlik öyledir ki, sen öldüğünde vârisler mirasını paylaşırken o, mezardaki hâlini düşünüp, senin için duâ eder. Hz. Peygamber buyurmuştur ki: "Ölen, boğulmak üzere olup tutunmak için sağa sola el atan kimse gibi, ehlinden, çocuklarından ve dostlarından duâ bekler. Yaşayanlardan gelen bu dualar, nur dağlan gibi ölünün kabrine gelir.

8. Dostlukta kişi vefalı olmalıdır. Dostlarının yakınlarını da vefatından sonra kollaması buna dâhildir. Rivayet olunmuştur ki Rasulullah zamanında meclise hazan yaprağı gibi kurumuş saz misali yaşlı bir bayan girdi. Hz. Peygamber, örtüyle gizlenmiş bu bayana çok ilgi gösterdi. Tazim etti. Onun bütün ihtiyaçlarını giderip elbiseler, kokular ikram etti. Ashab bu duruma çok şaşırdılar. Onun kim olduğunu sordular. Hz. Peygamber, onun Hz. Hatice'nin arkadaşı olduğunu, Hz. Hatice'ye gelip gittiğini söyledi. "Şimdi onun hakkına riayet etmemek ruh-i merhumeye eziyet olur." buyurdular.

Kişi dostunun yakınlarına da ilgi göstermelidir. Bu dostunun kalbine daha çok tesir eder. Mevki makam gibi her ne olursa olsun bir sebepten dolayı dostluğu kesmemelidir. Çünkü şeytanın en sevindiği hususlardan birisi dostların arasının açılmasıdır.

Kardeşlik haklarından birisi de kişinin dostu hakkında kötü sözler söyleyeni dinlememek ve söz taşıyıcıları yalancı kabul etmektir.

9. Tekellüften, usanç verici şeylerden kaçınmaktır. Hazreti Ali (ra) şöyle buyurdu: “Dostların en fenası seni kendisine hizmete ve tekellüfe zorlayandır.” Büyükler buyurmuştur ki: “Dünyayı sevenlerle edepli olarak, âhireti isteyenlerle ilim sahibi olarak, mârifet sahipleriyle de istediğin gibi görüş. Ehli irfan, kusur ve noksana bakmaz. Bir hata işleseniz, kerem ehli olduklarından kusurlarınızı örtüp affederek iyileştirir.”

10. Kendini dostundan daha aşağı, zayıf, küçük görmektir. Cüneyd-i Bağdadi'nin huzurunda birisi, hakiki dostun çok az olduğundan bahsedip “Ömrüm bitecek bir dost bulamadım” dedi. Cüneyd o adamı ayıplayıp ona şu cevabı verdi:

“Ey imkânsız arzuların heveslisi, aklını bu hayale kiralamış kimse, senin yükünü taşıyacak, sıkıntı ve cefanı çekecek birini arıyorsan bulamazsın. Yar istersen istek oklarına göğsünü siper edip elem ve acılara dayanman gerektir. Yoksa dost bulamazsın. Tek kalırsın.”

Din büyükleri buyurdular ki: “Kendini din kardeşlerinden üstün gören safa bulamaz, günahkâr olur. Onlar da onu öyle görürlerse günahkâr olurlar. Kendini onlar gibi görürse, kendisi de onlar da üzülür. Onlardan aşağı görürse kendisi de onlarda rahat ve selâmette olurlar.”

İslam Kardeşliğinin Hakları

Şair İslam kardeşliği konusunu bölümlere ayırarak anlatmıştır. Örnek hikâye ve güzel sözlerle konuya zenginlik katmıştır.

Yakınlık derecesine göre haklar vardır. En kuvvetli bağ, Allah için olan kardeşlik olduğundan önce bu anlatılmıştır. Müslüman olmasından dolayı hakları olan kimseler de anlatılacaktır. Bunlar:

Birincisi: Kişi, kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi hiçbir Müslümana istememelidir. Hazreti Peygamber şöyle buyurdu: “Mü'minler, bir beden gibidir. Bir uzvu acıyınca, bütün uzuvları bunu duyar ve acır. Kişi, kendine layık görmediği şeyi

başkalarına layık görmemelidir. Kimsenin yoluna kuyu kazmamalıdır ki kim kardeşine kuyu kazarsa kendi ona düşer.” Kişi bu sözlerden ibret almalıdır.

İkincisi: Eli ve diliyle başkalarına zarar vermemektir. Meşhur hadiste bildirildiği gibi Müslüman olmanın şartı elinden ve dilinden diğer Müslümanların emin olmalarıdır. Mümin olması ise Müslümanların dinleri ve mallarında ondan emin olmasına bağlanmıştır. Muhacir de huyu övülen o kimsedir ki kötü hal ve hareketlerden ayrılan ve ondan uzak durandır. Mücahid (ra) anlatıyor: “Allah cehenneme gidenlere kaşıntı rahatsızlığı vermiştir. Öyle ki cehennemdekilerin kaşınmaktan kemikleri açığa çıktı. Onlara şöyle seslenildi: “Bu durum hoşunuza gidiyor mu?” Azap içinde feryat ederek ‘Bu elem ve azaba dayanamaz olduk, bu çok kötü durumdur.’ diye cevap verirler. Zebaniler: ‘Bu hâl size Müslümanlara dünyada yaptığımız kötülüklerin karşılığıdır’ derler.

Üçüncüsü: Hiçbir kimseye kibirli davranmamalıdır. Mütekebbir olanlar “Allah büyüklenenleri sevmez.” (Nahl/23) ayetiyle tehdit edildiğini bilmelidir. Belli makamlara gelmesinden dolayı halka hizmetten geri durmamalıdır. Zira Hz. Peygamber o yüce makam ve şana sahip olmasına rağmen dul kadınların, miskinlerin işlerini görürdü. Hiçbir kimseye küçümseyerek bakmamalıdır. Bundan büyük günah olmaz. Belki hakaret gözüyle baktığı “Kubbelerimin altında velilerim vardır ki onları benden başkası tanımaz.” emrinde Allah tarafından gizlenmiştir.

Dördüncüsü: Müslümanlar hakkında hiçbir dedikoduyu dinlememelidir. Söz taşıyanlar cennete giremeyecektir.

Beşincisi: Kasten üç günden fazla hiçbir Müslümanı sohbet şerefinden mahrum etmemektir. Zaruret icabı bir iki gün konuşma terk edilirse de üç güne çıkarmayıp konuşmaya başlamalıdır. Bazı büyükler demiştir ki: “Kardeşlerinin kusurlarını affedenlerin ancak izzet ve şerefleri artar.”

Altıncısı: Kişi, karşısındaki ister iyi biri olsun ister kötü biri olsun elinden gelen iyiliği yapmalıdır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “Elinden geldiği kadar herkese iyilik et, eğer o buna lâayık değil ise, senin kerem ehli olduğun sabit olmuş olur.” Hadiste şöyle anlatılmıştır: İnsanlıkta esas olan akıldır. Aklın kemalinden sonra lazım

olan Allah ve resulüne imandır. İmandan sonra en mühim şey bütün insanlara iyi kötü demeden iyilik etmektir.

Yedincisi: Yaşlılara hürmet etmek küçüklere merhamet etmektir. Zira Hz. Peygamber bu iki halde kusur edenler bizden değildir, diye işaret etmiştir. Yine Hz. Peygamber buyurdu ki: “Gençliğinde, ihtiyarlara hürmet edenlere, Allah Teâlâ ihtiyarladıkları zaman gençlere hürmet ettirir.” O hâlde ihtiyarlara hürmet etmek, uzun ömürlü olmaya işaretir. Çünkü büyükleri, yaşlıları sayan ve büyük tutanın, onlar gibi yaşlanacağı ve mükâfatını göreceği anlaşılır. Peygamber (as) seferden dönünce, çocukları toplar, onları hayvana bindirir, kimini önüne, kimini arkaya alırdı. Ona küçük bir çocuk getirip, isim koymasını ve dua etmesini isterlerdi. Çocukları kucağına alırdı. Çocuklar bazen, O’nun kucağına çiş yaparlardı. Ancak Hz. Peygamber onlara müsamaha gösterirdi.

Sekizincisi: Bütün Müslümanlara güler yüzü olmalıdır. Sert görünmemeli ve güler yüzlü olmalıdır. “Allah Teâlâ kolaylık gösteren güler yüzlüleri sever.” buyrulmuştur.

Dokuzuncusu: Yalan ve vaadinden dönmekten kaçınmaktır. Vaadinden dönüp emanete hıyanet edenlerin velev ki oruç tutup namaz kılsalar dahi münafıklardan sayılıp doğru ve seçilmişlerin halkasından kovulduğu hadislerde bildirilmiştir.

Onuncusu: Herkese kendi mertebesine göre davranmalıdır. Fakir ve avamdan olana durumuna uygun ikram etmeli, zengin ve makam sahibine de kendi makamına uygun davranmalıdır.

On birincisi: Birbirine dargın olan iki Müslümanı barıştırap aralarını bulmaya çalışmalıdır. Bir gün Hz. Peygamber sahabeye dönüp “Nafile ibadetlerden daha üstün olan şeyi size haber vereyim mi?” buyurdularında Hz. Ömer, “Anam babam sana feda olsun.” deyip ashab da buna iştirak edip buyurun dediler. “İki Müslüman arasındaki düşmanlığı giderip aralarını bulmak, Allah katında sürekli işlenen nafile ibadetten efdaldır.” buyurdu.

On ikincisi: Müslümanların ayıp ve kusurlarını örtmelidir. Bu dünyada Müslümanların ayıp ve kusurlarını örtenlerin kıyamet gününde Allah Teala ayıp ve kusurlarını örter diye Hz. Peygamber haber vermiştir. Hz. Peygamber insanların

ayıplarını araştıranları kınayarak şöyle buyurdu: “Bir Müslümanın sır perdesini yırtıp gizli şeylerini açığa vuranın, Allah-u Teâlâ da sır perdesini yırtar, isterse kendi evinde olsun, kötülüklerini meydana çıkarır.”

Bu konuyla alakalı şu hikâye aktarılmıştır:

Hazreti Ömer gece bekçilerini denetliyordu. Bir şarkı sesi işitti. Sesin geldiği evin penceresine tırmandı. İçeride, bir adam, bir kadın ve yanlarında şarap gördü. Pencereden girdi ve “Ey Allah’ın düşmanı! Böyle bir günahının örtüleceğini mi zannettin?” buyurdu. O kimse: “Ey Emîre’l- Mü’minîn! Acele etme. Ben bir günah işlemiş isem, sen üç günah işledin. Allah Teâlâ ‘Ayıpları araştırmayın.’ buyurdu. Sen ise araştırıyorsun. Allah Teâlâ “Evlere kapılardan giriniz.” Buyuruyor. Sen ise, pencereden girdin. Allah Teâlâ “İzinsiz kimsenin evine girmeyin, selâm vererek girin.” buyuruyor. Sen ise izinsiz girdin ve selâm vermedin.” dedi. Bunun üzerine Hazreti Ömer: “Şimdi seni affedersem tövbe eder misin?” buyurdu. O kimse: “Elbette ederim, eğer affedersen, bu günahı bir daha işlemem.” dedi. Hazreti Ömer de onu affetti. O da tövbe etti.

On üçüncüsü: Töhmüt altında kalınacak şeylerden ve halkın kınayacağı tehlikeli yerlerden uzak durmaktır. İnsanları kendi hakkında su-i zana düşürüp onların gıybet yapmasına fırsat vermemelidir. Kim başka bir kimsenin günah işlemesine sebep olursa, o günaha ortak olur.

Peygamberimiz, Ramazanın sonunda, hanımları Safiye ile mescitte oturmuş konuşuyorlardı. İki kimse oraya geldi. Onlara tebessüm edip “Bu benim hanımım Safiye’dir.” buyurdu. Gelenler, “Yâ Resûlâllah! Bir kimse ne kadar sû-i zan etse de size de edemez ya” deyince, Hz. Peygamber “Şeytan insanın vücudunda kan gibi akmaktadır.” buyurdu.

Şair diğer hakları da şu şekilde sıralamıştır:

Eğer sözünün geçtiği yer olursa diliyle Müslümanlara yardım etmelidir. Peygamberimiz “Dil sadakasından daha faziletli sadaka yoktur.” buyurdu. Bu nasıl olur diye ashab sorunca “Şefaât (aracılık) etmekle; bu sayede kan davası önlenir, menfaat sağlanır, zararın önüne geçilir.” buyurdular. Bir kimsenin gıyabında bir

Müslümana dil uzatıldığını, malına veya canına kastedildiğini duyunca, o Müslümanı savunmalı, haksızlığa engel olmalıdır.

Bir Müslüman kötü bir kimse ile arkadaşlık ederse ona iyi davranarak bu halden kurtulmasına çalışmalıdır. Fakirlerle oturup kalkmalı, onlarla arkadaş olmalıdır. Süleyman (as) nerede fakir birini görse, onunla oturur ve “Miskinler, miskinlerle oturur.” buyururdu. Hz. Resul münacatlarında “Ey Allah’ım! Beni fakir olarak yaşat, fakir olarak öldür ve beni fakirlerle haşreyle.” diyerek yalvarmıştır.

Müslüman kardeşinin gönlünü sevindirmeli, ihtiyacını gidermeye çalışmalıdır. Hadislerde şu şekilde geçmiştir:

Bir Müslümanın ihtiyacını gideren sanki Mevla’ya hizmet etmiştir. Bir mümini sevindirenlerin kıyametin karanlığında yüzleri pür nur olacaktır. Bir Müslümanın işi için gündüz gece bir vakit uğraşan iki ay itikafta bulunmuş gibi sevap alır.

Müslümanlardan kime rastlarsa selam vermelidir. Hazreti Peygamber (as) huzurunda olanlara “Selam vermeden önce konuşana cevap vermeyin. Önce selam versin.” buyurmuştur. Aksıran bir kimse “Elhamdülillah” dediğinde ona “Yerhamüka’llah” demelidir. Ehli imanın hasta olanlarını ziyaret etmelidir. Bu hususta Resulullah şöyle buyurdu: “Hasta ziyaretine gidenler sanki cennete girmiş gibi olur. Döndüğünde yetmiş bin melek onun selameti ve bağışlanması için akşama kadar yalvarır.”

Hayatında haklarına riayet ettiği gibi ölümünde de Müslümanların cenaze işlerinde bulunmalıdır. “Cenazeyi takip edene bir kırat, defnedilinceye kadar bekleyene iki kırat sevap verilir. Bir kırat Uhud dağı kadardır.” diye hadiste buyrulmuştur. Kabir ziyareti yapıp ibret almalı, yatan Müslümanların hepsi için dua etmelidir.

Komşu Hakları

Komşu Müslüman ise iki hakkı olur. Bunlardan biri komşuluk diğeri Müslümanlık hakkıdır. Akraba olur ise üç hakkı olur. Bunlar Müslümanlık, akrabalık ve komşu hakkıdır. Peygamber: “Allah ve ahirete iman eden komşusuna iyilikte bulunsun.” buyurmuştur. Kırk eve kadar komşu olur. Komşuya eziyet verecek şeylerden kaçınmalıdır. Peygamberimiz komşu hakları hususunda: talep ederse

yardımda bulunmak, fakir iseler infakta bulunmak, hastalandıklarında onları ziyaret etmek, ölünce cenazelerine gitmek, evlerin duvarlarını yüksek yaparak komşusunun havasına ve ışığına engel olmamak, alınan meyvelerden komşusuna da göndermek, kendi çocuklarının ellerine yiyecek bir şeyler verip dışarı göndermemek, yemek pişirirken mutfaktan yayılan kokulara dikkat etmek, eğer bu mümkün değilse de pişen yemekten bir miktar komşulara göndermek gerektiğini buyurmuştur.

Akraba Hakları

Bu konuda sayısız hadis vardır. Birinde Seyidu'l-Vera şöyle buyurmuşlardır: Allah-u Teala buyuruyor ki: Yakınlarından ilgiyi kesenlerden ben de alakayı keserim. Başka bir rivayette: Akraların talebini hemen beklemeden vermek gerektiği, ömrünün uzun rızkının bol olmasını isteyenın akrabasına iyi davranması gerektiği buyrulmuştur.

Ana Baba Hakkı

Hepsinden büyük ve kişi için en önemlisidir. Bir mümin ana baba hakkında kusur etmemelidir. Hadiste cennetin kokusu beş yüz yıllık uzaklıktan duyulur. Anne babasını üzenler ve akraba bağııı koparanlar bunu duyamazlar buyruldu. Bir kimse Resulullah'ın huzurunda: Ey Allah'ın Resülü annem babam vefat ettiler, onların hakları olarak yapabileceğim bir şey var mı diye sordu. Peygamberimiz: Onlar için namaz kıl, dua ve istiğfar et, vasiyetlerini yerine getir, sevdiklerine, dostlarına izzet ikramda bulun, akraba ve yaranlarına yardım et buyurdular.

Çocuk Hakkı

Peygamber'e kime iyilik edeyim diye sorulunca ana babaya diye cevaplamış, anne babam ölmüş ise dediklerinde çocuklarına buyurmuşlardır. Çocuğu isyan ettirecek kadar kötü davranmamalıdır. Enes bin Malik' ten rivayet edilmiştir ki: Çocuk yedi günlük olunca akika kurbanı kesiniz, güzel isim koyunuz. Altı yaşına gelince edep öğretiniz. Dokuz yaşında odalarını ayırınız. On üç yaşında namaz kıldırınız. Kılmazlarsa hafifçe dövünüz. On altı yaşına gelince evlendiriniz. Elini tutup seni büyüttüm, terbiye ettim ilim öğrettim evlendirdim. Dünyada senden gelecek zarardan ve ahirette senden gelecek azaptan Allah'a sığınırım deyin.

Köle ve hizmetçi hakları. Cenabı Resul-ı Huda bu konuda Allahtan korkmak gerektiği, yediklerinden onlara da yedirilmesi giydiklerinden onlara giydirilmesi, yapamayacak ağır işleri buyurmamaları, memnun ise alıkoyup değilse satmalarını emretmiş, Allah'ın kullarına eziyet etmeyin buyurmuştur. Kader sırrını düşünüp kendilerinin efendi iken köle ve hizmetçi olabileceklerini kıyas etmelidirler. Günde kaç hatasını affedelim sorusuna yetmiş defa denmiştir. Onun hatasını görünce Allah-u Teâlâ'ya karşı kendi hatalarını düşünmelidir.

2.6.2. Kânûnu'r-Reşâd

Nergisî'nin mensur olarak ele alınan bu eseri, H.1033-1034/M.1624 yılında kaleme alınmıştır. Eser, İranlı şair Vassaf Reşîdü'd-dîn Fazlu'llâh Şirâzî'ye (öl. H.735/M.1334) ait olduğu düşünülen²⁹⁸ Farsça siyaset-nâme Ahlâku's-Saltana'nın çevirisidir. Şair Ahlâku's-Saltana'yı tercüme ederek hazırladığı bu eseri "Kânûnu'r-Reşâd" adıyla IV. Murad'a sunmuştur. Ayrıca şair bu eseri IV. Murad'ın cülûsu sebebiyle kaleme aldığını eserinde belirtir.

Eserde tercüme edilen Ahlaku's-Saltana'da da olduğu gibi konuların sıralanmasında herhangi bir düzene uyulmamış, klasik siyaset-nâmelerde sıkça görülen fasl, bab gibi bölümlere yer verilmemiştir.²⁹⁹ Eserde anlatılan konu hakkında bilgi veren Farsça başlıklar kullanılmıştır.

Nergisî Ahlaku's-Saltana'daki bazı bölümleri ve hikâyeleri çevirmemiş, Ahlaku's-Saltana'da bulunmayan hikâye, olay ve bölümleri eserine eklemiştir. Süslü ve sanatlı bir dil kullanan şair diğer eserlerine göre bu eserinde daha sade bir dil kullanmıştır.

Devlet yönetimi ve halkı idare hususunda padişahlara nasihat ve tavsiye niteliğinde olan Ahlaku's-Saltana'yı çeşitli ilave ve değişikliklerle zenginleştiren Nergisî, doğru ve sağlam kanunları içermesi sebebiyle bu tercüme eserine Kânûnu'r-Reşâd adını vermiştir. Eserde iyilere sahip çıkma, kötülerini uzaklaştırma, ölçülü harcama, şikâyetleri dinleme, halkı gözetme, cezalandırmada acele etmeme, halka

²⁹⁸ Bahir Selçuk, *Nergisî: Kânûnu'r-Reşâd (Ahlâku's-Saltana Çevirisi)*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, s.5.

²⁹⁹ Selçuk, *a.g.e.*, s.17.

karşı sorumluluk gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca şair kolay anlaşılması için konularla alakalı hikâyelere de yer vermiştir.

Kânûnu’r-Reşâd’ın Özeti

Nergisî’nin bu eserinin özeti Bahir Selçuk’un çalışmasındaki tenkitli metin esas alınarak hazırlanmıştır.³⁰⁰

Giriş

Şair eserine dokuz beyitlik, kaleme hitap ettiği manzumeyle başlar. Sessiz sakin kalemin ehil ellerde bülbül gibi şakıyıp binlerce sırrı açıkladığını söyleyen şair, Allah’a övgü Resulü ve âline salavatla manzumeyi bitirir.

Manzumeden sonra şair, münacatta bulunur. Kendi hayatından açıklamalarda bulduktan sonra, 4. Murat’ın tahta geçmesiyle ilkbahar canlılığı ve uyanışı gibi devlet işlerinde değişimin başladığını söyler. Sultana sunmak üzere eski sultanlardan Muhammed Hudabende için yazılan Ahlaku’s-Saltana adlı eseri tercümeyle karar verir. Tercüme ettiği esere eklemeler de yapan şair isim olarak “Kanunu’r- Reşâd” adını uygun bulur.

Şair kitabını arz edeceği Sultanı en üst makamdan över. Daha sonra din ve devlet işlerinde görevli herkesi övme imkânı olmadığını belirtir. Kadılık mesleğiyle tanınmış bazı ilim ehlini över. Övdüğü ilim ehli de Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, Rumeli Kazaskeri Ganizâde, Anadolu Kazaskeri Azmizâde’dir.

Kitabın Tercümesi Bölümü

Şair kitaba dokuz beyitlik Farsça bir şiirle başlar. Daha sonra şair, Sultanlar Allah’a ne kadar itaat eder, samimi olurlarsa halkın da o derece sultana itaat edeceklerini söyler.

Nimetlere şükür gerekir. Şükürle nimetler artar. Sultanların da sahip oldukları nimetlere şükretmesi gerekir. Sultanların şükürü her devlet işinin türüne ve nimetin şekline göre farklılık arz eder. Hükmettiği yerin genişliğini adaletli davranmakla, huzur içinde olmanın şükürünü cömertlik yaparak yerine getirmiş olur. Bunun gibi

³⁰⁰ bk. Bahir Selçuk, **Nergisî: Kânûnu’r-Reşâd (Ahlaku’s-Saltana Çevirisi)**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013.

kudret ve otoritenin, sıhhatin, askeri yönden güçlü olmanın, bayındır arazilere sahip olma gibi devlet nimetlerinin şükrünü, halkın hukukunu gözetme, ihtiyaç sahiplerine yardım, kötülöklere fırsat vermemekle yerine getirmiş olur.

Hikâye “Nuşirvan”

İran kisralarından adaletiyle meşhur Nuşirvan, memleketinin bayındırlığı hakkında bilgi toplamak ister. Bunun için bir plan gereğı hastaymış gibi yatağı düşer. Hastalıktan kurtulmak için yıkık, harabe bir evden kerpiç bulunacak, bu kerpiç rukyeci ve kahinlere okutulacak, okuttuktan sonra Nuşirvan yastık olarak bu kerpicini kullandığında sıhhatine kavuşup şifa bulacaktır. Bütün saray görevlileri, hizmetçiler şifa olacak böyle bir kerpicini bulmak için memleketin dört bir yanını dolaşırlar. Bütün aramalarına karşın bulamazlar. Ümitsiz ve üzgün dönerek Nuşirvan’a kerpicini bulamadıklarını arz ederler. Durumdan memnun olan Nuşirvan, memleketinin dört bir yandan bayındır olması sebebiyle şükürde bulunur.

Temsil “Büyük Olmanın Gereğini Yapmak”

Filleri dahi güçlü pençesiyle kapabilen Simurg, küçük bir karıncayı yemek için avlamaz. Büyük, keskin pençesiyle aslan, tilkinin artığı yiyeceğı kadar alçalmaz. Doğan kuşu zayıf kuşların yiyeceğı çekirgeye göz dikmez. Bunun gibi kudret sahibi ulu sultanlar da kimsesiz yoksul halkın malına mülküne göz dikerek alçalmaz.

Hikâye

Eskiden geçmiş meliklerden zalim bir melik, gösterişli, büyük bir saray yaptırmak ister. İşaret ettiği yerde bina yapımı için mimarların hazırlık yapmasını emreder. Sarayın yapılacağı alana çaresiz, fakir bir yaşlı kadının evi bitişiktir. Melikin istediğı sarayın yapılması, yaşlı kadının evinin yıkılmasına bağlıdır. Melikin görevlendirdiğı kişiler yaşlı kadını evini satması ya da devretmesine ikna edemezler. Bir gün yaşlı kadın ihtiyaç için evinden ayrılır. Bunu fırsat bilen melikin askerleri kadının evini yerle bir ederler. Evine dönen yaşlı biçare kadın evinin yıkılmış olduğunu görür. Elini açıp gönülden Allah’a yalvarır. Ey “Rabbim, ben gaip olup yoksam da sen hiç yok olmayan, her zaman hazır ve nazırsın.” diyerek şikayetini Allah’a arz eder. Allah Teala bir göz açıp kapama süresinde melikin sarayının altını

üstüne getirir. Sarayın yıkılışı esnasında bir taş melikin kafasına isabet eder ve melik ölür.

Ölçülü ve Dengeli Olma

Şair, sultanların hal ve hareketlerinde ölçülü ve dengeli davranmaları gerektiğini söyler. Halim olma, kerem ehli olma, acziyet derecesine varmamalıdır. Öfke yerine göre övülse de zulme dönüşmemelidir. Suçları bağışlamak iyi bir haslettir, ama bağışlama suçlulara cesaret verecek hale gelmemelidir. Oyun, ava gitme gönle sürur verse de oyun ve eğlencenin devlet işlerini aksatmasına meydan vermemelidir.

Allah'a İbadete Teşvik Etme

Adaletli ve gönülleri temiz padişahlar önemli işlerinden arta kalan zamanlarını Allah'a ibadetle geçirmeye ayırmışlardır. Bu sünnet-i seniye'yi korumayı vacip bilmişlerdir. Adil padişahların varisi olanların da bu güzel hasletlere sahip çıkıp Allah'a ibadete engel olacak bahaneleri terk etmeleri gerekir. Nasıl meslek sahipleri sanatkârlar sürekli nafaka için çalışırlar, çalışmaları Allaha ibadetten alıkoymazsa bunun gibi devlet işleri de ibadete engel olmamalıdır. Şan sahibi padişahlara yakışan, farz ve nafilelerin yerine getirilmesinde tembel davranmamaktır. Sultanlar yeryüzünde Allah'ın hükümlerini uyguladıklarından ve kendilerine Allah'ın nazar etmesinden dolayı duaları kabul edilen kişilerdendir. Bu nedenle dua etmelidirler, dualarını saltanat ışığını koruyan bir fanus gibi bilmelidirler.

Hikâye "Akşemseddin ve Duası"

Şair Şakayık-ı Nu'maniyye adlı eserden İstanbul'un fethi ile ilgili bir olayı aktarır. Hz. Peygamber'in ne güzel emir müjdesine sahip Fatih Sultan Mehmet, veziri Ahmed Paşa'yı fethin akıbetini öğrenmek için Akşemseddin Hazretlerine gönderir. Akşemseddin fethin gerçekleşeceğini hatta fethin kapısından padişahla vezirin aynı anda gireceğini keşfen müjdelere. Sultan bu habere çok sevinir.

Bir hayli zaman geçmesine rağmen fetih gerçekleşmez. Padişah, Akşemseddin'in nelerle meşgul olduğunu öğrenmek için birini gönderir. Gönderilen kişinin Akşemseddin'in çadırına girmesine izin vermezler. O da dolaşıp çadırın bir yerini aralayarak içerde Akşemseddin'i izler. Akşemseddin Hazretleri secdeye kapanmış, göz yaşlarından yerler ıslanmış bir halde dua etmektedir. Birden yüksek

sesle tekbir getirerek ayağa kalkar, “Kalenin fethini bize bağışlayan Allaha hamdolsun.” der. Aynı zamanda askerler kaleye girmeye başlamışlardır.

Fetih gerçekleşir, Akşemseddin Hazretlerinin dediği kapıdan Fatih veziriyle birlikte şehre girer. Fatih Sultan Mehmet vezirine, kalenin fethinden çok kendi zamanında böyle mübarek bir zatın bulunmasına sevindiğini söyler. Fatih hocasının elini öpmek için çadırına varır. Fakat Akşemseddin Fatihe iltifat etmez. Fatih buna içerler. Akşemseddin’den kendisini manevi terbiye için halvete almasını rica eder. Akşemseddin ise “Halvete girersen aldığın manevi lezzetten dolayı devlet işlerini bırakabilirsin.” diyerek onun isteğini geri çevirir. Devlet işlerini yönetmesinin daha sevap olduğunu belirtir.

Şair evliyanın duasının tesiri ve manevi güçlerinin üstünlüğünü söyledikten sonra şöyle devam eder: “Bir velinin duası bu kadar etkiliyse yetmiş veli gücüne sahip adil bir Osmanlı sultanın duasının gücünü varın siz düşünün.”.

Temsil

Şair sultanların nasıl olmaları gerektiğini benzetmeler yaparak anlatır. Padişahlar, yağmur yüklü bulutlar gibidir; yaş ve kuru, deniz ve kara bütün her yere damlalarını saçarlar. Işık saçan güneş gibi yüksek alçak demeden her yeri aydınlatıp ışıktandırırılar. Tehlikeli rüzgarlara karşı dağ gibi, sırları saklamada deniz gibidirler.

İyi ve Güvenilir Kişileri Kollama

Sultanlar işinin ehli güvenilir kişileri yanına alıp kollamalı, kötü ve zararlı kişileri de uzak tutmalı, bunu da saltanatın bir düsturu olarak bilmelidir. Bir yerde iyilerle kötüler birbirine karışır, iyiler ezilir, kötüler rahat ve keyif içinde olursa, o memleketin yok olması kaçınılmazdır.

Hikâye

Abbasi halifelerinden Me’mun’a Kufeliler, kendi valilerini zulüm yapmak, bidat çıkarmakla şikâyet ederler. Me’mun ise “Bunu kabul etmiyorum, Kufe valisinden daha adil birinin olmadığı inancındayım.” diyerek karşılık verir. Bunun üzerine Kufeliler: “Mademki valiniz çok adaletlidir, sadece biz fakirlerin ondan faydalanması uygun olmaz, biraz da başka diyarın halkı faydalansın, mahrum

kalmasınlar.” diye cevap verirler. Me’mun ki nüktedan, arif ve ince ruhlu bir meliktir. Kufelilerin sözlerine gülümser ve onların isteklerini yerine getirir.

Şerli Uygunsuz Kişileri Uzaklaştırma

Özel ve yüksek makamlara rezil, kötü kimseleri atamak, kaba saba insanları sultana yakın yerlerde çalıştırmak uygun değildir. Bu kişilerin kuru kalabalık gibi sadece görüntüleri vardır. Şiddetli bir çatışmada hemen sarsılıp kaçan bu kişiler, sultan tehlikeye düştüğünde nasıl yol bulup onu kurtaracaklardır.

Âlim ve Şeyhlerle Beraberlik

İlim ve irfan sahibi faziletli kişilerin sultanın yanında olması lazımdır. Zira sultanı doğru yola teşvik ederler. Cenâb-ı Hakk’ın esrarına vakıf bu kişilere yakın olmak dünya ve ahiretin mutluluğunun kapısının anahtarını elde etmek demektir.

Hikâye

Gazneli Sultan Mahmud’un aklını üç mesele karıştırmakta, bu konularda kesin bir bilgiye ulaşamamaktadır. Bu üç mesele şunlardır: Sebüktekin soyundan gelip gelmediği, mahşerde hesap vereceğinde affedilip affedilmeyeceği ve “Âlimler peygamberlerin varisleridir.” hadisinde geçen âlimlerin bu devirde var olup olmadığıdır. Sultan, uzun yıllar bu soruların cevabını bulamadığından zihni karışık yaşamıştır. Bir gün devrin âlimlerinden biri Sultan Mahmud’u ziyarete gelir. Sultan alime aşırı saygı gösterip, onu iltifata boğar. Daha sonra Sultan Mahmud rüyasında Hz. Peygamberi görür. Hz. Peygamber “Ey Sebüktekin soyundan nazlı annenin oğlu, varisime ikram ettiğin gibi Rabbu’l-âlemin de sana ikram etsin.” buyurur. Böylece Sultan Mahmud’un kafasını karıştıran üç soru da cevaplanmış olur. Sebüktekin soyundan olduğu kesinlik kazanmış, devrinde peygamber varisi âlimin olduğu açığa çıkmış, sultanın kendisi de Hz. Peygamber’in duasına mazhar olmuştur.

Hal ve Hareketlerde Kararlı Olmak

Bütün işlerde sebat göstermek sultanlar için en önemli işlerdendir. Sultanlar sağlam yere basmalı, işlerinde kararlı olmalıdırlar. Hatta verdikleri bir hükümde hata etseler, yakınları bunu görüp söyleseler ve kendi dahi hata olduğuna kani olsa acele edip hemen vazgeçmemeli, biraz daha sebat etmelidir. Böylece kendi hakkında zafiyet,

yetersizlik düşüncesi oluşmasın. İnsanlar din ve dünya işlerinde sıkıntı yaşayıp kararlılık gösteremezken sultanların böyle durumlarda daha büyük sıkıntı yaşayacakları unutulmamalıdır.

Dengeli Ücret

Sultan emrindeki kişilere, işlerini bırakmayı düşünecek, rehavete sürükleyecek kadar yüksek ücret vermediği gibi, işlerini yapamayacak halde muhtaç bir duruma düşecek kadar düşük ücret vermemelidir.

Korku ve Ümit Arası Dengeyi Gözetme

Sultan her durumda niyeti temiz, inancı sağlam bir şekilde sebepler yaratıcısı Allah'a tevekkül etmelidir. Allah'ın lütfunda da cefasında da nefesine dikkat edip nefisini başıboş bırakmamalıdır. Rızkın bolluğu, lüks ve zengin yaşam, sultanları kibre, kendini beğenmeye sebep olmamalıdır. Sonunda yok olacağını aklından çıkarmamalıdır. Her yükselişin bir inişi vardır. İskender gibi dünyayı elinde tutan birini gün gelir Allah Teala bir sebeple çaresiz, zavallı bir dilenci durumuna düşürebilir. Gerçekte bütün kâinatın tasarrufu Allah'a ait olup bütün zaman ve mekan Allahın hükmüne tabidir.

Şikayetleri Dinleme

Sultanların yönetim adabından biri de haksızlığa uğradığını söyleyen kimsesiz, çaresizlerin şikayetlerini can kulağıyla dinlemektir. Mazlumların şikayetlerini, yakınmalarını dinlemek zamanı boşa harcamak değildir. Sevinç ve mutluluk çılgınlıklarını önemsemeyip, şikâyet iniltileri dinlenmelidir.

Şair konuya güzel bir örnek olduğunu söylediği Hz. Süleyman ile karınca hikayesiyle devam eder. Hz. Süleyman bütün ihtişamına, insanların dışında, cinlerin, hayvanların dahi emrine verildiği büyük bir peygamberken zavallı bir karıncaya muhatap olup, karıncayla ilgilenmiş, şikayetini dinlemiştir.

Uyanık ve Dikkatli Olma

Sultan yardımcılarının, tecrübe ve araştırmaya dayalı görüşlerine uyarak başarılı olur. Ancak sultan, yardımcılarını konusunda uyanık olmalıdır. Çünkü devletin

yıkılması, ülkenin harap olması sultan yardımcılarının ihaneti, hatası ve eksiklikleri sebebiyle olmaktadır.

Şair sultanın yardımcılarını seçerken dikkatli olmasıyla ilgili aşağıdaki hikâyeyi örnek olarak anlatır.

Geçmiş zamanlarda birbirleriyle sürekli mücadele eden iki padişah vardır. Padişahların biri adil diğeri zalimdir. Adil padişahın ülkesi kalkınmış, müreffeh olması gerekirken aksine zalim padişahın ülkesi bayındır halde, adil padişahın ülkesi perişan, harap haldedir. Bunun sebebini araştırmak için adil sultan, akıllı bir vezirini zalim sultanın yanına gönderir. Zalim sultan bu durum için vezire şunları söyler: “Senin sultanın adaletlidir, ama atadığı yöneticiler zalimdir. Bu zalim yöneticilerin birinin zulmü ülkeyi harap etmeye kâfi iken hepsinin zulmü adil padişahınızın yaptıklarını silip yok etmektedir. Ben zalim olsam da atadıklarım adil insanlardır. Bu kadar adil insanın iyilikleri benim zulmümün zararını bastırmaktadır. Bundan dolayı benim memleketim bayındır, sizin sultanınızın memleketi harap haldedir.” der.

Halkı Gözetmeyi Öğütleme

Padişahın gerekli olmayan hususlarda hoş görülmeyen ve zararlı şeylerden kaçınması gereklidir. Mesela hazineyi altın gümüşle doldurmak, gelecek kaygısıyla mal yığmak nispeten hoş görülürse de hazineyi doldururken halk ihmal edilip perişan bırakılırsa bu uygun olmaz. Sultan dikkat etmeli, halkın zengin ve mutluluğunu öne almalıdır. Asıl hazine insanların kendisidir. İnsanlar muhtaç, huzursuz ise hazinenin dolu olması bir anlam ifade etmez. Ama hazine boş olsa, insanların durumu iyi ise cüz’i bir yönlendirme ile insanlar hazineyi doldurabilir. Sadece hazineyi dolduralım diye çalışılıp halk ihmal edilirse bu kötü sonuçlanıp üzüntüye sebep olur.

Dünyada Padişah Olanların Ahiret İçin Çalışmaları

Dünyada insanoğlu olduğundan bu yana padişahlar var olmuş ve ileri zamanlarda da padişahlar bulunacaktır. Onların var olmaları şeref bahşedecektir. Bu alemde padişah olanların ahirette de mana sultanı olmaları için çaba sarf etmeleri gerekir. Velhasıl edebi alemde hak sahiplerinden kurtulmuş, iyi işler sonucu cennete girip huri gilmanla sohbeta sonsuz devam etmektir.

Öğüt ve Hatırlatma

Eski sultanların hayır adına yaptırdığı eserlere sahip çıkma ve onları koruma ahiret sermayesi kazanma yollarından biridir. Sultan özörlere sığınıp hayır yapılarının yıkılmasına göz yummamalı, o yapıları tamir edip korumalıdır. Sultan nasıl geçmiş padişahların hayratını korur muhafaza ederse kendi hayratı da sonradan gelen sultanlar tarafından korunur.

Padişahın İşlerinde Vezire İhtiyacı Olması

Padişah bizzat devlet işlerini yürütmeye gücü yetse de kendisine iş bilen, akıllı bir vezir seçmesi gereklidir. Sultan, vezirin yapacağı işleri kendi yapmaya kalkarsa sultanlık makamından vezirlik derecesine inmiş olur. Vezir de vergi memurunun yapacağı işi yapmaya kalkarsa halk onu vezir değil vergi memuru gibi görür. Vezirin basit sayılacak işlerle uğraşması uygun olmadığı gibi sultanın da vezirin işlerini yapmaya çalışması uygun değildir.

Halkın, işlerin yürütülebilmesi için bir sultana ihtiyaçları olduğu gibi sultanın da devlet işlerini yürütebilmek için vezire ihtiyacı vardır. Vezir, bütün davranışlarında makamına uygun hareket etmeli, sultanın isteklerine dikkat edip rızasına uygun davranmalıdır. Vezirin padişahın yakını olarak çalışması sebebiyle kötü huylu insanlar tarafından haset edilip hakkında olur olmaz dedikoduların çıkması olağandır. Padişah veziri hakkında konuşulmasına izin vermemeli, her söze kulak vermemelidir.

Vezir, padişahın insanlar içinde en itimat ettiği, en güvendiği yakını olmalıdır. Padişah, bütün askeri yönetim ve gözetimi, maliye işleri, saltanatın sırları, önemli din ve devlet işlerinde kendi aza ve organlarına güvendiği gibi vezirine de güvenmelidir. Vezirin ahlakı hakkında hikmet ehli akıllı kişiler şöyle söylemişlerdir: Vezir görevinde bulunacak kişi, yüksek himmetli, zeka ve akıllı üstün, adaletli, ince kalpli, takvalı, diyanet sahibi, insafı, araştırmacı, anlayış ve idrakte parmakla gösterilen, cesaretli, soylu, üstün ahlaklı, kelamı düzgün, anlayışı hızlı, hükümlerin uygulanmasında kararlı, herkes hakkında iyi düşünen, tembellikten uzak, alçak gönüllü, orduları yönetmede usta, alimlere yakın, zahid ve şeyhlerin sohbetine istekli ve bütün işlerde itidalli olmalıdır.

Ceza Vermeden Önce Araştırma, Düşünme ve Tedbirli Olma

Bir suçluya ceza vermek gerektiğinde iyice araştırıp suçun gerçekleştiğine kesin kani olmadan acele etmek hatadır. Allah Teala kullarının bütün yaptıklarını bildiği halde mahşerde amel defterlerini insanların ellerine vermeden, elleri ayakları konuşup suçların yapıldığını kesinleştirmeden ceza vermede acele etmez. Bunun gibi yeryüzünde Allah'ın hükmünü gerçekleştiren sultan da ceza vermede acele etmemeli, "Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın." hadisine uymalıdır. Ölüm cezası verilen bir suçluya cezasını vermekte araştırmadan dolayı gecikirse bir zarar olmaz. Fakat ölüm cezasında acele edip uygulandıktan sonra o kişinin öldürülmemesi gerektiği ortaya çıksa, ölen geri getirilemez. Bunun telafisi yoktur.

Mahşerde herkes sorumluluğu oranında, "Hepiniz çobansınız ve hepimiz sürünüzden mesulsünüz." hadisi gereği hesap verecektir. Padişah da yönettiği kişilerden mesuldür ve ona göre hesap verecektir.

Hatime

Nergisî, eserini büyük alimlerin kabul etmesi ümidiyle bire bir sayfa sayfa, deste deste yazarak bitirmek nasip oldu diyerek Allaha hamd eder. Sultanın da eserini kabul etmesi halinde çok mutlu olacağını, bunun kendisi için övünç kaynağı olacağını belirtir. "Ahlaku's-saltana"dan tercüme ettiği bu eserin ibretli hikayeler, edebi anlatımlar ve güzel örneklemelemlerle süslediğinden yeniden yazılan telif bir esere dönüştüğünü söyler. Sıkıntılar içinde dar bir zamanda yazmak zorunda kaldığını, bu nedenle lügatlere ve edebi eserlere baş vurmadığını belirtir, hafızasındakilerle yetindiği için eksiklikleri için mazur görülmesini ister. Devlet erkanından da ilgi ve alaka görmesi durumunda daha güzel eserler yazmak düşüncesinde olduğunu açıklar. Aşağıdaki beyitle eserini sona erdirir:

"Ne manalar ne sözler mündericdür safha-i dilde

Egerçi suret-i zahirde hamuşum kitabasa"

2.6.3. El-Akvâlü'l-Müselleme Fi-Gazâvâti'l-Mesleme

Nergisî'nin bu eseri Muhyiddin-i Arabî'nin Muhadaratü'l-Ebrâr ve Müsâmerâtü'l-Ahyâr adlı eserinin bir faslının tercümesidir. Eserin kime sunulduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Mesleme b. Abdü'l-Melik'in Anadolu cephesi

komutanlığına atanmasıyla başlayan Anadolu gazaları, fetihleri ve İstanbul seferini ele alan eser, tarihî olaylar yanında birtakım masal unsurları da içermektedir.

Eser “Gazâvât-ı Mesleme” “El-Kavlü’l-Müselleme Fi-Gazâvâti’l-Mesleme” gibi isimlerle de anılsa da yazar sebep-i telif bölümünde eserin ismini “El-Akvâlü’l-Müselleme Fi-Gazâvâti’l-Mesleme” olarak belirtmiştir.

Nergisî tercümede esas itibarıyla metnin aslına uygun kalmış, esere herhangi bir ilavesi olmamıştır. Ancak ifadeye güzellik katmak amacıyla çeşitli tamlama, bağlaç, bileşik cümle; secî, istiare ve teşbihlerle eserin dilini daha cazip ve süslü bir hale getirmiştir.³⁰¹ Ayrıca eserde çokça Arapça ve Farsça terkipler bulunmaktadır.

Eserde hamd ve sebep-i telif bölümlerinden sonra asıl konuya geçiş yapılır. Konu başlıklarının tamamı Farsçadır. Eserde metnin içine serpiştirilmiş Farsça ve Arapça şiiirler de bulunmaktadır. Yazar Türkçe beyit ve mısralara ise çok az yer vermiştir. Eserde yazarın diğer eserlerine göre daha anlaşılır ve sade bir dil kullanılmıştır. Eser hatime bölümü ile tamamlanmıştır. Eserde hamd, sebep-i telif ve hatime bölümü dışında dokuz bölüm yer almaktadır.

El-Akvâlü’l-Müselleme Fi-Gazâvâti’l-Mesleme’nin Özeti

Nergisî’nin bu eserinin özetinde İbrahim Direkli’nin yüksek lisans tezi çalışmasında verdiği transkripsiyon metni esas alınmıştır.³⁰²

Mukaddime ve Kitabın Yazılış Sebebi

Şair eserine Allah-u Teala’ya sonsuz hamdlerini sunarak başlar. Sonra seçilmişlerin şahı Hz. Peygamber’e ve onun aline ashabına salat ve selam eder. Kitabın yazılış sebebini açıklar. Şair havasını ve suyunu övdüğü Mostar’da bulunduğu sırada yakın dostlarından uzakta kararsız bir şekilde yeşil, gül bahçeleri içinde vakit geçirir. Bir köşede dost meclisinde otururken kasabadan keramet ehli sanılan bir kişi eline bir kitap tutuşturur. Alışkanlığı gereği kitabın başlangıç ve sonuna bakar. Kitabın Muhyiddin el-Arabi’nin *Kitab-ı Müsamere*’si olduğunu anlar. Gönlü genişler, ulu

³⁰¹ İbrahim Direkli, **El-Akvâlü’l-Müselleme fi Gazâvâti’l-Mesleme (Metin-Dizin)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, 2013, s.10.

³⁰² bk. İbrahim Direkli, **El-Akvâlü’l-Müselleme fi Gazâvâti’l-Mesleme (Metin-Dizin)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, 2013.

zâtın ruhaniyetine yönelerek kitabın kendisinde kalmasını içinden geçirir. Gelen kişi keramet gösterir bir şekilde kitabı şaire hediye eder. Arkadaşları kitaptan bir bölüm okunmasını ister. Uğurlu gelmesi dileğiyle açılır. Mesleme bin Abdülmelik'in İstanbul'u fetih savaşları çıkar. Şair layık olmasa da arkadaşlarının ısrarıyla kitabı tercüme etmeye karar verir. Bazıları kitapta geçen olaylara şüphe ile baksa da Abdullah bin Kaysi'l-Hemedani'den aktarıldığı için güvenilir olduğunu söyler. Kitabın ismini de "El-Akvâlü'l-Müselleme fi Gazavâtil-Mesleme" diye uygun gördüğünü belirtir. Kitabın tercümesinde kusurlarının bağışlanmasını, insafılı davranılmasını ister.

Mesleme'nin Komutan Seçilmesi

Abdülmelik yönetime geçtiğinde memleket sınırlarını genişletmek ister. Sefere kendinin çıkması halinde yönetimde zafiyet olacağından endişelenir. Çözüm olarak kendinin güvendiği askerleri yönetecek, yetenekli birini sefere göndermeyi uygun bulur. Bu kişinin de Mesleme olmasına karar verir. Ferman yayınlarak ülkenin her tarafına gönderir. Yetkili kişilerin hazırlıklarını yapıp istenilen yerde toplanmasını ister. Ordu toplandıktan sonra etkili bir konuşma yapar. Konstatıniyye'yi alıp Alyon denilen Allah düşmanının tahtını yıkmak arzusunda olduğunu söyler. Komutan olarak Mesleme'yi atadığını açıklar. Mesleme'nin şehadeti durumunda onun yerine geçecek kişiyi de belirtir.

İslam Ordusunun Şemun ile Savaşması

İslam ordusu Amuriyye yakınlarına gelir. Askerler çadırlarını kurarlar. Çevreye gönderilen casuslar, kale komutanı Şemun ve kendisi gibi hayalperest bir gurup askerinin savaş için hazırlık yaptıkları haberini getirirler. Bunun üzerine Mesleme sancağı altına ordusunu toplar, onlara cesaret verici ve onları öven bir konuşma yapar. Konuşmadan sonra Muhammed ibnü'l-Ahnef'i ön tarafa, Muhammed bin Mervan'ı sağ tarafa, Abdurrahman bin Sasa'yı sol tarafa komutan tayin edip kendisi askerlerin ortasında kalır. Battal'ı bir birliğe komutan atar ve önden gönderir. Battal karşılaştığı düşman askerleriyle bir saat kadar çarpışır ve düşmanlarına galip gelir. Battal ve askerleri orduya döner. Ondan sonra savaş başlar. Mesleme'den önce ön tarafın komutanı Muhammed bin Ahnef hücumu geçer. Ertesi günün sabahına kadar şiddetli

çarpışma sürer. Çok sayıda asker ölür. Ordugaha dönerler. Mesleme sabah namazını orduyla kılar. Aburrahman bin Sasa sol taraftan hücumla geçer. Daha sonra Abdurrahman bin Cerir hamle yapar. Çok sayıda düşman askeri öldürülür. Muhammed bin Mervan hamle yapar fakat yaralanır, tedavi için geri çekilir. Düşman ordusunun sağ ve sol taraflarını zayıflatıp orta kısmına saldırıyı yoğunlaştırırlar. Şemun yüz yirmi bin askeriyle orta kısmında direnmekte, yenilme emaresi göstermemektedir. Daha sonra Battal Şemun'un kafasını keser ve Mesleme'ye getirir. Mesleme düşmanının öldüğünü görünce hamd u sena eder. Komutanlarının ölümüyle düşman ordusu bozguna uğrar. Kaledekiler de korkularından evlerini terk ederler. Kaleye girilip çok miktarda ganimet alınır ve usulüne uygun taksim edilir.

İslam Ordusunun Tekfuriye Kalesini Alması

Kalenin komutanı Bizans İmparatoru Alio'nun damadıdır. İslam ordusunu askerleriyle kale önünde bekler. Düşman hızlı bir hücumla İslam karargahına saldırır. İslam ordusu dağılma tehlikesi yaşar. Mesleme yüksek sesle dönmeleri ve zafer için savaşmalarını ister. Kufeli bir genç savaşçının gayretiyle ordu toplanır. Şiddetli çarpışma olur. Battal Gazi, Muhammed bin Mervan atlarının ölümüyle yaya olarak savaşır. Tekfur, Mesleme'yi yaralar. İslam ordusu zafiyet gösterir. Abdurrahman bin Sasa ve Muhammed bin Abdülaziz'in şimşek gibi hücumları, Mesleme'nin askerleri heyecana getirmesiyle ordu toparlanır, düşman yenilgiye uğratılır. Battal kale kapısını tutar, kaçan düşman askerlerini öldürür. Tekfur öldürülür, kale alınır. Bu savaşta beş yüze yakın askerin şehit olduğu, diğer ganimetler dışında altı yüz bin altın ganimet alınıp mücahitlere bölüşülüp dağıtıldığı kaydedilmiştir.

İslam Ordusunun Semave Kalesini Alması

Semave şehri mamur, dört köşesi bağlı bahçeli güzel bir şehirdir. Şehrin yöneticisi Efrizun isimli çok zengin şöhrat düşkününü biridir. Tedbir için şehrin kalesini tahkim ettirmiş, saldırılara karşı güçlendirmiştir. İslam ordusu kaleyi kuşatır. Kaleden İslam ordusu üzerine İslam ordusu tarafından düşman kalesine mancınıkla taş atılır. Muhasara kırk gün sürer. Kaledekiler ümitlerini kesip teslim olmayı düşünmeye başlarlar. Kalenin içinden Müslüman bir patrik İslam ordusuyla irtibata geçer. Uygun bir zamanda kalenin kapısını Müslümanlara açar. Battal ve askerleri kale içine girerler

ve diğer kapıları da açarlar, İslam ordusu kaleye girer ve düşman askerlerini etkisiz hale getirir. Efrızun kendini yerden yere vurup çaresiz bir şekilde gizli bir geçitten kaçarak Mesihhiyye kalesine sığınır. Dokuz şehit veren İslam ordusu ganimetleri paylaşır ve Mesihhiyye kalesine yönelir.

İslam Ordusunun Şemmas ile Çarpışması

Mesihhiyye kalesine sığınan Efrızun'u rahat bırakmaz, Mesihhiyye kalesine yönelir. Efrızun, İslam ordusunu karşılamak için Şammas'ı seksen bin kişilik bir orduyla gönderir. Şammas İslam ordusunu gafil yakalar ve hızla saldırır. İslam ordusu Semave'ye doğru çekilir. Şammas saldırılarla çok Müslümanı şehit eder. Kale önünde Efrızun Müslümanları çarpışmaya davet eder. Çarpışmalarda Muhammed bin Abdülaziz, Abdurrahman bin Sasa taki Battal Gaziye kadar tüm komutanlar yaralanır. Çarpışmalar hızlanır, İslam ordusunda dağılma eseri görülür. Yaraları iyileşen Mesleme ve Battal saldırıya geçer. Battal, Efrızun'u öldürür. Efrızun'un ölümü İslam ordusunun moralini yükseltir, düşman ordusunun dağılmasına sebep olur. Daha sonra Mesihhiyye kalesi de fethedilir. Yirmi iki milyon altın ganimet alınır. Çok güzel olan bu şehirde İslam ordusu altı ay kalır. Fetihlerle ilgili Abdülmelik ile istişare yapılır, Alyoş tarafına gitme kararı alınır.

Ordunun Alyoş Karargahına Gelişi

Alyoş, yöneticisinin adıyla anılan diğer yerlere göre daha küçük bir kasabadır. İslam ordusuna karşı Alyoş Bizans'tan yardım ister. Bizans elli bin kişilik bir ordu göndermeyi kabul eder. Bir gün bir gece süren savaş sonucu İslam ordusu galip gelir, Alyoş alınır. Elde edilen çok miktardaki ganimet askerlere dağıtılır.

Mesleme'nin Kostantiniyye'ye Yönelmesi ve Cami-i Kebir Yapılması

Mesleme çok yerleri fethettikten sonra İstanbulun alınması için hareket ederek sahil yolundan İstanbul'a gelir. Alyo'nun askerleri Müslümanların denizi geçmelerine engel olmaya çalışırlar. Müslüman askerler buna aldırış etmez çok düşmanı öldürüp denizi geçer düşmanı muhasara ederler. İstanbul'a iki fersah uzaklıkta bir hisar inşa ederler. Hisarın içinde de Arap Cami diye meşhur olmuş bir mescit yaparlar. Hisar Medinetü'l-Kahr diye isimlendirildi. Hisar yapılıp yükselmeye başlayınca düşman askerleri engellemeye çalışmış, mancınıklarla taş atmışlarsa da Müslümanlar işlerini

tamamlarlar, yerleşim yerlerini güçlendirip imar ederler. Burada yedi sene kalırlar. Müslümanlar saldırıya geçer düşman askerleri İstanbul'u savunur. Geceleri iki tarafta dinlenir. Sonunda Mesleme istişare ederek güneye döner.

Mektubun Sûreti

Alyon, Arap emiri Mesleme bin Abdülmelik'e Arapça bir mektup gönderir. Mektupta memleketini işgal ettiğini, yakıp yıktığını, patriklerini öldürdüğünü, bu nedenle sabrının taşıdığını, bütün Rumları toplayıp Mesleme ve ordusunu yok etmeyi düşündüğünü sonra bu düşüncesinden vaz geçip barış anlaşması yapmayı uygun gördüğünü söyler. Nergisi bu mektubu Arapça olarak kitabına almıştır.

2.6.4. Meşâkku'l-Uşşâk

Nergisî'nin ilk özgün eseri olan Meşâkku'l Uşşâk, H.1034/ M. 1625 yılında kaleme alınmıştır. Eser Şeyhülislam Yahya Efendi'ye sunulmuştur.

Eserin giriş kısmında uzunca bir dibace bölümü yer alır. Dibace bölümü altı beyitlik bir fahriye ile başlar. Nergisî aşk derdine düşenlerin hikâyelerini anlattığı için esere “Meşâkku'l-Uşşâk” adı verdiğini bu bölümde belirtir.

Dibaceden sonra Nergisî'nin Şeyhülislam Yahya Efendi için yazdığı kaside yer alır. Bu bölümün ardından esas hikâyeye giriş yapılır. Eser on hikâyeden oluşmaktadır. Aşk belasına düşen kimselerin yaşadıkları olaylar anlatılır. Başka sanatçılardan alınan birkaç hikâye dışında hikâyelerin çoğu özgün ve güncel olaylardan oluşmaktadır. Her hikâyenin başlangıcında bir manzume yer almaktadır. Nergisî eserde zengin ve sanatlı bir dil kullanmıştır.

Meşâkku'l-Uşşâk'ın Özeti

Nergisî'nin Meşâkku'l Uşşâk eserinin özetinde Bahir Selçuk'un çalışmasında yer alan metin esas alınmıştır.³⁰³

Giriş Bölümü

Şair eserine altı beyitlik bir şiirle başlar. Aşkın, ruhlar aleminde Allah'ın ben sizin rabbiniz değil miyim? sualine “Evet rabbimizsin”

³⁰³ bk. Bahir Selçuk, **Nergisî: Meşâkku'l-Uşşâk (İnceleme-Metin)**, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2009.

denildiğinde başladığını söyler. Âşıkların Maide (5/54) suresinde Allah'ın onları sevdiği onların da Allah'ı sevdiği gerçeğiyle sevgilerinin artıp “Ben gizli bir hazine idim bilinmek istedim, mahlukatı bunun için yarattım.” hadisinin sırrına ermişlerdir. Bu nedenle aşk pazarında sermayelerini ortaya koyup kazançlı bir ticaret yapmak isterler. Şair de aşkın az bir derdi cihan dolusu paradan değerli olduğu görüşündedir. Şair çokça aşk derdi çektiğini, ömründe gam ve kederin eksik olmadığını söyler. Bir köşeye çekilip kendi halinde sessiz sedasız yaşamayı düşündüğünü belirtir. Ama bu olmaz. Yaşı kırkları geçse de şair gördüğü güzellikler karşısında âşık olur. Âşıklarla tanışır, onların dertlerini dinler. Şahit olduğu çok sayıda aşk hikâyesi vardır. Şair bu hikâyeleri içeren bir eser yazmayı düşünmektedir. Eserini edebi yönden mükemmel yazıp kendi yetenek ve üstünlüklerini de göstermek ister. Bunu da “Görsün felekde söz nice olur hasm-ı na bekar.” şeklinde ifade eder. Başından geçenleri kaleme dökse ciltler dolusu kitap olacağını söyler. Şair bu düşünceler içinde iken “Büzürg Seng” denilen çok güzel bir mesire yerine gider. Cennet bahçesi gibi olan bu yerde insanların bir kısmı eğlenmekte, oynayıp coşmakta, başka yerlerinde dervişler zikir çekip kendinden geçmektedir. Şair bir köşede “ben âşığım sözlerim de âşıkane dir” diyerek arkadaşlarıyla sohbet ederken bir kişi Yahya Efendi'nin şeyhülislam olduğu müjdesini verir. Şair buna çok sevinir. Şeyhülislam Yahya Efendi'yi öven altmış üç beyitlik bir kaside yazar. Şeyhülislama arz etmek üzere aşkla ilgili eseri yazmaya karar verir. Âşıkların ilginç yaşamları, çektikleri sıkıntıları bildirmesi yönüyle kitabına “Meşâkku'l-Uşşâk” ismini verdiğini söyler. Hikâyelerinin gerçek olduğunu belirtir. Büyük insanların eserinden hoşnut olmasalar da diğer insanların sevmelerinin yeterli olacağını söyler.

Birinci Hikâye (Ticaret Yolunda Bir Güzele Âşık Olup Her Şeyini Terk eden Tüccar)

Şair bu hikâyeye beş beyitlik bir şiir ile başlar. Şiirde “öyle bir hikâye anlat ki resmini İran ressamları gördüğünde ah çeksin, Hüsrev kıssasını iptal etsin, Ferhad hikâyedeki feryatları duyduğunda kendi hâline şükretsin, Mecnun divaneler gibi dolaşsın” der.

Hikâye H. 1020 yılında Rumeli'nin sınır şehirlerinden, cennet gibi güzel olan Saraybosna'da geçer. Bu şehir Avrupa ticaret merkezlerine yakın olmasından dolayı Arap ve Acem tüccarlarının uğrak yerlerindedir. Hoca Himmet, derviş kılıklı,

konusması nezaketten uzak, tavrı ve edası uygun olmayan bir tüccardır. Cennet şarabını bir nefeste içse akli başına gelmez, en büyük filozoflar ahlakını değiştirmek isteseler çaresiz kalırlar. Çeşitli yollarla kazançlar elde etmiş Karun gibi zengindir. Hoca Himmet yetmişe yakın kervanıyla Saray Bosna'ya gelir. Bir hana yerleşir. İhtiyaçlarını alır, eksiklerini giderir. Sefere hazır halde bir köşede bekler. Arkadaşlarıyla görüşüp yolculuk istişaresini yapar, bazı ihtiyaçlarını almak istediğini söyleyerek ayrılır. Arkadaşları konağa gelirler. Sabaha kadar Hoca Himmet'i beklerler. Gelmeyince eşkıyalar eline düşmüştür diyerek mallarını bir kişiye tahsis edip yollarına devam ederler. Hoca Himmet gizlenerek kervanı izler, Avrupa sınırına ulaştığına kani olduktan sonra açığa çıkar. Bazen hayranlıkla bazen şaşkın bir halde dolaşır. Oturur kalkar ümitsizce etrafa bakar. Bir gün şehrin vaizlerinden birine varıp şeref ve makam sahibi biri iken içine düştüğü bu derdine çare bulmasını ister. Ertesi gün takva sahibi şeyhlerden çare ister. İnsanlar bu durumun aşktan kaynaklandığını sezinlerler. Hoca Himmet bir ay perişan bir şekilde dolaşır. Bir gün aşkın ateşiyle bütün elbiselerini çıkarıp sevdiğinin evinin önünde bağırmaya, içindeki sırrı dökmeye başlar. Bu olaydan sonra meşhur tüccarlardan birinin güzeller güzeli evladına âşık olduğu anlaşılır. Bu öyle aşk ki ab-ı hayat incisi gibidir. Hızır bin canla satın alır. İnsanlar da bu güzellik, uygunluk, nezaket karşısında âşğın divane olmasına hak verirler. Fakat sevdiğinin babası ve yakınları rahatsız olurlar. Hoca Himmet'i gördükleri yerde döverler, eziyet ederler. Âşık aşkı için bütün eziyetlere katlanır ses çıkarmaz. İyilik sever insanlar, "aşk hastalığına ilaç fayda vermez" kuralından habersiz âşğın deliliğine çare için Hoca Himmet'i kimi zaman zahitler meclisine kimi zaman şifa meclislerine götürürler. Sonunda çareden ümit kesip âşğı kendi haline bırakırlar. Sevdiği kişi Edirne'ye ticaret kastıyla gider. Âşık, Edirne'ye sevdiğinin peşinde onu bir defa olsun görmek arzusuyla gider. Günler geçer göremez. Çaresiz bir şekilde asıl vatanı Ankara'ya döner. Âşık çektiği bu kadar ızdıraptan sonra olgunlaşır, hâl ehli olur. Beşerî özelliklerden yıkanıp hakikate erer. Uzun süre sessizliği ve sakin olmayı seçer. İnsanlar bu durumun Rahman'ın cezbesinden bilmeyip delilikten sayarlar. Bir gün âşık kendi aleminde sakin bir halde iken ortalığı birbirine katar. Herkesin kalkmasını sultanın geleceğini, karşılamak için şehir

dışına çıkılmasını ister. Yolun sağına soluna hizmetçileri dizer, hürmetle sevdiğinin gelişini bekler. “Sen doğduğunda ne güneş görünür ne ay” mısramında olduğu gibi sevdiği gelir. Binlerce secde edip şükreder. Sevdiği ticaret bahanesiyle gelip âşıktan özür dilemek istemiştir. İnsanlar bu olayı âşığın kerametinden bilip onun maneviyatından yardım almayı istemişlerdir.

İkinci Hikâye (Soğuk bir kış mevsiminde sevdiğine İstanbul'a kadar refakat edip şehre girmeden dönen âşık)

Halk arasında çok güvenilir bir kimsenin şahitliğiyle mahkeme kayıtlarına geçmiş ilginç olaylardan olduğunu söyleyerek şair bu hikâyeyi anlatır. Kadızadelikle meşhur bir ailenin çok yakışıklı bir çocuğu vardır. Şair genci yüz güzelliğinin Allah'ın ayetlerinden bir ayet, satırları nurların çıkış yeri kitabından bir satır gibi benzetmelerle değişik kitaplara gönderme yaparak över. Bu genç danışment olmak için kadı ve müderrislerden oluşan bir toplulukla İstanbul'a doğru yola koyulur. Şehirden çıktıklarında gencin âşıklarından biri bu durumdan haberdar olur. Perişan bir kıyafetle, çelimsiz bir atın sırtında soğuk kış gününde hizmet etmek için kafileye ulaşır. Kafiledeki yol arkadaşları gelen kimsenin perişan durumundan dolayı rahatsız olurlar. Birbirlerine bu giysi ve binekle fazla dayanamayacağını, ümitsiz geri döneceğini ya da soğuktan donup öleceğini söylerler. Âşık akşam sabah hizmetini gerçekleştirir. Kafiledekiler gence “hizmet ise yerine getirdin maşallah vatanına geri dön. Yok daha ileri gideksen bu soğuk hava hatır gönül bilmez dondurur, onun için önlem al” derler. Âşık da “dönme vaktini biz biliriz, yakıcı dağlardan kaplan postu giydim, beni çıplak sanmayın kaftanım ateştedir” şiirindeki mana ile cevap verir. Seferden dön dedikçe sözlerini reddeder. Bu hal üzere İstanbul'un Edirne Kapısı denilen giriş yerine kadar gelirler. Âşık “artık benim hizmetim tamamdır. Efendim yerine ulaştı, ben geri dönüyorum, siz sağ ben selamet” deyip vatanına döner. Yolculuk yapanlardan insafli olanlar “bu ne biçim iş, o kadar zorluklarla buraya kadar geldin, bu eşsiz güzelim İstanbul'u görmeden geri dönülür mü? Birkaç gün kalıp ondan sonra dönsen daha uygun değil mi?” derler. Âşık ise “Benim İstanbul'u görmek gibi bir arzum yok maksadım da gerçekleşti” diyerek geri döner. Şair âşığın bir aylık zorlu ve meşakkatli bir yolculuktan sonra saltanat merkezi cennet benzeri İstanbul'u görmeden dönmesinin insanlar arasında nadir rastlanan bir olay olarak yayıldığını söyler.

Üçüncü Hikâye (Sevdiği için Kendini Yüksek Bir Köprüden Atan Âşık)

Şair daha önceki hikâyelerde geçen Kadızadeler ailesinin güzel çocuklarından birine âşık olanlardan birinin de Merdane Halife olduğunu söyler. Merdane Halife saray ve medresede çalışmaktadır. Kararsız bir şekilde aşkının derdinden dolaşmakta, gözlerinden inci misali yaşlar dökmektedir. Sevdiğini görme, ona yakın olma imkanını bulamadığından derbeder bir şekilde gezmektedir. Maşukunun Hızır lika âb-ı hayat adıyla anılan bir mesire yerinde arkadaşlarıyla eğlendiği haberini alır. Derhal mesire yerine gider, sevdiğini eğlenirken görür. Keçi köprüsü diye meşhur, yüksek heybetli bir köprüünün üzerinde sevdiğini izlemek için ızdırap içinde bir yandan bir yana gelip gider. Bir kişi âşığı görür, derdini sorar. Anlayışsız kıt akıllı bu kişi sözünü ölçüp biçmeden âşiğe “Mevla sana bu köprüden aşağı atılmaktan başka bir yol bırakmamıştır” der. Şaka yaptığını sanır. Âşık derhal, “ya Mevla” diyerek kendini köprüden aşağı atar. Eğlencede olan insanlar koşarak kimi ayağından kimi elinden tutarak âşığı sudan çıkarırlar. Ayaklarını ağaca asarak yuttuğu suyu boşaltırlar. Âşık yerde yatarken sevdiği gelerek iltifat eder. Hz. İsa'nın ölüleri diriltmek için söylediği “kum bi iznillahi Teala” (Allah'ın izniyle kalk) sedasıyla kalkmasını ister. Âşık yeniden can bulmuş gibi kalkar, sevince boğulur. Âşık canını maşukunun yolunda feda etmekle sevgisinin gönlünü kazanmış, ayrıcalıklı bir duruma kavuşmuştur.

Dördüncü Hikâye (Meşhur İranlı Şairlerden Riyazî'nin Aşkı)

Bu hikâye İranlı Şair Riyazî'nin büyük bir köprü olan Şah Melik köprüsünden kendisini atmasıyla ilgilidir. Bu olay da akıllara durgunluk veren bir şekilde olduğu için insanlar arasında yaygındır. Çok kimse tarafından bilindiği için ayrıntılı anlatılmayıp topluca anlatılmıştır. Şair Riyazî İranlı meşhur bir ailenin çocuklarına tutulur, âşık olur. Sevdiğiyile beraber gezerler, aralarından su sızmaz. “El-cismu cisman ve'r-ruhu vahid” (cesetleri iki ama ruhları bir) sözünde olduğu gibi beraber günleri ve ayları geçirirler. Gezerlerken onları gören kötü niyetli kiskanç insanlar Riyazî'nin sevgilisinin aklına girip Riyazî'nin aşkında samimi olmadığı hakkında onu şüpheye düşürürler. Kötü insanların sözüyle kafası karışan maşuk şeytanın da vesveselerine uyarak Riyazî'yi denemek için yüksek bir köprü olan Şah Melik köprüsünden atlamasını ister. Riyazî bu emri sonsuz hayata kavuşmaya bir

müjde kabul ederek vücudunu köprüden aşağı bırakır, Ahiret alemine günahları bağışlayanın rahmetine kavuşmak umuduyla yolculuk yapar.

Beşinci Hikâye (Samimi Olmayan Bir Softanın Aşkı)

Görünüşte çok takvalı görüldüğü halde gerçekte huyu bozuk bir zahidin âşık olması, maşukundan ayrılırken verdiği hediyeleri isteyerek dostlarının nefretini kazanması anlatılmaktadır.

Halveti tarikatından kaba saba bir softa vardır. Soğuk ve geçimsiz biridir. Gülümsemeyi yüzünden yasaklamış, kalbi öldürür diye mizahtan uzaklaşmıştır. İlimden uzak en küçük şeyleri küfür derecesinde gören, herkesi suçlayan bir yaradılışı vardır. Kahvehaneler nefis ve hevasına uyanların yeridir, diye önünden geçmez, selam verenlerin selamını dinin şiarına aykırı diye almaz. Bir gün kendini dağıtmış bir halde mecnun gibi ah vah ederek kahvehaneye gelir. Yüksek sesle âşık olduğunu söyler. Kahvehanedekiler baş köşeye oturmasını söyleseler de o kapı ağzına oturur. Mesele daha sonra anlaşılır. Cambazlık için gelen topluluğun içinde çirkin yüzlü bir kadına âşık olmuştur. Bir sene bu cambazların peşinde serserice dolaşır. İsmi dillere düşer. Âşığın sevdiğinin de içinde bulunduğu topluluk başka diyarlara gitmeye karar verirler. Sofu, topluluğun yanına gelir, iç muhasebeler yapmış aşkını sorgulamış kendine gelmeye çalışmıştır. Üzüntülü bir şekilde sevgilisiyle vedalaşmak ister. Ayrılma sırasında sofu, sevgilisine kendi eliyle zemzemle yıkadığı ihramı verdiğini bunu tekrar kendisine verilmesini ister. Orada bulunanlar bu duruma şaşırıp böyle kötü bir durum hiçbir âşığın başına gelmemiştir, bu rezilliği bırak, biz sana daha iyisini alalım diyerek sofuya çıkışırlar. Sofu inat eder, ihramı vermelerini yoksa mahkemeye gideceğini söyler. Bazı arkadaşları bunu bahane edip birkaç saat daha sevdiğiyle vakit geçirmek için şaka yaptığını sanırlar. Görürler ki sofu ciddi bir şekilde istemektedir. “Habis canına lanet olsun” diyerek oradan uzaklaşırlar. Sofunun zorla hediyesini geri alması insanlar arasında kötü bir şekilde anılmasına neden olmuştur.

Altıncı Hikâye (Zahid şeyhin aşkı)

İbretlik, hayret verici bir hayat hikâyesi olarak zahid bir şeyhin ömrünün sonunda âşık olup belalara uğradıktan sonra, mutlu sona ulaşması anlatılmaktadır.

Hikâyede anlatılan şeyh içi dışına uygun, davranışları Allah’ın emirlerine bağlı, insanlar tarafından sevilen biridir. Melamiyye tarikatına girmiş, nefsinin alçaltmak, gurur ve kibirden kurtulmak için çok kötü durumda olan cenazeleri yıkar,

kötü kokulu hastalarla ilgilenir. Çoluk çocuğu çok olan bir kahvehane sahibine yardım olması kastıyla, bazı vakitler kahvehaneye uğrar. Kahvehane sahibi de müşteri çekmek için yakışıklı bir genci çirak olarak almış üstünü başını güzelce giydirerek işe başlatmıştır. Şeyh gençteki kabiliyeti görür, sevap olsun diye boş zamanlarında gence ilim ve edep dersleri verir. Kahvehaneye gelenler bunun acayip bir şey olduğu düşüncesindedirler. Şeyhin çalışmaktan arta kalan zamanlarda verdiği ders ileri günlerde bütün mesai saatlerini kaplar. İnsanlar bu ders vermenin başka yönleri çevrildiği dedikodusunu yaparlar. Dedikodulardan rahatsız olan kahvehane sahibi genci bir odaya kilitler. Buna içerleyen şeyh kahvehane sahibinin bu işine karşılık başka bir kahvehaneye taşınır. Şair, şeyhi iyi biri olarak bildiğini aşkla ilgili bir sözünü işitmediğini söyler.

Şair, tüccar bir arkadaşıyla konuşurken tüccar şahit olduğu bir olaydan sonra bu devirdeki şeyhlere güvenmediğini söyler. Şahit olduğu olayı anlatır. Bir gece iş yerinden çıkan tüccar kahvehane duvarına tırmanmış birini görür. Hırsız olabilir diye adamlarını çağırır. Gelen adamları bu kişinin şeyh olduğunu, meyhaneden getirdiği şarabı gence vererek hasret giderip daha sonra dergahına döndüğünü söylerler. Gördüklerini söylememek için şeyhin para verdiğini eklerler. Şair duyduklarına inanmak istemez, temkinle karşılar. Günlerden bir gün kahvehanede şeyhle karşılaşır inanmak istemediği olayın aslını sorar. Şeyh gözyaşları içinde yaşlanmış bir durumda olduğu halde yaptıklarını ikrar eder. Üzüntü ve pişmanlığını açıklar. Oradan ayrılmadan genç gelir, şeyhin eline ayağına yapışır, gözyaşları döker. Şeyhin ve gencin konuşacak mecalleri kalmaz. Olayı izleyenler şaşkınlık içinde kalırlar. Şeyh ve genç dergâha giderler. Hanımıyla da arası açılan şeyh kervansaraya taşınır. Bir odada ibadetine devam eder.

Belli bir süre sonra bir vezirin yeni bir dergâh yaptığı bu dergâha da şeyhin görevlendirildiği müjdesi gelir. Şeyh yeni dergâhına taşınır. Şair, şeyhin sevgisinin insanların zannettiği gibi olmadığı görüşündedir. Zira şair, şeyhin sevgisinin bedeni isteklerden uzak olduğu için Allah'ın lütfu olarak yeni dergâha atandığını söyler.

Yedinci Hikâye (Sevgilisini Kendi Yanına Getirip Hizmetçi Kılan Âşığın Hikâyesi.)

Doğru yolda salih kişilerin dualarıyla bazı işleri gerçekleştirdikleri bilinen bir husustur. Bazı akli başından gitmiş âşıkların kendi maşuklarını kuvvetli istek ve gizli bir güçle kendi yanlarına getirdikleri de görülmüştür. Hikâyede geçen kişi ömrünün baharında malca zengin durumu iyi insanlar arasında örneği az bulunan bir müderristir. Gönlünü yakan kafasını karıştıran önemli bir aşk yaşamamıştır. Fakat daha sonra bir aşka tutulur. Âşık olduğu kişi, inci misali insanların nazarından korumak için bir köşede çalıştırılan ciltçi çırağıdır. Âşık derdinin hafiflemesi için başka diyarlara gider. Uzaklarda maşukundan ayrı kalmak derdine çare olmaz. Vatanına tekrar döner. Maşuku hakkında dostlarından bilgi ister. Durumdan haberi olmayan bir kişi âşığın sevgilisinin güzelliğini över. Âşığın kalbi yanar, üzüntüsü artar. Sabahlara kadar uyuyamaz, müezzinin “namaz uykudan hayırlıdır” nidasıyla akli başına gelir. Sevgilisini görmek ümidiyle erkenden ciltçi dükkanına gider, bir kenarda beklemeye başlar. Sevgilisi rüzgârda sallanan bir çiçek gibi bütün güzelliğiyle parlayarak gelir. Âşığın akli başından gider. Aşkı kat be kat artar. Âşık günlerce sabah gelip karanlık basıncaya kadar dükkânı gözetler, sevgilisini izler. Âşık derdinden herkesle ilgiyi keser perişan olur. Dostlarının kimi aşktan mecnun olmuş kimi sihre uğramış diyerek âşığın hastalığına ilaç ararlar.

Bir gün âşığın dostları ziyafet verilen bir toplantıya âşığı da çağırırlar. Herkes eğlenip coşmakta iken âşık sessizce kendi halinde oturmaktadır. Ziyafet sahibi âşığın bu durumunun sebebini öğrenmek için âşıkla sohbet eder. Aşkını öğrenir. Âşığın arkadaşları âşığı sevgiliyle buluşturur. Âşık, sevgilisini evine davet eder. Durumdan habersiz ciltçi çırağı arkadaşlarıyla beraber gelir. Âşık cesaretini toplayarak aşkını açıklar. Ciltçi çırağı bundan memnun olmaz, âşığa öfkelenir ve oradan ayrılır. Âşık yine günlerce ciltçi dükkanını bekler, akşamları kendi derdiyle kavrulur. Günlerden bir gün âşık, sevgilisini bekler ama göremez. Araştırır soruşturur, maşukundan bir haber alamaz. Başka birini sevip kaçtığını düşünür. Canına kıymak ister. Bunun için meyhaneden çok miktarda şarap alıp evine gider. Durumdan şüphelenen meyhaneci âşığın arkadaşlarına haber verir. Arkadaşları âşığın evine varıp onunla beraber içerek âşığı canına kıymasından vazgeçirirler. Âşık kendini öldürmekten vaz geçerek gönülden Allah’a yalvarır. Sevgilisinin gelmesini ister. Fazla zaman geçmeden kapıda

bir kişinin âşığı görmek istediğini bildirirler. Gelen âşığın sevgilisidir. Âşık onu gözyaşlarıyla karşılar. Âşığın sevgilisi hizmet için geldiğini, âşığa ne emri olursa yerine getireceğini söyler. Âşık şaka yaptığını sanır, ama sevgilisinin sözünde ciddi olduğunu görünce sevince boğulur. Âşığı sevgisiyle aynı mecliste görenler de şaşırırlar. Şair âşığın sevgilisinin gelip hizmete talip olmasının ender olaylardan sayarak gerçekleşmesini de âşıkların samimi yalvarışların gücüyle olduğunu söylemektedir.

Yedinci Hikâye (Âşık Âlimin Ölümü)

Hikâye, seçkin bir âlimin âşık olup maşukunun ismini anarak son nefesini vermesi ile ilgilidir.

Hikâye bin yılından birkaç yıl önce Rumeli sınır şehirlerinden birinde yaşayan, ilim ve fazilet sahibi bir âlim hakkındadır. Âlim zamanının üstün kişilerinden biri olup her konuda üstat biridir. İlminden yararlanan beş yüze yakın öğrencisi vardır. İlimde gösterdiği gayreti görenler onun için medrese açıp binalar yapmışlardır. Âlim de öğrencilerine parasal yardım yapar, ihtiyaçlarını giderir. Tatil günlerinde öğrencileri ile gezerken bir köşede üzgün sessiz birini görür. Âlim üzüntülü gence “dardını söyle, yapabilecek bir şey ise ben yerine getiririm” der. Genç meyhanecinin kızına nice zamandır âşık olup belasıyla dertlendiğini söyler. Âlim zat öğrencilerinden cesur, kuvveti yerinde olanlarından seçip meyhaneye varır, kapısını çalar. Meyhanecinin kızı gelenlerin içki almaya gelmiş olacaklarını düşünerek kapıyı hemen açar. Âlim elindeki asa ile kızı önüne katar, âşık olan gencin yanına getirir. Şeref ve itibarına zarar vermesinden çekinmeyerek âşık ve kızı görüştürür. Daha sonra kızı alıp meyhaneye bırakır. Yaşı ilerlemiş olan bu âlim herkesin yanında saygı ile anılırken, İbrahim Dilkeş diye çok güzel birine âşık olduktan sonra itibarını kaybeder. Âlim aşkıdan ciğerlerini dağlar, gece gündüz maşukunun etrafında pervane gibi döner. Fakat gencin iç yapısı bozuk, ahlakı iyi olmadığından âlimin samimi duygularını hiçe sayar. Bir gün gizlice şehirden ayrılır, izini kaybettirir. Gencin kaçtığını öğrenen âlim derdinden hastalanır yataklara düşer. Öğrencileri hocalarına yardım etmek için her tarafta genci ararlar. İstanbul’a kadar giden öğrenciler genci bulamazlar. Gencin bulunmadığını öğrenen âlim daha da kötüleşir, ölüm komasına girer. Başında bekleyenlerden bazıları âlimin

ölmeden önce “Ah Dilkeş” diyerek inlediğini son nefesini bu şekilde verdiği söylemişlerdir.

Dokuzuncu Hikâye (Bir Yeniçerinin Âşığını Öldürmesi)

Cennet misali İstanbul’da Ferdi mahlaslı, yeniçeri ocağına bağlı çok güzel bir genç vardır. Çok kimse Ferdi’ye âşık olmuştur. Perişan, derbeder biri de Ferdi’ye âşık olur, gece gündüz peşini bırakmaz sürekli peşinde dolaşır. Bu durumdan çok sıkılan Ferdi kendine âşık olanı döver, bir gözünü kör eder. Böylece kurtulacağını sanır. Gözü kör olan âşık daha da bağlanır, peşinden hiç ayrılmaz. Ferdi kurtulamayacağını anlar, merhamete de gelerek âşıkla beraber gezer. Ferdi ile beraber gezen âşık akli başından gitmişçesine Ferdi’nin kendisini öldürmesini, son nefesini Ferdi’ye bakarak vermesi gerektiğini söyler. Eğer bunu yapmazsa Ferdi’yi öldüreceği tehdidinde bulunur. Ferdi bunlara kulak asmaya da âşık her gün bunu tekrar eder. Günlerden bir gün âşık Ferdi’yi gezmek için Müderris köyüne çağırır. Köye doğru giderken âşık beyazlara bürünmüş bir halde gördüğü herkese bugün kendisinin bayramı olduğunu söyler. Buluşma yerine varırlar. Âşık Ferdi’den yine kendisini öldürmesini ister. Ferdi kabul etmez. Âşık, Ferdi’yi bir mağaraya davet eder. Mağaraya girerken âşık Ferdi’yi sıkıştırır, belinden çektiği hançeri Ferdi’nin boğazına dayar. Kendisini mübarek elleriyle öldürüp kurtarmasını yoksa Ferdi’yi öldürüp günaha gireceğini söyler. Ferdi çaresiz âşığı öldürür. Âşık Ferdi’nin yüzüne bakarak can verir. Ferdi bu olaydan dolayı çok pişman olmuş, sıkıntılar çekip kedere boğulmuştur.

Onuncu Hikâye (Âşık Olan Yeniçeri Ağası)

Bu hikâye de Ferdi’nin başka bir hikâyesi olup yeniçeri ağasının ona âşık olması ve bunun sonucu öldürülmesiyle ilgilidir.

Hikâye musannif Âşık efendi tarafından doğrulanmıştır. Yeniçeri ağalarından biri Ferdi’ye âşık olur, derdinden perişan olur. Ağa gecenin geç vakitlerinde hizmetkârına, Gök Turna isimli atını hazırlamasını, beraber kıyafet değiştirerek gideceklerini söyler. İki kafadar yola çıkarlar. Ağanın daha önceleri bildiği eve yaklaşırlar. Ağa duvar gölgesine sığınıp hizmetçisinden kapıyı çalmasını ister. Hizmetçi kapıyı çalınca içerden Ferdi’nin babası öfkeyle çıkar “bu vakitte kapıyı çalan münasebetsiz kim” diye bağırır. Hizmetçi Ferdi için geldiğini ağasının ferdiyle görüşmek istediğini söyler. Ferdi’nin babası buna daha da sinirlenir. Yarın divana varıp ağasının öldürülmesini isteyeceğini söyler. Hizmetçi yetmiş dereden su getirerek

adamı teskin etmeye çalışır. Ağasının kötü bir düşüncesinin olmadığını, Ferdi'ye kol kanat germek istediğini, edep ve erkanından hoşnut olduğunu söyleyerek adamı yatıştırır. Ferdi uykulu bir şekilde gelip söylenirken ağa, Ferdi'yi kapıp kaçıır. Hizmetçi peşlerinden konağa kadar gelir. Ağa ile Ferdi'nin sohbet ettiğini görür. Sabaha kadar bu sohbet meclisi devam eder. Ağa Acemden Rum krallarına hediye olarak gönderilmiş değerli bir altın kemeri Ferdi'ye verir. Ferdi altın kemerle konaktan çıkarken görevliler Ferdi'nin bu kemeri çaldığını sanıp ona hakaret ederler. Ferdi kırgın bir durumda ağanın yanına gelip kemerini yere çalar. Ağa özür dileyip yalvarır. Ferdi bu yalvarmalar karşısında nazını artırır. Diğer insanların da çabasıyla Ferdi kalmaya razı olur. Beşiktaş'ta güzel bir bahçede Ağa, Ferdi ve hizmetçileri günlerce eğlenirler. Yeniçeriler ağalarının başlarında olmamasını fırsat bilerek sağa sola saldırırlar. Bu olayı ağaya bildirmek isteyen dostları başarısız kalırlar. Sarhoş olan ağaya söz geçiremezler. Sarayın olaylardan haberi olur. Bir görevliyi ağaya gönderirler. Sultanın emrini ağaya tebliğ etmeye uğraşırken, peşi sıra yeni haberciler gönderilir. Ağa apar topar sultanın huzuruna çıkarılır. Yaptığı bu işlerden dolayı ağa idam edilir.

2.6.5. Nihâlistân

Nergisî'nin Hamse'sini oluşturan eserlerinden en önemlisi, ustalık ve olgunluk döneminin bir ürünü olan Nihâlistân'dır. Kaynağını Meşâkku'l-Uşşâk'ın oluşturduğu eser, birtakım ekleme ve çıkarmalarla iki defa kaleme alınmıştır. Başlangıçta sadece aşk hikâyelerinden ibaret olan Nihâlistân, başka mevzuları işleyen konular da eklenerek yeniden yazılmıştır.³⁰⁴ Sultan IV. Murad'a takdim edilen eser H. 1042/ M. 1632/1633 yılında yazılmıştır.

Nergisî, Gülistân ve Baharistân'a bir nazîre olarak kaleme alınmıştır. Yazar eserine her biri bir fidana benzeyen çeşitli tabirlerin selika (güzel söyleme ve yazma kabiliyeti) caddesi boyunca satır safları tarzında boy atıp müsvedde çimenliğine gölge salmaları sebebiyle fidanlık anlamına gelen "Nihâlistân" adını vermiştir.

³⁰⁴ Çaldak, a.g.e., 1997, s.202.

Nergisî eserine hamd ve salavatla başlar. Ardından devrin padişahı IV. Murad'a övgü bölümü yer alır. Bu bölümden sonra sebep-i telif bölümüyle eserin yazılış sebebi, ismi ve içeriği hakkında bilgi verir, eksiklik ve hatalarından dolayı büyüklerin engin müsamahasına sığındığını belirtir. Ardından asıl konuya geçen yazar, eseri "nihâl" adını verdiği beş kısımda ele almıştır. Her nihâlden sonra hikâyelere yer vermiştir. Eserde cömertlik, aşk, kişinin yaptığı için karşılığını bulması, tövbe etme gibi konular ele alınmış, verilen hikâyelerle konunun pekiştirilmesi sağlanmıştır.

Nihâlistân Nergisî'nin Hamse'sinde bulunan diğer dört eserinden daha güçlü bir dil ve üslupla kaleme alınmıştır. Daha ağdalı bir dil kullanılarak sanat yapma ve sanat dünyasında kabul edilip takdir edilme gayesi güdülmüştür.³⁰⁵

Nihâlistân'ın Özeti

Nergisî'nin bu eserinin özeti Süleyman Çaldak'ın doktora tezinde verilen transkripsiyon metni esas alınarak hazırlanmıştır.³⁰⁶

Giriş

Şair Nihalistan adlı eserini iki defa yazmıştır. İlk yazdığı eserini yeniden düzenlemiş konu sıralamalarını değiştirmiş bazı ekleme ve çıkarmalar yapmıştır. Kitabına hamd ve salavatla başlar. Sultan IV. Murad'ı öven beyitlerle devam eder. Şair kitabını beş bölüme ayırmış, bölümleri nihâl olarak adlandırmıştır. Birinci nihâlde cömertlik konusunun işlendiği sekiz hikâyeye vardır. İkinci nihâlde aşk hikâyelerinin anlatıldığı altı hikâyeye bulunmaktadır. Üçüncü nihâlde ibret alınacak olaylar içeren dört hikâyeye vardır. Dördüncü nihâlde insanın yaptığı için karşılığını görmesiyle ilgili iki hikâyeye vardır. Beşinci nihâlde tövbe ederek din yoluna yönelen insanların anlatıldığı beş hikâyeye bulunmaktadır.

Birinci Nihal

Şair eski zamanlarda cömertlik hususunda yanlarına yaklaşamayacak derecede üstün insanların geçtiğini, kendisinin bunları anlatmayıp yakın zamanlarda gerçekleşen yazıya dökülmemiş olanları anlatacağını açıklar. Padişahların

³⁰⁵ Direkli, a.g.e., s.9.

³⁰⁶ bk. Süleyman Çaldak, **Nergisî ve Nihâlistân'ı (İnceleme-Metin)**, (Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya, 1997.

cömertliğinin anlatmanın imkânsız olduğunu zaten onların varlıklarının cömertlik olduğunu söyler. Kendisinin orta halde yaşayan veya fakir olduğu halde elindeki ve avcundaki her şeyi veren cömert insanları anlatacağını açıklar.

Hikâye

Şair 1042 yılında yeni bir göreve atanır. Yeni görev yerine gitmek için hazırlık yapması gerekir, ama şairin hazırlık yapmaya imkânı olmadığı gibi bir arkadaşından borç almış onu da ödeme imkânı yoktur. Şair çaresizlik içinde ıstırap çekerken alacaklı kimse kapısına gelir. Şair alacaklıya ne cevap vereceğini bilemez. Utanç ve acı içinde borcunu sonra ödeyeceğini söylemeyi düşünürken, dışarıdan iki nefer izin alıp saygıyla önünde dururlar. IV. Murad'ın bağışı olarak bir kese altını sunarlar. Bostancıbaşının ihsanı olarak değerli bir atın da dışarıda bağlı olduğunu bildirirler. Şair bu zor dönemde yapılan bu ihsandan dolayı sevince boğulur. Hem borcunu ödemiş hem de yol hazırlıklarını tamamlamıştır. Padişaha dualar eder. Kendisinin meşhur biri olmadığı halde bu bağışın yapılmasını padişahın kerametine bağlar.

Hikâye

Hikâye Osmanlı vezirlerinden Kılıç Ali Paşanın cömertliğiyle ilgilidir. Ali Paşa hizmetçilerinden birini kabiliyetli bir köleyi alması için köle pazarına gönderir. Bu sırada bir imam itinayla yetiştirip büyüttüğü bir genci evinde kızını bulduğundan dolayı namusuna zarar gelir korkusuyla köle pazarına satmak için getirmiştir. Paşanın hizmetçileri genç köleyi inceleyip yeteneklerini görünce satın almaya karar verirler. Yapılan müzayede ve pazarlıktan sonra genç köle kırk bin altın karşılığı alınarak paşanın huzuruna getirilir. Paşa gencin istediği özelliklere sahip olduğuna kanaat getirir, parasını öder. Özel yetiştirilmiş bir gencin satılması aklına yatmayan paşa imama sebebini sorar, isterse satış akdinden vazgeçebileceğini söyler. İmam evinde aynı yaşlarda kızının olduğunu, gençle aynı evde bulunmasının uygun olmadığını, ikinci bir ev almaya gücünün yetmediğini söyler. Köleyi satarak elde edilen parayla kızının düğün masraflarını karşılayacağını ifade eder. İmam satıştan memnun görünür bir şekilde evine döner. Paşa imamın gençten ayrılmak istemediğini anlar. İmamın peşinden adamlarını yollayarak imamı takip edip hal ve hareketlerine bakmalarını ister. Görevliler, imamın üzgün acı içinde yürümekten aciz halini görünce paşanın

huzuruna tekrar getirirler. Paşa imama köleyi ve parasını kendisine bağışladığını söyler. Sevinçten paşanın ayaklarına kapanan imam kaldırılır. Paşa, genci özgürlüğüne kavuşturup kızıyla evlendirmesini imama söyler. Aynı zamanda genci kâtip olarak işe aldığını ve onu evlatlık edinip ölünceye kadar babası gibi görevini yapacağını açıklar. Kızın çeyizi için kırk bin altın verip gençlerin nikahları da hemen orada kıyılır. İmam sevinçle evine döner, mutlu haberi ev halkına ulaştırır. Ev halkı sevinçten havaya uçar. Daha sonra paşanın emriyle eski evlerinden bir konağa taşınan imamı herkes tebrik etmeye gelir.

Hikâye

Sultan Süleyman devrinde Budin beylerbeyi olan Mustafa Paşa'nın yaptığı cömertlikleri anlatan bir hikâyedir. Şair hikâyeyi paşanın yanında bulunmuş, yıllarca paşaya hizmet etmiş olan musikişinas Buhurcu-zade'nin anlattığını söyler. Paşa bir gün bir mecliste otururken kafirlere esir düşen bir çaresiz kişi gelir, kurtuluş fidyesi olan beş yüz altını temin etmek için para isteyeceği zenginlerin listesini çıkarır. En başta paşanın ismi vardır. Listeyi gören paşa diğer kimselerden para istemesine gerek olmadığını söyleyerek beş yüz altının hepsini öder.

Bu olaydan fazla bir zaman geçmeden iflas ettiğini söyleyen bir ihtiyaç sahibi gelir. İhtiyacı olan beş yüz altını vermesi paşanın adamlarından birine paşaya iletmesi için ricada bulunur. Paşanın adamı bunun imkânsız olduğunu, bu kadar parayı paşanın başka bir muhtaca verdiğini söyleyerek adama engel olmaya çalışır. Söylenenleri duyan paşa adamın istediği beş yüz altını verir, adamı gönderir.

Buhurcu-zade aynı mecliste geçen başka bir olayı da şu şekilde anlatır: Sınır boylarında bir askeri birlik düşman tarafından pusuya düşürülmüş askerlerin bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı da yaralı bir halde kurtulup paşanın yanına sığınmışlardır. Hallerine acıyıp yardım etmek isteyenlere paşa kızar, bu görevin kendisine ait olduğunu söyler. Gazilerin bütün ihtiyaçlarını giderip ondan sonra gönderir.

Buhurcu-zade bir başka olayın da şu şekilde geliştiğini anlatır: Kapıya gelen bir dilencinin para istediği paşaya iletir. Paşa parayı verir, sonra kapıcıyı, isteyenlere neden mâni oluyorsunuz, direk benden istesinler diyerek azarlar. Meclis dağıldıktan sonra paşanın dostlarından biri paşanın yaptığı bu cömertliklerin kendilerini

sevindirdiğini söyler. Paşa yapılan ihsanların Allah için olmadığından hiçbir değerinin olmadığını söyler. Sebeb-i hikmeti sorulduğunda paşa şu şekilde açıklar. Esir parasını verirken diğer zenginlerin vermesine engel olduğu için cimrilik yapmış olduğunu, ikinci dilenciye verirken iyiliğine öfke karıştırdığını, gazilere yardımında tartışma yapıp gurur bulaştırdığını, sonuncusunda da kapıcıyı azarlayıp verdiği sadakanın herkes tarafından görülmesini istediğinden ameline riya karıştığını söyler, kendi nefisini kınar. Buhurcu-zade paşanın bu ince düşüncesinden dolayı yanından hiç ayrılmadığını söyler.

Hikâye

Bu hikâye Tacbeğ-zadenin yaptığı cömertliklerle ilgilidir. Tacbeğ-zade uzun yıllar saray hocalığı yapmıştır. Cömertliği ile meşhur olmuştur. Şair onun cömertliği ile ilgili bir olayı şöyle anlatır: Tacbeğ-zade bir mecliste İstanbul'un seçkin kişilerinden bazılarıyla sohbet ederken dışarıdan biri gelerek bin altın bırakır gider. Bu bin altın Tacbeğ-zadenin bir eyalete vali olarak atanan bir kişiye yazdığı beratın karşılığı olarak gönderilmiştir. Tacbeğ-zade gelen hediyenin kimsenin olmadığı bir yerde kendisine verilmesi durumunda kimseye bir şey vermeyip sadece kendisine ayracağını söyler, ama hediye bir mecliste verildiğinden buna herkes ortaktır diyerek altınları arkadaşlarına dağıtır. Hikâyeyi anlatan şahıs o mecliste olmayıp sadece hizmet için girip çıktığı halde kendisine de bir mendil içinde otuz altın verildiğini söyler. Bu olaydan yıllar sonra şair eski dostlarından Haşim Çelebi ile bu konuyu konuştuğunu, Haşim Çelebi'nin olayı doğruladığını hatta kendisine de elli altın verildiğini söylediğini rivayet eder. Mecliste açıktan vermek uygun olmadığı zamanlarda kese kağıtlarında akide şekeri ikram edilir, ihsan edilecek kişilere altın keseleri verilerek gül şekeridir yalnız kalınca koklarsınız diyerek kimseye sezdirmeden iyilik yapıldığı da söylenmiştir.

İkinci Nihal

Bu bölüm aşk hikâyelerine ayrılmıştır.

Birinci Hikâye (Ticaret Yolunda Bir Güzele Aşık Olup Her Şeyini Terk eden Tüccar)

Şair bu hikâyeye beş beyitlik bir şiir ile başlar. Şiirde öyle bir hikâye anlat ki resmini İnan ressamı gördüğünde ah çeksin, Hüsrev kıssasını iptal etsin, Ferhad hikâyedeki feryatları duyduğunda kendi haline şükretsin, Mecnun divaneler gibi dolaşsın der.

Hikâye hicri 1020 yılında Rumeli'nin sınır şehirlerinden cennet gibi güzel olan Saraybosna'da geçer. Bu şehir Avrupa ticaret merkezlerine yakın olmasından dolayı Arap ve Acem tüccarlarının uğrak yerlerindedir. Hoca Himmet, derviş kılıklı, konuşması nezaketten uzak, tavrı ve edası uygun olmayan bir tüccardır. Cennet şarabını bir nefeste içse aklı başına gelmez, en büyük filozoflar ahlakını değiştirmek isteseler çaresiz kalırlar. Çeşitli yollarla kazançlar elde etmiş, Karun gibi zengindir. Hoca Himmet yetmiş yakın kervanıya Saraybosna'ya gelir. Bir hana yerleşir. İhtiyaçlarını alır eksiklerini giderir. Sefere hazır halde bir köşede bekler. Arkadaşlarıyla görüşüp yolculuk istişaresini yapar, bazı ihtiyaçlarını almak istediğini söyleyerek ayrılır. Arkadaşları konağa gelirler. Sabaha kadar Hoca Himmet'i beklerler. Gelmeyince eşkıyalar eline düşmüştür diyerek mallarını bir kişiye tahsis edip yollarına devam ederler. Hoca Himmet gizlenerek kervanı izler, Avrupa sınırına ulaştığına kani olduktan sonra açığa çıkar. Bazen hayranlıkla bazen şaşkın bir halde dolaşır. Oturur kalkar ümitsizce etrafa bakar. Bir gün şehrin vaizlerinden birine varıp şeref ve makam sahibi biri iken içine düştüğü bu derdine çare bulmasını ister. Ertesi gün takva sahibi şeyhlerden çare ister. İnsanlar bu durumun aşktan kaynaklandığını sezinlerler. Hoca Himmet bir ay perişan bir şekilde dolaşır. Bir gün aşkın ateşiyle bütün elbiselerini çıkarıp sevdiğinin evinin önünde bağırmaya, içindeki sırrı dökmeye başlar. Bu olaydan sonra meşhur tüccarlardan birinin güzeller güzeli evladına âşık olduğu anlaşılır. Bu öyle aşk ki âb-ı hayat incisi gibidir ki Hızır bin canla satın alır. İnsanlar da bu güzellik, uygunluk, nezaket karşısında aşığın divane olmasına hak verirler. Fakat sevdiğinin babası ve yakınları rahatsız olurlar. Hoca Himmet'i gördükleri yerde döverler, ona eziyet ederler. Âşık aşkı için bütün eziyetlere katlanır ses çıkarmaz. İyilik sever insanlar, "aşk hastalığına ilaç fayda vermez" kuralından habersiz aşığın deliliğine çare için Hoca Himmet'i kimi zaman zahitler meclisine kimi zaman şifa meclislerine götürürler. Çareden ümit kesip aşığı kendi haline bırakırlar. Sevdiği kişi Edirne'ye ticaret kastiyle gider. Aşık Edirne'ye sevdiğinin peşinde onu

bir defa olsun görmek arzusuyla gider. Günler geçer göremez. Çaresiz bir şekilde asıl vatanı Ankara'ya döner. Âşık çektiği bu kadar ızdıraptan sonra olgunlaşır, hâl ehli olur. Beşerî özelliklerden yıkanıp hakikate erer. Uzun süre sessizliği ve sakin olmayı seçer. İnsanlar bu durumun Rahman'ın cezbesinden bilmeyip delilikten sayarlar. Bir gün âşık kendi aleminde sakin bir halde iken ortalığı birbirine katar. Herkesin kalkmasını sultanın geleceğini, karşılamak için şehir dışına çıkılmasını ister. Yolun sağına soluna hizmetçileri dizer, hürmetle sevdiğinin gelişini bekler. “Sen doğduğunda ne güneş görünür ne ay” mısrasında olduğu gibi sevdiği gelir. Binlerce secde edip şükreder. Sevdiği ticaret bahanesiyle gelip âşıktan özür dilemek istemiştir. İnsanlar bu olayı âşığın kerametinden bilip onun maneviyatından yardım almayı istemişlerdir.

İkinci Hikâye (Soğuk Bir Kış Mevsiminde Sevdiğine İstanbul'a Kadar Refakat Edip Şehre Girmeden Dönen Aşık)

Çok güvenilir kimsenin şahitliğiyle mahkeme kayıtlarına geçmiş ilginç olaylardan olduğunu söyleyerek şair bu hikâyeyi anlatır. Kadızadeliyle meşhur bir ailenin çok yakışıklı bir çocukları vardır. Şair genci yüz güzelliğinin Allah'ın ayetlerinden bir ayet, satırları nurların çıkış yeri kitabından bir satır gibi benzetmelerle değişik kitaplara gönderme yaparak över. Bu genç danışman olmak için kadı ve müderrislerden oluşan bir toplulukla İstanbul'a doğru yola koyulur. Şehirden çıktıklarında gencin aşıklarından biri bu durumdan haberdar olur. Perişan bir kıyafetle, çelimsiz bir atın sırtında soğuk kış gününde hizmet etmek için kafileye ulaşır. Kafiledaki yol arkadaşları gelen kimsenin perişan durumundan dolayı rahatsız olurlar. Birbirlerine âşığın bu giysi ve binekle fazla dayanamayacağını, ümitsiz geri döneceğini ya da soğuktan donup öleceğini söylerler. Âşık akşam sabah hizmetini gerçekleştirir. Kafiledekiler gence “hizmet ise yerine getirdin maşallah vatanına geri dön. Yok daha ileri gideksen bu soğuk hava hatır gönül bilmez dondurur, onun için önlem al” derler. Âşık da “dönme vaktini biz biliriz, yakıcı dağlardan kaplan postu giydim beni çıplak sanmayın kaftanım ateştendir” şiirindeki mana ile cevap verir. Seferden dön dedikçe sözlerini reddeder. Bu hal üzere İstanbul'un Edirne Kapısı denilen giriş yerine kadar gelirler. Âşık “artık benim hizmetim tamamdır. Efendim yerine ulaştı ben geri dönüyorum siz sağ ben selamet” deyip vatanına döner. Yolculuk yapanlardan insafılı olanlar “bu ne biçim iş, o kadar zorluklarla buraya kadar geldin bu

eşsiz güzelim İstanbul'u görmeden geri dönülür mü? Birkaç gün kalıp ondan sonra dönsen daha uygun değil mi?" derler. Âşık, "Benim İstanbul'u görmek gibi bir arzum yok, maksadım da gerçekleşti" diyerek geri döner. Şair âşığın bir aylık zorlu ve meşakkatli bir yolculuktan sonra saltanat merkezi cennet benzeri İstanbul'u görmeden dönmesinin insanlar arasında nadir rastlanan bir olay olarak yayıldığını söyler.

Üçüncü Hikâye (Sevdiği için Kendini Yüksek Bir Köprüden Atan Aşık)

Şair daha önceki hikâyelerde geçen Kadızadeler ailesinin güzel çocuklarından birine âşık olanlardan birinin de Merdane Halife olduğunu söyler. Merdane Halife saray ve medresede çalışmaktadır. Kararsız bir şekilde aşkının derdinden dolaşmakta, gözlerinden inci misali yaşlar dökmektedir. Sevdiğini görme, ona yakın olma imkanını bulamadığından derbeder bir şekilde gezmektedir. Maşukunun Hızır lika Abı hayat adıyla anılan bir mesire yerinde arkadaşlarıyla eğlendiği haberini alır. Derhal mesire yerine gider sevdiğini eğlenirken görür. Keçi köprüsü diye meşhur, yüksek heybetli bir köprünün üzerinde sevdiğini izlemek için ızdırap içinde bir yandan bir yana gelip gider. Bir kişi âşığı görür derdini sorar. Anlayışsız kıt akıllı bu kişi sözünü ölçüp biçmeden âşığa Mevla sana bu köprüden aşağı atılmaktan başka bir yol bırakmamıştır der. Şaka yaptığını sanır. Âşık hemen ya Mevla diyerek kendini köprüden aşağı atar. Eğlencede olan insanlar koşarak kimi ayağından kimi elinden tutarak âşığı sudan çıkarırlar. Ayaklarını ağaca asarak yuttuğu suyu boşaltırlar. Âşık yerde yatarken sevdiği gelerek iltifat eder. Hz. İsa'nın ölülere diriltmek için söylediği "kum bi iznillahi Teala" (Allah'ın izniyle kalk) sedasıyla kalkmasını ister. Âşık yeniden can bulmuş gibi kalkar, sevince boğulur. Âşık canını maşukunun yolunda feda etmekle sevgisinin gönlünü kazanmış, ayrıcalıklı bir duruma kavuşmuştur.

Dördüncü Hikâye (Samimi Olmayan Bir Softanın Aşkı)

Bu bölümde görünüşte çok takvalı görüldüğü halde gerçekte huyu bozuk bir zahidin âşık olması, maşukundan ayrılırken verdiği hediyeleri isteyerek dostlarının nefretini kazanması anlatılmaktadır.

Halveti tarikatından kaba saba bir softa vardır. Soğuk ve geçimsiz biridir. Gülümsemeyi yüzünden yasaklamış kalbi öldürür diye mizahtan uzaklaşmıştır. İlimden uzak en küçük şeyleri küfür derecesinde gören, herkesi suçlayan bir yaradılışı

vardır. Kahvehaneler nefsu hevasına uyanların yeridir diye önünden geçmez, selam verenlerin selamını dinin şiarına aykırı diye almaz. Bir gün kendini dağıtmış bir halde mecnun gibi ah vah ederek kahvehaneye gelir. Yüksek sesle âşık olduğunu söyler. Kahvehanedekiler baş köşeye oturmasını söyleseler de o kapı ağzına oturur. Mesele daha sonra anlaşılır. Cambazlık için gelen topluluğun içinde çirkin yüzlü bir kadına âşık olmuştur. Bir sene bu cambazların peşinde serserice dolaşır. İsmi dillere düşer. Âşığın sevdiğinin de içinde bulunduğu topluluk başka diyarlara gitmeye karar verirler. Sofu, topluluğun yanına gelir, iç muhasebeler yapmış aşkını sorgulamış kendine gelmeye çalışmıştır. Üzüntülü bir şekilde sevgilisiyle vedalaşmak ister. Ayrılma sırasında sofu sevgilisine kendi eliyle zemzemle yıkadığı ihramı verdiğini bunu tekrar kendisine verilmesini ister. Orada bulunanlar bu duruma şaşırıp böyle kötü bir durum hiçbir âşığın başına gelmemiştir, bu rezilliği bırak, biz sana daha iyisini alalım diyerek sofuya çıkışırlar. Sofu inat eder, ihramı vermelerini olmazsa mahkemeye gideceğini söyler. Bazı arkadaşları bunu bahane edip birkaç saat daha sevdiğiyle vakit geçirmek için şaka yaptığını sanırlar. Görürler ki sofu ciddi bir şekilde istemektedir. Habis canına lanet olsun diyerek uzaklaşırlar. Sofunun zorla hediyesini geri alması insanlar arasında kötü bir şekilde anılmasına neden olmuştur.

Beşinci Hikâye (İbretlik Hayret Verici Bir Hayat Hikayesi)

Bu bölümde ibret verici bir hayat hikâyesi olarak, zahid bir şeyhin ömrünün sonunda âşık olup belalara uğradıktan sonra, mutlu sona ulaşması anlatılmaktadır.

Hikâyede anlatılan şeyh içi dışına uygun, davranışları Allah'ın emirlerine bağlı, insanlar tarafından sevilen biridir. Melamiyye tarikatına girmiş, nefsinin alçaltmak, gurur ve kibirden kurtulmak için çok kötü durumda olan cenazeleri yıkar, kötü kokulu hastalarla ilgilenir. Çoluk çocuğu çok olan bir kahvehane sahibine yardım olması kastıyla, bazı vakitler kahvehaneye uğrar. Kahvehane sahibi de müşteri çekmek için yakışıklı bir genci çirak olarak almış üstünü başını güzelce giydirerek işe başlatmıştır. Şeyh gençteki kabiliyeti görür, sevap olsun diye boş zamanlarında gence ilim edep dersleri verir. Kahvehaneye gelenler bu acayip bir şeydir düşüncesindedirler. Şeyhin çalışmaktan artakalan zamanlarda verdiği ders ileri günlerde bütün mesai saatlerini kaplar. İnsanlar bu ders vermenin başka yönlerine çevrildiği dedikodusunu yaparlar. Dedikodulardan rahatsız olan kahvehane sahibi genci bir odaya kilitler. Buna

içerleyen şeyh, kahvehane sahibinin bu işine karşılık başka bir kahvehaneye taşınır. Şair, şeyhin olumlu biri olarak bildiğini aşkla ilgili bir sözünü işitmediğini söyler.

Şair, tüccar bir arkadaşıyla konuşurken tüccar şahit olduğu bir olaydan sonra bu devirdeki şeyhlere güvenmediğini söyler. Şahit olduğu olayı anlatır. Bir gece iş yerinden çıkan tüccar kahvehane duvarına tırmanmış birini görür. Hırsız olabilir diye adamlarını çağırır. Gelen adamları bu kişinin şeyh olduğunu, meyhaneden getirdiği şarabı gence vererek hasret giderip daha sonra dergahına döndüğünü söylerler. Gördüklerini söylememek için şeyhin para verdiğini eklerler. Şair duyduklarına inanmak istemez, temkinle karşılar. Günlerden bir gün kahvehanede şeyhle karşılaşır, inanmak istemediği olayın aslını sorar. Şeyh gözyaşları içinde yaşlanmış bir durumda olduğu halde yaptıklarını ikrar eder. Üzüntü ve pişmanlığını açıklar. Oradan ayrılmadan genç gelir şeyhin eline ayağına yapışır, göz yaşları döker. Şeyhin ve gencin konuşacak mecalleri kalmaz. Olayı izleyenler şaşkınlık içinde kalırlar. Şeyh ve genç dergâha giderler. Hanımıyla da arası açılan şeyh kervansaraya taşınır. Bir odada ibadetne devam eder.

Belli bir süre sonra bir vezirin yeni bir dergâh yaptığı bu dergâha da şeyhin görevlendirildiği müjdesi gelir. Şeyh yeni dergahına taşınır. Şair, şeyhin sevgisinin insanların zannettiği gibi olmadığı görüşündedir. Zira şair, şeyhin sevgisinin bedeni isteklerden uzak olduğu için Allah'ın lütfu olarak yeni dergâha atandığını söyler.

Altıncı Hikâye (Sevgilisini Hizmetçi Kılan Âşığın Hikâyesi)

Bu bölümde sevgilisinin aşkından çaresiz yüce dergâha yönelerek dua eden, sevgilisini kendi yanına getirip hizmetçi kılan âşığın hikâyesi anlatılmaktadır.

Doğru yolda salih kişilerin dualarıyla bazı işleri gerçekleştirdikleri bilinen bir husustur. Bazı akli başından gitmiş âşıkların kendi maşuklarını kuvvetli istek ve gizli bir güçle kendi yanlarına getirdikleri de görülmüştür. Hikâyede geçen kişi ömrünün baharında malca zengin durumu iyi insanlar arasında örneği az bulunan bir müderristir. Gönlünü yakan kafasını karıştıran önemli bir aşk yaşamamıştır. Fakat daha sonra bir aşka tutulur. Âşık olduğu kişi, inci misali insanların nazarından korumak için bir köşede çalıştırılan ciltçi çırağıdır. Âşık derdinin hafiflemesi için başka diyarlara gider. Uzaklarda maşukundan ayrı kalmak derdine çare olmaz. Vatanına tekrar döner.

Maşuku hakkında dostlarından bilgi ister. Durumdan haberi olmayan bir kişi âşığın sevgilisinin güzelliğini över. Âşığın kalbi yanar, üzüntüsü artar. Sabahlara kadar uyuyamaz, müezzinin “namaz uykudan hayırlıdır” nidasıyla aklı başına gelir. Sevgilisini görmek ümidiyle erkenden ciltçi dükkanına gider, bir kenarda beklemeye başlar. Sevgilisi rüzgârda sallanan bir çiçek gibi bütün güzelliğiyle parlayarak gelir. Âşığın aklı başından gider. Aşk kat be kat artar. Âşık günlerce sabah gelip karanlık basıncaya kadar dükkânı gözetler, sevgilisini izler. Âşık derdinden herkesle ilgiyi keser perişan olur. Dostlarının kimi aşktan mecnun olmuş kimi sihre uğramış diyerek âşığın hastalığına ilaç ararlar.

Bir gün âşığın dostları ziyafet verilen bir toplantıya âşığı da çağırırlar. Herkes eğlenip coşmakta iken âşık sessizce kendi halinde oturmaktadır. Ziyafet sahibi âşığın bu durumunun sebebini öğrenmek için onunla sohbet eder. Aşkını öğrenir. Âşığın arkadaşları âşığı sevgiliyle buluşturur. Âşık sevgilisini evine davet eder. Durumdan habersiz ciltçi çırağı arkadaşlarıyla beraber gelir. Âşık cesaretini toplayarak aşkını açıklar. Ciltçi çırağı bundan memnun olmaz, âşığa öfkelenir ve oradan ayrılır. Âşık yine günlerce ciltçi dükkanını bekler, akşamları kendi derdiyle kavrulur.

Günlerden bir gün âşık sevgilisini bekler ama göremez. Araştırır, soruşturur maşukundan bir haber alamaz. Başka birini sevip kaçtığını düşünür. Canına kıymak ister. Bunun için meyhaneden çok miktarda şarap alıp evine gider. Durumdan şüphelenen meyhaneci âşığın arkadaşlarına haber verir. Arkadaşları âşığın evine varıp onunla beraber içerek âşığı canına kıymasından vazgeçirirler. Âşık kendini öldürmekten vazgeçerek gönülden Allaha yalvarır, sevgilisinin gelmesini ister. Fazla zaman geçmeden kapıda bir kişinin âşığı görmek istediğini bildirirler. Gelen âşığın sevgilisidir. Âşık onu gözyaşlarıyla karşılar. Âşığın sevgilisi hizmet için geldiğini, âşığa ne emri olursa yerine getireceğini söyler. Âşık şaka yaptığını sanır, ama sevgilisinin sözünde ciddi olduğunu görünce sevince boğulur. Âşığı sevgisiyle aynı mecliste görenler de şaşırırlar. Şair âşığın sevgilisinin gelip hizmete talip olmasının ender olaylardan sayarak gerçekleşmesini de âşıkların samimi yalvarışlarının gücüyle olduğunu söylemektedir.

Üçüncü Nihal

Bu bölüm ibret alınacak hikmetli olayları içeren hikâyelerden oluşmaktadır.

Hikâye

Bu hikâyede bir eyaletin defterdarını haksız yere görevden alıp hapseden valinin beklenmedik bir şekilde görevden alınarak yerine hapsedilen defterdarın atanması anlatılır.

Hikâyenin kahramanı Rumeli’de bir vilayette uzun yıllar defterdarlık yapar. Görev yaptığı vilayete yakın olan bir yerin beyliği de kendisine verilmiştir. Eyaletin beylerbeyi ile arası açılır. Beylerbeyi paşayı görevlerinden alır ve hakkında soruşturma açtırır. Defterdar haksız olan bu uygulamaya engel olamaz. Kethüdasını o sırada Üngürüs seferinde orduya komutanlık yapan vezire gönderir. Kethüdadın görevlerine iadesini, ikisi olmasa da birine iadesini sağlamasını bunlar olmazsa soruşturma ve mahkemenin vezirin huzurunda yapılmasını sağlamasını ister. Kethüda vezirle görüşür, defterdarın görevlerine geri iadesini sağladığı gibi beylerbeyi fermanını da alır. Defterdar ise bu anlarda endişe ile nasıl bir akibete uğrayacağını düşünmektedir. Dostlarıyla durum istişaresi yaparken cumadan sonra davasının görüleceği haberini alır. Kethüdanın da gecikmesi ümitsizliklerini artırır. Bu sırada dışarıdan ayak sesleri duyulur. Beylerbeyinin askerlerinin tutuklamak için geldiği korkusuna kapılırlar. Gelenin kethüda olduğu anlaşılır. Kethüda yerine oturur. Yavaş yavaş alıştırarak müjdeli haberleri verir. En son beylerbeyi fermanını da açıklar. Defterdar ambar kiler gibi yerlere el konulması için derhal görevliler gönderir. Durumu haber alan beylerbeyi şaşkına döner, kimsenin yüzüne bakamayacak hale gelir, utanç içinde orayı terk ederek başka memleketlere gider.

Hikâye

İşlediği zulümlerden dolayı Sultan Ahmed’in gazabına uğrayan, kaçıp kurtuldum derken tekrar yakalanıp cezalandırılan Piripaşa-zadenin hikâyesi anlatılmaktadır.

Piripaşa-zade Arnavutluk’ta uzun yıllar görev yapar. Halka çok zulmeder. Binlerce kişiyi öldürüp namuslarına da el uzatınca Sultan Ahmet tarafından yakalanıp cezalandırılması için bir kişi peşine gönderilir. Piripaşa-zade Avrupa adalarına oradan da kıyafet değiştirerek Sakız adasına saklanır izini kaybettirir. Yakalamak için

gönderilen görevli eli boş döndüğünden utancından vezirin huzuruna çıkamaz. Görevini iyi yapmadı ihmalkâr davrandı diye töhmet altında kalır. Vezirin yakın ağalarından biri görev icabı sakız adası yakınlarında bulunmaktadır. Tütün tiryakisi olan ağa iyi bir tütün bulması için bir adamını ada tarafına gönderir. Görevli tütün ararken tebdili kıyafet yapmış olan Piripaşa-zade ile karşılaşır. Kim olduğunu sorar. Piripaşa-zade adının Ali, kendisinin Bektaşî tarikatından olup Mısır'a erenlerini görmeye gittiğini söyler. Görevli tütünü alıp ağaya getirir. Piripaşa-zadenin arandığını bilmeden ağaya bir kişi gördüğünü Piripaşa-zadeye çok benzediğini söyler. Ağa beklemeden adamıyla giderek Piripaşa-zadeyi yakalayıp vezire gönderir. Böylece o cezasını bulurken töhmet altında kalan ağa da bu sıkıntısından kurtulur.

Dördüncü Nihal

Bu bölümde İnsanın iyi veya kötü yaptıklarının karşılığının gördüğü olayları anlatılmaktadır.

Hikâye

Cimri tüccarın yemeyip içmeyip biriktirdiği mallarının, tüccarın ölümünden sonra da insanlar arsında fitne fesada sebep olduğuyla ilgili bir hikâyedir.

Şair hikâyeye cimriliği yeren bir anlatımla başlar. Cimri tüccarlardan biri hiç yardım yapmamış ne sadaka ne zekât vermiştir. Kimseye misafir olmadığı gibi hiç kimseyi de evine misafir almamıştır. Soğan ekmekle yetinip mal üstüne mal yığmıştır. Günlerden bir gün cimri tüccar ölür. Geriye çokça mal mülk bırakır. Miras sahibi olarak ta tüccarın hanımıyla kızı kalır. Miras meseline halletmekle görevli kadı malın çokluğunu görünce, bunlara sahip olmak için planlar yapar. Kadın ve kızı koruma sözüyle kızın kendisine nikahlanmasını ister. Kadın şartlı olarak kızı kadıya nikahlar. Kadın kızın küçük olduğundan gerdeğe girmemesini yoksa bütün anlaşmaları bozacağını söyler. Kadı, kızın annesini zorba bir sipahi ile nikahlayıp mirasa kız adına el koyar. Sipahi ile kadı mirası yeme konusunda sürtüşmeye başlar. Kadı, kızla beraber olunca kızın annesi ve sipahi bunu fırsat bilerek kızı alıp başka bir sipahi ile nikahlarlar. İki sipahi mirasa konarlar, diledikleri gibi harcamaya başlarlar. Zamanla iki sipahi de anlaşamaz. Yeni sipahinin elinden kızı almak için kızın eski kocası kadıya başvururlar. Kadı yalancı şahitler bulup kızın kendisinden alınmasının haksız

olduğunu ispatlar. Baskın yaparak sipahinin evinden kızı kaçıır. Kızın namuslu ve dürüst bir dayısı vardır. Kız ve annesinin yaptıkları rezaletlere sinirlenen dayı ceza vermek için fırsat kollamaktadır. Gece vakti kız kardeşi ve yeğeninin evleri yakınından geçen dayı, içerde âlem yaptıklarını görür. Tüfekte eve baskın yapıp sipahiye kolundan yararlar. Bu durumdan korkan anne, kız ve ekibi başka bir yere göçerler. Gittikleri yerde kadı evine döndüğünde karısını sipahi ile uygunsuz bir şekilde yakalar. Öfke ile orayı terk eder. Kız ve annesine sahip olan sipahi kalan mallarını almak için eski vatanına gider. Kızın dayısına rastlayan sipahi adamı yakalar, kendisi tecavüz ettiği gibi serseri arkadaşlarına da aynı kötülüğü yaptırır. Sonra adamı öldürüp parçalayarak yol kenarına asarlar. Şikâyet sonucu bu işi yapanlar yakalanıp idam edilirler. Sipahi fırsatını bulur kaçar. Anne ve kızını alır, eski vatanına döner. Kadın ve kızına olmadık işkenceler yapar. Kadınlar üç sipahiye para verip sipahiye öldürtürler. Paranın geri kalan kısmını kısa sürede tüketen kız ve anası fuhuş yaparak geçinmeye başlarlar. Şikayetlerden kurtulmak için tekrar aynı kasabaya dönerler. Şair, kadınların halen o kasabada dilencilik yaptıklarını söyler.

Hikâye

Bu bölümde varlıklı bir papazı mallarına el koymak için kazığa vurdurarak öldüren, kendisi de aynı şekilde öldürülen Hasan Subaşı'nın hikâyesi anlatılmaktadır.

Şair olayı babasından nakletmektedir. Şairin babası Rumeli'de bir kasabada kadılık yapmaktadır. Aynı kasabada tahsildar adına vergi toplamakla görevli, zorba bir adam olan Hasan Subaşı vardır. Bu kişi sohbet esnasında bir papazı haksız yere hapsedip yol kesici cezasına çarptırarak kazığa vurdurduğunu, sonra da papazın mallarına el koyduğunu anlatır. Bu haksız işlemde rahatsız olan şairin babası, er geç yapılan bu haksızlığın karşılığın görüp ilahi adalet gereği aynı işleme maruz kalacağını söyler. Adam alaylı bir şekilde çokça cinayeti olup daha cezasını görmediğini, kendisinin Müslüman olup bu şekilde cezaların kendilerine verilemeyeceğini söyler. İki yıl geçmeden o şehrin idaresi zalim bir paşa olan Celali Hüseyin'e verilir. Çıkan çatışmalarda yakalanan Müslüman suçlular cezalandırılmak üzere İstanbul'a getirilir. O sırada payitahtta kadılık yapan şairin babası getirilen insanlara bakarken aralarında Hasan Subaşı'nı görür. Sırtında cilalı bir kazık ile idam edilmeyi beklemektedir. Hasan Subaşı kadıdan aracı olup hiç olmazsa kılıç ile idam edilmesini ister. Kadı aracı olur

ama yanlışlıkla başka biri kılıçla idam edilir. Hasan Subaşı daha önce anlatıp papazı kazığa vurduğu şekilde kendi de kazığa vurulur.

Şair aracılık yapıldığı halde aynı şekilde öldürülmesinin, ilahi adaletin yerini bulduğu ibretlik bir olay olarak açıklar.

Beşinci Nihal

Bu bölüm tövbe edip doğru yola girenlerin hikâyesine ayrılmıştır.

Hikâye

Bu bölümde tövbe eden arkadaşlarının kendisinden ayrıldığı için yalnız kalıp eşkıyalara karışan, suçlara bulaşmış ama sonunda tövbe etmiş bir adamın hikâyesi anlatılmaktadır.

Olayın kahramanının yaşadıklarını yakın bir arkadaşı nakleder. Samimi bir dost gurubu vardır. Gezmişler tozmuşlar, yaşları kırka varınca tövbe edip kendilerine iyi bir yol tutmuşlardır. Dost gurubundan biri kötü halini bırakmaz, eski yaşantısına devam eder. Bunun üzerine tövbe eden arkadaşları kendisini terk eder. Yalnız kalan adam kendini günahlara bırakır. Daha ileri gidip dağa çıkarak eşkıyalara karışır. Yol keser adam öldürür. Belli bir zamandan sonra adam şekil değiştirmiş, sofî kılığında elinde tesbihi, ağzında misvakı camide cemaat arasında görülür. Bu değişimi soranlara şu şekilde cevaplar: Dağda eşkıyalar ile gezerken karşılaştıkları koyun sürüsünden bir kuzu alıp kebab yaparlar. Uzun bir süre sonra yine aynı koyun sürüsü oradan geçer. Kebab yapılan kuzunun annesi, kebab yapıldıktan sonra kalan ateşin küllerini hasretle koklar. Yukarıya sıçrayarak düşüp ölür. Bunu gören adam etkilenir basit bir hayvan böyle bir şefkat taşıdığı halde mazlum insanları acımasızca öldüren kendi gibi insanların hali nasıl olur der. Duygulanır, kalbi yumuşar tövbe ederek Allah'ın merhametine sığınır.

Hikâye

Bu bölümde at hırsızlığına gittiği yerde tencereye yılanın düşmesini haber vererek ev halkını kurtaran adamın hikâyesi anlatılmaktadır.

Hırsızlıkta maharet kazanmış bir hırsız, kabile büyüklerinden birinin atını çalmaya karar verir. Evin sağını solunu kontrol eder. Bir boşluk bulup eve girip

gizlenir. Atın bağlarını çözüp herkes uyuduktan sonra götürmeyi planlar. Otlar arasına saklanarak ev halkının gelmesini beklerken, kaynayan yemek tenceresine bir yılanın düştüğünü görür. Ev halkı yorgun argın bağ bahçe işlerinden dönerler. Evin hizmetçisi sofrayı hazırlar acıkmış olan insanların önüne yılan düşmüş tencereyi koyar. Ev halkının yediklerinde zehirlenip öleceklerini düşünen hırsız haber vermek ister. Açığa çıktığında öldürüleceği korkusuyla tereddüt eder. Kendi ölümünün bütün hane halkının ölümünden daha uygun olacağını düşünerek yememeleri için bağırır. Ev halkı korkuya kapılır, kim olduğunu sorarlar. Hırsız saklamadan olayın doğrusunu anlatır. Gençler hırsız öldürmek isterler. Ev sahibi engel olur. Yapılan iyiliğin karşılığı olarak hırsıza atla birlikte hediyeler vererek gönderir. Hırsız bu olaydan sonra tövbe ederek doğru yola girer.

2.7. Subhî-zâde Feyzî'nin Hamse'si

Subhî-zâde Feyzî'nin Hamse'sinde yer alan eserler hamse nüshasındaki sıralamaya göre tertip edilmiştir.³⁰⁷

2.7.1. Divan

Subhî-zâde Feyzî'nin Hamse'sinde yer alan eserlerden biri *Divan*'ıdır. Şairin Divan'ı mürettep bir divandır. *Divan*'da sırasıyla Kasideler, Gazeller, Tarihler, Tahmisler, Lügazlar, Rubâiler, Matla'lar bulunmaktadır.

Kasideler

Divan'da 342 beyitten meydana gelen on tane kaside yer almaktadır. Bu kasidelerin özellikleri şunlardır:

Birinci kaside na'ttır. "rûz u şeb" redifli kaside 31 beyitten oluşmaktadır. Aruzun "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır.

İkinci kaside de na'ttır. "...dır kalemim" redifli bu kaside de 31 beyitten meydana gelmektedir. Aruzun "fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. 15 ile 21. beyitler arasında "medh-i çâr yâr" ve "medh-i Hasan ile Hüseyin" yer almaktadır.

³⁰⁷ bk. Mehmet Arslan, *Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhî-zâde Feyzî'nin Hamsesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, s.113.

Üçüncü kaside de na'ttır. “-ân” kafiyeli kaside 40 beyitten oluşmaktadır. Aruzun “fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Dördüncü kaside Re‘îsü’l-Küttâb Râmî Efendi’ye övgü için yazılmıştır. 34 beyitten meydana gelen kaside “-â” kafiyesiyle kaleme alınmıştır. Aruzun “fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Beşinci kaside bir tarih kasidesidir. Sultan Mustafa’nın cülûsunu ve bir kasrın yapılmasının tarihini veren, Sultan Mustafa’ya övgü yer alan kasidedir. 35 beyitten meydana gelen kaside “-â” kafisiyle kaleme alınmıştır. Aruzun “fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Altıncı kaside Subhî-zâde Feyzî’nin babası Subhî Ahmed Efendi’nin övgüsü için yazılmış bir kasidedir. “olur” redifli kaside 30 beyitten meydana gelmektedir. Aruzun “mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır.

Yedinci kaside Defterdâr Mustafa Efendi’ye övgü kasidesidir. “-ı, -î” redifli kaside 34 beyitten meydana gelmektedir. Aruzun “mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Sekizinci kaside yine şairin babası Subhî Ahmed Efendi’nin övgüsü için yazılmış bir kasidedir. “-ı, -î” redifli kaside 41 beyitten meydana gelmektedir. Aruzun “mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Dokuzuncu kaside Kapudan İbrahim Paşa’ya övgü için yazılmış bir kasidedir. “-âd” kafiyeli kaside 29 beyitten meydana gelmektedir. Aruzun “mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Onuncu kaside yine Kapudan İbrahim Paşa’nın övgüsü için kaleme alınmıştır. “-ya” redifli kaside 27 beyitten meydana gelmektedir. Aruzun “mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Gazeller

Divanda 643 beyitten meydana gelen 126 gazel bulunmaktadır. Bu gazellerin özellikleri şunlardır:

Subhî-zâde Feyzî, elif-bâ sırasına göre “lâmelif” dışında her harften gazel kaleme almıştır. Şair, “se, hı, dal, zel, şın, sad, dad, tı, zı, ayn, gayn, fe, vav”

harflerinden birer; “cim, hâ” harflerinden ikişer; “be,te,kaf” harfelerinden üçer, “lam” harfinden dört; “sin, kef” harflerinden altışar; “mim” harfinden yedi; “elif” harfinden sekiz; “ze” harfinden dokuz; “nun, ye” harflerinden onar; “he” harfinden on bir; “re” harfinden yirmi dokuz gazel kaleme almıştır.

48. Gazel 9 beyitlik “Müzeyyel Gazel”dir. Bu gazelde şair mahlasından sonra babası Subhî Ahmed Efendi’yi övmekte ve ona dua etmektedir.

14. Gazel “Gazel-i Dü-Matla” yani iki matla’lı gazeldir.

77 ve 99. Gazellerde “Redd-i Matla” yapılmıştır. Redd-i Matla’; matla’ın birinci ya da ikinci mısra’ını makta’ın son mısra’ı olarak aynen tekrarlamak demektir.

Feyzî gazellerde sekiz ayrı aruz kalıbı kullanmıştır. Bu aruz kalıplarını şöyle verilebilir:

1. 39 gazelde “Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün”
2. 27 gazelde “Mef’ûlü Fâ’îlâtü Mefâ’îlü Fâ’îlün”
3. 21 gazelde “Mefâ’îlün Fe’îlâtün Mefâ’îlün Fe’îlün”
4. 17 gazelde “Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlün”
5. 10 gazelde “Fe’îlâtün Fe’îlâtün Fe’îlâtün Fe’îlün”
6. 9 gazelde “Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fa’ûlün”
7. 2 gazelde “Fe’îlâtün Mefâ’îlün Fe’îlün”
8. 1 gazelde “Mefâ’îlün Fe’îlâtün Mefâ’îlün Fe’îlâtün”

123 gazelde redif üç gazelde (1, 13, 103. Gazeller) ise kafiye kullanılmıştır.

Tarih Manzumeleri

Divan’da Tevârîh bölümünde 394 beyitten oluşan 92 tarih bulunmaktadır.

Bu bölümde 2 beyitlik 31; 5 beyitlik 21; 3 beyitlik 14; 4 beyitlik 9; 7 beyitlik 4; 6 beyitlik 4; 11 beyitlik 3; 9 beyitlik 3; 8 beyitlik 1; 14 beyitlik 1; 15 beyitlik 1 tarih manzumesi yer almaktadır.

Tarihleri yazıldıkları konulara göre şöyle sınıflandırabiliriz:

1. Çeşme tarihleri: 22 adet
2. Vilâdet (doğum) tarihleri: 17 adet
3. Bina (kasr, ev, yalı) tarihleri: 12 adet
4. Vefat tarihleri: 12 adet

5. Nasb (bir göreve atanma) tarihleri: 11 adet
6. Hat gelmesi, sakal bırakma tarihleri: 7 adet
7. Cülûs (padişahın tahta çıkması) tarihleri: 3 adet
8. Hamam tarihleri: 3 adet
9. Tîr-endâz, tüfek-endâz, menzil dikme tarihleri: 3 adet
10. Sünnet tarihi: 1 adet
11. Fetih tarihi: 1 adet

Tarih manzumelerinde 12 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Bu aruz kalıplarını şöyle verebiliriz:

1. “Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün”: 26 adet
2. “Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün”: 21 adet
3. “Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün”: 14 adet
4. “Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün”: 14 adet
5. “Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün”: 8 adet
6. “Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün”: 2 adet
7. “Mefâ‘ilün Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün”: 2 adet
8. “Mef‘ûlü Mefâ‘ilü Mefâ‘ilü Fa‘ûlün”: 1 adet
9. “Müstef‘ilün Müstef‘ilün Müstef‘ilün Müstef‘ilün”: 1 adet
10. “Mef‘ûlü Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilü Fâ‘ilün”: 1 adet
11. “Müfte‘ilün Fâ‘ilün Müfte‘ilün Fâ‘ilün”: 1 adet
12. “Mef‘ûlü Fâ‘ilâtün Mef‘ûlü Fâ‘ilâtün”: 1 adet.

Tahmisler

Divan’da 16 bentten (40 beyit) meydana gelen üç adet “Tahmîs” bulunmaktadır.

Birinci Tahmîs Subhî-zâde Feyzî’nin babası Subhî Efendi’nin “dâg-ber-dîldir” redifli gazelini tahmisidir. Altı bentten meydana gelmektedir. Aruzun “mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

İkinci Tahmîs, Nâbî’nin “idik” redifli gazelinin tahmisidir. Beş bentten meydana gelmektedir. Aruzun “fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Üçüncü Tahmîs, Behcetî Çelebi'nin bir gazelinin tahmisidir. Beş bentten meydana gelen tahmis aruzun “fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Lugazlar

Divan'da 102 beyitten meydana gelen 18 Lugaz yer almaktadır. Bu lugazlardan 13 tanesi 5 beyit; 3 tanesi 6 beyit; 1 tanesi 7 beyit; 1 tanesi de 12 beyittir.

“Nedir”, “ol nedir kim”, “ol ne masnû” gibi klasik lugaz sorularıyla başlayan manzumelerin cevabı bir eşya ismi çıkmaktadır.

Lugazlarda 3 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Bu kalıplar yoğunluk sırasına göre şöyle sınıflandırılabilir:

1. “Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün”: 10 lugaz
2. “Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün”: 7 lugaz
3. “Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün”: 1 lugaz.

Rubâ‘iler

Divanda aruzun “ahreb” kalıplarıyla yazılmış 45 adet Rubâ‘î yer almaktadır.

Feyzî, gazelerde olduğu gibi elif-bâ sırasına göre her harften Rubâ‘î kaleme almıştır. “te, se, cim, hâ, hı, dal, zel, ze, şın, sad, dad, tı, zı, ayn, gayn, fe, kaf, kef, lam, nun, vav” harflerinden birer; “elif, be, sin” harflerinden ikişer; “ye” harfinden üç; “re, mim” harflerinden dörder; “he” harfinden yedi Rubâ‘î yer almaktadır.

Matla‘lar

Divan'ın bu bölümünde “Müfredât” şeklinde bir başlık, hemen onun ardından “Metâli” şeklinde ikinci bir başlık bulunmaktadır. “Müfred” kafiyesiz beyit demektir. Bu “Metâli” şeklindeki başlığın altında elif-bâ sırasına göre her harften beyitler yer almaktadır ki bu beyitler “müfred” tanımına değil, “matla” tanımına uygun düşmektedir. Çünkü bütün beyitler kâfiyelidir, yani musarra’dır. Dolayısıyla biz de bu bölümü “Matla‘lar” başlığı altında vermekteyiz.

“Metâli” bölümünde 60 tane matla‘ bulunmaktadır. Bu bölümde “hâ, hı, zel, sad, dad, zı, ayn, gayn” harflerinden birer; “cim, dal, ze, şın, tı, kaf, kef, lam, mim,

vav” harflerinden ikişer; “be, te, şın, ye” harflerinden üçer; “re, nun” harflerinden dörder; “elif, he” harflerinden beşer matla‘ bulunmaktadır.

Matla‘larda 6 ayrı aruz kalıbı kullanılmıştır. Bu kalıpları yoğunluk sırasına göre şöyle verebiliriz:

1. “Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün”: 22 Matla‘
2. “Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün”: 19 Matla‘
3. “Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün”: 12 Matla‘
4. “Mef‘ûlü Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilü Fâ‘ilün”: 4 Matla‘
5. “Mef‘ûlü Mefâ‘ilü Mefâ‘ilü Fa‘ülün”: 2 Matla‘
6. “Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fa‘ülün”: 1 Matla‘.³⁰⁸

Divan hakkında yukarıda geniş bilgi verilmesinden dolayı özeti verilmeyecektir.

2.7.2. Heft-Seyyâre Mesnevisi

Subhî-zâde Feyzî’nin Hamse’sinde ikinci eser olan Heft-Seyyâre mesnevisi 1200 beyitten oluşmuştur. Aruzun “fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Şair eserini H. 1122/ M. 1710-11 tarihinde yazdığını eserin hatime bölümünde belirtir.

Mesnevinin başında 50 beyitten oluşan tevhid ve 45 beyitten oluşan na’t bölümleri bulunmaktadır. Ardından asıl konuya giriş yapılır. Mesnevi yedi hikâyeden oluşmaktadır. Eser 45 beyitlik hatime bölümü ile sona erer.

Heft-Seyyâre Mesnevisinin Özeti

Subhî-zâde Feyzî’nin bu mesnevisinin özetinde Mehmet Arslan’ın çalışmasında yer alan metin esas alınmıştır.³⁰⁹

Birinci Hikâye

Hâcî Ahmed adında şeker ve kahve satan maharetli bir tüccar vardır. Bir gün Hâcî Ahmed hacca gitmek için bir gemiye biner. Gemi Sakız adasına varır ve burada

³⁰⁸ Subhî-zâde Feyzî’nin Divan’ı hakkında bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: Mehmet Arslan, **Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhî-zâde Feyzî’nin Hamsesi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, ss.97-102.

³⁰⁹ bk. Mehmet Arslan, **Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhî-zâde Feyzî’nin Hamsesi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.

mola verir. Hâcî Ahmed bu güzel şehri gezerken bir kiliseye girer. Kilisede yüzü güneş gibi güzel bir kız görür ve ona âşık olur. Kızla konuşmayı denediğinde ise kız kaşlarını çatarak onu azarlar. Bu kız, kralın dünyalık şeylerden vazgeçerek ibadet etmek için kilisede kalan güzel kızıdır. Kilisede bir sene kalır. Hâcî Ahmed, kızını görmek için her sabah kiliseye gelmeye başlar. Bir yıl boyunca her gün gelip giderken aşkı da gün geçtikçe artar. Hacca gitmeyi bir yıl erteler. Adada kaldığı bu bir yıl içinde çok sıkıntı çekmesine rağmen âşık olduğu kıza kavuşmaya imkân bulamaz.

Ertesi yıl tüccar, tekrar hacca gitmeye niyet eder ve bu gayeyle bir gemiye biner. Yelkenlerini açıp denizde korkusuzca ilerleyen gemi, Allah'ın hikmeti olarak kafirlerin eline düşer. Gemideki herkes esir alınır, tüccar da zincire vurulur. Tüccar esir edildiği şehirde âşık olduğu kıızı görür. Her ne kadar sıkıntı içinde de olsa onu gördüğü için mutlu olur. Meğer kız, onları esir alan kralın kızıdır. Kral olan babasını ziyarete gelmiştir. Kız, babasına rica ederek tüccarı serbest bırakır. Ardından onu kendi hizmetine alır. Böylece tüccar kıza hayli yakınlaşmış olur. Kız önceden Müslüman olmuştur. Tüccar ile birlikte kaçmaya karar verirler. Bir gece kayığa binip yanlarına değerli mücevherler alırlar ve şehirden kaçarlar. Durumu öğrenen kızın kardeşi büyük bir gemi hazırlatarak peşlerine düşer. Onları bir yerde bulup yakalar ve ikisini de zincire vurur. Ardından gemiye binip ilerlerken karşılarına bir Cezayir gemisi çıkar. Gemideki herkes bu durumdan korkar. Cezayir gemisi yaklaşır ve iki gemi arasında savaş başlar. Yedi saat süren büyük bir savaş sonunda Cezayir gemisine yenik düşerler. Gemideki herkes esir edilir ve Cezayir'e getirilir. Bütün esir ve esirler ve ele geçirilen mallar Cezayir dayısına arz edilir. Cezayir dayısı kıızı ve kardeşini kendi yanına alır. Geriye kalan tüm esir ve malları askerlerine dağıtır. Bu sırada Hâcî Ahmed ortaya çıkar. İki gemi arasında yapılan savaş esnasında sağır ve dilsiz olmuştur. Onu görenlerden kimisi onun sarhoş olduğunu kimisi ise onun divane olduğunu söyler. Tüccarın bu hâlini gören dayı ona acıyarak serbest bırakır.

Önceden Müslüman olan kralın kızından sonra kardeşi de Müslüman olur. Bunun üzerine şehri baştan başa süslerler. Onun ismini Osman koyarlar. Cezayir dayısı onu manevi oğlu yaparak her şeyini ona verir.

Bir gün Osman, dayıdan kafirlerle savaşmak için bir gemi ister. Bir yıl içinde hazırlıklar yapılır. Osman hazırlanan on gemiyle babasının üzerine sefere çıkar. Bunun

üzerine annesi ve babası Osman'ın yanına gelerek mallarının ve canlarının ona feda olduğunu söylerler ve Müslüman olurlar. Böylece Osman Cezayir'e mutlu bir şekilde geri döner. Her gününü bayram günü gibi geçirir.

Yaşlı olan Cezayir dayısı hasta olup yatağa düşer. Büyük küçük herkes başına toplanır. Dayı başını kaldırıp onlara yerine dayı olarak Osman'ı geçirmelerini ister. Herkes dayının bu isteğini makul görüp Osman'ın dayı olmasını kabul eder. Bir gün Cezayir dayısı ruhunu teslim eder. Onun yerine dayı olan Osman'ın şöhreti tüm dünyaya yayılır.

Diğer taraftan Hâcî Ahmed sağır ve dilsiz olarak şehirde gezerken Allah'ın lütfuyla dili çözülür ve konuşmaya başlar. Bu sırada kralın kızına rastlar. Kız onu görünce coşkuya kapılır ve ona bir kese altın bağışlar. Tüccarın gönlünü yapan kız ona kendisini kardeşinden istemesini söyler.

Hâcî Ahmed bir gün Cezayir'e gizlice girer. Ardından Cezayir'de kendisini tüccar olarak ortaya çıkar. Büyük bir ev kiralar, on beş hizmetçi satın alır. Bir gün hediyelerle dayının huzuruna varır. Ziyafetler verir. Dayıyla sohbet ederler. Sohbet esnasında tüccar, dayıdan şehirde kalmak için izin ister. Dayı da bunu kabul eder. Evine dönen tüccar evini saray gibi döşetip süsler. Sonra dayıyı evine davet eder. Sabah dek orada sohbet ederler. Dayıya yine hediyeler sunar. Tüccar bu kez dayıdan kız kardeşini ister. Dayı ve orada bulunanlar bu teklifi makul görürler ve dayı teklifi kabul eder. Ardından hemen imam ile müezzini getirerek kız ile tüccarın nikahını kıydırırlar. Günler ziyafet verilir. Tüccar çektiği bütün sıkıntılardan sonra kıza kavuşmuş olur. Böylece uzun yıllar mutlu bir hayat sürerler.

İkinci Hikâye

Sultan (IV.) Murad zamanında Parmakkapı'da dükkânı bulunan, hoş sohbet ve maharetli bir usta olan Ali Çelebi isminde bir berber vardır. Dükkânı sohbet erbabının mekanıdır. Her sabah dükkânında toplananlara ikramlarda bulunur. Orada kahve, afyon, esrar eşliğinde sohbet edilmektedir.

Bir gün yine berberin dükkânında sohbet erbabı toplanmış eğlenirken dükkâna bir kadın gelip berberi dışarı çağırır. Kadın berberden dükkânını kapatıp kendisiyle gelmesini ister. Bunun üzerine Berber Ali dükkânındaki arkadaşlarını gönderir ve

dükkânını kapatıp kadınla birlikte yola düşer. Yarım saat yol gittikten sonra büyük bir köşke varırlar. Kadın berbere kapıda beklemesini, bir yere kıpırdamamasını söyleyip içeri girer. Bu kadın hilesiyle, oyunlarıyla meşhur olup girdiği evde bereket bırakmayan, hile ve aldatmacasından başka işi olmayan, kara yüzlüleri ay yüzlü gibi gösteren bir kadındır. Birçok kişi onun hilesine hayran kalmış, nice yiğitler yolunu şaşırılmıştır. Kısa süre sonra kadın tekrar gelip Berber Ali'yi köşke götürür. Orada berberi çok güzel bir kadınla karşılaştırır. Berbere bu mücevher gibi değerli kadının sahibinin onun olduğunu söyler. Kadının güzelliğini gören Berber Ali hayran kalır. Ardından imam ve müezzin köşke davet edilerek Berber Ali ile bu güzel kadının nikahı kıyılır. Berber Ali'ye kürk giydirilir, akşam ziyafet verilir. Bu ziyafete komşular da davet edilir ve yiyip içip eğlenirler. Gece olunca Berber Ali karısıyla birlikte sabaha kadar eğlenip birlikte olur.

Berber Ali karısıyla birlikte sohbet edip eğlenerek vakit geçirir. Köşkten hiç çıkmamış, dükkânını açmamıştır. Arkadaşları dükkânını günlerce yoklamış, onu her yerde arasalar da bulamamışlardır. Berber Ali ise hâlimden memnun, zevk içinde günlerini geçirmektedir. Ancak bir gün köşkün penceresinden etrafı seyrederken karısını köşkün bahçesinde güzel giyimli bir adamla diz dize oturmuş, samimi bir hâlde sohbet ederken görür. Bu duruma çok öfkelenir. Bunun üzerine gelen yaşlı kadına öfkeyle bu durumu sorar. Yaşlı kadın burada işlerin bu şekilde idare edildiğini, masrafların böyle karşılandığını, gitmek istiyorsa eski kıyafetlerini giyip dükkânına geri dönebileceğini, karısını da hiç durmadan boşayabileceğini söyler. Ardından hemen imam ile müezzin gelir. Berber Ali karısını boşar. Karısı nafakasından vazgeçer. Sonrasında üzerindeki tüm kıyafetleri alınan berber eski kıyafetlerini giyerek oradan ayrılır. Kederli bir hâlde dükkânına döner. Dükkânı adeta ona zindan olur.

Bir gün yaşlı kadın Berber Ali'nin dükkânına gelir, berberi düşünceli ve çok üzgün hâlde görür. Ona eski karısının selamı olduğunu, onu hemen terk edip gittiğini, vefasız çıktığını, kendisini üzmemesini söylediğini iletir. Ardından onun berbere on altın gönderdiğini söyleyen yaşlı kadın Berber Ali'ye boş yere üzülmemesini, boşanmada acele davrandığını söyleyip ona bu olayın aslını anlatır. Bahçede gördüğü adamın kadının asıl kocası olduğunu, ancak bir hülle gerektiği için onu böyle bir yola

başvurduklarını, bunun gizli kalması ve kimsenin duymaması için de berbere dahi söylemediklerini anlatır. Berberin biraz daha sabretmesi durumunda ona bin altın verilecekken onun sabretmeyerek bunu kaçırdığını söyler. Ardından yaşlı kadın dükkândan ayrılır. Berber Ali de ayrılık acısıyla inler. Onun durumu arkadaşlarına haber verilir, o da dükkânının başına tekrar geçip oturur. Arkadaşları ona nasihatler verirler ve yeniden berberin dükkânında sohbet meclislerine devam ederler.

Üçüncü Hikâye

Karaman'da Muhammed isminde ilim ve faziletiyle meşhur olmuş bir yaşlı müftü yaşamaktadır. Bir gün bu ihtiyar müftü ruhunu teslim eder. Geride Hasan isminde güzel huylu bir oğlu kalır. Hasan annesine Karaman'ın kendisine gam yeri olduğunu, ilim öğrenmek için İstanbul'a gitmek istediğini söyler. Ardından İstanbul'a gitmek üzere yola çıkar. Yolculuk esnasında birçok meşakkat çekse de sonunda Üsküdar'a varır. İskeleden İstanbul'u seyrettiğinde şehre hayran kalıp bunca zaman ömrünü boşa geçirdiğine hayıflanır. Sonrasında şehri hayran hayran gezmeye başlar. Bu şehirde kimseyi tanımadığını, ne yapacağını düşünerek gezerken Allah karşısına birisini çıkarır. Molla Ali ismindeki bu adam Hasan'a dikkatli bakınca onu tanır. Hasan'ı alıp kendi mekanına götürür. Bir müddet babasına hizmet ettiğini, onu sevdiğini anlatıp kendisini tanıttıktan sonra ona İstanbul'a niçin geldiğini sorar. Hasan da babasının vefat ettiğini, onun ayrılık acısına dayanamadığını ve ilim tahsil etmek için İstanbul'a geldiğini söyler. Böylece iki gün daha şehri hayran gezen Hasan, hevesine uyararak şehirdeki eğlence meclislerine gitmeye başlar. Bütün varını yoğunu bu yolda tüketir. Elinde bir şeyi kalmayınca ağlayıp ah etmeye başlar. Molla Ali, onun nasihatlerini hiç dinlemediğini, kendi kendini mahvettiğini, bu şehrin böyle bir yer olduğunu söyleyip memleketine dönmesini nasihat eder. Bunun üzerine Hasan ertesi gün memleketine dönmek için Üsküdar'da bir hana yerleşir. Sabah kalkıp hanın önüne çıktığında hanın karşısındaki kahvehaneye gözü ilişir. Oraya birçok kişinin girdiğini görür. O da kahvehaneye girmeye karar verir ve oraya girdiğinde yaşlı bir adam karşılar. Kahvehanenin sahibi olan yaşlı adam Hasan'ı güzel bir şekilde ağırlar. Onun için türlü türlü yemekler hazırlar. İhtiyar çeşitli bahanelerle onun gitmesini engelleyerek kahvehanede kalmasını sağlar. Akşam olunca ihtiyar, Hasan'a annesinin onu beklediğini, eğer yolu bilmiyorsa birlikte gidebileceklerini söyler. Bunun üzerine

Hasan ihtiyarla birlikte yola düşer. Yarım saat yol gittikten sonra büyük bir saraya varırlar. Büyük bir kapısından içeri girerler ve ellerinde mumlarla hizmetçiler onları karşılar. Ardından güzel cariyeler gelir. Yaşlı adam cariyelere -Hasan'ı kastederek-oğluna ikramda bulunmalarını söyler. Bunun üzerine cariyeler Hasan'ın koluna girerek onu sarayın üst katına çıkarırlar. Ardından rengarenk bir elbise giymiş bir kadın gelir ve Hasan'a "hoş geldin oğlum, kederli gecemize parlak bir ay gibi geldin, seni iki yıl ben yetiştirdim, has annen olduğumu bil, seni anmadığım bir gün olmadı, seni gördüğüm için Allah'a hamdolsun, yoksa sen bizi unuttun mu?" der. Sonra işret meclisinin kurulmasını emreder. Meclis kurulur, içkiler getirilir, çalgılar çalınır, nağmeler söylenir. Hasan bu mecliste eğlenip sarhoş olur. Kadın Hasan'a mecliste bulunan yüzlerce güzel cariyeden istediği birisini seçmesini ve onunla işret etmesini söyler. Hasan geceyi seçtiği cariyeye halvet ederek geçirir. Cariye ona bir kâse içki verir. Bunu içen Hasan uyuyakalır. Sabah uyandığında kendisini bir semerci dükkânında bulur. Yastığı da eski bir semerdir. Olanlara anlam veremeyip gerçek mi hayal mi olduğunu düşünür. Ardından hayret içinde kahvehaneye gider. İhtiyar ona dün gece neler yaptığını, rahat edip etmediğini sorduktan sonra yine aralıksız konuşmaya devam eder. Hasan konuşmadan onu dinler. Akşam olunca birlikte saraya giderler. Önceki gece olanlar yine tekrarlanır. Hasan geceyi bir cariyeye geçirir. Sabah uyandığında ise yine kendisini semerci dükkânında bulur. Usta semerci, bu duruma anlam veremeyip sebebini sorsa da cevap alamaz. Hasan da yaşadıklarını kahvehanedeki ihtiyara uzun süre bir türlü soramaz. Böylece bu durum kırk gün devam eder. Yine bir akşam saraya gittiklerinde ihtiyar durumu ona şöyle açıklar:

İhtiyar cinlerin padişahıdır. On tane çocuğu olmuş, fakat hiçbiri yaşamamıştır. Mal ve mülkü çok olmasına rağmen saltanatı bırakacağı bir çocuğu kalmamıştır. Bu derdine çare için veziri ilminde maharetli olan bir müneccime danışmayı önerir. Bu müneccim derdine çare olarak ihtiyara, yeni bir erkek çocuğu doğduğunda aynı anda doğum yapmış bir kadının çocuğuyla değiştirmesini ancak bu durumu kadına söylememelerini söyler. Müneccimin dediğini kabul eden cinler padişahı, çocuğunu aynı günde doğan Karaman müftüsünün oğlu ile değiştirir. İki cini de oğlunun yanına verir. Bu görünmeyen cinler çocuğun beşiğini salladıklarında annesi hayret etmektedir. İki yıl sonunda çocuklar değiştirilir. Değiştirilme esnasında beşiğe değerli

mücevher bir kemer konulur. Karaman müftüsü bu kemeri satarak zengin olur ve böylece mutlu bir hayat sürerler. Cinler padişahının oğlu ise yaşı on altıya geldiğinde padişah tahtı ona bırakır. Tüm olanları ayrıntısıyla oğluna anlatır. Oğlu da süt kardeşinin bulunması gerektiğini söylemesiyle Karaman müftüsünün oğlu aramaya başlarlar. Sonunda da Hasan'ı kahvehanede bulurlar ve bunlar yaşanır. Kırk gün boyunca korkmasın diye bu sırrı ona anlatmazlar. Sözlerine devam eden ihtiyar Hasan'a bu gördüklerinin hepsini hayal olduğunu söyler. Hasan için on bin altın hazırladıklarını, bu altınları alıp memleketine annesinin yanına gitmesini söyledikten sonra ihtiyar oradan ayrılır. Hasan o sırada yine bir uykuya dalar. Uyandığında kendisini bir mezarlıkta bulur. Karşısında cansız bir köpek durmaktadır. Köpeğe dikkatli bakan Hasan onun içinin altınla dolu olduğunu görür. Akşam söylenenler aklında gelince altınları bir mezara gizler ve kahvehaneye gider. Kahvehanedekilerle konuştuğunda onun uzun süredir bu kahvehanede kendine kendine garip şeyler konuştuğunu, onun delirdiğini ya da büyülendiğini düşündüklerini söylerler. Orada bulunanların hepsi Hasan Çelebi'ye bu hâlinin sebebi sorar. O da annesini Karaman'da bırakıp buraya geldiğini, annesinin hasretinden delirdiğini ancak yeniden sağlığına kavuştuğunu anlatır. Ardından oradan ayrılır. Bol bol yemek yer, hamama gider, tıraş olur, yeni elbiseler giyinir. Bir oda kiralayıp altınlarını oraya aldırır. Bir at ve bir köle satın alır. Altınlarını da iyice gizleyerek yanına aldıktan sonra Karaman'a doğru yola çıkar. Bir yıl süren yolculuğun ardından annesine kavuşur. Annesi onu görünce çok sevinir. Annesine tüm olanları anlatıp altınları ona verir. İki üç gün sonra annesi Hasan'dan evlenmesini, ölmeden torunlarını görmeyi ister. Böylece Hasan güzel bir kızla evlenir. Dünyaya gelen herkes gibi bir gün onlar da dünyayı bırakıp ahirete göçerler.

Dördüncü Hikâye

Şair, Sultan Bayezid-i Velî padişah olmasından iki yıl sonra meydana gelen bu ilginç hikâyeyi bir mecmuada gördüğünü ve bunu şiir hâlinde anlattığını belirtir.

Konya'da Molla Ali adında bir kimsesiz yaşamaktadır. İlim öğrenmeye hevesli olan Molla Ali bunun için Bursa'ya gider. Bursa'da bir camide namaz kıldıktan sonra camiden çıktığında bir medrese talebesiyle karşılaşır. İsmi Molla Veli olan bu talebe Molla Ali'yi bir göz odasına davet eder. Çok fakir olan Molla Veli ona bir dilim ekmek

dahi sunamamaktan mahcup olsa da tatlı diliyle misafirinın gönlünü alır. Kendisi gibi fakir olan Molla Ali ile sabaha kadar konuşup sohbet ederler. Molla Veli ona sabretmesini nasihat eder. Allah'ın sabredenlere lütufta bulunacağını, ümitsiz olmamasını, dünya hâlinin belli olmadığını, bir gün istediklerine ulaşabileceklerini söyleyerek onu teselli eder. Sabah namazını kıldıktan sonra Molla Veli, cebindeki son parasıyla ancak yoğurt alabilir ve onu paylaşırlar. Ardından Molla Veli'nin uykusu bastırınca bir köşede uyuyakalır. Molla Veli uyurken burnundan bir sinek çıkar, etrafa bakındıktan sonra süratle karşı duvardaki bir deliğe girer. Sonra oradan çıkıp tekrar Molla Veli'nin burnuna girip orada kaybolur. O sırada Molla Veli uyanır ve garip bir rüya gördüğünü söyler. Rüyasında bir süt denizi gördüğünü, o denizin üzerindeki köprüden geçtiğinde büyük bir duvarla karşılaştığını, duvarın kapısını açınca on bin altın gördüğünü anlatır ve bu rüyayı yorumlamasını ister. Molla Ali de bunun üzerine gördüğü olayı anlatır ve tüm olanların hikmetini anlayıp mutlu olurlar. Ardından sineği geçtiği duvarı kazmaya başlarlar. Açtıkları delikten içeri girdiklerinde vücudunu karıncaların yediği bir yılan görürler. Bu yılanın hazine bekçisi olduğunu tahmin ederler. Sonrasında orada binlerce altın görürler ve çok mutlu olurlar. Altınları paylaşıp alırlar ve oradan çıkıp memleketlerine dönerler. Memleketlerinde evlenerek mutlu bir hayat sürerler.

Beşinci Hikâye

Sultan II. Selim zamanında Kasımpaşa'da bir dükkânı olan ve geçimini kahve satmakla sağlayan Halil adında yaşlı bir kimse vardır. Bu zat, ay yüzlü, güzelliği âlemde meşhur olan Şah Osman adında bir evlada sahiptir. Şah Osman on altı yaşına basınca bir rüya görür. Uyanınca defalarca şükreder. Bunu gören annesi ne olduğunu sorar. Bir rüya gördüğünü söyleyince annesi anlatmasını ister. Ancak rüyasını anlatmayı reddeden Şah Osman, annesinin ısrarlarına dayanamayıp evi terk ederek İstanbul civarına gider. Şehri seyrederken oradan geçen büyük bir alay görür. Alayın sahibinin Karaman valisi olduğunu öğrenince valinin hizmetine girmek ister. Bunun için valinin sarayını bulup oraya gider. Valinin kethüdası onu görünce güzelliğine hayran kalır ve kendisiyle birlikte Karaman'a gelmesine izin verir. Yolculuk sırasında kethüda onun vuslatını talep eder. Ancak Şah Osman kabul etmeyince bu niyetinden vazgeçer. Bir gün Şah Osman ona da gördüğü rüyadan bahseder. Kethüda anlatmasını

isteyince Şah Osman ona da anlatmayı reddeder. Israr etmesine rağmen anlatmayınca mütesellimlik görevi de bulunan kethüda onu zindana attırır. Bir süre sonra mütesellimin yaptığı zulümlerden valinin haberi olunca onun katline karar verir ve zindandakileri de serbest bırakır. Böylece kurtulan Şah Osman'ı Karaman valisi yanına alır. Bir süre valinin hizmetinde bulunan Şah Osman ona da rüyasından bahsedip anlatmayınca vali çok kızar ve onun katline ferman verir. Ancak sonrasında bir daha gözüne gözükmemesi şartıyla onu affeder. Şah Osman da bu korkuyla Hint diyarına doğru yola çıkar. Zor bir yolculuktan sonra Hint diyarına vardığında onu bir Hint tüccar görür ve yanına alır. Onu manevi oğlu edinir ve ikramlarda bulunur. Şah Osman'ın güzelliği Hint diyarında da meşhur olur. Bir gün onu Hint Şahı görür ve beğeni kendisine nedim edinir. Hizmetinden memnun olan Hint Şahı ona kızını da verir. Bir sene sonra Osmanlı padişahı Sultan Selim'den Hint Şahına bir mektup gelir. Bunun üzerine Sultan Selim'e bir elçi göndermek gerekir ve bu iş için Şah Osman uygun bulunur. Bunu duyan Şah'ın kızı kocasıyla birlikte gitmek ister. Bunun üzerine Şah Osman eşiyile birlikte elçi olarak İstanbul'a gönderilir. Sultan Selim'in huzuruna çıkıp elçilik görevini başarıyla yerine getirir. Sultan Selim de onun hareketlerini beğenince kendisine nedim edinir. O da Şah Osman'a kızını vererek onu damat edinir. Şah Osman Sultanın kızıyla görkemli bir düğünle evlenir. Eşiyile zevk içinde günler geçirir. Ancak bir hafta sonra Şah Osman'ın hâli değişir, gönlü gamla dolar. Eşi sebebini sorunca ona kendisinin Hint Şahının kızıyla da evli olduğunu ve onun hamile olduğunu, eğer izin verirse onu görmek istediğini söyler. Sultan Selim'in kızı üzülse de bu durumu babasına bildirir. Sultan bu durumu makul görür ve Şah Osman için iki haremi bulunan bir saray yaptırır. Ardından haremlere Hint Şahının kızı ile Sultan Selim'in kızı yerleşir. Sultan, Osman'a eşleri arasında adaleti sağlamasını, ikisini de ihmal etmemesini söyler. Böylece bir iki ay geçtikten sonra bir gün Hint Şahının kızı Sultan Selim'in kızıyla görüşmek için izin ister. Görüştiklerinde sohbet ederler ve birbirlerini çok severler. Şah Osman annesini de yanına aldırır. Şah Osman'ın eşleri annesini saygıyla karşılarlar. Böylece mutlu günler geçirirler. Bir gün Şah Osman abdest alırken iki eşi de ona hizmet etmektedir. Şah Osman onlara gördüğü rüyadan bahseder. Eşlerinin ikisi birden "Hayr ola" dedikleri için Şah Osman rüyasını onlara anlatır. Rüyasında kendisine hizmet eden çok güzel iki kız gördüğünü, bunların şah kızı olduklarını ve ona hizmet etmek için geldiklerini söylediklerini anlatır. Uyanınca

bu rüyasını kendisine iki devlet nasip olacağı şeklinde yorumladığını söyler. Rüyasından birçok kişiye bahsetse de onlar “Hayr ol” demedikleri için onlara anlatmadığını, bu sebeple de çok sıkıntılar çektiğini, fakat sonunda rüyasının aynen gerçekleştiğini söyler. Böylece Şah Osman ve ailesi ölüm onlara gelinceye dek mutlu bir ömür sürerler.

Altıncı Hikâye

Mesleği tellallık olan ve kadınlara düşkün olan bir adam vardır. Gece gündüz düşündüğü tek şey kadınlardır ve devamlı eli şalvarında gezer. Bir gün çok güzel bir kadın görür ve onun peşine takılıp musallat olur. Kadın her ne kadar onu azarlasa da sözleri fayda etmez. Zampara tellal, kadını evine kadar takip eder. Sonraki iki üç gün boyunca evi gözetler. Bu durumdan hayli rahatsız olan ve çaresiz kalan kadın durumu komşusu olan bir kadına anlatır. Komşu kadın ona bunun çaresinin kolay olduğunu, o adama bir iş ederek zamparalıktan tövbe ettirebileceklerini söyler. Komşu kadının planına uyarak tellal evin etrafında gezinirken kadın onu naz ve cilveyle eve davet eder. Onun çok zahmet çektiğini, bu sebeple akşamdan sonra kimseye bir şey söylemeden gelmesini, onu vuslatına kavuşturacağını söyler. Akşam olunca mükemmel bir iştret sofrası hazırlanır. Zampara gelince içkiler içilir, eğlence başlar. Zampara tellal sarhoş olunca soyunmaya başlar ve bir gömlekle kalır. İki kadın onu ellerini ve ayaklarını bağlayıp yüzüstü yatırır. Hilekâr komşu kadın eline bir mum alarak adamın arkasındaki kılları yakar. Adam feryat figan eder. Ardından kadın bir miktar fındık getirir. Fındıkları adamın arkasına sokar ve arkasına bir tepsi koyar. Adamın burnundan enfiye çektirir. Enfiyeyi çeken adam hapşırıldıkça arkasındaki fındıklar tepsiye vurarak ilginç sesler çıkarır. Evdeki tüm kadınlar bu manzarayı izlerler. Adam yalvarıp tövbe etse de kadınların işkencesi bununla kalmaz. Adamı sırtüstü yatırır. Makremeden yaptıkları bir topuzla adamın cinsel organına vurmaya başlarlar. Böylece adama sabaha kadar eziyet edip eğlenirler. Sabah olunca zampara adamı bir çuvala koyup evinin önüne bırakırlar. Halk başına toplanıp çuvalı açınca onun tellal olduğunu anlar. Adamın başına gelenlerin zamparalığından olduğunu tahmin ederler. Evine zorlukla iden zampara tellal bu olaydan sonra bir yıl boyunca hasta yatar. O günden sonra yanında kadın lafı geçtiğinde titrer. Sonunda bu gibi işlere tövbe etmiş ve hayatının sonuna kadar zikirle vaktini geçirmiştir.

Yedinci Hikâye

Sultan Ahmet devrinde Muhammed Ağa adında iyi huylu bir kimse vardır. Bu zat, devlet hizmeti için diyar diyar dolaşmaktadır. Yine böyle yolculuklardan birine çıktıktan iki ay sonra vefat eder. Bütün malı, nesi var nesi yoksa yağmalanır. İki ay sonra memleketine öldüğü haberi gelince evi ve mallarının hepsi devlet tarafından satılır. Muhammed Ağanın geriye sadece okumaktan başka fikri olmayan Ahmet adındaki oğlu ile dul eşi kalır. Aradan bir yıl geçmesine rağmen kimse hallerini sorup sual etmez. Sonunda küçük bir ev bulup alırlar. Bir gece Ahmet garip bir rüya görür ve ağlayarak uyanır. Ağlamasıyla uyandırdığı annesine rüyasını anlatır. Rüyasında nur yüzlü bir ihtiyar gördüğünü, kendisine nasihatler ettiğini, ardından Şam'a gitmesi gerektiğini, nasibinin orda olduğunu söylediğini anlatır. Ardından annesine Şam'a gitmek istediğini söyler. Annesi oğlunun ayrılığıyla figan ederek kalır. Ahmet ise yolculuğunda sıkıntı içinde ağlayarak yola devam eder. Nice zahmetler çektikten sonra Şam'a varır. Öğle namazını bir camide kıldıktan sonra ellerini kaldırıp kendisine ihsanda bulunması ve derdine çare bulması için Allah'a yalvarıp dua eder. Camiden çıkınca yanına bir adam gelir ve onu ağasının davet ettiğini söyler. Ahmet davete icabet eder ve ağanın misafiri olur. Şam'ın eşrafından olan ağa ona sayısız ikramlarda bulunur ve onu memnun eder. Ahmet o gece yine rüyasında o ihtiyarı görür. Kısmetine kavuştuğunu hemen geri dönmelerini, annesinin onu beklediğini söyler. Uyanınca bu düşünce içinde sabaha kadar uyuyamaz. Sabah durumu ağaya anlattığında ağa, üzülmemesini, kendisine de rüyasında on kez ak saçlı bir pîrin görüldüğünü, bir kadının sahibi olduğu bir evde bulunan hazineden bahsettiğini, o kadının o evi satacağını, İstanbul'a gidip alması gerektiğini, o evin iki özelliğini söylediğini anlatır. Ahmet ağanın anlattıklarını dinleyince bahsedilen evin kendi evleri olduğunu anlar. Ağadan izin alarak İstanbul'a geri döner. İstanbul'a vardığında annesine olanları anlatır. Anne oğul kimseye bir şey sezdirmeden evi kazdıklarında iki küp altınla karşılaşır. Bununla gönlü şenlenir. Ahmet bu altınlarla sayısız köle ve cariyeler alır, güzel bir kızla evlenir ve iki çocuğu olur. Annesi ve ailesiyle birlikte mutlu bir ömür sürerler.

Şair bu yedi hikâyeden sonra "Hâtîme" adlı bölümde bu mesnevisini iki ayda ve 1122 yılında yazdığını, bu hikâyelerden ibretler alınmasını gerektiğini, vezin, imla

bilmeyenlerin ve mana bilgisi bulunmayanların bu eserini okumamalarını; kusurlarının affedilmesini dileyerek eserini tamamlar.

2.7.3. Mir'ât-ı Sûret-Nümâ (Mir'ât-ı 'Âlem-Nümâ) Mesnevisi

Subhî-zâde Feyzî'nin Hamse'sinin üçüncü eseri olan mesnevi 700 beyitten oluşmuştur. Eserin başında "Mirât-ı Âlem-nümâ" başlığı bulunurken, eserin sonunda bulunan hatime bölümünde şair eserin adını "Mir'ât-ı Sûret-nümâ" koyduğunu belirtir.

Eser tevhid, na't, sebep-i nazm bölümleri ile başlar. Ardından asıl konuya giriş yapılır.

Eserde konu olarak meyhane ve meyhaneye ait ögeler, mevsimlerin tasviri, keyif verici madde kullananlarını kınama gibi konular yer almaktadır. Otuz iki bölümden meydana gelen mesnevi hatime bölümü ile sona erer.

Mir'ât-ı Sûret-Nümâ (Mir'ât-ı 'Âlem-Nümâ) Mesnevisinin Özeti

Subhî-zâde Feyzî'nin bu eserinin özetinde Mehmet Arslan'ın çalışmasında yer alan metin esas alınmıştır.³¹⁰

Sıfat-ı Sâkî

Sâkî, içki meclislerinde mey (şarap) dağıtan kimselere verilen isimdir. Şair bölüme sâkîye seslenerek başlar. Şarap getirerek bu düşkünü ayaklandırmasını ister. Kadehi sunarak sonsuz zevki kendisine bahşettiğini, eline kadehi alınca adeta güneşin doğduğunu, şarapla gönlü şenlendirdiğini söyler. Kadeh şarapla dolduğunda içinde bir peri belirir. Gönül kadehle âlemi seyreder ve kadeh sayesinde gönüldeki kederler yok olur. Bu sebeple sâkî can artıran meyden kadehine doldurmalıdır. Sâkînin sunduğu kâseyi Çin Şahı görse neşesi kaybolur, eğer şarabının bir damlasını Cem görse yakasını parçalar. Sâkînin sunduğu kadehle âleme ay gibi ışık yayılır. Sâkî kadehi hemen doldurmalıdır ki gönül gamla dolmasın.

Sıfat-ı Mey

Şair, bu bölümde işret meclisinin en önemli unsuru olan meyden ve özelliklerinden bahseder. Mey kırmızı rengiyle kıskandıran, ateşi gösteren su gibidir.

³¹⁰ bk. Mehmet Arslan, **Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhî-zâde Feyzî'nin Hamsesi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.

Meyin bir damlasını içenler safa bulur, zihinleri aydınlanır. Meyden içen gönül ehli kimseler hayranlıktan kendilerinden geçerler. Meyi yüz yaşındaki ihtiyar da içse derin okyanuslar gibi coşkuya kapılır. İnsanın gönlü meyle neşe bulur ve adeta ölü olan gönül onunla hayat bulur. Gönül aynası şarapla cilalanır ve parlaklık kazanır. Meyin kıymetini bilenler onu el üstünde tutar. Hakikat şarabını içenler dirilecekleri güne dek durmadan coşar.

Sıfat-1 Sâgar

Bu bölümde sâgar yani içki kadehinden bahsedilmiştir. Şair sâkiye gönle ferahlık veren kadehi getirmesini isteyerek başlar. Gönül onunla safa bulmaktadır. Güzel ve parlak ayna gibi olan kadehe gönül ehli kimseler çok isteklidir. Can veren kadeh gönle de aydınlık verir. Sâki kadehle hemen şarap sunmalıdır ki gönül neşe bulsun. İnsandaki elem ve keder böylece derhal kaybolup gider.

Sıfat-1 Cur'a-i Câm-1 Sahbâ

Bu bölümde şarap kadehinde kalan bir yudumluk tortudan bahsedilir. Üzüm suyu ile yapılan şarapların kadehte kalan bir yudumluk tortu ya da bir artığına cur'a denilmektedir. Şair bölüme kadehteki son yudumun bırakılmasını, zira onun iştret meclisine ışık getirdiğini belirterek başlar. Cur'a değeri artıran, gönlün derinliklerine zevk verendir. Şarabın cur'ası safa verir, o adeta parlak bir gevher gibidir. Cur'a boşa akıtılmamalı, hemen şarap eklenerek içmeye devam etmelidir. Meyin letafeti gösteren şey cur'asıdır. Rinde keyfiyet, şarap içen kimseye letafet verir. Kadeh içinde cur'aya bakıldığında onun yüz gösteren lal ve yakut gibi olduğu görülür.

Sıfat-1 Meyhâne

Meyhâne tertemiz bir yer olup şarap küpleriyle dolu bir köşktür. Bu güzel ve mutluluk veren yerde mey içen kimse şarap küpünü bırakıp gitmez. Meyhanenin her köşesi gönle safa verir ve ne tarafına bakılsa gönle ferahlık ve can katar. Gönlü çeken bir yer olan meyhanede insan dert ve gamdan arınır. Oraya gamla dolu gidenler sıkıntı ve kederlerinden kurtulur. Bu safa mekânında şarabı görenlerin dert ve sıkıntısı temelinden yıkılır. Meyhaneyi görenler dünyada başka bir yeri beğenmez olur. Huzur güneşinin doğduğu yer olan meyhane sohbet nuru ile daha da aydınlanır.

Sıfat-1 Pir-i Mugân

Pîr-i mugân, meyhaneci anlamı olmakla beraber mecazen aşk şarabını veren kâmil mürşid manasına da gelmektedir. Aşk ehline büyük şarap kadehi sunarak safa bahşeder. O pir ile kim muhabbet etse onun sohbetinden huzur bulur. Onun gelişi işret meclisini aydınlatır. Bir muma benzeyen pîrin pervanesi de çoktur. Onu sevenler sohbetini bırakamaz. Safa üzere olan pîr geldiğinde gönül ehli kimseler onun ayağına gider. Çünkü o pîrin ayağına gitmek yakışıdır. Kişi tarikat pirinin dergahına gidip ona itibar etmelidir. O pîrin himmeti büyük, kıymeti yüce olur. Zavallı gönüllere himmet, el almaya tarikat pîri gerekir.

Sıfat-1 Meclis

Şarapla dolu meclisin ne güzel olduğundan bahsederek bölüme başlayan şair bu mecliste tembelliğin yok olduğunu belirtir. O meclis gönle zevk veren huzur dolu bir yerdir. Bu safa meclisinde kadeh sürekli devrederek gezmektedir. Karanlık gecede adeta ışık saçan ay gibidir. Gönüllere ferahlık veren bu mecliste şarap içip mest olanlar safa bulur. Gönle zevk veren mecliste kadeh parlayan güneş gibidir. Bu meclise gidenlerin şevkle gözleri parlar. Kim bu meclise dahil olursa dünya zevkine kavuşur. İşret meclisi fani dünyadaki sohbet yeridir.

Sıfat-1 ‘AraK

‘AraK kelimesi içki meclislerinde tüketilen içki, rakı anlamındadır. Şair bölüme sakiden içki isteyerek başlar. Ölü gibi olan gönlünün canlanmasını ister. İnsana neşe veren, gönülde zevk ve huzuru artıran içkidir. Gam ve kederleri yok eder ve gönül zevkle alemler seyreder. Kadehle içki adeta gecede kandil gibidir. Can gözüne nur, gönle mutluluk verir. Kadehte parlayan içkinin zerresi bile parlak güneş gibidir. Zamanın sıkıntıları onunla kaybolur, iç huzur onunla sağlanır. Gözler onunla aydınlanır, gönle sıkıntı veren belalar onunla defedilir. İçkiyle zevk içinde işret edenler, şevkle sohbet ederek safa bulur.

Sıfat-1 Mest-i Mey

Şair sarhoş olan kimseye seslenip mey ile kalbine cila verdiğini söyleyerek bölüme başlar. Sarhoşun zavallı gönlü mey ile neşe bulmuştur. Devamlı içerek gönlünü huzura kavuşturur. Gece gündüz içerek kederlerinden arınır. İşret meclisinde

mest olanlar tertemiz aşkın da sarhoşu olurlar. Gönülleri zevk bulur, mey ile dert ve kederlerinden arınırlar.

Sıfat-1 Şişe

Şair sâkîye seslenerek başladığı bölümde içi meyle dolu cam şişenin gönülle kaynaştığını söyler. Şişe ile sürahi biri ay biri cihanın güneşi gibidir. Gönül, cana zevk ve safa veren şarabı sunan şişeyle neşe bulur. Şişeden dökülen şarabın bir damlası parlak güneş gibidir. İşret gecesinde gönül ay ışığı gibi olan şişe ile şarabı arzular. Şarapla dolu şişeyi gören gözler kızıla bürünür. Şişeden gül gibi görünen şarabı içen kimseler bülbül gibi olurlar. Sürahilerden şarap dökülürken çıkan sesi dinlemek, safa ile meylere içmek gerekir. Sürahinin şarap dökülürken çıkardığı sesle bülbüle ne söylediği bilinmez fakat sesi tüm meclisi doldurur. Bu ses gönüllere huzur verir. Huzur veren şarap şişesi kırılmadan mecliste sürekli devretmelidir.

Sıfat-1 Şeb

Bu bölümde işret gecesi tasvir edilir. Şair gecede neşe veren meyle gönüllerin aydınlandığını, kadehin hilalinin meclistikilere ay gibi dolduğunu ve gözlerine ışık saçıldığını belirtir. Bu gecede şarap içerek hicap ortadan kaldırılır. Mecliste bulunan gönül ehli kimseler sohbet ederek ülfeti devamlı kılar. İşret gecesinde gönüller safa bulur ve gönül aynası cilalanır. Gece denize yansıdığında onu görenler suyun tutuştuğunu zannederler.

Sıfat-1 Sâz

Bu bölümde işret meclislerinde eğlendirmek için kullanılan çalgılardan bahsedilmiştir. Mecliste şarkı söyleyen mugannilerin sesleri gönlü cilalayan, can katan hoş seslerdir. Tambur ile daime benzersiz nağmeler ortaya çıkar. Ney, santur, kanun ve rebab meclise güzellik katar. Meclise huzur veren kemanın sesini ise çokça dinlemek gerekir. Hüseyinî, Irak ve hicaz gibi birçok makam mürettep bir orkestrayla çalınıp söylenir. Makamla söylenen nağmeler gönülleri hayran bırakır ve ferahlık verir. Bu güzel nağmeleri dinleyenler mest olup gönülleri zevkle dolar. Makamla söylenen şiirler, aşıkların gönüllerindeki kederi defeder, âleme huzur verir.

Sıfat-1 Humâr

Humâr, içki içtikten sonra gelen baş ağrısı ve sersemlik anlamındadır. Şair, humâr ile gönül harap olunca sâkîden kendisine şarap getirmesini ister. Humar sebebiyle gönül hayli sıkıntıda olup şarabın hayalini kurar. İçkinin verdiği bu sersemlik ve ağrı ile kişi sıkıntı ve elem çeker. Gönlü yanar, gamla dolar. Bundan kurtulmak için sâkîden şarap getirmesi istenir. Humârın ilacı olarak şarap görülmekte, zavallı gönüller için şarap kadehi gereklidir.

Sıfat-1 Vakt-i Şebâb

Bu bölümde şair gençlik zamanının kıymetinin bilinmesi gerektiğinden, bu zaman içinde neler yapılacağından bahseder. Kişi çabuk geçen bu zamanlarının kıymetini bilmeli, işret meclislerine katılıp şarap içmeli, sıkıntıyla gönlü ferahlatmalıdır. Gençlerin her vakti eğlenceyle geçer. Kişi elindeki fırsatı kaçırmadan işret meclislerine katılmalı, gönlünü mey ile şad etmelidir. Şarabın kadehi cana rahatlık verir. Hakikat şarabı getirilmeli ve letafet kadehi görülmelidir.

Sıfat-1 Vakt-i Hazan-ı Gülşen

Bu bölümde şair hazan vaktinin geldiğini belirterek sâkîden mey doldurarak gönle huzur vermesini ister. Hazan vaktinde gönlün neşe bulması, kederlerinden kurtulması için sürekli şarap içmek ister. İnsanın gönül âlemi hazanla sıkıntılarını gösterir. Zevkini şarap kadehiyle artırır. Hazan sebebiyle eleme gark olan şairi sâkîden devamlı olarak mey istemektedir.

Sıfat-1 Renciş-i Ahvâl-i Şitâ

Bu bölümde kış şartlarının zorluklarından, işret meclisinden bahsedilir. Şair kış mevsiminin geldiğini, soğukların başladığını belirtir, şarap içen rindlerin hayret ettiklerinden bahseder. Kışın gelmesiyle gönül şaşkınlık içinde kalır. Bu dönemde sâkînin sunduğu şarapla gözler aydınlık bulacak, gönüller mutluluğa erişecektir. Kış mevsiminin gelmesiyle cihan karla kaplanmış, gül bahçeleri kaybolup gitmiş, bülbüller gizlenmiştir. Soğuklar sebebiyle buzlar ortaya çıkmış, gönül baştanbaşa sıkıntı ve kederle dolmuştur. Çünkü bu durumda meyhaneye gitmek ve şarap içmek mümkün değildir. Kış gelince gönüller takatsiz kalmış, devamlı şarap kadehi hayali kurar olmuştur. Meyhane yolları kapanınca içki düşkünleri nereye gittikleri bilinmez.

Kış mevsimi erişince gönülde elem aşikâr olmuştur. İnsan hakikat şarabıyla neşe bulmalı ve böylece gönül âleminin huzuru ortaya çıkmalıdır.

Sıfat-1 Temmuz

Bu bölümde temmuz ile yaz mevsimi ve içki meclislerinden bahsedilmektedir. Temmuzun gelmesiyle sıcaklar gelmiş, ancak soğukla teskin olmak mümkün hâle gelmiştir. Sâkînin getirdiği meylerle hararetler kaybolur. Gül gibi kırmızı renkteki şarapla sıkıntılar kaybolacak, gönül ölü gibi cansızken hayat bulacaktır. Temmuzun gelmesiyle gönül de ateşle yanmakta, şarapla teskin edilmektedir. Gönül ateşi yakıp kavururken sâkî şarap yetiştirmelidir. Cihan baştanbaşa kederle dolsa gönül şarap kadehini seyrederek. Aşk ateşiyle sarhoş olan gönül, hakikat kadehi ile keyif bulur.

Sıfat-1 Vakt-i Bahar

Bu bölümde şair bahar tasviri yapar. Baharın gelmesiyle bahçeler çiçeklerle süslenmiş, safa kadehi dolaşarak sıkıntıları gönüllerden gidermiştir. Baharın gelişi gönüldeki gam pasını temizlemiştir. Baharın huzuru gönül âleminde de kendini gösterir ve şarap içenler şâd olurlar. Bahar zevki artırır ve gönle letafet verir. Baharın gelmesiyle kuşlar da nağmeler söyler ve kederler yok olur. Lâleler ortaya çıkar ve lâle bahçeleri yeryüzünü süsler. Güllerin açmasıyla da gül bahçeleri adeta cenneti andırır. Şair sâkîye seslenip şarap getirmesini ister. Sâkî mecliste şarap dağıtarak dönmekte, kuşlar hoş nağmeler söylemektedir.

Sıfat-1 Aşk-1 Hakikat

Şair bölüme tertemiz aşk ile sarhoş olan kimseye seslenerek başlar. Tertemiz aşkla kişi temiz bir yola rehber olur, zavallı gönüllere hakikati gösterir, gelişiyile gözlere aydınlık verir. Bu aşkın şarabıyla sarhoş olanların iç âlemi huzurla dolar. Aşk ile kalbi aşına kılmalı, aşkın nuru ile gönülleri nurla doldurmalıdır. Gönüllere ışık saçan mum gibi olan aşk hakikat yoluna kılavuzdur.

Ta'n-1 Zühd-Âver Erbâb-1 Riyâ

Şair bu bölümde riyakâr zahidlerin özelliklerinden bahsetmekte ve onları eleştirmektedir. Kötü nefesli zahid meclise geldiğinde halkı taciz etmek için heveslidir. Kürsüde riya gösterir, halka vaaz ve nasihat eder, cehennemi anlatıp

Allah'ın rahmetini anlatmayı erteler, şarap içenleri tan eder, dili santura bazen de neye uzanır. Mescitte yüksek sesle hitap ederek konuşurken eşek sesi çıktığı sanılır. Tütün içenleri tekfir ederek halkı tahkir eder. Olur olmaz her konuya karışarak ömrünü geçirir. İrfan sahibi olmayıp halkın başına beladır. Kalbi de Allah ile aşına değildir. Vazife diyerek âlemi gezer. Birçoğu yetim malı yiyerek cehennem ateşini düşünmeden bu dünyadan gitmiştir. Bu âlemde devamlı riyakâr olup ıssız bir yerde işret meclisi olsa katılırlar. Kimi namazı adabıyla kılsa da ahbabıyla selamı kesmiştir. Kimi ise edepli olup gündüzünü oruçla, gecesini namazla geçirir. Allah âlemi riyadan korusun.

Şair bu bölümden sonra esrar ve afyonun zararlarını anlattığı bir bölüme daha yer verdikten sonra hatime bölümü ile eserini sonlandırmıştır.

2.7.4. Safâ-Nâme Mesnevisi

Subhî-zâde Feyzî'nin Hamse'sinde dördüncü eser olan mesnevi H. 1123/ M. 1711-12 tarihinde yazılmıştır. Şair eserini iki haftada tamamladığını belirtir. Eser 1000 beyitten meydana gelmektedir.

Eser tevhid, na't, mi'râc, dört halife ile Hasan ve Hüseyin'e övgü, sebab-i telif bölümleri ile başlar. Ardından asıl konuya giriş yapılır. Eserde baharın tasviri, Anadolu ve Rumeli'nin tasvirleri, sabahın, ayın tasvirleri, işret meclisi ve işret meclisiyle alakalı ögeler ve hakiki aşk ele alınmıştır. Eser hatime bölümü ile sona erer.

Safâ-Nâme Mesnevisinin Özeti

Subhî-zâde Feyzî'nin bu eserinin özetinde Mehmet Arslan'ın çalışmasında yer alan metin esas alınmıştır.³¹¹ Özet çalışmamızda esas alınan metinde yer alan orijinal başlıklar kullanılmıştır.

Sıfat-ı Nev-Bahâr

Şair bu bölümde bahar tasvirlerine yer vermiştir. Baharın gelmesiyle yeryüzü yeşile boyanmış, gül bahçelerinde goncalar kendini göstermeye başlamıştır. Saba yeli esmektedir. Nergisler şevkle gözlerini açıp etrafı seyre koyulmuştur. Kırmızı ve beyaz goncaların kokusu hiç duyulmadık şekilde yayılmış, lâleler ışık saçan kandiller gibi

³¹¹ bk. Mehmet Arslan, Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhî-zâde Feyzî'nin Hamsesi, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.

ortaya çıkmıştır. Zambaklar, karanfiller, sümbüller açarak doğayı eşsiz şekilde süslemektedir. Bahar mevsiminin gelmesiyle açan güller, bülbüllerin etrafı nağmeleriyle doldurmasına sebep olmuştur. Gül şevkle açılırken, bülbül de figan etmektedir. Yeryüzü güllerle kaplanarak süslenmiştir. Güler ve lâleler kırmızı elbiseler giyerken, zambak ve sümbüllerin kokuları amber gibi yayılır. Cihan bu güzel kokularla sarılırken gönüller şevk ve arzuyla dolar.

Seher yeli gülleri neşelendirir, gül kokusunu âlemin her yerine götürür. Böylece seher yeli ile tüm cihan gül kokusuyla dolar. Gül bahçeleri ise şevk ve huzur vermede cennet bahçeleri gibi olmuştur. Mamur olan gül bahçelerinde güller de bülbüller de mutludur.

Çiçeklerle süslenen yeryüzü yaseminlerle adeta beyaz bir elbise giyer. Bahar yeli yine kokuları tüm cihana yaymaktadır. Baharın şevkiyle dolan gönüllerde de bahar vakti gelmiş ve mutluluk çoğalmıştır. Baharın şevki ile gönül şad olur, gam ve kederlerden azat olur.

Baharla birlikte denizler de sükunete ermiştir. Bahar mevsimi sevinçleri artırmıştır. Gönüldeki ızdırap da sükunete ermiş, gönül şevk ve neşeyle dolmuş, yürekteki sıkıntılar gitmiştir.

Tavsîf-i Hisâr-ı Anatolı

Bu bölümde Anadolu Hisarı tasviri yapan şair Anadolu Hisarı'nın huzur dağıtan güzel bir yer olduğunu söyleyerek giriş yapar. Kuşlara yuva olan bağ ve bahçelerinin çok olduğunu belirtir. Bahçeler zevk ve neşeyi artırmakta ve gönle şevk vermektedir. Kalesi gönül çeken eşsiz bir güzelliğe sahip, mevki olarak güzel bir yerdedir. Kalenin önünde ejderha öldürecek kadar güçlü toprak bulunmaktadır. Çeşmeleri tatlı suların kaynağıdır ve hüzünlü kimseler orada neşe bulur. Narçiçeklerinin meyveleri çoktur ve unutulmaz bir lezzeti vardır. Üzümlerin salkımları inci gibi dizilmiştir. Güllerin güzel kokusu âşıkların gönlüne ulaşır.

Deniz kenarında sayısız yalı, huzur veren köşkler olarak ortaya çıkar. Bu köşkler huzur yeri olup gönül ehline zevk verir. Deniz kenarı ise gönle safa yeridir. Yalıda görenlerin gönlünü tutuşturan birçok cihan güzeli vardır. Göksu neşe veren bir yer olup daima gönlü şenlendirir. Birçok kuş hoş nağmelerle sabaha dek ötmektedir.

Yemyeşil çimenler gönül ehlini kederlerinden arındırır, safa vererek adeta onlara can bağışlar.

Anadolu semti müreffeh bir yer olup nice gam dolu insanın huzur kaynağıdır. Çeşmeleri âb-ı hayat gibidir. Her bir damlası Nil ve Fırat nehirlerini kısıktandırır. Çeşmenin her gözünden âb-ı hayat akar. Semtin hamamları tertemiz olup keyif verir. Suları gürül gürül akarken insana adeta hayat verir. Semtte seher yeli estiğinde adeta huzur esmektedir. Kadınlı kayıkla karşıya geçmekte, denizin güzelliklerine şahit olmaktadır. Yalı önlerinde bembeyaz tenliler Aden cennetinin incilerini kısıktandıracak şekilde dizilmiş, suya girip yüzmektedir. Deniz coşmakta adeta bu güzelleri kucaklamaktadır. Yalı önünde birçok güzel de denizi seyretmekte, birçoğu da birbiriyle sohbet etmektedir. Nice ay yüzlü güzel Hisarı seyretmeyi arzu eder. Nice dilberse şaraptan sarhoş olmuş keyif içindedir.

Baharda keyif ve zevk artar ve yemyeşil yeryüzü güzel görünüme sahip olur. Bunu görenler hayran kalır. Geceleri her yerde fişekler atılır, denizin üzeri ateş gibi parlar. Havai fişeklerle her yerde güzel manzaralar oluşur. Mehtaplı gecelerde deniz seyredildiğinde denizin ışık saçtığı görülür. Balıklar denizde cıvıllarla yüzer. Bu güzellikler gönüllerden gamı götürüp zevk verir.

Körfez de huzur veren yerlerden biridir. Eşsiz bir yer olan bu güzel yerde zevk ve safa vardır. Kanlıca hoş bir mekân olup temiz ve latif yerlerden bir köşedir. Çubuklu hoş makamlardan olup güzel bahçeleri yüksek yerlerdedir. Tertemiz suları akmakta susamış gönüllere feyiz vermektedir. Sultan Bahçesi ise cennet bahçesi gibi güzel olup gönülleri kendine çeker. Bir diğer güzel mekân ise Beykoz'dur. Bülbülleri inlemekte, gülleri güzel kokularını yaymakta, cennet bahçesi gibi olan bahçeleri tüm güzelliklerini göstermektedir.

Yûşa' türbesi ne güzel mekanlardan biridir. Daima gönüllere parlaklık vermektedir. Yeri geniş bir dağ üzerindedir. Başka hoş bir yer olarak Kavak köyü gönülleri kendine çekmektedir. Gülleri eşsiz kokular yaymaktadır. Yapısı hayli sağlam, sarp bir kalesi vardır. Kaledeki topları ateşlemeye hazır bekler. Köyün meyveleri ve narçiçekleri çokça bulunmaktadır. Gül bahçeleri ise hayli huzur vericidir.

Karadeniz coşup taşarken kendini göstermektedir. Bu engin denizin dalgaları adeta bir dağ kadar sert ve ağırdır. Kaynayıp duran sular girdaplar oluşturur. Anadolu da Rumeli de ayrı güzeldir İkisi de zevk ve huzur yeridir. Birinin diğerinden daha güzel olduğunu söylemek mümkün değildir. İkisi de hoş olup güzellikte eşittir.

Tavsîf-i Hisâr-ı Rûmeli

Rumeli Hisarı kalbe ferahlık veren güzellikler gösteren hoş bir yer olmuştur. Eşsiz olan bu yerde feyz veren Durmuş dede tekkesi bulunmaktadır. Yine burada sağlam bir kale vardır. Kalenin önünde kale kadar sağlam ve kuvvetli birçok top bulunmaktadır. Gemiler önünden geçip giderken dağların yürüdüğü zannedilmektedir. Sahildeki gemiler hayli zorlukla geçmekte, bazı gemiler de halatlarla deniz kenarına çekilmektedir.

Meyve ve çiçekleri bol olan bahçeler gönle ferahlık verir. Meyvelerin her bir tanesi yakut tanesi gibidir. Narçiçeğinin bir tanesi ise adeta gevher gibi eşsiz kıymettedir. Sayısız denilecek kadar çok olan üzümler ise inci taneleri gibi parlar. Salkımları değerli mücevherler gibi dizilmiştir. Sabah vakti güneş çıktığında bu manzara pırıl pırıl parlamaktadır. Bülbüller feryad ve figan ederek sesleriyle cennet bahçelerini kışkandırır. Burada bulunan sayısız yalılar cennet köşkleri gibi huzur verir.

Rumeli Hisarı bir köy değil hoş görünen bir şehirdir. Ay yüzlü güzellerin çoğu burada sabah dek sohbet eder. Seher yeli tatlı tatlı eserek hoş kokular getirir. Huzur veren bir yer olan bu semte gam ve sıkıntı uğramaz. Kâh yiyip içip eğlenilir kâh kayıklarla gezilir. Ay yüzlü kadınlar kayıklara binip yalıların önünden geçerler. Kimisi nağmeler söyleyerek geçer. İskelede kimi güzel yüzlüler kendilerini âşıklarına gösterir. Kimi ay parçası gibi güzeller ise denize girer. Gümüş gibi parlak bedenleri suda parlayarak görünür.

Bahar mevsiminde her yer insana huzur verir. Geceleri havai fişekler seyredilir. Birçok güzel kayıklarla denizde gezintiye çıkar. Rumeli'nde başka güzel yerlerden biri de yeşillikle içinde bulunan Balta Limanı'dır. İstinye ise huzur verirken hüznün ve kederler orada yok olur. Orda birçok meyhane görünmektedir. Sarıyer ise gönül alıcı eşsiz yerlerden birisidir. Orada gezilecek güzel birçok yer vardır. Ustasının oldukça

sağlam yaptığı bir kale bulunmaktadır. Kavak kalesinin karşısında yer alan kalenin önünde ateşlemeye hazır birçok top mevcuttur.

Deniz kenarında bir deniz feneri bulunmaktadır. Her gece saçtığı ışıkla gemiler oradan kolaylıkla geçer.

Rumeli Hisar'ından seyre dalındığında insanı hayret alır. Karadeniz coşup taşmakta, dalgaları dağları bulmaktadır. Girdabı hayret verici olan bu derin deniz hiç sükuna ermemektedir.

Rumeli de Anadolu da güzel ve hoş yerlerdir. İkisi de eşsiz güzelliği ile kendini gösterir. Yine her ikisi de huzur veren, gönülleri fetheden temiz ve ferah yerlerdir. Şair bu yerleri tasvir ederken hatada bulunmuşsa affını dileyerek bölümü sonlandırır.

Sıfat-1 Subh

Bu bölüde şair sabah vakti ile ilgili tasvirlerle yer vermiştir. Sabah güneş ışıkları her yere yayılarak cihanı aydınlatır. Gevherini adeta âleme saçır. Işığının her bir zerresi yayılarak yeryüzünü aydınlatır. Sabah vaktinin huzuru âşıkların yaralı gönüllerine merhem olur. Sabah vaktinde güneş ışıklarının cilveler göstermesiyle âlem safa bulur. Ansızın esen seher yeli ile cihan şevkle bir taze cana kavuşur. Seher yelinin esmesiyle ise güller açılır. Bülbüller sabah vaktinde inleyerek öter, gül bahçelerini kendilerine sur edinirler. Seher yeliyle açılan goncalar etrafa kokular saçır. Açılan güllerin oluşturduğu manzarayla gönül şevk bulur. Nağmeler okuyan bülbüller aşk ile sırları keşfeder. Gül bahçesinde seslenen bülbüller gülleri methetmeye başlar. Sabah yelinin esmesiyle nağmeleri her yere yayılır, ölü gibi olan gönüller bununla can bulur.

Sabah vakti zevke yol gösterir, gönüller böylece dert ve elemelerden kurtulur. Gönül tüm kederlerden kurtulunca zevkle dolar, neşe ve letafet gönülleri sarar. Sabah vaktinin ışıkları gönül alemini aydınlatır. Sabah vaktinin methetmek için ne kadar çabalansa da sözler bu konuda aciz kalacaktır.

Sıfat-1 Şeb-i Meh-tâb

Gece mehtabın görülmesiyle gönül şevk ve neşeyle dolar. Cihanın güneşi kaybolup gecenin karanlığı oraya çıkınca ay ışığıyla o anda karanlığı aydınlatır. Karanlığı defetmek için ortaya çıkan ay ışığı cihanı adeta gündüze çevirir. Ay

güzelliğini gösterince ışığıyla aydınlatır, bulutları beyaz nuruyla doldurur. Ay ışığı denize yansıdığı anda adeta altından ışıklar saçır.

Gökyüzü yıldızlarla süslenir, her biri ışık saçır. Âlemi ay gibi aydınlatırlar. Ay ışığı ortaya çıktığında gönüllerde zevk ve safalar çoğalır, gönül aynalarının pası silinir. Ay ışığı vuran denizin yüzeyi altın bir sayfa gibi görünür. Ayın aydınlattığı çöller ise zevkle seyredilmektedir. Ay âlemin sırlarını keşfetmek için ışığını sunar. Parlak bir mum gibi yanmaktadır. Onu seyreden insanların gönüllerine safa bahşeder, gönüllerdeki endişe ve kederleri giderir.

Sıfat-1 Meclis

Şair bu bölümde işret meclisini tasvir etmektedir. Şarapla dolu hazırlanmış bir mecliste sâkî ile şarap kadehleri de olmalıdır. Lal rengindeki meyler içilerek derin zevklerin hissedildiği mecliste kadehler hiç durmadan devretmelidir. Bade ile aydınlanan mecliste gönül aynaları da cilalanacaktır.

Meclis keder ve sıkıntılardan uzak, neşe veren kadehlerin devrettiği yer olmalıdır. Kadehler zevk yoluna rehber olmalı, meclis perişan gönülleri hoş tutmalıdır. Şarap kadehiyle ruha ve gönle zevk ve neşe gelmelidir.

Şarapla dolu meclis elem ve kederden uzaktır. Çünkü şarap gönülde keder ve sıkıntı bırakmamaktadır. Kim meclise şevkle dahil olursa zevk ve safanın sırrına ulaşır. Bu meclis neşe ve zevkin kaynağıdır. Burada zevk ve safa her an tazelenmektedir.

Sıfat-1 Sâkî

Bu bölümde işret meclislerinin unsurlarından biri olan sâkî tasvir edilmiştir. Sâkî bu meclislerde içki dağıtan kimseye denilmektedir. Şair bölüme sâkiye seslenerek meclise ayak basmasını, zevk ve safa bulmayı isteyerek başlar. Gönül şarap kadehi ile canlanacak, şarap neşeyi artıracak, gönlün aynası cilalanıp parlayacaktır. Şair şarap ile neşe bulmak ister. Sâkî şarap kadehini getirmek için seğırtmeli, kadeh ay ve güneşi kışkandırmalıdır. Sâkînin sunduğu meyle gönül aydınlanacaktır. Onun tuttuğu sürahiden şarap dökülürken çıkan sesler huzur veren bülbül sesi gibi olacaktır. Şarap kadehinin olduğu yerde gam kaybolup gizlenecektir. Parlak bir dolunaya benzeyen kadeh ay gibi ışık vererek aydınlatacaktır. Şair bölümün sonunda sâkîden gönüldeki

ateşi yok eden saf suyu getirmesini ister. Sâkî sunduğu safa kadehi ile tüm meclise şevk verecektir.

Sıfat-1 Aşk-1 Hakîki

Bu bölümde şair aşktan bahseder. Hakiki aşka ulaşmış olan kimselerin kalbi, Allah'ın nurunun indiği yer olur. Aşk ile nice haller açığa çıkar, insan ve cinler feyz bulur. İlahi sırların kaynağı saf aşktır. Hakiki aşkla insanın kalbi gün gibi nurla dolar. İnsanın içinde zerre kadar aşk olsa kalbi hemen şevk ile dolar. Aşkın hoş bir deniz gibi denizdir. Her kalp onunla şevk bulur. Bu denizin her bir damlası deniz dalgası gibi olur Her bir zerresi ise güneş parlaklığındadır. Hayatın bereketi ve kurtuluş denizinin gemisi aşktır. Aşkın haliyle feyz bulan kimsenin gönlü cila bularak parlak bir ayna hâline gelir.

Gerçek ve tam mutluluğun iksiri aşktır. Hakiki safa meclisinde kadeh aşk ile doludur. Bu meclise giren elemden kurtulur. Kalbi zevk ve huzurla aşına olur. Gözleri aydınlığı bulur. Aşk şarabıyla bu parlak gözler dünyayı ışık saçarak seyrederek. Aşk ile insan gönül derinliklerinin karanlığını da aydınlatır.

Hakiki aşk mecazi elemleri yok eder. Aşk şarabını içenler deniz dalgaları gibi coşar. Kemal sırrının kaynağı olan aşk ile gönüller vecd hâline erişir. Aşkın nuru gönülde kendini göstermeli, aşkın eseri olan cezbe ortaya çıkmalıdır. Aşk ile dola gönül hanesi mamur olur. Güneş gibi ışık saçan insanın gönül aynasını da parlattır.

Vâmık ve Azra, Şah ve Geda aşk ile safa bulmuştur. Leyla ve Mecnun aşk ile şöhrat bulmuştur. Ayaz'ın aşkı kalbine tesir eden Sultan Mahmud aşkla üstünlük kazanmıştır. Hazreti Yusuf ile Zeliha'ya bakıp aşkın cezbelerini görüp seyretmek gerekir. Yukarıda sayılanların hepsi aşk ile mutluluğa erişmiş, aşkın cezbeleri ile safa bulmuşlardır. Şair bu bölümden sonra hatime bölümü ile eserini tamamlamıştır.

2.7.5. Aşk-Nâme Mesnevisi

Subhî-zâde Feyzî'nin Hamse'sinin son eseri olan Aşk-nâme, H. 1123/ M. 1711-12 tarihinde kaleme alınmıştır. 1100 beyitten meydana gelen eseri şair iki haftada tamamladığını belirtir.

Eser tevhid, na't, mi'râc, münacat, sebep-i telif, i'tizâr-ı dil-i zâr bölümleri ile başlamaktadır. Bu bölümlerden sonra asıl konuya giriş yapılmaktadır. Eserde meyhane ve meyhaneye dair ögeler, aşk, bahar tasviri, sabah tasviri, gece tasviri, vuslat gibi konular yer almaktadır. Yirmi iki bölümden meydana gelen eser hatime bölümü ile sona ermektedir.

Aşk-Nâme Mesnevisinin Özeti

Subhî-zâde Feyzî'nin bu eserinin özetinde Mehmet Arslan'ın çalışmasında yer alan metin esas alınmıştır.³¹²

Sıfat-ı Aşk

Aşk ansızın gelen bir bela, gizlenen garip bir derttir. Aşk aynı zamanda üzüntü veren dert, insanın içinde bir sıkıntıdır. Onun bir adı gönül belasıdır ve bir bir çekilen gönül cefasıdır. Âşığa bela olan aşka tutulmayan bunun ne olduğunu bilemez.

Aşk denizinin sonu ve sınırı olmaz. Çünkü o sonsuz ve derin bir denizdir. Her dalgası meşakkatle karışmıştır. Eğer yüz yaşında ihtiyar aşka tutulsa sıkıntı ve keder talihine yazılır. Âşıkların ölçüsü sınırı olmaz. Zira tercih onların elinde değildir. Aşkın elemi zordur, bu dert ve gamın devası da müşküldür. Aşkın gamı derinde hissedilen bir sıkıntıdır. Onun gönüldeki sıkıntı ve eziyeti fazladır. Talihli olan aşkla safa bulur ancak talihsiz ise aşk ona büyük bela olur.

Aşkın yolu tehlikeli bir vadidir. Onun her zerresi kıvılcımlar saçan bir ateştir. Gönül de elem vadisinin yolcusudur. Onun bu yolculukta bineği dert ve gamdır. Keder ve derdin sonu yoktur. Aşkın sıkıntı ve eziyetinin de sınırı yoktur.

Aşk şarabından içenler deniz gibi coşmaya başlar. Bir damlası gönle neşe bahşeden aşk, şarap gibi insan şevk verir. Derin ve engin olan aşk denizinin bir damlası gönülde olursa deniz gibi dalgalar olur. Aşk denizinde yüzlerce dalga oluşur. Onda nice girdaplar meydana gelir. Nicelerini suyunda boğmuştur. Girdap ansızın gelen bir beladır ve her dalgası tehlikelidir.

³¹² bk. Mehmet Arslan, **Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhî-zâde Feyzî'nin Hamsesi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.

Aşk ucu bucağı olmayan sonsuz bir boşluktur. Onun her mertebesi sıkıntıyla doludur. Eğer aşk gönle ışığından düşse gönlün tüm karanlığı aydınlığa dönüşür. Aşkın bir zerresi ortaya çıksa gönlü aydınlatmaya yeterli gelir.

Aşk mumunun pervanesi olanlar sıkıntı yolunun yolcusu olmuşlardır. Gönülleri elem ve gamla olmaya alışır. Muhabbet gamının sebebi gönüldür. Bütün kederler gönülden çıkar. Aşk da sıkıntı ve belayı artırır. Pervaneyi yakan da aşktır.

Bülbülün inlemesinin bahanesi gül bahçesi olsa da esas sebebi aşktır. Bütün inlemeleri yüreğinin yanmasındandır. Onun da ciğeri aşkla kana boyanmıştır.

Şair bölümün sonunda Allah'tan âşıklarına merhamet etmesini, lütufta bulunmasını, gönlüne mecazi değil hakiki aşkı vermesini, bu hakiki aşkla gönlünün daima şad olmasını ister.

Sıfat-1 Âşık

Her zaman hüznü olan âşığın aşk ateşi alemleri aydınlatan güneş gibi olur. Her bir kıvılcımı ise cihanı yakar. Gamının, sıkıntı ve kederinin sebebi gönüldür.

Aşk sebebiyle bela içinde olan âşıklar inlemekte, aşkın kederiyle ağlamaktadır. Devamlı ağlayan âşıkların gönülleri yaralarla doludur. Muhabbet şarabının sarhoşluğu ve gam içkisinin acısıyla aşkı seyran ederler. Aşk şarabını içenler derin bir deniz gibi coşkuya kapılır. Gönül yaraları aşk ile oluşmaktadır.

Bu geçici dünyada Ferhat'ın canı Şirin'le sıkıntıya alışmıştır. Mecnûn, Leylâ ile aşka düşmüştür. Aşkın derdiyle yüreği kana bulanmıştır. Şah ile Geda, Ayaz ile Mahmud aşk sebebiyle gam ve keder sahibi olmuşlardır. Mihr ile Vefa sıkıntılarla dolu aşk yoluna düşerek zorluklar çekmişlerdir. Bu derde düşenlerin yolları hep meşakkatli olmuştur. Aşkın dert dolu yolunun sonu yoktur.

Âşıkların kalbinin belası aşk olmuştur. Bu gönül derdinin devası çok zordur. Aşk ile çok zorluk ve sıkıntı çekilmektedir. Evveli sıkıntı ve bela olan aşkın sonrası ise mutluluktur.

Sıfat-1 Ma'sûk

Ma'sûk, naz şarabının sarhoşu olup işveyle öne çıkar. Ma'sûk safa ederken âşıklar gam belasıyla çaresiz kalır. Ma'sûk gül bahçelerinde gezerken âşıklar inleyip

figan ederler. Sevgili zevk ile safada iken âşıklar sıkıntı ve beladadır. Sevgilinin işi âşıklarına cefa çektirmektir. Sevgili mutlu iken âşıklar cefa ile perişan hâldedir.

Âşıklarına cefa çektiren, dert ve kederde bırakan ma'şûk zevk ve sohbetle vaktini geçirir. Sevgili âşıklarına çok naz etmemeli, bazen lütuf ve vefa göstermelidir. Devamlı gamla âşığını perişan etmemelidir. Âşığının hâlini görüp ona merhamet ve şefkat göstermelidir. Âşıklar aşk ateşiyle yanmış, ayrılık derdiyle perişan olmuşlardır. Sevgili her zaman eziyet etmemeli, lütfunu da göstermelidir.

Sıfat-1 Aşk-1 Mecâz

Sıkıntı veren mecazi aşk sebebiyle âşıklar bela içindedir. Bu aşkın sıkıntısı ve derdi âşıkları hayret içinde bırakır. Bir bela olan bu aşk ile âşıklar artık sıkıntıya âşına olmuşlardır.

Mecazi aşka tutulanların gönlünde dert ve gam meydana gelir. Bu aşk ile gönül eziyet ve sıkıntı içinde kalır. Bu mecazi aşkın sonu ve sınırı yoktur. Bu aşka düşenlerin de payı gam ve kederden başka bir şey değildir. Derdi ve gamı bitmeyen bu yolda âşıkların işin figan edip inlemektir. Sürekli feryat etse de gönül gamdan azat olmayacaktır.

Sıfat-1 Sâkî

Şair bölüme sâkîye seslenerek başlar. Sâkîden şarap kadehine sunmasını, harap gönlünü mahmur etmemesini ister. La'l gibi kırmızı şarap sunmasını isteyen şairin gönlü gamla yıkılmıştır. Mecliste sâkînin sunduğu şarapla şevk içinde olacak, dert ve sıkıntılar yok olacaktır.

Mecliste devreden kadeh gönül ehline neşe verir. Şarap kadehi mecliste devrederken etrafı aydınlatır. Güneş gibi şarabın her bir damlası kalbin hepsini yakmaya yetmiştir. Sâkî kadîm dost, şarap kadehi ise teselli verendir. La'l gibi olan şaraptan içilince gam gönülden kaybolup gider.

Sâkî bir elinde kadeh bir elinde testi ile safa burcunda parlayan güneşe benzer. Sâkî mecliste devrederek rindlerin gönlüne şevk verir. Zevk ve safa ortaya çıkar, meclisi şarabın ışığı doldurur. Şarap âlemi parlatan güneş gibi olup her damlası cihanı yakan bir ateştir. Şarapla gelen sâkî bahtsızları muradına kavuşturur. Onun sunduğu

kadehle dertler yok olur. Şair sâkîden gönül cilasası ve gönlün huzuru olan kadehi sunmasını ister. Zira gönlü dert ve gamdan çok eziyet çekmiştir.

Rindler meclisinde şaraplar dolu olmalı ve sâkî testi ile sürekli gezmelidir. Gönlü aydınlatan kadeh ile sıkıntılar defedilir. Parlayan bir mum gibi olan kadeh mecliste ışık saçar. Gönül ağrı ve sızılar içindedir. Sâkînin mecliste devredip sunduğu bâde ile safa bulur.

Sâkî meyi doldurduğunda işret meclisi nurla dolar. Gönlün hoşluk sebebi ve mutluluğu meydir. Meyin içildiği meyhanede sıkıntı ve gam bulunmaz. Meyhane gamın giremediği huzur yeridir. Orada hasta olan sağ olur, dertli olan devasını bulur. Bu yüzden safa ehli burayı doldurur ve yer bulunmaz.

Sıfat-1 Meclis

Bu bölümde işret meclislerinden bahsedilmektedir. Meclis mey ile tertip edilir. Sâkî hayat suyunu(şarap) sunar. Meclis mey ile aydınlandığında mecliste bulunanlar lütf bulurlar. Meclis gönüllerin safası, şarap kadehi ise gönlün gamını giderendir. Gönlü cezbeden ve süsleyen bir yer olan mecliste keder gönüllere keder uğramaz.

İşretin taht merkezi meclistir. İçkiyle dolu bir köşk gibi olan meclisi şevk ve eğlenceler inşa eder. Gönle ferahlık veren şarabın makamı olan meclisin safa yeri olduğu inkâr edilemez. Mecliste kadeh ortaya çıkınca adeta güneş ışıkları gibi aydınlatır. Mecliste bulunanların gönlü safayı bulunca neşe sarhoşu olup zevk ve mutluluğa ulaşırlar. Orada bahtsızlar dahi mutlu olur.

Mecliste sâkî himmet ederse gönül şarapla şevk ve huzura kavuşur. Sâkînin bâdeyi sunarak safa dağıtır. Mecliste neşe arttıkça sâkî devrederek şarap sunmaya devam eder. İşret meclisi hoşluk ve güzellik verir, burada sunulan can verir, kadehi ise mutluluğun kaynağıdır. Bu safa meclisinde şarap içenlerin gönlünde sıkıntı kalmaz, şevk hasıl olur. Kadeh elden ele devredince mecliste bulunanlar neşeyle dolar. Cam kadeh ışığıyla aydınlatınca gönüllerde sevinç ortaya çıkar.

Sıfat-1 Nev-Bahâr

Baharın yeniden gelmesiyle güller ve lâle bahçeleri de yeniden ortaya çıkmıştır. Rindlerin gönlüne şevk veren gül bahçeleri baharın gelmesiyle açılmıştır. Hazanda nice zahmet çektikten sonra gül bahçesinin huzuru ulaşmıştır.

Gül bahçesinde yeni yetişmiş goncalar zevkle görünmeye başlar. Güllerle süslenen bahçede bülbül de nağmeleriyle bulunur. Çiçeklerle süslenen yeryüzünün güzelliği seyre değerdir. Sümbüller safa ile açılmış, güzel menekşeler ortaya çıkmış, bahçe güllerle süslenmiş, güzel kokularıyla goncalar yerini almış, nergisler kendini göstermiş, karanfiller baharın gelmesiyle birlikte açmıştır. Her biri sevgiyi artıran zambaklar ortaya çıkmış, yeryüzünü nakış gibi yaseminler süslemiştir. Bütün çiçekler kendini göstererek baharda neşe bulurlar. Baharda bülbüller ise feryat etmektedir. Goncaların kokusunu alan bülbüller inlemekte, dert ve kederini aşikâr etmektedir. Sabaha dek figan eden bülbüller hâllerini anlatırlar.

Seher yeli eserek güzel kokuları her yere taşır. Hafif bahar rüzgârı estikçe tüm çimenliği kokuyla sarar. Saba yeli estiğinde ise gül bahçelerine amber kokusu saçar.

Gül bahçesini seyredenler baharın güzelliğini görürler. Gül bahçelerine bakıp mutlu olmalı, sıkıntılı zamanlarını hatırına getirmemelidir. Gönül baharda sevinçli olur, içinde dert ve keder kalmaz. Perişan gönüller de baharda mutlu olmalı, kederleri kaybolup gitmelidir.

Sıfat-1 Subh

Sabah olunca güneşin doğmasıyla sâkî kadehle devretmeye başlamalıdır. Güneşin ışıkları sabah olunca cihanı aydınlatmaktadır. Sabahın gelişiyile sâkî saf şarap kadehini devrederek sunmalıdır. Sabahın olmasıyla rindler şevk ve safa bulurlar.

Sabahın gelmesiyle kaybolan karanlık kaybolur ve perişan gönle böylece şevk gelir. Eğer sabah olmasa gönüller güzelliğe erişemezler. Sabah olunca ruhlarda şevk tecelli eder ve gönüllerdeki kederin karanlığı kaybolup gider. Sabah ve gönül böylece neşe saçarlar.

Gönül genişliği sabah ile bulur. İşret meclisinde kadehin gelmesi ve sâkînin badeyi sunmasıyla birlikte ruh neşeyle dolar. Şarap, gam ve kederi yok eder, gönle safa verir. Tıpkı sabah olunca güneş çıkmasa dünyanın karanlıkta kalacağı gibi şarap

kadehi ışık saçmasa içki meclisi aydınlanmaz. Günah olmadan sevap olmayacağı gibi güneş olmadan da sabah olmaz.

Sıfat-1 Şeb

Gece, âşıklarının şevk kaynağı, nice zevklerin ortaya çıktığı andır. Gönülün safa bulma sebebi olan gece güzelliğın cevheridir. Gönle gece olunca şevk bulur, nice zevkler meydana çıkar. Gece mehtap çıkınca gönül aynası ışıkla dolar. Meclisi şereflendiren gece, safa getiren ise mehtaptır. Mehtapta mutluluklar çoğalır, şarabın ışığı her yeri aydınlatır. Kadehin iştret meclisine keyfiyet verdiği gibi geceyi güzelleştiren de aydır. Gece onunla aydınlanır, kadeh ışığını ondan alır. Işık saçan ay ve kadehle gönül aydınlanır ve şevkle dolar.

Sıfat-1 Vuslat

Vuslat, gönülün bir belasıdır. Onu gönülün neşesi sanmamak gerekir. Önce elbette onun safası görünür fakat sonra belası çekilir. Sevgiliyi uzaktan görüp seyretmeli ancak ona asla yaklaşmamalıdır. Onun gözlerini, yanaklarını seyrederek hayran olursa da ona kavuşmayı düşünmemelidir. O güzelin yüzüne ibretle bakılmalıdır.

Güzelliğine hayran kalınan sevgilinin vuslatı için hevâya kapılmamalı, gam ve sıkıntıyla belaya düşmemelidir. Nefis insana eziyet veren bir beladır. Birçok kişi bu belaya düşmüş, bu derdin müptelası olmuştur. Halkın bahsettiği vuslat safası ancak dert ve sıkıntıdır. İnsan nefsinin hevâ ve hevesine yenik düşmemeli, bela yoluna düşmemelidir. Kötü işler emreden nefsin esiri olan kimseler dünyada kınanırlar. Nefsinin heveslerini ortaya çıkaran kimse onun gam ve belasını çekecektir. Nefis istekleri için sürekli insanı sıkıştırır. Onun arzusu dünya belasıdır. İnsan düşünüp nefsin zararını bilmeli, onun kötü işleri için kendini mahvetmemelidir. Nefsin elem ve derdinin sonu yoktur. İnsan nefsinin fitnessine uymamalı, göz göre göre kendisini ateşe atmamalıdır.

Gönle aşk düştüğünde âşık ay yüzlü sevgiliyi seyretmeli ancak vuslat talep edip inlememelidir. Kötü işlere sevk eden bu hevesi terk etmelidir. Vuslat neşe veren şarap gibi olsa da sonunda acı ve ağrı vardır. Akıllı olan kimseler bu kötü işe rağbet etmezler.

Âşığın aşkı kâmil olunca aşkın sırlarına da erişir. Aşk hakikat üzerine olmalı, gönülde mecazları barındırmamalıdır.

Sıfat-1 Ahvâl-i Zamâne

Şair bu bölümde bulunduğu zamanda vefa bulunmadığından, sıkıntı ve elemelerle dolu olduğundan, hakiki dostların olmadığından bahseder. Bu zamanın cefayla nakşedildiğini, kimsede hakikat kalmadığını, hiç kimsenin mutlu olmadığını söyler. Kimsenin himmet etmediğini, devlet büyüklerinin de lütufta bulunmadığını, kimsede muhabbet kalmadığını, insanlığın mahvoldüğünü belirtir.

Sıfat-1 Sabır

Şair bu bölümde sabrın öneminden, dünyanın sıkıntı ve elemelerine sabreden kimselerin sonunda mutluluğa erişeceğinden, gönüllerindeki sıkıntılarını kurtulacağını anlatır. Sabredenler sonunda huzura erişirler. Her zaman cefanın bedeli vefa olmuştur. Kişi sabır ile saadete kavuşur. Sabırla gam çeken kimseler bunun sonunda zevk ve neşeye kavuşacaklardır.

Bu bölümden sonra şair, “Kasemiyyât” başlığı altında Allah’a dua edip niyazda bulunur. Ardından hatime bölümü ile eserini tamamlar.

SONUÇ

İran ve Türk edebiyatlarında beş mesnevîden oluşan mecmualara verilen isim olarak edebiyat terimi hâline gelen hamse, beş mesneviden oluşan külliyyat anlamında ilk kez Genceli Nizâmî'nin *Maḥzenü'l-esrâr*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Peyker*, *İskendernâme* adlı Farsça eserlerinden oluşan külliyyat hakkında kullanılmıştır. Türk edebiyatına ilk ve standart örneklerinin görüldüğü İran edebiyatından geçmiştir.

Hamse yazan şairlere “hamse-nüvîs” veya “sâhib-i hamse” denilmekle beraber hamse yazan bazı şairler beş mesneviyle yetinmemiş, altı ve daha fazla mesnevi yazanlar olmuştur. Beş mesnevi yazan şairlere “Sahib-i Hamse” denildiği gibi, altı ve daha fazla yazanlara da “Sahib-i Sitte” ve “Sahib-i Seb'a” demek mümkündür. Ancak edebi gelenek, bu şairlere de “Hamse sahibi” veya Sahib-i Hamse” denilmesini uygun görmüştür.

Edebiyatımızda birçok şair hamse yazmaya niyet etmiş ancak çok azı bu konuda başarıyı elde etmiş ve hamselerini tamamlamıştır. Hamse sahibi olan şairler içinde de kimi hamse yazma niyetinden ve hamsesinden eserlerinde açıkça bahsetmiş; kimi ise eserlerinde böyle bir ifadeye yer vermemiştir. Hamsesi olduğunu belirtmeyen şairlerin hamse sahibi olduğu hakkında bilgiyi dönemin biyografik kaynaklarından ya da edebiyat alanında yapılan araştırmalardan öğrenmekteyiz.

Türk edebiyatında telif edilen hamselerin ele aldıkları konular çeşitlilik göstermekle beraber ortak konular da bulunmaktadır. Ahmediyye, Mürşidü'l-Ubbâd, Nüşa-i Âlem ve Şerhü'l âdem, Mevlid, Mirâc-ı Nebî, Vefâtu'n-Nebî gibi dini konuları ele alan mesneviler; Yûsuf u Zeliha, Leylâ vü Mecnûn, Tuhfetü'l-Uşşâk, Mihr ü Müşterî, Hüsrev ü Şîrîn, Şâh u Gedâ gibi aşk mesnevileri; Gencîne-i Râz, Nefhatü'l-Ezhâr, Sohbetü'l-Ebkâr gibi didaktik mesneviler; Sâkî-nâme, Safâ-nâme, Aşk-nâme gibi tasavvufî konuları ele alan mesneviler ile tercüme eser olan İksîr-i Sa'âdet; siyasetname özelliği taşıyan Kânunu'r-Reşâd gibi mensur eserler de hamseler içinde yer almaktadır.

Hamseler içinde yer alan Nergisî'nin Hamse'si mensur olması yönüyle diğer hamselerden ayrılarak bu özelliği özgün bir hamse niteliği taşımaktadır.

Nev'î-zâde Atâyî'nin gelenek içerisinde ele alınan mesnevilerden farklı bir yol izleyerek küçük ve özgün hikâyelerle meydana getirdiği Hamse'si bu alanda orijinal bir örnek olarak yer almaktadır.

Hamseler içinde farklı bir özellik taşıyanlardan biri de Subhî-zâde Feyzî'nin Hamse'sidir. Bir Divan ve dört mesneviden oluşan Hamse'si bu konuda diğer hamselerden ayrılmış ve özgün kalmıştır.

Türk Edebiyatında hamse yazan şairler ve hamseleri hakkında literatür derlemesi olarak az sayıda çalışma yapılmıştır. Günümüze kadar yapılan çalışmaları da içine alarak hamse sahibi şairler ve hamseleri hakkında güncel bir çalışma yapılmasının bu alandaki eksikliği gidermek hususunda katkı olacağı ve yapılacak araştırmalara fayda sağlayacağı kanaatiyle bu çalışmamızı yapmış bulunmaktayız.

Yaptığımız bu yüksek lisans tezi çalışmamızda:

1. Hamseleri ve içeriği hakkında bilgi vermeden önce hamselerin temelini oluşturan mesnevileri ele aldık. Mesnevilerin özellikleri ile tarihi gelişimi hakkında bilgi verdik.

2. Hamsenin özellikleri, ilk ortaya çıkışı ve tarihi gelişimini sunduktan sonra Türk edebiyatında hamse konusunu aktardık.

3. Türk edebiyatında hamse sahibi şairleri kronolojik olarak ele aldık. Bu şairler ve hamseleri hakkında eski kaynaklarda verilen ancak güncel çalışmalarla değişen bilgilere yer verdik. Buna göre; yapılan güncel çalışmalarla, eski kaynaklarda Behiştî Ahmed Sinan'ın Hamse'sinde bulunduğu söylenen mesnevilerin doğru olmadığı Londra'da bulunan Behiştî'nin Hamse'sinin nüshasıyla ortaya konulmuştur. Bir diğer husus, Hayâtî'nin olduğu söylenen hamsenin Ahmed Rıdvân'ın Hamse'sinden intihal olduğu bilgisi yapılan çalışmalarla verilmiştir.

4. Eski kaynaklarda bulunmayan, yeni çalışmalarla ortaya çıkan, hamse olduğu belirtilen eserler hakkında bilgilere de yer verdik. Buna göre, yapılan çalışmalarda Şeyyad Hamza'nın hamse sahibi şair olduğu

ileri sürülmektedir. Bir diğerk husus ise Abdi'nin de hamse sahibi şairlerden olduğunu belirten çalışmalardır.

5. Çalışmamızda Türk edebiyatında yazılmış olan hamselerin özetleri için öncelikle bu hamseler hakkında yapılan bilimsel çalışmaları taradık. Hamseler üzerinde yapılmış olan transkripsiyon metinlerini esas alarak özet çalışmamızı hazırladık.

6. Özetlerini çalıştığımız eserler hakkında bilgi vererek ele alınan hamse hakkında okuyucuya ön bilgi vermiş olduk.

7. Türk edebiyatında kaleme alınan hamselerin kısa bir değerlendirmesini sunduk. Bu konuda hamselerde bulunan farklılıklara değindik. Ayrıca hamseleri oluşturan eserlerin ele aldıkları konular bakımından genel bir karşılaştırma yaparak bu değerlendirmeyi okuyucuya sunmaya çalıştık.

Edebiyatımızda bu konu ile ilgili olarak giderilmesi gereken birçok eksiklik bulunmaktadır. Bunlar arasında hamse sahibi şair olarak belirtilen ancak eserlerine ulaşamadığımız şairler ve hamseleri hakkında bilgiler gerek ülkemizdeki kütüphanelerde gerekse yurt dışındaki kütüphanelerde bulunan yazmaların incelenmesi ile ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

AÇA, Mehmet ve diğçerleri, **Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi**, Kriter Yayınları, İstanbul, 2009.

AÇIKGÖZ, Namık (Haz.), **(Tezkiretü’ş-Şuara)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017.

AKSOY, Hasan; **“Hamdullah Hamdî”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1992, C 6.

ALKAYA, M. Akif, **Taşlıcalı Yahyâ: Kitâb-ı Usûl**, (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya, 1996.

AL-SHAMAN, Mes'ad S; “Hamdullah Hamdî'nin Tuhfetü'l- Uşşâk Adlı Mesnevisi”, **Türklük Bilgisi Araştırmaları/ Journal of Turkish Studies (Fahir İz Armağanı)**, 1991, C 2, S 15, Cambridge, s. 169-255.

ARSLAN, Mehmet; **Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhizâde Feyzî'nin Hamsesi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.

ATEŞ, Ahmed; **“Mesnevi”**, İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, C 8, s. 128-129; Ahmed Kartal, **Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 89-93.

_____, **“Mesnevi”**, İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, C 8.

AVCI, İsmail, **Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskendernâme'si**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 2013.

AYAN, Hüseyin; “Divan Edebiyatında Hamseler”, **Atatürk Üni. Ed. Fak. Araştırma Dergisi (Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı)**, 1979, S 10, s. 87-100.

_____, **“Hamse”**, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981, C 4.

AYÇİÇEĞİ, Bünyamin; **Behiştî Ahmed Sinan'ın (ö. 917/1511-12?) İskender-Nâme'si (İnceleme-Metin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014.

AYGÜN, Zeynel Abidin; **Behiştî'nin Leyla vü Mecnun Mesnevisi (İnceleme-Metin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 1999.

BANARLI, Nihad Sâmi; **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi: Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1987, C 1.

CANIM, Rıdvan (Haz.), **Lâtîfî: Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2018.

ÇALDAK, Süleyman; **"Nergisî"**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2006, C 32., s.560-562.

_____, **Nergisî ve Nihâlistân'ı (İnceleme-Metin)**, (Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya, 1997.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, **Yahyâ Bey: Yûsuf ve Zelîhâ, Tenkitli Basım**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979.

ÇELEBİOĞLU, Âmil; Kıyâfet ilmi ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî ile Erzurumlu İbrâhim Hakkı'nın Kıyâfetnâmeleri, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, MEB Yayınları, İstanbul, 1998, s. 225-262.

_____, **Türk Edebiyatında Mesnevi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999.s.; Hüseyin Ayan, **age.**, 1979, s.89.

ÇELİK, Nurten, **Nergisî: İksîr-i Sa'âdet (İnceleme-Metin-Dizin)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, 2012.

ÇINAR, Bekir, **Taşlıcalı Yahya Bey Gencîne-i Râz: İnceleme/ Tenkitli Metin/ İndeks**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2014.

ÇİÇEKLER, Mustafa; **"Mesnevi"**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2004, C 29.

DEMİREL, Şener (Haz.), **Behiştî: Heft Peyker Mesnevisi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017.

DİLÇİN, Cem; **Örneklerle Türk Şiiri Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

DİREKLİ, İbrahim, **El-Akvâlü'l-Müselleme fi Gazâvâti'l-Mesleme (Metin-Dizin)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, 2013.

ELVEREN, Abdurrahim, **XV. Yüzyıl Şairlerinden Ârif ve Hamsesi**, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2001.

ERSOY, Ersen; "II. Bayezit Devri Şairlerinden Behiştî'nin Hamsesi", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 9, S. 2, (Haziran 2011), s. 254-261.

FÂİK REŞAD, Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye, <https://archive.org/details/tarihiedebiyatio01readuoft/page/188>, Erişim Tarihi (30.06.2019)

GİBB, E. J. Wilkinson; Osmanlı Şiir Tarihi/ A History Of Ottoman Poetry, çev. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, C I-II, Ankara, 1999.

GÜLER, Zülfi; Hamdullah Hamdî: Leylâ vü Mecnûn (İnceleme-Metin), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üni. Ed. Fak., Erzurum, 1982,

GÜNEŞ, Mustafa; Hamdî ve Tuhfetü'l-Uşşâk'ı, Bizim Büro Yayıncılık, Ankara, 2014.

İPEKTEN, Haluk; “Atâî, Nev’îzâde”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1991, C 4.

_____, **Eski Türk Edebiyatı: Nazım Şekilleri ve Aruz,** Dergâh Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2010.

_____, ve diğerleri (Haz.), **Heşt Bihişt: Sehî Beg,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017.

İSEN, Mustafa ve diğerleri, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, 5. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009.

KARACAN, Turgut, Nev’î-zâde Atâyî: Heft Hân Mesnevisi (İnceleme-Metin), Sevinç Matbaası, Ankara, 1974,

KARADENİZ, Mustafa, Ahmed-i Rıdvân: Heft Peyker (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 2010.

KARAHAN, Abdülkadir; Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri, İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Yay., İstanbul, 1980.

KARTAL, Ahmet; Doğu’nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2014.

_____, “Eski Türk Edebiyatında Mesnevî”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,** 2007, C 5, S. 10, 2007, s. 305-322

KORTANTAMER, Tunca; Nev’î-zâde Atâyî ve Hamse’si, Ege Üniversitesi Ed. Fak. Yayınları, İzmir, 1997.

KUT, Günay; “Ali Şîr Nevâî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1989, C 2.

_____, “Lâmi’î Çelebi, Mahmûd B. Osmân”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6797>, Erişim Tarihi (20.05.2019)

KUZUBAŞ, Muhammet, **Nevizâde Atâî'nin Nefhatü'l-Ezhâr Adlı Mesnevisinin Metin, Biçim ve İçerik Bakımından İncelenmesi**, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2003.

_____, **Âtâî'nin Âlemnümâ (Sâkînâme) Mesnevisinin Karşılaştırmalı Metni ve Konu Bakımından İncelenmesi**, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2007.

LEVEND, Agah Sırrı, **Atayi'nin Hilyetü'l-Efkâr'ı**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1948.

_____, “**Feyzî'nin Bilinmeyen Bir Hamsesi**”, TDAY Belleten (1955), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1955, s. 143-152.

_____, **Ali Şir Nevâî: Hayatı, Sanatı ve Kişiliği**, Türk Tarih Kurumu Yay., C1, Ankara, 1965.

_____, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, C 1.

MAZIOĞLU, Hasibe, “**Eski Türk Edebiyatı**”, Türk Ansiklopedisi, C 32, Ankara, 1983.

“**Mesnevi**”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, C 6.

MENĞİ, Mine; “**Kıyâfetnâme**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C 25 Ankara, 2002.

_____, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi: Edebiyat Tarihi- Metinler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.

MUTÇALI, Serdar; **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995.

ONUR, M. Naci; **Hamdullah Hamdî, Yûsuf u Züleyha: İnceleme-Metin**, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), C. I-II, Erzurum, 1982,

ÖZTÜRK, Zehra; “On Beşinci Yüzyıl şairlerinden Akşemseddinzade Hamdullah Hamdî'nin Yusuf ve Zeliha Mesnevisinde İşlenen Değerler”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, C 3, S 10, İstanbul, 2005.

_____, **Hamdullah Hamdi**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1997, C 15.

_____, **Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf ve Zelîhâ Mesnevîsi: Giriş, Metin, İnceleme ve Tıpkıbasım**, Harvard: Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları 48., C 1, 2001, s. 29-157.

ÖZYILDIRIM, A. Emre; **Hamdullah Hamdî ve Divanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

PALA, İskender; **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015.

POLAT, Arzu; **Behiştî Sinan'ın (H.917/M.1511-1512) Mihr ü Müşterî Adlı Mesnevisi (İnceleme- Metin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2017.

SAĞLAM, Ayşe, **Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Hamse'si**, (Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 2016,

SELÇUK, Bahir, **Nergisî: Kânûnu'r-Reşâd (Ahlâku's-Saltana Çevirisi)**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013.

_____, **Nergisî: Meşâkku'l-Uşşâk (İnceleme-Metin)**, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2009.

SEVİNDİK, Hakan, “Yeni Bir Hamse Şairi: Abdî ve Manzum Bostân Tercümesi”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S 35, 2016, s.106-130.

SOLMAZ, Süleyman, **Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı (İnceleme-Metin)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2018.

ŞİRİN, Mustafa, **Er-Risaletü'l-Ahmediyye fi'l-Veladetil'l-Muhammediyye (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Gramatikal İndeks)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, 2007.

TAVUKÇU, Orhan Kemal; “Klâsik Edebiyatta Hamse Geleneği ve Şeyyâd Hamza”, **Turkish Studies, International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Klasik Türk Edebiyatında Mesnevi Özel Sayısı, (Fall 2009), Vol. 4/7, s. 593-602.

_____, **Ahmed Rıdvân: Hüsrev ü Şirin (İnceleme-Metin)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2000.

TİMURTAŞ, Faruk K.; **Şeyhî ve Husrev u Şîrîn'i (İnceleme-metin)**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1980.

TUMAN, Nail; İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961, s.II.

TUNÇ, Semra, Ârif, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni C: I, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya, 1996.

_____, “Ârif ve II. Murad Döneminde Yazılmış Bir Hamse”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 12, 2002, s. 156-168.

UZUN, Mustafa; “Feyzî, Subhizâde”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1995, C 12.

ÜNVER, İsmail; “Ahmed Rıdvân”, **TTK Belleten**, C L, S. 196, 1986.

_____, “**Ahmed Rıdvân**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1989, C 2.

_____, “**Mesnevi (Türk Edebiyatı)**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2004, C 29.

_____, “**Mesnevi**”, **Türk Dili Dergisi: Türk Şiiri Özel Sayısı II: Divan Şiiri**, LII/415-417, Ankara, 1986, s. 430-463.

ÜSTÜN, M. Cihat; Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisi (Grammetin-dizin), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014.

YAZICI, Tahsin ve Cemal Kurnaz, “Hamse”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1997, C 15.

YELTEN, Muhammet (Haz.), Sohbetü'l-Ebkâr, , Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017

YILMAZ, Nebi, Ahmed-i Rıdvân ve Rıdvâniyyesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2006.

YOLDAŞ, Kazım, Taşlıcalı Yahyâ Bey: Şâh u Gedâ (İncele-Metin), (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya, 1993.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

Büşra ÖZASLAN, 1993 yılında Konya’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Karaman’da tamamladı. 2011 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde lisans eğitimine başladı ve 2016 yılında mezun oldu.

2016 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı’nda tezli yüksek lisans eğitimine başladı.

Halen Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. A1-Blok 42090 Meram Yeni Yol /Meram /KONYA

Tel: 0 332 201 00 60 Faks: 0 332 201 00 65 Web: www.konya.edu.tr E-posta: sosbil@konya.edu.tr